

GUSBEED

GÜMÜŞHANE
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK
DERGİSİ

2020

Year / Yıl :

2020

Volume / Cilt :

11

Number / Sayı :

2

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELEKTRONİK DERGİSİ

Yıl: 2020 / Cilt: 11 / Sayı: 2

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

ELECTRONIC JOURNAL

Year: 2020 / Volume: 11 / Issue: 2

ISSN: 1309-7423

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi

Yıl: 2020 / Cilt: 11 / Sayı: 2

Gümüşhane University Electronic Journal of The Institute of Social Sciences

Year: 2020 / Volume: 11 / Issue: 2

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK / Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Salih YILDIZ

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Büşra TOSUNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Gülçin BEKEN

Dr. Öğr. Üyesi Muhlis ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKBULUT YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÜZGÜN

Dr. Öğr. Üyesi Ersin DİKER

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÜNLÜ

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Musa PINAR (Valparaiso University)

Prof. Dr. Ömer TORLAK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin ER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Fazıl KIRKBİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal ÇELİK (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UZUN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE

Tel: 0 456 233 12 29 Dahili: 4310 / Fax: 0456 233 12 32

E:mail: sbedergi@gumushane.edu.tr / http://sbedergi.gumushane.edu.tr/

© Her hakkı saklıdır. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (GUSBEED) yılda üç kez yayınlanan bilimsel, uluslararası indeksli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmalarda görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar referans gösterilerek kullanılabilir. Yayın dili, Türkçe ve İngilizce olan GUSBEED, EBSCO ve ULAKBİM (TR Dizin) tarafından taranmaktadır.

Sayı Hakemleri

Referees of Issue

Aykut Başoğlu / Karadeniz Teknik Üniversitesi

Ömer Akkuş / Gümüşhane Üniversitesi

Selim Cengiz / Çankırı Karatekin Üniversitesi

Ersin Kurnaz / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Neslihan Serçeoğlu / Atatürk Üniversitesi

Ünal Gülhan / Bayburt Üniversitesi

Remzi Altunışık / Sakarya Üniversitesi

Tarhan Okan / Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi

Tuba Türkmendağ / Atatürk Üniversitesi

Tuğçe Şimşek / Gümüşhane Üniversitesi

Cihat Erbil / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Necibe Şen / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Emel Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi

Zafer Türkmendağ / Atatürk Üniversitesi

Hüseyin Pamukçu / Kastamonu Üniversitesi

Erdem Seçilmiş / Hacettepe Üniversitesi

Muhammet Şahin / Gümüşhane Üniversitesi

Nagihan Birinci / Karadeniz Teknik Üniversitesi

Mustafa Sandıkcı / Afyon Kocatepe Üniversitesi

Orkun Demirbağ / Gümüşhane Üniversitesi

Ayşe Gökçen Kapusuz / Adıyaman Üniversitesi

M. Ferhat Özbek / Gümüşhane Üniversitesi

F. Müge Arslan / Marmara Üniversitesi

Aydın Ünal / Kırklareli Üniversitesi

Bener Güngör / Atatürk Üniversitesi

İbrahim Karaaslan / Gümüşhane Üniversitesi

Ferihan Ayaz / Anadolu Üniversitesi

Nihal Kocabay / İstanbul Ticaret Üniversitesi

Gürkan Alagöz / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Erkan Güneş / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Muhlis Özdemir / Gümüşhane Üniversitesi

Remzi Gök / Dicle Üniversitesi

Salih Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi

Mehmet Kokoç / Trabzon Üniversitesi

Ali Murat Kırık / Marmara Üniversitesi

Neslihan Ültay / Giresun Üniversitesi

Erkan Kara / Necmettin Erbakan Üniversitesi

Gülsevrim Yumuk Günay / Trakya Üniversitesi

Murat Koçyiğit / Necmettin Erbakan Üniversitesi

Büşra Tosunoğlu / Gümüşhane Üniversitesi

Oğuz Başol / Kırklareli Üniversitesi

Serpil Aytaç / Uludağ Üniversitesi

Ömer Aytaç / Fırat Üniversitesi

Esmâ Durukal / Adnan Menderes Üniversitesi

Pelin Arseven / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Ercan Aktan / Aksaray Üniversitesi

Ahmet Kamacın / Bartın Üniversitesi

İclal Ünüvar / Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Sevinç Yaraşır Tülümce / İstanbul Üniversitesi

Fazlı Yıldız / Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Adil Akıncı / Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Altuğ Ocak / Beykent Üniversitesi

Ali Antepli / Selçuk Üniversitesi

Serap Barış / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Meltem Saygılı / Kırıkkale Üniversitesi

Mustafa Mete / İstanbul Aydın Üniversitesi

Murat Ödemiş / Gümüşhane Üniversitesi

Eray Polat / Gümüşhane Üniversitesi

Özer Özçelik / Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Mustafa Kırca / Düzce Üniversitesi

İsmail Çalık / Gümüşhane Üniversitesi

Ayşegül Acar / Karabük Üniversitesi

Murat Bayram / Pamukkale Üniversitesi

Doğa Başer / Selçuk Üniversitesi

Seda Attepe Özden / Başkent Üniversitesi

Kadir Kasalak / Süleyman Demirel Üniversitesi

Yusuf Sayın / Necmettin Erbakan Üniversitesi

Şenol Beşoluk / Sakarya Üniversitesi

Soner Mehmet Özdemir / Mersin Üniversitesi
Mehmet Akif Helvacı / Uşak Üniversitesi
Gökhan Şahin / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ramazan Ünlü / Gümüşhane Üniversitesi
Gizem Akbulut Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi
Aynur İncekırık / Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Urfat Nuriyev / Ege Üniversitesi
Semra Altıngöz Zarplı / Bilecik Şeyh Edebali Üniv.
Hümeyra Uğurlu / Gümüşhane Üniversitesi
Çağdaş Erkan Akyürek / Ankara Üniversitesi
Oğuz Işık / Hacettepe Üniversitesi
Murat Belke / Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eyyup Ecevit / Erciyes Üniversitesi
Murat Yıldırım / Karabük Üniversitesi
Ersin Diker / Gümüşhane Üniversitesi
Ömer Faruk Görçün / Kadir Has Üniversitesi
Ertuğrul Düzgün / Gümüşhane Üniversitesi
Özlem Demir / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Sefa Erbaş / Gümüşhane Üniversitesi
Sinan Kaya / Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ahmet Gökçe / Gümüşhane Üniversitesi
Kasım Kiracı / İskenderun Teknik Üniversitesi

İçindekiler

Contents

- 200** **Mustafa Çanakçıoğlu, Hande Küçükönder**
Entropi ve Topsis Bütünleşik Yaklaşımı ile BIST Gıda ve İçecek Endeksindeki Şirketlerin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi
Evaluation of The Financial Performance of The Companies in The Food and Beverage Index of The Istanbul Stock Exchange
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 218** **Yasin Çilhoroz, Özgür Uğurluoğlu**
Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi'nin Kullanımı Üzerine Yürütülen Çalışmaların İncelenmesi
Investigation of Studies on Using of SWOT Analysis in Health Care
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 229** **Ulvi Sandalcı**
Mükellef Memnuniyetinin İdari Yönden Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi
Analysis of The Administrative Aspect of Taxpayer Satisfaction with Structural Equation Model
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 245** **Dilara Ayla, Önder Dilek, Abdulmuttalip Pilatin, Akif Ziya Bayrak**
Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Doğu Karadeniz Örneği
Analysis of Factors Affecting The Use of Credit Card: A Sample on The Eastern Black Sea Region
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 266** **Merve Gerçek**
Üniversite Öğrencilerinin İş (İstihdam) Umudu ile Akademik Branş Memnuniyeti Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi
An Investigation on the Relationship between Employment Hope and Academic Major Satisfaction Levels of University Students
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 278** **Osman Pala**
Çok Boyutlu Sırt Çantası Problemi İçin Yeni Bir Melez Genetik Algoritma Önerisi
A New Hybrid Genetic Algorithm Proposal for Multidimensional Knapsack Problem
Araştırma Makalesi [Research Paper]
- 289** **Hüsnü Ergün**
Yalnızlık Ölçeğinin Okullar için Türkçe Uyarlaması
Turkish Adaptation of the Loneliness Scale for Schools
Araştırma Makalesi [Research Paper]

301

Mustafa Aksoğan, Müzeyyen Bulut Özek

Öğretmen Adaylarının Teknoloji Yeterlilikleri ile Teknolojiye Bakış Açısı Arasındaki İlişki
The Relationship between Pre-Service Teachers' Technology Competencies and Technology Perspectives
Araştırma Makalesi [Research Paper]

312

Didem Doğanyılmaz Duman

Yasemin Devrimi, Kimlik ve Demokratikleşme: Tunus'ta Din ve Kimlik Algısı Üzerine Bir İnceleme
Jasmine Revolution, Identity, and Democratization: An Analysis of Religion and Identity Perception in Tunisia
Araştırma Makalesi [Research Paper]

325

Hasan Hüseyin Tekin, Mehmet Kırılıoğlu

Adaptation of Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) to Turkish Culture: Validity and Reliability
Çocukluk Çağı Travma Ölçeğinin (ÇÇTÖ) Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması
Araştırma Makalesi [Research Paper]

336

Didem Öztürk Çiftci, Hülya Erkanlı

Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanlarının İşe Adanmışlık Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği
Examination of Work Engagement Levels of Four and Five Star Hotels Employees According to Demographic Variables: The Case of Middle and East Black Sea Region
Araştırma Makalesi [Research Paper]

348

Elif Nur İrem Durmuş, Canan Tanrısever, Hüseyin Pamukçu

UNESCO Adayı Mahmutbey Cami'ne Gelen Ziyaretçilerin Camiye ve Şehre Yönelik Algı ve Memnuniyetleri
Perceptions and Satisfaction of the Visitors Coming to the UNESCO Candidate Mahmutbey Mosque towards the Mosque and the City
Araştırma Makalesi [Research Paper]

370

Huriye Gonca Diler

Enflasyondan Korunma Aracı Olarak Altın Yatırımı
Investment as an Inflation Hedging Instrument
Araştırma Makalesi [Research Paper]

385

Arzu Balıkoğlu, Hasret Ulusoy Yıldırım, Necdet Hacıoğlu

Turist Rehberlerine Yönelik Elektronik Yorumların İçerik Analizi: TripAdvisor Örneği
Content Analysis of Electronic Comments on Tourist Guides: Example of TripAdvisor
Araştırma Makalesi [Research Paper]

402

Pınar Yalçın Balçık, Seval Selvi Sarıgül

Akılcı İlaç Kullanımı: Aile Hekimlerinde Bir Uygulama
Rational Drug Use: A Practice in Family Physicians
Araştırma Makalesi [Research Paper]

413

Metehan Ortakarpuz, Ömer Aydın

İhracat Performansı ile İşletmelerin Girişimcilik Özellikleri İlişkisi: Türkiye Örneği

The Relationship between Export Performance and Entrepreneurial Characteristics of Businesses: The Case of Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

430

Gülden Gök

Ekonomi Eğitiminin Ekonomi Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

A Research on Determination of The Effect of Economy Education on Economic Literacy Level

Araştırma Makalesi [Research Paper]

448

Umut Akduğan, Nural Yıldız

The Relationship Between External Debt and Economic Growth: The Case of Fragile Five Countries

Dış Borç ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırılgan Beşli Ülkeleri Örneği

Araştırma Makalesi [Research Paper]

461

Edip Örucü, Ömer Gizlier, Mavera Demirkan

Özyeterlilik Algısının Sanal Kaytarma Davranışına Etkisi: Gönen İlçesindeki Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

The Effect of Self-Efficacy on Cyberloafing Behavior: A Study on Service Industry Employees in Gönen District

Araştırma Makalesi [Research Paper]

474

Letife Özdemir

Türkiye’de Altın Spot ve Vadeli İşlem Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi

Cointegration and Causality Relationship between Gold Spot and Futures Markets in Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

484

Salih Dursun, Ahmet Gökçe, Sevinç Aytas

Performans Değerlendirme Sisteminden Duyulan Çalışan Memnuniyeti ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkide İş Tatmininin Aracılık Rolü

The Mediating Role of Job Satisfaction in the Relationship between Employee Satisfaction with the Performance Evaluation System and Organizational Citizenship Behavior

Araştırma Makalesi [Research Paper]

494

Salih Yıldız, Ahmet Kırmızıbiber

Kişilik Özellikleri ile Güven ve Risk Arasındaki İlişki: E-Ticaret Müşterileri Üzerine Bir Uygulama

Relationship between Personality Traits with Trust and Risk: An Application on E-Commerce Customers

Araştırma Makalesi [Research Paper]

508

İlhan Ege, Tuğba Nur Topaloğlu

The Relationship between Financial Performance of Banking Sector and Economic Growth: A Research on EU Countries

Bankacılık Sektörünün Finansal Performansı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma

Araştırma Makalesi [Research Paper]

519

Necla Dönmez-Usta, Ebru Turan-Günteppe, Ümmü Gülsüm Durukan

Öğretmen Adaylarının Öğrenme Ortamına Web 2.0 Teknolojilerini Entegre Edebilme Yeterliliği

Competencies of Prospective Teachers be able to Integrate into Web 2.0 Technologies to Learning Environment

Araştırma Makalesi [Research Paper]

530

Mehmet Ragıp Görgün

Kalkınmanın Finansmanında Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Borç Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği

In The Financing of Development, The Effect of Foreign Capital Flows and External Debt on Growth: A Case of Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

547

Hasan Köşker, Nalan Albuz, Gözde Oğuzbalaban

Yerli Turistlerin Safranbolu'yu Tercih Etmelerinde Etkili Olan Çekici Seyahat Motivasyonlarının Belirlenmesi

Determination of Pull Travel Motivations Effective in Domestic Tourists' Preference of Safranbolu

Araştırma Makalesi [Research Paper]

562

Birgül Taşdelen

Twitter'da Suriyeli Mültecilere Karşı Çevrimiçi Nefret Söylemi: #suriyelileriistemiyoruz

Online Hate Speech Against Syrian Refugees on Twitter: #suriyansdonotwant

Araştırma Makalesi [Research Paper]

576

Ünal Gülhan

Altın Fiyatları ile VIX Endeksi, BİST 100 Endeksi, Döviz Kuru ve Petrol Fiyatları İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz

Relationship between Gold Prices and VIX Index, BIST 100 Index, Exchange Rate and Oil Price: An Econometric Analysis

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Entropi ve Topsis Bütünlük Yaklaşımı ile BIST Gıda ve İçecek Endeksindeki Şirketlerin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi

Evaluation of The Financial Performance of The Companies in The Food and Beverage Index of The Istanbul Stock Exchange

Mustafa Çanakçioğlu¹, Hande Küçükönder²

Öz

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda ve İçecek Endeksindeki (XGIDA) 21 işletmenin finansal performansları Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden Entropi ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemleri yardımıyla hibrid bir modelle analiz edilmesi ve sonuçların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla işletmelerin 2014- 2018 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönemlerine ait mali tablolarından likidite, faaliyet etkinliği, mali yapı ve kârlılık oranlarından toplam 13 tane muhasebe oranı hesaplanmıştır. Bu hesaplanan oranlar yardımıyla firmaların finansal performans kriterlerine ilişkin önem ağırlıkları, Entropi yöntemiyle hesaplanmıştır. Uygulama kapsamındaki işletmelerin performansları ise, TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmiş ve işletmeler her yılın performans değerlerindeki başarılarına göre sıralanmıştır. Çalışma sonucunda, 2014 yılında Konfrut Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. diğer tüm yıllarda ise, Türk Tuborg Bira ve Malt Sanayii A.Ş. işletmesi, performans sıralamasında en iyi şirket olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gıda Sektörü, Performans Analizi, Entropi, TOPSIS

Abstract

The main objective of this study is making analysis for 21 companies, which operand in the Food and Beverage Index of the Istanbul Stock Exchange with the help of a Hybrid multi-criteria decision model that consists of the Entropy and TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) methods. Within this purpose, thirteen financial rates, which related to these companies, such as liquidity, activity effectiveness, financial structure, and profitability were computed and these data were obtained from financial sheets of these companies for 2014 and 2018. By using these rates, weight values of the selection criteria were calculated with the help of the Entropy method. Final financial performances of the selected companies were analyzed by using the TOPSIS method and they were ranked considering their performance scores, which calculated for each year. According to the results of this research, while the performance of the Konfrut Food Co is the highest compared to the others in 2014, Turk Tuborg Beer and Malt Co is determined as the best company for other years.

Keywords: Food Sector, Performance Analysis, Entropy, TOPSIS

JEL: C61, L25, L66, M41

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 06 / 11 / 2019

Accepted: 02 / 04 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kadir Has Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, mustafa.canakcioglu@khas.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7462-9934

² Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hkucukonder@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0853-8185

Giriş

Ekonomide liberalleşmenin yarattığı arz ve talepteki küreselleşme sonucunda gıda şirketleri, teknolojik, ekonomik ve rekabet gibi büyük değişiklik ve zorluklarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Bu zorluklar çerçevesinde şirketler büyüme ve karlılık amaçlarına ulaşabilmek için hem pazar paylarını hem de ürünlerinin katma değerlerini arttırmak için çaba sarf etmişlerdir. Şirketlerin bu amaçlarına aracı olabilecek bir diğer önemli yol ise, finansal performanslarının dönemler itibariyle analizlerini yapmak ve takip etmektir. Bu kapsamda şirketler, bir yandan hem kendi gelişmelerini hem de sektördeki durumlarını görme fırsatı elde ederken diğer yandan da ileriye dönük yapacakları yatırımları ve alacakları kararları gözden geçirerek hem kendilerine hem de paydaşlarına yardımcı olabilirler.

ISIC Rev.3.1 istatistiki sınıflandırma yöntemlerine göre gıda ürünleri ve içecek imalatı sanayinin tanımı: "Tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleriyle elde edilen hammaddelerin işlenerek insanlar ve hayvanlar için yiyecek ve içecek haline getirilmelerini ve doğrudan yiyecek mamulü olmayan birçok değişik ara ürünün üretilmesini içermektedir" şeklindedir (ISIC, 2002: 70). Gıda sektörünün ana hammaddesini tarımsal ve hayvansal ürünlerden oluşması ve ayrıca içecek sektörünün de hem tarımsal hem de kimyasal sektörle işbirliği içerisinde olmasından dolayı bu sektörün ülkelerin kalkınma ve sanayileşme sürecine katkısının yanı sıra geniş bir ekonomik faaliyet alanına yayılmış ve emek yoğun bir sektör olmasından dolayı da çiftçileri, sanayicileri, tedarikçileri, nakliyecileri, perakendecileri ve tüketicileri de kapsayan farklı gruplardan oluşması açısından da ekonomide ayrı bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, 2014-2018 döneminde Borsa İstanbul'da (BIST) Gıda ve İçecek Endeksinde (XGIDA) yer alan 21 gıda şirketinin finansal performanslarını, ÇKKV yöntemleri ile değerlendirmektir. Çalışmada hem gelecekteki yatırımlar için paydaşlara referans sağlamak hem de karar verme probleminin çözümü ile ilgili olarak Entropi ve TOPSIS yöntemlerinin kullanıldığı hibrid bir ÇKKV metodolojisi önerilmektedir. Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları değerlendirilirken TOPSIS yöntemi ile firmaların etkinlik, verimlilik ve performansları ölçülmüş ve en yüksek değerden başlanarak sıralandırılmıştır.

Çalışmada Entropi ve TOPSIS hibrid bir modelin seçilmesinin nedeni ise, Borsa İstanbul'da hisseleri satılan Gıda ve İçki Endeksindeki veya Sektöründeki şirketlerin finansal performanslarının değerlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda Veri Zarflama Analizi (VZA), PROMETHEE, TOPSIS, ELECTRE, MOORA, VIKOR ve Gri İlişkiler Analizi (GİA) gibi sıralama yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmalarda kriterlerin ağırlıklandırılması için herhangi bir objektif yöntem kullanılmamıştır. Diğer bir deyişle, kriterlerin ağırlıklandırılması eşit veya uzman kişilerin görüşlerine dayandırılarak sübjektif ağırlıklandırma yönteminin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Sadece Yıldırım, Altan ve Gemici'nin 2018 yılında yaptıkları Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören, 5 adet Gıda ve İçecek şirketinin finansal performanslarının değerlendirilmesi çalışmasında kriter ağırlıkları için Entropi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada Entropi yönteminin tercih edilmesinin nedeni ise; kriter ağırlıklarının hesaplanmasında ağırlığı etkileyebilecek hiçbir parametre (eşik değeri, ikili karşılaştırma, vb.) sağlanmadan ağırlıkların elde edilmesini sağlaması ayrıca karar vericilerin değerlendirmelerine gerek duymadan alternatiflere ilişkin skorlar üzerinden daha objektif sonuçlar vermesi ve kullanımının daha kolay olmasından dolayıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın amacına yönelik açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde literatür taramasında hem gıda ve içecek işletmeleri için yapılan çalışmalara hem de Entropi ve TOPSIS yöntemlerinin bütünlük kullanılması ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde veri seti ve çalışmada kullanılan yöntemler açıklandıktan sonra dördüncü bölümde, çalışmanın metodolojisi kapsamında ampirik bir uygulama yapılmış ve son olarak da beşinci bölümde elde edilen sonuçlar değerlendirilip yorumlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Gıda sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin finansal performanslarının değerlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Kalogeras vd.,(2005), çalışmalarında Yunanistan'da faaliyet gösteren 20 tarımsal gıda şirketinin 1993-1998 dönemine ait finansal verilerinden faydalanarak oluşturdukları 11 ayrı oran yardımıyla ÇKKV yöntemlerinden olan PROMETHEE II'yi kullanarak bu işletmelerin hem finansal performanslarını ölçmüşler hem de bu yöntem ile birlikte veri analizi tekniklerine dayanan ve finansal karar almaya yardımcı olacak yeni bir yaklaşım sunmuşlardır. Araştırma sonucunda finansal performansı en iyi olan şirketin Elais olduğu ve bu şirketi sırasıyla Fage ve Knorr Cpc Hellas'ın takip ettiğini belirlemişlerdir.

Yang vd., (2011), çalışmalarında Taiwan'daki 22 gıda şirketinin, finansal performanslarını değerlendirmek için Entropi ve TOPSIS yöntemlerini birlikte kullanmışlardır. Gelecekteki yatırımcılar için paydaşlara referans sağlamak amacıyla yapılan çalışmanın analitik sonuçlarına göre, 2008 yılında listelenen 22 gıda şirketi arasında en iyi finansal performansa sahip F15, en kötüsü ise F6 kodlu şirket olmuştur.

Soba ve Akcanlı (2012), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB'de) 2006 ve 2011 yılları arasında işlem gören Gıda, İçki ve Tütün Sektöründeki 22 tane şirketinin etkinliğinin belirlenmek için VZA yöntemi ve analizi uygulamak için asit-test

oranı ve öz kaynak/toplam aktifler olan girdi değişkenlerinden ve borçlanma oranı, kaldıraç oranı, öz kaynak karlılığı oranı, net kar/net satış oranı ve net çalışma sermayesi devir hızı oranı olan çıktı değişkenlerinden yararlanılmışlardır. Yazarlar, analiz sonucunda 22 şirket arasında 6 yılda da etkin olan şirketin Dardanel olduğuna ve söz konusu sektörde etkin olmayan şirketler içerisinde en düşük etkinlik değerine sahip şirket ise, Kristal Kola olduğuna tespit etmişlerdir.

Özer vd., (2010), İMKB'de 2007–2008 yılları arasında işlem gören Gıda ve İçecek Sektöründeki işletmelerin VZA yöntemi ile performansları değerlendirilmiş, daha sonra da kümeleme analizi yardımıyla benzer işletmeler kümelenecek ve TOPSIS analiziyle de işletme etkinlikleri sıralanmış ve yöntemler karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda 2007 yılında sırasıyla, Dardanel, Kereviş ve Pınar Süt, 2008 yılında da Dardanel, Kereviş ve Coca-Cola'nın en iyi performansa sahip şirketler olduğunu tespit etmişlerdir.

Bülbül ve Köse (2011), Türkiye'de gıda, içki ve tütün sanayi'nde faaliyet gösteren ve İMKB'de işlem gören 19 işletmenin bilanço ve gelir tablolarından elde edilen 8 finansal oran yardımıyla 2005-2008 dönemlerine ait finansal performanslarının değerlendirilmesini TOPSIS ve ELECTRE yöntemlerini kullanarak yapmışlardır. Şirket isimlerinin kullanılmadığı araştırma sonucunda (H) isimli şirketin tüm yıllarda performans sıralamasında birinci olduğunu belirlemişlerdir.

Demir ve Tuncay (2012), İMKB'de işlem gören gıda sektöründeki 11 işletmenin faaliyet oranları ve kârlılık oranları açısından 2000-2008 yıllarına ait finansal performanslarının analizini yapmışlardır. Çalışmada alacak devir hızı, stok devir hızı aktif devir hızı, özsermaye kârlılıkları, aktif kârlılıkları, brüt kâr marjı, faaliyet kârlılığı ve net kâr marjı açısından her bir şirketin gelişimi tek tek ele alınmıştır.

Aytekin ve Sakarya (2013), çalışmalarında BIST Gıda, İçki ve Tütün Sektöründe işlem gören 20 gıda işletmesinin 2009-2012 dönemlerine ait mali tablolarından elde edilen 10 finansal oranı kullanarak, ÇKKV yöntemlerinden olan TOPSIS yardımıyla değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre ilgili dönemlerde sırasıyla KRSTL, PNSUT, BANVT, PETUN, CCOLA en iyi performansa sahip şirketler olarak gözlemlenmiştir.

Yahya vd., (2013), çalışmalarında karşılaştırmalı (yatay) analiz dikey analiz, oran analizi ve DuPont analizi yöntemlerini kullanarak Pakistan'da faaliyet gösteren iki gıda işletmesinin 2008-2011 dönemlerinin finansal performanslarını incelemişlerdir.

Dizkırıcı (2014), çalışmasında VZA yöntemini kullanarak 2010-2012 dönemleri arasında seçtiği finansal oranlar ile Borsa İstanbul Gıda, İçecek Endeksi'nde işlem gören 16 işletmenin verimliliklerini karşılaştırmıştır. Yıl bazında yapılan çalışmada hem her bir yılda en verimli olan hem de verimlilik değerlerinde sürekli artış gösteren tek işletmenin ULKER olduğunu tespit etmiştir.

Yükçü ve Kaplanoğlu (2015), BİST Gözaltı Pazarındaki Dardanel, Frigo-Pak ve Mert Gıda şirketlerin 2008-2013 hesap dönemi verilerinden yararlanarak finansal performanslarını TOPSIS, MOORA, VIKOR ve GİA yöntemleri kullanarak ölçmüşlerdir. Gözaltındaki şirketler baz alınarak yapılan analizlerin sonucunda sektördeki diğer şirketlerin de performans sıralamalarında sonlarda yer almaları durumunda bu şirketlerin de gözaltı pazarına alınma potansiyeli taşıdıkları sonucuna varmışlardır.

Kaya ve Çoşkun (2016), çalışmalarında BİST Gıda, İçki ve Tütün Sektöründe 2009-2013 yılları arasındaki 17 işletmenin etkinliğini VZA çıktı odaklı CCR modeliyle belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda, araştırmaya konu olan ilgili dönemlerin tamamında en etkin işletmelerin KRVTS ve KNFRT olduğunu saptamışlardır.

Yılmaz vd., (2016), çalışmalarından TOPSIS yöntemine kullanarak Borsa İstanbul'da 2010-2015 yıllarında işlem gören 19 Gıda ve İçecek Sektöründeki işletmelerin finansal performanslarını 11 tane finansal oran kullanarak ölçmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda 2010 yılında Mango Gıda, 2011'de Kristal Kola, 2012'de Pınar Süt, 2013'te Kristal Kola, 2014'de Konfrut Gıda ve Ülker Bisküvi, 2015'te ise, Ülker Bisküvi şirketinin birinci olduklarını belirlemişlerdir.

Meydan vd., (2016), çalışmalarında BİST'te kote olmuş gıda firmalarından 2012 dönemi itibarıyla kâr etmiş 10 gıda işletmesinin finansal performanslarının karşılaştırılmasında GİA yöntemini kullanmışlardır. İşletmelere ait finansal oranların hem grup bazında hem de bütün olarak ayrı ayrı ele alındığı bu çalışmada, analiz sonucunda finansal performans sıralamasında Ülker Gıda ilk sırada yer alırken ikinci sırada ise, Konfurt Gıda yer almıştır.

Erdoğan vd., (2016), çalışmalarında BİST'te hisseleri işlem gören 2011-2014 yılları arasındaki 21 Gıda ve İçecek Sektöründeki şirketin finansal performanslarının değerlendirilmesinde ilk olarak Buckley'in Sütun Geometrik Ortalama Yöntemi olan bulanık sıralama yöntemlerinden biri kullanılarak finansal oranlara ilişkin kriterlerin ve alt kriterlerin ağırlıkları tespit ettikten sonra nihai sıralamaları TOPSIS, VIKOR ve ELECTRE yöntemleri ile belirlemişlerdir. Analiz sonucunda TOPSIS yöntemine göre, 2011'de KRSAN, 2012 ve 2013'de TKURU, 2014 yılında da ULKER birinci şirket olurken, VIKOR yöntemine göre, DARDL tüm yıllarda birinci ve son olarakta ELECTRE yöntemine göre de 211'de AVOD, 2012'de ULKER, 2013'de ARTOG ve 2014 yılında da KENT kodlu şirket birinci olmuştur.

Ömürbek ve Eren (2016), çalışmalarında Türkiye'de gıda sektöründe önemli bir yer tutan bir işletmenin 2005-2014 yılları arasındaki performansını 13 finansal oran çerçevesinde PROMETHEE, MOORA ve COPRAS yöntemlerini kullanarak değerlendirmişler ve her üç yöntemin sonuçlarını ilgili yıllara göre sıralayarak karşılaştırmışlardır. Kriter ağırlıkları eşit olarak alındığı araştırmanın sonucunda ilgili şirketin 2014 yılı en iyi performans gösterdiği yıl olarak belirlenmiştir.

Yılmaz vd., (2017), çalışmalarında Borsa İstanbul 'da işlem gören 23 gıda maddeleri sanayii şirketinin 2011-2015 dönemine ait 5 yıllık konsolide finansal tablolarından elde edilen 18 finansal oran kullanarak yıllar itibarıyla kredibilitelerini Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) ve TOPSIS yöntemleri ile ölçmeye çalışılmışlardır. Araştırmanın sonucunda kredibilite sonucunu en çok etkileyeni oranların net kâr marjı ve kaldıraç oranı olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, sektördeki kredibilitesi en yüksek işletmelerin ise sırasıyla, Konfrut Gıda, Türk Tuborg ve Ülker Bisküvi olarak tespit etmişlerdir.

Maya ve Eren (2018), çalışmalarında İstanbul Sanayi Odası'nda 2014 yılında en büyük 1000 sanayi kuruluşu içine giren 12 gıda işletmesinin Borsa İstanbul'daki 2011-2015 yıllarına ait verileri ile performans analizlerine ait kriterlerin ağırlıklarını AHP ile araştırdıktan sonra TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile bu alternatif karşılaştırılmıştır. Her iki yöntemiz analizi sonucunda 2011 ve 2012 de Coca Cola İçecek A.Ş. 2013 de Pınar Entegre Et ve Un Sanayii A.Ş. ve 2014 yılında da Kent Gıda Maddeleri San. ve Tic. A.Ş. en iyi finansal performans değerine ulaşmışlardır. 2015 yılında ise, TOPSIS yöntemine göre en iyi şirket çıkan Tat Gıda Sanayii A.Ş. VIKOR yöntemindeki sonuçta 2. sırada yer alırken, 2015 yılında ise VIKOR da en iyi şirket çıkan Barvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayii A.Ş. TOPSIS yöntemindeki sonuçta, 6. sırada yer almıştır.

Yıldırım vd., (2018), Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) işlem gören, 5 adet gıda ve içecek şirketinin 2013-2016 dönemindeki kurumsal yönetim notları ve finansal performansları arasındaki ilişkiyi, Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS yöntemiyle incelemişlerdir. İncelemesi yapılan şirketlerden Pınar Entegre Et ve Un Sanayi A.Ş. ve Pınar Süt Mamulleri Sanayi A.Ş.'nin finansal performanslarının ilgili dönemlerde sürekli olarak yükseliş yönünde olduğu, buna karşın Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi A.Ş. Pınar Su Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Coca-Cola İçecek A.Ş.'nin ise, finansal performanslarında dalgalanmalar olduğunu tespit etmişlerdir.

Konuk (2018), BIST Gıda, İçecek Endeksi'nde yer alan işletmelerin 2012-2013 dönemine ait verilerine dayanarak firmaların verimlilik seviyeleri VZA yöntemi ile araştırdıktan sonra, TOPSIS yöntemini kullanarak firmaların finansal performanslarını belirlemiştir. Araştırma sonuçlarına göre VZA yöntemine göre 2012 ve 2013 için TUBORG, TOPSIS sonuçlarına göre de en iyi performansa sahip işletmelerin 2012 için COLLA, PNSUT ve PETUN; 2013 için ULKER, KONFRUT ve TUBORG olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde hibrid bir model olarak kullanılan Entropi ve TOPSIS yöntemleriyle ilgili çalışmalar ise aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir. Ancak literatürde Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda ve İçecek Endeksindeki işletmelerin performans ölçümünde bütünleşik Entropi-TOPSIS yönteminin kullanıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Tablo 1. Entropi ve TOPSIS Yöntemleri ile Yapılan Bazı Çalışmalar

Yazarlar	Araştırma Konusu
Zhang vd., (2011)	İllerin turizm rekabet yeteneklerini karşılaştırılması
Li vd., (2011)	Kömür madenlerinin güvenlik seviyelerinin karşılaştırılması
Dai & Wang (2011)	Enerji sektöründeki işletmelerin karlılığının ölçülmesi
Çakır ve Perçin (2013)	AB Ülkelerinin Ar-Ge performansının ölçümünde
Qiong & ChengBiao (2013)	Hubei eyaletinin tarımsal teknoloji kapasitesini değerlendirilmesi
Zhao & Guo (2014)	Yeşil tedarikçi seçimi
Bo & Rui (2016)	Çin'deki il balıkçılık gelişme düzeylerinin değerlendirilmesi
Canpolat vd., (2017)	İkinci el otomobil satın alma sorununun değerlendirilmesi
Bakır ve Akan (2018)	Havaalanlarında hizmet kalitesinin değerlendirilmesi
Yıldırım vd. (2018)	Kurumsal Yönetim Endeksindeki gıda şirketlerinin performanslarının incelenmesi
Perçin ve Sönmez (2018)	BIST'de işlem gören Sigorta şirketlerinin finansal performansı
Ayyıldız ve Özçelik (2018)	Atık su arıtma hizmetlerinin performanslarını değerlendirilmesi
Altan ve Yıldırım (2019)	Sigorta Sektörünün Finansal Performansının değerlendirilmesinde
Demirarsaln vd.,(2019)	Akademisyenler üzerinde duygusal performansı değerlendirilmesi
Altan ve Yıldırım (2019)	Sigorta sektöründeki hayat dışı branşının analizinde
Santos vd., (2019)	Brezilya mobilya endüstrisinde yeşil tedarikçi değerlendirilmesi
Görçün (2019)	Uluslararası taşımacılık işletmelerinin çekici araç seçimlerinin değerlendirilmesinde

2. Araştırmanın Kapsamı ve Veri Seti

Çalışmanın temel amacı, Borsa İstanbul'da Gıda ve İçecek Endeksinde yer alan şirketlerin finansal performanslarının Entropi ve TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi ve sonuçların karşılaştırılmasıdır. Bu amaçla, 2014-2018 dönem itibarıyla borsada işlem gören gıda ve içecek endeksindeki tüm işletmeler çalışma kapsamına alınmıştır. Bu işletmelerin hangileri olduğu Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmadaki Karar Noktaları ve Kodları

KOD	ŞİRKET ADI VE ÜNVANI	KOD	ŞİRKET ADI VE ÜNVANI
AEFES	Anadolu Efes Biracılık Ve Malt Sanayii A.Ş.	PENGD	Penguen Gıda Sanayi A.Ş.
AVOD	A.V.O.D. Kurutulmuş Gıda Tarım Ürünleri A.Ş.	PETUN	Pınar Entegre Et Ve Un Sanayii A.Ş.
BANVT	Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayii A.Ş.	PINSU	Pınar Su ve İçecek Sanayi A.Ş.
CCOLA	Coca-Cola İçecek A.Ş.	PNSUT	Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş.
ERSU	Ersu Meyve Ve Gıda Sanayi A.Ş.	TATGD	Tat Gıda Sanayi A.Ş.
KENT	Kent Gıda Maddeleri Sanayii Ve Ticaret A.Ş.	TUKAS	Tukaş Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.
KERTV	Kereviş Gıda Sanayi Ve Ticaret A.Ş.	TBORG	Türk Tuborg Bira ve Malt Sanayi A.Ş.
KNFRT	Konfrut Gıda Sanayi Ve Ticaret A.Ş.	ULUUN	Ulusoy Un Sanayi ve Ticaret A.Ş.
KRSTL	Kristal Kola Ve Meşrubat Sanayi Ticaret A.Ş.	ULKER	Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.
MERKO	Merko Gıda Sanayi Ve Ticaret A.Ş.	VANGD	Vanet Gıda Sanayi İç ve Dış Tic. A.Ş.
OYLUM	Oylum Sınai Yatırımlar A.Ş.		

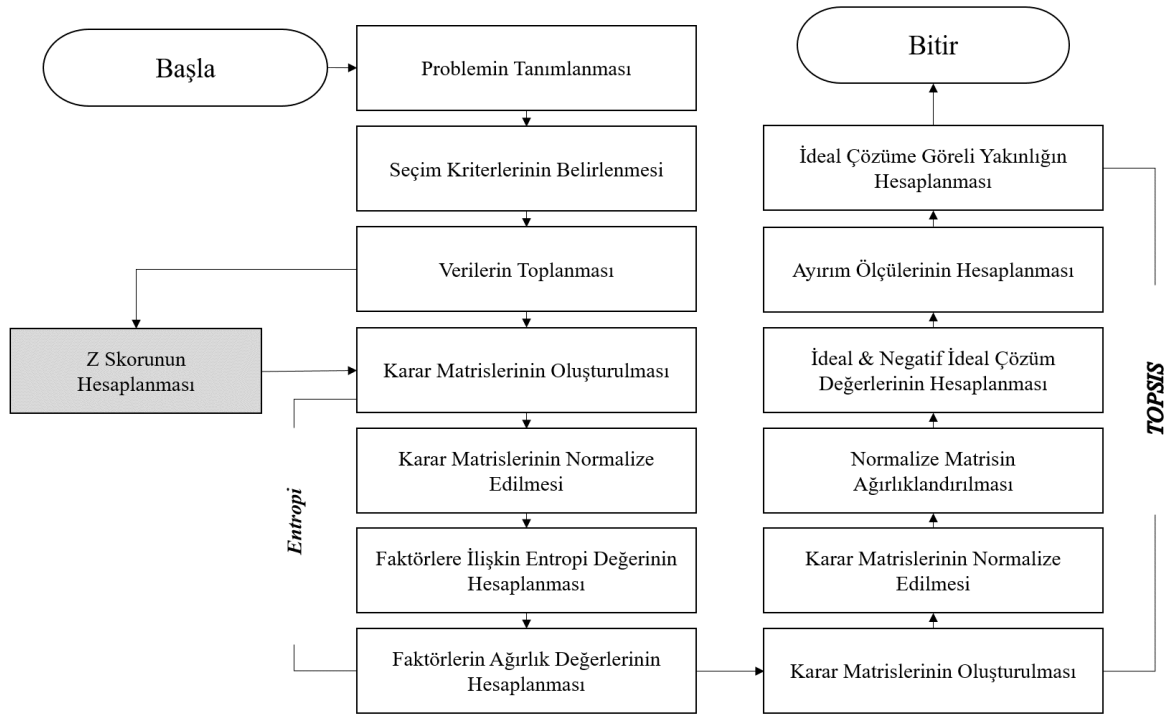
Çalışmada kullanılan seçim kriterleri Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'nda yer alan şirketlerin Bilanço ve Gelir Tablolarından elde edilmiştir. Şirketlerin likidite, mali yapı, faaliyet ve karlılık oranları arasından seçilen muhasebe temelli 14 seçim kriteri ise, Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Seçim Kriterleri: Muhasebe Temelli Finansal Oranlar

P1	Kaldıraç Oranı	Toplam Aktif / Özkaynaklar	MIN
P2	Toplam Borç / Toplam Pasif	Toplam Borç / Toplam Pasif	MIN
P3	Kısa Vadeli Yab. Kay. / Toplam Pasif	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Pasif	MIN
P4	Ortalama Alacak Süresi	Gün Sayısı Yıl / Ortalama Alacak Devir Hızı	MIN
P5	Ortalama Stok Gün Sayısı	Gün Sayısı Yıl / Ortalama Stok Devir Hızı	MIN
P6	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	MAK
P7	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Ortalama Toplam Aktif	MAK
P8	Sabit Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Ortalama Net MDV	MAK
P9	Brüt Kar Marjı	(Brüt Satış Karı / Net Satışlar)*100	MAK
P10	Faaliyet Kar Marjı	(Faaliyet kârı veya Zararı / Net Satışlar)*100	MAK
P11	FVAÖK Marjı	(Faiz, Amortisman ve Vergi Öncesi Kar / Net Satışlar)*100	MAK
P12	Net kar Marjı	(Net Kâr/Net Satışlar)*100	MAK
P13	Vergi Öncesi Özsermaye Kârlılığı	Vergi Öncesi Kâr / Ortalama Toplam Özsermaye	MAK
P14	Vergi Öncesi Aktif Kârlılığı	Vergi Öncesi Kâr / Ortalama Toplam Aktif	MAK

3. Materyal ve Metot

Bu çalışmada önerilen model, üç ana kısım ve on dört adımdan oluşmaktadır. Birinci kısım modelin araştırma bölümü olarak tanımlanırken, bu aşamada uygulama adımları öncesi hazırlık adımları saptanmıştır. İkinci kısımda elde edilen veriler çerçevesinde seçim kriterlerinin ağırlık değerleri Entropi yöntemi kullanılarak hesaplanmış üçüncü kısımda ise karar noktalarının görece önem değerleri TOPSIS yöntemi yardımıyla belirlenmiştir. Önerilen model aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir.

Şekil 1. Önerilen Modelin Uygulama Adımları

4.1. Hazırlık Aşaması

Birinci adımda problem tanımlanarak problemin çözümü ile ilgili ulaşılmak istenen amaç ve hedefler saptanmaktadır. Bir sonraki adımda seçim sürecine etki eden faktörlerin yanı sıra, karar alternatifleri belirlenmektedir. Belirlenen seçim kriterleri perspektifinde karar noktalarına ilişkin veriler hazırlık sürecinin son adımında toplanmaktadır.

4.2 Entropi Yöntemi

Entropi kavramı literatüre Rudolf Clausius tarafından 1865 yılında termodinamik alanında kazandırılmıştır. Bu kavram daha sonra Cladue E. Shannon (1948) tarafından enformasyon teorisine adapte edilmiştir. Enformasyon teorisinde Entropi olasılık teorisi açısından bilginin içerisindeki belirsizliğin ölçülmesi olarak tanımlanmıştır. Yöntem, sübjektif bilgiden çok karar verme problemlerinin çözümünde objektif katkı sağlayarak kriterlerin ağırlıklarının ölçülmesinde önemli bir üstünlüğe sahiptir (Zhang vd., 2011: 444; Akçakanat vd., 2017: 290; Perçin ve Sönmez, 2018: 570). Bu çalışmada elde edilen veriler çerçevesinde karar noktalarına ilişkin değerlerin pozitif olmaları durumunda doğrudan Entropi değerleri hesaplanarak faktörlerin ağırlık değerleri belirlenebilmektedir. Buna karşılık karar noktalarının negatif değer olması halinde Entropi değeri hesaplanamayacağı için öncelikli olarak matris elemanlarının Z skorları hesaplanarak pozitif değerler almaları sağlanmakta, ardından Entropi değerleri hesaplanarak faktörlerin ağırlık değerleri belirlenmektedir. Karar matris elemanlarının Z skorlarını hesaplamak için aşağıdaki eşitliklerden yararlanılmaktadır. Eşitlik 1 de görüldüğü gibi her bir matris elemanın sayısal değeri ile kendi sütun ortalaması arasındaki fark sütun elemanlarının standart sapmasına bölünerek x_{ij} değeri hesaplanmaktadır (Zhang vd., 2014: 4).

$$x_{ij} = \frac{(x_{ij} - \bar{x}_i)}{s_i} \quad (1)$$

Ardından elde edilen yeni değerlerle matris oluşturularak bu matrisinin en küçük elemanının mutlak değeri belirlenmektedir. Elde edilen değere $A > |\min(x_{ij})|$ koşulunu sağlayan A katsayısı belirlenmekte ve bu sayı matris elemanlarının sayısal değerine eklenerek karar matrisinde kullanılacak elemanların nihai değeri elde edilmektedir.

$$x_{ij}' = (x_{ij} + A) \quad (2)$$

Matris elemanlarının Z skorları hesaplanarak pozitif değerlerden oluşan bir karar matrisinin elde edilmesi ile birlikte Entropi yönteminin uygulama adımlarına geçilmektedir. Entropi yöntemi klasik olarak dört adımdan oluşmaktadır. Seçim kriterlerinin ağırlıklandırılması için kullanılan Entropi yönteminin adımları aşağıda verilmiştir (Shannon, 1948; Li vd., 2011: 2087; Işık, 2019: 93).

Adım-1 Karar Matrislerinin Oluşturulması: Bu adımda $n \times m$ boyutlu karar matrisi oluşturulmaktadır. Karar matrisinin satır değerleri karar noktaları gösterirken, sütunlar ise seçim kriterlerini ifade etmektedir. Eşitlik 3 de oluşturulan karar matrisi gösterilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1k} & \dots & x_{1K} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2k} & \dots & x_{2K} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ik} & \dots & x_{iK} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{j1} & x_{j2} & \cdot & x_{jk} & \cdot & x_{jK} \end{bmatrix} \quad (3)$$

$\forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K$

Adım-2 Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi: Entropi yönteminin ikinci adımında eşitlik 4 yardımıyla karar matrisinin bütün elemanları kendi sütun toplamlarına bölünerek normalize edilmektedir. Normalizasyon işleminin ardından normalize matris oluşturulmaktadır.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (4)$$

$$X^* = \begin{bmatrix} x_{11}^* & x_{12}^* & \dots & x_{1k}^* & \dots & x_{1K}^* \\ x_{21}^* & x_{22}^* & \dots & x_{2k}^* & \dots & x_{2K}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{i1}^* & x_{i2}^* & \dots & x_{ik}^* & \dots & x_{iK}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{j1}^* & x_{j2}^* & \cdot & x_{jk}^* & \cdot & x_{jK}^* \end{bmatrix} \quad (5)$$

$\forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K$

Adım-3 Faktörlere İlişkin Entropi Değerinin Hesaplanması: bir sonraki adımda normalize matrisin bütün elemanları kendi logaritmik değerleri ile çarpılmakta ve elde edilen yeni değerler ile Entropi matrisi oluşturulmaktadır. Bunun için eşitlik 6 kullanılmaktadır.

$$e_{ij}^* = x_{ij}^* \cdot ((\ln)x_{ij}^*) \quad (6)$$

$$E^* = \begin{bmatrix} e_{11}^* & e_{12}^* & \dots & e_{1k}^* & \dots & e_{1K}^* \\ e_{21}^* & e_{22}^* & \dots & e_{2k}^* & \dots & e_{2K}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ e_{i1}^* & e_{i2}^* & \dots & e_{ik}^* & \dots & e_{iK}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ e_{j1}^* & e_{j2}^* & \cdot & e_{jk}^* & \cdot & e_{jK}^* \end{bmatrix} \quad (7)$$

$\forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K$

Ardından Eşitlik 8 yardımıyla her bir seçim kriteri için Entropi değeri hesaplanmaktadır.

$$E_{ij}^* = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \cdot \sum_{i=1}^m [x_{ij}^* \cdot \ln x_{ij}^*]; \forall j \quad (8)$$

Entropi değerleri hesaplandıktan sonra, eşitlik 9 kullanılarak belirsizlik değeri olarak tanımlanan dij değeri hesaplanmakta, her bir faktör için işlem tekrarlanmaktadır.

$$d_{ij}^* = 1 - E_{ij}^*; \forall j \quad (9)$$

Adım-4 Faktörlerin Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması: bu adımda eşitlik 10 kullanılarak her bir seçim kriteri için göreceli ağırlık değeri hesaplanmaktadır. Ağırlık değerleri faktörlerin yüzdeler dağılımını da göstermektedir.

$$w_{ij}^* = \frac{d_{ij}^*}{\sum_{i=1}^m d_{ij}^*}; \forall j \quad (10)$$

4.3 TOPSIS Metodu

TOPSIS yöntemi, 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından sıralama amacıyla geliştirilen ÇKKV tekniklerinden biridir. Yöntemin ana çıkış noktası, alternatiflerin daha gerçekçi bir şekilde sıralanabilmesi için her bir alternatifin pozitif ideal

çözüm noktasına en yakın ve negatif çözüm noktasına en uzak mesafeyi aynı anda dikkate almasına dayanmaktadır (Eleren ve Karagül, 2008: 7). Pozitif ideal çözüm fayda kriterini maksimize ederken maliyet kriterini minimize eden yöntemdir. Negatif ideal çözümde ise, fayda kriteri minimize olurken, maliyet kriteri ise maksimize olur (Çakır ve Perçin, 2013: 84).

TOPSIS yöntemi altı uygulama adımından oluşmaktadır (Li vd., 2011: 2088; Görçün, 2019: 907). Karar alternatiflerinin göreceli önem değerleri hesaplanmakta ve bu değerlere göre alternatifler sıralanmaktadır.

Adım-5 Karar Matrislerinin Oluşturulması: Birinci adımda karar matrisi oluşturulmakta, elde edilen veriler ile ilk olarak oluşturulan matris doğrudan kullanılmaktadır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1k} & \dots & x_{1K} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2k} & \dots & x_{2K} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ik} & \dots & x_{iK} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{j1} & x_{j2} & \cdot & x_{jk} & \cdot & x_{jK} \end{bmatrix} \quad (11)$$

$\forall i = 1, 2, \dots, I; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K$

Adım-6 Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi: Eşitlik12 kullanılarak karar matrisinin tüm elemanları normalize edilmektedir. Ardından eşitlik 13 de gösterilen normalize matris oluşturulmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m x_{kj}^2}} \quad (12)$$

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (13)$$

Adım-7 Normalize Matrisin Ağırlıklandırılması: TOPSIS yönteminin üçüncü alt adımda matris R'nin her bir sütununda yer alan elemanlar kendi sütunlarına denk gelen faktörün ağırlık değeri ile çarpılarak ağırlıklı normalize matris oluşturulmaktadır. İşlemler tamamlandığında eşitlik 14 de gösterilen ağırlıklı normalize matris V oluşturulmaktadır.

$$V = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (14)$$

Adım-8 İdeal & Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Hesaplanması: Bu adımda ağırlıklandırılmış normalize matrisin her bir sütunu için beklenen en yüksek değeri alması ise sütunun en yüksek değeri ideal, en düşük değeri ise negatif ideal olarak belirlenmektedir. Aynı şekilde beklenen sütunun en düşük değeri alması ise en düşük değer ideal en yüksek değer ise negatif ideal değer olmaktadır.

$$A^+ = \left\{ (\max_i v_{ij} \mid j \in J), (\min_i v_{ij} \mid j \in J) \right\} \quad (15)$$

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} \mid j \in J), (\max_i v_{ij} \mid j \in J) \right\} \quad (16)$$

Adım-9 Ayrım Ölçütlerinin Hesaplanması: Beşinci alt adımda her bir elemanın ideal ve negatif ideal çözüm değerlerinden uzaklıkları belirlenmektedir. Eşitlik 17 yardımı ile ideal çözüme olan uzaklıklar eşitlik 18 ile negatif ideal çözüme olan uzaklıklar hesaplanmaktadır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad (17)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (18)$$

Adım-10 İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Altıncı alt adımda eşitlik 19 kullanılarak her bir karar alternatifi için ideal çözüme yakınlık ile negatif ideal çözüme uzaklık hesaplanmaktadır.

$$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (19)$$

Elde edilen C_i^+ değerinin 1'e yakın olması durumunda ideal, 0'a yaklaşması halinde negatif ideal çözüme yaklaşıldığı söylenebilmektedir. Bütün faktörler için söz konusu değer hesaplandıktan sonra en yüksek değerden başlanarak karar alternatifleri sıralanmaktadır.

4. Sayısal Analiz

Çalışmanın ilk aşaması hazırlık süreci olarak tanımlanmıştır. Bu aşama üç adımdan oluşmaktadır ve analiz için gereken altyapı bu süreçte oluşturulmuştur. Hazırlık sürecinin birinci adımında öncelikli olarak problem tanımlanmıştır. Bu araştırma özelinde problem Borsa İstanbul Gıda İndeksinde yer alan işletmelerin performanslarının değerlendirilmesi ve bu indekste yer alan işletmelerin birbirlerine olan görece üstünlüklerinin tanımlanmasıdır. Çok sayıda değişkenin ve faktörün performansa ve etkinliğe önemli ölçüde etki ettiği sektörde karar alıcıların işlerini kolaylaştırmak üzere işletmelerin kendilerini değerlendirmeleri açısından etkin bir araç olarak Entropi ve TOPSIS yöntemlerinden oluşan hibrid bir model önerilmiştir.

Hazırlık sürecinin ikinci adımında değerlendirme sürecinde kullanılacak seçim kriterleri belirlenmiştir. Hazırlık aşamasının üçüncü ve son adımında indekste yer alan işletmelerin belirlenen seçim kriterleri çerçevesinde sayısal değerleri belirlenmiş, bunun için işletmelerin 2014-2018 yıllarını kapsayan finansal verileri toplanmıştır. Elde edilen verilerin bir kısmı negatif değerlere sahip olduğundan öncelikle Entropi yöntemine geçilmeden Z skorları hesaplanarak bütün değerler pozitif hale getirilmiştir (Zhang vd. 2014: 2). Yapılan uygulama sadece 2018 yılına ait olup çalışma dönemine ait tüm değerlendirme ve sıralama sonuçları Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 4. Başlangıç Matrisi A

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
2018														
AEFES	3.45	0.45	0.2	43.4	48.8	1.31	0.55	2.13	0.374	0.08	0.16	0.017	0.06	0.02
AVOD	4.56	0.61	0.5	58.7	169	1.1	0.81	6.47	0.191	0.09	0.1	-0.037	-0.18	-0.05
BANVT	2.11	0.53	0.45	35.5	57	1.43	2.03	5.39	0.141	0.05	0.11	0.028	0.14	0.07
COLLA	2.49	0.54	0.19	30.3	35.3	1.68	0.78	1.81	0.332	0.12	0.17	0.034	0.11	0.04
ERSU	1.38	0.28	0.19	116.8	326.7	1.73	0.27	0.41	0.092	-0.02	0.02	0.003	0.01	0.01
KENT	1.77	0.44	0.41	84.4	60.1	1.29	1.24	3.23	0.278	0.09	0.11	0.064	0.17	0.1
KERTV	5.06	0.74	0.26	185.4	68.7	2.33	0.75	2.86	0.232	0.11	0.14	-0.014	-0.07	-0.01
KNFRT	1.79	0.44	0.43	40.4	329.4	1.58	0.83	2.65	0.362	0.32	0.35	0.249	0.36	0.22
KRSTL	1.85	0.46	0.34	218.2	71.9	1.88	0.69	3.01	-0.037	-0.1	-0.07	-0.101	-0.15	-0.09
MERKO	2.86	0.65	0.54	39.2	68.7	0.74	1.25	3.22	0.09	-0.2	-0.17	-0.267	-1.38	-0.35
OYLUM	2.23	0.55	0.4	98	38.4	0.9	0.89	1.61	0.113	0.06	0.1	0.004	0	0
PENGD	4.8	0.79	0.63	44.7	147.1	0.89	0.97	2.88	0.173	0.06	0.08	0.004	-0.14	-0.03
PETUN	1.32	0.24	0.18	60.9	43.8	1.65	1.01	2.27	0.139	0.06	0.08	0.089	0.12	0.09
PINSU	4.55	0.78	0.54	53.1	36.5	0.47	0.87	1.2	0.416	0.03	0.09	-0.094	-0.36	-0.09
PNSUT	1.78	0.44	0.34	69.4	45.9	1.07	1.15	2.18	0.156	0.06	0.08	0.033	0.05	0.03
TATGD	1.73	0.42	0.29	96	93.4	2.6	1.4	6.16	0.204	0.05	0.07	0.033	0.08	0.05
TBORG	1.66	0.4	0.38	127.2	82.8	1.75	0.85	3.06	0.533	0.25	0.33	0.252	0.45	0.27
TUKAS	3.54	0.72	0.56	77.4	233.8	1.01	0.76	2.24	0.261	0.2	0.21	0.095	0.18	0.06
ULKER	3.24	0.66	0.17	84.7	49.5	3.46	0.62	2.72	0.262	0.13	0.15	0.132	0.35	0.1

ULUUN	4.25	0.76	0.58	46.4	23.6	1.44	3.15	28.87	0.036	0.07	0.07	0.007	0.1	0.02
VANGD	1.16	0.14	0.09	387.5	48.8	5.34	0.06	4.36	0.002	-0.38	-0.23	0.146	0.01	0.01
ORT	2.74	0.53	0.36	95.12	99.01	1.7	1	4.23	0.21	0.05	0.09	0.03	0	0.02
SSAPMA	1.28	0.18	0.16	82.83	91.42	1.07	0.64	5.85	0.14	0.15	0.13	0.11	0.37	0.12

Ardından eşitlik 1 kullanılarak başlangıç matrisinin bütün elemanlarının xij değerleri hesaplanmış ve hesaplanan yeni değerlerden oluşan B matrisi oluşturulmuştur. Aynı zamanda yeni matrisin en küçük değerinin mutlak değeri hesaplanmış ve yöntem kısmında belirtilen koşula göre belirlenen 0,1 değeri eklerek A katsayısı hesaplanmıştır. Bir sonraki adımda A değeri B matrisinin bütün elemanlarına eklenerek Entropi yönteminde seçim kriterlerinin ağırlık değerlerini hesaplamak üzere kullanılacak matris C oluşturulmuştur. A katsayısı aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$A = |\min x_{ij}| + 0,1 = 3,749646 + 0,1 = 3,849646$$

Tablo 5. Matris B

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	0.55	-0.4	-1.04	-0.62	-0.55	-0.36	-0.7	-0.36	1.17	0.18	0.49	-0.13	0.18	-0.04
AVOD	1.42	0.47	0.83	-0.44	0.77	-0.56	-0.29	0.38	-0.11	0.22	0.07	-0.61	-0.48	-0.58
BANVT	-0.49	0	0.52	-0.72	-0.46	-0.25	1.62	0.2	-0.46	-0.02	0.15	-0.04	0.39	0.35
CCOLA	-0.2	0.08	-1.1	-0.78	-0.7	-0.02	-0.34	-0.41	0.87	0.43	0.61	0.02	0.3	0.15
ERSU	-1.06	-1.36	-1.12	0.26	2.49	0.03	-1.14	-0.65	-0.81	-0.49	-0.54	-0.26	0.04	-0.12
KENT	-0.76	-0.49	0.3	-0.13	-0.43	-0.38	0.38	-0.17	0.5	0.23	0.15	0.28	0.47	0.63
KERTV	1.81	1.19	-0.65	1.09	-0.33	0.59	-0.39	-0.23	0.17	0.36	0.33	-0.41	-0.18	-0.3
KNFRT	-0.74	-0.46	0.42	-0.66	2.52	-0.11	-0.26	-0.27	1.08	1.82	1.91	1.9	0.98	1.65
KRSTL	-0.7	-0.36	-0.16	1.49	-0.3	0.17	-0.48	-0.21	-1.71	-1.02	-1.21	-1.17	-0.4	-0.92
MERKO	0.09	0.68	1.1	-0.68	-0.33	-0.89	0.4	-0.17	-0.82	-1.71	-1.94	-2.63	-3.75	-3.04
OYLUM	-0.4	0.14	0.23	0.03	-0.66	-0.74	-0.17	-0.45	-0.66	0.03	0.02	-0.25	0	-0.2
PENG D	1.61	1.46	1.67	-0.61	0.53	-0.75	-0.04	-0.23	-0.24	0.07	-0.12	-0.25	-0.37	-0.4
PETUN	-1.11	-1.54	-1.19	-0.41	-0.6	-0.04	0.02	-0.33	-0.48	0.05	-0.1	0.5	0.35	0.59
PINSU	1.41	1.39	1.14	-0.51	-0.68	-1.14	-0.2	-0.52	1.46	-0.18	-0.03	-1.11	-0.96	-0.89
PNSUT	-0.75	-0.48	-0.16	-0.31	-0.58	-0.58	0.24	-0.35	-0.36	0.01	-0.12	0.01	0.15	0.04
TATGD	-0.79	-0.58	-0.5	0.01	-0.06	0.84	0.63	0.33	-0.02	0	-0.15	0.01	0.24	0.22
TBORG	-0.85	-0.69	0.11	0.39	-0.18	0.05	-0.23	-0.2	2.28	1.34	1.76	1.93	1.24	2.07
TUKAS	0.62	1.05	1.22	-0.21	1.47	-0.64	-0.37	-0.34	0.38	1	0.88	0.55	0.51	0.29
ULKER	0.39	0.71	-1.21	-0.13	-0.54	1.64	-0.59	-0.26	0.38	0.53	0.44	0.88	0.96	0.65
ULUUN	1.18	1.31	1.33	-0.59	-0.82	-0.24	3.38	4.22	-1.2	0.12	-0.16	-0.22	0.3	0.01
VANGD	-1.24	-2.11	-1.73	3.53	-0.55	3.39	-1.47	0.02	-1.44	-2.98	-2.44	1	0.03	-0.15

Tablo 6. Entropi Yöntemi İçin Karar Matrisi C

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	4.40	3.44	2.81	3.23	3.30	3.49	3.15	3.49	5.02	4.03	4.33	3.72	4.03	3.81
AVOD	5.27	4.32	4.68	3.41	4.62	3.29	3.56	4.23	3.74	4.07	3.92	3.24	3.37	3.27
BANVT	3.36	3.85	4.37	3.13	3.39	3.60	5.47	4.05	3.39	3.83	4.00	3.81	4.24	4.20
CCOLA	3.65	3.93	2.75	3.07	3.15	3.83	3.51	3.44	4.72	4.28	4.46	3.87	4.15	4.00
ERSU	2.79	2.49	2.73	4.11	6.34	3.88	2.71	3.20	3.04	3.36	3.31	3.59	3.89	3.73
KENT	3.09	3.36	4.15	3.72	3.42	3.47	4.23	3.68	4.35	4.08	4.00	4.13	4.32	4.48
KERTV	5.66	5.04	3.20	4.94	3.52	4.44	3.46	3.62	4.02	4.21	4.18	3.44	3.67	3.55
KNFRT	3.11	3.39	4.27	3.19	6.37	3.74	3.59	3.58	4.93	5.67	5.76	5.75	4.83	5.50
KRSTL	3.15	3.49	3.69	5.34	3.55	4.02	3.37	3.64	2.14	2.83	2.64	2.68	3.45	2.93
MERKO	3.94	4.53	4.95	3.17	3.52	2.96	4.25	3.68	3.03	2.14	1.91	1.22	0.10	0.81
OYLUM	3.45	3.99	4.08	3.88	3.19	3.11	3.68	3.40	3.19	3.88	3.87	3.60	3.85	3.65
PENG D	5.46	5.31	5.52	3.24	4.38	3.10	3.81	3.62	3.61	3.92	3.73	3.60	3.48	3.45
PETUN	2.74	2.31	2.66	3.44	3.25	3.81	3.87	3.52	3.37	3.90	3.75	4.35	4.20	4.44
PINSU	5.26	5.24	4.99	3.34	3.17	2.71	3.65	3.33	5.31	3.67	3.82	2.74	2.89	2.96

PNSUT	3.10	3.37	3.69	3.54	3.27	3.26	4.09	3.50	3.49	3.86	3.73	3.86	4.00	3.89
TATGD	3.06	3.27	3.35	3.86	3.79	4.69	4.48	4.18	3.83	3.85	3.70	3.86	4.09	4.07
TBORG	3.00	3.16	3.96	4.24	3.67	3.90	3.62	3.65	6.13	5.19	5.60	5.78	5.09	5.92
TUKAS	4.47	4.90	5.07	3.64	5.32	3.21	3.48	3.51	4.23	4.85	4.73	4.40	4.36	4.14
ULKER	4.24	4.56	2.64	3.72	3.31	5.49	3.26	3.59	4.23	4.38	4.29	4.72	4.81	4.50
ULUUN	5.03	5.16	5.18	3.26	3.02	3.61	7.23	8.07	2.65	3.96	3.69	3.63	4.15	3.86
VANGD	2.61	1.74	2.12	7.38	3.30	7.24	2.38	3.87	2.41	0.87	1.41	4.85	3.88	3.70

5.1 Entropi Yöntemi

Adım-1 Karar Matrislerinin Oluşturulması: Entropi yönteminin birinci adımında Z skoru hesaplanan yeni değerler karar matrisini oluşturmaktadır. Bütün değerler pozitif olduğu için matris C'nin elemanları seçim kriterlerinin ağırlıklarını hesaplamak üzere kullanılmıştır. Tablo 3 de görülen matris C karar matrisi olarak alınmıştır.

Adım-2 Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi: Entropi yönteminin ikinci adımında eşitlik 4 yardımıyla karar matrisinin bütün elemanları kendi sütun toplamalarına bölünerek normalize edilmiştir. Normalizasyon işleminin ardından normalize matris oluşturulmuştur.

Tablo 7. Normalize Matris

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	0.054	0.043	0.035	0.04	0.041	0.043	0.039	0.043	0.062	0.05	0.054	0.046	0.05	0.047
AVOD	0.065	0.053	0.058	0.042	0.057	0.041	0.044	0.052	0.046	0.05	0.049	0.04	0.042	0.04
BANVT	0.042	0.048	0.054	0.039	0.042	0.045	0.068	0.05	0.042	0.047	0.049	0.047	0.052	0.052
CCOLA	0.045	0.049	0.034	0.038	0.039	0.047	0.043	0.043	0.058	0.053	0.055	0.048	0.051	0.049
ERSU	0.034	0.031	0.034	0.051	0.078	0.048	0.034	0.04	0.038	0.042	0.041	0.044	0.048	0.046
KENT	0.038	0.042	0.051	0.046	0.042	0.043	0.052	0.046	0.054	0.05	0.05	0.051	0.053	0.055
KERTV	0.07	0.062	0.04	0.061	0.044	0.055	0.043	0.045	0.05	0.052	0.052	0.043	0.045	0.044
KNFRT	0.038	0.042	0.053	0.039	0.079	0.046	0.044	0.044	0.061	0.07	0.071	0.071	0.06	0.068
KRSTL	0.039	0.043	0.046	0.066	0.044	0.05	0.042	0.045	0.026	0.035	0.033	0.033	0.043	0.036
MERKO	0.049	0.056	0.061	0.039	0.044	0.037	0.053	0.045	0.037	0.026	0.024	0.015	0.001	0.01
OYLUM	0.043	0.049	0.05	0.048	0.039	0.038	0.046	0.042	0.039	0.048	0.048	0.045	0.048	0.045
PENGD	0.068	0.066	0.068	0.04	0.054	0.038	0.047	0.045	0.045	0.049	0.046	0.045	0.043	0.043
PETUN	0.034	0.029	0.033	0.043	0.04	0.047	0.048	0.043	0.042	0.048	0.046	0.054	0.052	0.055
PINSU	0.065	0.065	0.062	0.041	0.039	0.033	0.045	0.041	0.066	0.045	0.047	0.034	0.036	0.037
PNSUT	0.038	0.042	0.046	0.044	0.04	0.04	0.051	0.043	0.043	0.048	0.046	0.048	0.049	0.048
TATGD	0.038	0.04	0.041	0.048	0.047	0.058	0.055	0.052	0.047	0.048	0.046	0.048	0.051	0.05
TBORG	0.037	0.039	0.049	0.052	0.045	0.048	0.045	0.045	0.076	0.064	0.069	0.071	0.063	0.073
TUKAS	0.055	0.061	0.063	0.045	0.066	0.04	0.043	0.043	0.052	0.06	0.058	0.054	0.054	0.051
ULKER	0.052	0.056	0.033	0.046	0.041	0.068	0.04	0.044	0.052	0.054	0.053	0.058	0.06	0.056
ULUUN	0.062	0.064	0.064	0.04	0.037	0.045	0.089	0.1	0.033	0.049	0.046	0.045	0.051	0.048
VANGD	0.032	0.021	0.026	0.091	0.041	0.09	0.029	0.048	0.03	0.011	0.017	0.06	0.048	0.046

Adım-3 Faktörlere İlişkin Entropi Değerinin Hesaplanması: Normalize matrisin bütün elemanları kendi logaritmik değerleri ile çarpılmış ve elde edilen yeni değerler ile Entropi matrisi oluşturulmuştur. Bunun için eşitlik 6 kullanılarak, Entropi matrisi elde edilmiştir.

Tablo 8. Entropi Matrisi

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	-0.159	-0.134	-0.117	-0.129	-0.131	-0.136	-0.126	-0.136	-0.173	-0.149	-0.157	-0.142	-0.149	-0.144
AVOD	-0.178	-0.156	-0.165	-0.134	-0.163	-0.13	-0.137	-0.154	-0.142	-0.151	-0.147	-0.129	-0.133	-0.13
BANVT	-0.132	-0.145	-0.158	-0.126	-0.133	-0.139	-0.182	-0.15	-0.133	-0.145	-0.149	-0.144	-0.155	-0.154
CCOLA	-0.14	-0.147	-0.115	-0.124	-0.127	-0.145	-0.136	-0.134	-0.166	-0.156	-0.16	-0.145	-0.153	-0.149
ERSU	-0.116	-0.107	-0.115	-0.151	-0.2	-0.146	-0.114	-0.128	-0.123	-0.132	-0.131	-0.138	-0.146	-0.142
KENT	-0.125	-0.132	-0.152	-0.142	-0.134	-0.135	-0.154	-0.141	-0.157	-0.151	-0.149	-0.152	-0.156	-0.16
KERTV	-0.186	-0.173	-0.128	-0.171	-0.136	-0.159	-0.135	-0.139	-0.149	-0.154	-0.153	-0.134	-0.14	-0.137

KNFRT	-0.125	-0.133	-0.155	-0.128	-0.2	-0.142	-0.138	-0.138	-0.171	-0.186	-0.188	-0.188	-0.168	-0.183
KRSTL	-0.127	-0.136	-0.141	-0.179	-0.137	-0.149	-0.132	-0.14	-0.096	-0.117	-0.112	-0.113	-0.134	-0.12
MERKO	-0.147	-0.162	-0.171	-0.127	-0.136	-0.121	-0.155	-0.141	-0.123	-0.096	-0.088	-0.063	-0.008	-0.046
OYLUM	-0.135	-0.148	-0.151	-0.146	-0.127	-0.125	-0.141	-0.133	-0.128	-0.146	-0.145	-0.139	-0.145	-0.14
PENGD	-0.182	-0.179	-0.183	-0.129	-0.158	-0.125	-0.144	-0.139	-0.139	-0.147	-0.142	-0.139	-0.135	-0.135
PETUN	-0.115	-0.102	-0.112	-0.134	-0.129	-0.144	-0.146	-0.136	-0.133	-0.146	-0.142	-0.157	-0.154	-0.159
PINSU	-0.178	-0.177	-0.172	-0.132	-0.127	-0.114	-0.14	-0.131	-0.179	-0.14	-0.144	-0.115	-0.119	-0.121
PNSUT	-0.125	-0.133	-0.141	-0.137	-0.13	-0.13	-0.151	-0.136	-0.136	-0.145	-0.142	-0.145	-0.149	-0.146
TATGD	-0.124	-0.13	-0.132	-0.145	-0.143	-0.165	-0.16	-0.153	-0.144	-0.145	-0.141	-0.145	-0.151	-0.151
TBORG	-0.122	-0.127	-0.148	-0.155	-0.14	-0.146	-0.139	-0.14	-0.196	-0.176	-0.185	-0.189	-0.174	-0.191
TUKAS	-0.16	-0.17	-0.174	-0.139	-0.179	-0.128	-0.135	-0.136	-0.154	-0.169	-0.166	-0.158	-0.157	-0.152
ULKER	-0.155	-0.162	-0.112	-0.142	-0.131	-0.183	-0.129	-0.138	-0.154	-0.158	-0.156	-0.166	-0.168	-0.161
ULUUN	-0.173	-0.176	-0.176	-0.13	-0.123	-0.139	-0.216	-0.23	-0.112	-0.148	-0.141	-0.139	-0.152	-0.145
VANGD	-0.111	-0.083	-0.095	-0.219	-0.131	-0.216	-0.104	-0.146	-0.105	-0.049	-0.071	-0.169	-0.146	-0.141

Entropi matrisi oluşturulduktan sonra her bir sütun için nihai Entropi değeri ile belirsizlik değeri hesaplanmaktadır.

Tablo 9. Nihai Entropi Değerleri ve Belirsizlik Değerleri

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
e_{ij}	0.990	0.989	0.989	0.991	0.991	0.991	0.991	0.992	0.989	0.987	0.988	0.989	0.983	0.988
d_{ij}	0.010	0.011	0.011	0.009	0.009	0.009	0.009	0.008	0.011	0.013	0.012	0.011	0.017	0.012

Adım-4 Faktörlerin Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması: bu adımda eşitlik 10 kullanılarak her bir seçim kriteri için göreceli ağırlık değeri hesaplanmıştır.

Tablo 10. Faktörlerin Ağırlık Değerleri

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
w_{ij}	0.067	0.072	0.070	0.059	0.062	0.061	0.062	0.054	0.069	0.083	0.076	0.075	0.109	0.081

5.2 TOPSIS Yöntemi

Adım-5 Karar Matrislerinin Oluşturulması: Birinci adımda karar matrisi oluşturulmuş, elde edilen veriler ile ilk olarak oluşturulan matris doğrudan kullanılmıştır.

Tablo 11. Başlangıç Matrisi A

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	4.4	3.44	2.81	3.23	3.3	3.49	3.15	3.49	5.02	4.03	4.33	3.72	4.03	3.81
AVOD	5.27	4.32	4.68	3.41	4.62	3.29	3.56	4.23	3.74	4.07	3.92	3.24	3.37	3.27
BANVT	3.36	3.85	4.37	3.13	3.39	3.6	5.47	4.05	3.39	3.83	4	3.81	4.24	4.2
COLLA	3.65	3.93	2.75	3.07	3.15	3.83	3.51	3.44	4.72	4.28	4.46	3.87	4.15	4
ERSU	2.79	2.49	2.73	4.11	6.34	3.88	2.71	3.2	3.04	3.36	3.31	3.59	3.89	3.73
KENT	3.09	3.36	4.15	3.72	3.42	3.47	4.23	3.68	4.35	4.08	4	4.13	4.32	4.48
KERVT	5.66	5.04	3.2	4.94	3.52	4.44	3.46	3.62	4.02	4.21	4.18	3.44	3.67	3.55
KNFRT	3.11	3.39	4.27	3.19	6.37	3.74	3.59	3.58	4.93	5.67	5.76	5.75	4.83	5.5
KRSTL	3.15	3.49	3.69	5.34	3.55	4.02	3.37	3.64	2.14	2.83	2.64	2.68	3.45	2.93
MERKO	3.94	4.53	4.95	3.17	3.52	2.96	4.25	3.68	3.03	2.14	1.91	1.22	0.1	0.81
OYLUM	3.45	3.99	4.08	3.88	3.19	3.11	3.68	3.4	3.19	3.88	3.87	3.6	3.85	3.65
PENGD	5.46	5.31	5.52	3.24	4.38	3.1	3.81	3.62	3.61	3.92	3.73	3.6	3.48	3.45
PETUN	2.74	2.31	2.66	3.44	3.25	3.81	3.87	3.52	3.37	3.9	3.75	4.35	4.2	4.44
PINSU	5.26	5.24	4.99	3.34	3.17	2.71	3.65	3.33	5.31	3.67	3.82	2.74	2.89	2.96
PNSUT	3.1	3.37	3.69	3.54	3.27	3.26	4.09	3.5	3.49	3.86	3.73	3.86	4	3.89

TATGD	3.06	3.27	3.35	3.86	3.79	4.69	4.48	4.18	3.83	3.85	3.7	3.86	4.09	4.07
TBORG	3	3.16	3.96	4.24	3.67	3.9	3.62	3.65	6.13	5.19	5.6	5.78	5.09	5.92
TUKAS	4.47	4.9	5.07	3.64	5.32	3.21	3.48	3.51	4.23	4.85	4.73	4.4	4.36	4.14
ULKER	4.24	4.56	2.64	3.72	3.31	5.49	3.26	3.59	4.23	4.38	4.29	4.72	4.81	4.5
ULUUN	5.03	5.16	5.18	3.26	3.02	3.61	7.23	8.07	2.65	3.96	3.69	3.63	4.15	3.86
VANGD	2.61	1.74	2.12	7.38	3.3	7.24	2.38	3.87	2.41	0.87	1.41	4.85	3.88	3.7

Adım-6 Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi: Eşitlik12 kullanılarak karar matrisinin tüm elemanları normalize edilmektedir. Ardından eşitlik 13 de gösterilen normalize matris oluşturulmaktadır.

Tablo 12. Normalize Matris

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	0.242	0.189	0.154	0.177	0.181	0.192	0.173	0.192	0.276	0.221	0.238	0.204	0.221	0.209
AVOD	0.29	0.237	0.257	0.187	0.254	0.181	0.195	0.233	0.205	0.224	0.215	0.178	0.185	0.18
BANVT	0.184	0.212	0.24	0.172	0.186	0.198	0.301	0.222	0.186	0.211	0.22	0.209	0.233	0.231
CCOLA	0.201	0.216	0.151	0.169	0.173	0.211	0.193	0.189	0.26	0.235	0.245	0.212	0.228	0.22
ERSU	0.153	0.137	0.15	0.226	0.348	0.213	0.149	0.176	0.167	0.185	0.182	0.197	0.214	0.205
KENT	0.17	0.185	0.228	0.204	0.188	0.191	0.232	0.202	0.239	0.224	0.22	0.227	0.237	0.246
KERVT	0.311	0.277	0.176	0.271	0.193	0.244	0.19	0.199	0.221	0.231	0.23	0.189	0.202	0.195
KNFRT	0.171	0.186	0.234	0.175	0.35	0.206	0.197	0.197	0.271	0.312	0.316	0.316	0.266	0.302
KRSTL	0.173	0.192	0.203	0.293	0.195	0.221	0.185	0.2	0.118	0.156	0.145	0.147	0.189	0.161
MERKO	0.217	0.249	0.272	0.174	0.193	0.162	0.233	0.202	0.166	0.117	0.105	0.067	0.005	0.044
OYLUM	0.19	0.219	0.224	0.213	0.175	0.171	0.202	0.187	0.175	0.213	0.213	0.198	0.212	0.201
PENGD	0.3	0.292	0.303	0.178	0.24	0.17	0.209	0.199	0.198	0.216	0.205	0.198	0.191	0.19
PETUN	0.15	0.127	0.146	0.189	0.178	0.209	0.213	0.193	0.185	0.214	0.206	0.239	0.231	0.244
PINSU	0.289	0.288	0.274	0.184	0.174	0.149	0.201	0.183	0.292	0.202	0.21	0.151	0.159	0.163
PNSUT	0.17	0.185	0.203	0.194	0.18	0.179	0.225	0.192	0.192	0.212	0.205	0.212	0.22	0.214
TATGD	0.168	0.18	0.184	0.212	0.208	0.258	0.246	0.23	0.21	0.211	0.204	0.212	0.225	0.224
TBORG	0.165	0.173	0.217	0.233	0.202	0.214	0.199	0.201	0.337	0.285	0.308	0.317	0.279	0.325
TUKAS	0.246	0.269	0.279	0.2	0.293	0.176	0.191	0.193	0.232	0.266	0.26	0.242	0.239	0.227
ULKER	0.233	0.25	0.145	0.205	0.182	0.302	0.179	0.197	0.233	0.241	0.236	0.26	0.264	0.247
ULUUN	0.276	0.284	0.285	0.179	0.166	0.198	0.397	0.443	0.146	0.218	0.203	0.199	0.228	0.212
VANGD	0.144	0.095	0.116	0.405	0.181	0.398	0.131	0.213	0.133	0.048	0.078	0.266	0.213	0.203

Adım-7 Normalize Matrisin Ağırlıklandırılması: TOPSIS yönteminin üçüncü alt adımında matris R'nin her bir sütununda yer alan elemanlar kendi sütunlarına denk gelen faktörün ağırlık değeri ile çarpılarak ağırlıklı normalize matris oluşturulmuştur.

Tablo 13. Ağırlıklı Normalize Matris

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
AEFES	0.016	0.014	0.011	0.011	0.011	0.012	0.011	0.01	0.019	0.018	0.018	0.015	0.024	0.017
AVOD	0.019	0.017	0.018	0.011	0.016	0.011	0.012	0.013	0.014	0.019	0.016	0.013	0.02	0.015
BANVT	0.012	0.015	0.017	0.01	0.011	0.012	0.018	0.012	0.013	0.017	0.017	0.016	0.026	0.019
CCOLA	0.013	0.016	0.011	0.01	0.011	0.013	0.012	0.01	0.018	0.02	0.019	0.016	0.025	0.018
ERSU	0.01	0.01	0.011	0.013	0.021	0.013	0.009	0.01	0.011	0.015	0.014	0.015	0.023	0.017
KENT	0.011	0.013	0.016	0.012	0.012	0.012	0.014	0.011	0.016	0.019	0.017	0.017	0.026	0.02
KERVT	0.021	0.02	0.012	0.016	0.012	0.015	0.012	0.011	0.015	0.019	0.017	0.014	0.022	0.016
KNFRT	0.011	0.013	0.017	0.01	0.022	0.012	0.012	0.011	0.019	0.026	0.024	0.024	0.029	0.025
KRSTL	0.012	0.014	0.014	0.017	0.012	0.013	0.011	0.011	0.008	0.013	0.011	0.011	0.021	0.013
MERKO	0.014	0.018	0.019	0.01	0.012	0.01	0.014	0.011	0.011	0.01	0.008	0.005	0.001	0.004
OYLUM	0.013	0.016	0.016	0.013	0.011	0.01	0.012	0.01	0.012	0.018	0.016	0.015	0.023	0.016
PENGD	0.02	0.021	0.021	0.011	0.015	0.01	0.013	0.011	0.014	0.018	0.016	0.015	0.021	0.015
PETUN	0.01	0.009	0.01	0.011	0.011	0.013	0.013	0.01	0.013	0.018	0.016	0.018	0.025	0.02
PINSU	0.019	0.021	0.019	0.011	0.011	0.009	0.012	0.01	0.02	0.017	0.016	0.011	0.017	0.013
PNSUT	0.011	0.013	0.014	0.012	0.011	0.011	0.014	0.01	0.013	0.018	0.016	0.016	0.024	0.017

TATGD	0.011	0.013	0.013	0.013	0.013	0.016	0.015	0.012	0.014	0.018	0.015	0.016	0.025	0.018
TBORG	0.011	0.013	0.015	0.014	0.012	0.013	0.012	0.011	0.023	0.024	0.023	0.024	0.031	0.026
TUKAS	0.016	0.02	0.02	0.012	0.018	0.011	0.012	0.01	0.016	0.022	0.02	0.018	0.026	0.019
ULKER	0.016	0.018	0.01	0.012	0.011	0.018	0.011	0.011	0.016	0.02	0.018	0.019	0.029	0.02
ULUUN	0.018	0.021	0.02	0.011	0.01	0.012	0.024	0.024	0.01	0.018	0.015	0.015	0.025	0.017
VANGD	0.01	0.007	0.008	0.024	0.011	0.024	0.008	0.012	0.009	0.004	0.006	0.02	0.023	0.017

Adım-8 İdeal & Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Hesaplanması: Bu adımda ağırlıklandırılmış normalize matrisin her bir sütunu için beklenen en yüksek değeri alması ise sütunun en yüksek değeri ideal, en düşük değeri ise negatif ideal olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde beklenen sütunun en düşük değeri alması ise en düşük değer ideal en yüksek değer ise negatif ideal değer olarak seçilmiştir.

Tablo 14. İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

	MIN	MIN	MIN	MIN	MIN	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX	MAX
2018	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10	P11	P12	P13	P14
A ⁺	0.010	0.007	0.008	0.010	0.010	0.024	0.024	0.024	0.023	0.026	0.024	0.024	0.031	0.026
A ⁻	0.021	0.021	0.021	0.024	0.022	0.009	0.008	0.010	0.008	0.004	0.006	0.005	0.001	0.004

Adım-9 Ayrım Ölçütlerinin Hesaplanması: Beşinci alt adımda her bir elemanın ideal ve negatif ideal çözüm değerlerinden uzaklıkları belirlenmiştir. Eşitlik 17 yardımı ile ideal çözüme olan uzaklıklar eşitlik 18 ile negatif ideal çözüme olan uzaklıklar hesaplanmıştır.

Tablo 15. Karar Noktalarına İlişkin Ayrım Ölçüt Değerleri

2018	S_i^*	S_i^-		S_i^*	S_i^-		S_i^*	S_i^-
AEFES	0.0401	0.0315	KNFRT	0.0365	0.0346	PNSUT	0.0342	0.0383
AVOD	0.0236	0.0559	KRSTL	0.0324	0.0444	TATGD	0.0284	0.0438
BANVT	0.0271	0.0538	MERKO	0.0423	0.0418	TBORG	0.0307	0.0425
CCOLA	0.0347	0.0374	OYLUM	0.0284	0.0452	TUKAS	0.039	0.035
ERSU	0.0314	0.0408	PENG	0.0335	0.0428	ULKER	0.0294	0.0428
KENT	0.0361	0.0384	PETUN	0.029	0.0443	ULUUN	0.0563	0.0207
KERT	0.0406	0.0337	PINSU	0.0273	0.0474	VANGD	0.0274	0.042

Adım-10 İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Altıncı alt adımda eşitlik 19 kullanılarak her bir karar alternatifi için ideal çözüme yakınlık ile negatif ideal çözüme uzaklık hesaplanmaktadır.

Tablo 16. Karar Noktalarının İdeal Çözüme Yakınlık Değerleri

2018	C_i	Sıra		C_i	Sıra		C_i	Sıra
AEFES	0.5809	9	KNFRT	0.6649	2	PNSUT	0.5653	11
AVOD	0.4864	17	KRSTL	0.4401	20	TATGD	0.6047	6
BANVT	0.5929	8	MERKO	0.2684	21	TBORG	0.7033	1
CCOLA	0.6045	7	OYLUM	0.5283	13	TUKAS	0.5607	12
ERSU	0.5155	15	PENG	0.4724	18	ULKER	0.6344	3
KENT	0.6072	5	PETUN	0.6140	4	ULUUN	0.5779	10
KERT	0.5183	14	PINSU	0.4533	19	VANGD	0.4970	16

Uygulama kısmında sadece 2018 yılının çözümü yapılmıştır. Çalışmanın dönemi olan 2014-2018 yıllarına ait her bir karar noktasının görece önem değeri ve sıralamaları ise, tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Karar Noktasının Görece Önem Değeri ve Sıralamaları

KARAR NOKTALARI	2014		2015		2016		2017		2018	
	C_i	SIRA	C_i	SIRA	C_i	SIRA	C_i	SIRA	C_i	SIRA
AEFES	0,5667	11	0,5895	10	0,6400	7	0,6439	10	0,5809	9

AVOD	0,5503	12	0,5855	11	0,6216	13	0,6210	13	0,4864	17
BANVT	0,4904	18	0,4228	19	0,6443	6	0,6581	7	0,5929	8
CCOLA	0,6129	6	0,6023	8	0,6397	8	0,6415	12	0,6045	7
ERSU	0,5070	16	0,4829	16	0,5589	15	0,6167	14	0,5155	15
KENT	0,5894	9	0,6264	5	0,5952	14	0,6701	5	0,6072	5
KERVİT	0,3892	20	0,3400	21	0,5080	19	0,6042	16	0,5183	14
KNFRT	0,7096	1	0,6695	2	0,7039	2	0,6741	3	0,6649	2
KRSTL	0,5431	14	0,5724	12	0,6470	5	0,6653	6	0,4401	20
MERKO	0,6381	3	0,5302	14	0,5094	18	0,5024	20	0,2684	21
OYLUM	0,5229	15	0,4746	18	0,5268	16	0,5976	17	0,5283	13
PENGİD	0,4224	19	0,5126	15	0,5110	17	0,5415	19	0,4724	18
PETUN	0,6192	4	0,6419	3	0,6732	4	0,6705	4	0,6140	4
PINSU	0,5492	13	0,4809	17	0,4981	20	0,5816	18	0,4533	19
PNSUT	0,6135	5	0,5936	9	0,6392	9	0,6419	11	0,5653	11
TATGD	0,5955	8	0,6329	4	0,7026	3	0,6869	2	0,6047	6
TBORG	0,7085	2	0,7321	1	0,7557	1	0,7208	1	0,7033	1
TUKAS	0,2367	21	0,6118	6	0,6391	10	0,6082	15	0,5607	12
ULKER	0,5990	7	0,6099	7	0,6216	12	0,6577	8	0,6344	3
ULUUN	0,5856	10	0,5705	13	0,6313	11	0,6464	9	0,5779	10
VANGİD	0,4904	17	0,3702	20	0,2766	21	0,3395	21	0,4970	16

Sonuç ve Değerlendirme

Borsa İstanbul'da hisseleri işlem gören Gıda ve İçecek Endeksindeki şirketlerinin finansal performanslarının değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, endekste yer alan 21 şirketin 2014-2018 dönemlerine ait mali tablolarından elde edilen 14 adet muhasebe temelli finansal oran, seçim kriteri olarak kullanılmıştır. Çalışmada endekste bulunan şirketlerin finansal performanslarının karşılaştırılabilmesi için önce, çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi yöntemi ile seçilen kriterlerin ağırlıkları belirlenmiş, ardından şirketlerin performansları TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmiş ve son olarakta şirketlerin her yıl elde edilen performans değerlerindeki başarıları her bir yıl bazında sıralanmıştır.

Tablo 17'deki performans sıralaması tablosunda da görüldüğü gibi çalışmaya konu olan yöntem, dönemler ve seçim kriterleri açısından bakıldığında, 2014 yılında KNFRT kodlu Konfrut Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2015- 2018 yıllarında ise, TBORG kodlu Türk Tuborg Bira ve Malt Sanayii A.Ş. performans sıralamasında en iyi şirket olmuşlardır. TBORG kodlu şirketin 2014 yılında da ikinci olduğu, KNFRT kodlu şirketin ise, 2015, 2016 ve 2018 dönemlerinde ikinci 2017 döneminde ise, performans sıralamasında üçüncü olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde finansal performans sıralaması açısından Endeksi'ndeki işletmeler arasında BANVT, TUKAS ve ULKER kodlu şirketlerin her dönemde sıralamada yükseldiği, buna karşın AVOD, KRSTL ve MERKO kodlu şirketlerin ise dönemler itibarıyla sıralamada bir önceki döneme göre düşüş kaydettiği gözlemlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlara bakıldığında, Dizkırı (2014), Kaya ve Çoşkun (2016), Meydan vd., (2016), Yılmaz vd., (2017) ve Konuk (2018) tarafından ulaşılan sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

Borsa İstanbul'daki gıda ve içecek şirketleri için yapılan çalışmaların çoğunda seçim kriterlerinin ağırlıklandırılması için objektif yöntemin kullanılmamış olmasından dolayı çalışmada seçilen Entropi ve TOPSIS yöntemlerinden oluşan bütünlük bu yaklaşım, şirketlerin kendilerini ve rakiplerinin finansal performanslarını karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmeleri ayrıca konuyla ilgili tüm paydaşlar açısından da gelecekte alacakları kararlar için kolayca uygulayabilecekleri matematiksel bir model olarak dikkate alınabilir.

Farklı hibrid modeller veya farklı seçim kriterleri kullanılarak İstanbul Borsa'sının Gıda ve İçecek Endeksinde veya Sektöründe yer bu şirketler için gelecekte yapılacak olan çalışmalar mutlaka devam etmelidir. Bunun nedeni ise, biyoteknolojideki gelişmeler, alternatif gıda tedarik ağlarının gelişimi, katma değeri yüksek ürünleri üretimi, gıda sektöründe ve gıda zincirindeki yenilikler gıda ve içecek şirketlerinin teknik ve ölçek verimliliğini dolayısıyla finansal performanslarını etkilemesi kaçınılmazdır.

Çalışma, ilgili sektördeki karar vericiler için hem kendi şirketlerini hem de rakiplerini değerlendirebilmek için metodolojik bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu çerçeve; literatürde görülebilecek farklı karar verme problemlerinin çözümünde kullanılabileceği gibi, sektöre yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar içinde karar vermeyi kolaylaştıracak matematiksel bir

model olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda önerilen model bu çalışmanın konusunu teşkil eden sektör dışında başka sektörler için de kullanılabilir bir nitelikte olup, farklı çalışma alanları içinde yeni bir perspektif ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akçakanat Ö., Eren H. Aksoy, E. ve Ömürbek V. (2017). Bankacılık Sektöründe Entropi ve WASPAS Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Altan, İ.M. ve Murat Yıldırım, M. (2019). Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Entropi Ağırlıklı TOPSIS Yöntemiyle Analizi ve Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 345-358.
- Altan, İ.M. ve Murat Yıldırım, M. (2019). Sigorta Sektörü Hayat Dışı Branşının Finansal ve Teknik Performanslarının Analizi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 36-46.
- Aytekin, S. ve Sakarya, Ş. (2013). BIST'de İşlem Gören Gıda İşletmelerinin TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21, 30-47.
- Ayyıldız, E. ve Özçelik, G. (2018). Evaluation of Wastewater Treatment Performances for Municipalities by Using MCDM Methods: Case Study in Turkey. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 243-254.
- Bakır M. ve Akan Ş. (2018). Havaalanlarında Hizmet Kalitesinin Entropi ve TOPSIS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi: Avrupa'nın En Yoğun Havaalanları Üzerine Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 632-651.
- Bo, L. & Rui, C. (2016). Comprehensive Evaluation of Fishery Development Level in China Based on Entropy Weighted TOPSIS Index. *Journal of Agricultural Science and Technology (Beijing)*, 18(2), 165-175.
- Bülbül, S. ve Köse, A. (2011). Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 71-97.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). AB Ülkeleri'nde Bütünleşik Entropi Ağırlık - TOPSIS Yöntemiyle Ar-Ge Performansının Ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
- Canpolat, O., Canpolat, K. ve Demir, H.I. (2017). Second Hand Car Purchasing Problem Via an Integrated Multi-Criteria Decision Making Software. *MATTER: International Journal of Science and Technology*, 3(1), 159-177.
- Dai, L. & Wang, J. (2011). Evaluation Of The Profitability of Power Listed Companies Based on Entropy Improved TOPSIS Method. *Procedia Engineering*, 15, 4728-4732.
- Demir, M. ve Tuncay, M. (2012). Türk Gıda Sektörünün Faaliyet ve Kârlılık Oranları Açısından Analizi: İMKB Gıda Sektöründe İşlem Gören İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma (2000-2008) Dönemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 367-392.
- Demirarslan, P.Ç., Küçükönder, H. ve Kingir, S. (2019). Entropi Tabanlı TOPSIS ve VIKOR Yaklaşımı ile Akademisyenler Üzerinde Duygusal Performans Değerlendirme: Bartın Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 232-251.
- Dizkırıncı, S.A. (2014). Borsa İstanbul Gıda, İçecek Endeksine Kote İşletmelerinin Finansal Performanslarının Veri Zarflama Analizi ile Ölçümü ve Malmquist Endeksine Göre Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 63, 151-170.
- Eleren, A. ve Karagül, M. (2008). 1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 1-14.
- Erdoğan N.K., Altınırnak S. ve Karamaşa Ç. (2016). Comparison of Multi Criteria Decision Making (MCDM) Methods With Respect to Performance of Food Firms Listed in BIST. *Copernican Journal of Finance & Accounting*, 5(1), 67-90.
- Görçün, Ö.F. (2019). Uluslararası Taşımacılık İşletmelerinin Çekici Araç Seçimlerinin Entegre AHP, Entropi ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 899-922.
- International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC) (2002) DRAFT ESA/STAT/SER.M/4/Rev.3.1. *United Nations Statistical Commission*, 1-264.
- Işık, Ö. (2019). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Aras Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 4(1), 90-99.
- Kalogeras, N., Baourakis, G., Zopounidis, C. & Van Dijk, G. (2005). Evaluating the Financial Performance of Agri-Food Firms: A Multicriteria Decision-Aid Approach. *Journal of Food Engineering*, 70, 365-371.

- Kaya, A. ve Coşkun, A. (2016). VZA ile İşletmelerde Etkinliğin Ölçülmesi: BİST Gıda, İçki ve Tütün Sektöründe Bir Uygulama. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 231-242.
- Konuk, F. (2018). Financial and Performance Analysis of Food Companies: Application of TOPSIS and DEA. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 381-390.
- Li, X., Wang, K. Liu, L. Xin, J., Yang, H. & Gao, C. (2011). Application of The Entropy Weight and TOPSIS Method in Safety Evaluation of Coal Mines. *Procedia Engineering*, 26, 2085-2091.
- Maya, R. ve Eren, T. (2018). Türk Gıda Sektörünün Finansal Performans Analizinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Yapılması. *Verimlilik Dergisi*, 3: 31-60.
- Meydan, C., Yıldırım, B.F. ve Senger, Ö. (2016). BİST'te İşlem Gören Gıda İşletmelerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 69, 147-167.
- Ömürbek, N. ve Eren, H. (2016). Promethee, MOORA ve COPRAS Yöntemleri ile Oran Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 174-187.
- Özer, A., Öztürk, M. ve Kaya, A. (2010). İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçmede VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı: İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 233-260.
- Perçin, S. ve Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik Entropi Ağırlık ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Türk Sigorta Şirketlerinin Performansının Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı, 565-582.
- Qiong, C. & ChengBiao, L. (2013). "Evaluation of Agricultural Science and Technology Innovation Capability Based on Entropy TOPSIS - A Case Study of Hubei Province. *Journal of Southern Agriculture*, 44(10), 1751-1756.
- Santos B.M., Godoy, L. P. & Campos, L.M.S (2019). Performance Evaluation of Green Suppliers Using Entropy-TOPSIS-F. *Journal of Cleaner Production*, 207(10), 498-509.
- Shannon, C.E. (1948). A Mathematical Theory of Communication, The Bell System. *Technical Journal*, 27(3), 379-423.
- Soba, M. ve Akcanlı, F. (2012). Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile İMKB'de Gıda, İçki ve Tütün Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 259-274.
- Yahya, F., Ali, S. A. Mir, Z. Yaqoob, M. & Khan, U.A. (2013). Significant Analysis for Financial Statements: An Empirical Study of National and Unilever Foods. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(1), 26-34.
- Yıldırım, M., Altan, İ.M. ve Gemici, R. (2018). Kurumsal Yönetim ile Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Entropi Ağırlıklandırılmalı TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi: BİST'te İşlem Gören Gıda ve İçecek Şirketlerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 130-152.
- Yılmaz, M., Eroğlu, A. ve Erdaş M.L. (2017). AHP Ve TOPSIS Yöntemleri ile İşletme Kredibilitesinin Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul Endeksinde Kayıtlı İşletmeler Üzerinde Bir Çalışma. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(9), 411-432.
- Yılmaz, T., Kaygın, E. ve Gerekan, B. (2016). Gıda Maddeleri Sanayii Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemi ile Ölçülmesi: BİST Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 609-623.
- Yükçü, S. ve Kaplanoğlu, E. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Gözaltı Pazarı Şirketlerinin Finansal Performanslarının Belirlenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(3), 587-616.
- Yang, S., Tai, C. & Peng, K. (2011). Research on Applying Entropy Weight and the TOPSIS Method to the Taiwan Food Listed Company in Financial Performance Assessment. *Journal of the Agricultural Association of Taiwan*, 12(3), 232-249.
- Zhang, H., Gu, C. Gu, L. & Zhang, Y. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by TOPSIS & Information Entropy - A Case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.
- Zhang, X., Wang, C., Li, E. & Xu, C. (2014). Assessment Model of Ecoenvironmental Vulnerability Based on Improved Entropy Weight Method. *Hindawi Publishing Corporation, The Scientific World Journal*, Article ID 797814, 1-7.
- Zhao, H. & Guo, S. (2014). Selecting Green Supplier of Thermal Power Equipment by Using a Hybrid MCDM Method for Sustainability. *Sustainability*, 6, 217-235.

Extended Abstract

Aim and Scope

The main aim of this study is evaluating the financial performance of twenty-one food companies, which placed in the food and beverage index of the Istanbul Stock exchange by using multi-criteria decision-making methods. In this study, a hybrid MCDM model, which consists of the Entropy and TOPSIS methods, is proposed to solve the decision-making problem and provide the reference to the stakeholders for future investments. While the weight values of selection criteria were computed, effectivity, productivity, and performance of the food and beverage companies were calculated with the help of the TOPSIS method and decision alternatives were ranked in accordance with their relative importance scores.

Methods

In this study, the proposed model consists of three main sections and fifteen implementation steps. While the first section is defined as the research section of the model, preparation steps are determined before the implementation steps of the model in this section. In the second section, the weight values of selection criteria are calculated by using the entropy method within the frame of obtained data. Relative importance values of the decision options are computed with the help of the TOPSIS technique.

Findings

When it is evaluated in the aspects of the used model, period, and selection criteria, while Konfrut Food Industry and Trade Inc., which has the code of KNFRT is determined as the best company that has the best performance values in the year of 2014, Turk Beer and Malt Co Inc., which has the code of TBORG, is the best company, which has the best performance, from 2015 to 2018. In addition to that, while TBORG is the second-best company in the year of 2014, KNFRT is the second-best company that has the second-best performance score other years except for 2017. This company was ranked as the third-best company in the year of 2017. When it is evaluated generally, some companies such as BANVT, TUKAS, and ULKER have continued to rise in the ranking of the food companies for each period. On the other hand, falling has been recorded for some companies such as AVOD, KRSTL, and MERKO in these periods.

Conclusion

Since an objective method has not been used for weighting the selection criteria in the majority of studies, which were realized, the proposed model, which consists of the Entropy and TOPSIS method, can be taken into consideration as a mathematical model, which can provide making comparative evaluation about own positions and competitors by companies and for decisions that will be taken by stakeholders in the future. This model can be a guide and inspiration for future studies, which will be realized for evaluating the performance analysis of these kinds of companies in the future. More importantly, different methods and techniques can also be used for that. These kinds of research and study should be realized in the future and they have to continue, because some advancements such as development in the field of biotechnology, some improvements that can be seen in the alternative food networks, production of added value food products, developments in the food supply chains can continuously affect to the performance of the food and beverage companies in the near future.

Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi'nin Kullanımı Üzerine Yürütülen Çalışmaların İncelenmesi¹

Investigation of Studies on Using of SWOT Analysis in Health Care

Yasin Çilhoroz², Özgür Uğurluoğlu³

Öz

Küresel anlamda artan rekabet ve hayatta kalabilme endişesi işletmelerin baş etmek zorunda kaldıkları temel zorluklar olmuştur. Bu zorlukların aşılması adına yöneticiler birtakım stratejik araçlar kullanmak durumunda kalmışlardır. Bunlardan biri de işletmelere hem iç çevrelerini hem de dış çevrelerini aynı anda inceleme ve analiz etme fırsatı sunan SWOT analizidir. SWOT analizi, son yıllarda yeni zorluklarla karşılaşan sağlık hizmetleri sektöründe de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konusunda yayımlanan bilimsel makalelerin detaylı olarak araştırılmasını ve zamanla nasıl bir değişim sergilediğinin karşılaştırmalı olarak incelenmesini amaç edinen bu çalışmada veriler Web of Science akademik veri tabanından elde edilmiştir. Ulaşılan veriler ışığında gerçekleştirilen analiz sonucunda, sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konusunda yapılan çalışmaların 2011-2015 yılları arasında daha fazla yayımlandığı ve daha çok nitel araştırma türünde olduğu görülmüştür. Sağlık hizmetleri yöneticilerine çeşitli alanlarda rehberlik edecek önemli bilgilerin yer aldığı bu çalışma sayesinde SWOT analizinin sağlık hizmetlerinde daha fazla kullanımının önünün açılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık hizmetleri, Stratejik araç, SWOT analizi

Abstract

Globally increasing competition and concern of survival have been the main challenges companies have to cope with. To overcome these challenges, managers had to use some strategic tools. One of these is the SWOT analysis, which allows enterprises to analyze and examination both their internal environment and their external environment at the same time. SWOT analysis has been widely used in the health care services sector, which has recently faced new challenges. In this study that aims to research in detail the scientific articles published in the SWOT analysis on health care services and to examine how the changes have changed over time relatively, the data have been obtained from the Web of Science academic database. As a result of the analysis carried out in the light of the data obtained, it has been seen that the studies on SWOT analysis in health care services have been published mostly between the years 2011-2015 and they are in the qualitative research type. Though the agency of this study, which includes important informations to guide health care managers in various fields, it has been thought that further use of SWOT analysis in health care services will be lead.

Keywords: Health care services, Strategic tool, SWOT analysis

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: I19, L19, D29

Submitted: 13 / 11 / 2019

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Bu çalışmanın bir bölümü, 3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi (10-13 Ekim 2019, Sakarya/Türkiye)'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş olup sadece özet metin olarak yayımlanmıştır.

² Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, yasincilhoroz@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5171-7779

³ Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, ozgurugurluoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9453-9925

Giriş

Pratik ve etkili bir yaklaşım olarak görülen SWOT analizi (Pai ve diğerleri, 2013: 134), açık sistem yaklaşımıyla hareket eden işletmelerin, genel anlamda çevresel unsurlarının ortaya konularak durumlarının belirlendiği, yani, iç çevrelerindeki güçlü ve zayıf yönlerine ek olarak dış çevrelerindeki fırsat ve tehditlerin birlikte değerlendirildiği (Swayne ve diğerleri, 2006: 226), bu yapılırken de işletmelerin mevcut kaynak ve yeteneklerinin kullanılabilceği bir stratejik yönetim aracıdır (Ng ve diğerleri, 2013: 434; Evans ve diğerleri, 2003: 197). Bu stratejik aracın kullanımı da birçok farklı sektörde her geçen gün artmaktadır. Sağlık sektörü de bunlar arasında yer almaktadır.

Son on yılda, birçok Avrupa ülkesinde sağlık sektörünün yeniden yapılandırılması gerçekleşmekte ve hükümetlerin etkisi, kendi kendini düzenleme ve pazar rekabeti artmaktadır (Wijngaarden ve diğerleri, 2012: 34). Örneğin, Birleşik Krallık Ulusal Sağlık Sistemi (NHS) içinde, rekabetin teşvik edilmesi için ulusal politikalarla çeşitli müdahaleler gerçekleştirilmektedir (Boaden ve diğerleri, 2008: 6). Bu müdahalelerin sonucu olarak, hangi müşterilere hangi hizmetleri sunacakları, hizmet sunum araçlarını nasıl güvence altına alacakları ve paydaşların onlardan ne beklediği gibi stratejik sorularla karşı karşıya kalan sağlık kurumları, bu sorulara uygun cevaplar verebilmek için stratejik araçlar ve yöntemler kullanılmaktadır (Wijngaarden ve diğerleri, 2012: 35). Bu stratejik yöntem ve araçlarından birisi olan SWOT analizi sayesinde, sağlık kurumları stratejik konuların tanımlanmasını ve önceliklendirilmesini sağlamakta (Schulz ve Johnson, 2003: 75; Nickols, 2016:7) ve müşterilerinin ihtiyaçlarını rakiplerden daha iyi karşılamak için kendi fırsatları ile kapasitesini eşleştirebilmektedirler (Muller ve diğerleri, 2008:166).

Wijngaarden ve diğerleri (2012: 35) tarafından yapılan bir çalışmada, 38'i evde bakım merkezi, 51'i hastane ve 112'si ise hemşirelik bakım merkezi yöneticileri olmak üzere 201 sağlık yöneticisinin %80'den fazlasının SWOT analizini karar verme sürecine dahil ettikleri görülmüştür. Bu popülaritesine rağmen, SWOT analizinin sağlık hizmetlerinde kullanımı ve etkinliği hakkında çok az bilgi mevcuttur. SWOT analizinin ulusal ve uluslararası sağlık hizmetleri literatüründe kullanımını ortaya koyan birtakım çalışmalar yer alsa da (Aslan ve diğerleri, 2014; Uğurluoğlu ve diğerleri, 2015; Ghinolfi ve diğerleri, 2014; Lamberts ve diğerleri, 2010; Nawaz ve diğerleri, 2015; Casselman ve diğerleri, 2017; Schmidt, 2018; Wijngaarden ve diğerleri, 2012; Kotler ve diğerleri, 2008; Assis ve diğerleri, 2017; Gibis ve diğerleri, 2001) ulusal ve uluslararası sağlık hizmetleri literatüründe SWOT analizi konulu çalışmaların detaylı olarak analizini ortaya koyan çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada uluslararası sağlık hizmetleri literatüründe yayımlanan bilimsel makalelerin incelenmesi yoluyla yıllara itibarıyla sağlık hizmetlerinde SWOT analizi üzerine inceleme yapılan konular, bunların yıllara göre sergiledikleri dağılımı, gerçekleştirilen çalışmaların kimler üzerinde yürütüldüğü, bu çalışmaların hangi araştırma türü ve veri toplama tekniği kullanılarak yapıldığı ve hangi dergilerde yayımlandığı ortaya konulacaktır. Bu yapılırken araştırma yöntemi olarak içerik analizi kullanılacaktır.

1. Literatür

Dünya genelinde rekabet avantajının doğasını anlamak için, hem birey hem de grup olarak hareket eden yöneticilerin bilgi, öğrenim ve karar verme yeteneklerine odaklanan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda, bahsedilen yetenekler hakkında çok sayıda görüş ortaya konulmaktadır. Bunlardan biri olan bilgi temelli görüş, epistemoloji, örgütsel öğrenme, örgütsel yetenekler, yenilikçilik ve yeni ürün geliştirme ve yetkinliklerini bir araya getirmeye çalışan bir yaklaşımdır (Grant ve Fuller, 2004: 61). Diğer görüşler ise, biliş, stratejik seçim ve üst düzey yönetim ekipleri de dâhil olmak üzere stratejik karar verme sürecinde yer alan metodlara odaklanmaktadır. Bu görüşler, yöneticilerin rekabetçi stratejiler üretmek için kullandıkları stratejik yönetim kavramlarının ve çerçevelerinin varlığına işaret etmektedir. Yöneticilerin stratejik kararlar vermelerini kolaylaştıran bu teknikler, yöntemler, modeller, çerçeveler, yaklaşımlar ve metodolojilerin tümü stratejik yönetim araçları olarak adlandırılmaktadır (Clark, 1997: 417). Genel anlamda, arkasındaki temel düşüncenin, 'en iyi uygulamaları' veya teorik bilgi birikimini stratejik yönetimin ayrılmaz adımlarına dönüştürmek olan stratejik araçlar, rekabetçi pazarların karmaşık talepleriyle uğraşırken örgütleri desteklemek üzere tasarlanmış stratejik avantaj yaratma ve sürdürme yöntemleridir (Stenfors ve Tanner, 2007: 2).

Stratejik araçlar; strateji tasarımında kullanılan yöntemler gibi kavramsal olabileceği gibi, proje yönetim teknikleri gibi sürece ilişkin araçlar ya da bilgisayar ve belgeler gibi fiziksel araçlar da olabilir. Boston Danışmanlar Grubu (BDG) Matrisi, Dengeli Puan Kartı uygulamaları, Senaryo Analizi, Porter'ın 5 Rekabet Gücü, Kurumsal Kaynak Planlaması, Yönetim Bilgi Sistemleri, Analitik Hiyerarşik Süreçler ve Veri Örtme Analizleri gibi stratejik araçlar birçok disiplinden ya da alandan gelen yöntem ve teorilere dayalı olarak geliştirilmiş ve yöneticilerin kullanımına sunulmuştur. Aynı şekilde SWOT analizi de bu alanda kullanılan en önemli uygulamalı stratejik araçlardan biri olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Özalp ve diğerleri, 2012: 124).

GZFT (Güçlü yönler- Zayıf Yönler- Fırsatlar- Tehditler) analizi olarak da bilinen SWOT analizi, bir işletmenin içinde yer aldığı çevreyi anlamak ve onu yönetmek amacıyla sistemli olarak kendisini değerlendirmesini ifade etmektedir. Bir başka

ifadeyle, işletmelerin mevcut güçlü yönlerini kullanarak dış çevrede yer alan fırsatlardan yararlanabilmeyi, zayıflıklarını giderebilmeyi ve bu sayede karşılaşabileceği tehditlerden korunabilmeyi sağlayan stratejik yönetim araçlarından biridir (Demirbağ ve Ünlü, 2019: 193).

Stratejik yönetim araçlarının uygun kullanımı sayesinde iç ve dış çevre unsurların belirlenmesi, analiz edilmesi ve bunlara uyum sağlanması daha kolay hale gelmektedir. Öyle ki, günümüzde sosyal, ekonomik, politik ve teknolojik açıdan yaşanan hızlı değişimler, bu değişimler doğrultusunda yenilenme ve bu değişimlere uyum sağlama gereğini doğurmaktadır. Sektörü ne olursa olsun işletmeler var olabilmek ve bu varlıklarını çevresel değişimlere rağmen sürdürebilmek için çevreleriyle sürekli etkileşim halinde olmak zorundadırlar. Aynı durum sağlık sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için de söz konusudur (Uğurluoğlu ve diğerleri, 2015: 201).

Diğer işletmeler gibi sağlık kurumları için de karar verme konusunda en önemli stratejik araçlardan biri olan SWOT analizinde ilk aşama; önemli verilerin elde edilmesi ve değerlendirilmesidir. Kuruma bağlı olarak bu veriler nüfusun demografik özellikleri, toplumun sağlık statüsü, sağlık hizmetleri fon kaynakları ve/veya mevcut tıbbi teknoloji kaynaklarından oluşabilir. İkinci aşama da, elde edilen ve değerlendirilen veriler temelde 4 kategoriye ayrılır. Bunlar kurumun iç çevresinde ele alınan güçlü ve zayıf yönler; dış çevresinde ele alınan fırsatlar ve tehditlerdir. Bu, kurumun finansmanına, faaliyetlerine ve iş süreçlerine ilişkin verilere ulaşmanın etkili bir yoludur. Üçüncü aşama, bir SWOT matrisinin oluşturulmasıdır. Son aşamada ise, SWOT analizi, sağlık kurumun genel stratejik planıyla en iyi uyuşan alternatifin belirlenmesi için karar verme sürecine dâhil edilerek analiz gerçekleştirilmiş olur (Gretzky, 2010: 92-93).

2. Gereç ve Yöntem

Bu çalışma, betimsel bir araştırma niteliğinde olup 1945-2018 yılları arasında uluslararası literatürde sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konusunda yayımlanan bilimsel makalelerin içerik analizi ile araştırılmasını ve zaman içinde nasıl değişim gösterdiğinin karşılaştırmalı olarak incelenmesini amaç edinmiştir.

Bu çalışmada, taranan ve kapsam dâhiline alınan makalelerden elde edilen ikincil verilerden faydalanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı dökümanların analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39). Bu amaçla, uluslararası anlamda akademik dokümanların farklı boyutlarıyla incelenmesine imkan tanıyan, bu alanda en çok kabul gören ve sıkça kullanılan veri tabanı olan Web of Science (Yang ve diğerleri, 2013: 134; Li ve diğerleri, 2017: 1; Mohsen ve diğerleri, 2017: 109) akademik veri tabanı kullanılarak Ocak 1945- Ekim 2018 yılları arasında yayımlanan uluslararası bilimsel makaleler taranmıştır.

Makale taramasında kullanılan anahtar kelimeler, bu anahtar kelimelerin kombinasyonları ve bu tarama sonucu ulaşılan makalelerin yer aldığı tablo (Tablo 1) aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1. Makale Taramasında Kullanılan Anahtar Kelimeler ve Ulaşılan Makale Sayıları

Anahtar Kelime-I	Anahtar Kelime-II	Ulaşılan Makale Sayısı
SWOT Analysis	Healthcare	48
SWOT Analysis	Health Care	59
SWOT Analysis	Hospital	38
SWOT Analysis	Health System	20
SWOT Analysis	Healthcare Management	0
SWOT Analysis	Hospital Management	2
SWOT Analysis	Health Administration	1
SWOT Analysis	Hospital Administration	0
SWOT Analysis	Health Care Management	1
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Healthcare	10
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Health Care	9
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Hospital	4
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Health System	1
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Healthcare Management	0
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Hospital Management	0

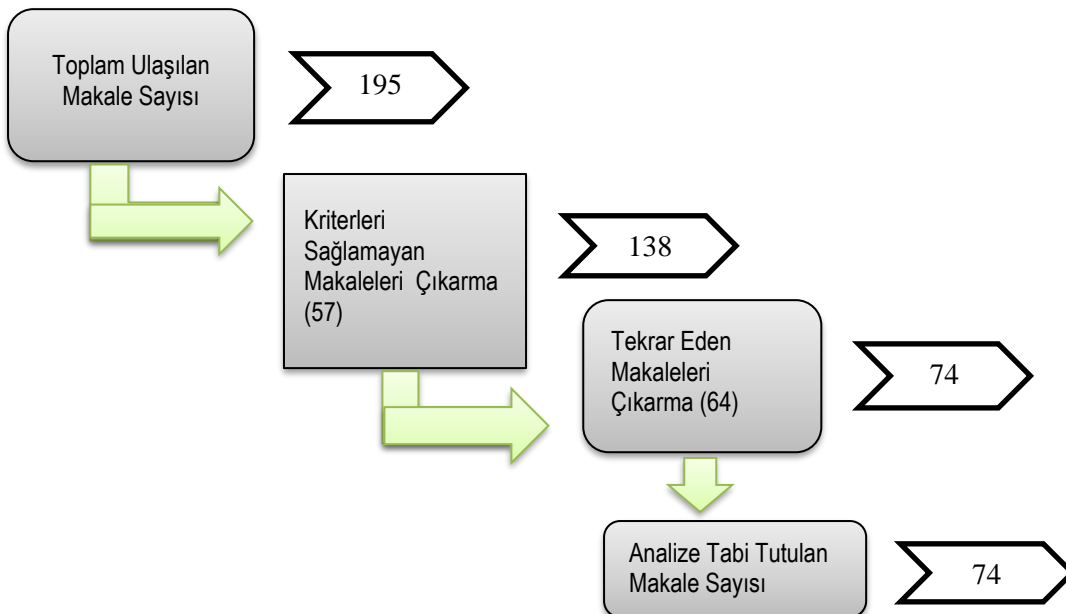
Tablo 1. (Devamı) Makale Taramasında Kullanılan Anahtar Kelimeler ve Ulaşılan Makale Sayıları

Anahtar Kelime-I	Anahtar Kelime-II	Ulaşılan Makale Sayısı
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Health Administration	1
Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis	Health Care Management	0
Situation Analysis (SWOT)	Healthcare	0
Situation Analysis (SWOT)	Health Care	1
Situation Analysis (SWOT)	Hospital	0
Situation Analysis (SWOT)	Health System	0
Situation Analysis (SWOT)	Healthcare Management	0
Situation Analysis (SWOT)	Hospital Management	0
Situation Analysis (SWOT)	Health Administration	0
Situation Analysis (SWOT)	Hospital Administration	0
Situation Analysis (SWOT)	Health Care Management	0
Toplam		195

Makalelerde, taramalarda kullanılan anahtar kelimelerin makalelerin başlıklarında, özetlerinde ve anahtar kelimelerinde yer alması şartı aranmıştır. Taranan makalelerin sağlık hizmetlerinde yapılmış bir araştırma ve tam metin olmasına önem verilmiştir. Çıkan sonuçlardan da yinelenen makaleler, literatür derleme çalışmaları, kongre ve sempozyum bildirileri, klinik uygulama şeklinde yapılmış olan çalışmalar, nitel ya da nicel araştırma türünde olmayan makaleler, İngilizce dışında bir dille yazılan makaleler, raporlar ve özet metin halinde yayımlanan makaleler kapsam dışında tutulmuştur.

Önceden belirlenmiş bazı kriterleri karşılayan tüm vakaları inceleme ve bu ölçütlere uyan tüm çalışmaları kapsamlı bir şekilde anlama (Suri, 2011: 69) söz konusu olduğu için bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenecek akademik veri tabanının 1945 yılından itibaren veri depolamasından dolayı, çalışmanın 1945-2018 yılları arasında yayımlanan çalışmaları kapsamı uygun görülmüştür.

Buna göre, SWOT Analysis, Strengths, Weaknesses, Opportunities And Threats Analysis, Situation Analysis, Healthcare, Health Care, Hospital, Health System, Healthcare Management, Hospital Management, Health Administration, Hospital Administration ve Health Care Management anahtar kelimelerin farklı kombinasyonları kullanılarak toplamda 195 makaleye ulaşılmıştır. Çalışmaya dahil edilecek ve çalışma dışında tutulacak yayınlara ilişkin bilgiler Şekil 1'de gösterilmiştir. Gerçekleştirilen eleme yöntemi sonucunda toplamda 74 makale analize tabi tutulmuştur.

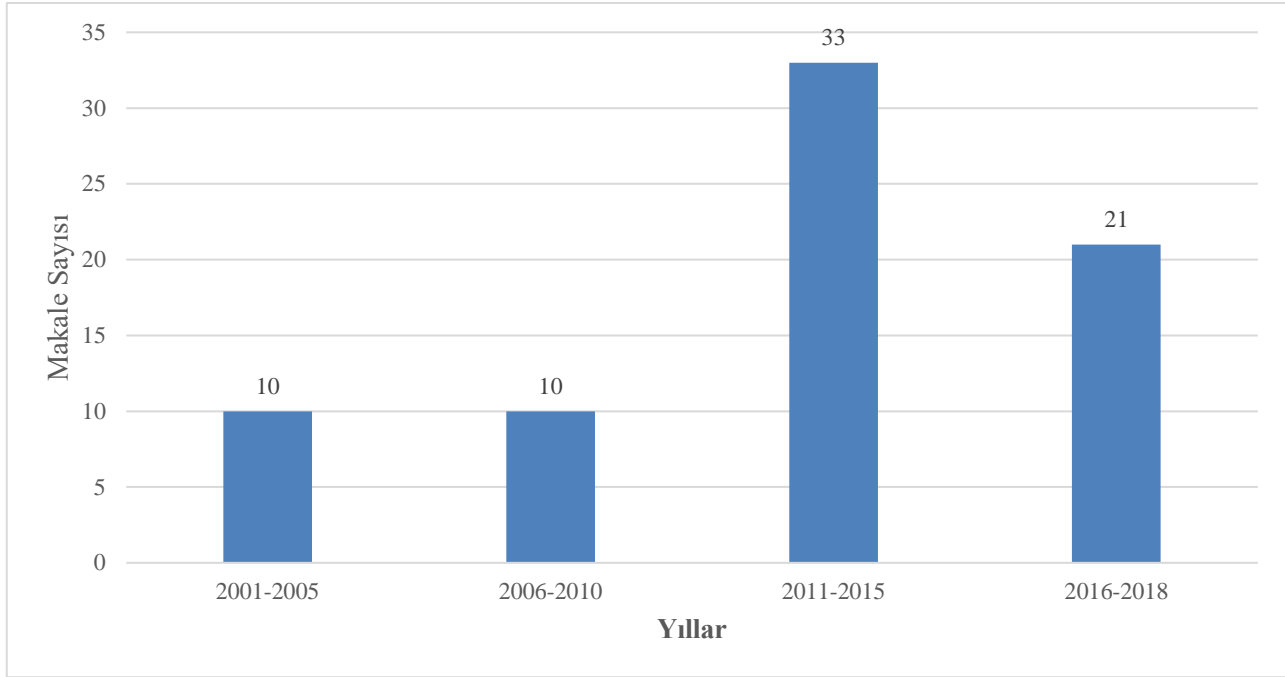
Şekil 1. Çalışma Kapsamında Gerçekleştirilen Tarama Kriterleri ve Sonuçları

Ayrıca, aynı arama stratejisi farklı bir tarihte gerçekleştirilirse, sonuçların farklılaşması doğal karşılanmalıdır. Bu farklılıklar, Web of Science veri tabanında yer alan SCI/SSCI gibi indekslerin sürekli güncellenmesinden ve çalışma alanı kapsamının yeni makalelerle genişleyebilmesinden kaynaklanmaktadır (Liu ve diğerleri, 2013: 935).

3. Bulgular

Bu bölümde, çalışma kapsamında gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmektedir.

Şekil 2'de, analize tabi tutulan 74 makalenin önemli bir bölümünün (33 makale) 2011-2015 yılları arasında ve en az makalenin ise 2001-2005 (10 makale) ve 2006-2010 (10 makale) yılları arasında yayımlandığı görülmektedir.

Şekil 2. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmalarda kullanılan araştırma türleri incelendiğinde, en sık kullanılan araştırma türünün nitel araştırma (%71,6) olduğu ve en az kullanılan araştırma türünün ise deneysel araştırma (%1,4) olduğu görülmektedir. Bu durum Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Türü

Araştırma Türü	n	%
Nitel	53	71,6
Nicel	10	13,5
Karma	10	13,5
Deneysel	1	1,4
Toplam	74	100,0

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmalarda kullanılan veri toplama yöntemleri incelendiğinde, en sık kullanılan veri toplama yönteminin derinlemesine görüşmeler (%54,0) olduğu ve en az kullanılan yöntemin ise deney (%1,4) olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Veri Toplama Yöntemi	n	%
Derinlemesine Görüşmeler	40	54,0
Anket	10	13,5
Karma	10	13,5
İkincil Veri	13	17,6
Deney	1	1,4
Toplam	74	100,0

Tablo 4'e bakıldığında, sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmalarda yer alan katılımcıların çoğunluğunu hekim, hemşire, ebe, idari personel, mimar ve uzmanlardan oluşan sağlık çalışanları (23 kişi) ve yöneticilerin (17 kişi) oluşturduğu ve en az sayıdaki katılımcıların ise 2'şer kişi ile uygulayıcılar ve öğrenciler olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmalardaki Katılımcılar

Araştırma Katılımcıları	n
Yöneticiler	17
Sağlık Çalışanları	23
Hastalar	10
Sağlık Ekonomistleri	5
Paydaşlar	3
Uygulayıcılar	2
Öğrenciler	2
Vatandaşlar	3

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmaların en sık yayımlandığı dergiler incelendiğinde, Health Policy ve BMC Health Services Research dergilerinin 6'şar adet makale ile bir adım önde olduğu görülmektedir (bknz. Tablo 5). Diğer dergilerin yayımladığı makale sayıları 1'er adet olduğundan bu dergilere tabloda yer verilmemiştir.

Tablo 5. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmaların En Sık Yayımladığı Dergiler

Dergi Adı	n
Health Policy	6
BMC Health Services Research	6
Public Health	2

Tablo 6'ya göre, sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmalarda 3 yazarlı çalışmaların (%27,0) çoğunlukta olduğu ve tek yazarlı çalışmaların ise %10,8 ile beşinci sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmaların Yazar Sayıları

Yazar Sayısı	n	%
Tek	8	10,8
2	10	13,5
3	20	27,0
4	8	10,8
5	7	9,4
6	6	8,1
7	8	10,8
8	2	2,7
9	1	1,4
11	2	2,7
21	1	1,4
31	1	1,4
Toplam	74	100,0

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmalarda sadece en sık kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde, bunlar arasında en sık kullanılan anahtar kelimenin SWOT analizi (22 defa) ve en az kullanılan anahtar kelimelerin 2 defa ile sağlık teknolojisi değerlendirme, stratejik araç, stratejik planlama, politik karar verme ve hastane olduğu görülmektedir (bknz. Tablo 7). Buraya araştırma makaleleri için bulgular kısmı eklenmeli ve yukarıdaki önerilere bu başlık altında da dikkat edilmelidir. Çalışmada izlenen araştırma yöntemine göre, başlıklar yazar tarafından uygun şekilde kurgulanmalıdır.

Tablo 7. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Konulu Çalışmalarda En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelime	N
SWOT analizi (SWOT analysis)	22
Sağlık hizmetleri (Healthcare)	5
Koruyucu sağlık hizmetleri (Primary care)	5
Organizasyon (Organization)	4
Finansman (Financing)	4
Planlama (Planning)	3
Sağlık sistemi (Health system)	3
Sağlık hizmetleri kalitesi (Quality of healthcare)	3
Müfredat (Curriculum)	3
Sağlık teknolojisi değerlendirme (Health technology)	2
Stratejik araç (Strategic tool)	2
Stratejik planlama (Strategic planning)	2
Politik karar verme (Policital decision making)	2
Hastane (Hospital)	2

Tablo 8'de yer alan sağlık hizmetlerinde SWOT analizi yapılan konuların dağılımı incelendiğinde, en sık ele alınan konunun sağlık hizmeti sunumu (%28,4) olduğu ve daha sonra %24,3 ile sağlık sistemi olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Yapılan Konuların Dağılımı

Konular	n	%
Sağlık Hizmeti Sunumu	21	28,4
Sağlık Sistemi	18	24,3
Sağlık Teknolojisi Değerlendirme	10	13,5
Klinik Araştırmalar	9	12,1
Stratejik Planlama	6	8,1
Müfredat Hazırlama	3	4,1
Hastanelerin Sürdürülebilirliği	3	4,1
Hasta ve Çalışan Güvenliği	3	4,1
Sağlık Turizmi	1	1,3
Toplam	74	100,0

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konulu çalışmaların analiz aşamasında kullanılan yöntemler (teknikler) incelendiğinde, analiz yöntemi belirtilmemiş olan çalışma sayısının çoğunluğu oluşturdu (%33,8) ve bunu %28,4 ile nominal grup tekniği kullanılan çalışmaların izlediği görülmektedir. En az kullanılan analiz yönteminin ise, analitik hiyerarşi süreci (%1,3) olduğu ortaya konulmaktadır (bkz. Tablo 9).

Tablo 9. Sağlık Hizmetlerinde SWOT Analizi Aşamasında Kullanılan Yöntem

Analiz Yöntemi	n	%
Belirtilmemiş	25	33,8
Nominal Grup Tekniği	21	28,4
İkincil Veri Analiz Tekniği	13	17,6
Delfi Tekniği	8	10,8
Beyin Fırtınası Tekniği	4	5,4
Kıyaslama	2	2,7
Analitik Hiyerarşi Süreci	1	1,3
Toplam	74	100,0

SWOT analizi kullanılarak yürütülen çalışmalar Türkiye özelinde incelendiğinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

- İki 2008, ikincisi 2014 ve sonuncusu 2017 yılında olmak üzere toplam 3 makale yayımlanmıştır.

- 2008 yılında yayımlanan makale; 2 yazarlı, nitel araştırma türünde, derinlemesine görüşmeler yoluyla verilerin toplandığı, katılımcılarını Sağlık Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çalışanlarının oluşturdu, "Turkey, Health technology assessment, SWOT analysis, Healthcare reform" anahtar kelimelerinin kullanıldığı, SWOT Analizi kapsamında sağlık teknolojinin değerlendirildiği, bu değerlendirme yapılırken Nominal Grup Tekniğinden yararlanılan makale olmuştur (Kahveci ve Meads, 2008).
- 2014 yılında yayımlanan makale; 3 yazarlı, nitel araştırma türünde, gözlem yoluyla verilerin toplandığı, katılımcılarını 4 farklı ülkenin sağlık sistemi uzmanlarının oluşturdu, evreni 4 farklı ülke (Türkiye, Japonya, Singapur ve Malezya) olan, "Healthcare, SWOT, TOWS ve Turkey" anahtar kelimelerinin kullanıldığı, SWOT Analizi kapsamında sağlık hizmetlerinin geleceği hakkında strateji oluşturma konusunun ele alındığı, bu strateji oluşturma sürecinde Kıyaslama tekniğinden yararlanılan makale olmuştur (Aslan ve diğerleri, 2014).
- 2017 yılında yayımlanan makale ise; 4 yazarlı, nicel araştırma türünde anket yoluyla verilerin toplandığı, katılımcılarını klinik deney uzmanlarının oluşturduğu, evreni 9 klinik deney ünitesi olan, "Clinical trial unit, Clinical research infrastructure, SWOT analysis" anahtar kelimelerinin kullanıldığı, SWOT analizi kapsamında klinik deney altyapısı değerlendirilen makale olmuştur (Erbayraktar ve diğerleri, 2017).

Sonuç ve Değerlendirme

Sağlık kurumları için çevre oldukça karmaşık bir yapı olduğundan değişimlerin anlaşılabilmesi, öngörülebilmesi ya da bu değişimlere uyum sağlanabilmesi için bazı analizlere başvurulmaktadır. Bu analizlerin etkili ve kolay uygulanabilmesi için sağlık kurumunun çevresi, iç çevre ve dış çevre olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Çevre her iki boyutta da incelendikten sonra elde edilen sonuçlar stratejik kararların verilebilmesine olanak sağlaması için durum belirleme matrislerine aktarılmaktadır. Durum belirleme matrisleri işletmelerin başvurduğu önemli analiz yöntemlerini kapsamaktadır. Bu yöntemlerin başında, işletmenin iç çevre analizi sonucu belirlediği üstün ve zayıf yönleri ile dış çevre analizi sonucu belirlediği fırsat ve tehditleri bir arada görebilmesini ve stratejilerini bu faktörler ışığında oluşturmasını sağlayan SWOT analizi gelmektedir (Uğurluoğlu ve diğerleri, 2015: 201).

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizinin kullanımının çeşitli yönleri üzerine gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında ilgili kişi ve kurumlara faydalı bilgiler sunulmaktadır. Bu bilgiler aslında SWOT analizinin sağlık hizmetleri alanında daha doğru kullanımına yönelik rehberlik etmekten SWOT analizinin daha çok sağlık hizmetlerinin hangi alanlarında ve hangi yöntemler kullanılarak gerçekleştirildiğine kadar uzanan bilgilerdir.

Bu çalışmada, SWOT analizinin sağlık hizmetlerinin sunumu ve sağlık sistemindeki aksaklıkların ortaya çıkarılması ve bunlara çözüm aranmasına yönelik çok sayıda çalışmada yer aldığı görülmektedir. Bu durumun gelişigüzel bir şekilde ortaya çıkmış olması çok muhtemel görünmemektedir. Kaldı ki, Hurst (2000) ve OECD (2017) tarafından yapılan çalışmalarda birçok OECD ülkesinde sağlık sistemlerinin anne ve bebek ölümlerinin yüksekliği, sağlık harcamalarının yetersizliği, sağlık hizmetleri finansmanının etkili kullanılamaması, sağlık hizmetlerine erişimin önünde engellerin olması, sağlık sigorta kapsamının sınırlılığı, mental ve kronik hastalıkların hala çözülememesi vb. sağlık hizmeti sunumu ve sağlık sistemiyle alakalı çok sayıda sorunla karşı karşıya olduğu belirtilmektedir.

Bu çalışma aracılığıyla ulaşılan bir diğer önemli sonuç ise, ortaya koyulan sorunların, daha çok ilgili kişi ve kurumlardan kişilerin (yöneticiler, hekimler, hemşireler, ebeler, idari personel, mimar ve uzman) katılımcı olarak yer aldığı nitel araştırma tasarımlarından derinlemesine görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulduğudur. Nitel araştırmalarda çok sık başvurulan veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşmeler, görüşülen kişilere kendilerini birinci elden ifade edebilme fırsatı verirken, araştırmacıya da görüşme yapılan kişilerin günlük deneyimlerini, yaşam ve anlam dünyalarını, bakış açılarını, onların ifadeleri yardımıyla derinlemesine anlama imkanı sunmaktadır (McCracken 1988: 9). Ayrıca, oldukça esnek, zengin ve olabildiğince detaylı bir şekilde veri toplanmasına imkan sağlaması ve bu teknik sayesinde başka şekilde elde edilmesi mümkün olmayan verilere ulaşılması söz konusu olduğundan (Tekin ve Tekin, 2006: 104) asıl sorunun tespiti ve çözümü için önemli bir yöntem olarak derinlemesine görüşmelerin kullanılması hem bugün hem de gelecekte önemli görülmektedir.

Çalışmada, SWOT analizi yapılırken Analitik Hiyerarşi Süreci, Nominal Grup tekniği, Delfi tekniği, Beyin Fırtınası tekniği gibi çok çeşitli tekniklerden yararlanıldığı ve en çok yararlanılanın ise Nominal Grup tekniği olduğu göze çarpmaktadır. 1960'larda geliştirilen ve etkili bir grup karar verme süreci olan Nominal grup tekniği, birçok alanda olduğu gibi sağlığın çok çeşitli alanlarında kullanılmaktadır (Harvey ve Holmes, 2012: 189). Örneğin, Potter ve diğerleri (2004) tarafından yapılan bir çalışmada, çeşitli akademik veri tabanlarından elde edilen veriler ışığında Nominal Grup tekniğinin genel olarak tıpta, hemşirelikte ve diğer alanlarda politika geliştirme, problem belirleme, sağlık sonuçlarının ölçümü, eğitim, kalite güvencesi, ihtiyaçların değerlendirilmesi konularında sıkça kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan bu çalışmada, sağlık hizmeti sunan kurum ve kuruluşlara önemli avantajlar sunan SWOT analizi tekniğinin sağlık hizmetleri alanında kullanımının giderek artacağı yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir. Son yıllarda, özellikle 2010'dan sonra, sağlık hizmetleri alanında SWOT analizinin kullanımıyla ilgili hem ulusal hem de uluslararası çok sayıda çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir.

Türkiye'de sağlıkta SWOT analizi konusu oldukça yeni ve çeşitli çalışmalar yürütülmeye ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu çalışma sonuçlarının özellikle bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara çalışmalarını planlamaları ve ulusal literatürde çalışmaya ihtiyaç duyulan boşlukları görmeleri konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Örneğin, SWOT analizi aşamasında diğer yöntemlere nispeten daha az kullanılan Analitik Hiyerarşi süreci ve kıyaslama yöntemleri kullanılarak çalışmalar yürütülebilir. Bir diğeri, SWOT analizi çalışmalarında katılımcılar olarak paydaşlara daha fazla yer verilip daha genel bir bakış açısı elde edilebilir.

Sağlık hizmetlerinde SWOT analizi konularında yapılan çalışmaların tarihsel olarak incelenmesi ile bu alandaki gelişim süreci, zaman içinde nasıl değiştiği ve yıllara göre incelenen konuların neler olduğunu ortaya koyarak söz konusu döneme ilişkin değerlendirmelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ilgili kişi ve kurumlarca dikkatlice değerlendirildiğinde, sağlık hizmetlerinde SWOT analizinin kullanımı sayesinde sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan herhangi bir problemin belirlenmesine ve çözümüne katkı sağlayabilecek nitelikte verilere nasıl ulaşılabileceği, bu verilerin nasıl kullanılabileceği ve genel olarak SWOT analizi tekniğinin nasıl daha sağlıklı ve doğru kullanılabileceği konusunda oldukça faydalı bilgiler bulunabilecektir.

Kaynakça

- Assis, M. C., Gomes, V. A., Balista, W. C., & Freitas, R. R. (2017). Use of performance indicators to assess the solid waste management of health services. *Anais da Academia Brasileira de Ciências*, 89(3), 2445-2460.
- Aslan, I., Çınar, O., & Özen, Ü. (2014). Developing strategies for the future of healthcare in Turkey by benchmarking and SWOT analysis. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 230-240.
- Boaden, R., Marchington, M., Hyde, P., Sparrow, P., Pass, S., Carroll, M., & Cortvriendet, P. (2008). *Improving Health Through Human Resource Management: The Process of Engagement and Alignment*. London: Chartered Institute of Personnel and Development.
- Casselmann, J., Onopa, N., & Khansa, L. (2017). Wearable Healthcare: Lessons from the Past and A Peek into the Future. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1011-1023. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tele.2017.04.011>.
- Clark, D.N. (1997). Strategic Management Tool Usage: A Comparative Study. *Strategic Change*, 6, 417-427.
- Demirbağ, O., & Ünlü, R. (2019). Sessiz devrimyansımaları: metin madenciligi ile Türkiye büyükşehir ve il belediyelerinin GZFT (SWOT) analizlerinin büyük resmi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek sayı), 191-210.
- Erbayraktar B, Aydın B, Ecevit MC, & Tunçok Y. (2017). Clinical Research Infrastructure in Turkey: a Pilot Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats Analysis. *J Basic Clin Health Sci*, 2: 47-52.
- Evans, N., Campbell, D., & Stonehouse, G. (2003). *Strategic Management for Travel and Tourism*. Burlington: Butterworth-Heinemann.
- Gretzky, W. (2010). *Strategic Planning and Swot Analysis*. (ed.) Harrison, J.P. (2010). *Essentials of Strategic Planning in Healthcare*. Chicago: Health Administration Press.
- Ghinolfi, D., El Baz, H. G., Borgonovi, E., Radwan, A., Laurence, O., Sayed, H. A., Filipponi, F., et al. (2014). A model for southern mediterranean research institute self-assessment: A SWOT analysis-based approach to promote capacity building at Theodor Bilharz Research Institute in Cairo (Egypt). *Arab Journal of Gastroenterology*, 15(3-4), 92-97.
- Gibis, B., Artiles, J., Corabian, P., Meiesaar, K., Koppel, A., Jacobs, P., Menon, D., et al. (2001). Application of strengths, weaknesses, opportunities and threats analysis in the development of a health technology assessment program. *Health Policy*, 58(1), 27-35.
- Grant, R.M. & Fuller, C.B. (2004). A Knowledge Accessing Theory of Strategic Alliances. *Journal of Management Studies*, 41(1), 61-84.
- Harvey, N. & Holmes, C.A. (2012). Nominal group technique: An effective method for obtaining group consensus. *International Journal of Nursing Practice*, 18, 188-194.

- Hurst, J. (2000). Challenges for health systems in Member Countries of the Organisation for Economic Co-operation and Development. *Bulletin of the World Health Organization*, 78(6), 751-760.
- Kahveci, R., & Meads, C. (2008). Analysis of strengths, weaknesses, opportunities, and threats in the development of a health technology assessment program in Turkey. *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, 24(2), 235-240.
- Kotler, P., Shalowitz, J., & Stevens, R. J. (2008). *Strategic marketing for health care organizations: building a customer-driven health system*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Lamberts, E. J., Bouvy, M. L., & van Hulten, R. P. (2010). The role of the community pharmacist in fulfilling information needs of patients starting oral antidiabetics. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 6(4), 354-364.
- Li, K., Rollins, J., & Yan, E. (2018). Web of Science use in published research and review papers 1997–2017: a selective, dynamic, cross-domain, content-based analysis. *Scientometrics*, 115(1), 1-20.
- Liu, X.; Zhan, F. B.; Hong, S.; Niu, B. & Liu, Y. (2013). Replies to Comments on a Bibliometric Study of Earthquake Research 1900–2010. *Scientometrics*, 96(3): 933-936.
- McCracken, G. (1988). *The Long Interview*, London: Sage Publications,
- Mohsen, M. A., Fu, H. Z., & Ho, Y. S. (2017). A bibliometric analysis of linguistics publications in the Web of Science. *Journal of Scientometric Research*, 6(2), 109-118.
- Muller, M., Bezuidenhout, M., & Jooste, K. (2008). *Healthcare service management*. Cape Town: Juta and Co Ltd.
- Nawaz, R., Ali Khan, S., & Khan, G. S. (2015). SWOT Analysis of District Health Information System In Khyber Pakhtunkhwa. *Gomal Journal of Medical Sciences*, 13(2).
- Ng, G.K., Leung, G.K.K., Johnston, J.M., & Cowling, B.J. (2013). Factors Affecting implementation of Accreditation Programmes and The Impact of the Accreditation Process on Quality Improvement in Hospitals: A Swot Analysis. *Hong Kong Med. J.*, 19,434-46.
- Nickols, F. (2011). Strategy, strategic management, strategic planning and strategic thinking. *Distance Consulting LLC*, 1-8.
- OECD (2017). *Health at a Glance 2017: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2017-en.
- Özalp İ., Besler S. & Oruç İ. (2012) İşletmelerde yöneticilerin stratejik araç algısı ve kullanım amaçları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 123-136.
- Pai, M.Y., Chu, H.C., Wang, S.C., & Chen, Y.M. (2013). Ontology-based SWOT Analysis Method for Electronic Word-of-Mouth. *Knowledge-Based Systems*, 50,134–150.
- Potter, M., Gordon, S., & Hamer, P. (2004). The nominal group technique: a useful consensus methodology in physiotherapy research. *New Zealand Journal of Physiotherapy*, 32, 126-130.
- Schmidt, M. (2018). Frequent visitors at the psychiatric emergency room—A literature review. *Psychiatric Quarterly*, 1-22.
- Schulz, R., & Johnson, C.A. (2003). *Management of Hospitals and Health Services*. Washington: Beard Books.
- Stenfors S. & Tanner L. (2007). *Evaluating Strategy Tools Through Activity Lens*. Finland: Helsinki School of Economics.
- Suri, H. (2011). Purposeful Sampling in Qualitative Research Synthesis. *Qualitative Research Journal*, 11(2), 63-75, <https://doi.org/10.3316/QRJ1102063>.
- Swayne, L.E., Duncan, W.J., & Ginter, P.M. (2006). *Strategic Management of Health Care Organization*. London: Blackwell Publishing.
- Tekin, H. H., & Tekin, H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.
- Uğurluoğlu, Ö., Öztunç, B., Demir, İ. B. & Ürek, D. (2015). Swot analizinin sağlık kurumlarında uygulanması: ev idaresi örneği. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(4), 193-214.
- Wijnngaarden, J.D.H., Scholten, G.R.M., & Wijk, K.P. (2012). Strategic analysis for health care organizations: the suitability of the SWOT-Analysis. *International Journal of Health Planning and Management*, 27, 34–49.

Yang, L.; Chen, Z.; Liu, T.; Gong, Z.; Yu, Y. & Wang, J. (2013). Global trends of solid waste research from 1997 to 2011 by using bibliometric analysis. *Scientometrics*, 96(1): 133-146.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study is a descriptive study and aimed to investigate the scientific articles published in the international literature on SWOT analysis between 1945-2018 with the content analysis and to compare how it changes in time. In this context, in this study, it has been examined that the issues studied on SWOT analysis in health care services from the past to the present, the distribution of these issues according to years, who are the participants of these studies, the type of research conducted and the data collection techniques and the journals which are published by examining the scientific articles published in the international health care services literature.

Methods

In this study, secondary data have been used. As the data collection tool, document review method which is one of the qualitative research methods has been used. The document review includes the analysis of written documents containing information about the case or cases targeted for investigation. For this purpose, international scientific articles published between January 1945 and October 2018 have been searched using the Web of Science academic database, which is the most widely used in the field and allowing the examination of academic documents in different dimensions in the international sense. In this study, criterion sampling method has been used as one of the purposeful sampling methods because it is possible to examine all cases that meet some predetermined criteria and to comprehensively understand all the studies that meet these criteria. Since the academic database to be examined within the scope of this study has been stored since 1945, it has been deemed appropriate to include the studies published between 1945-2018. Accordingly, in total 195 article has been reached using different combinations of keywords such as SWOT Analysis, Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats Analysis, Situation Analysis, Healthcare, Health Care, Hospital, Health System, Healthcare Management, Hospital Management, Health Administration, Hospital Administration and Health Care Management. However, a total of 74 articles have been analyzed as a result of the elimination method.

Findings

It has been observed that a significant proportion (33 articles) of the 74 articles analyzed have been published between 2011 and 2015 and the least of them have been published between 2001-2005 (10 articles) and 2006-2010 (10 articles). When the types of research used in SWOT analysis in health care services have been examined, it has been found that the most frequently used research type is qualitative research (71,6%) and the least used research type is experimental research (1,4%). When the data collection methods used in SWOT analysis in health care services have been examined, it has been seen that the most frequently used data collection method is interviews (54.0%) and the least used method is experiment (1.4%). When the journals in which the studies on SWOT analysis in health care services have been published most frequently have been examined, it has been found that Health Policy and BMC Health Services Research journals are one step ahead with 6 articles. When only the most frequently used keywords have been examined in the studies on SWOT analysis in health care services, it has been concluded that the SWOT analysis (22 times) of the most commonly used keywords and the least used keywords health technology assessment, strategic tool, strategic planning, political decision making and hospital with 2 for each.

Conclusion

Within the scope of this study on various aspects of the use of SWOT analysis in health care services, useful informations are provided to relevant persons and institutions. In fact, this informations extend from guiding the more accurate use of SWOT analysis in the field of health care services to the areas in which SWOT analysis is performed and which methods are used. In this study, it has been seen that there is a tendency that the use of SWOT analysis technique, which offers important advantages to institutions and organizations that provide health services, will increase gradually in the field of health care services. In recent years, especially after 2010, a number of studies, both nationally and internationally, have been carried out on the use of SWOT analysis in the field of health care services. SWOT analysis on health care issues in Turkey is an area that needed new and various studies need to be conducted. It has been thought that the results of this study will help the researchers who want to work in this field to plan their studies and to see the gaps needed to study in the national literature. For example, studies can be carried out using the Analytical Hierarchy process and benchmarking methods, which are relatively less used in SWOT analysis than other methods. Another is to give more play to the stakeholders as participants in the SWOT analysis studies and in this way it can obtain a more general perspective.

Mükellef Memnuniyetinin İdari Yönden Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi

Analysis of The Administrative Aspect of Taxpayer Satisfaction with Structural Equation Model

Ulvi Sandalcı¹

Öz

Mükellef memnuniyeti vergilerin mali ve mali olmayan amaçlar kapsamında etkin olarak kullanılmasına katkı sağlamaktadır. Bu katkıyı sağlamaya yönelik mükelleflerin memnuniyetini artırıcı yönde düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda mükellef memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenerek mükellef lehine geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Mükellef memnuniyetini etkileyen birçok faktör olmakla birlikte çalışma kapsamında incelenen idari faktörler hem idare tarafından daha kolay düzenleme yapılabilmesi hem de diğer faktörleri etkileme düzeyinin yüksek olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Çalışmanın amacı mükellef memnuniyetini etkileyen idari faktörlerden vergi sistem karmaşıklığı, vergi afları, vergi denetimleri, vergi cezalarının etkinliği ve vergi idare yapısının yapısal eşitlik modeli ile araştırılmasıdır. Bu kapsamda çalışmada TR33 Bölgesinde yaşayan 517 Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefine anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda mükellef memnuniyeti üzerinde vergi sistem karmaşıklığı, vergi afları ve vergi idare yapısının olumsuz yönde; vergi denetimleri ve vergi cezalarının etkinliğinin ise olumlu yönde etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Mükellef, Memnuniyet, Yapısal Eşitlik Modeli

Abstract

Taxpayer satisfaction contributes to the effective use of taxes for financial and non-financial purposes. In order to make this contribution, arrangements should be made in order to increase the satisfaction of taxpayers. In this context, it is important to determine the factors affecting taxpayer satisfaction and to develop them in favor of taxpayers. Although there are many factors affecting the taxpayer satisfaction, the administrative factors examined within the scope of the study are of particular importance because they are easier to be regulated by the administration and the level of influencing other factors is high.

The aim of this study is to investigate the tax system complexity, tax amnesties, tax audits, effectiveness of tax penalties and tax administration structure with structural equality model among the administrative factors affecting taxpayer satisfaction. In this context, a survey was applied to 517 Income and Corporate Taxpayers living in TR33 Region. As a result of the study, it was found that tax system complexity, tax amnesties and tax administration structure had a negative effect on taxpayer satisfaction, while the effectiveness of tax audits and tax penalties had a positive effect on taxpayer satisfaction.

Keywords: Tax, Taxpayer, Satisfaction, Structural Equation Model

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 15 / 11 / 2019

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye, ulvi.sandalci@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1527-0815

Giriş

Vergi gelirlerini en az kayıpla tahsil etmek isteyen devletlerin vergiyi doğuran olayda etkin rol oynayan mükelleflerin vergilemeye bakışlarını olumlu yönde etkilemeleri gerekmektedir. Mükelleflerin vergi sistemlerine karşı sergiledikleri davranışların olumlu yönde gelişerek memnuniyetlerinin artırılması hem vergi kayıp ve kaçakçılığında azalmalara yol açarak vergi kapasitesinin etkin bir şekilde kullanılmasına katkı sağlayacak hem de vergiye gönüllü uyumu artıracaktır. Bundan dolayıdır ki mükelleflerin var olan vergi sistemine karşı memnuniyetleri üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve bunlara uygun düzenlemeler yapılması önem arz etmektedir. Bu düzenlemeler yoluyla mükellef memnuniyetinin sağlanarak vergilerin etkin ve başarılı bir şekilde kullanılması gerçekleşecektir.

Mükelleflerin vergi sistemine karşı duyduğu memnuniyet üzerinde birçok etmen rol oynamakla birlikte idareden kaynaklı faktörler ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim idareden kaynaklı faktörlerin neden olduğu bir pozitif/negatif algı diğer faktörler üzerinde de doğrudan pozitif/negatif etki oluşturacaktır. Bu öneminden dolayı çalışmada mükellef memnuniyeti üzerinde etkili olan idari/yönetimsel faktörler yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir. Çalışmada öncelikli olarak mükellef memnuniyetini etkileyen idari faktörler olan Vergi Sistem Karmaşıklığı, Vergi Afları, Vergi Denetimleri, Vergi Cezalarının etkinliği ve Vergi İdare Yapısı incelenmiştir. Sonrasında TR33 Bölgesinde (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) yapılan anket çalışmasına ait bilgilere değindikten sonra yapısal eşitlik modeli ile mükellef memnuniyeti üzerinde etkili olan faktörlerin yönü ve derecesi belirlenmiştir.

1. Mükellef Memnuniyetini Etkileyen İdari Faktörler

Vergi usul kanununa göre mükellef, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettübeden gerçek veya tüzel kişidir (VUK, 8. Madde). Bu maddede vergi kanunlarına atıf yapılarak, her vergi türü bakımından mükellefin, o vergi türünün kanununa göre tespit edileceği hükme bağlanmıştır (Oktar, 2008: 75). Verginin nesnesi vergi konusu tarafından belirlenirken, verginin öznesini mükellef oluşturmaktadır. Mükellefin konu ile ilişki içinde olması da vergiyi doğuran olay olarak belirlenmektedir. Burada mükellef etkin bir rol oynamaktadır (Mutlu ve Taşçı, 2013: 215). Bu noktada vergi sistemleri içinde mükellefin görev kapsamı ve etkinlik alanı önem arz etmektedir.

Mükelleflerin vergi sistemleri içinde etkin bir role sahip olması ve vergiyi doğuran olayı gerçekleştirmeleri vergi kavramının temel noktalarını oluşturması dolayısıyla kamu harcamalarının önemli bir kısmını vergi gelirleriyle karşılayan Devletler için bu vergi sistemlerinin etkin ve başarılı bir şekilde işlemesi hayati önem taşımaktadır. Bu noktada mükelleflerin vergi sistemleri ile olan ilişkileri önem kazanmaktadır. Bu ilişkilerin ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik vb. birçok yönü bulunmaktadır. Nitekim vergileme her ne kadar iktisadi olsa da sosyal ve kültürel alanların belirleyici olduğu devlet için önem arz ettiği kadar vatandaşlar için de önem arz eden mali, sosyal, psikolojik ve kültürel bir olaydır. Bundan dolayıdır ki vergileme neticesinde oluşabilecek mükellef psikolojisini, memnuniyetini ve vergilemeye karşı ahlaki yapısını belirleyen faktörleri dikkate alarak incelemek gerekmektedir (Demir, 2008: 61).

Devletlerin etkin ve başarılı bir vergi tahsilatı sağlayabilmesinin yolu mükelleflerinin vergilemeye karşı ortaya koyacakları davranışların tahmin edilebilmesiyle ilgilidir. Vergi uygulamalarına karşı birçok faktörden etkilenen ve değişen ölçülerde ortaya konulan tepkilerin azaltılması için mükelleflere çeşitli ekonomik çıkarların sağlanması ve bu yolla memnuniyetlerinin sağlanması önem arz etmektedir (Cansız, 2006: 116). Ülkede var olan vergi sistemine karşı mükelleflerin memnuniyetinin sağlanması vergi ödevlerinin tam ve zamanında kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini sağlayan vergi uyumunun artmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim vergi sistemi ve yapısından memnuniyet duyan mükellefin vergi ahlakı, algısı ve bilinci olumlu yönde gelişerek vergiye karşı vereceği tepki azalacaktır. Bu sayede toplumun vergi kültürü gelişerek vergiye yönelik tutumları pozitif olacaktır. Bu durum da Devletlerin vergi kapasitelerini tam kullanarak vergi gayretinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Mükelleflerin vergilendirmeye yönelik memnuniyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve buna uygun politikalar geliştirilmesi önem arz etmektedir. Burada önemli olan nokta ise mükelleflerin sadece ekonomik olarak değil sosyal, ahlaki ve psikolojik yönünün de göz önünde bulundurulmasıdır. Nitekim Rasyonel tercihler yaklaşımının ileri sürdüğü tüm mükelleflerin davranış ve düşüncelerinde rasyonel olduğu varsayımı yanlıştır. Nitekim suç işlemeye meyilli bireyler ceza ve denetime bakmaksızın suç işlemeye devam ederler. Ayrıca herhangi bir mükellef için rasyonel olan başka bir mükellefe rasyonel gelmeyebilir. Bu modelde bireylerin genellikle karar alırken ahlaki duygularını dikkate aldıkları göz ardı edilmektedir. İnsanların vicdanları ve inançları kararlarını etkilemektedir (Yurdakul, 2013: 13-14).

Ahlaki duygular yaklaşımına göre ise mükellefler vergi idaresi tarafından terbiye edilen bir grup değil, içinde bulunduğu psikolojik, sosyal ve ekonomik değişkenlerle birlikte değerlendirilip ona göre hareket edilmesi gereken bir gruptur. Her ne kadar vergi idaresi tarafından ulaşılmak istenen hedef sonuçları mali olsa da bu sonuçların merkezinde insan vardır ve vergi uyumu ele alınırken insanların farklı davranışlar göstermesine neden olan değişkenlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Saygın, 2018: 32). Rasyonel tercihler yaklaşımı ile Ahlaki duygular yaklaşımı teorileri çerçevesinde vergi

uyumunu ile doğrudan etkileşim içinde olan mükelleflerin memnuniyetini etkileyen faktörler ekonomik, sosyal, psikolojik, demografik, idari, siyasi, vergi adaleti, vergi cezaları, vergi afları, vergi sistem karmaşıklığı gibi sıralanabilmektedir.

Burada tüm faktörler mükellef memnuniyeti üzerinde etkili olmakla birlikte burada idareden kaynaklı faktörler ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim idareden kaynaklı faktörlerin neden olduğu bir pozitif/negatif algı diğer faktörler üzerinde de doğrudan pozitif/negatif etki oluşturacaktır. Söz gelimi vergi aflarının sık sık uygulandığı bir ülkede vergi ödevlerini tam ve zamanında yerine getiren mükelleflerin psikolojik, sosyal, siyasi, vergi adaleti gibi faktörleri olumsuz etkilenecektir. İdari faktörlere ilişkin diğer bir önem arz eden husus da idarenin kendi düzenlemeleri ile doğrudan kontrol altına alınabilir olmalarıdır. Burada idarenin doğrudan politikaları yoluyla, ayrıca aracı bir araca veya politikaya başvurmadan, bu faktörleri mükellef ve dolayısıyla idare lehine düzenleyebilme avantajı bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki mükellef-idare ilişkilerini geliştirmek isteyen birçok hükümet öncelikli olarak mükellef haklarına özen göstermekte ve verginin idari yönüne ilişkin düzenlemeler yapmaktadır.

Bu çerçevede bu çalışmada mükellef memnuniyeti etkileyen İdari faktörler incelenmiştir. Mükellef memnuniyetini etkileyen idari/yönetimsel faktörler ise Vergi Sistem Karmaşıklığı, Vergi Afları, Vergi Denetimleri, Vergi Cezalarının etkinliği ve Vergi İdare Yapısı altında incelenmiştir.

1.1. Vergi Sistem Karmaşıklığı

Vergi sisteminin karmaşıklığı dört farklı kategoride incelenebilmektedir. Bunlar: vergi politikalarının neden olduğu karmaşıklıklar, vergi mevzuatından kaynaklanan karmaşıklıklar, vergi yönetiminden kaynaklanan karmaşıklıklar ve uyum karmaşıklığıdır. Politika karmaşıklığı, politika yapıcılarının vergi sistemlerinde verginin mali olmayan amaçları kapsamında düzenlemeler yapması sonucu ortaya çıkmaktadır. Vergi mevzuatından kaynaklanan karmaşıklıklar, vergi yasalarının hazırlanmasından kaynaklanan karmaşıklıklardır. Yönetimden kaynaklanan karmaşıklık, vergi idarelerinin farklı kural ve uygulamalarından doğan karmaşıklık ve uyum karmaşıklığı ise gerçek ve tüzel kişilerin vergi planları ve vergi hesaplamalarından doğan karmaşıklık (Evans ve Tran-Nam, 2013: 5-6).

Vergi sisteminin karmaşık ve vergilemeyle ilgili prosedürlerin fazlalığı mükellefte bir bakıma mali yanılısma hissi uyandırmaktadır. Nitekim bir ülkede çok çeşitli vergi oranlaması yapılıyorsa, mükellef ödemesi gereken vergilerin hesaplanması sırasında güçlük çekecektir. Mükellefin ödenecek vergiyi tam olarak kavrayamamasının tek nedeni tabii ki vergi oranları değildir. Vergi oranlarının yarattığı karmaşıklık yanında vergi uyum maliyetleri de ödenecek verginin algılanmasına etki etmektedir. Vergi algılanması da doğrudan mükellefin vergi sistemine karşı olan memnuniyetini etkilemektedir (Heyndels ve Smolders, 1995: 128).

Geleneksel olarak, aşırı karmaşık vergi sistemlerinin en önemli problemi vergi mükelleflerinin memnuniyetlerini etkileyerek vergisel yükümlülüklerini gerçekleştirme davranışları üzerinde negatif bir etkiye yol açmasıdır. Buna ilaveten, karmaşık vergi sistemleri vergi mükelleflerinin kanunlarını adaletsiz olarak algılanmasına ve memnuniyetsizliklere neden olabilir. Vergi düzenlemelerinin açık ve anlaşılır olması bu kapsamda önem arz etmektedir. Vergi kayıp ve kaçakçılık oranının daha düşük seviyelerde olan ülkelerde yapılan araştırmada, vergi sistemini karmaşıklık seviyesi ile vergi kaçakçılığı seviyesi arasında doğru orantı bulunmaktadır. Buna göre karmaşıklık seviyesi azaldıkça, vergi kaçakçılığının seviyesi de azalış göstermektedir (Richardson, 2006: 332)

1.2. Vergi Afları

Vergi affı, devletin egemenlik yetkisine dayanarak bireylerin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bireylerden topladığı vergi, resim ve harçların tahsilinden ve vergi ile ilgili ödevlerini tam ve zamanında yerine getirilmemesi sonucu uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesidir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 99-100). Vergi affı ile mükelleflere vergi mevzuatına uygun olarak tam ve zamanında yerine getirmedikleri yükümlülüklerini belirli bir süre içinde yerine getirme imkânı verilmektedir. Böylece vergi aflarından faydalanan mükelleflerin vergi uyumunda kısa dönemde bir artış olduğu gözlemlenebilir. Vergi affı ile yükümlülüklerini yerine getirmeyen veya eksik yerine getiren mükelleflerle vergi idaresi arasında bir 'beyaz sayfa' açılmaktadır (Savaşan, 2006: 50-51).

Vergi afları ile her ne kadar mükellef ile vergi idaresi arasında beyaz bir sayfa açılması hedefleniyorsa da olumsuz yanları daha çok görülmektedir. Nitekim vergi afları vergi ödeyenler aleyhine bir rekabet üstünlüğü oluşmasına neden olup kayıtlı ekonomi aleyhine kayıtsız ekonomiyi teşvik etmektedir (Karakoç, 2004: 99). Vergi aflarının sık olarak çıkarıldığı ve gelecekte çıkması beklenen ülkelerde vergi ödevlerini tam ve zamanında yerine getiren mükelleflerde gönüllü uyum azalarak memnuniyetsizlik ortaya çıkacaktır (Alm vd., 1995: 12-13).

1.3. Vergi Denetimleri

Vergi denetimi, vergi idaresi tarafından, mükelleflerin vergi yasalarında yer alan ilke ve kurallara uyum sağlayıp sağlamadığını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen işlemlerin tümü olarak ifade edilebilir (HUD, 2004: 131). Vergi denetimi, devletin en önemli gelir kaynağı sayılan vergilerin elde edilmesi açısından caydırıcılık özelliğine sahip olmasının

yanında, denetim sonucu tarh edilen vergi ve kesilen cezalar yönünden de tahsil aracı niteliğindedir. Ancak, vergi denetimi ile sadece mali nitelikteki işlemlerdeki aksaklıkların ortaya çıkarılması amaçlanmamakta, aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve vergilemede adalet ve eşitliğin sağlanması da amaçlanmaktadır (Ergen ve Kılınçkaya, 2014: 283).

Vergi denetimlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi hem vergi kayıp ve kaçakçılığında azalmalara neden olmakta hem de vergi sisteminde etkin bir denetim mekanizmasının olduğu bilincinde olan mükelleflerin vergi sistemine karşı memnuniyetlerini olumlu etkilemektedir. Denetim sıklığı ve etkinliğine bağlı olarak mükelleflerin vergi idaresine güveni artarak ödedikleri vergiye ve sahip olunan vergi sistemlerine karşı memnuniyetleri artmaktadır. Nitekim burada vergi denetimleri ile diğer mükelleflerin de denetime tabi olduğu ve vergilemede eşitlik ve adalet ilkesinin işlediği sonucu görülmektedir. Bu hususlar memnuniyeti artırarak gönüllü vergi uyumunu da olumlu etkilemektedir (Dubin vd. 1990: 897-898).

1.4. Vergi Cezalarının Etkinliği

Vergi cezalarının en temel hedefi, mükelleflerin vergi kaçırımlarını önlemek ve vergi gelirlerini en az kayıpla toplamaktır. Bu açıdan bakıldığında idarenin vergi yaptırımları uygulamak suretiyle gerçekleştirmek istediği asıl amaç vergi suç ve cezaların engellenmesi ve ülkede geçerli olan hukuk sistemine göre adaletin sağlanmasıdır (Çiçek ve Herek, 2012: 317). Vergi cezaları ve denetim etkinliği mükelleflerde vergi uygulamalarında adaletin sağlandığı düşüncesi oluşturacak ve mükelleflerin memnuniyet düzeyi artarak vergiye gönüllü uyumları olumlu yönde düzeltilebilir (Aktan ve Çoban, 2006: 147).

Vergi suçları sonucunda karşılaşılan cezaların parasal ya da özgürlüğü engelleyici şekilde uygulanması tartışılmaktadır. Ancak burada önem arz eden husus uygulanacak cezanın caydırıcılığıdır. Cezaların caydırıcı olması ve para cezalarının günün ekonomik şartlarına uygun olarak düzenlenmesi mükellefleri vergi kanunları karşısında vergi kaçırma suçunu işlemekten alı koymalıdır (Küleki, 2011: 94). Bu sayede vergilemede adalet ve eşitlik ilkesi sağlanarak mükelleflerin vergi sistemine olan bakışları olumlu yönde etkilenmelidir.

1.5. Vergi İdare Yapısı

Vergi idaresinin yapısı mükelleflerin vergisel işlemlerde davranış biçimlerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Mükelleflerin kendilerini rahat hissedecekleri, kolay ulaşabildikleri, yetkili personelle etkin bir şekilde iletişime geçebildikleri, vergisel işlemleri en hızlı ve doğru bir yolla çözebildikleri vergi idare yapısı mükelleflerin vergi idaresine ve sistemine karşı memnuniyetlerini olumlu yönde etkilemektedir. Mükelleflerin vergi idare yapısından memnuniyet duydukları bu durum vergi ödevlerini de tam zamanında yerine getirmelerine katkı sağlamaktadır. Burada mükelleflerin vergi dairelerine güvenleri de memnuniyeti etkilemektedir. Vergi idaresine olan güvenin tam olması önemlidir. Çünkü güvenin azalmasıyla birlikte vergi idarelerinin de gücü azalır. Bu da memnuniyet düzeyini olumsuz etkiler (Kirchler vd, 2003:213).

Mükellefin memnuniyet düzeyinde etkili olan idari faktörlerin belirlenmesi ve bunlara ilişkin düzenlemeler yapılması mükellef ve vergi idaresinin temel belirleyicileri olduğu vergi sisteminin sağlıklı işleyebilmesi için önem arz etmektedir. Bu noktada bu faktörlerin etkisine ilişkin literatürde birçok çalışma yapılmıştır.

Saygın vd. (2019) Türk vergi sistemi karmaşıklığının vergi uyumu üzerindeki etkisi yapısal eşitlik modeli ile analiz edildiği çalışmada Kütahya ilinde ikamet eden 434 gelir vergisi mükellefine anket uygulanmıştır. Mükelleflerin vergi karmaşıklık düzeylerinin yüksek, vergi uyum düzeylerinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Vergi sistem karmaşıklığının vergi uyumu ve mükellef memnuniyetini negatif olarak etkilediği ulaşılan başka bir sonuçtur.

Gelir idaresi Başkanlığı tarafından (2015) vergiye gönüllü uyumun artırılmasına yönelik olarak sunulan hizmetlere ilişkin mükelleflerin ve 3568 sayılı Kanuna tabi faaliyet yürüten meslek mensuplarının, memnuniyet derecelerinin ölçülmesi ile hizmet önceliklerinin ve beklentilerinin belirlenebilmesi amacıyla 09-26 Kasım 2015 tarihleri arasında Mükellef ve Meslek Mensubu Memnuniyet Anketi yapılmıştır. Anket, 15.000 mükellef ve 1.000 meslek mensubu (Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir) ile yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mükellef ve Meslek Mensubu Memnuniyet Anketi Sonuçlarına göre, mükellef memnuniyet oranı % 76,94; meslek mensubu memnuniyet oranı ise % 74,72 olarak tespit edilmiştir. Mükellef Memnuniyet Anketine göre elektronik ortamda sunulan hizmetlere ilişkin mükellef ve muhasebe meslek mensuplarının memnuniyet oranı % 80'in üzerindedir.

Söyler (2017) tarafından vergi sistemi, vergi idaresi, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı gibi vergi sorunlarına mükellef penceresinden yaklaşılması amacıyla geniş zamanlı (10 yıl) ve geniş alanlı (81 vilayet) bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda mükelleflerin vergi sistemine ilişkin memnuniyetsizliklerinde vergi oranlarının çok yüksek olması %50, vergi çeşidi çok fazla olması %32, özel harcamaların gider yazılmaması %13 ve diğer memnuniyetsizlikler %5 olarak tespit edilmiştir.

Tuay ve Güvenç tarafından (2007) Türkiye'de mükelleflerin vergiye bakışını belirlemeye yönelik 18 ilde 6546 kişiye uygulanan ankete katılan mükelleflerin vergi dairelerinden memnuniyet dereceleri incelendiğinde, büyük çoğunluğun vergi

dairelerinden kısmen memnun oldukları tespit edilmiştir. Buna paralel olarak, mükelleflerin büyük çoğunluğunun Gelir İdaresi Başkanlığı'nın sunduğu hizmetlerden de kısmen memnun oldukları ulaşılan başka bir sonuçtur.

Mutlu ve Taşçı (2013) tarafından yapılan "Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği" başlıklı çalışmada Malatya'da bulunan mükelleflerden Ticari Kazanç, Zirai Kazanç, Serbest Meslek Kazancı, Ücretli, Esnaf (Basit Usul) ve Kurum Kazancı elde edenler üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Çalışma sonunda, devletin mükellefe müşteri odaklı bakmasının, mükellefin vergilemeye gönüllü uyumu ve memnuniyet üzerinde olumlu etkisi olduğuna ulaşılmıştır.

Ay vd. (2010) tarafından gelişen yönetim kavramı bağlamında Karaman İlinde, vatandaşların vergi ve vergi dairesi hakkındaki görüşlerinin değerlendirildiği çalışmada 170 bireye anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda mükelleflerin %40'ının Vergi Dairelerinin hizmetlerinin yeterliliği konusunda memnuniyetsiz oldukları, %26.5'inin kararsız olduğu ve %33.6'sinin memnun olduklarına ulaşılmıştır.

2. Mükellef Memnuniyetine İlişkin Anket Çalışması

2.1. Araştırmanın Amacı

Devletlerin vergileri en az kayıpla tahsil edebilmesi için vergi kapasitesini en optimal biçimde kullanması, yani vergi kayıp ve kaçığının en aza indirmesi gerekmektedir. Bunu sağlamada birçok faktör etkili olmakla birlikte mükelleflerin vergi sistemine duydukları memnuniyet düzeyi büyük önem arz etmektedir. Mükelleflerin memnuniyeti üzerinde ise ekonomik, sosyal, psikolojik, demografik, idari, siyasi, vergi adaleti, vergi cezaları, vergi afları, vergi sistem karmaşıklığı gibi birçok değişken etkili olmaktadır.

Çalışmanın amacı mükellefin memnuniyetini etkileyen idari/yönetimsel faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile araştırılmasıdır. Bununla birlikte bu memnuniyette idari faktörlerden Vergi Sistem Karmaşıklığı, Vergi Afları, Vergi Denetimleri, Vergi Cezalarının etkinliği ve Vergi İdare Yapısının hangilerinin ne kadar etkili olduğunun yapısal eşitlik modeli ile ortaya konulmasıdır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada mükelleflerin memnuniyetini etkileyen ölçekler ile memnuniyet arasında bir model kurularak araştırma yapılmıştır. Bunun için değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini bir model yardımı ile anlatan ve kurulan modelin istatistiksel uyumunu farklı uyum iyiliği kıstaslarına göre analiz eden yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

2.3. Yapısal Eşitlik Modeli

YEM, gözlenebilen ve gözlenemeyen değişkenlerin nedensel ve ilişkisel olarak bir model içinde tanımlanmasına yarayan ve belli bir teoriye dayanan çok değişkenli istatistiksel yöntem olarak tanımlanmaktadır (Byrne, 2010). YEM, çok değişkenli veri setinde deneysel ve deneysel olmayan araştırmalar için kullanılmaktadır. Bu yöntemde gizil değişkenlerden oluşan yapısal model ve gözlenen değişkenlerden oluşan ölçüm modeli birleşmektedir (Moore, 1995: 179). Ölçülebilen ve gizil (örtük) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin test edilmesi ile kuramsal yapıların formülasyonunda karşılaşılan sorunların çözümüne yarayan bir istatistik yöntemi (Reisinger ve Turner, 1999:71) olan YEM, gözlenen ve gözlenemeyen değişkenler arasındaki ilişkileri ele alır ve gözlenemeyen değişkenler arasındaki ilişkilerin yapısal modelini test eder (Bayram, 2016: 2).

Yapısal eşitlik modeli kullanımında öncelikli olarak yapılar tanımlanmalı, faktör yapıları incelenmeli ve sonra doğrulayıcı faktör analizi ile ölçüm modeli test edilmelidir. Tüm bu süreç içerisinde elde edilen sonuçların çeşitli kriterlere ilişkin uyum iyiliği indekslerine bakıldıktan sonra yapısal eşitliklerin analiz edilmesi ve modellenmesine geçilmelidir (Hair vd., 1998:734). Modelin test edilmesi sonrasında ulaşılan uyum indeksleri kurulan model ile veri arasında uyum olduğunu gösteriyorsa, yapısal olarak oluşturulan hipotezler kabul edilmekte; uyum olduğunu göstermiyorsa reddedilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015: 5).

Model uyumu belirlenirken temel olarak ki-kare uyum iyiliği indeksi ile birlikte, RMSEA (Ortalama hata karekök yaklaşımı -Root-mean-square error approximation), GFI (Uyum iyiliği indeksi -Goodness-of-fit index) ve AGFI (Uyarlanmış uyum iyiliği indeksi -Adjusted Goodness-of-fit index)'ye bakılmaktadır. Bunlarla birlikte, PNFI (Normlandırılmış basitlik uyum indeksi- Parsimony Normed Fit Index), PGFI (Basitlik uyum indeksi- Parsimony Goodness of Fit Index), CFI (Karşılaştırmalı uyum indeksi- Comparative Fit Index), IFI (Fazlalık uyum indeksi-Incremental Fit Index), RFI (Görelî uyum indeksi-Relative Fit Index), NFI (Normlandırılmış uyum indeksi-The Normed Fit Index) de diğer uyum indeksleridir. Çalışmalarında AMOS ve LISREL kullanan araştırmacılar modelin test edilmesinde genellikle ki-kare, GFI, AGFI, RMSEA, CFI ve NNFI uyum indekslerini kullanmaktadır (Kandemir, 2016: 451).

Uygulamaya bakıldığında her ne kadar birçok yapısal eşitlik modeli ile karşılaşılıyor olsa da yaygın olarak kullanılan yapısal eşitlik modellerini 4 başlık altında incelenebilmektedir. Bunlar (Raykov ve Marcoulides, 2006);

- Yol Analizi Modelleri
- Doğrulayıcı Faktör Analizi Modelleri
- Yapısal Eşitlik (Regresyon) Modelleri
- Gizil Büyüme Eğrisi Modelleri

Yapısal eşitlik modellemesi sürecinde araştırmacı genel olarak aşağıdaki yolları takip etmektedir (Dursun ve Kocagöz, 2010: 6):

- Öncelikli olarak kuramsal temelde yapısal bir modelin kurulması ve bu modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi, ölçme modelinin test edilmesi,
- İkinci aşamada yol diyagramı elde edilerek yol katsayılarının belirlenmesi,
- Üçüncü aşamada modele ait uyum iyiliği indekslerinin incelenmesi
- Son aşamada ise yapısal modelin incelenip elde edilen bulguların yorumlanmasıdır.

2.4. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi

Araştırmanın Ana kütlesini faaliyetlerini TR33 Bölgesinde (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) sürdüren Gelir ve Kurumlar vergisi mükellefleri oluşturmaktadır. %5 örneklem hatasına göre ana kütlesi 1000.000 olan kütleyi temsil edecek olan örneklem büyüklüğü 383'tür (Saunders vd., 2000: 1). TR33 Bölgesi gelir ve kurumlar vergisi mükellef sayısı (GV: 63.903, KV: 15.845) 79.748'dir (GİB, 2019). Örneklem büyüklüğü olarak en az 383 hesaplanmış olmakla birlikte, araştırmadan daha güvenilir sonuçlar elde edebilmek için anket 2019 yılında TR33 Bölgesindeki 537 mükellefle yüz yüze uygulanarak elde edilmiştir. Çalışmamızda kaynakların kısıtlı olması ve ana kütlelin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle her bir tabakadan alınması gereken denek sayısı ile ilgili olarak araştırmacının serbest olduğu ve araştırmacıya alt örneklemin oluşturulması konusunda tam yetki verildiği bir örneklem tipi olan Tabakalı Örnekleme (Özmen, 1999: 39) yöntemi seçilerek ana kütleyi temsil eden 4 ildeki anket sayısı ana kütlelin yüzdelere göre belirlenmiştir.

Ankette yer alan sorular 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Likert ölçeği kapsamındaki sorular; "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" şeklinde iki gruptan oluşmaktadır. Ankette yer alan yaş, gelir seviyesi, mükellefiyet türü, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi değişkenler ile ilgili frekans dağılımlarına ilişkin demografik bulgular tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Yaş	Frekans	%	Cinsiyet	Frekans	%
20-30	115	21,41	Erkek	391	72,81
31-45	219	40,78	Kadın	146	27,79
46+	203	37,80	Medeni Durum	Frekans	%
Eğitim Düzeyi	Frekans	%	Evli	412	76,72
İlköğretim	118	21,97	Bekâr	88	16,38
Lise	289	53,81	Boşanmış/Dul	37	6,89
Üniversite	109	20,29	Ortalama Gelir	Frekans	%
Lisansüstü	21	3,91	2000 TL'ye kadar	107	19,92
İkamet İli	Frekans	%	2001-3500 TL	213	39,66
Manisa	259	48,32	3501-5.000 TL	171	31,84
Afyonkarahisar	122	22,65	5.001 + TL	46	8,56
Kütahya	87	16,30	Mükellefiyet	Frekans	%
Uşak	69	12,73	GV	430	80,13
			KV	107	19,87
Toplam	537	100	Toplam	537	100

2.5. Önerilen Metot ve Hipotezler

Çalışmada beş farklı bağımsız değişkenin mükellef memnuniyeti üzerinde etkili olduğu ön savı vardır. Araştırmada belirlenen amaçlar ve literatür çalışmaları çerçevesinde geliştirilen Şekil 1'deki modelde belirtildiği üzere kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

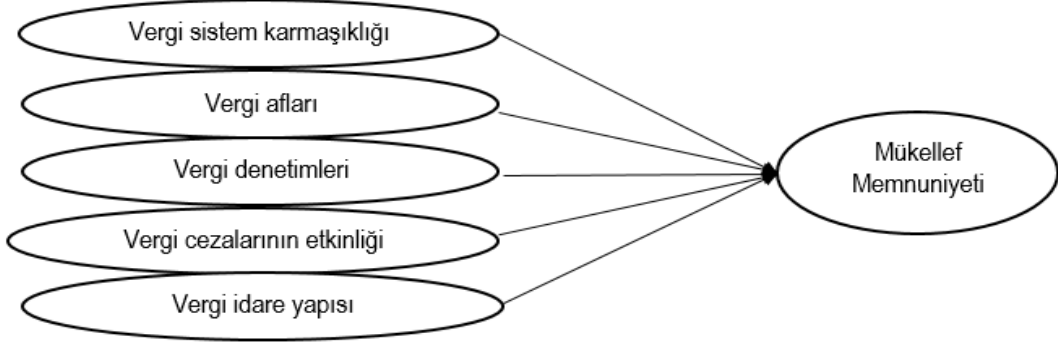
H1 Vergi sistem karmaşıklığı mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H2: Vergi afları mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H3: Vergi denetimleri mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H4: Vergi cezalarının etkinliği mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H5: Vergi idare yapısı mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.

Şekil 1. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Model

2.6. Analiz ve Bulgular

Çalışmada ölçme aracı olarak kullanılan anket formu mükellef memnuniyetine ilişkin yazında yapılan çalışmalarda mükelleflere uygulanan anketlerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Verilerin güvenilirliğini ve geçerliliğini belirlemek için, anketteki bütün faktörler için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Sosyal bilimler alanında Likert tipi anketlerde ölçek güvenilirliğinin test edilmesinde en sık kullanılan Cronbach's Alpha katsayısıdır (Bademci, 2011). Cronbach's Alpha Değeri 0,7 ve üzerinde olan ölçeğin güvenilir olduğu ve ölçekte bulunan ifadelerin birbirleri ile tutarlı oldukları kabul edilmektedir. Cronbach's Alpha değeri 0,7 nin altında hesaplandığı durumlarda ise ölçekte bulunan ifadelerin birbirleri ile tutarlı olmadıkları ve kullanılan ölçeğin güvenilir olmadığı ortaya çıkmaktadır (George ve Mallery, 2003: 231). Buna göre araştırmada kullandığımız ölçeğin Cronbach's Alpha değeri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tüm Anket Verileri Güvenilirlik İstatistikleri

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N=537	,783	23

Mükellef memnuniyetini oluşturan anket formunun tutarlılığını ortaya koyabilmek için 5'li likert ölçeğinin kullanıldığı 23 önerme üzerinde yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı 0,783 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç bize ölçeğin güvenilirlik düzeyinin "kabul edilebilir" olduğunu göstermektedir.

TR33 Bölgesi mükellef memnuniyetini ölçtüğümüz çalışmada katılımcıların memnuniyet düzeylerine ait bir skor elde etmek amacıyla 4 sorudan oluşan bir endeks geliştirilmiştir. İlgili soruların cevapları 5'li Likert ölçeğine göre, ters soruların cevapları yeniden kodlanarak hesaplanmıştır. Memnuniyet düzeyini ölçmeye yönelik seçilen sorular ve yeni kodlama şekilleri aşağıda gösterilmiştir.

1. Vergi ile ilgili verilen hizmetlerin başarılı olduğunu düşünüyorum (5 →1)
2. Vergi ile ilgili ödevlerimi memnuniyetle yerine getiririm (5 →1)
3. Vergi sisteminin mevcut durumundan memnun değilim (1 →5)
4. Vergi ile ilgili ödevlerimi yerine getirirken hoşnutsuzluk hissederim (1 →5)

İndeksteki sorulara verilen cevaplarda (5→1) şeklindeki kodlamalarda '5' Kesinlikle Katılıyorum seçeneğini, '1' ise Kesinlikle Katılmıyorum seçeneğini gösterecek şekilde kodlanmıştır. (1→5) şeklindeki kodlamalarda ise '1' Kesinlikle Katılıyorum seçeneğini, '5' ise Kesinlikle Katılmıyorum seçeneğini gösterecek şekilde kodlanmıştır. Mükellef memnuniyet düzeyini ölçtüğümüz 4 ifadeye katılımcıların verdiği cevaplara ilişkin tespit edilmeye çalışılan memnuniyet düzeyi tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Mükelleflerin Memnuniyet Düzeyi

	Minimum	Maksimum	Ortalama
Memnuniyet Düzeyi	1.00	5.00	2,6123

Tablo 3'den de görüleceği üzere memnuniyet düzeyini ölçmek için geliştirilen endekse göre katılımcıların memnuniyet düzeylerine ait skor 2,6123 olarak bulunmuştur. Araştırma anketinde kullanılan ölçeğin 5'li Likert ölçeği olması ve 3 değeri orta nokta (% 50) olarak kabul edilmesi katılımcıların memnuniyet düzeylerinin ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. Buna göre mükelleflerin memnuniyetleri düşük düzeydedir.

2.7. Açıklayıcı Faktör Analizi

Çok değişkenli istatistiksel bir yöntem olan açıklayıcı faktör analizi, birbirleri ile ilişkili birçok değişken arasında bulunan ilişkilerden yola çıkarak, daha az sayıda ve anlamlı olan birbirlerinden bağımsız yeni değişkenlerin (faktörlerin) ortaya çıkmasını sağlar (Büyüköztürk, 2002: 472). Var olduğunun bilinmesine rağmen direkt olarak ölçülemeyen gizil boyutları ortaya çıkarmak ve çok fazla sayıda olan örnek veri setini azaltarak daha basit hale getirmek temel amacdır. Açıklayıcı faktör analizi yoluyla değişkenlerin sayısı azaltılmakta ve değişkenler arasındaki ilişkiler yoluyla yeni yapılar kurulmaya çalışılmaktadır (Karagöz vd., 2016: 35-36).

Veri kümesinde yer alan gözlenen değişkenlere uygulanan Açıklayıcı Faktör Analizi sonucu ulaşılan bulgular incelendiğinde farklı faktör sütunlarında benzer faktör yüklerinin olması, faktörü oluşturan diğer değişkenlerle kavramsal bütünlük sağlanmaması ve ortak varyans büyüklükleri dikkate alınarak 25 soruluk anket ölçeğinden madde 4 ve 17 analiz dışında bırakılmıştır. Analiz dışı bırakılan değişkenlerden sonra uygulanan faktör analizi sonucunda KMO ve Bartlett Küresellik Testi sonucuna ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. KMO Değeri ve Bartlett Küresellik Testi Sonucu

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçütü		,823
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare Test İstatistiği	2635,262
	Serbestlik Derecesi	253
	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri	,000

Analiz sonucunda Bartlett Küresellik Testi sonucunun yüksek çıkması ve anlamlı olması beklenir (Tavşancıl 2010: 151). Bartlett Küresellik Testi sonucunda elde edilen ki-kare (χ^2) nin istatistiksel olarak anlamlılık değerine bakılmaktadır. Bu değer $p < 0.05$ çıkması verilerin çok değişkenli normal dağılım gösterdiği sonucunu vermektedir. Bu durumda analize devam edilebilir. Özetle Bartlett küresellik testinin $p < 0,05$ olasılıkla anlamlı bulunması faktör analizinin uygulanabilirliği için gerekli koşuldur (Pallant, 2007: 181).

Faktör analizinin uygulanabilirliğine karar verilmesi sürecinde incelenmesi gereken testlerden bir diğeri Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO-örneklem yeterliliği ölçütü) testidir. KMO testi, değişkenlerle ilişkili olarak ortak varyansın belirlenmesine yönelik bir testtir. Bu test, faktörlerin açıklanabilmesi için ortak varyansın belirlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sayede örneklemin yeterli olup olmadığının ölçümü mümkün olmaktadır (Hinton, 2004: 305). Özet olarak KMO testi, korelasyon katsayılarının büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğü arasında karşılaştırma yaparak örneklem büyüklüğü ve yeterliliği ile ilgili bilgi vermektedir. KMO katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Bu değer $0,60$ 'dan büyük olması durumunda değişkenler birbirlerini hatasız tahmin edebilmektedir (Bektaş, 2017: 55).

Yapılan KMO ve Bartlett Test analizleri sonucunda KMO değeri 0,823 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre bulunan değer $0,6 < 0,823$ olması çalışma kapsamında ulaşılan 537 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu ve değişkenlerin birbirlerini mükemmel olarak hatasız tahmin edebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett's testi sonucunun $p < 0,05$ olarak bulunması ise verilerin normal dağılıma sahip olduğu ve Korelasyon matrisinin birim matris özelliği olmadığını

göstermektedir. Buna göre Bartlett's testi sonucunda H_0 (Korelasyon matrisi birim matristir) hipotezi red edilmiştir. KMO ve Bartlett test analizleri sonucunda çalışmanın faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğuna karar verildikten sonra veri kümesinin altında yatan gizil yapının keşfedilmesi amacıyla ortak faktör sayısının belirlenmesine karar verilmiştir. Nitekim araştırmada uygun ortak faktör sayısının belirlenmesi analiz bulgularının değerlendirilip yorumlanması açısından önem göstermektedir (Bektaş, 2017: 72). Analize uygun faktör sayısının belirlenmesi aşamasında "Varyans Yüzdesi Kriteri" temel alınmıştır. Varyans Yüzdesi Kriteri, faktör sayısını belirlemede toplam varyansın ardışık faktörler tarafından açıklanan belirlenmiş bir birikimli yüzdesini hesaba katmaktadır. Her ne kadar birikimli yüzdenin değeri için kesin bir oran olmasa da bu oran yazardan yazara farklılık göstermektedir (Bektaş, 2017: 78). Örneğin Hair vd. (2014:132) göre bu oran sosyal bilimler için %60 olması gerekirken Kline (1994)'a göre bu oranın % 40'ın üzerinde olması kabul edilebilir olmaktadır. Genel itibarıyla literatür çalışmalarına bakıldığında Açıklanan toplam varyansın değerinin %40 - 60 arasında olması yeterli kabul edilmektedir. Araştırmada veri setine uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'in üzerinde olan 6 faktör bulunmuş olup bu faktörlerin açıklanan toplam varyans özdeğerleri tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Açıklanan Toplam Varyans

Bileşen	Açıklanan Toplam Varyans								
	İlk Özdeğerler			Kare Yüklerin Öz Toplamları			Kare Yüklerin Dönme Toplamları		
	Toplam	% Varyansın	Kümülatif %	Toplam	% Varyansın	Kümülatif %	Toplam	% of Varyansın	Kümülatif %
1	4,643	20,187	20,187	4,643	20,187	20,187	2,857	12,420	12,420
2	2,279	9,907	30,094	2,279	9,907	30,094	2,765	12,020	24,440
3	1,607	6,988	37,082	1,607	6,988	37,082	2,112	9,183	33,622
4	1,167	5,072	42,154	1,167	5,072	42,154	1,453	6,317	39,940
5	1,148	4,990	47,144	1,148	4,990	47,144	1,389	6,038	45,977
6	1,072	4,662	51,805	1,072	4,662	51,805	1,340	5,828	51,805

Hesaplanan eigenvalue (özdeğer) değerlerinde 1'den büyük olanlar dikkate alınıp toplam varyansa yönelik yorumlama yapılmaktadır (Ho, 2006:219). Bu doğrultuda çalışmada özdeğer değeri 1'den büyük olan 6 faktör dikkate alınmaktadır. İlk faktör toplam varyansın %20,187'sini, ikinci faktör %9,907'sini, üçüncü faktör %6,988'ini, dördüncü faktör %5,072'sini, beşinci faktör %4,990'nını ve altıncı faktör de %4,662'sini açıklamaktadır. Bu 6 faktörün açıkladıkları kümülatif varyans miktarı ise toplam varyansın %51,805'idir. Çalışmada ulaştığımız 6 boyutlu Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda açıklanan birikimli varyansın %51,805 olduğu sonucu literatürde kabul edilen açıklanan varyans oranı olan %40 - %60 arasına denk geldiğinden yeterli kabul edilmektedir.

Araştırmacı çalışmasına ait ölçüğe ilişkin faktör analizi yöntemlerinden birinden yararlanarak belirlediği faktörleri, bağımsızlık, yorumlamada açıklık ve anlamlılık gibi hususları yerine getirmek amacıyla rotasyona (eksen döndürmesi) tabii tutabilir. Bu faktör döndürme yöntemi asıl olarak çözüme ait temel matematiksel özelliklerde herhangi bir değişikliğe neden olmaz. Maddelere uygulanan rotasyon sonucu ifadelerin bir faktördeki yükünün artmasına karşılık diğer faktörlerdeki yükleri azalır. Bu sayede analiz sonucu belirlenen faktörler, kendileriyle yüksek ilişki gösteren ifadeleri kapsarlar ve bu durum faktörlerin daha kolay yorumlanmasını sağlar (Büyüköztürk, 2002: 476).

Faktör döndürme yönteminde asıl amaç isimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörlere ulaşmaktır. Faktör döndürme yönteminde (Rotasyon) iki yöntem başvurulmaktadır. Bu yöntemlerden ilki olan orthogonal (90 derecelik açı ile dik) döndürme; elde edilen faktörlerin birbirleri ile korelasyona (ilişkiye) girmemesini sağlarken, ikinci yöntem, oblique (eğik) döndürme yönteminde faktörler tamamen birbirinden bağımsız değildir. Sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda analizlerde yorumlama kolaylığı ve daha sık kullanıldığından dolayı orthogonal (90 derecelik açı ile dik) döndürme yöntemi tercih edilmektedir (Karagöz, 2016:880).

Ancak araştırma konusunu oluşturan birçok yapının birbiriyle ilişkili olduğu teorik ve ampirik olarak belirlenmiş ise eğik (oblique) döndürme yönteminin seçilmesi daha doğru ve gerçekçi sonuçlar verecektir. Aksi halde böyle bir durumun varlığı halinde dik döndürme yönteminin kullanılması sonuçların hatalı çıkmasına neden olacaktır. Bundan dolayıdır ki araştırmacı, döndürme yöntemine karar verirken herhangi bir yanıltıcı sonucun ortaya çıkmaması için faktörler arası korelasyonlar matrisini incelemeli ve korelasyonların ihmal edilebilir olması durumunda dik faktör döndürmesini seçmelidir (Bektaş, 2017: 88-89). Bu bilgiler doğrultusunda çalışmamıza ilişkin faktör döndürme yöntemine karar verirken faktörler arası korelasyon katsayılarına bakılmış ve ihmal edilmez olduklarına karar verilmiştir. Bundan dolayı çalışmada faktör yöntemi olarak eğik (oblique) döndürme yöntemlerinden Promax tercih edilmiştir. Tablo 6'da Promax rotasyonlu (dönüşümlü) faktör yükleri hesaplanan ifadelerin değerleri gösterilmiştir.

Tablo 6. Dönüşümlü faktör yükleri

Structure Matrix						
	Component					
	1	2	3	4	5	6
S8	,509					
S9	,531					
S18	,656					
S19	,612					
S20	,651					
S10		,510				
S11		,679				
S13		,722				
S14		,781				
S1			,775			
S2			,666			
S3			,710			
S7			,625			
S5				,749		
S6				,823		
S12				,655		
S4					,586	
S16					,694	
S17					,410	
S22					,447	
S15						,716
S21						,560
S23						,579

Tablo 6'da dönüşümlü faktör yükleri verilen maddelere ilişkin analizler sonucunda araştırma ölçeğinin 23 maddeden ve 6 boyuttan oluştuğu ortaya çıkmıştır. Mükellef memnuniyet ölçeğinde faktör analizi sonucuna göre dağılmış faktörlerde yer alan maddelerin taşıdıkları sözel anlam incelendiğinde vergi sistem karmaşıklığına ilişkin maddelerin 1. faktörde, vergi idare yapısına ilişkin maddelerin 2. faktörde, mükellef memnuniyetine ilişkin maddelerin 3. faktörde, vergi cezalarının etkinliğine ilişkin maddelerin 4. faktörde, vergi denetimlerine ilişkin maddelerin 5. faktörde ve vergi aflarına ilişkin maddelerin 6. faktörde toplandığı görülmektedir.

2.8. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Faktör analizinin bir türü olan Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), değişkenler arasında daha önceden belirlenmiş ilişkiler yoluyla kurulan modelin test edilmesine dayanır (Büyüköztürk, 2002:16). Önceden belirlenmiş bu model yoluyla gözlenen değişkenlerden hareketle gizil değişken belirlemeye yönelik bir işlem olan DFA, genel itibariyle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizleri için kullanılmaktadır. Araştırma kapsamında Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan faktörlerin kuramsal yapıda hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uyup uymadığının test edilmesinde Doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmaktadır (Karagöz ve Ağbekaş, 2016: 279).

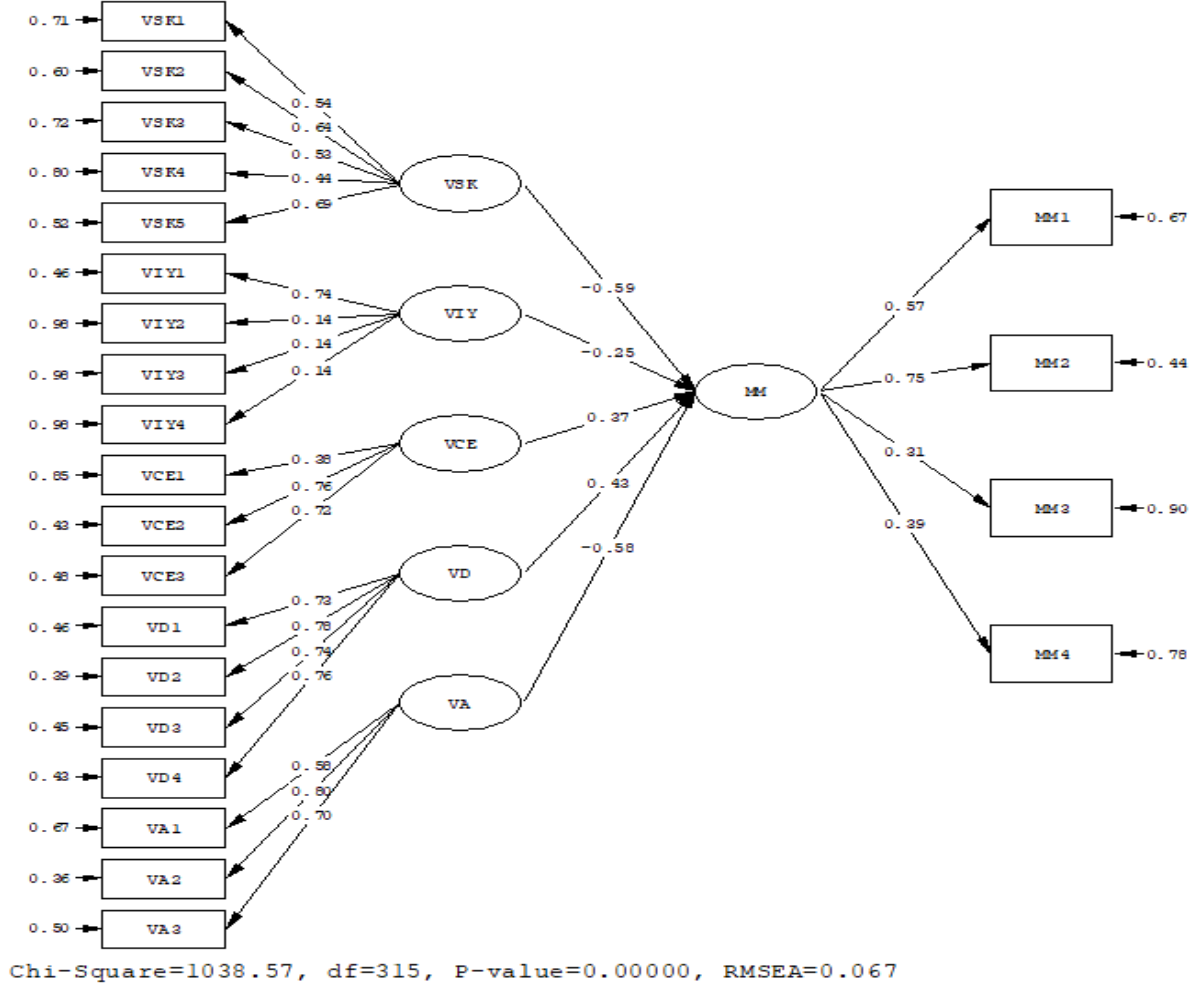
Doğrulayıcı faktör analizi ile önceden belirlenmiş ve daha az yapı altında toplanmış ölçeklerin, çalışmada kullanılan örneklem verisiyle de uyum gösterip göstermediği test edilmektedir. Bu doğrultuda bakıldığında DFA'da, temel olarak dört farklı modelin test edildiğinden bahsedilebilir; tek faktörlü model, birinci düzey çok faktörlü model, ikinci düzey çok faktörlü model ve ilişkisiz model (Meydan ve Şeşen, 2015: 21-22).

2.8.1. Yapısal Eşitlik Modeli (Yol Analizi)

Yol analizi, araştırmada kuramsal olarak kurgulanan ve bu kurguya dayalı olarak toplanan verilerin kurgulanan modeli doğrulayıp doğrulamadığını test eden bir analizdir (Meydan ve Şeşen, 2015: 97). Çalışmada teorik temelde kuramsal yapısını oluşturduğumuz idari/yönetimsel alanda mükellef memnuniyeti üzerinde vergi sistem karmaşıklığı, vergi idare yapısı, vergi cezalarının etkinliği, vergi denetimleri ve vergi aflarının etkili olduğu şeklinde kurulan ilişki yol analizi yardımıyla analiz edilecektir.

Araştırma modelinde idari yönden mükelleflerin memnuniyeti ile vergi sistem karmaşıklığı, vergi idare yapısı, vergi cezalarının etkinliği, vergi denetimleri ve vergi afları ilişkilendirilmektedir. Mükelleflerin idari memnuniyet düzeyleri üzerinde bu beş faktörün etkili olduğu düşünülmekte ve modeldeki ilişkiler yol analizi ile test edilerek modelin anlamlılığı ortaya konulmaktadır. Bu noktada araştırmada yol analizi ile model bütün olarak test edilmekte ve mükellef memnuniyeti üzerindeki doğrudan etkileri araştırılmaktadır.

Araştırmanın yapısal modelinde tanımlanan; vergi sistem karmaşıklığı, vergi idare yapısı, vergi cezalarının etkinliği, vergi denetimleri ve vergi afları değişkenlerinin mükellef memnuniyeti üzerinde etkili olduğu şeklinde kurulan ilişkiyi gösteren model şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Değişkenlerin Mükellef Memnuniyeti Üzerindeki Etkileri

Şekil 2'de gösterilen yol analizine göre mükellef memnuniyetini etkileyen faktörlerin memnuniyet üzerindeki etkilerini gösteren standardize regresyon katsayılarına baktığımızda tüm yolların %99 güven aralığında ($p < 0,01$) anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Kuramsal yapı üzerine kurulan model çerçevesinde memnuniyet üzerinde etkili olan faktörlerin etkilerini tespit etmek amacıyla geliştirilen hipotezleri ve açıklamalara tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Hipotez Test Sonuçları

Araştırma Modeli Hipotezleri		Sonuç
H ₁	Vergi sistem karmaşıklığı mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.	Doğrulandı
H ₂	Vergi idare yapısı mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.	Doğrulandı
H ₃	Vergi ceza etkinliği mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.	Doğrulandı
H ₄	Vergi denetimleri mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.	Doğrulandı
H ₅	Vergi afları mükellef memnuniyeti üzerinde etkilidir.	Doğrulandı

Tablo 7'de gösterildiği üzere modele ilişkin kurulan hipotezler doğrulanmış olup vergi sistem karmaşıklığı, vergi idare yapısı, vergi ceza etkinliği, vergi denetimleri ve vergi af değişkenlerinin tümü memnuniyet üzerinde anlamlı bir şekilde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Modele ilişkin elde edilen yapısal eşitlikler ve R² değerleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Yapısal eşitlikler ve R² değerleri

Yapısal Eşitlik	R ²
MM = -0.59 x VSK - 0.25 x VİY + 0.37 x VCE + 0,43 x VD - 0,58 x VA	0.61

Memnuniyet içsel gizil değişkenini açıkladığı öngörülen modelde vergi sistem karmaşıklığı 0,59, vergi idare yapısı 0,25 ve vergi afları 0,58 oranında negatif; vergi ceza etkinliği 0,37 ve vergi denetimleri 0,43 oranında negatif olarak memnuniyet düzeyini etkilemektedir. Bununla birlikte vergi sistem karmaşıklığı, vergi idare yapısı, vergi ceza etkinliği, vergi denetimleri ve vergi af gizil değişkenlerinin katsayıları kullanılarak elde edilen yapısal eşitlik sonucunda çoklu belirlilik katsayısı (açıklanan varyans) 0.61 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu gizil değişkenlerin 0.01 anlamlılık düzeyinde memnuniyetin %61'ini açıkladığına ulaşılmıştır.

Araştırma modelinin doğru ya da kabul edilebilir olması için yol diyagramında yer alan yolların anlamlı olması koşulu ile birlikte kuramsal yapı üzerine kurulan yapısal eşitlik modelinde bir modelin bütünsel olarak geçerli ve doğru kabul edilebilmesi için uyum indeksleri olarak bilinen bağımsız değerlendirme testlerine başvurmak gerekmektedir.

Nitekim oluşturulan modelin uyumu ya da anlamlılığı, teorik temelde kurulan yapısal eşitlik modelinin araştırma ölçeğiyle toplanan veri setiyle uyum derecesini göstermektedir. Araştırmada kurduğumuz Yol diyagramına ilişkin uyum indeks değerleri tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Yol Analizi Uyum İndeksleri

Uyum Ölçütleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Çalışma Değeri	Sonuç
χ^2/sd	≤ 3	$\leq 4-5$	3,29	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,067	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$	0,98	İyi Uyum
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,88	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$\geq 0,95$	0,94-0,90	0,95	İyi Uyum
NNFI	$\geq 0,95$	0,94-0,90	0,95	İyi Uyum

Yol analizi uyum indeks test değerleri sonuçlarına göre, ki-karenin serbestlik derecesine bölünmesi sonucu 3,29 (χ^2/sd) değeri bulunmuştur. Bu değer kabul edilebilir uyum değeri olan 5'in altında olduğundan dolayı istatistiki bakımdan yeterli bir değere sahiptir. Bununla birlikte; RMSEA=0,067; CFI=0,98; GFI=0,88; NFI=0,95 ve NNFI=0,95 olması model uyumluluğu için istatistiki bakımdan yeterlidir. Tablo 9'daki uyum indeks değerlerine bakıldığında Yol analizi model uyumluluğu için geçerli ve kabul edilebilirdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Devletlerin en önemli gelir kaynakları arasında yer alan vergilerin en az kayıpla toplanması ekonomik, sosyal, mali vb. birçok açıdan önem arz etmektedir. Vergilerin en az kayıpla toplanabilmesi için de mükelleflerin vergisel ödevlerini tam ve zamanında doğru olarak yerine getirmeleri, yani vergi uyumu göstermeleri gerekmektedir. Vergi uyumunu sağlamanın yolu ise mükelleflerin vergi sistemine karşı duydukları memnuniyetten geçmektedir. Vergi sistemine karşı duyulan mükellef memnuniyetini arttıran ülkelerde vergilerden beklenen mali ve mali olmayan amaçlar etkin ve başarılı bir şekilde sağlanacaktır.

Mükelleflerin vergi sistemine/yapısına ilişkin duydukları memnuniyet ekonomik, sosyal, psikolojik, demografik, idari, siyasi, vergi adaleti, vergi cezaları, vergi afları, vergi sistem karmaşıklığı gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Burada tüm faktörler mükellef memnuniyeti üzerinde etkili olmakla birlikte idareden kaynaklı faktörler ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim idareden kaynaklı faktörlerin neden olduğu bir pozitif/negatif algı diğer faktörler üzerinde de doğrudan pozitif/negatif etki oluşturacaktır. Bundan dolayıdır ki idari/yönetimsel faktörlerin mükellef memnuniyetini artıracak yönde düzenlenmesi diğer faktörleri de olumlu yönde geliştirerek mükelleflerin memnuniyet derecelerini daha da artıracaktır.

Mükellef memnuniyetini etkileyen idari/yönetimsel faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile araştırıldığı bu çalışmada TR33 Bölgesinde (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) faaliyet yürüten 537 gelir ve kurumlar vergisi mükellefine anket uygulanmıştır. Anket sonucunda açıklayıcı faktör analizi ile bulunan Vergi Sistem Karmaşıklığı, Vergi Afları, Vergi Denetimleri, Vergi Cezalarının etkinliği ve Vergi İdare Yapısından hangilerinin mükellef memnuniyeti üzerinde ne kadar etkili olduğu yapısal eşitlik modeli ile ortaya konulmuştur.

Vergi Sistem Karmaşıklığı, Vergi Afları, Vergi Denetimleri, Vergi Cezalarının etkinliği ve Vergi İdare Yapısının mükellef memnuniyeti üzerindeki etkilerini araştırdığımız çalışmada öncelikli olarak memnuniyet düzeyinin 2,6123 oranında düşük bir değer olduğuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bu memnuniyet düzeyini vergi sistem karmaşıklığı 0,59, vergi afları 0,58 ve vergi idare yapısı 0,17 düzeyinde negatif yönlü; vergi denetimleri 0,43 ve vergi cezalarının etkinliği 0,37 düzeyinde pozitif yönlü etkilemektedir. Buna göre mükelleflerin memnuniyeti üzerinde vergi sistem karmaşıklığı, vergi afları ve vergi idare yapısı olumsuz yönde etkili iken vergi denetimleri ve vergi cezalarının etkinliği olumlu yönde etkilemektedir. Vergileri ekonomik, sosyal, kültürel mali vb. amaçlar kapsamında etkin olarak kullanmak isteyen devletlerin uygulaması gereken hususlar vardır. Buna göre vergi ödevleri tam ve zamanında gönüllü olarak yerine getiren mükelleflerin memnuniyetini olumsuz etkileyen faktörlerin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda vergi sistem karmaşıklığı, vergi afları ve vergi idare yapısı üzerinde günün ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel vb. koşullarına uygun olarak yapısal düzenlemeler yapılmalıdır. Bununla birlikte memnuniyeti olumlu etkileyen vergi denetimleri ile vergi cezalarının etkinliğinin daha da geliştirmesi önem arz etmektedir. Bu sayede hem mükelleflerin memnuniyeti artacak hem de vergilerden beklenen fayda en yüksek düzeye çıkarılmış olacaktır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. ve Çoban, H. (2006). Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler, Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, İ.Y. (Ed.), *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (ss. 137-157), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Alm, J., Bahl, R., & Murray, M.N. (1990). Tax structure and tax compliance, *Review of Economics and Statistics*, 141-171.
- Alm, J., Sanchez, I. & De Juan, A. (1995). Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance, *KYKLOS*, 48, 3-18.
- Ay, H. M., Şahin, Ü. ve Soylu, H. (2010). Mükellef İle Vergi Dairesi İlişkilerinde Yönetişimin Rolü Ve Karaman İli Örneği, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 271-288.
- Bademci, V. (2011). Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın Alfası, Hoyt'un Varyans Analizi, Genellenirlik Kuramı Ve Ölçüm Güvenirliği Üzerine Bir Çalışma, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 173-193
- Bayram, N. (2016). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bektaş, H. (2017). *Açıklayıcı Faktör Analizi*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar Ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, sayı 32, 470-483.
- Byrne, B. M., (2010). *Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications, And Programming*, New York: Routledge.
- Cansız, H. (2015). Defterdarlık Çalışanlarının Vergi Algıları: Afyonkarahisar Örneği, *Yönetim Ve Ekonomi*, Cilt:22 Sayı:2, 433-450.
- Çiçek, H. G. ve Herek, H. (2012). Türkiye'de Vergi Suç Ve Cezalarının Değerlendirilmesi: Antalya İli Örneği, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt Xxxıı, Sayı I, 311-342.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dubin, J. A., Michael J. G., & Louis L. W. (1990). The Changing Face of Tax Enforcement, 1978-88. *The Tax Lawyer*, 43: 893-914.
- Dursun, Y. ve Kocagöz, E. (2010). Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Regresyon: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, sayı 35, 1-17.
- Edizdoğan, N. ve Gümüş, E. (2013). Vergi Afları ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi*, Sayı 164, Ocak-Haziran, 99-119.

- Ergen, Z. ve Kılınçkaya, L. (2014). Türkiye'de Vergi Denetim Sistemi ve Sistemin Aksaklıklarının Değerlendirilmesi, *Sosyoekonomi*, 281-303.
- Evans, C. & Tran-Nam, B. (2013). Towards The Development of A Tax System Complexity Index, *Australian School of Business Research Paper*, 1001:1-24.
- George, D. & Mallery, P. (2003). *Spss for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 14.0 update, (7th ed.), Boston: Allyn & Bacon.
- Hair, J. F., Anderson R. E., Tahtam R. L. & Black, W. C. (1998), *Multivariate Data Analysis: Prentice Hall International Inc.*, New Jersey
- Hair, JR. Joseph F., W. C. Black, Barry J. B. & Anderson, R. E. (2014), *Multivariate Data Analysis (7th Edition)*, Pearson New International Edition, USA: Peason Education Limited.
- Hesap Uzmanları Derneği. (2004). *Denetim İlke ve Esasları*, İstanbul: Yıldız Ofset.
- Heyndels, B.ve Smolders, C. (1995), *Tax Complexity and Fiscal Illusion*, Public Choice, Volume: 85, Issue: 1/2, 127-141.
- Hinton, P.R., (2004), *Statistics Explained*, New York: Routledge,
- Ho, R., (2006), *Handbook of Univariate and Multivariate Data Analysis and Interpretation with SPSS*, New York: CRC.
- Kandemir, H. (2015). Öğrenci Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Araştırılması, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 7 Sayı: 13.
- Karagöz, Y., Hüdaverdi B. ve Beğen, A. (2016). Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Öğretim Elemanlarının Öğrenci Başarısına Etkisi Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Yıl: 2 Sayı: 4, 27-44.
- Karagöz, Y. (2016), *SPSS ve AMOS Uygulamalı İstatistiksel Analizler*, Ankara: Nobel Yayınevi, 1. Baskı.
- Karagöz, Y. ve Ağbektaş, A. (2016). Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Yaşam Memnuniyeti Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sivas İli Örneği, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 13, 274-290.
- Karakoç, Y. (2004). Hukukî Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları"*, 10-14 Mayıs 2004, 90-114.
- Karyağdı, N. (2006). Amerika Birleşik Devletleri Gelir İdaresinde Vergi İncelemesi, *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Ankara.
- Kirchler, E., Hoelzl, E. & Wahl, I. (2008). Enforced Versus Voluntary Tax Compliance: The Slippery Slope Framework, *Journal of Economic Psychology*, Issue:29, 04/2008, 210–225
- Kirchler, E., Maciejovsky, B. & Schneider, F. (2003). Social Representations on Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight: Do Legal Differences Matter?, *Journal of Economic Psychology*, Cilt: 24, 535-553.
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide to Factor Analysis*, DK: Routledge: 1990
- Külekcı, C. (2011). *Türkiye'de Vergi Mükelleflerinin Vergiye Gönüllü Uyumunu Belirleyen Faktörler*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesine AMOS uygulamaları*, Ankara: Detay Yayınları.
- Moore, A. D., (1995). Structural Equation Modeling in Special Education Researches, *Remedial and Special Education*, Vol.16, Number 3, 178-183.
- Mutlu, A. ve Tascı, K. (2013). Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12 Sayı:45, 214-232.
- Oktar, S. A. (2008). *Vergi Hukuku*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özmen, A. (1999). *Örnekleme, 25-50, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Editör: Ali Atıf Bir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1081
- Pallant, J. F. (2007). *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows Version 15*, New South Wales: Crows Nest.
- Raykov, T. & George A.M. (2006). *A First Course in Structurel Equation Modeling*, 2nd Edition, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.,

- Reisinger, Y. & Turner, L. (1999). Structural Equation Modeling with Lisrel: Application in Tourism, *Tourism Management*, Vol. 20, Issue:1, 71-88.
- Richardson, G. (2006). Taxation Determinants of Fiscal Corruption: Evidence Across Countries, *Journal of Financial Crime*, Vol.13, No.3, 323-338.
- Saunders, M., L., P. & Thornhill, A. (2000). *Research Methods for Business Students*, Second Edition. Prentice Hall
- Savaşan, F. (2006). Vergi Afları: Teori Ve Türkiye Uygulamaları ("Vergi Barışı" Uygulama Sonuçları), *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C.VIII ,S.1, 41-65.
- Saygın, Ö. (2018). *Vergi Uyumu ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Saygın, Ö., Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2019). Vergi Sistemi Karmaşıklığının Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 366, 144-162.
- Söyler, İ. (2017). *Bir Anketin Söyledikleri! Vergi Mükellefi Ne İstiyor? Niçin Vergi Kaçırıyor?*, Maliye Araştırmaları – 1, Bursa: Ekin yayinevi.
- Şeker, N. (1994). *Hukuksal Yapısıyla Vergi İncelemesi*, İstanbul: Beta Basım Yayım A.Ş.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutulamların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, (4. Baskı). Ankara: Nobel Basım Yayın.
- Tuay, E. ve Güvenç, İ. (2007). *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 51.
- Vergi Usul Kanunu (1961, 1 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı : 107038). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>
- Yurdakul, A. (2013). *Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği*, Bursa: Dora Yayıncılık. <https://www.gib.gov.tr/mukellef-ve-meslek-mensubu-3568-sayili-kanuna-tabi-memnuniyet-anketi-2015-sonuclandi> Erişim tarihi: 09.05.2019
- https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20191.htm Erişim tarihi: 10.05.2019

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to investigate the administrative / administrative factors that affect the satisfaction of the taxpayer with the structural equality model. However, one of the administrative factors in this satisfaction is the complexity of Tax System, Tax Amnesties, Tax Audits, Efficiency of Tax Fines and how effective the Tax Administration Structure is put forward by structural equality model. In this study, primarily the administrative factors affecting taxpayer satisfaction, tax system complexity, tax amnesties, tax audits, effectiveness of tax penalties and tax administration structure were examined. After the information about the survey conducted in TR33 Region (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak), the structural equality model and the direction and degree of the factors affecting the taxpayer satisfaction were determined.

Methods

In the study, a model was established between the scales affecting the satisfaction of taxpayers and satisfaction and the research was conducted. For this purpose, the structural equation model was used to explain the causality relationships between the variables with the help of a model and to analyze the statistical fit of the established model according to different goodness of fit criteria. In this study, which investigated the administrative factors affecting taxpayer satisfaction by using structural equality model, a questionnaire was applied to 537 income and corporate tax payers operating in TR33 Region (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak).

Findings

In the study we investigated tax system complexity, tax pardons, tax audits, the effectiveness of tax penalties and the effects of Tax Administration structure on taxpayer satisfaction, it was found that the satisfaction level was lower at 2,6123 percent. On the other hand, this level of satisfaction is negative in the level of tax system complexity 0.59, tax amnesties 0.58 and tax administration structure 0.17; tax audits have a positive effect on the level of 0.43 and the effectiveness of tax penalties on the level of 0.37. Accordingly, while tax system complexity, tax amnesties and tax administration structure

have a negative effect on the satisfaction of taxpayers, the effectiveness of tax audits and tax penalties have a positive effect.

Conclusion

Duties of economic, social, cultural financial and so on. the tax system complexity, tax amnesties and tax administration structure, which affect the satisfaction of taxpayers who have a direct and strong influence on the voluntary fulfillment of tax duties fully and on time voluntarily, in the economic, social, psychological, cultural, etc. It is important to make structural arrangements in accordance with the conditions and improve the effectiveness of tax penalties and tax audits that affect this satisfaction positively. In this way, both the satisfaction of taxpayers will increase and the expected benefit from taxes will be maximized.

Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Doğu Karadeniz Örneği¹

Analysis of Factors Affecting The Use of Credit Card: A Sample on The Eastern Black Sea Region

Dilara Ayla², Önder Dilek³, Abdulmuttalip Pilatin⁴, Akif Ziya Bayrak⁵

Öz

Bu çalışmanın amacı, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan hanehalkının kredi kartı sahiplik oranlarını ve kredi kartı kullanımını etkileyen faktörleri belirlemektir. Hanehalkının kredi kartı kullanımındaki artışın tüketim harcamalarını ve dolayısıyla ekonomik canlanmayı sağladığı bilinmektedir. Ayrıca kredi kartı kullanımı bankacılık sektörü açısından gelir sağlama fonksiyonu taşımakla birlikte pek çok risk unsuru da içermektedir. Bu nedenle hanehalkının kredi kartı kullanımını etkileyen faktörlerin tespit edilme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çalışmadaki veriler, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki 6 ilde (Artvin, Rize, Gümüşhane, Trabzon, Giresun ve Ordu) yaşayan hanehalkı üzerinde yüz yüze anket yöntemi ile elde edilmiştir. Bu veriler ışığında, hanehalkının demografik özellikleri, kredi kartı sahiplik oranları, kredi kartı kullanımını etkileyen faktörler ve kredi kartı kullanmayan hanehalkının motivasyonları frekans analizi ile belirlenmiştir. Öncelikle kredi kartı kullanımı ile demografik faktörler ve yaşanılan yer arasındaki ilişki ki-kare testi ile incelenmiştir. Daha sonra yaşanılan yer ile kredi kartı tercih faktörleri ve kredi kartı kullanmama nedenleri arasındaki ilişki anova testi ile saptanmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların %76'sının kredi kartı kullandığı, %24'ünün ise kullanmadığı belirlenmiştir. Hanehalkının kredi kartı kullanımında etkili olan en önemli iki faktörün, taksitli alışveriş ve ödeme kolaylığı olduğu tespit edilmiştir. Kredi kartı kullanmayanların motivasyonu ise, faiz konusundaki duyarlılıklarının yanı sıra, kredi kartı kullanımının harcamaları artırması olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kartı Kullanımı, Ekonomi, Doğu Karadeniz

Abstract

The purpose of this study is to determine the credit card ownership rates of the households living in the Eastern Black Sea region and the factors affecting the use of credit cards. It is known that the increase in household credit card usage leads to consumption expenditures and thus economic recovery. In addition, although credit card usage has a function of providing income in the banking sector, it also contains many risk factors. Therefore, the factors affecting the credit card usage of households should be determined. The data in the study were obtained by face-to-face survey method on the households living in 6 provinces (Artvin, Rize, Gümüşhane, Trabzon, Giresun and Ordu) in the Eastern Black Sea Region. According to these data, the demographic characteristics of households, credit card ownership rates, the factors affecting the use of credit card and the motivations of the households that do not use credit card were determined by frequency analysis. The relationship between credit card usage and demographic factors and the place of residence and the factors related to credit card usage were examined with chi-square test. Finally, the relationship between the place of residence and credit card preference factors and the place of residence and the reasons for not using credit cards were determined by anova test. As a result of the study, it was determined that 76% of the participants used credit card and 24% did not use it. It was determined that the two most important factors that affect the credit card usage of households were the installment shopping and payment convenience. It was determined that the motivation of the people who do not use credit card, besides their sensitivity of interest, is the fact that credit card usage increases the expenditures.

Keywords: Credit Card Use, Economy, Eastern Black Sea

JEL: D12, A10, F31

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 15 / 11 / 2019

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. (Proje Kodu: SBA-2018-897)

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, dilara.ayla@erdogan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0206-250X.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, onder.dilek@erdogan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6659-4962.

⁴ Öğr. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, abdulmuttalip.pilatin@erdogan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2293-2808.

⁵ Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, akifziya.bayrak@erdogan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3267-3691.

Giriş

Kredi kartları banka kartları içerisinde en gelişmiş olup nitelik olarak açık (döner) krediye örnektir. Kredinin bir kerelik olmaması, önceden belirlenmeden çeşitli amaçlar için kullanılması, ödeme sayısının isteğe göre değişmesi ve kredi miktarının arttırılabilmesi en önemli özelliğidir. Kredi kartları kullanıcılarına, hesaplarında hiç paraları olmasa bile kendilerine tanınan kredi limitlerinden faydalanarak nakit çekme veya alış-veriş yapma imkânı sağlamaktadır (Babuşçu ve Hazar, 2016:188). Kredi kartının dünya genelinde ilk örneği 1950 yılında, merkezi New York'ta olan Diners Club tarafından çıkarılmıştır (Kaya, 2009: 10). Türkiye'de ise yabancı turistlerin nakit para taşıma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla İstanbul Turizm isimli firma tarafından "Diners Club" ile 1963 yılında ilk kart uygulaması kullanıcıların hizmetine sunulmuştur (Akdoğan, 2015: 62).

Kredi kartı sektörü, bankacılık sektöründe oldukça kârlı bir sektör olarak görülmektedir. Satıcıdan alınan ücretler, kullanıcıdan aidat ve cezalar için alınan ücretler ve ödenmemiş bakiye üzerinden tahsil edilen faiz gelirleri başlıca gelir kaynaklarıdır (Golin ve Delhaise, 2013: 122). Alışveriş sıklığının geldiği nokta insanların kredi kartına olan ilgisini daha da arttırmıştır. Bankalar da kredi kartlarını hane halkına pazarlayabilmek adına çeşitli kampanyalar sunmaktadır.

Kredi kartları hamiline, üye iş yerlerine, bankalara ve ülke ekonomisine hem avantajları hem de dezavantajları olan bir bankacılık ürünüdür. Konu itibarıyla sadece kullanıcılar ve ülke ekonomisi açısından bir değerlendirme yapılması planlanmaktadır. Kullanıcı açısından, para taşıma riskini kaldırması, anında kredi sunması, nakit avans çekme imkânı, taksitli alışveriş sağlaması, şimdi satın alınıp ödemenin (taksit erteleme) sonra yapılması, sanal alışveriş imkânı ve puan biriktirme gibi avantajlarının olmasının yanı sıra güvenlik sorunları, phishing saldırıları, tasarrufu azaltması ve bilinçsizce tüketimi artırması da dezavantajları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke açısından ise enflasyona, istihdama, para politikalarına, kamu gelirlerine, faiz oranlarına ve dış ticarete olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Faydalı özellikleri olmasına rağmen tüketicilerin henüz elde etmediği gelecekteki gelirlerini erkenden harcamaya yönlendirdiği ayrıca rasyonel kullanılmadığı zaman daha fazla bir faiz ve işlem maliyeti gibi borçlanmayı arttıracak durumlara sebep olmaktadır. Literatüre göre kredi kartı borcunun asgari tutarını ödeyen, borcun kalan kısmı üzerinden faiz ödeyerek sürekli borçlu yaşayan %67'lik önemli bir kesim olduğu bilinmektedir (Durukan vd., 2005: 152). Bu çalışmada yer alan Doğu Karadeniz Bölgesi örneğinde ise %49,9'luk bir kredi kartı kullanıcısının asgari veya daha az bir borç ödeyerek borçlanmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kredi kartlarının toplam borcunun ödenme oranının yüksek olduğu ve dolayısıyla tüketicilerin kredi kartlarını daha rasyonel kullandığı söylenebilir.

Türkiye'de kredi kartlarıyla ilgili yapılan çalışmaların kredi kartı kullanıcılarının demografik özelliklerini belirlemeye ve bankaların pazarlama çalışmalarına katkıda bulunmaya yönelik olduğu görülmüştür (Çavuş, 2006; Aşan, 2007; Özkan, 2014). Bazılarında ise kredi kartlarının, nakit benzeri olması nedeniyle bireylerin satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi ve kredi kartlarının tüketicileri aşırı borçlu bir duruma düşürebileceği vurgulanarak tüketicilerin bilinç seviyeleri arttırılmaya çalışılmıştır (Tuğay ve Başgöl, 2007: 224). Yabancı çalışmalarda bunların yanı sıra araştırmaların evreninin daha çok öğrencilerden oluştuğu görülmüştür (Hayhoe vd., 1999; Warwick ve Mansfield, 2000; Lawrence vd., 2003; Norvilitis vd., 2006). Dolayısıyla bu çalışmada, literatürde yapılan araştırmaların bulguları doğrultusunda bireylerin kredi kartı kullanımlarında etkili olduğu ileri sürülen faktörlerin, Doğu Karadeniz Bölgesi'ne göre kredi kartı kullanımını ne şekilde etkilediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında çalışmada, kredi kartlarının bilinçsiz bir şekilde kullanılması ve toplam borcun ödenmemesi durumunda oluşacak yüksek maliyetlerin vurgulanması, kredi kartlarının ne kadar rasyonel kullanıldığının belirlenmesi ve ileride bu amaçla yapılabilecek çalışmalara kapsamlı bir kaynak oluşturmak amaçlanmıştır.

Ayrıca Türkiye'de yapılan çalışmalar daha çok il bazında yapılmışken bu çalışma Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan 6 ili kapsayan bölgesel bir çalışmadır. Çalışmada katılımcıların %56,9'unun kendisine ait bir kredi kartı varken, %43,1'inin ise kendisine ait bir kredi kartı olmadığı anlaşılmıştır. Bu noktada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kredi kartı sahiplik oranının %56,9'la Türkiye'de yaklaşık %44 olan ortalamanın üzerinde olduğu anlaşılmaktadır (TBB, 2018). Fakat bu durum kredi kartı sahibi olmayan kişilerin kredi kartı ile alışveriş yapmasına engel olmamaktadır. Kendisine ait bir kredi kartı olmayanların sene de 1 kere de olsa %44,4'ünün alışverişlerinde bir şekilde kredi kartı kullandığı ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın devamında öncelikle kart uygulamasının tarihçesine ve bu alanda yapılan çalışmaların literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra hane halkının kredi kartı sahiplik düzeyinin ve kredi kartı kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenebilmesi için kullanılan yöntem değinilmiştir. Son olarak analize ait bulgular aktarıldıktan sonra sonuç kısmında genel değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

1. Türkiye’de ve Dünyada Kredi Kartlarının Gelişimi

Günümüzde küreselleşme ve teknolojik imkânların gelişmesinin yanı sıra kredi kartları para taşımanın risklerini azaltması ve kullanım kolaylığı sunması nedeniyle Dünya’da sıkça kullanılan bir ödeme aracı haline gelmiştir. Artık kredi kartları her anlamda alışverişin vazgeçilmez unsurlarından birine dönüşmüştür. Nakitsiz ödeme işlemine ilk kez 1887 yılında Edward Bellamy’nin “Looking Backward Or Life In The Year 2000” isimli bilim kurgu romanında bir kurgu olarak değinilmiştir. Buna göre, 2000’li yıllara gelindiğinde insanların alışveriş ödemelerini nakit olarak yapmasının yanı sıra belli bir kurum ya da kuruluş tarafından çıkarılan ve tam bir karttan koparılan parçaların karşı tarafa verilmesi ile yapılabileceği ve bu kartı kullanma durumunun karttaki bütün parçalar bitene kadar sürebileceği ifade edilmiştir (Kaya, 2009: 9)

Dünya’da ilk kredi kartı uygulaması 1984 yılında ABD’de başlamıştır. Bir turizm işletmesi olan Hotel Letter Credit Company daha çok müşteri çekebilmek amacıyla 1894 yılında ABD’de kredi kartı ile ödeme uygulamasını başlatmıştır (Yılmaz, 2000: 84). 1950 yılında yine bir ABD şirketi olan Diners Club tarafından çıkarılan kart ile artık kredi kartı ABD dışındaki ülkelerde de kullanılabilir olacak uluslararası bir ödeme aracı halini almıştır (Reisoğlu, 2004: 99). 1950 yılında Frank Mc Namara, restoranlarda özel müşterilerinin kullanması amacıyla ortaya çıkardığı “Diners Club” kartı, 200 müşteriye gönderilmiş ve müşterilerin bu kart ile 27 farklı restoranda ödeme yapmalarına imkân tanımıştır. Adını “Dine and Sing” (ye ve imzala) kelimelerinin kısaltılmasından alan “Diners” kart (Teoman, 1989: 15), özel müşteriler için bir prestij oluşturmuş ve bu durum ödeme kolaylığının yanı sıra müşterilerine prestij sağlayan bir pazarlama avantajının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1958 yılında ise American Express Card ve 1959 yılında da Bank of America tarafından kredi kartı çıkarılmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Bank of America tarafından çıkarılan kredi kartının adı 1977 yılında değiştirilerek “Visa Card” ismini almıştır. Günümüzde bu isimler hala geçerliliğini korumaktadır.

1965 yılında İngiltere’den BHR ve İsveç’ten Risk Card birleşerek Euro Card International’ı kurmuşlardır. Bank of America, Bank Americard ve Amexco, “American Express” isimli ilk uluslararası kartı çıkarmış ve 1965 yılında Bank of America başka bankaların “Bank Americard”ı çıkarabilmesi için lisans vermeye başlamıştır. 1966 yılında Bank Of America, Americard’ı ABD dışında lisans ettirdiğini açıklamıştır. 1965 yılındaki bir başka gelişme ise ABD’de 14 bankanın Bank Americard’a rakip olarak International Card Association (ICA) ismi altında bankalar arası bir takas kurumu oluşturmasıdır. Bu birlik International Card Association (ICA) ismi altında 1969 yılında Western States Bank Card Association’dan “Master Charge” ismini satın almıştır. ABD’nin batısındaki 14 eyaletin bankaları birleşerek Master Charge programına katılmış ve 1970-1974 yılları arasında ABD dışındaki birçok banka söz konusu programa katılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda 1974 yılında International Bank Americard Corporation (IBANCO) kurulmuştur (Kaya, 2009: 12).

Bu dönemde kartlarını piyasaya süren bankalar, hesap dönemi sonunda müşterilerinin ödemediği kredi kartı borçları ile baş edemeyince, 1959 yılında ilk kez kredi kartlarına faiz işletilmeye başlanmış ve o zamandan beri de kredi kartı ile yapılan alışverişlerde faiz işletilmesi durumu devam etmektedir (Kaya, 2009:12).

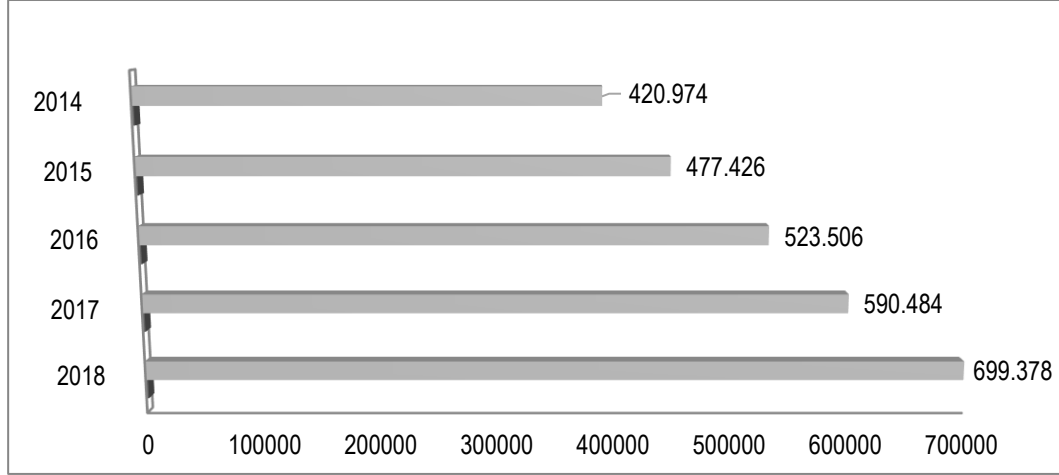
Amerika kıtasının aksine Avrupa kıtasında yer alan ülkelerin kredi kartı ile tanışması biraz daha gecikmeli olmuştur. Ayrıca Avrupa’daki insanların kredi kartı kullanmaya karşı daha çekingen ve daha mesafeli durmaları, kredi kartı kullanımının ABD’ye göre biraz daha geç başlamasına neden olmuştur. Fakat İngiltere’de ABD’li kredi kartı şirketlerinin sürdürdükleri agresif pazarlama uygulamaları kısa sürede durumu tersine çevirmeye başlamıştır. Agresif pazarlama uygulamalarının etkili olmasında, müşterilerin isteklerinin dikkate alınması ve çok düşük faiz oranları ile kredi kartı verilmesi etkili olmuştur. Bu sayede önce İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde de kredi kartı kullanma oranlarında artışlar görülmeye başlanmıştır (Fitch Ratings, 2002: 2).

Türkiye’de ise ilk kredi kartı uygulaması 1968’de bir turizm şirketi olan Setur A.Ş. (Servis Turistik A.Ş.) tarafından, Diners Club’tan yetki alınarak bir ortaklık şeklinde ortaya çıkmış, daha sonraki yıllarda daha farklı sektörlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla kredi kartı kullanım oranları dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artmaya başlamıştır. Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren kredi kartları Türkiye’de işletmeler ve tüketiciler tarafından oldukça kullanılan bir ödeme aracı haline almıştır (Aslanoğlu ve Korga, 2017: 149).

Türkiye’de özellikle bankaların kredi kartı çıkarmasına kadar geçen zaman diliminde piyasada yaklaşık 30.000 Diners kredi kartına karşılık yalnızca 15.000 adet Eurocard marka kredi kartı kullanılmıştır. 1988 yılına gelinceye kadar, Türkiye’de kredi kartları çok kontrollü ve takip altında olacak şekilde kredi kartını talep eden müşterilere verilmiştir. 1989 yılında Visa ve Master Card veren bankaların sayısı 17 olmuştur. O dönem gazete ve dergilerde verilen reklam kampanyaları ile tüketicilerin kredi kartına olan talebi artmış ve kredi kartıyla alışveriş yapma alışkanlıkları artmaya başlamıştır. O dönemde verilen kredi kartlarının en önemli ve günümüzde olmayan özelliği, müşterilerin bankada hesabı olmadan da kredi kartına sahip olabileme imkânlarının olmasıydı. Tüm bu gelişmeler kredi kartının yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Sungur, 2013: 20).

Günümüzde, kredi kartı kullanım oranları ekonomik gelişmelerin de etkisiyle daha da artmıştır. Tüketicilerin artan gelir düzeyi, satın alma davranışını doğrudan etkileyen önemli bir etkidir. Dolayısıyla özellikle son yıllardaki ekonomik büyüme tüketici gelirlerinin artmasına neden olmuş ve artan tüketici gelirleri harcamaların artmasına önemli katkı sağlamıştır. Tüketicilerin kişisel gelirlerinden dolaysız vergiler çıkarıldıktan sonra, geriye tüketicilerin kullanabileceği gelirler kalmaktadır. Kullanılabilir gelir, tüketicinin satın alma gücünü etkileyen ve belirleyen en temel etkenlerden biridir (İnsel ve Yalım, 2001: 45). Türkiye’de tüketimin en önemli belirleyicilerinden biri gelir iken diğerinin enflasyon olduğu düşünülmektedir. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde ekonomideki dengenin bozulmasına bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler, ekonominin yavaşlamasına yani talebin azalmasına neden olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da böyle dönemlerde kredi kartı ile alışveriş eğilimlerinde az da azalmalar olduğu görülebilmektedir (Özkul ve Tapşın; 2010: 148). Fakat miktar olarak artış eğilimi sürekli olarak devam etmektedir.

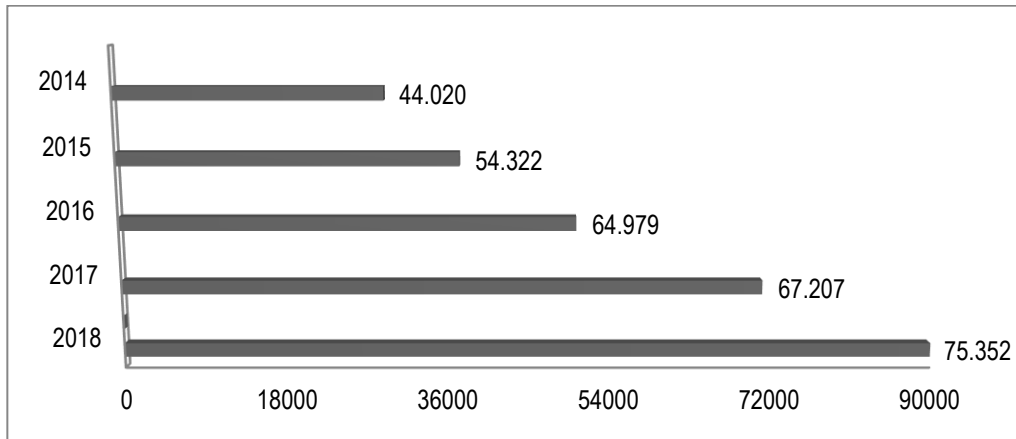
Şekil 1’de görüldüğü üzere BKM (2018) tarafından açıklanan verilere göre, 2014 yılında yaklaşık 420 milyar TL olan kredi kartı ile alışveriş tutarı 2018 yılında yaklaşık olarak 700 milyar TL’ye yükselerek 4 yılda yaklaşık %65’lik bir artış göstermiştir.

Şekil 1. Yerli Kredi Kartı Alışveriş Tutarı (Milyon TL)

Kaynak: BKM (2018)

Şekil 2’de ise, 2014 yılında kredi kartlarıyla yaklaşık 44 milyar TL’lik bir nakit çekimi yapılırken 2018 yılına gelindiğinde bu rakamın yaklaşık 76 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir (BKM, 2018). 2014 yılından 2018 yılına kadar aradan geçen 4 yıllık süreçte kredi kartı ile yapılan nakit çekim tutarının yaklaşık olarak %45’lik bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu rakamlara göre özellikle kredi kartı ile yapılan alışverişlerde kullanım oranlarının hızla arttığı söylenebilir.

Şekil 2. Kredi Kartı Nakit Çekme Tutarı (Milyon TL)

Kaynak: BKM (2018)

Burada dikkat çeken bir nokta kredi kartının öncelikli kullanım özelliklerinden olan kredi kartı ile alışveriş yapma tutarının kredi kartı ile nakit çekme tutarından yıllar itibarıyla oldukça fazla olmasıdır. 2018 yılı itibarıyla kredi kartı ile alışveriş yapma

tutarı kredi kartı ile nakit çekme tutarının yaklaşık olarak 8 katıdır. Bu durum kredi kartı kullanımında asıl etkili olduğu düşünülen taksitli alışveriş yapma özelliğinin daha ön plana çıktığını göstermesi açısından önemlidir.

Tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde, Türkiye’de kredi kartı ile yapılan ödemelerin son yıllarda gerçekleşen ekonomik büyüme oranlarının çok üzerinde bir şekilde artmaya devam ettiği görülmektedir. 2018 yılı sonunda GSMH’de gerçekleşen %2,6’lık büyümeye karşılık, kredi kartı sayısında % 7’lik, kredi kartı cirosunda ise %21’lik bir büyüme olduğu görülmüştür. 2018 yılında, kredi kartları ile yapılan alışverişler bir önceki yıla göre %18 artarken, nakit çekim tutarındaki artış ise %12 olarak gerçekleşmiştir (BKM, 2018: 43).

2018 yılında kredi kartı ile yapılan işlem toplamının GSYH içindeki payı yaklaşık olarak %22 seviyesine ulaşmıştır. Bu oranın yüksek olması Türkiye’nin kayıt dışı ekonomi ile mücadele konusunda son derece büyük bir avantaj sağlamasına katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda önemli katkı sağlayan kredi kartları ile 2018 yılında, toplam 1 milyar 821 milyonu aşkın alışveriş işlemi yapılmış, 98 milyar TL alışveriş cirosuna ulaşılmış ve yaklaşık 712 milyon TL’lik nakit çekme işlemi gerçekleştirilmiştir (BKM, 2018: 42).

2018 yılı sonu itibariyle Türkiye’deki kredi kartı sayısı, 66 milyonu geçmiştir (BKM, 2018: 44). Taksit, ekstra puan vb. uygulamalar ile kullanıcılarına birtakım avantajlar sunarak daha da cazip hale gelen kredi kartları alternatif bir nakit çekme aracından ziyade taksitli bir ödeme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kredi kartları, işletmelere elindeki ürün ve hizmetleri daha kısa sürede satma; kart hamillerine ise ihtiyaç duymuş olduğu ürünleri ve hizmetleri, daha sonraki zamanlarda elde edeceği geliri şimdiden harcama fırsatı vererek satın alma imkânı sağlamaktadır. Alışverişlerin kredi kartıyla yapılması nakit paranın dolaşımını kısmen de olsa sınırlandırarak harcamaların kaydi para olarak gerçekleşmesine, ülke ekonomisi açısından ise kullanılabilir tasarrufların bankalar tarafından tutulmasına ve fon olarak kullanılabilmesine fırsat vermektedir.

2. Literatür Özeti

Son yıllarda ekonomik birimler açısından önemli bir bankacılık enstrümanı olarak değerlendirilen kredi kartlarının kullanımını etkileyen faktörlerin literatürde sıklıkla incelendiği gözlenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ilgili literatürün bir özeti sunularak konuyla ilgili ampirik çalışmalara değinilecektir.

Armstrong ve Craven (1993), kredi kartı kullanımını inceledikleri çalışmada ABD Orta Batı Eyalet Üniversitesi’nde eğitim gören 243 lisansüstü üniversite öğrencisi örnekleme kapsamında anket uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen verilerin t-Testi ile Chi-Kare analizi ile incelendiği araştırmada, kız öğrencilerin erkeklerden daha çok kredi kartı kullandığı ve dolayısıyla cinsiyetin kredi kartı kullanmada belirleyici bir faktör olduğu, ancak harcama miktarları konusunda önemli bir fark olmadığı ortaya konulmuştur.

Hayhoe vd. (1999) çalışmalarında Kuzey Amerika’da eğitim gören 419 Öğrenci (183 erkek-236 kadın) üzerinde anket uygulaması yaparak Lojistik Regresyon ve ANOVA analizini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, 4 veya daha fazla kredi kartı bulunan ve finansal ders almış olan öğrencilerin kredi kartı kullanımında daha duyarlı olduklarını göstermiştir.

Mantel ve McHugh (2001), ABD’de bulunan 1300 kişi üzerinde uyguladıkları anket yöntemi ile gerçekleştirdikleri çalışmada lojistik regresyon analizini kullanmışlardır. Analiz sonucunda, demografik değişkenlerin kredi kartı kullanmaya başlarken değil, kullanım düzeyi konusunda etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ek olarak, tüketicilerin finansal özelliklerinin kredi kartına sahip olma ve kullanma düzeyini etkilediği, geliri 20.000 doların üzerinde olan bireylerin geliri 20,000 doların altında olan bireylere göre kredi kartını iki kat daha fazla kullandıkları ortaya konulmuştur.

Qi ve Yang (2003), ABD’de yaşayan 1551 kişi örneklemini inceledikleri çalışmada anket yöntemi ile elde edilen verileri lojistik regresyon analizini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda kredinin limiti, faiz oranı, yıllık kart bedeli ve ödeme oranı değişkenlerinin kredi kartı kullanımını etkilediği tespit edilmiştir.

Evans (2004), Federal Rezerv Kurulu’nun 1970-2001 dönemine ait tüketici finansmanı anketi verilerini kullanarak ABD’de yaşayan 4450 aile kapsamında grafiksel bir analiz gerçekleştirmiştir. Analizde maaştan bağımsız harcama yapabilme, rahat alışveriş imkânı ve önce satın alım sonra ödeme fırsatı gibi özelliklerin kredi kartı talebini etkilediği belirtilmiştir.

Kurtuluş ve Nasır (2006), Türkiye’de bulunan 948 kişiye (534 Erkek 414 Kadın) internet üzerinden uygulanan anket verilerini kullanarak frekans analizi yaptıkları çalışmaları sonucunda taksitlendirme, ödeme kolaylığı, kart kullanımına bağlı ödül uygulamaları, saygınlık göstergesi niteliği ve yeterli nakit temini özelliklerinin kredi kartı kullanımında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Altan ve Göktürk (2008), Türkiye’de (18 il) yaşayan 950 kişiye uyguladıkları anket verilerini Chi-Kare ve Anova testini kullanarak incelemişlerdir. Analizde kredi kartı kullanımında etkili olan faktörlerin sahip olunan kredi kartı sayısı, aylık gelir

miktarı, yaş ve eğitim düzeyi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte medeni durum, cinsiyet ve çocuk sahibi olmanın kart kullanmada etkili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır

Çiçek ve Demirdelen (2010), Türkiye Niğde Üniversitesi'nde çalışan 112 akademisyen örneğine ait anket verilerini kullanarak Anova analizi yapmışlardır. Analiz sonucunda kartın maaşın alınan banka ile aynı olması ve banka imajı değişkenlerinin kart kullanımı üzerindeki etkisinin yakın çevre tavsiyesi ve yüksek harcama limiti değişkenlerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yardımcı doçentlerin kredi kartı kuruluşunun imajını profesörler ve doçentlere göre daha az önemseydiği belirlenmiştir.

Yayar vd. (2011), Türkiye Gaziosmanpaşa Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi'nde eğitim gören 788 öğrenci üzerinde uyguladıkları anket verilerini lojistik regresyon analizi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular ile kredi kartı kullanımının yaş, annenin çalışıyor olma durumu, ailenin ve öğrencinin aylık geliri, öğrenim türü ve öğrencinin aylık harcama miktarından etkilendiği tespit edilmiştir.

Blankson vd. (2012), Amerika Kuzey Texas Üniversitesi'nde eğitim gören 405 öğrenciye ait anket verilerini faktör analizini kullanarak araştırmışlardır. Çalışma sonucunda öğrencilerin kredi kartlarının kullanımını etkileyen faktörlerin satın alma gücü sağlaması, sunulan müşteri hizmetleri ve teşvikler ile kredi ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin %66'sı kredi kartlarının verdiği güvenlik hissi nedeniyle kullandıklarını belirtmişlerdir.

Teoh vd. (2013), Malezya'da bulunan 150 kişi kapsamında uygulanan anket verilerini çoklu regresyon analizi, t-Testi ve tek yönlü Anova analizi yardımıyla incelemişlerdir. Bulgulara göre gelir, yaş ve medeni durum demografik değişkenlerinin kredi kartı kullanımını etkilediği belirtilmiştir.

Alam vd. (2014) tarafından Malezya'da yaşayan 240 kişiye ait anket verileri faktör analizi ve çoklu regresyon analizi yardımıyla incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, kredi kartı ile ilgili agresif tanıtımlar, kredi kartı bilgisi ve düşük asgari ödeme miktarının kredi kartı kullanımında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Cebeci ve Uçar (2016), Türkiye Giresun Üniversitesi Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümünde eğitim gören 232 öğrenciyi kapsayan örneğini kullanarak anket yöntemi uygulamışlardır. Faktör analizinin kullanıldığı çalışmada öğrencilerin %50,5'inin taksitli alışveriş avantajı nedeniyle, %24,3'ünün nakit sıkıntısından ötürü, %15,9'unun nakit taşımamak için, %9,3'ünün diğer sebeplerden ötürü kredi kartı kullanımı gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan öğrencilerin %55,2'sinin kredi kartına gerek duymadığı için, %16,8'inin "param varsa tüketim yaparım" görüşünden, %16'sının borçlanmayı sevmediğinden, %8,8'inin kredi kartını sevmediğinden, geriye kalanların ise diğer sebeplerden ötürü kredi kartı kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

İslatince (2017), Türkiye Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde eğitim gören 136 kadın, 89 erkek öğrenci üzerinde anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Anket verilerinin analiz edilmesinde K-Means Kümeleme Algoritması ve Varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Analiz sonucunda çok fazla yerde taksit olanağı sunması, limitinin yeterli/yüksek olması, ödeme kolaylığı sağlaması, her yerde kullanılabilmesi, alışverişlerde indirim olanağı sunması, nakit para olmadığı zaman da kullanılabilmesi, kart aidatının olmaması ve daha önce çalışılan banka olması gibi etkenlerin kredi kartı kullanımının tercih edilmesi üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Önder (2018), kredi kartı kullanımı üzerine yaptığı çalışmada 2002-2015 Türkiye ekonomisini incelemiştir. ARDL sınır testinden yararlanılan çalışmada, kredi kartıyla ve kredi kartı başına işlem hacmi miktarı arasında eşbütünlük ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Sönmezler vd. (2019) tarafından Türkiye'de 2012:02-2018:02 dönemi kapsamında ve kredi kartı harcamaları üzerine yapılan bir başka çalışmada ise ARDL sınır testinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda, tüketici güven endeksi ve İstanbul Ticaret Odası 1995 bazlı ücretliler geçinme indeksi değişkenleri ile kart harcamaları arasında uzun dönemde birlikte hareketliliğin olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Geçinme İndeksinin uzun dönem kapsamında kart harcamalarını arttırdığı belirlenmiştir.

Göv ve Salihoğlu (2020), Türkiye'de 2005:01- 2019:08 dönemindeki para arzı ve ekonomik göstergelerin bireysel kredi kartı kullanımı ile olan ilişkisini inceledikleri çalışmalarında Granger nedensellik testi uygulamışlardır. Analiz sonucunda, faiz oranı, tüketici fiyat endeksi, döviz kuru, sanayi üretim endeksi ve para arzından kredi kartı kullanımına doğru tek yönlü nedensel ilişkilerin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde kredi kartı kullanımına yönelik olarak yapılan çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde genel olarak kart kullanımını etkileyen faktörlerin demografik ve ekonomik bazda ortak değişkenlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Kredi kartı kullanımının özellikle ekonomik konjoktüre bağlı olarak dönemsel bazda değişiklikler gösterdiği bilinmektedir. Bununla birlikte her çalışmanın coğrafi, dönemsel ve yöntem bakımından farklılık arz etmesi kredi kartı kullanımını etkileyen başka faktörlerin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Bu noktada Türkiye coğrafyasında bölgesel analizlerin arttırılarak literatüre katkı sağlanması gerekmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde, Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)

kapsamında yer alan illerin kredi kartı kullanımı açısından incelenmesi üzerine olan bu çalışma ile bölgesel bazdaki çalışmalara katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

3. Yöntem

Çalışma Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan illerinin tamamını kapsayacak şekilde planlanmış ve Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ile Trabzon'dan oluşan 6 il genelinde yapılmıştır. Sadece bu bölgede yer alan illerin seçilme nedeni ise bölgesel verilerin elde edilmesi ve illerin karşılaştırılmasında daha sağlıklı verilerin elde edilmesidir.

Uygulanan anket sayıları belirlenirken TÜİK'in adrese dayalı son nüfus verilerine göre geçerli olan nüfus sayıları kullanılmış ve her il için düşen anket sayısı oransal olarak belirlenmiştir. %5 hata payı, %95 güven aralığı ile bu ana kütleyi temsil edebilecek minimum örneklem büyüklüğü 384 olmasına rağmen temsil gücünün yüksek olması ve bazı anketlerin eksik, tutarsız cevaplanabileceği de göz önünde bulundurularak 1.000 anket uygulanmıştır. Ardından eksik ve tutarsız olanlar çıkarıldıktan sonra kalan 775 anket değerlendirilmeye alınmıştır. İlgili veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmada Uygulanan Anket Sayıları

İl	Nüfus	Yüzde (%)	Anket Sayısı
Artvin	168.068	6,6	66
Giresun	444.467	16,6	166
Gümüşhane	172.034	5,4	54
Ordu	750.588	28,6	286
Rize	331.048	13,2	132
Trabzon	779.379	29,6	296
Toplam	2.645.584	100	1.000

Çalışmanın sağlıklı olması için Ocak 2018'de 50 tüketiciye anket formu verilmiş ve ilgili anketlere ön test gerçekleştirilmiştir. Ön testle ilgili güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılarak bunun sonucunda ankette kullanılan bazı sorular çıkarılmış, bazıları da daha anlaşılır bir hale getirilmiştir. İlgili anket soruları literatürde daha önce geliştirilmiş olan ölçekler kullanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca modeldeki değişkenlerinin etki seviyesini ölçmek için beşli likert ölçeğinden yararlanılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yönteminin kullanılmasının yanı sıra iki ilde (Rize ve Trabzon) anketlerin elden bırakılması ve makul bir süre sonunda geri alınması yolu tercih edilmiştir. Anket formunun verilmesi sırasında gerekli tüm açıklamalar yapılmış olup kişilerin ankete samimi ve daha doğru cevaplar vermelerini sağlamak için kimlik bilgileri istenmemiştir.

Anket formlarından elde edilen verilerin değerlendirmesi istatistikî paket programları kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen verilerden öncelikle hanehalkının demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu demografik özellikler; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, eş çalışma durumu, ailedeki birey sayısı ve meslekten oluşmaktadır. Ardından kredi kartı kullanımına yönelik, kredi kartı sahipliği, kart sayısı, borç ödeme yöntemi, ödenen borç miktarı, kart ile yapılan harcama kalemleri ve kart kullanım nedenleri tespit edilmiştir. Ayrıca kredi kartı kullanmayanların kart kullanmama nedenleri de belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak da illerin karşılaştırılabilmesi için yaşanan yer ile kredi kartı kullanımına yönelik faktörler, kredi kartı tercihleri ve kredi kartı kullanmama nedenleri analiz edilmiştir.

Çalışmada uygulanacak analizler ile ilgili hedeflenen ve belirlenen ana hipotezler ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur. Ana hipotezlerin altında ise tutum, tercih faktörü ve kullanım nedenleri gibi alt faktörlerden oluşan alt hipotezler bulunmaktadır.

Demografik faktörlere göre yapılan Ki-Kare testi için:

- H_0 : Demografik özellikler ile kredi kartı kullanımı arasında ilişki yoktur.
- H_1 : Demografik özellikler ile kredi kartı kullanımı arasında bir ilişki vardır.

Yaşadığı ile göre kredi kartı kullanımına yönelik çeşitli faktörler arasında yapılan Ki-Kare testi için:

- H_0 : Yaşadığı il ile kredi kartı kullanım tutumları arasında ilişki yoktur.
- H_1 : Yaşadığı il ile kredi kartı kullanım tutumları arasında bir ilişki vardır.

Kredi kartı tercih faktörlerinin yaşanılan illerde farklılık gösterip göstermediğini bulmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) testi için:

- H_0 : Kredi kartı kullanıcılarının yaşadıkları yer ile kredi kartı tercih faktörleri arasında anlamlı farklılık yoktur.
- H_1 : Kredi kartı kullanıcılarının yaşadıkları yer ile kredi kartı tercih faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Kredi kartı kullanım nedenlerinin yaşanılan illerde farklılık gösterip göstermediğini bulmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) testi için:

- H_0 : Kredi kartı kullananların yaşadıkları yer ile kredi kartı kullanım nedenleri arasında anlamlı farklılık yoktur.
- H_1 : Kredi kartı kullananların yaşadıkları yer ile kredi kartı kullanım nedenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

4. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde istatistiksel analize tabi tutulan verilere ait bulgular ve elde edilen sonuçlara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. İllerin karşılaştırmasına geçmeden önce demografik değişkenler ve kredi kartı kullanımına yönelik veriler genel olarak özetlenmiştir. İller karşılaştırması olarak ise kredi kartı kullanımına yönelik faktörlere, kart tercih nedenlerine, kart kullanmayanların nedenlerine ve harcama tercihlerine yönelik istatistiksel ilişki analizleri yapılmıştır.

4.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Ankete katılan hanehalkının demografik özelliklerine ilişkin değişkenlerin, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Demografik Özellikler

	Değişken	N	%		Değişken	N	%
Cinsiyet	Erkek	458	59,1	Medeni Durum	Evli	417	53,8
	Kadın	317	40,9		Bekar	358	46,2
	Toplam	775	100		Toplam	775	100
Yaş	18-27	267	34,5	Eğitim Durumu	İlköğretim	151	19,5
	28-37	221	28,5		Lise	254	32,8
	38-47	129	16,6		Üniversite	343	44,3
	48-57	105	13,5		Lisansüstü	27	3,5
	58+	53	6,8		Toplam	775	100
	Toplam	775	100				
Meslek	Memur	189	24,4	Eş Çalışma	Bekar	358	46,2
	Öğrenci	136	17,5		Evet	212	27,4
	İşçi	130	16,8		Hayır	205	26,5
	Ev Hanım	76	9,8		Toplam	775	100
	Esnaf	70	9,0	Birey Sayısı	1	51	6,6
	Emekli	67	8,6		2-4	485	62,6
	İşsiz	56	7,2		5-7	228	29,4
	Diğer	38	4,9		8 +	11	1,4
	Çiftçi	13	1,7		Toplam	775	100
	Toplam	775	100				

Tablo 2'de görüldüğü üzere, katılımcıların %59,1'i erkek, %40,9'u kadındır. %34,5'i 18-27, %28,5'i 28-37, %16,6'sı 38-47, %13,5'i 48-57 yaş arasında, %6,8'i ise 58 ve üzeri yaşta. %53,8'i evli, %46,2'si bekar. %19,5'i ilköğretim, %32,8'i lise, %44,3'ü üniversite ve %3,5'i lisansüstü mezundur. %24,4'ü memur, %17,5'i öğrenci, %16,8'i işçi, %9,8'i ev hanımı, %9'u esnaf, %8,6'sı emekli, %7,2'si işsiz ve %1,7'si ise çiftçidir.

4.2. Kredi Kartı Sahipliği ve Kullanımına İlişkin Bulgular

Ankete katılan hanehalkının kredi kartı sahipliği ve kullanımına yönelik: sahiplik, kullanım, kart sayısı, borç ödeme yöntemi, borç ödeme miktarı, kredi kartı kullanma ve kullanmama nedenleri gibi değişkenlerin, frekans ve yüzde dağılımları sırasıyla gösterilmiştir.

Tablo 3. Kredi Kartı Sahipliği

	Değişken	N	%
Kredi Kartı Sahipliği	Evet	441	56,9
	Hayır	334	43,1
	Toplam	775	100,0

Tablo 3'te görüldüğü üzere, katılımcıların %56,9'unun kendisine ait bir kredi kartı varken, %43,1'inin ise kendisine ait bir kredi kartı yoktur.

Tablo 4. Kredi Kartı Kullanımı

	Değişken	N	%
Kredi Kartı Kullanımı	Evet	589	76
	Hayır	186	24
	Toplam	775	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere, katılımcıların %76'sı kredi kartı kullanırken, %24'ü ise kredi kartı kullanmamaktadır.

Tablo 5. Kredi Kartı Sayısı

	Değişken	N	%
Kredi Kartı Sayısı	1	329	42,5
	2	159	20,5
	3	72	9,3
	4	13	1,7
	5 +	16	2,1
	Kullanmıyor	186	24
	Toplam	775	100

Tablo 5'te görüldüğü üzere, katılımcıların %42,5'i sadece 1 adet kredi kartı kullanırken, %20,5'i 2 adet, %9,3'ü 3 adet, %1,7'si 4 adet ve son olarak %2,1'i ise 5 veya daha fazla kredi kartı kullanmaktadır.

Tablo 6. Kredi Kartı Borcunu Ödeme Yöntemi

	Değişken	Frekans	%
Kredi Kartı Borç Ödeme Yöntemi	Nakit	419	71,1
	Mevduat Hesabı	125	21,2
	Bireysel Borç	20	3,3
	Kredili Mevduat Hesabı	17	2,8
	Tüketici Kredisi	8	1,3
	Toplam	589	100

Tablo 6'da görüldüğü üzere, katılımcıların %71,1'i kredi kartı borcunu nakit olarak öderken, %21,2'si mevduat hesabından, %3,3'ü bireysel borçlanarak, %2,8'i kredili mevduat hesabını kullanarak ve son olarak %1,3'ünün ise tüketici kredisi ile ödemektedir.

Tablo 7. Kredi Kartı ile Yapılan Harcama Tutumları

	Ortalama
Temel Gıda Ürünleri	3,13
Giyim-Ayakkabı	3,65
Kozmetik	2,46
Sağlık	2,33
Sosyo-Kültürel Etkinlik	2,31
Eğitim-Öğretim	2,59
Barınma	2,04
Ulaşım	2,51
İletişim	2,81
Akaryakıt	2,82
Doğalgaz-Elektrik vb.	2,48
Beyaz Eşya/Elektronik	2,66
Yapı-Market	2,17

Tablo 7'e göre katılımcıların kredi kartları ile en sık yaptıkları alışveriş kalemleri, temel gıda ürünleri ve giyim-ayakkabıdır. Orta sıklıkta ise ulaşım, iletişim, akaryakıt, fatura ve beyaz eşya harcamaları için kredi kartı kullanılmaktadır. En az yapılan harcama kalemleri ise kozmetik, sağlık, sosyo-kültürel etkinlik, barınma ve yapı market olmuştur.

Tablo 8. Kredi Kartı Borç Ödeme Miktarı

Değişken	N	%	
Kredi Kartı	Toplam Borcu	300	50,9
	Asgari Borcu	195	33,2
Borç Ödeme Miktarı	Asgari ile Toplam Borç Arası Bir Tutar	94	15,9
	Toplam	589	100

Tablo 8'de görüldüğü üzere, katılımcıların %38,7'si kredi kartı borcunun tamamını, %25,2'si asgari borcunu ve %12,1'i ise asgari borcu ile toplam borcu arasında bir tutarı ödemektedirler.

Tablo 9. Kredi Kartı Kullanma Nedenleri

Değişken	N	Minimum	Maksimum	Ortalama
Taksitli alış-veriş imkânı	589	1	5	3,69
Ödeme kolaylığı sağlama	589	1	5	3,56
Para taşıma riskini azaltması	589	1	5	3,17
Nakit ihtiyacı için güvence	589	1	5	3,05
Harcamaları takip etmeyi sağlama	589	1	5	2,83
Otomatik ödeme talimatları	589	1	5	2,79
Gelir seviyesinin yetersizliği	589	1	5	2,70
Kolay borçlanma (nakit çekim) imkânı	589	1	5	2,62
E-ticarette kullanım	589	1	5	2,54
Puan biriktirme olanağı	589	1	5	2,52
Başka borçları erteleme veya kapatma	589	1	5	2,39
Sanal Kart hizmeti	589	1	5	2,15
Yurt dışı kullanım imkânı	589	1	5	1,83

Tablo 9’da incelendiğinde kredi kartı kullanım nedenleri olarak ilk 3 sırada taksitli alış-veriş imkânı (3,69), ödeme kolaylığı sağlama (3,56) ve para taşıma riskini azaltması (3,17) nedenlerinin yer aldığı görülmektedir. Ardından sırasıyla, nakit ihtiyacı için güvence (3,0594), harcamaları takip etmeyi sağlama (2,83), otomatik ödeme talimatları (2,79), gelir seviyesinin yetersizliği (2,70), kolay borçlanma (nakit çekim) imkânı (2,62), e-ticarete kullanım (2,54), puan biriktirme olanağı (2,52), başka borçları erteleme veya kapatma (2,39), sanal kart hizmeti (2,15) ve son olarak en düşük ortalamayla yurt dışı kullanım imkânı (1,83) gelmektedir.

Tablo 10. Kredi Kartı Kullanmama Nedenleri

Değişken	N	Minimum	Maksimum	Ortalama
Kredi kartının aşırı tüketime neden olması	186	1	5	3,19
Faizlerle ilgili islâmi hassasiyetim var	186	1	5	3,11
Kredi kartına ihtiyaç duymuyorum	186	1	5	2,94
Yeterince güvenli bulmuyorum	186	1	5	2,85

Tablo 10’da yer alan kredi kartı kullanmama nedenleri arasında ilk sırada kredi kartının aşırı tüketime neden olması (3,19), ikinci sırada faizlerle ilgili islâmi hassasiyetin olması (3,11), üçüncü sırada kredi kartına ihtiyaç duyulmaması (2,94) ve son olarak yeterince güvenli bulunmaması (2,85) gelmektedir.

Tablo 11. Kredi Kartı Kullanmayanların İleride Kart Kullanım Tutumları

	Yaşadığı İl						Toplam
	Rize	Trabzon	Artvin	Ordu	Giresun	Gümüşhane	
Evet	2	10	4	13	0	2	31
Hayır	12	43	6	71	18	5	155
Total	14	53	10	84	18	7	186

Tablo 11’de yer alan sonuçlara göre bölgesel olarak kredi kartı kullanmayan katılımcıların %80’den fazlası ileride kredi kartı kullanmayı düşünmemekte iken sadece %20’ye yakını kart kullanma tutumuna sahiptir. İl bazında bakıldığında Giresun’da yaşayan ve kredi kartı kullanmayan katılımcıların tamamının ileride kredi kartı kullanmayı düşünmediği görülmektedir. Artvin’de ise daha fazla kesim kredi kartı kullanmayı düşünürken bu oran Rize, Ordu ve Trabzon özelinde azalmaktadır. Sonuç olarak illere göre dağılım ile kredi kartı kullanmama nedenleri birlikte değerlendirildiğinde aşırı tüketime sebep olduğunu düşünen katılımcıların ileride kredi kartı kullanmamayı düşünmesi dikkat çekmektedir.

4.3. Kredi Kartı Kullanımı ile Demografik Faktörler Arasındaki Ki-Kare Testine İlişkin Bulgular

Ki-Kare Testinden elde edilen bulgulara göre, kredi kartı kullanımı ile yaş, eğitim durumu, ailedeki birey sayısı ve eş çalışma durumları arasındaki ilişki istatistiki bakımdan anlamsız çıkmıştır. Kredi kartı kullanımı ile cinsiyet, medeni durum, meslek ve gelir ise anlamlı çıkmıştır. Anlamlı çıkan faktörler Tablo 12’de gösterilmiştir.

Buna göre kredi kartı kullananların %61,3’ü erkek iken %38,7’si kadındır. Evli olan (%55,7) kredi kartı kullanıcıları bekâr olanlara (%44,3) göre daha fazladır. Kredi kartı kullanıcılarının meslek durumuna göre dağılımına bakacak olursak, büyük oranda memur, işçi ve öğrencilerin kredi kartını daha fazla kullandığı tespit edilmiştir. Meslekler içerisinde çiftçiler en az kredi kartı kullanan grup olmuştur. Gelir durumuna göre kredi kartı kullanımında ise gelir seviyesi yükseldikçe kredi kartı kullanımının azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak kredi kartının daha çok borçlanma ihtiyacı yüksek olan ve ihtiyaçlarını karşılayacak gelir seviyesine sahip olmayanların kullandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Kredi Kartı Kullanımı ile Demografik Faktörler Arasındaki Ki-Kare Testi Sonuçları

		Kredi Kartı Kullanımı				χ^2	P
		Evet		Hayır			
		n	%n	n	%n		
Cinsiyet	Erkek	361	61,3	97	52,2	4,885	0,027
	Kadın	228	38,7	89	47,8		
Medeni Durum	Evli	328	55,7	89	47,8	3,494	0,062
	Bekâr	261	44,3	97	52,2		
Meslek	Memur	166	28,2	23	12,4	37,926	0,000
	İşçi	101	17,1	29	15,6		
	Esnaf	58	9,8	12	6,5		
	Çiftçi	7	1,2	6	3,2		
	Emekli	43	7,3	24	12,9		
	Öğrenci	97	16,5	39	21		
	İşsiz	36	6,1	20	10,8		
	Ev Hanımı	49	8,3	27	14,5		
	Diğer	32	5,4	6	3,2		
	Gelir	0-2000 TL arası	339	57,6	130		
2001-4000 TL arası		184	31,2	41	22		
4001-6000 TL arası		52	8,8	11	5,9		
6001 TL ve üzeri		14	2,4	4	2,2		

4.4. Yaşanılan Yer ile Kredi Kartı Kullanımına Yönelik Çeşitli Faktörler Arasındaki Ki-Kare Testine İlişkin Bulgular

Analiz sonuçlarına göre, yaşanılan yer ile borç aksatma arasındaki ilişki anlamsız çıkmıştır. Anlamlı çıkan faktörler ise; “kredi kartı sayısı”, “kredi kartını faydalı”, “kredi kartı güvenli”, “kredi kartı harcama artırır”, “nakit çekme kullanımı”, “limit yeterliliği”, “ödemede aksaklık”, “borç ödeme miktarı”, “borç ödeme yöntemi” ve “kullanım şeklidir”. Anlamlı çıkan faktörlerin ki-kare analiz sonuçları Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Yaşanılan Yer ile Kredi Kartı Kullanımına Yönelik Çeşitli Faktörler Arasındaki Ki-Kare Testi Sonuçları

		Yaşadığı İl												χ^2	P
		Rize		Trabzon		Artvin		Ordu		Giresun		Gümüşhane			
		n	%n	n	%n	n	%n	n	%n	n	%n	n	%n		
Kredi Kartı Sayısı	1	49	14,9	107	32,5	24	7,3	83	25,2	45	13,7	21	6,4	54,114	0,000
	2	17	10,7	39	24,5	13	8,2	37	23,3	41	25,8	12	7,5		
	3	11	15,3	24	33,3	3	4,2	12	16,7	14	19,4	8	11,1		
	4	1	7,7	0	0	0	0	4	30,8	6	46,2	2	15,4		
	5+	8	50	2	12,5	0	0	0	0	6	37,5	0	0		
Kredi Kartı Faydalı	Evet	72	83,7	117	68	23	57,5	93	68,4	70	62,5	29	67,4	13,405	0,020
	Hayır	14	16,3	55	32	17	42,5	43	31,6	42	37,5	14	32,6		
Kredi Kartı Güvenli	Evet	56	65,1	113	65,7	26	65	76	55,9	47	42	10	23,3	38,367	0,000
	Hayır	30	34,9	59	34,3	14	35	60	44,1	65	58	33	76,7		
Kredi Kartı Harcama Artırır	Evet	58	14,9	120	30,8	17	4,4	88	22,6	90	23,1	16	4,1	37,308	0,000
	Hayır	28	14	52	26	23	11,5	48	24	22	11	27	13,5		
Nakit Çekim Kullanımı	Evet	17	9,4	54	29,8	8	4,4	50	27,6	43	23,8	9	5	14,411	0,013
	Hayır	69	16,9	118	28,9	32	7,8	86	21,1	69	16,9	34	8,3		

	Evet	78	16,1	154	31,9	35	7,2	78	16,1	101	20,9	37	7,7		
Limit Yeterlimi	Hayır	8	7,5	18	17	5	4,7	58	54,7	11	10,4	6	5,7	73,380	0,000
Ödemede Sorun Yaşama	Evet	14	8,2	53	31,2	7	4,1	49	28,8	37	21,8	10	5,9	14,477	0,013
	Hayır	72	17,2	119	28,4	33	7,9	87	20,8	75	17,9	33	7,9		
Borç Ödeme Miktarı	Toplam	51	17	94	31,3	25	8,3	63	21	40	13,3	27	9		
	Asgari	20	10,3	47	24,1	12	6,2	63	32,3	45	23,1	8	4,1	39,051	0,000
	Arası	15	16	31	33	3	3,2	10	10,6	27	28,7	8	8,5		
	Mevduat	27	21,6	45	36	7	5,6	25	20	12	9,6	9	7,2		
Borç Ödeme Yöntemi	KMH	6	35,3	3	17,6	1	5,9	4	23,5	3	17,6	0	0		
	Kredi	1	12,5	2	25	1	12,5	1	12,5	3	37,5	0	0	37,210	0,011
	Borç	2	10	2	10	2	10	10	50	2	10	2	10		
	Nakit	50	11,9	120	28,6	29	6,9	96	22,9	92	22	32	7,6		
Kullanım Şekli	Tek Çekim	49	18,8	78	30	17	6,5	51	19,6	42	16,2	23	8,8	11,852	0,037
	Taksit	37	11,2	94	28,6	23	7	85	25,8	70	21,3	20	6,1		

Tablo 13' göre ankete katılan hane halkının kullandıkları kredi kartı sayısı ile yaşadığı il arasında istatistiki anlamda güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Buna göre kredi kartı sayısı 1 olan katılımcıların %32,5'u Trabzon'da yaşamakta iken, %6,4'ü Gümüşhane'de yaşamaktadır. Kredi kartı sayısı arttıkça diğer illere göre Giresun ve Gümüşhane'nin kart kullanıcı oranı artmaktadır. Kredi kartı sayısı birden fazla olan iller ise Trabzon ve Giresun'dur. Ankete Rize'den katılanların %83,7'si kredi kartını faydalı bulurken, %16,3'ü faydalı bulmamıştır. Trabzon'dan katılanların ise %68'i, Artvin'den katılanların %57,5'i, Ordu'dan katılanların %68,4'ü, Giresun'dan katılanların %62,5'i ve Gümüşhane'den katılanların %67,4'ü kredi kartını faydalı bulmuştur. Katılımcıların yaşadıkları illere göre kredi kartını güvenli bulma dağılımları ise sırasıyla şöyledir: Trabzon %65,7, Rize %65,1, Artvin %65, Ordu %55,9, Giresun %42, Gümüşhane %23,3'tür. Katılımcıların kredi kartının harcama artırma durumu ile yaşadıkları il arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Buna göre kredi kartının harcamayı artırdığını düşünenler en fazla %30,8 ile Trabzon ilinde yaşamaktadır. Daha sonra Giresun ve Ordu gelmektedir. Kredi kartının harcamayı artırdığını düşünenlerin bulunduğu il ise en az %4,1 ile Gümüşhane'dir. Kredi kartı ile nakit çekimi yapanların yaşadıkları il sırasıyla şöyledir: %29,8 Trabzon, %27,6 Ordu, %23,8 Giresun, %9,4 Rize, %5 Gümüşhane ve %4,4 Artvin. Kredi kartı limitini yeterli bulanların en çok yaşadıkları il %31,9 ile Trabzon'dur. En az ise %7,2 ile Artvin'dir. Limiti yetersiz bulanların ise en çok yaşadığı il %54,7 ile Ordu'dur. Kredi kartını ödemede ise sorun yaşayanların %31,2'si Trabzon ilinde yaşamaktadır. Kredi kartının toplam borcunu ödeyenler arasında %31,3 ile Trabzon, asgari borcunu ödeyenler arasında %32,3 ile Ordu ve toplam ile asgari tutar arasında borcunu ödeyenler arasında %33 ile Trabzon en fazla paya sahiptir. Kredi kartının borcunu ödeme yöntemi olarak mevduat ve nakit kullananların %36 ve %28,6 ile en çok Trabzon iken, kmh kullananlar %35,3 ile Rize, kredi borçlanmasına gidenler %37,5 ile Giresun, borçlanmaya gidenler %50 ile Ordu en fazla paya sahiptir. Katılımcıların Kredi kartı kullanım şekli ile yaşadıkları il arasındaki ilişkiye bakıldığında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar çıkmıştır. Buna göre kredi kartının nakit elde etmek için kullanan iller Ordu, Trabzon ve Giresun'dur. Sonuç olarak katılımcıların yaşadıkları iller kredi kartı kullanımı üzerinde etkilidir.

4.5. Yaşanılan Yer ile Kredi Kart Tercih Faktörleri Arasındaki Anova Testine İlişkin Bulgular

Ankete katılan hanehalkının yaşadıkları illere göre kredi kartı tercih faktörlerine ilişkin tutumların sunulduğu Tablo 14 incelendiğinde; "Para taşıma riskini azaltıyor olması" maddesindeki illere göre tutumların $F=5,640$, $Prob.=0,000 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Post Hoc analizlerinden⁶ Tukey testi incelendiğinde bu anlamlı farklılık; Ordu, Trabzon ve Giresun ilinde yaşayanların tutumlarının, Rize ve Artvin ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. "Puan biriktirme imkânı sağlaması" maddesindeki illere göre tutumların $F=21,341$, $Prob.=0,000 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu ilinde yaşayanların tutumlarının, Rize, Trabzon, Giresun, Gümüşhane ve Artvin ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. "Ödeme kolaylığı sağlaması" maddesindeki illere göre tutumların $F=4,149$, $Prob.=0,001 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu, Trabzon, Giresun ve Rize ilinde yaşayanların tutumlarının, Artvin ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

"Taksitli alış-veriş imkânı sağlaması" maddesindeki illere göre tutumların $F=4,301$, $Prob.=0,001 < 0,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu, Trabzon ilinde yaşayanların tutumlarının, Artvin ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. "Nakit ihtiyacı duyduğumda güvence olarak gördüğüm için" maddesindeki illere göre tutumların $F=11,259$, $Prob.=0,000 < 0,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı

⁶ Çalışmamızın tamamında "Post Hoc" analizi olarak "Tukey Testi" uygulanmıştır.

farklılık; Gümüşhane ve Ordu ilinde yaşayanların tutumlarının, Rize ve Trabzon ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. "Harcamaları takip etmek" maddesindeki illere göre tutumların $F=8,195$, $Prob.=0,000 < 0,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu, Trabzon ve Giresun ilinde yaşayanların tutumlarının, Artvin ve Gümüşhane ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 14. Yaşanılan Yer ile Kredi Kart Tercih Faktörleri Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Faktör	Yaşadığı il	N	\bar{x}	SS	F	P
Para taşıma riskini azaltıyor olması	Rize	86	2,89	1,36	5,640	0,000
	Trabzon	172	3,20	1,48		
	Artvin	40	2,40	1,41		
	Ordu	136	3,49	1,00		
	Giresun	112	3,32	1,27		
	Gümüşhane	43	2,90	1,60		
Puan biriktirme imkânı sağlaması	Rize	86	2,38	1,07	21,341	0,000
	Trabzon	172	2,21	1,23		
	Artvin	40	2,17	1,17		
	Ordu	136	3,38	1,05		
	Giresun	112	2,50	1,40		
	Gümüşhane	43	1,67	1,18		
Ödeme kolaylığı sağlaması	Rize	86	3,50	1,05	4,149	0,001
	Trabzon	172	3,59	1,34		
	Artvin	40	2,82	1,56		
	Ordu	136	3,80	1,01		
	Giresun	112	3,61	1,23		
	Gümüşhane	43	3,41	1,41		
Taksitli alış-veriş imkânı sağlaması	Rize	86	3,59	1,13	4,301	0,001
	Trabzon	172	3,80	1,33		
	Artvin	40	2,90	1,86		
	Ordu	136	3,93	1,10		
	Giresun	112	3,58	1,35		
	Gümüşhane	43	3,67	1,52		
Nakit ihtiyacı duyduğumda güvence olarak gördüğüm için	Rize	86	2,54	1,27	11,259	0,000
	Trabzon	172	2,69	1,47		
	Artvin	40	3,02	1,57		
	Ordu	136	3,63	1,15		
	Giresun	112	3,08	1,54		
	Gümüşhane	43	3,69	1,37		
Harcamaları takip etmek	Rize	86	2,61	1,22	8,195	0,000
	Trabzon	172	2,90	1,39		
	Artvin	40	2,22	1,22		
	Ordu	136	3,22	1,00		
	Giresun	112	2,91	1,30		
	Gümüşhane	43	2,11	1,21		
Kolay borçlanma (nakit çekim) imkânı	Rize	86	2,56	1,40	2,984	0,111

	Trabzon	172	2,50	1,44		
	Artvin	40	2,25	1,49		
	Ordu	136	2,88	1,22		
	Giresun	112	2,82	1,49		
	Gümüşhane	43	2,20	1,58		
	Rize	86	2,51	1,45		
	Trabzon	172	2,61	1,48		
	Artvin	40	2,30	1,36	9,871	0,000
	Ordu	136	3,38	1,14		
	Giresun	112	3,00	1,41		
	Gümüşhane	43	2,09	1,54		
	Rize	86	1,98	1,18		
	Trabzon	172	2,31	1,38		
	Artvin	40	2,35	1,61		
	Ordu	136	3,75	1,38	24,849	0,000
	Giresun	112	2,95	1,45		
	Gümüşhane	43	2,13	1,59		
	Rize	86	2,02	1,14		
	Trabzon	172	2,00	1,25		
	Artvin	40	2,17	1,29	15,675	0,000
	Ordu	136	3,16	1,37		
	Giresun	112	2,59	1,33		
	Gümüşhane	43	1,93	1,51		
	Rize	86	1,70	0,99		
	Trabzon	172	1,76	1,27		
	Artvin	40	1,60	1,17	3,713	0,003
	Ordu	136	2,14	1,38		
	Giresun	112	1,92	1,29		
	Gümüşhane	43	1,34	1,02		
	Rize	86	2,89	1,56		
	Trabzon	172	2,70	1,59		
	Artvin	40	2,02	1,47	2,809	0,016
	Ordu	136	2,38	1,36		
	Giresun	112	2,39	1,39		
	Gümüşhane	43	2,58	1,66		
	Rize	86	2,39	1,38		
	Trabzon	172	2,30	1,43		
	Artvin	40	1,77	1,18	6,719	0,000
	Ordu	136	2,14	1,34		
	Giresun	112	2,25	1,41		
	Gümüşhane	43	1,13	0,41		

“Otomatik ödeme talimatları” maddesindeki illere göre tutumların $F=9,871$, $Prob.=0,000 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu, ilinde yaşayanların tutumlarının, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin ilinde

yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. “Gelir seviyesinin yetersiz olması” maddesindeki illere göre tutumların $F=24,849$, $Prob.=0,000 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu, Trabzon ve Giresun ilinde yaşayanların tutumlarının, Rize ve Artvin ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

“Başka borçları erteleme veya kapatma” maddesindeki illere göre tutumların $F=15,675$, $Prob.=0,000 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu, Giresun ilinde yaşayanların tutumlarının, diğer illerde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. “Yurt dışı kullanım imkânı” maddesindeki illere göre tutumların $F=3,713$, $Prob.=0,003 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Ordu ilinde yaşayanların tutumlarının, Gümüşhane ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. “E-ticarette kullanıldığı için” maddesindeki illere göre tutumların $F=2,809$, $Prob.=0,016 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Rize ilinde yaşayanların tutumlarının, Artvin ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. “Sanal Kart hizmetini sunması” maddesindeki illere göre tutumların $F=6,719$, $Prob.=0,000 < 0,05$ e göre anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; Gümüşhane ilinde yaşayanların tutumlarının, Rize, Ordu, Trabzon ve Giresun ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer maddeler incelendiğinde; “Kolay borçlanma (nakit çekim) imkânı” maddesinin kredi kartı tercihinde illere göre hiçbir anlamlı farklılık tespit edilmediği için Post Hoc analizi uygulanmamıştır.

4.6. Yaşanılan Yer ile Kredi Kart Kullanmama Nedenleri Arasındaki Anova Testine İlişkin Bulgular

Tablo 15’te yer alan ANOVA testi sonuçları incelendiğinde; yaşanılan yer ile “Kredi kartına ihtiyaç duymuyor olmam”, “Kredi kartının aşırı tüketime neden olduğunu düşünmem” ve “Faizlerle ilgili İslami hassasiyetimin olması” maddelerinde hiçbir anlamlı farklılık olmadığı tespit edildiği görülmektedir. Bu nedenle söz konusu veriler hakkında Post Hoc analizi uygulanmamıştır.

Tablo 15. Yaşanılan Yer ile Kredi Kart Kullanmama Nedenleri Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Faktör	Yaşadığı il	N	\bar{x}	SS	F	P
Kredi kartına ihtiyaç duymuyor olmam	Rize	14	3,28	1,77	1,234	0,295
	Trabzon	53	3,32	1,74		
	Artvin	10	2,60	1,26		
	Ordu	84	2,69	1,56		
	Giresun	18	2,94	1,39		
	Gümüşhane	7	2,85	1,34		
Kredi kartının aşırı tüketime neden olduğunu düşünmem	Rize	14	3,35	1,69	1,024	0,405
	Trabzon	53	3,33	1,69		
	Artvin	10	3,00	1,69		
	Ordu	84	2,98	1,61		
	Giresun	18	3,83	1,38		
	Gümüşhane	7	2,85	1,57		
Faizlerle ilgili İslami hassasiyetimin olması	Rize	14	3,28	1,63	0,986	0,428
	Trabzon	53	2,94	1,78		
	Artvin	10	2,50	1,26		
	Ordu	84	3,11	1,73		
	Giresun	18	3,50	1,33		
	Gümüşhane	7	4,00	1,52		
Yeterince güvenli bulmuyor olmam	Rize	14	3,00	1,46	2,727	0,021
	Trabzon	53	2,54	1,57		
	Artvin	10	2,30	1,56		

Ordu	84	2,79	1,66
Giresun	18	4,00	1,28
Gümüşhane	7	3,42	1,81

Yaşanılan yer ile “kredi kartını yeterince güvenli bulmuyor olmam” değişkeni arasındaki ilişkilerde $F=2,727$, $Prob.=0,021<0,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Tukey testi sonucu göre ise bu anlamlı farklılık; Giresun ilinde yaşayanların tutumlarının, Trabzon ve Ordu ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Ankete katılan hanehalkının yaşadıkları illere göre kredi kartı ile yaptıkları harcamaların ortalama dağılımları Tablo 16'da gösterilmiştir (1=Çok Az, 2=Az, 3= Orta, 4=Fazla, 5=Çok Fazla).

Tablo 16. Yaşanılan Yere Göre Kredi Kartı ile Yapılan Harcama Kalemlerin Dağılımı

	Rize	Trabzon	Artvin	Ordu	Giresun	Gümüşhane
Temel Gıda Ürünleri	3	3	4	4	4	3
Giyim-Ayakkabı	4	4	4	4	4	4
Kozmetik	3	3	3	3	3	3
Sağlık	3	3	3	4	3	2
Sosyo-Kültürel Etkinlik	3	3	3	3	3	2
Eğitim-Öğretim	2	3	3	4	4	2
Barınma	2	2	3	4	3	2
Ulaşım	3	3	3	4	3	3
İletişim	3	3	4	4	4	3
Akaryakıt	3	3	4	4	4	4
Doğalgaz-Elektrik vb.	3	2	3	4	4	3
Beyaz Eşya/Elektronik	3	3	3	4	4	4
Yapı-Market	3	3	3	3	3	3

Tablo 16'ya göre Artvin, Ordu ve Giresun ilinde yaşayan kredi kartı kullanıcıları; temel gıda ürünleri, giyim-ayakkabı, iletişim harcamalarında diğer illere oranla daha fazla kredi kartı tercih etmiştir. Tüm illerde kredi kartı ile en çok harcama yapılan kalem giyim-ayakkabı olmuştur. Rize ilinde yaşayan katılımcıların en fazla harcama yaptıkları kalemler; eğitim-öğretim ve barınmadır. Trabzon ilinde kart kullanım payı en yüksek olan kalemler ise barınma ve fatura ödemesi iken Gümüşhane ilinde sağlık, sosyo-kültürel etkinlikler, eğitim-öğretim ve barınmadır. Sonuç olarak Doğu Karadeniz illerinde yaşayan hanehalkının kredi kartı harcamalarındaki en düşük payın barınma kalemine ayrıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda küreselleşme, dijitalleşme, ulaşım imkânlarının ve hızının artması, toplumun gelir seviyesinin yükselmesi, ürün ve arz çeşitliliği, e-ticaret ve yurtdışı seyahatlerin artmasının da etkisi ile Türkiye'de kredi kartı kullanımı önemli ölçüde artmıştır. Kredi kartı kullanımının artış hızı ve kullanım oranları Türkiye'nin her bölgesinde aynı olmamakla birlikte son yıllarda her bölgede bir artış olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın kapsamı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illeri ile sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların %59,1'i erkek, %40,9'u kadınlardan oluşmaktadır. İlgili örneklemin yaş dağılımının ise %79,7'si 18-47, yaş arasında, %20,3'ü ise 58 ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Anket yapılan hanehalkının %19,5'i ilköğretim, %32,8'i lise, %44,3'ü üniversite ve %3,5'i lisansüstü mezundur. %24,4'ü memur, %17,5'i öğrenci, %16,8'i işçi, %9,8'i ev hanımı, %9'u esnaf, %8,6'sı emekli, %7,2'si işsiz ve %1,7'si ise çiftçidir. Ayrıca, kredi kartı kullananların yaklaşık %60'ı erkek, %80'i 18-47 yaş aralığında ve %45'e yakını üniversite mezundur.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların %59,9'unun kendisine ait bir kredi kartı varken, %43,1'inin ise kendisine ait bir kredi kartı yoktur. Buradan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kredi kartı sahiplik oranının %56,9'la Türkiye'de yaklaşık %44 olan ortalamanın üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır (TBB, 2018).

Burada kredi kartı sahipliği ile kullanımı arasındaki fark önem arz etmektedir. Çünkü katılımcıların %76'sının kredi kartı kullandığı, %24'ünün ise kullanmadığı belirlenmiştir. Bu durum kredi kartı sahibi olmayan kişilerin başkalarının kredi kartını veya ek kartını kullanmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, kendisine ait bir kredi kartı olmayanların %44,4'ünün alışverişlerinde bir şekilde kredi kartı kullandığı ortaya çıkmaktadır. Kısaca; Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayanlardan kredi kartı sahibi olmayanların neredeyse yarısının bir başkasının kredi kartını kullanarak alışveriş yaptığı anlaşılmaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki tüketicilerin %42,5'inin sadece 1 adet kredi kartı varken, kalan %57,5'inin 2 veya daha fazla kredi kartı sahibi olduğu görülmektedir. İnsanları kredi kartı kullanmaya yönlendiren nedenler incelendiğinde en etkili faktörün kredi kartının taksitli alış-veriş imkânı sağlaması, ardından ödeme kolaylığı sağlaması ve son olarak para taşıma riskini azaltması gibi nedenlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kredi kartı kullanımı ile demografik faktörler arasındaki ilişkiye bakıldığında Doğu Karadeniz genelinde erkeklerin, evlilerin, memur kesiminin ve iki bin TL'ye kadar geliri olanların daha yüksek oranda kredi kartı kullandığı anlaşılmıştır. Buna göre, borçlanma ihtiyacı daha az olan: kadınlar, çiftçiler ve yüksek gelirli daha az kredi kartı kullanmaktadırlar. Ankete katılan hane halkının kullandıkları kredi kartı sayısı ile yaşadığı il arasında istatistiki anlamda güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Giresun ve Gümüşhane illerinde sayı olarak birden fazla kredi kartı kullanımı diğer illere göre daha yüksek çıkmıştır. Kredi kartının en yüksek oranda faydalı gören il Rize iken, faydalı bulma oranı en düşük olan il Artvin'dir. Aynı zamanda kredi kartını güvenli bulma oranı en yüksek olan il Trabzon'dur. Gümüşhane ise en az oranla güvenli bulan ildir. Kredi kartının, harcamaları artırıp artırmadığı da önemli bir gösterge olduğundan, bu soruya en yüksek oranda "evet artırmaktadır" diye cevap veren şehir Trabzon ilidir. Bu oranın en düşük olduğu il ise Gümüşhane'dir. Kredi kartın limitini yeterli bulanların en yüksek oranda yaşadıkları il Trabzon iken en düşük oran Artvin ilinde tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların yaşadıkları iller kredi kartı kullanımı üzerinde etkilidir diyebiliriz.

Yaşanılan yer ile kredi kartı tercih faktörleri arasında yapılan analiz sonunca anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin kredi kartı tercih faktörü olan "para taşıma riskini azaltması" illere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığa sebep olan iller: Ordu, Trabzon ve Giresun illeridir. Bu iller ilgili faktörün, kredi kartı tercihi üzerindeki etkisini diğer illerden daha yüksek görmektedir. Bunun gibi tüm faktörler iller bazında değişiklik göstermektedir. Tek bir ilin ayrıştığı faktörler ise "Puan biriktirme imkânı sağlaması", "Otomatik ödeme talimatları", "Yurt dışı kullanım imkânı", "E-ticarette kullanıldığı için" ve "Sanal Kart hizmetini sunması"dır. Bu faktörlerde sırasıyla: ilk üç faktörde Ordu, Rize ve Gümüşhane ilinde yaşayanların tutumları diğer illerde yaşayanların tutumlarından daha yüksektir.

Katılımcıların yaşadıkları yer ile kredi kartı kullanmama arasında yapılan analiz sonunca çok fazla bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sadece "yeterince güvenli bulmuyor olmam" maddesinde çok anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre Giresun ilinde yaşayanların tutumlarının, Trabzon ve Ordu ilinde yaşayanların tutumlarından daha yüksektir.

Yapılan çalışma kapsamında katılımcıların kredi kartı ile yaptıkları harcamalarının illere göre dağılımları tespit edilmiştir. Buna göre Artvin, Ordu ve Giresun ilinde yaşayan kredi kartı kullanıcıları; temel gıda ürünleri, giyim-ayakkabı, iletişim harcamalarında diğer illere oranla daha fazla kredi kartı tercih etmiştir. Tüm illerde kredi kartı ile en çok harcama yapılan kalem giyim-ayakkabı olmuştur. Rize ilinde yaşayan katılımcıların en fazla harcama yaptıkları kalemler eğitim-öğretim ve barınmadır. Trabzon ilinde kart kullanım payı en yüksek olan kalemler ise barınma ve fatura ödemesi iken Gümüşhane ilinde sağlık, sosyo-kültürel etkinlikler, eğitim-öğretim ve barınmadır. Sonuç olarak Doğu Karadeniz illerinde yaşayan hanehalkının kredi kartı harcamalarındaki en düşük payın barınma kalemine ayrıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmadan edilen sonuçlar ışığında, bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların başkalarının kredi kartı ile alışveriş yapanların daha çok kimlerin kartını kullandıkları ve bu kullanımda hangi tür alışverişlerin yer aldığı üzerine yapılabilir. Çalışmanın kapsamı genişletilerek ulusal bazda bir uygulama yapılabilir. Ayrıca çalışmanın bankalara, politika yapıcılara yol göstermesi ve araştırmacılar açısından ise kapsamlı bir kaynak oluşturması beklenmektedir.

Çalışmada kredi kartı ile yapılan harcama kalemleri illere göre kategorize edilerek bu hizmeti sağlayan bankalara önemli bir veri sunulmaktadır. Bankaların illerdeki bu harcama gruplarına göre farklı kampanyalar yürütmesi, kredi kartlarının kullanımını daha da arttıracığı düşünülerek, tavsiye edilmektedir. Kredi kartı sahibi olmayan ancak başkalarının kredi kartı ile alışveriş yapan bireyler olduğu sonucundan hareketle alana merak duyan araştırmacıların bu yönde çalışma yapmaları tavsiye edilmektedir. Böylece, daha çok kimlerin kartını kullandıkları ve bu kullanımda hangi tür alışverişlerin yer aldığı ile niçin kredi kartına sahip olmadıkları değerlendirilerek piyasa aktörlerine veri sağlanabilecektir. Ayrıca ülkenin diğer coğrafi bölgeler üzerine ve de kapsam genişletilerek ulusal bazda bir uygulama yapılabilir. Son olarak, çalışmada ulaşılan sonuçların araştırmacılar, bankalar ve politika yapıcılara yol göstermesi beklenmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, Ö. (2015). *Anı ve fotoğraflarla Türkiye'nin kartlı ödeme sistemleri tarihi*. Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa, İstanbul.
- Alam, S.S., Rahim, R. A., Haq, M. R. & Khan, M. A. R. (2014). What influence credit card debts in young consumers in Malaysians. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, 6, 106-116.
- Altan, M. ve Göktürk, İ. (2008). Türkiye'de memurların kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 39, 110-126.
- Armstrong, C. J. & Craven, M. J. (1993). Credit card use and payment practices among a sample of college students. *Proceedings of 6th Annual Conference of the Association for Financial Counseling and Planning Education*, 12, 48-159.
- Aslanoğlu, S. ve Korga, S. (2017). Kredi kartı kullanımı ve kompulsif satın alma: Kırıkkale ilinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 148-165.
- Aşan, Z. (2007). Kredi kartı kullanan müşterilerin sosyo ekonomik özelliklerinin kümeleme analizi ile incelenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 256-267.
- Babuşçu, Ş. ve Hazar, A. (2016). *Genel bankacılık bilgileri*. Bankacılık Akademisi Yayınları, Ankara.
- BKM (Bankalararası Kart Merkezi) (2018). https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2015/06/BKM-FAAL%C4%B0YET-RAPORU-2018_bask%C4%B1_.pdf/ Erişim Tarihi: 16.05.2019.
- Blankson, C., Paswan, A. & Boakye, K. G. (2012). College students' consumption of credit cards. *International Journal of Bank Marketing*, 30(7), 567-585.
- Cebeci, İ. ve Uçar, S. (2016). Bireysel finansmanda etkili bir araç: kredi kartı üzerine ampirik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 1-20.
- Çavuş, M.F. (2006). Bireysel finansmanın temininde kredi kartları: türkiye'de kredi kartı kullanımı üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 173-187.
- Çiçek, R. ve Demirdelen, K. (2010). Kredi kartı kullanıcılarının kart tercihlerini değerlendirmeye yönelik bir araştırma: Niğde Üniversitesi akademisyenleri örneği. *Yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 66, 1-20.
- Durukan, T., H., Elibol ve M. Özhavzalı (2005). Kredi kartlarındaki taksit uygulamasının tüketicinin harcama alışkanlıkları üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir araştırma (Kırıkkale ili örneği), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 143-153.
- Evans, D. S. (2004). The growth and diffusion of credit cards in society. *Payment Card Economics Review*, 2, 59-76.
- Fitch Ratings (2002). *Dealing the cards: an overview of european credit card ABS*. Consumer ABS (Asset-backed Securitized) / Europa Criteria Report, New York.
- Golin, J. & Delhaise, P. (2013). *The bank credit analysis handbook a guide for analysts, bankers and investors*. Wiley Finance Series, USA.
- Göv, A. ve Salihoglu, E. (2020). Türkiye'de ekonomik göstergeler ve para arzının bireysel kredi kartı kullanımına etkileri. *The Journal of International Scientific Researches*, 5(1), 50-63.
- Hayhoe, C. R., Leach, L. & Turner, P. R. (1999). Discriminating the number of credit cards owned by college students' credit and money attitudes. *Journal of Economic Psychology*, 20, 643-656.
- İnsel, A. ve Yalın, C. (2001). Türkiye ekonomisinde tüketim davranışı. *İşletme ve Finans Dergisi*, 16(173), 42-53.
- İslatince, N. (2017). Üniversite öğrencilerinin kredi kartı tercih etme nedenleri önem sıralaması: Anadolu Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Journal Of Current Researches On Social Sciences*, 7(3), 125-138.
- Kaya, F. (2009). *Türkiye'de kredi kartı uygulamaları*. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:263.
- Kurtuluş, K. ve Nasır, S. (2006). Consumer behavior of credit card users in an emerging market. *6th Global Conference on Business & Economics*, Gutman Conference Center, USA.
- Lawrence, F. C., Christofferson, R. C., Nester, S. E., Moser, E. B., Tucker, J. A. & Lyons, A. C. (2003). Credit card usage of college students: evidence from Louisiana State University, Research Information Sheet Number, 107, 1-27.

- Mantel, B. & McHugh, T. (2001). Competition and innovation in the consumer e-payments market? considering the demand, supply and public policy issues, *Emerging Payments. Occasional Working Paper Series*, 4, 1-59.
- Norvitis J.M., T.M. Osberg, P.Young, M.M. Mervin, P.V.Roehling & M.M.Kamas (2006). Personality factors, money attitudes, financial knowledge and creditcard debt in college students, *Journal of Applied Social Psychology*, 36(6), 1395- 1413.
- Önder, K. (2018). The effect of credit card usage on consumer behavior. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 9(32), 1099-1120.
- Özkan, C. (2014). Türkiye’de kredi kartı kullanıcı profili ve davranışı analizi. Uzmanlık Yeterlilik Tezi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özkul, Fatma Ulucan ve Tapşın, Gülçin (2010). Kredi kartı kullanımı ile kullanılabilir gelirin tüketim üzerindeki etkisi ve türkiye ekonomisi üzerine bir ampirik çalışma. *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47, 138-153.
- Qi, M. & Yang, S. (2003). Forecasting consumer credit card adoption: what can we learn about the utility function. *International Journal of Forecasting*, 19(1), 71-85.
- Reisoğlu, S. (2004). Banka kredi kartları ve uygulama sorunları. *Bankacılar Dergisi*, 49, 100-123.
- Sönmezler, G., Gündüz, İ. O. ve Torun, M. (2019). Türkiye’de kredi kartı harcamaları ile tüketici güven endeksi ve enflasyon arasındaki ilişki üzerine ampirik bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 17-29.
- Sungur, İ. (2013). Türkiye’de banka ve kredi kartları operasyonlarının hukuki çerçevesi. Bankalararası Kart Merkezi (BKM), İstanbul., 1- 268.
- TBB (2018). <https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23>. Erişim Tarihi: 15.04.2020.
- Teoh, W. M., Chong, S-C. & Yong, S.M. (2013). Exploring the factors influencing credit card spending behaviour among Malaysians, *International Journal of Bank Marketing*, 31(6), 481-500.
- Teoman, Ö. (1989). Hukuki yönden kredi kartı uygulaması. *İktisat Bankası Eğitim Yayınları*, No:12, Yön Ajans Matbaası, İstanbul.
- Tuğay, O. ve Başgöl, N. (2007). Önemli bir finansman kaynağı olarak kredi kartları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını*, 12(3), 217-315.
- Warwick, J. & Mansfield, P. (2000). Credit card consumers: college students' knowledge and attitude, *Journal Of Consumer Marketing*, 17(7), 617-6.
- Yayar R. vd. (2011). Üniversite öğrencilerinin kredi kartı sahibi olmaları üzerinde etkili olan faktörler: Gaziosmanpaşa ve İnönü Üniversite’lerinden Ampirik Bulgular, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 152-169.
- Yılmaz, E. (2000). *Türkiye’de kredi kartı uygulaması ve ekonomik etkileri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this study is to determine the credit card ownership rates of the households living in the Eastern Black Sea region in Turkey and the factors affecting the use of credit cards. The study sample consisted of Turkey’s eastern Black Sea region is located in Artvin, Rize, Gumushane, Trabzon, Giresun and Ordu provinces were identified as.

Methods

The data in the study were obtained by face-to-face survey method. The analysis methods used in the study are frequency analysis, chi-square test and anova test.

Findings

As a result of the study, it was determined that 76% of the participants used credit card and 24% did not use it. It was determined that the two most important factors that affect the credit card usage of households were the installment shopping and payment convenience. It was determined that the motivation of the people who do not use credit card, besides their sensitivity of interest, is the fact that credit card usage increases the expenditures.

Conclusion

According to the results of the study, 59.9% of the participants have their own credit card and 43.1% do not have their own credit card. From these data, it appears that the credit card ownership rate is lower than expected. However, the difference between credit card ownership and use is important. Because 76% of the participants used credit cards and 24% did not use them. This is due to the fact that non-credit card holders use the credit card or supplementary card of others. Accordingly, 44.4% of those who do not have a credit card of their own use credit card in their purchases. Briefly; It is understood that almost half of the people living in the Eastern Black Sea Region who do not have credit cards make purchases using the credit card of another person.

While 42.5% of the consumers in the Eastern Black Sea Region have only one credit card, the remaining 57.5% have 2 or more credit cards. When the reasons that lead people to use credit cards are analyzed, it is seen that the most effective factor is the fact that the credit card provides the possibility of shopping in installments, then provides ease of payment and finally reduces the risk of carrying money.

In the light of the results obtained from the study, it can be done on the researchers who will be working in this field, who uses the credit card of others, who uses the card more and what kind of purchases take place in this use. In addition, the scope of the study can be expanded and a national application can be made.

Üniversite Öğrencilerinin İş (İstihdam) Umudu ile Akademik Branş Memnuniyeti Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

An Investigation on the Relationship between Employment Hope and Academic Major Satisfaction Levels of University Students

Merve Gerçek¹

Öz

İş arayan bireylerin bilgi, beceri ve beklentilerine uygun bir iş bulmak ve bu işte kalabilmek için istihdam olgusuna bakış açıları ve mesleki farkındalık düzeyleri önem taşımaktadır. İş umudu, öğrencilerin ve mezunların işgücü piyasaları hakkında bilgi sahibi olma ve bir iş arayışında bulunabilmelerine yönelik genel ruh halini ifade etmektedir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin istihdam kavramına bakış açılarının değerlendirilmesinde yararlanılan iş umudu düzeyleri ile akademik branş memnuniyeti düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini 548 son sınıf üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Elde edilen verilerle yapılan analizler sonucunda, iş umudu ve akademik branş memnuniyeti arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin iş umudu düzeylerinin ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinin cinsiyet ve mezun olduktan sonra tercih edileceği düşünülen sektör türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Erkek öğrencilerin iş umudu düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu, kadın öğrencilerin ise akademik branş memnuniyeti düzeyinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kamu sektöründe çalışmayı düşünen öğrencilerin hem iş umudu hem de akademik branş memnuniyeti düzeylerinin özel sektörde çalışmayı düşünenlere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, İş umudu, Akademik Branş Memnuniyeti

Abstract

Occupational awareness levels and the perceptions regarding employment are important for finding and staying in a job which matches the appropriate knowledge, skills, and expectations of job seekers. Employment hope is the general mood for students and graduates to gain knowledge about labor markets and to seek a job. In this study, it was aimed to investigate the relationship between employment hope levels and academic major satisfaction levels used in evaluating university students' perspective on employment concept. The study sample consisted of 548 senior university students. As a result of the analysis, it was determined that there were positive relationships between employment hope and academic major satisfaction. Also, it was examined whether the employment hope and academic major satisfaction levels of the students differed according to gender and sector type to be preferred after graduation. It was seen that male students had higher employment hope levels and female students had higher academic major satisfaction levels. It was determined that the students who are considering working in the public sector have higher employment hope levels and academic branch satisfaction levels than those who are considering working in the private sector.

Keywords: Employment, Employment Hope, Academic Major Satisfaction

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M12, M19

Submitted: 21 / 11 / 2019

Accepted: 08 / 05 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, merve.gercek@kocaeli.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7076-8192.

Giriş

Üniversite öğrencilerinin istihdam kavramına bakış açıları ve mesleki yönelimlerinin gelecekteki kariyer kararları üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ele alınan değişkenlerden birisi iş umududur. İş umudu, ekonomik kendine yetme kavramı temelinde, psikolojik kendine yetme kavramının bir alt boyutu olarak ele alınmaktadır. İş umudunun, bireylerin ekonomik başarı elde edebilmeleri için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bir başka ifade ile bireylerin iş bulabilme konusunda kendilerine ne düzeyde güvendiği ile ilgili olan iş umudu kavramı, onların kariyeri ile ilgili plan yapabilme, yeteneklerini doğru şekilde değerlendirebilme, sorunlarla karşılaştığında uyum sağlayabilme gibi becerilerini içine alan bir değişkendir.

İş umudu, pozitif psikolojinin çalışma konularından biri olarak kabul edilen umut kavramı ile ilişkilidir. Seligman'ın (2002) çalışmalarıyla ortaya çıkan pozitif psikoloji yaklaşımı ve bireyin güçlü yanlarını temel alan diğer yaklaşımlar, bireylerin olumsuz özellikleri yerine güçlü yanlarının geliştirilmesini teşvik etmiştir. Pozitif psikoloji, psikoloji alanında genellikle bireylerin olumsuz özellikleri ve zayıf yanlarıyla ilgilenmek yerine, güçlü yanlarının neler olduğu ve bunların nasıl geliştirilebileceğine odaklanan bir bakış açısıdır. Bu bağlamda, pozitif psikoloji açısından "umut" kavramı bireyin olumlu bir psikolojik iyi oluş haline sahip olmasında önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. Umut, beklenmedik ve istenmeyen durumlarda bireylerin enerji düzeylerinde artış sağlayan bir değişkendir (Buckley ve Herth, 2014). Bireylerde umut düzeyinin yüksek olmasının, öz saygı ve akademik başarı düzeylerini de arttıracığına yönelik bulgular elde edilmiştir (Valle, Huebner ve Suldo, 2006).

Yetişkin yaşamının önemli boyutlarından birisi olarak sayılan ve örgütsel bağlamda sayısız çalışmaya konu olan iş tatmini, üniversite öğrencileri açısından eğitimin gerçekleştiği alan ve mesleki öğrenme süreci bağlamında incelenmektedir. Üniversite öğrencileri genellikle uzun dönemli iş sözleşmesine sahip olmadıkları için akademik branş memnuniyetleri incelenerek geleceğe yönelik iş tatmini düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Nauta, 2007). Akademik branş memnuniyeti, bir öğrencinin mevcut akademik branşına yönelik genel bakış açısıdır. Akademik branş memnuniyeti, öğrenim görülen bölüme yerleşmiş olmaktan duyulan mutluluk, başka bir bölüme geçmeyi düşünmeme, bireyin kendisini bölümü hakkında iyi hissetmesi ve değişim ihtiyacı duymamasını ifade etmektedir.

Akademik branş memnuniyetinin, kariyer iyimserliği ve kariyer geliştirme arzusu gibi değişkenlerle olumlu ilişkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin okuduğu bölüme ilişkin memnuniyet düzeylerinin, kariyerlerine ilişkin algıları üzerinde gelecekte etkili olabileceğini düşündürmektedir. Böylece kariyer bağlamında önemli bir belirleyici olarak varsayılan iş umudu değişkeninin, akademik branş memnuniyeti ile ilişkili olduğunu ortaya koyabilmek önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin kariyer kararlarının belirleyicilerinden olan iş umudu ve geleceğe yönelik iş tatmininin bir öncülü olan akademik branş memnuniyeti arasında olumlu ilişkiler bulunacağı öngörülmüştür.

1. Kuramsal Arka Plan

1.1. İş Umudu

Umut kavramı konusunda nicel çalışmaların öncülerinden sayılan Snyder (1995) kendisinden önceki araştırmacıların umut kavramına şüpheli yaklaştığını ve ölçülebilecek kadar belirgin bir özellik olmadığını düşündüklerini öne sürmüştür. Snyder vd. (1991), umudun bireye sağladığı olumlu duygusal durumun, yüksek hedeflere ulaşma olasılıklarına ve daha yüksek bir odaklanmaya yol açtığını vurgulamaktadır. Umut, bireyin amacına ulaşma inancı ve bu yolda gerekli araçları kullanabilme duygusudur (Hong ve Choi, 2013). Herth'in (1993: 538) tanımına göre umut, mevcut durumun aşılmasını sağlayan ve yeni bir varlık olma bilincini teşvik eden dinamik içsel bir güçtür. Larsen, Edey ve Lemay (2007), Snyder'in umudu kavramsallaştırmak için oluşturduğu bilişsel modele dayanarak yaptıkları tanımda umudu "zihinsel irade gücünün (hedefe yönelik enerjilerin) toplamı ve kişinin hedeflere ulaşmak için sahip olduğu yol gücü (hedeflere algılanan yollar)" ile birlikte çok boyutlu bir "düşünme, hareket etme, hissetme etkileşimini içeren bir beklenti süreci" ve "ilgili ve kişisel olarak anlamlı olan gelecekteki bir yerine getirmeye yönelimi" olarak tanımlamışlardır.

Umut kavramı bireylerin anlamlı bir iş edinme yolculuğuna katkıda bulunduğu için işgücü gelişimi ve mesleki psikolojide önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Juntunen ve Wettersten (2006), Snyder'in umut kavramsallaştırmasına dayanarak İş Umudu Ölçeği'ni (Work Hope Scale) geliştirmişlerdir. Yazarlar, iş umudunu bireyin işle ilgili amaçları, amaçlara ulaşmak için gereken yollar, işe ve işle ilgili amaçlara yönelik olumlu güdüsel ruh hali olarak tanımlamışlardır. Bir başka anlatımla, iş umudu, bireyin işiyle ilgili hedeflerini gerçekleştirmesine yönelik olumlu düşüncelerinin yanında hedeflerini gerçekleştirebilmek için yapması gerekenlere de hazır oluşunu içeren bir kavramdır. İş umuduna ek olarak mesleki umut kavramı, tatmin edici ve anlamlı bir çalışmanın elde edilebildiği bir geleceğin öngörülmesi ile ilişkili pozitif duygusal ve güdüsel bir durum olarak tanımlanmıştır (Brown, Lamp, Talender ve Hacker, 2012).

Hong'a (2013) göre iş umudu, ekonomik başarı elde edebilmek için oldukça gereklidir. Başka bir deyişle, iş umudu bireylerin "olası öz (possible-self)"e (Oyserman, Bybee, Terry ve Hart-Johnson, 2004) inanmaya devam etmeleri ve kariyer yollarına bağlı kalmaları için kritik öneme sahiptir. İş Umudu Ölçeği (İÜÖ), Hong vd. (2009, 2012) tarafından geliştirildiğinde başlangıçta işgücünün geliştirilmesinde ekonomik kendine yetme (economic self-sufficiency) anlayışını tamamlayabilmek için psikolojik kendine yetme (psychological self-sufficiency) kavramını ölçebilmek için geliştirmiştir. Yazarlar ilk aşamada iş umudunu, istihdam engellerinin (employment barriers) aşılmasını içeren ve bireyin istihdamına ve finansal hedeflerine ulaşmada dönüştürücü bir süreç olarak ele almışlardır (Hong, Sherrif ve Naeger, 2009; Hong, 2013). Daha sonra yapılan İÜÖ çalışmasında ise iş umudu, istihdam durumu, finansal güvenlik ve bağımsızlığın bir bileşimine dayan sonuç odaklı bir kavram olarak kullanılmıştır. Hawkins' e (2005: 86) göre kendine yetme, bireyler ve aileleri için uzun dönemli ekonomik, fiziksel, psikolojik ve sosyal refah sağlayabilecek insan potansiyelini azami düzeye çıkarabilmektir. Becker, Kovach ve Gronseth (2004:332), bireyin kendi ihtiyaçlarını tanımlayarak ne yapacağına karar verebilmesi, kararlarını uygulaması ve gelecekteki ihtiyaçlarını da bu şekilde giderebilmesidir. Yazarlara göre kendine yetebilme, kişinin hayatta kalabilmesiyle ilgili bir kavramdır. Hong vd.'nin (2009) kavramsal yapılandırmasına göre ekonomik kendine yetebilme, istihdam, finansal bağımsızlık ve ekonomik güvenlik; psikolojik kendine yetebilme ise iş umudunu oluşturan psikolojik güçlendirme ve amaca yönelik yollardan oluşmaktadır. Ekonomik kendine yetebilme bir sonuç, psikolojik kendine yetebilme ise bir süreçtir. Yazarların çalışmasında kendine yetebilme, ekonomik hedeflere ulaşabilmek için gerekli içsel gücü oluşturabilme, öngörü yeteneği kazanabilme ve hedeflere ulaşmak için gerekli becerileri edinme süreci olarak tanımlanmıştır. Hong vd.'ye göre (2016) iş umudu kavramı psikolojik kendine yetme sürecinin bir alt boyutu olarak ele alınabilir (Tablo 1).

Tablo 1. Hong vd.'nin (2016) Ekonomik ve Psikolojik Kendine Yetme Kavramsallaştırması

Ekonomik Kendine Yetme İstihdam ve finansal çıktılar İstihdam Finansal bağımsızlık Ekonomik güvenlik
Psikolojik Kendine Yetme İş Umudu Psikolojik güçlendirme Öz-değer Kendini algılama yeteneği Gelecekteki eğilim Amaç yönelimli Yol Öz-güdülenme Kaynaklar ve beceriler Hedef yönelimi
Algılanan İstihdam Engelleri Fiziksel ve zihinsel sağlık İşgücü piyasasının dışında kalma Çocuk bakımı Beşeri sermaye Hassas yetenekler

Kaynak: Hong, P. Y. P., Song, I. H., Choi, S. ve Park, J. H. (2016). A Cross-National Validation of the Short Employment Hope Scale (EHS-14) in the United States and South Korea. 41-51, sf: 42.

Hong vd.'nin (2014) çalışması, çalışma çağındaki yetişkin iş arayanların örneklerinden kendine yetme kavramı üzerine yerel bir kuramdan geliştirilen iş bulma kavramını yeniden doğrularak bu alandaki boşlukları doldurmaya çalışmıştır. Kendine yetme kuramı aşağıdaki bileşenlerden oluşmaktadır:

- Öz-değer
- Kendini algılama yeteneği
- Gelecekteki eğilim
- Öz-güdülenme
- Beceri ve kaynakların kullanımı
- Hedef yönelimi

İş umudu kavramı ise bu alt bileşenlerden ilham alınarak a) psikolojik güçlendirme (kendine değer, kendini algılama yeteneği ve gelecekteki görünüm) ve b) amaç yönelimli yol (öz motivasyon, becerilerin ve kaynakların kullanımı ve hedef yönelimi) olmak üzere iki alt bileşen temelinde yapılandırılmıştır. İş umudu, istihdamın önündeki engelleri azaltmaya devam eden işgücü piyasası yapısına göre kendi kendini belirleme, iç kontrol odağı, içsel motivasyon, esneklik ve güçlendirmeden oluşan temel bir içsel beceri olarak tanımlanmaktadır (Hong vd., 2016). İş umudunun, algılanan istihdam engellerini doğrudan etkilediği, eski hükümlüler ve düşük gelirli iş arayanlar arasında algılanan istihdam engelleri ile ekonomik kendine yetme kavramı arasındaki yola aracılık ettiği belirlenmiştir (Hong, Lewis ve Choi, 2013; Hong, Hodge ve Choi, 2015).

Seçer ve Yazıcı'nın (2018) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada iş umudunun öğrencilerin tükenmişlik düzeylerini kısmen azaltabilecek bir değişken olduğu belirlenmiştir. Küpana'nın (2017) çalışmada mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin iş umudu düzeyleri incelenmiş ve öğrencilerin iş umudu puanlarının yaş, bölüm, sınıf ve eğitim ortamının çalışmaya teşvik ediciliği değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür.

1.2. Akademik Branş Memnuniyeti

Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleki ilgi alanlarını nasıl keşfedeceği ve kariyer tercihlerinin hangi yönde olacağını önemli belirleyicilerinden birisi de akademik branşlarıdır. Yeni mezunların kariyerlerine ilişkin yaşadıkları kararsızlıklar ve işgücü piyasaları hakkında yetersiz bilgiye sahip olmaları iş bulma ve ilk işlerinde uzun süre devamlılık sağlayamama gibi sorunlara yol açabilmektedir (Doo ve Park 2019).

Meslek kimliği, işe ilişkin planların ve hedeflerin açık olma derecesi ve bu plan ve hedeflerin kişisel ilgi alanları ve bireylerin güçlü yanları ile ilişkilerini ifade eden bir kavramdır (Gupta, Chong, ve Leong, 2015). Meslek kimliğine sahip bireylerin, iş dünyasına ilişkin anlayışları gelişmiş olacağı için kariyere ilişkin daha tatmin edici kararlar verebildikleri öne sürülmüştür (Holland, 1997). Meslek kimliğine bağlı olarak bireylerin mesleki kararlarının olumlu sonuçlar vermesinin görev performansı üzerinde de etkili olabileceğine yönelik görüşler bulunmaktadır. Gati, Asulin-Peretz ve Fisher'a (2011) göre, mesleki kararlarından daha fazla tatmin duyan bireylerin daha olumlu performans düzeyleri sergilediği söylenebilir.

Sovet, Park ve Jung (2014), birey düzeyinde genel iyi oluş halinin çok boyutlu bir yapı olduğunu ve yetişkinler arasında en yaygın şekilde incelenen boyutunun iş tatmini olduğunu vurgulamıştır. İş tatmini, başarılı bir kariyer kararının öncülü olarak kabul görmüş ve kariyer alanında yapılan çalışmalarda geniş çapta incelenmiştir (Spector, 1997). İş tatmini, bir işte çalışan bireylerin işlerine ilişkin duyduğu genel memnuniyet düzeyini ifade etmesi bakımından üniversite öğrencileri açısından açıklayıcı bir değişken olarak kullanılamamaktadır. Bu bağlamda, üniversite öğrencileri arasında daha anlamlı bir memnuniyet ölçütü olması bakımından akademik branş memnuniyeti kavramı ortaya koyulmuştur. Ayrıca, akademik branş memnuniyetinin ilerleyen dönemlerde iş tatmininin bir belirleyicisi olabileceği beklenmektedir (Nauta, 2007).

Akademik branş memnuniyeti, öğrencilerin birey olarak mesleğinden memnuniyetini ve deneyimlerini etkileyebileceği için kariyer kararları üzerinde de etkili olması beklenmektedir (Nauta, 2007; Sovet vd., 2014). McIlveen, Beccaria ve Burton'ın (2013) çalışmada akademik branş memnuniyeti ile kariyer iyimserliği ve kariyer durumu arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Yazarlara göre, akademik branş memnuniyeti, yeni mezunların kariyer kararlarını etkileyen önemli unsurlardan birisidir. Akademik branş memnuniyeti, akademik memnuniyet üzerinde yapılan çalışmalar arasında bağımlı ve bağımsız değişken olarak en yaygın ele alınan değişkenlerden birisidir (Tessema, Ready ve Yu, 2012).

Lent, Singley, Sheu, Schmidt ve Schmidt'in (2007) tanımına göre akademik branş memnuniyeti, bireyin öğrenci olarak rolünden ve deneyimlerinden duyduğu hazdır. Nauta (2007), akademik branş memnuniyeti kavramını geliştirmiş ve oluşturduğu bir ölçüm aracı ile test etmiştir. Yazar, akademik branş memnuniyetinin genel not ortalamalarıyla olumlu yönde ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Benzer çalışmalarda da, akademik branş memnuniyetinin öğrencilerin akademik performansı üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Kim ve Lee, 2015; Milsom ve Coughlin, 2017). Bir başka ifade ile öğrencilerin akademik branş memnuniyet düzeyleri arttıkça genel not ortalamaları da yükselmektedir. Akademik branş memnuniyeti ve akademik performans arasındaki ilişki bireylerin kariyer kararı verebilme becerilerini geliştirmektedir. Söz konusu değişkenin bireysel kariyer gelişimi ile bağlantılı olduğu görülmüştür (Eun, Sohri ve Lee, 2013).

Nauta'ya (2007) göre, kariyer gelişimi alanında önemli bir değişken olmasına rağmen akademik branş memnuniyeti sınırlı çalışmada incelenmiş ve çok az sayıdaki çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Akademik branş memnuniyeti, genel akademik performans (Nauta, 2007), genel yaşam doyumu ve öznel iyi oluş hali (Lent vd., 2007; Ojeda, Flores ve Navarro, 2011) ve kariyer gelişimi ile ilgili değişkenler üzerinde etkili olmaktadır (Joo vd., 2010). Milsom ve Caughlin'in (2016) çalışmada öğrenci ve branş uyumu ile birlikte akademik branş memnuniyetinin akademik performans üzerinde anlamlı etkileri olduğu belirlenmiştir. Akademik branş memnuniyetinin belirleyicileri arasında kişisel ilgi alanı ve branş tercihi, kişisel özellikler ve öz-yeterlilik bulunmaktadır (Porter ve Umbach, 2006; Logue, Lounsbury ve Gupta ve Leong 2007; DeWitz ve Walsh, 2002). Chuckwuedo ve Ogbuanya'nın (2018) çalışmada akademik branş memnuniyeti üzerinde öğrenme öz-yeterliliği ve öğrenme süreçlerinde koruma çabasının etkileri incelenmiştir. Ebulum ve Chidiobi'nin

(2016) çalışmasında psikolojik dayanıklılığın akademik branş memnuniyeti üzerinde olumlu etkileri olduğuna ilişkin bulgular bulunmaktadır. Gür Erdoğan ve Arsal'ın (2015) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ve öğretmenlik mesleğine yönelim ve kariyer geliştirme arzuları cinsiyet ve öğrenim görülen bölüm türü açısından farklılık gösterirken, akademik branş memnuniyeti ile öğretmenlik mesleğine yönelme ve kariyer geliştirme arzusu ölçeği ve çaba, ısrar ve arzu alt boyutları arasında anlamlı, pozitif ve düşük düzeyde ilişkiler olduğu görülmüştür. Sarıkoç ve Kaplan (2017), öğrencilerin mesleki benlik saygıları ile akademik branş memnuniyetleri ve sosyal duygusal öğrenme becerileri arasında pozitif yönde ilişkiler olduğunu belirlemiştir.

Akademik branş memnuniyetinin, kariyer ile ilgili kararlar üzerindeki olumlu etkilerinin belirlendiği çalışmalara dayanarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 1: Öğrencilerin iş umudu düzeyleri ile akademik branş memnuniyeti düzeyleri arasında olumlu ilişkiler bulunmaktadır.

Yukarıdaki hipoteze ek olarak, üniversite öğrencilerinin akademik branş (okudukları bölüm), cinsiyet ve mezun olduktan sonra tercih etmeyi düşündükleri sektör türüne göre iş umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin hipotezler ise şöyledir:

Hipotez 2: Öğrencilerin iş umudu düzeyleri, cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

Hipotez 3: Öğrencilerin iş umudu düzeyleri, sektör tercihine göre farklılaşmaktadır.

Hipotez 4: Öğrencilerin akademik branş memnuniyeti düzeyleri, cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

Hipotez 5: Öğrencilerin akademik branş memnuniyeti düzeyleri, sektör tercihine göre farklılaşmaktadır.

2. Yöntem

Araştırmanın yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek üzere kullanılan ilişkiyel tarama yöntemidir (Karasar, 2008). Araştırmanın amacı çerçevesinde elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı faktör analizi, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve Pearson korelasyon katsayısından yararlanılmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin istihdama bakış açısının belirlenmesinde önemli bir belirleyici olan iş umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeylerini belirlemek ve aralarındaki ilişkileri incelemektir. Üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrası iş bulabilmelerine yönelik algılarının belirlenmesinde iş umudu önemli bir yere sahiptir. Akademik branş memnuniyeti ise yetişkin yaşamının önemli bir boyutu olan iş tatmininin önemli belirleyicilerinden sayılmaktadır. Akademik branş memnuniyetinin kariyer üzerindeki belirleyici niteliğinden ötürü, iş umudu ile olumlu ilişkilere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu amaca ek olarak, öğrencilerin iş umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinin cinsiyet ve sektör tercihine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Eğitim Fakültesi'nde 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde öğrenim gören 613 son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 548 öğrenci, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Katılımcıların %77,3'ü kadın, %22,7'si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin %70,7'sinin kamu sektöründe, %29,3'ünün ise özel sektörde çalışmayı düşündükleri belirlenmiştir. Öğrencilerin buldukları bölümlere göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

- Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (%7,3)
- Temel Eğitim (%16,8)
- Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi (%30,1)
- Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi (%27,9)
- Yabancı Diller Eğitimi (%7,8)
- Eğitim Bilimleri (%10)

2.3. Araştırmanın Ölçme araçları

Araştırmada İş Umudu Ölçeği ve Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği ile demografik soruların bulunduğu anket formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

İş Umudu Ölçeği: Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Hong ve Choi'nin (2013) geliştirmiş olduğu Kısa İş Umudu Ölçeği (Short Employment Hope Scale)'nin, Akın, Hemedoğlu, Kaya ve Sarıçam (2013) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. Hong ve Choi (2013) Kısa İş Umudu Ölçeği'ni (EHS-14) 661 düşük ücretli işsiz bireyden oluşan bir örneklem ile yeniden güvenilirlik çalışmasını yapmışlardır. Bu çalışma sonucu ölçeğin "psikolojik güçlendirme" ve "amaç yönelimli yol" olmak üzere 2 faktör ve 14 ifadeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Akın vd.'nin (2013) öğretmenlerden oluşan örneklem grubu ile gerçekleştirdiği uyarlama çalışmasında Hong ve Choi'nin (2013) çalışmasındaki iki faktörlü yapı doğrulanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık oranlarının faktörler için sırasıyla 0,85 ve 0,90 olduğu görülmüştür.

Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği: Aslı Nauta (2007) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Gür Erdoğan ve Arsal (2015) tarafından yapılan "Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği (Academic Major Satisfaction Scale)" kullanılmıştır. Ölçek, 6 ifade ve tek boyuttan oluşan 5'li likert bir ölçektir. Gür Erdoğan ve Arsal'ın (2015) çalışmasında da ölçeğin aslındaki yapı korunmuş ve iç tutarlılık katsayısının 0,94 olduğu belirlenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

İş Bulma Umudu Ölçeği'nin genel puan ortalaması ve alt boyutları için ortalamalar Tablo 2'de görülmektedir. Öğrencilerin iş bulma umudu düzeylerinin genel ölçek bağlamında (8,04) ve psikolojik güçlendirme boyutunda (8,40) yüksek olduğu görülmektedir. Amaç yönelimli yol boyutundan alınan puanların ortalamasının 7,89 olduğu görülmüştür. Öğrencilerin Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği'nden aldıkları puanların ortalaması ise 3,52 ile ortanın biraz üzerindedir.

Tablo 2. Ölçüm Araçlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek ve Alt Boyutlar	n	Minimum Değer	Maksimum Değer	Ortalama	Std. Sapma
İş Umudu (Genel)	548	0	10	8,04	1,514
Psikolojik Güçlendirme	548	0	10	8,40	1,448
Amaç Yönelimli Yol	548	0	10	7,89	1,692
Akademik Branş Memnuniyeti	548	1	5	3,52	0,927

3.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Bulguları

Bu çalışmada elde edilen veriler ile veri toplama araçları için faktör analizi yinelenmiştir. İş Umudu Ölçeği ve Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği'nin geçerliliklerinin değerlendirilmesi için açıklayıcı faktör analizi; güvenilirliklerinin değerlendirilmesi için Cronbach alpha katsayısından yararlanılmıştır.

Tablo 3. İş Umudu Ölçeği'nin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Güvenilirlik Değerleri

Maddeler	Faktör Yükleri	Cronbach α
Faktör 1: Psikolojik Güçlendirme (Varyansı açıklama oranı= % 55,936)		0,934
İU12	0,852	
İU11	0,838	
İU14	0,767	
İU10	0,752	
İU9	0,740	
İU8	0,709	
İU6	0,681	
İU7	0,664	
İU13	0,627	
İU5	0,595	
Faktör 2: Amaç Yönelimli yol (Varyansı açıklama oranı= % 9,236)		0,808
İU2	0,826	
İU3	0,799	
İU4	0,712	
İU1	0,640	

Toplam varyansı açıklama oranı=%65,172		0,936
KMO değeri=0,925		
Barlett Testi sonucu Ki-kare=5670,415 sd=91 p=0,000 IU: İş Bulma Umudu		

İş Umudu Ölçeği'nin yapı geçerliliğinin sınanması için yararlanılan açıklayıcı faktör analizinin ilk aşamasında, verilerin analize uygunluğunun değerlendirilmesi için Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) ve Bartlett Testi sonuçları değerlendirilmiştir (Tablo 3). KMO uygunluk testi değerinin 0,925 ve Bartlett Testi sonucunun anlamlı bir değere ($p=0,000$) sahip olması veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010). Temel bileşenler analizi ve “varimax” döndürme yaklaşımının seçildiği açıklayıcı faktör analizi sonucu elde edilen faktör yükleri, birinci faktörde 0,852 ile 0,595 arasında; ikinci faktörde 0,826 ile 0,640 arasında değiştiği görülmüştür. İş Umudu Ölçeği'nin iki faktörlü faktör yapısının, Akın vd.'nin (2013) çalışmasındaki yapı ile aynı doğrultuda ayrıştığı söylenebilir. Ölçeğin Cronbach alpha değerlerinin genel olarak 0,936, alt boyutları açısından 0,934 ve 0,808 olduğu görülmüştür. Ölçeğin genel olarak ve alt boyutları açısından yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir (Özdamar, 2016). Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği için yapılan açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 4. Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği'nin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Güvenilirlik Değerleri

<i>Maddeler</i>	<i>Faktör Yükleri</i>	<i>Cronbach α</i>
ABM1	0,811	
ABM2	0,499	
ABM3	0,794	
ABM4	0,876	
ABM5	0,848	
ABM6	0,772	
Toplam varyansı açıklama oranı=%60,345		0,854
KMO değeri=0,829		
Barlett Testi sonucu Ki-kare=1727,666 sd=15 p=0,000 ABM: Akademik Branş Memnuniyeti		

Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği'ne yapılan açıklayıcı faktör analizinden elde edilen KMO uygunluk testi değerinin 0,829 ve Bartlett Testi sonucunun anlamlı bir değere ($p=0,000$) sahip olması veri setinin faktör analizi için uygun olduğu anlamına gelmektedir (Tablo 4). Ölçeğin faktör yükleri 0,887 ile 0,499 arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenilirliğinin 0,854 değeri ile yüksek düzeyde olduğu söylenebilir (Özdamar, 2016).

3.3. İlişki Analizleri

Araştırmının bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonucu ortaya çıkan anlamlı ve anlamsız ilişkiler Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 5. Değişkenler ve Alt Boyutları Arası Korelasyonlar Tablosu

Değişkenler	1	2	3	4
İş Bulma Umudu (Genel)	1			
Psikolojik Güçlendirme	0,801**	1		
Amaç Yönelimli Yol	0,979**	0,661**	1	
Akademik Branş Memnuniyeti	0,344**	0,126**	0,388**	1

* $p<0,005$; ** $p<0,001$

İş bulma umudu ve akademik branş memnuniyeti arasında yapılan korelasyon analizi sonucu değişkenler arasında genel anlamda düşük düzeyde olumlu yönde (0,344) bir ilişki olduğu görülmüştür (Tablo 5). Bu durum öğrencilerin akademik branş memnuniyet düzeyleri arttıkça iş bulma umudu düzeylerinin de artacağını ifade etmektedir. İş bulma umudu ölçeğinin alt boyutlarının da akademik branş memnuniyeti ile düşük düzeyde olumlu yönde ilişkileri bulunduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak *Hipotez 1*'in doğrulandığı söylenebilir.

3.4.Farklılık Analizleri

Tablo 6. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız Grup T-Test Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	n	Ortalama	s.s.	S.D.	t	p
İş Bulma Umudu (Genel)	Kadın	418	8,0858	1,42618	0,06976	1,094	0,275
	Erkek	123	7,8931	1,79255	0,16163		
Psikolojik Güçlendirme	Kadın	418	8,4264	1,36200	0,06662	0,490	0,625
	Erkek	123	8,3435	1,72565	0,15560		
Amaç Yönelimli Yol	Kadın	418	7,9495	1,60396	0,07845	1,219	0,225
	Erkek	123	8,0104	1,67085	0,08868		
Akademik Branş Memnuniyeti	Kadın	418	3,6007	0,90888	0,04478	3,041	0,003
	Erkek	123	3,3039	0,94596	0,08672		

Tablo 6'da iş bulma umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı görülmektedir. İş bulma umudunun genel ölçek düzeyinde ve alt boyutlarında cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, öğrencilerin akademik branş memnuniyeti düzeylerinin kadın öğrenciler ($x=3,60$) için erkek öğrencilere ($3,30$) göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bir başka deyişle, kadın öğrencilerin eğitim gördüğü akademik branştan duydukları memnuniyet düzeyi erkek öğrencilerinkinden daha fazladır. Böylece, *Hipotez 2* reddedilmiş, *Hipotez 4* ise kabul edilmiştir.

Tablo 7. Sektör Tercih Değişkenine İlişkin Bağımsız Grup T-Test Sonuçları

Değişkenler	Sektör Tercih	N	Ortalama	s.s.	S.D.	t	p
İş Umudu (Genel)	Özel	147	7,6691	1,58359	0,13061	-3,240	0,001
	Kamu	355	8,1545	1,50413	0,07983		
Psikolojik Güçlendirme	Özel	147	8,0425	1,42848	0,11782	-3,290	0,001
	Kamu	355	8,5148	1,47793	0,07844		
Amaç Yönelimli Yol	Özel	147	7,5197	1,77554	0,14644	-2,939	0,003
	Kamu	355	8,0104	1,67085	0,08868		
Akademik Branş Memnuniyeti	Özel	147	3,2086	1,05158	0,08794	-4,612	0,000
	Kamu	355	3,6614	,81545	0,04365		

Tablo 7'de iş bulma umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinin sektör tercihi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı görülmektedir. İş bulma umudunun genel düzeyde ve alt boyutları bakımından sektör tercihinin göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir ($p=0,001<0,005$; $p=0,003<0,005$; $p=0,000<0,005$). Bu sonuçlara göre kamu sektöründe çalışmak isteyen öğrencilerin ($x=8,15$; $x=8,51$; $x=8,01$) iş bulma umudu düzeyleri özel sektörde çalışmak isteyen öğrencilere göre ($x=7,66$; $x=8,04$; $x=7,51$) daha yüksektir. Aynı şekilde akademik branş memnuniyeti düzeylerinin de kamu sektöründe çalışmak isteyen öğrenciler için ($x=3,66$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara göre *Hipotez 3* ve *Hipotez 5* kabul edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

İş umudu, düşük geliri iş arayanlar ve eski hükümlüler üzerinde yapılan çalışmalardan doğmasına rağmen üniversite öğrencileri üzerinde anlamlı sonuçlar elde edilen çalışmalara dayanan bir kavramdır. İş umudu, bireylerin iş alanı seçebilme, planlama, yeteneklerini değerlendirebilme, hedef belirleme gibi kariyer kararlarına yönelik kendine güven düzeylerini belirleyen bir değişkendir. Akademik branş memnuniyeti ise gelecekteki iş tatmininin bir belirleyicisi olarak düşünülen, öğrencilerin bölümlerine ilişkin genel bakış açısını yansıtan bir kavramdır. Akademik branş memnuniyetinin, çeşitli kariyer kararları ve yönelimleri ile olumlu ilişkileri olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmada, Eğitim Fakültesi son sınıfta bulunan 548 öğrencinin iş umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeyleri belirlenerek iki değişken arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen verilerin yapı geçerlilikleri ve güvenilirlikleri belirlendikten sonra ölçek ifadelerinden elde edilen puanlar üzerinden Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre, öğrencilerin iş umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeyleri arasında ortanın

altında ancak olumlu yönde ilişkiler olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla öğrencilerin akademik branş memnuniyet düzeyleri arttıkça iş umudu düzeylerinin de artacağı söylenebilir.

İş umudu kavramı, öğrencilerin işgücü piyasalarına nasıl yaklaştıklarını belirleyen önemli bir kavramdır. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan Eğitim Fakültesi öğrencilerinin ortanın üzerinde iş umudu düzeylerine sahip olması, kariyerlerine ilişkin kararları alabilme, kendi becerilerini keşfedebilme ve dış çevre etmenlerine karşı uyum gösterebilmelerine yönelik güvene sahip olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Eğitim Fakültesi öğrencilerinin akademik branş memnuniyeti düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Akademik branş memnuniyetinin orta düzey çıkmasının nedenleri farklı değişkenlerin ekleneceği araştırma modellerinin sınanmasıyla belirlenebilir.

İş bulma umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinin cinsiyet ve mezun olduktan sonra çalışılmak istenen sektöre göre farklılaşıp farklılaşmadığı ise tek yönlü varyans analizi ve bağımsız grup t-testi ile değerlendirilmiştir. Bulgulara göre, iş bulma umudunun genel ölçek düzeyinde ve alt boyutlarında cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Umutlu ve Bayar'ın (2018) çalışmasında birinci sınıf öğrencileri arasında kadın öğrencilerin iş umudu düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, akademik branş memnuniyeti düzeylerinin kadın öğrenciler için erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Umbach ve Porter'ın (2002) çalışmasında üniversite öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinin cinsiyete göre farklılaştığı bulunmuştur. Ebulum ve Chidibo'nin (2016) çalışmasında akademik branş memnuniyetinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bu araştırmanın örnekleminin büyük bir kısmının kadın öğrencilerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda kadın öğrencilerin lehine çıkan bu sonucun gelecek çalışmalarda cinsiyetin eşit dağıldığı bir örneklem ile sınanması önerilebilir.

İş umudu genel ölçek düzeyinde ve akademik branş memnuniyeti düzeylerinde sektör tercihinin göre anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Kamu sektöründe çalışmak isteyen öğrencilerin iş bulma umudu düzeyleri, özel sektörde çalışmak isteyen öğrencilere göre daha yüksektir. Aynı şekilde akademik branş memnuniyeti düzeylerinin de kamu sektöründe çalışmak isteyen öğrenciler için daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum, Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin merkezi yerleştirme sistemine dayalı olmasıyla açıklanabilir. Bu bulguların detaylı irdelenebilmesi için nitel veri toplama yöntemleri ile açıklayıcı araştırmalara başvurulabilir.

Gelecek çalışmalarda iş umudu ve akademik branş memnuniyeti arasındaki ilişkilerin nasıl oluştuğunu daha iyi açıklayabilecek değişkenler ile farklı araştırma modelleri kurulabilir. Farklı akademik branşlarda eğitim gören öğrenciler ile yeni çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, birinci sınıf öğrencilerinin iş umudu ve akademik branş memnuniyeti düzeyleri ölçümlenerek son sınıfa geldiklerinde ölçümler yinelenebilir ve kıyaslanabilir.

Kaynakça

- Becker, J., Kovach, A. C. ve Gronseth, D. L. (2004). Individual empowerment: How community health workers operationalize self-determination, self-sufficiency, and decision-making abilities of low-income mothers. *Journal of Community Psychology*, 32, 327-342.
- Brown, S.D., Lamp, K., Telander, K.J. ve Hacker, J. (2012). Career development as prevention: toward a social cognitive model of vocational hope. In E. Vera (Ed.), *The Oxford Handbook of Prevention in Counseling Psychology* (pp. 374-392). New York: Oxford University Press.
- Buckley, J. ve Herth, K. (2004). Fostering hope in terminally ill patients. *Nursing Standard*, 19, 33-41.
- Chukwuedo, S. O., & Ogbuanya, C. T. (2018). Fostering Academic Major Satisfaction, Career Curiosity, and Job Search Behaviors Among Electrical/Electronic Technology Education Undergraduates. *Journal of Career Development*, 1-14.
- DeWitz, S. J. ve Walsh, W. B. (2002). Self-efficacy and college student satisfaction. *Journal of Career Assessment*, 10(3), 315-326.
- Doo, M. Y. Ve Park, S. H. (2019). Effects of work value orientation and academic major satisfaction on career decision-making self-efficacy. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 9(4), 550-562.
- Ebulum, G. C. ve Chidiobi, R. U. (2016). Resilience, gender and age as predictors of satisfaction with academic major among University Undergraduates. *International Journal of Research in Engineering and Social Sciences*, 6(04), 13-23.
- Eun, H., Sohri, Y. W. ve Lee, S. (2013). The effects of self-regulated decision making on career path and major-related career choice. *Journal of Employment Counseling*, 50, 98-109.

- Gati, I., Asulin-Peretz, L. Ve Fisher, A. (2012). Emotional and personality-related career decision-making difficulties: A 3-year follow-up. *The Counseling Psychologist*, 40(1), 6-27.
- Gupta, A., Chong, S. ve Leong, F. T. (2015). Development and validation of the vocational identity measure. *Journal of Career Assessment*, 23(1), 79-90.
- Hawkins, R. L. (2005). From self-sufficiency to personal and family sustainability: A new paradigm for social policy. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 32, 77-92.
- Herth, K (1991). Development and refinement of an instrument to measure hope. *Scholarly Inquiry for Nursing Practice*, 5, 39-51.
- Herth, K. (1989). The relationship between level of hope and level of coping response and other variables in patients with cancer. *Oncology Nursing Forum*, 16, 67-72.
- Herth, K. (1990). The relationship between hope, coping style, concurrent losses, and setting to grief resolution in elderly widow(er)s. *Research in Nursing and Health*, 13, 109-117.
- Herth, K. (1992). Abbreviated instrument to measure hope: Development and psychometric evaluation. *Journal of Advanced Nursing*, 17, 1251-1259.
- Holland, J. L. (1997). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments. Psychological Assessment Resources.
- Hong, P. Y. P. (2013). Toward a client-centered benchmark for self-sufficiency: Empowering community partners for social change. *Journal of Community Practice*, 21, 356-378.
- Hong, P. Y. P., Sheriff, V. A. ve Naeger, S. R. (2009). Bottom-up definition of self-sufficiency: Voices from low-income jobseekers. *Qualitative Social Work*, 8, 357-376.
- Hong, P. Y. P., Song, I. H., Choi, S. ve Park, J. H. (2016). A Cross-National Validation of the Short Employment Hope Scale (EHS-14) in the United States and South Korea. *Social Work Research*, 40, 41-51.
- Hong, P. Y. P. ve Choi, S. (2013). The employment hope scale: Measuring an empowerment pathway to employment success. *International Journal of Psychology Research*, 8(3), 173.
- Hong, P.Y.P., Sheriff, V. A. ve Naeger, S. R. (2009). Bottom-up definition of self-sufficiency: Voices from low-income jobseekers. *Qualitative Social Work*, 8, 357-376.
- Juntunen, C. L., & Wettersten, K. B. (2006). Work hope: Development and initial validation of a measure. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 94-106.
- Kalaycı, Şeref (2011), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Vol. 5. Ankara, Türkiye: Asil Yayın Dağıtım
- Karasar, N. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti: Ankara.
- Kim, Y. L. ve Lee, S. M. (2015). Effect of satisfaction in major at university on academic achievement among psychological therapy students. *Journal of Physical Therapy Science*, 27, 405-409.
- Larsen, D., Edey, W. ve Lemay, L. (2007). Understanding the role of hope in counseling: Exploring the intentional uses of hope. *Counseling Psychology Quarterly*, 20, 401-416.
- Lent, R. W., Singley, D., Sheu, H. B., Schmidt, J. A. ve Schmidt, L. C. (2007). Relation of social-cognitive factors to academic satisfaction in engineering students. *Journal of Career Assessment*, 15(1), 87-97.
- Logue, C. T., Lounsbury, J. W., Gupta, A. ve Leong, F. T. (2007). Vocational interest themes and personality traits in relation to college major satisfaction of business students. *Journal of Career Development*, 33(3), 269-295.
- McIlveen, P., Beccaria, G. Ve Burton, L. J. (2013). Beyond conscientiousness: Career optimism and satisfaction with academic major. *Journal of Vocational Behavior*, 83(3), 229-236.
- Milsom, A. Ve Coughlin, J. (2017). Examining Person-Environment Fit and Academic Major Satisfaction. *Journal of College Counseling*, 20(3), 250-262.
- Nauta, M. M. (2007). Assessing college students' satisfaction with their academic majors. *Journal of Career Assessment*, 15(4), 446-462.
- Ojeda, L., Flores, L. Y. ve Navarro, R. L. (2011). Social cognitive predictors of Mexican American college students' academic and life satisfaction. *Journal of Counseling Psychology*, 58(1), 61.

- Oyserman, D., Bybee, D., Terry, K. ve Hart-Johnson, T. (2004). Possible selves as roadmaps. *Journal of Research in Personality*, 38, 130-149.
- Özdamar, Kasım (2016), Eğitim, Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi, Nisan Kitabevi. Eskişehir.
- Porter, S. R. ve Umbach, P. D. (2006). College major choice: An analysis of person–environment fit. *Research in higher education*, 47(4), 429-449.
- Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of positive psychology*, 2(2002), 3-12.
- Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T. vd. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 570-585.
- Sovet, L., Park, M. S. A. ve Jung, S. (2014). Validation and psychometric properties of academic major satisfaction scale among Korean college students. *Social indicators research*, 119(2), 1121-1131.
- Spector, P. E. (1997). Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences (Vol. 3). Sage publications.
- Tessema, M. T., Ready, K. ve Yu, W. (2012). Factors affecting college students' satisfaction with major curriculum: Evidence from nine years of data. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(2), 34-44.
- Umbach, P. D. ve Porter, S. R. (2002). How do academic departments impact student satisfaction? Understanding the contextual effects of departments. *Research in Higher Education*, 43(2), 209-234.
- Umutlu, S. ve Bayar, H.T. (2018). Üniversite Öğrencilerinin İş Umutlarının Sınıf Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması: SDÜ ÇEEİ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 416-434.
- Valle, M.F., Huebner, E.S. ve Suldo, S.M. (2006). An analysis of hope as a psychological strength. *Journal of School Psychology*, 44, 393-406.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to determine the relationship between employment hope levels and academic major satisfaction levels of university students, which are important determinants of university students' perspective on employment. Employment hope has an important role in determining the perceptions of university students about their ability to find jobs after graduation. Academic major satisfaction is considered as an important determinant of job satisfaction which is an important dimension of adult life. Academic major satisfaction is thought to have a positive relationship with employment hope because of its decisive characteristic in career decisions. In addition, students' employment hope levels and academic major satisfaction levels were examined according to gender and sector preferences.

Methods

Descriptive statistics, exploratory factor analysis, Cronbach alpha internal consistency coefficient and Pearson correlation coefficient were used in the analysis of the data obtained within the scope of the study. In this study, Employment Hope Scale developed by Hong and Choi (2013) and Academic Major Satisfaction Scale developed by Nauta (2007) were used as data collection tools.

Findings

According to the results, it was found that there are positive relationships between employment hope levels and academic major satisfaction levels of the students. Therefore, it can be said that employment hope levels will increase as students' academic major levels increase. One-way analysis of variance and independent group t-test were used to determine whether employment hope and academic major satisfaction levels differed according to gender, and sector after graduation. According to the findings, it was seen that employment hope levels did not differ according to gender in general scale level and sub-dimensions. In the study of Umutlu and Bayar (2018), it was seen that employment hope levels of female students were higher among first-year students compared to male students. However, it was found that academic major satisfaction levels were higher for female students than male students. In the study of Umbach and Porter (2002), it was found that the satisfaction levels of university students differed according to gender. In the study of Ebulum and Chidiboi (2016), it was observed that academic major satisfaction did not differ according to gender. Considering that the

majority of the sample of this study consists of female students, it may be suggested that this result, which is in favor of female students, should be tested with a sample in which gender is equally distributed in future studies.

Conclusion

Although employment hope arises from the work of low-income job seekers and ex-convicts, it is a concept that is based on studies with meaningful results on university students. Employment hope is a variable that determines the level of self-confidence of individuals in career decisions such as choosing a job area, planning, evaluating their abilities, and setting goals. Academic major satisfaction is a concept which is considered as a determinant of future job satisfaction and reflects the general perspective of the students. Academic major satisfaction has been found to have positive relationships with various career decisions and orientations. There are significant differences in employment hope general scale and academic major satisfaction levels according to sector preference. Students who want to work in the public sector have higher hopes of finding a job than students who want to work in the private sector. Likewise, academic major satisfaction levels were found to be higher for students wishing to work in the public sector. In order to examine these findings in detail, qualitative data collection methods and explanatory research can be used in further research.

Çok Boyutlu Sırt Çantası Problemi İçin Yeni Bir Melez Genetik Algoritma Önerisi¹

A New Hybrid Genetic Algorithm Proposal for Multidimensional Knapsack Problem

Osman Pala²

Öz

Bir tam sayılı programlama problemi olan Çok Boyutlu Sırt Çantası Problemi, işletmelerin karşılaştığı çeşitli tipte problemlerin analizi ve çözümü için bir matematiksel zemin görevi görmektedir. Problemin matematiksel modelini oluşturan değişkenler ve kısıtların adetleri çoğaldığında ise problem sıklıkla optimuma yakınsayan değerleri bulabilen sezgisel yaklaşımlar ile çözülmektedir. Popülasyon temelli bir sezgisel algoritma olan Genetik Algoritma problemin çözümünde önde gelen yaklaşımlardan bir tanesidir. Bu çalışma kapsamında problemin çözümü için, başlangıç popülasyonunu iyileştiren bir yerel arama ile güçlendirilmiş yeni bir melez Genetik Algoritma önerilmiştir. Önerilen algoritma standart Genetik Algoritma ile örnek problemlerin çözümü üzerinden karşılaştırılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde önerilen melez Genetik Algoritma'nın Çok Boyutlu Sırt Çantası Problemi'nde daha yüksek başarımlar elde ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çok Boyutlu Sırt Çantası Problemi, Genetik Algoritma, Melez Algoritmalar, Başlangıç Popülasyonu, Tamir Operatörü.

Abstract

The Multidimensional Knapsack Problem which is an integer programming problem serves as a mathematical basis for the analysis and solution of various types of problems facing businesses. When the number of variables and constraints that compose the mathematical model of the problem increases, the problem is often solved with heuristic approaches that can find values that converge to the optimum. Genetic Algorithm, which is a population-based heuristic algorithm, is one of the leading approaches in solving the problem. Within the scope of this study, a new hybrid Genetic Algorithm, which is powered by a local search that improves the initial population, is proposed for the solution of the problem. The proposed algorithm was compared with the standard Genetic Algorithm through the solution of sample problems. When the results were examined, it was seen that the proposed hybrid Genetic Algorithm achieved higher performance in Multidimensional Knapsack Problem.

Keywords: Multidimensional Knapsack Problem, Genetic Algorithm, Hybrid Algorithms, Initial Population, Repair Operator.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: C61, C63, C69.

Submitted: 13 / 12 / 2019

Accepted: 08 / 05 / 2020

¹ Bu çalışma, 25-29 Ekim 2019 tarihleri arasında Antalya, Türkiye'de düzenlenen "VI. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi (İSRC2019)" konulu bilimsel etkinlikte sunulan bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

² Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü. e-posta: osmanpala@kmu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2634-2653.

Giriş

Çok Boyutlu Sırt Çantası Problemi (ÇBSCP) işletmelerin karşılaştığı sermaye bütçe problemi, kaynakların tahsisi problemi, konteyner yükleme ve proje seçim problemi gibi birçok probleme model teşkil eden yöneylem araştırması alanında önemli bir temel problemidir. Problem, sırt çantası örneği üzerinden düşünüldüğünde bir kişinin sahip olduğu çantasının toplam ağırlık ve hacim ve benzeri kapasitelerini aşmayacak ve toplam faydasını maksimize edecek şekilde nesnelere çantasını doldurması olarak ifade edilebilmektedir (Fréville, 2004: 1-2).

Problem kesin çözüm veren klasik matematiksel tam sayılı programlama çözüm yöntemleri ile çözülebilse de, problemde boyut sayısı büyüdüğünde, çözüm uzayı üstel olarak büyümektedir. Bu nedenle problemin çözümü için genellikle sezgisel yaklaşımlar tercih edilmektedir (Chih, 2018: 279).

Problemin çözümünde sezgisel yaklaşımları kullanan önde gelen çalışmalara bakıldığında; Hoff vd. (1996) tarafından yapılan çalışmada ÇBSCP için Genetik Algoritma (GA) ile çözüm yaklaşımları sunulmuştur. Her bir aşamada kısıtları sağlamayan çözümlerin popülasyon dışına çıkarıldığı bu yaklaşımla çok sayıda test örneği için etkili çözümler bulunmuştur. Hanafi ve Freville (1998) tarafından önerilen ve çözüm uzayında belirli bölgelerde aramaya odaklanma ile aramanın farklı bölgelere yayılmasının dengelenmesine yönelik önerilen tabu arama yaklaşımı ile literatürde yer alan ÇPSCP test problemleri çözülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre önerilen yaklaşımın en az klasik yaklaşımlar kadar etkili çözüm üretmekte olduğu ifade edilmiştir. Chu ve Beasley (1998) klasik GA'ya probleme özgü yeni bir sezgisel operatör ve kısıt aşımını düzelten bir operatör ekleyerek örnek problemlerde başarılı sonuçlar üretildiğini ifade etmişlerdir. Raidl (1999) tarafından yapılan çalışmada kromozom kodlamasında probleme özgü ağırlık temelli yaklaşım ile GA'nın problemin çözümünde etkin çözümler üretebildiği ifade edilmiştir. Akçay vd. (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, ağırlıklı arama algoritması ile problemin çözümünde her bir adımda kalan kapasiteleri gözetenek, en yüksek faydayı sağlayan nesneyi çözüme ekleme usulüne göre yeni bir yaklaşım önermişlerdir. Çalışmada, az ve orta sayıda karar değişkenine sahip test problemlerinde önerilen metod ile yüksek başarımlar sağlanmıştır. Djannaty ve Doostdar (2008) tarafından yapılan çalışmada, GA'da farklı tipte başlangıç popülasyonu seçim yaklaşımlarının problemin çözümünde etkisi araştırılmıştır. Önerilen melez GA'nın klasik GA'ya oranla daha iyi sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Kong vd. (2008) ÇBSCP için yeni bir Karınca Kolonisi Optimizasyon Algoritması geliştirmişlerdir. İkili Karınca Sistemi adını verdikleri yaklaşımla feromon izleri, seçim olasılığına karşılık gelirken uygun olmayan çözümleri probleme özgü bir tamir operatörü ile uygun hale getirme yolu seçilmiştir. Bu çalışmada, klasik Karınca Kolonisi algoritmalarına göre önerilen yaklaşımla test örneklerinde daha iyi sonuç elde edilebildiğini ifade edilmiştir. Ke vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, maks-min Karınca Kolonisi Optimizasyon Algoritması'nda feromon alt limitleri sezgisel bilgiye dayanarak belirlenirken çözüm sonuçlarını iyileştirmek için ayrıca yerel arama algoritması önerilmiştir. Örnek problemler üzerinden yapılan değerlendirmelerde diğer sezgisel yaklaşımlarla rekabet edilen sonuçlar alınabildiği ifade edilmiştir. Berberler vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada, kısıtlara göre başlangıç popülasyonu oluşturularak problem GA ile çözülmüştür. Önerilen metodun klasik yaklaşıma göre daha yüksek başarımla sahip olduğu ifade edilmiştir. Wang vd. (2013) ÇBSCP için ikili meyve sineği optimizasyon algoritması adında yeni bir yöntem önermişlerdir. Önerdikleri algoritmada; koklama, yerel gözlem ve global gözlem tabanlı üç farklı arama parametresi kullanılarak problem çözülmüş ve yaklaşımın etkinliği gözler önüne serilmiştir. Lai vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada göreceli katkı değerleri açısından değişkenlerin önem derecelerini saptadıkları ve bu şekilde oluşturdukları başlangıç popülasyonu ile bir melez GA önerilmiştir. Bu çalışmada yaklaşımlarının örnek problemlerde yüksek başarımla çözüm ürettiğinin altı çizilmiştir. Chih vd. (2014) çalışmalarında sezgisel parametrelerin zamana bağlı değişimine dayalı iki farklı parçacık sürü optimizasyonu algoritması ile problemi çözmüşlerdir. Önerdikleri iki yöntem olan ikili parçacık sürü optimizasyonu ile kaotik parçacık sürü optimizasyonu algoritmaları klasik sezgisellere göre daha iyi sonuç vermiştir. Uslu (2015) tarafından problemin çözümünde yeni bir GA önerilmiştir. Önerilen yaklaşımda genetik operatör işlemleri sonrası kısıtları sağlamayan bireyler yerine dışarıdan rastgele şekilde göç ile yeni bireyleri popülasyona katarak klasik yaklaşıma oranla daha etkin çözümler üretebildiği belirtilmiştir. Lienland ve Zeng (2015) tarafından problem özelinde kullanılan GA yaklaşımları araştırılmıştır. Bu çalışmada, GA'da kullanılan operatörlerin türleri ve sayısal değerlerinin etkileri ile melez GA'ların etkinliği değerlendirilmiştir. Zhang vd. (2016) tarafından ikili yapay alg algoritması önerisi ile ÇBSCP'ye yeni bir alternatif çözüm yaklaşımı geliştirilmiştir. Tamir operatörü ve elit yerel arama gibi yeni önerilerin bulunduğu yaklaşım ile test örneklerinde bilinen sezgisellere göre daha iyi sonuçlar alındığı ifade edilmiştir. Haddar vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, problem için melez kuantum parçacık sürü optimizasyonu algoritması önerilmiştir. Algoritmaları yerel arama desteklenirken ayrıca probleme özgü tamir operatörü ile yaklaşım güçlendirilmiştir. Örnek problem çözümleriyle önerinin etkinliği gösterilmiştir. Meng ve Pan (2017) önerdikleri iyileştirilmiş meyve sineği algoritması yardımıyla problemi çözmüşlerdir. Modifiye edilmiş harmoni arama ile paralel çalıştırılan algoritmadaki sürüler arasında bağlantı kurularak çalıştırılan yaklaşımın test problemlerinde oldukça başarılı olduğu ifade edilmiştir. Abdel-Basset vd. (2018) modifiye edilmiş çiçek tozlaşma algoritması ile ÇBSCP'ni çalışmışlardır. Sigmoidal ayrıklaştırma fonksiyonu ve ceza fonksiyonları kullanımı yanı sıra popülasyonda yer alan eş çözümler için önerdikleri eleme prosedürü ile çeşitliliği sağlamışlardır. Sonuçlar incelendiğinde algoritmanın etkin çözümler ürettiği görülmüştür. Lopez vd. (2018) tarafından genetik operatörler kullanılan ikili parçacık sürü optimizasyonu yaklaşımıyla

probleme yeni bir çözüm önerisi getirilmiştir. Rassal mutasyon ve çaprazlama operatörleri ile ceza fonksiyonu kullanımı önerilen algoritma ile elde edilen probleme dair sonuçlar yaklaşımın etkinliğini göstermiştir. Luo ve Zhao (2019) tarafından yeni bir gri kurt optimizasyon önerisi sunulmuştur. Ortaya atılan algoritmada, başlangıç popülasyonun elit şekilde üretilmesi ve problem özgü tamir operatörü önerilmiştir. ÇBSÇP’de gerçekleştirilen çözümlerle etkinliği ortaya konan yaklaşımın özellikle büyük boyutlu problemlerdeki başarısının altı çizilmiştir.

Genel olarak literatüre bakıldığında, ÇBSÇP’de GA’nın yüksek başarıma sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan GA’nın esnek yapısı sayesinde probleme etkin bir şekilde uyarlanabildiği görülmektedir (Lienland ve Zeng, 2015: 22). GA çok sayıda değişik tipte sezgisel yaklaşımı doğrudan etkilemiş ve popülasyondaki bireylerden iterasyonlar süresince daha iyi bireyler türetilmesini temel alan evrimsel bir algoritma olup aynı zamanda çok sayıda optimizasyon probleminde yüksek başarıma sahip bir metottur (Özsoydan ve Baykasoglu, 2019: 560).

Çalışma kapsamında, literatürde ÇBSÇP için etkinliği gözler önüne serilmiş bir metot olan GA’ya, ayrıca yerel arama algoritması eklenerek metodun güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla problem için GA’nın başlangıç popülasyonunda iki farklı yerel arama önerisi getirilmiştir. Önerilen melez GA’da ek olarak probleme özgü tamir operatörü geliştirilmiştir. Geliştirilen yaklaşımların performans etkinliğinin görülebilmesi adına ÇBSÇP literatüründe yer etmiş örnek problemlerin çözümünde standart GA ile karşılaştırma yapılmıştır.

1. Problemin Matematiksel Modeli

ÇBSÇP iş hayatının çeşitli alanlarında karşılaşılan karar problemlerinin temel hali olup ayrıca üretilen algoritmaların da test edildiği genel bir matematiksel modele sahiptir. Problem Eşitlik 1, 2 ve 3’deki fonksiyonlarla ifade edilmektedir (Chih, 2015: 378);

$$Max Z = \sum_{j=1}^n c_j x_j \quad (1)$$

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (2)$$

$$x_j \in \{0,1\}, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Problemin matematiksel modelinde en iyilenecek fonksiyon Eşitlik 1 ile verilirken burada n sayıda nesne c_j fayda değeri ve x_j karar değişkeni açısından toplam faydanın maksimizasyonu hedeflenmektedir. Eşitlik 2 ile ise m sayıda kısıdın, sabitler b_i ve katsayılar a_{ij} olmak üzere sağlanması gerekmektedir. Son olarak Eşitlik 3, karar değişkenleri değerlerinin 0 veya 1 olmasını sağlamaktadır.

2. Önerilen Melez Genetik Algoritma Yaklaşımı

GA yaklaşımı ilk kez Holland’ın (1975) önerdiği bir sezgisel algoritmadır. Canlılardaki güçlü bireylerin genlerinin yüksek olasılıkla yeni oluşan bireylerde bulunarak topluluğun git gide gelişmesini taklit eden algoritmada üzerinde çalışılan problem için olası çözüm, gen ve genlerin toplamından oluşan kromozom şeklinde ifade edilmektedir. ÇBSÇP’nin olası çözümü olan kromozomlar çalışma kapsamında Tablo 1’deki gibi kullanılmıştır. Tablo 1’e göre kromozom A1’de birinci genin 0 olması birinci nesne çözümdedir şeklinde yorumlanırken, kromozom A2’de üçüncü genin 1 olması ise üçüncü nesne çözümdedir şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo 1. ÇBSÇP için GA Kromozom Yapısı

Kromozom A1	<u>0</u>	1	0	1	1	1	0	1	0
Kromozom A2	0	0	<u>1</u>	0	1	0	0	0	1

Çalışma kapsamında öne sürülen melez GA yaklaşımlarında standart bir GA'da genellikle rassal biçimde oluşturulan başlangıç popülasyonu farklı iki yolla belirlenmiştir. Standart algoritma GA olarak ifade edilirken, MGA1 adı verilen ilk melez GA yaklaşımında çözümlere en yüksek faydayı sağlayacak bir adet nesne eklenmeye çalışılmıştır. İkinci melez GA ise MGA2 olarak ifade edilmekte olup, algoritmada mümkün olabilen tüm eklemeler fayda büyüklüğü sırasına göre çözüme eklenmektedir.

Çalışma kapsamında ek olarak çaprazlama işlemi sonrasında probleme özgü tanımlanan tamir işlemi aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır.

Aşama 1: Çözümün Eşitlik 2'deki tüm kısıtları sağlayıp sağlamadığını kontrol et. Sağlamıyorsa Aşama 2, sağlıyorsa Aşama 6'ya geçiş yap.

Aşama 2: Kısıtlar b_i 'lerden hangilerinin aşıldığını belirle ve bu d sayıda kısıdı b_d olarak tanımla.

Aşama 3: Çözümde yer alan e adet x_j değişkenlerinin sadece d adet b_d kısıtlarındaki a_{ij} katsayılarını değişkenlere göre topla ve e boyutlu P ceza vektörünü buna göre oluştur.

Aşama 4: Çözümde yer alan x_j değişkenlerine karşılık gelen P vektörünü yine aynı değişkenlere ait olan ve Eşitlik 1'de bulunan c_j amaç katsayılarına böl ve bu değerleri e boyutlu CP ceza/fayda vektörüne yerleştir.

Aşama 5: CP vektöründeki en yüksek orana sahip karar değişkenini çözümden çıkararak Adım 1'e git.

Aşama 6: Çözümü popülasyona al.

Tamir operasyonunun nasıl gerçekleştiği sayısal bir örnekle verilecek olursa; Örneğin 10 nesneli ve 10 kısıtlı bir ÇBSÇP'nin bir olası çözümünde sadece x_1 , x_2 ve x_3 nesneleri 1 değeri olarak bulunuyor ve diğer 7 nesne bulunmuyor olduğu kabul edilsin. Öte yandan çözümde iki adet kısıt sağlanmıyor olsun ve bunlar b_1 ve b_2 olsun. Buna göre sırasıyla üç karar değişkeninin iki kısıttaki teknolojik katsayıları a_{ij} 'ler bir A matrisini (1, 2, 3; 11, 12, 13) değerleriyle iki satır üç sütun şeklinde oluştur. Bu durumda P ceza vektörü (12, 14, 16) değerlerinden oluşur ve karar değişkenlerinin amaç katsayıları eşit ve 1 değerinde ise CP ceza/fayda vektörü de (12, 14, 16) değerlerine sahip olur. Bu durumda CP vektöründe en yüksek değer olan 16'ya sahip x_3 karar değişkeni çözümden çıkarılır ve sonrasında çözümün uygunluk kontrolü yapılır. Çözüm uygun hale gelene kadar benzer işlemler gerçekleştirilir.

GA yaklaşımında belirli oranda en iyi kromozomların kesin olarak korunması işlemi elitizm olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada elitizm oranı olarak 0.2 değeri kullanılmıştır. Bu durumda uyum fonksiyonu değerlerine göre ilk %20'de bulunan kromozomlar popülasyonda korunmakta ve elit kromozom listesi her iterasyon sonucunda güncellenmektedir.

GA yaklaşımında yeni kromozomların hangi mevcut kromozomlardan üretileceği ise bir seçim süreci gerektirmektedir. GA'da sıklıkla tercih edilen seçim prensiplerinden biri ise rulet tekerleği yaklaşımıdır. Bu durumda kromozomların seçim olasılığı uyum değerlerinin iyiliği ile doğru orantılı olmaktadır. Çalışma da bu prensibe göre bir adet elit gruptan bir adet te popülasyonun kalanından seçim yapılmıştır. Eğer seçilen kromozomların tüm genleri birbiriyle aynı ise bir adet rassal şekilde kromozom oluşturularak yeni birey üretiminde seçilen kromozomla birlikte kullanılmıştır.

GA'nın en önemli aşamalarından biri ise çaprazlamadır. Bu işlemle ne şekilde yeni kromozom üretileceği belirlenmiş olmaktadır. Hoff vd. (1996) ÇBSÇP'de genlere özel çaprazlama yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çalışma kapsamında da bu yaklaşım kullanılarak elitlerden 0.8 olasılık ile değerlerin aktarımı söz konusu olmakla birlikte ayrıca işlem sonunda kısıtlar aşıldığında tamir işlemi yapılmaktadır. Probleme özgü çaprazlama ise Tablo 2'deki gibi olmaktadır. Burada elit EK, normal NK ve yeni YK şekilden tanımlanmaktayken, İlk değerde birinci rassal sayı 0.8'den küçük olduğu için EK'dan alınan gen değeri YK aktarılırken üçüncü gende üçüncü rassal sayı 0.8'den büyük olduğu için NK'dan alınan gen değeri YK'ya aktarılmıştır.

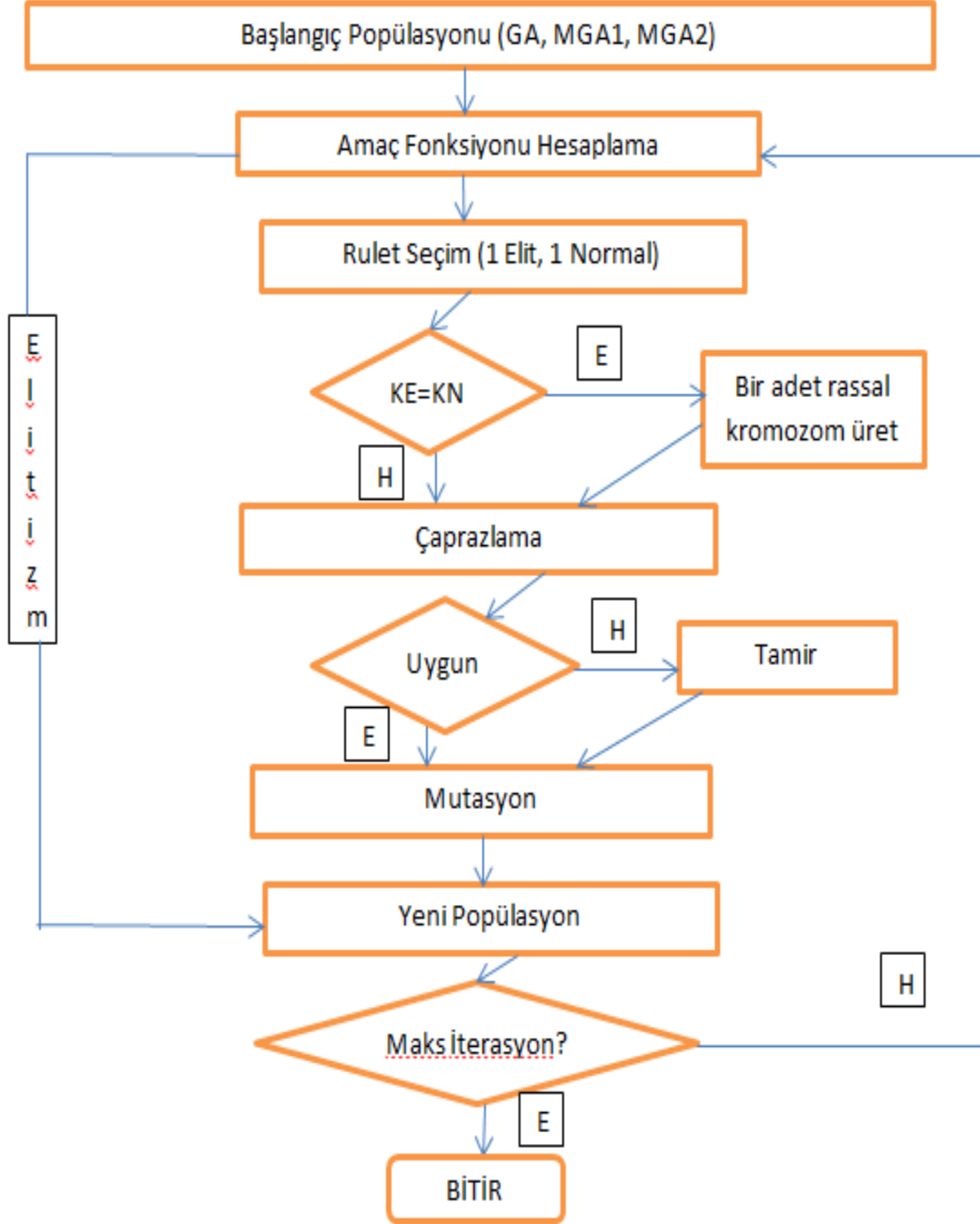
Tablo 2. ÇBSÇP için GA Çaprazlama İşlemi

Kromozom EK	<u>1</u>	<u>0</u>	1	<u>0</u>	<u>0</u>	0	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>1</u>
Kromozom NK	1	1	<u>0</u>	1	0	<u>1</u>	1	1	0
Rassal Sayı	0.47	0.32	0.92	0.19	0.69	0.88	0.06	0.25	0.67
Kromozom YK	1	0	0	0	0	1	1	0	1

GA'da çaprazlamanın gerçekleşerek mevcut kromozomun değişme olasılığı ise çaprazlama olasılığı olarak ifade edilmekte ve çalışma kapsamında bu oran 0.8 olarak belirlenmiştir. Bu şekilde belirli ölçüde yeni popülasyondaki bir önceki popülasyondan daha fazla iz kalarak olası iyi çözüm yapıları korunmuş olmaktadır.

Çaprazlama sonrası uygun hale getirilen kromozomlar son olarak mutasyon işleminden geçmektedir. Çalışma kapsamında tek nokta üzerinde değişiklik yapılarak gerçekleştirilen işlemin yapılma olasılığı ise 0.1 olarak belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında kromozom topluluğunu oluşturan popülasyondaki toplam kromozom sayısı probleme göre belirlenmiş olup nesne sayısı ile kısıt sayısının toplamı olarak hesaplanırken algoritma durdurma kriteri olarak kullanılan maksimum iterasyon sayısı ise problemdeki nesne sayısının 100 katı olarak denemeler yolu ile belirlenmiştir. Önerilen melez GA'nın problem için oluşturulan akış şeması Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. Melez Genetik Algoritma Akış Şeması

3. Bulgular

Önerilen melez GA'ların etkinliğini görebilmek adına Beasley'in (1990) oluşturduğu kütüphanedeki (OR-Library, <http://people.brunel.ac.uk/~mastijb/jeb/info.html> Erişim tarihi: 24.08.2019) örnekler kullanılmış ve Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan ÇBSÇP Örnekleri

Problem Adı	Nesne Adeti	Kısıt Sayısı	Bilinen Optimum Değer
Mknap1-3	15	10	4015
Mknap1-5	28	10	12400
Mknap1-7	50	5	16537
Sento1	60	30	7772
Sento2	60	30	8722
Weish23	80	5	8344
Weing7	105	2	1095445

Klasik GA ve melez GA'lar olan MGA1 ve MGA2 yöntemlerinin kod yapıları MATLAB programında oluşturulmuştur. Problemler için farklı farklı 30'ar kez çalıştırılan algoritmalara dair çözüm sonuçları toplanmıştır. Tablo 4'de birinci problem olan Mknap1-3'ün algoritmalara çözüm değerleri bulunmaktadır. Tablo 4'deki sonuçlara göre problem Mknap1-3 için algoritmaların tamamı 30 denemenin ortalama değerinden anlaşılacağı üzere tüm denemelerde optimuma ulaşmıştır. Bu durumda algoritmaların küçük boyutlu problemlerde etkin olduğu görülmüştür. Mknap1-3 için optimuma ulaşma oranı bakımından algoritmaların yüksek derecede başarıya sahip olduğu gözlenmiştir.

Tablo 4. Mknap1-3 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	4015	4015	4015
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	4015	4015	4015
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Optimuma Ulaşma Oranı	%100	%100	%100

Tablo 5'teyse Mknap1-5 probleminin algoritmalara göre çözüm değerleri bulunmaktadır. Çözüm sonuçlarına bakıldığında algoritmaların tamamı bilinen optimum değeri bulurken optimuma ulaşma oranından anlaşılacağı üzere MGA2 diğerlerinden biraz daha yüksek başarıya sahip olmuştur. 30 denemenin ortalamasına bakıldığında ise algoritmalar benzer değerlere sahip olup optimuma oldukça yakın sonuçlar üretmişlerdir. Mknap1-5 için optimuma ulaşma oranı bakımından algoritmaların orta derecede başarıya sahip olduğu gözlenmiştir.

Tablo 5. Mknap1-5 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	12400	12400	12400
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	12394	12393	12394
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0.0005	%0.0005	%0.0005
Optimuma Ulaşma Oranı	%36.6	%36.6	%43.3

Tablo 6'da Mknap1-7 probleminin algoritmalarla göre çözüm değerleri bulunmaktadır. Çözüm sonuçlarına bakıldığında algoritmaların tamamı bilinen optimum değeri bulabilirken optimuma ulaşma oranından anlaşılacağı üzere MGA1 diğerlerinden daha yüksek başarıma sahip olmuştur. Denemelerin ortalamasına bakıldığında ise algoritmalar benzer değerlere sahip olup optimuma bir hayli yakın sonuçlar üretmişlerdir. Boyutları ve yapısı bakımından çözümü daha zor olan Mknap1-7'de algoritma performansları önemli ölçüde azalmıştır.

Tablo 6. Mknap1-7 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	16537	16537	16537
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	16426	16430	16463
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0.0068	%0.0057	%0.0045
Optimuma Ulaşma Oranı	%0.0333	%0.1333	%0.0333

Tablo 7'da Sento1 problemi için algoritma ile elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Sonuçlar, ortalama değer ve optimuma ulaşma oranı açısından MGA1 ve GA'nın MGA2'ye oranla biraz daha başarılı olduğunu göstermekle birlikte, tüm algoritmalar yüksek başarıma sahiptir. Ortalama değer açısından ise her üç algoritma çok yüksek başarıma sahiptir.

Tablo 7. Sento1 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	7772	7772	7772
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	7770.1	7770.133	7767.3
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0.00024	%0.00024	%0.0006
Optimuma Ulaşma Oranı	%0.86667	%0.86667	%0.66667

Tablo 8'de ise Sento2 adlı problem için algoritma çözüm değerleri yer almaktadır. Sento2 problemi Sento1'den farklı olarak daha düşük değerli kısıt sabitlerine sahiptir. Bu durumda da kısıtlar daha zorlayıcı olmaktadır. Sonuçlara bakıldığında algoritmaların tamamının optimuma ulaşma oranları önemli ölçüde düşmüştür. Algoritmaların problem için benzer başarıma sahip olduğu gözlenirken ortalama değer açısından her üç algoritma da yüksek başarıma ulaşmıştır.

Tablo 8. Sento2 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	8722	8722	8722
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	8716.9	8718.3	8716.7
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0.000581	%0.000424	%0.000608
Optimuma Ulaşma Oranı	%0.13333	%0.16667	%0.16667

Tablo 9'de Weish23 problemine dair çözüm sonuçlarına yer verilmiştir. Optimuma ulaşma açısından önerilen MGA1 ve klasik GA, MGA2'ye oranla biraz daha yüksek başarıma sahipken ortalama değer bakımından her üç algoritma da optimuma çok yakın sonuçlara ulaşabilmiştir.

Tablo 9. Weish23 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	8344	8344	8344
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	8310.1	8318.7	8315.8
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0.0040628	%0.0030321	%0.003375
Optimuma Ulaşma Oranı	%0.233	%0.2	%0.1

Tablo 10'da ise son olarak ele alınan problem Weing7'nin çözüm sonuçları bulunmaktadır. Optimuma ulaşma oranlarına bakıldığında bu çalışma kapsamında önerilen MGA1'in diğerlerine kıyasla daha yüksek başarıma sahip olduğu gözlenirken ortalama değerler açısından tüm algoritmalar bilinen optimum değere çok yakın sonuçlara sahip olmuşlardır.

Tablo 10. Weing7 Problemi Tüm Algoritma Çözüm Değerleri

Algoritma	GA	MGA1	MGA2
Elde Edilen En İyi Değer	1095445	1095445	1095445
Bilinen Optimumdan En İyi Değerin Fark Yüzdesi	%0	%0	%0
Ortalama Değer	1095013	1094928	1095305
Bilinen Optimumdan Ortalama Değerin Fark Yüzdesi	%0.000394	%0.000472	%0.000128
Optimuma Ulaşma Oranı	%0.26667	%0.566	%0.3333

Problemlerin genelinde algoritmaların performansı incelendiğinde MGA1'in standart GA'ya oranla optimuma ulaşma başarımının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan, MGA1'e göre yerel arama ile popülasyonu daha çok iyileştiren MGA2'nin performansı MGA1 ile kıyaslandığında biraz daha düşük seviyede kalmıştır. MGA1'in elde ettiği sonuçlara göre GA'daki çeşitlilik ile MGA2'deki iyileşmenin birleşimini etkili şekilde sağladığı görülmektedir.

Önerilen MGA1 yaklaşımının ayrıca literatürde yer alan farklı GA'lar ile Sento1, Sento2, Weish19 ve Weing7 problemleri üzerinden ortalama elde edilen sonuç değeri açısından karşılaştırılması Tablo 11'de verilmiştir. Literatürdeki bu çalışmalar Khuri vd. (1994) (KHBA), Theil ve Voss (1994) (TEVO), Cotta ve Troya (1998) (COTRO), Chu ve Beasley (1998) (CHBE) ile Djannaty ve Doostdar (2008) (HGA) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 11. Önerilen MGA1 ile Literatürdeki Yöntemlerin Karşılaştırılması

Problem	Optimum Değer	KHBA (Ortalama Değer)	TEVO (Ortalama Değer)	COTRO (Ortalama Değer)	CHBE (Ortalama Değer)	HGA (Ortalama Değer)	MGA1 (Ortalama Değer)
Sento1	7772	7626.0	7754.2	7767.9	7772.0	7772.0	7770.1
Sento2	8722	8685.0	8719.5	8716.3	8722.0	8722.0	8718.3
Weish23	8344	8165.1	8286.7	8245.8	8344.0	8344.0	8318.7
Weing7	1095445	1093897.0	1095398.1	1095296.1	1095445.0	1095445.0	1094928.0

Tablo 11'deki değerlere göre önerilen MGA1 ile elde edilen ortalama değerler, KHBA, TEVO ve COTRO sonuçlarına göre daha iyi veya benzerken, CHBE ve HGA sonuçlarına da oldukça yakın gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre, önerilen MGA1 yaklaşımının literatürde yer alan diğer yöntemlerle ÇBSÇP özelinde rekabet edebildiği görülmüştür.

Sonuç ve Değerlendirme

ÇBSÇP işletmelerin karşılaştığı çeşitli tipte problemlerin temel hali olup bu problemlerin çözümünde matematiksel modeli ile yol göstermektedir. Problem için üretilen çözüm algoritmaları kolaylıkla gerçek hayat problemlerinin çözümünde de kullanılabilir.

Çalışma kapsamında önerilen melez GA'lar ile probleme etkili yeni bir çözüm yaklaşımı getirilmiştir. Algoritmanın başlangıcındaki popülasyonun yerel arama ile iyileştirilerek GA'da kullanılması daha iyi çözüm üretme konusunda faydalı olmaktadır. Fakat iyileştirme işlemi fazla yapıldığında bu sefer algoritma yerel optimumlara takılabilmektedir. Çalışmada önerilen ve sadece bir adet iyileştirme yapılan MGA1 ile iyileştirme hiç yapılmayan standart GA'ya göre ve de çok sayıda iyileştirmeye izin veren ve bu nedenle çeşitliliğin azaldığı MGA2'ye göre daha iyi çözümler elde edilmiştir. Öte yandan Djannaty ve Doostdar'ın (2008) çalışmasında olduğu gibi GA'da başlangıç popülasyonunun iyileştirmesine dayanan melez GA'ların klasik GA'ya göre daha başarılı çözüm üretebildiği görülmüştür. Diğer taraftan, önerilen yöntemin literatürde mevcut olan yaklaşımlar ile rekabet edebildiği, örnek problem çözüm değerlerinin karşılaştırılması ile ortaya çıkmıştır.

Çalışmada ayrıca GA için tamamen probleme özgü yeni bir tamir operatörü ile uygun olmayan çözümler uyum fonksiyonu açısından olabilecek en az şekilde kötüleştirilerek uygun hale getirilmiştir. Elde edilen sonuçlar yaklaşımın anlamlılığını göstermektedir.

Gelecekteki çalışmalar için problemin farklı çözüm algoritmalarında yapılacak probleme özgü geliştirmelerin ve GA'nın farklı aşamalarında gerçekleştirilecek iyileştirmelerin ÇBSÇP'de daha da etkin çözümler üretilmesi için anlamlı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdel-Basset, M., El-Shahat, D., El-Henawy, I., & Sangaiah, A. K. (2018). A modified flower pollination algorithm for the multidimensional knapsack problem: human-centric decision making. *Soft Computing*, 22(13), 4221-4239.
- Akçay, Y., Li, H., & Xu, S. H. (2007). Greedy algorithm for the general multidimensional knapsack problem. *Annals of Operations Research*, 150(1), 17-29.
- Beasley, J. E. (1990). OR-Library: distributing test problems by electronic mail. *Journal of the operational research society*, 41(11), 1069-1072.
- Berberler, M., Guler, A., & Nuriyev, U. (2013). A genetic algorithm to solve the multidimensional knapsack problem. *Mathematical and Computational Applications*, 18(3), 486-494.
- Chih, M. (2015). Self-adaptive check and repair operator-based particle swarm optimization for the multidimensional knapsack problem. *Applied Soft Computing*, 26, 378-389.
- Chih, M. (2018). Three pseudo-utility ratio-inspired particle swarm optimization with local search for multidimensional knapsack problem. *Swarm and evolutionary computation*, 39, 279-296.
- Chih, M., Lin, C. J., Chern, M. S., & Ou, T. Y. (2014). Particle swarm optimization with time-varying acceleration coefficients for the multidimensional knapsack problem. *Applied Mathematical Modelling*, 38(4), 1338-1350.
- Chu, P. C., & Beasley, J. E. (1998). A genetic algorithm for the multidimensional knapsack problem. *Journal of heuristics*, 4(1), 63-86.
- Cotta, C., & Troya, J. M. (1998). A hybrid genetic algorithm for the 0-1 multiple knapsack problem. *In Artificial neural nets and genetic algorithms* (pp. 250-254). Springer, Vienna.
- Djannaty, F., & Doostdar, S. (2008). A hybrid genetic algorithm for the multidimensional knapsack problem. *International Journal of Contemporary Mathematical Sciences*, 3(9), 443-456.
- Fréville, A. (2004). The multidimensional 0-1 knapsack problem: An overview. *European Journal of Operational Research*, 155(1), 1-21.
- Haddar, B., Khemakhem, M., Hanafi, S., & Wilbaut, C. (2016). A hybrid quantum particle swarm optimization for the multidimensional knapsack problem. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 55, 1-13.
- Hanafi, S., & Freville, A. (1998). An efficient tabu search approach for the 0-1 multidimensional knapsack problem. *European Journal of Operational Research*, 106(2-3), 659-675.
- Hoff, A., Løkketangen, A., & Mittet, I. (1996, November). Genetic algorithms for 0/1 multidimensional knapsack problems. *In Proceedings Norsk Informatikk Konferanse* (pp. 291-301). Citeseer.

- Holland J, H. (1975). *Adaptation in natural and artificial systems*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Ke, L., Feng, Z., Ren, Z., & Wei, X. (2010). An ant colony optimization approach for the multidimensional knapsack problem. *Journal of Heuristics*, 16(1), 65-83.
- Khuri, S., Bäck, T., & Heitkötter, J. (1994). The zero/one multiple knapsack problem and genetic algorithms. *In Proceedings of the 1994 ACM symposium on Applied computing* (pp. 188-193).
- Kong, M., Tian, P., & Kao, Y. (2008). A new ant colony optimization algorithm for the multidimensional knapsack problem. *Computers & Operations Research*, 35(8), 2672-2683.
- Lai, G., Yuan, D., & Yang, S. (2014). A new hybrid combinatorial genetic algorithm for multidimensional knapsack problems. *The Journal of Supercomputing*, 70(2), 930-945.
- Lienland, B., & Zeng, L. (2015). A review and comparison of genetic algorithms for the 0-1 multidimensional knapsack problem. *International Journal of Operations Research and Information Systems (IJORIS)*, 6(2), 21-31.
- López, L. F. M., Blas, N. G., & Albert, A. A. (2018). Multidimensional knapsack problem optimization using a binary particle swarm model with genetic operations. *Soft Computing*, 22(8), 2567-2582.
- Luo, K., & Zhao, Q. (2019). A binary grey wolf optimizer for the multidimensional knapsack problem. *Applied Soft Computing*, 83, 105645.
- Meng, T., & Pan, Q. K. (2017). An improved fruit fly optimization algorithm for solving the multidimensional knapsack problem. *Applied Soft Computing*, 50, 79-93.
- Ozsoydan, F. B., & Baykasoglu, A. (2019). A swarm intelligence-based algorithm for the set-union knapsack problem. *Future Generation Computer Systems*, 93, 560-569.
- Raidl, G. R. (1999, July). Weight-codings in a genetic algorithm for the multi-constraint knapsack problem. *In Proceedings of the 1999 Congress on Evolutionary Computation-CEC99* (Cat. No. 99TH8406) (Vol. 1, pp. 596-603). IEEE.
- Thiel, J., & Voss, S. (1994). Some experiences on solving multiconstraint zero-one knapsack problems with genetic algorithms. *INFOR: Information Systems and Operational Research*, 32(4), 226-242.
- Uslu, F. S. (2015). Solving Knapsack Problem with Genetic Algorithm. *In 2015 23rd Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU)* (pp. 1062-1065). IEEE.
- Wang, L., Zheng, X. L., & Wang, S. Y. (2013). A novel binary fruit fly optimization algorithm for solving the multidimensional knapsack problem. *Knowledge-Based Systems*, 48, 17-23.
- Zhang, X., Wu, C., Li, J., Wang, X., Yang, Z., Lee, J. M., & Jung, K. H. (2016). Binary artificial algae algorithm for multidimensional knapsack problems. *Applied Soft Computing*, 43, 583-595.

Extended Abstract

Aim and Scope

The Multidimensional Knapsack Problem (MKP) is an important basic problem in the field of operations research, which constitutes a model for many problems such as capital budgeting problem, resource allocation problem, container loading and project selection problem. The problem can be expressed as a person filling his bag with objects in a way that does not exceed the total weight and volume capacities of the bag and maximizes the total benefit.

In the scope of the study, it was aimed to strengthen the method by adding local search algorithm to Genetic Algorithm (GA), which has been shown to be effective in the literature. For this purpose, two different local search methods were proposed for the problem in the initial population of GA. In the proposed hybrid GA, a problem-specific repair operator has also been developed. In order to see the effectiveness of the developed approaches, a comparison with the standard GA has been made in the solution of the sample problems.

Methods

GA approach is an heuristic algorithm proposed by Holland (1975) for the first time. GA mimics the progressive development of the community by finding the genes of the powerful individuals in living things with high probability in newly formed individuals. The possible solution for the problem is expressed as chromosomes consisting of the genes in the algorithm.

In the hybrid GA approaches proposed within the scope of the study, the initial population, usually randomly generated in a standard GA, was generated in two different ways. In MGA1 which is the first hybrid GA approach used, only one object is tried to be added which will provide the highest benefit to the solutions. The second hybrid GA is expressed as MGA2 and in this approach all possible additions in the model are added to the solution in order of their benefits.

In the scope of the study, the repair process defined as specific to the problem which is used after the crossing process can be defined as discarding the object which has lowest contribution in the solution.

Findings

In order to see the efficacy of the proposed hybrid GAs, seven MKP samples were used which they were taken from the OR-Library. Problems; Mknap1-3, Mknap1-5, Mknap1-7, Sento1, Sento2, Weish23 and Weing7 have 15, 28, 50, 60, 60, 80, 105 objects and include 10, 10, 5, 30, 30, 5, 2 constraints respectively.

According to the results, all of the algorithms for the problem Mknap1-3 have reached the optimum in all trials as can be seen from the mean value of 30 trials. In this case, it is seen that algorithms are effective in small size problems. When the solution results are examined for Mknap1-5, all of the algorithms find the optimum value while the MGA2 has a slightly higher performance than the others. When the average of 30 trials are considered, the algorithms have similar values and produced very close solutions to the optimum. It has been observed that the algorithms have moderate success in terms of reaching the optimum for Mknap1-5. On the other hand, all of the algorithms can find the known optimum value and MGA1 has higher performance than the others for Mknap1-7. When the average of the experiments were examined, the algorithms had similar values and produced very close results to the optimum. Performances of algorithms for Mknap1-7, which are more difficult to solve in terms of size, have decreased significantly. On the rest of the problems, compared to GA and MGA2 it is observed that MGA1 has better performance for finding optimum with the exception of Weish23 where GA has slightly edges out MGA1 in the success rates.

When the performance of the algorithms are examined in general, it is seen that the performance of MGA1 is higher than the standard GA. On the other hand, the performance of the MGA2, which improves the initial population more by local search compared to MGA1, has remained slightly lower than MGA1. On the other hand, as a result of the comparisons made, it was observed that the proposed method is competitive with the known methods.

Conclusion

A new solution approach to the problem was introduced with hybrid GAs proposed within the scope of the study. Improving the initial population by local search can be useful for generating better solutions. However, if the improvement process is too much, the algorithm cannot avoid the local optimums. MGA1 which has only one improvement, has higher performance compared to the standard GA and also to the MGA2, which allows for multiple improvements and therefore reduced diversity. On the other hand, as in the study of Djannaty and Doostdar (2008), hybrid GAs based on the improvement of the initial population in GA were found to produce more successful solutions than classical GA. In addition, a new problem-specific repair operator for GA was also useful to fix the infeasible solutions without causing too much deteriorations.

Yalnızlık Ölçeğinin Okullar için Türkçe Uyarlaması

Turkish Adaptation of the Loneliness Scale for Schools

Hüsnu Ergün¹

Öz

UCLA yalnızlık ölçeği ilk önce 1978 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 1980 yılında Russell, Peplau ve Cutrona tarafından revize edilmiştir. Ölçeğin üçüncü versiyonu Russell, (1996) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı Russell, (1996) tarafından yeniden düzenlenen UCLA yalnızlık ölçeğinin (3) Türkçeye uyarlanmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu Denizli ili Merkezefendi ve Pamukkale ilçeleri oluşturmaktadır. Türkçe çevirisinden sonra açımlayıcı faktör analizi (AFA) için ölçek 2019- 2020 eğitim öğretim yılında 201 öğretmene uygulanmıştır. Araştırmada KMO ve Bartlett küresellik testlerinden elde edilen değerlerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeği oluşturan maddelerin iç tutarlılığını veren Cronbach Alpha Katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Birinci alt boyut olan "Birlik" için Cronbach Alpha Katsayısı .94, ikinci alt boyut olan "teklik" için .93 olarak bulunmuştur. Bu bulgular alt boyutların iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte birinci faktörün açıkladığı varyans %59,9; ikinci faktörün açıkladığı varyans %6,13. Bu iki faktörün varyansı açıklama oranı %66,dür. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçeğin Türkçe formunun ülkemiz okullarında kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, Öğretmen yalnızlığı, Ölçek Uyarlama.

Abstract

The UCLA loneliness scale was first developed in 1978. The scale was revised in 1980 by Russell, Peplau & Cutrona. The third version of the scale was developed by Russell, (1996). The purpose of this study is to adapt UCLA loneliness scale (3) which was developed by Russell, (1996) to Turkish language. The study group of the study is composed of teachers working in Merkezefendi and Pamukkale districts in Denizli. After Turkish translation an exploratory factor analysis was conducted on 201 teachers during the 2019-2020 academic year. The values obtained from the KMO and Bartlett sphericity tests show that the data are suitable for factor analysis. The Cronbach Alpha Coefficient was found to be .96 for the whole scale. The internal consistency coefficient for the first sub-dimension "togetherness" was .94, for the second subdimension "unity" was .93. These findings show that the internal consistency of all of the sub-dimensions of the scale was high. As a result of the explanatory factor analysis was found to be the variance explained by the first factor 59.99%, the variance explained by the second factor 6.13%, and the variance explanation ratio of these three factors 66%. As a result of its validity and reliability analysis, it was concluded that the Turkish version of the scale was suitable for use in Turkish schools.

Keywords: Loneliness, Teacher Loneliness, Scale Adaptation.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 13 / 12 / 2019

Accepted: 02 / 04 / 2020

¹ Dr., Denizli İl Milli Eğitim Müdürlüğü, husnuergun60@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5501-8019

Giriş

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsan, tek başına üstesinden gelemeyeceği işler için diğer insanlarla beraber hareket etme yolunu seçebilmektedir. Bir örgütün temelinde de belki insanın beraber hareket etme, yalnız kalmak istememe düşüncesi yatabilir. Yalnızlık Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde *Yalnız* “yanında kimse bulunmayan, toplumsal ilişkilerde yoksun kişi” olarak tanımlanmaktadır. Yanında kimse bulunmaması fiziksel olarak bir yalnızlık iken bazen insanlar kalabalık şehirler içinde yaşarken bile yalnızlık duygusu yaşayabilmektedir. Türk Dil Kurumunun tanımında, toplumsal ilişkilerde yoksun kişi yalnız olarak tanımlanırken, Kılınç ve Sevim (2005) tarafından yapılan çalışmada sosyal ilişki yoksunluğu yalnızlığa sebep olan etmenlerden biri olarak tanımlanmıştır (Kılınç ve Sevim, 2005: 73). Yalnızlık, istediği sosyal ilişki düzeyine erişemeyen kişiye rahatsızlık veren psikolojik bir durumdur (Demirbaş ve Haşit, 2016). Gündelik yaşantımızda yalnızlık, sahipsiz olmak, evi her gün anahtarla açmak, çayı tek başına içmek, tek gezmek, bayramlarda “burası değil” ve telefonlarda yanlış numaradır. Yalnız kişi tek başına yaşar, akraba ve arkadaşlarıyla aylık bir defadan az ilişki kurar. Yalnız kişi, tek başınadır ama bunun fiziksel olma zorunluluğu yoktur (Yaşar, 2007: 238). Yalnızlık bireyin sosyal ilişkilerindeki niceliksel ve niteliksel sorunlardan kaynaklanabilir (Kaya, 2005: 221).

Yalnızlığın ölçülmesi araştırmacılar tarafından merak edilmiş ve yalnızlıkla ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır (Yıldırım vd. 2018; Rokach, Orzeck ve Neto, 2004; Rokach, 2014; Wright, 2012; Yılmaz ve Altınok, 2009; Duyan vd. 2008; Özdemir ve İlhan, 2012; Özen, 2009; Çetin ve Alacalar, 2016 ; Aslan ve Korkut, 2019; Kayıkçı ve Özyıldırım, 2019; Demirbaş ve Haşit, 2016). Bunun dışında Asher ve Wheeler, (1985)'in çocuklar için Yalnızlık Ölçeği (Kaya, 2005); sanal ortamda yalnızlık ölçeği (Korkmaz, Usta ve Kurt, 2014) Türkçe'ye uyarlanması çalışmaları yapılmıştır. UCLA (University of California, Los Angeles) yalnızlık ölçeği iş yaşamında da kullanılmak istenmiştir.

UCLA Yalnızlık Ölçeği, iş yaşamına uygun hale getirilerek kullanılmaya çalışılmış ancak ölçeğin “içime kapanmış olmaktan dolayı mutsuzum” gibi bazı maddelerinin iş yaşamına uygun düşmediği belirtilmiştir (Doğan, Çetin ve Sungur, 2009). Oysaki Yılmaz ve Altınok, (2009) gibi çalışmalarda bu ölçek kullanılırken geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmamıştır. Okulda öğretmenin ya da diğer çalışanların yaşamlarının bir parçasıdır ve insanlar okulda da içine kapanık olduğundan mutsuz olabilir. UCLA 3 versiyonu öğretmenlere de uygulanmıştır (Russell, 1996). UCLA yalnızlık ölçeği ülkemizde tercih edilen bir ölçek olduğundan bu ölçeğin okul öncesi, ilkököl, ortaokul, lise düzeylerindeki okullarda uygulanmasına yönelik uyarlama çalışması yapılması ihtiyaç haline gelmiştir.

UCLA yalnızlık ölçeği ilk önce 1978 yılında geliştirilmiştir. Ölçek, kendini yalnız hisseden 12 öğrenci, sosyal psikoloji sınıfından 35 gönüllü öğrenci ve 192 lisans öğrencisine uygulanmıştır. Sisenwein (1964) tarafından geliştirilen yalnızlık ölçeğinden 25 madde seçilmiştir. Yapılan analizler sonucunda bu 25 maddenin 20 maddesi ölçeğe seçilmiştir. Ölçeğin cronbah alfa değeri .96; test tekrar test korelasyonu .73 olarak bulunmamıştır. Ölçek kaygı, depresyon, can sıkıntısı hissi ve empati gibi duygusal ifadelerle ilişkili bulunmuştur (Russell, Peplau ve Ferguson, 1978).

Ölçek 1980 yılında Russell, Peplau ve Cutrona (1980) revize edilmiştir. UCLA (1978) yalnızlık ölçeğinin üniversite dışındaki gruplarda uygulamasında sorunlar görülmüştür. Ayrıca UCLA (1978) yalnızlık ölçeğindeki (University of California, Los Angeles) tüm maddeler aynı yönü ifade etmektedir. Bu nedenle maddelerin içeriğine bakılmaksızın yüksek veya düşük puanlara yönelik sistematik yanıtlama önyargısı oluşabileceği ve bu durumun da toplam ölçek puanını etkileyebileceği düşünülmüştür. Ayrıca, Beck Depresyon ölçeği ile Coopersmith özsaygısı ölçüsü arasında (.4 ile .5 arasında) önemli korelasyonlar bulunmuştur. Bu gibi hususlar, 1978 yılında hazırlanan yalnızlık ölçeğinde karşılaşılan sorunlar olarak düşünülmüştür. Yalnızlığın depresyon ve düşük özgüven ile birlikte çıkması beklentisinin gerçekleşmesi ölçeğin geçerliliğini desteklemektedir. Bulgular ölçeğin bu yapılardan farklı olduğunu gösterdiğinden ölçeğin ayırt edici geçerliliğinin bulunduğu söylenebilir (Russell, Peplau ve Cutrona, 1980; Russell, 1996).

Bahsedilen kaygıları gidermek için Russel ve meslektaşları (1980) UCLA yalnızlık ölçeğinin olumlu ve katılımcıların kendini yalnız hissetmediğine yönelik ifadelerin yer aldığı gözden geçirilmiş bir versiyonunu geliştirmiştir. Gözden geçirilmiş UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin oluşturulmasında Russell ve meslektaşları, yalnızlık hakkında açıkça sorulan bir dizi soru ile en yüksek korelasyona sahip olan 10 negatif ve 10 pozitif ifadeli maddeleri seçmişlerdir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin iki çalışma yapılmıştır. İlk çalışmada ölçeğin ilk versiyonu gözden geçirilerek yeni olumlu ifadelerle yer verilmiştir. Bu yeni ölçeğin iç tutarlılığı değerlendirilmiş, ilk ölçek ile yeni maddeler eklenen ölçeğin korelasyonu hesaplanmıştır. Son olarak eş zamanlı geçerliliği araştırılmıştır. Ölçek gönüllü 162 öğrenciye uygulanmıştır. Ölçekte 19 yeni madde yer almış, bu yeni maddeler sosyal ilişkilerden memnuniyeti ölçmüş ve mümkün olduğunca orijinal ölçek maddelerinin karşı ifadelerini temsil etmiştir. Mevcut ölçek ile revize edilen ölçek arasındaki korelasyon .91 olarak bulunmuştur. Revize edilen ölçekte cronbah alfa değeri .94 olarak bulunurken orijinal ölçekte .96 olarak bulunmuştur. Ölçekte 1,4,5,6,9,10,15,16,19,20 numaralı maddeler tersten puanlanmalıdır. Yalnızlık puanları Beck Depresyon Envanteri ($r = .62$), Costello-Comrey Anksiyete puanları $r = .32$) ve Depresyon ($r = .55$) ile anlamlı bir şekilde ilişkili bulunmuştur (Russell, Peplau ve Cutrona, 1980; Russell, 1996). İkinci aşamada revize edilen ölçekle yalnızlık ve sosyal davranış arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu ikinci çalışma, yalnızlık puanlarının sosyal arzu edilebilirlik, sosyal risk alma, olumsuz duygusal durumlar ve motivasyon ölçülerinden

farklı olduğunu göstererek revize edilmiş ölçeğin ayırt edici geçerliliğini kanıtlamaktadır. İkinci çalışma 237 kişiye uygulanmıştır. Orijinal ve gözden geçirilen ölçek arasındaki korelasyon .91 olarak bulunurken alfa katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Yakınlık, sosyal risk alma, olumsuz etki ve sosyal arzu edilebilirlik ile yalnızlık ölçekleri arasında hiyerarşik regresyon analizi yapılmış ve yalnızlık ölçeğinin ayırt edici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek puanlarının, incelenen duygu durum ve kişilik değişkenleri ölçütlerinden ziyade diğer yalnızlık ölçütleriyle daha fazla ilişkili olduğu bulunmuştur (Russell, Peplau ve Cutrona, 1980).

Ölçeğin üçüncü versiyonu için ölçek yaşlılara, öğretmenlere, hemşirelere ve öğrencilere uygulanmıştır. Çalışma 489 öğrenci, 310 hemşire, 316 öğretmen, 301 65 yaş üzeri kişiye uygulanmıştır. UCLA (1980) ölçeğindeki "Kendimi yalnız hissetmiyorum" ifadesine "asla, hiç" gibi olumsuz yanıt verildiğinde yaşlılar tarafından cevaplandırılmasında zorluklar yaşanmıştı. Ayrıca "ilişkilerim yüzeyseldir" ifadesi öğrenciler tarafından anlamlandırılmamıştı. Bu nedenle, bizim çevirimizde "yüzeysel" yerine samimi" ifadesi kullanılmıştır. Ölçeğin kullanımını kolaylaştırmak için üçüncü versiyonu geliştirilmiştir. Ölçekte 11 negatif ve 9 pozitif madde bulunmaktadır. Ölçeğin kullanımını kolaylaştırmak için maddelerin hepsine "hangi sıklıkta" ifadesi eklenmiştir. Öğrencilere eş zamanlı olarak yalnızlık ölçeği, Rubenstein ve Shaver, (1982) tarafından geliştirilen NYU yalnızlık ölçeği ile Schmidt ve Sermat (1983) tarafından geliştirilen yalnızlık ölçeği uygulanmıştır. Öğrencilere aynı zamanda üç farklı sosyal destek ölçeği de uygulanmıştır. Son olarak öğrencilere yalnızlık ve sosyal destekle ilgili olması beklenen Eysenck kişilik envanteri (1975), Marlowe-Crowne sosyal arzu ölçeği (1960), Beck depresyon envanteri (1967)" ve Rosenberg benlik saygısı ölçeği (1965) uygulanmıştır. Hemşirelere UCLA yalnızlık ölçeği ile birlikte Maslach tükenmişlik envanteri, sosyal provizyon ölçeği ve sosyal destek ölçeği uygulanmıştır. Öğretmenlere yalnızlık ölçeğinin 10 maddelik kısa versiyonu kullanılmıştır. Hemşirelerde uygulandığı gibi Maslach tükenmişlik envanteri ile sosyal destek ölçekleri uygulanmıştır. Psikososyal faktörlerin yaşlıların sağlığı ve refahı üzerindeki etkisinin 1 yıllık bir boyamsal çalışmasına katılan 65 yaş üstü 301 kişiye ölçek yeniden uygulanmıştır. Katılımcıların sağlıklı olmaları ve soruları anlamalarını sağlamak için öncelikle taranmıştır. Başlangıçta UCLA yalnızlık ölçeği daha sonra, yaşam memnuniyeti (Cutrona vd. 1986) ve Zung depresyon ölçekleri uygulanmıştır. 12 ay sonra UCLA yalnızlık ölçeği yeniden uygulanmıştır (Russell, 1996).

Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında; cronbah alfa değerleri .89 ile .94 olarak bulunmuş ve ölçek güvenilir olarak görülmüştür. Yaşlılara bir yıl sonra yapılan uygulamada test tekrar test korelasyonu .73 olarak; yalnızlık ve sosyal destek arasında negatif ilişki bulunmuştur. Öğrencilere uygulanan UCLA yalnızlık ölçeği ile ilişkisi bulunan kavramlar aşağıda belirtilmiştir. UCLA yalnızlık ölçeği (3) ile Rubenstein ve Shaver, (1982) tarafından geliştirilen NYU yalnızlık ölçeği, Schmidt ve Sermat. (1983) tarafından geliştirilen yalnızlık ölçeği ve depresyon arasında pozitif ilişki bulunmuşken, UCLA yalnızlık ölçeği (3) ile sosyal provizyon ölçeği, sosyal destek ölçeği, sosyal arzu edilebilirlik, öz saygı arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ayrıca, UCLA yalnızlık ölçeği (3) ile Eysenck kişilik envanterindeki nevrotik boyut ile pozitif ilişki, içe dönüklük ve dışa dönüklük boyutu ile negatif ilişki bulunmuştur. UCLA yalnızlık ölçeği (3) ile sosyal arzu edilebilirlik arasındaki korelasyon düşükken, UCLA yalnızlık ölçeği (3) ile depresyon ve öz saygı arasında güçlü ilişki bulunmuştur. Ayrıca öğretmen ve hemşirelerde yalnızlık ve sosyal destek ile yalnızlık ve sosyal provizyon ölçeği arasında negatif ilişki; yalnızlık ve tükenmişlik arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Yaşlılarda, UCLA yalnızlık ölçeği (3) ile akraba ve akraba dışı ilişkiler arasında zayıf negatif ilişki varken sosyal provizyon arasında negatif güçlü ilişki bulunmaktadır. UCLA yalnızlık ölçeği (3) ve yaşam memnuniyeti ile negatif anlamlı ilişki; UCLA yalnızlık ölçeği (3) ve depresyon arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur (Russell, 1996).

Orijinal ölçeğin geçerlilik çalışmalarında, doğrulayıcı faktör analizi ile ilk önce iki uçlu yapı sınanmış ancak modelin AGFI (.73 - .76.ve CFI (.74 - .83.) değerleri uyum iyiliğini çok fazla doğrulamamıştır. İkinci modelde, faktörler pozitif ve negatif olarak test edilmiş verilerin uyumluluğu büyük ölçüde geliştirilmiştir. 20 maddelik ölçeğin AGFI değeri (.80 - .86) ve CFI değeri (.84 - .90.) arasında iken 10 maddelik versiyonunda ise AGFI değeri (.90)ve CFI değeri (.95) arasında bulunmuştur. Dört örnekleme iki faktör arasında -.72 ile -.82 arasında korelasyon değerleri bulunmuştur. Üçüncü modelde iki uçlu yapıya iki faktörün eklenmesiyle üç boyutlu yapıya ulaşılmıştır. Bu üç faktörlü modelin, dört örnek boyunca AGFI, değeri 0,84 ila 0,92 arasında değişirken CFI .89 ila .94 arasında değişmiş ve bu model için daha uygun uyum verilerinin elde edildiği görülmüştür. Ayrıca üç faktörün birbiriyle güçlü bir şekilde ilişkili (.72 - .76) olduğu bulunmuştur. Burada sunulan psikometrik veriler, UCLA yalnızlık ölçeğinin güvenilirliğini ve geçerliliğini desteklemektedir. Faktör yapısını değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır (Russell, 1996).

Türkiye'de de UCLA yalnızlık ölçeği uyarlama çalışmaları daha önce yapılmıştır (Demir,1989). Uygulamaya, yalnızlıktan yakınan ve nörotik depresif tanısı almış 36 denek ve 36 normal denek katılmıştır. Ölçeğin yalnız olan (\bar{x} : 47,5; Ss:11,5) ve olmayan (\bar{x} : 26,44; Ss:10,8) denekleri ayırdığı, iki grup arasındaki farkın olumlu olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Ölçeğin, Beck Depresyon Envanteri ilişkisi ($r=.77$) ve çok yönlü depresyon envanterinin sosyal içe dönüklük alt ölçeği ilişkisi ($r=.82$) hesaplanan geçerliliği de anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılığı da ($\alpha=.96$) yeterli görülmüştür. Test tekrar test işlemindeki korelasyon katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada Yaparel (1984) tarafından yapılan UCLA yalnızlık ölçeğinin çevirisi gözden geçirilerek kullanılmıştır. Demir (1989) çevirisini Yaparel (1984) tarafından yapılan çeviri ile karşılaştırmış, maddelerin büyük oranda örtüştüğü ancak bir maddede değişiklik olduğu görülmüştür (Demir,1989).

Daha sonra, Türk lisans öğrencilerinde UCLA yalnızlık ölçeğinin 8 maddelik kısa formunun psikometrik özellikleri incelenmiştir. Ölçeğin orijinali Hays ve DiMatteo (1987) tarafından oluşturulan kısa form, UCLA yalnızlık ölçeği (1978)'den türetilmiştir. Açıklayıcı Faktör Analizi (EFA) toplam varyansın % 36,69'unu oluşturan bir faktör vermiştir. Doğrulamalı faktör analizi ile uyum iyiliği doğrulanmıştır. Kısa formun sosyal-duygusal yalnızlık ve depresyon ile pozitif, algılanan sosyal destek ile negatif bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Kısa form ile normal ölçek arasındaki korelasyon değeri .88 olarak bulunmuştur. Cronbach alfa değeri .72 olarak bulunmuştur. Kısa formun Türkçe versiyonunun geçerli ve güvenilir bir araç olduğu belirtilmiştir (Doğan, Akıncı Çötök ve Göçet Tekin, 2011).

Bu çalışmalarda Türkçe uyarlama okullar için yapılmadığından okul öncesi, ilkököl, ortaokul, lise düzeylerindeki okullarda bir çalışma yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Öğretmenler, okul dışı çevrelerinde eş, dost ve akrabaları bulunurken okulda kendini yalnız hissedebilir, diğerleri tarafından anlaşılmadığını hissedebilir. Okul, diğer işlerden farklı olabilmektedir. Örneğin, bir fabrikada çalışan bir işçi, makinasının başından ayrılmadan ve kimseyle fazla iletişim kurmadan çalışma saatlerini geçirebilir. Öğretmenler için ise iletişim mesleki hayatlarında çok önemli bir yer tutmaktadır. Bir doktor ya da hemşire hastaları ile tedavi sürecinde iletişimlerini devam ettirirken tedavi sonrasında aynı hastayla iletişim kurmak zorunda hissetmeyebilir. Öğretmen, bir eğitim kademesinin dört yıl olduğu dikkate alındığında öğrenci, veli, iş arkadaşları ve okul çevresi ile iletişimini devam ettirmekte, veliler, öğrenciler, mesaj ya da arama yoluyla öğretmenlerine gece gündüz ulaşabilmektedir. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Örneğin, tezgâhtar, garson, banka çalışanı, müşterileri ya da paydaşları ile öğretmenin kurduğu ilişkiyi kuramayabilirler. Üstelik birçok kimse, en azından ilkököl öğretmenin, diğer kademelerde kendinde iz bırakmış bir öğretmeni hatırlar. Bankadan kredi çeken, ya da para yatıran bir müşteri banka görevlisini çok fazla hatırlamayabilir. Bu nedenle, hayatımızda önemli bir yere sahip olan okul çalışanlarının özellikle öğretmenlerin okuldaki yalnızlık düzeyinin belirlenebilmesi, okul yöneticilerinin bu konularda önlem almalarına yardımcı olabilecektir. Eğitim tek başına yapılacak bir iş olmayıp, okulun tüm paydaş ve çalışanlarının aynı amaca ulaşmak için çalışması ile gerçekleşebilecek bir iştir. Bu nedenle, özellikle okullarda yalnızlık ölçeğinin uygulanıp uygulanmayacağı araştırılmak istenmiştir. Üstelik UCLA yalnızlık ölçeği (3) Türkçe uyarlama çalışmasına daha önce rastlanmaması da araştırmanın önemini arttırmaktadır. Çalışanın yalnızca öğretmenler üzerinde yapılması, uyarlama çalışmasının eğitim sektöründe kullanılmasına imkân sağlayabileceksen, diğer sektörler için çalışmanın tekrar edilmesi uygun olacaktır. Bu durum aynı zamanda, araştırmanın sınırlılığıdır.

1. Yöntem

Russell, (1996) tarafından yeniden düzenlenen UCLA yalnızlık ölçeğinin (3) Türkçeye uyarlanması amacıyla yapılan bu çalışmada, açıklayıcı faktör analizi, yarı test güvenilirlik yöntemi uygulanmış, Cronbach Alpha Katsayısı, ortalama, standart sapma, madde-toplam korelasyonları ile alt %27 ve üst %27'lik grupların madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t testi sonuçları hesaplanmıştır. Tavşancıl (2002)'in, örneklem büyüklüğünün ölçekteki madde sayısının 10 katı kadar olması gerektiğini yönelik önerisinden hareket edilerek (Tavşancıl, 2002: 51) 20 maddelik ölçek için 200 sayısı belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Denizli Merkezefendi ve Pamukkale İlçelerinde çalışan 209 öğretmen oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerden sekizi yalnızlık ölçeğindeki her soruyu cevaplamadığından bu verilerin araştırmaya dahil edilmesi uygun görülmemiştir. Ölçek, bahsedilen ilçelerdeki, mesleki-genel ortaöğretim okulları, imam hatip liseleri, ilkökuller, ortaokullar, anaokullarında görev yapan öğretmenlere uygulanmıştır. Çalışma grubunda 133 (% 66,2) kadın ve 68 (% 33,8) erkek bulunmaktadır. Çalışma grubunun %3,48'i ön lisans, %84,57'si lisans, 11,95'i lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. Çalışma grubunun 95'i lise, 39'u ortaokul, 49'u ilkököl, 16'sı okul öncesi düzeyindeki okullarda görev yapmaktadır. İki öğretmen çalıştığı okul düzeyini belirtmemiştir.

1.1. Veri Toplama Aracının Uyarlanması

Russell (1996) tarafından revize edilen UCLA yalnızlık ölçeğinin kullanılması için öncelikle yazardan elektronik posta yoluyla izin alınmıştır. Daha sonra, ölçek bir alan uzmanı yardımıyla Türkçeye çevrilmiştir. Cümlelerin anlaşılabilirliği, kelime ve cümle yapılarının uygunluğu gözden geçirilmiştir. Ölçek uyarlanırken, okullarda kullanılacağı dikkate alınarak maddelere "okul" sözcüğü eklenmiştir. Kültür, dinamik bir yapıdır. Bu nedenle, farklı toplumlarda duygu, düşünce ve davranışların ifadesinin değişiklik gösterebileceği dikkate alındığında, ölçek uyarlaması yapılırken, bazı değişikliklerin yapılması gerekebilir. Ölçeğe yeni maddelerin eklenmesi, bazı maddelerin çıkarılması ya da değiştirilmesi söz konusu olabilir. Kültüre uygun olmayan maddeler, analizler ile ortaya çıkabilecek hatta analizler sonucunda, çok fazla madde uyarlama yapılan kültürü temsil etmiyorsa, ölçeğin o kültüre uygun olmadığı söylenilebilir (Akbaş ve Korkmaz, 2007; s. 15). Çalışmanın, okullar için yapılacağı, sınırlılık olarak da belirtilmişti. Böylece okul öncesi ilkököl, ortaokul ve lise düzeyindeki öğretmenlerin ya da diğer okul çalışanlarının okullardaki yalnızlık düzeyleri ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle, okullar için uyarlanan ölçeğin maddelerine okulda kelimesinin eklenmesi uygun görülmüştür. Daha sonra, eğitim yönetimi alanında çalışmaları olan bir uzmandan görüş alınarak ölçek ön uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Orijinal ölçekte 11 negatif ve 9 pozitif madde bulunmaktadır. Orijinal ölçekte geçen "Hangi sıklıkta diğerleri ile olan ilişkilerinizin samimi

olmadığını düşünüyorsunuz?” ifadesi Türkçe'ye daha uygun olacağı düşüncesiyle “Hangi sıklıkta okuldaki ilişkilerinizin samimi olduğunu hissediyorsunuz?” şeklinde uyarlanmıştır. Böylece uyarılama çalışmasında 10 pozitif 10 negatif madde bulunmaktadır.

1.2. Verilerin Toplanması

Veriler google form aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizi için SPSS paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizine başlamadan önce verilerin doğru girilip girilmediğini kontrol etmek amacıyla frekans tabloları incelenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach Alfa (α) katsayısı hesaplanmıştır.

2. Geçerlilik

Ölçekte bulunan ilişkili maddeleri bir araya getirerek yeni boyutlar keşfedilmesinin sağlamak amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) (Büyüköztürk, 2002: 472) yapılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin faktör analizi için yeterli olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser Meyer - Olkin (KMO) testi kullanılmaktadır. KMO testine ilişkin kullanılan ölçüt değerleri, .90'ın üstü mükemmel, .80'in üstü çok iyi, .60'in üstü vasat, .50'nin üstü kötü olarak belirtilmektedir (Tavşancıl,2002: 50). Araştırmada KMO testi sonucu örneklem uygunluğu değerinin .96 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu değer, .90 üstünde olduğundan örneklem büyüklüğünün faktör analizi kullanımına uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca, Bartlett küresellik testinin $X^2=3317,441$, $Sd=190$ ($P<.01$) olması da elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 1.'e bakıldığında ölçek alt boyutlarına ait başlangıç öz değerler sırasıyla, birinci faktör öz değeri 11,98, açıkladığı varyans %59,9; ikinci faktör özdeğeri 1,22, açıkladığı varyans %6,13 olduğu görülmektedir. Bu iki faktörün açıklanan toplam varyansı %66,dür. Toplam açıklanan varyansa bakıldığında ölçekte özdeğeri 1 den büyük olan 2 faktör görülmektedir. Analizde faktör sayısının yüksek tutulması, açıklanan varyansı artırırken faktörleri isimlendirmede, onları anlamlı kılmada zorluk yaşanmasına neden olabilir. Açıklanan varyansın yüksek olması, ilgili yapının o denli iyi ölçülmesi olarak yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002: 479).

Tablo 1. Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Faktörler	Başlangıç Öz-Değerleri			Faktör Yükleri Kareler Toplamı			Döndürme Sonrası Karesel Yük Toplamı		
	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)
1	11,980	59,900	59,900	11,980	59,900	59,900	7,021	35,107	35,107
2	1,226	6,130	66,030	1,226	6,130	66,030	6,185	30,923	66,030
3	,796	3,982	70,011						
4	,732	3,659	73,670						
5	,654	3,271	76,941						
6	,575	2,877	79,818						
7	,500	2,499	82,316						
8	,452	2,261	84,577						
9	,391	1,954	86,531						
10	,366	1,831	88,362						
11	,345	1,726	90,088						
12	,306	1,529	91,617						
13	,289	1,446	93,063						
14	,266	1,329	94,392						
15	,232	1,160	95,552						

Başlangıç Öz-Değerleri				Faktör Yükleri Kareler Toplamı			Döndürme Sonrası Karesel Yük Toplamı		
Faktörler	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)
16	,214	1,070	96,622						
17	,197	,984	97,606						
18	,185	,923	98,530						
19	,158	,792	99,322						
20	,136	,678	100,000						

Stevens'a (1996) göre faktör yük değerlerinin anlamlılığını test etmek için örneklem büyüklüğüne göre verilen kritik değerlerin iki katı alınmalıdır. Bu çalışmada örneklem 201 alındığı için faktör yük değeri en az .36 olarak kullanılmıştır (Stevens, 1996: 371). Varimax eksen döndürmesi yapıldıktan sonra elde edilen maddelere ait faktör yük değerleri Tablo 2.'de olduğu gibidir. Kline (1994), faktör yüklerinin 0,30'un üzerinde olmasının faktör yükünün belirgin olduğunu göstermek için yeterli büyüklük olduğunu belirtmektedir (Kline, 1994: 52). Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek, "birlik ve teklik" olarak isimlendirilen iki boyuttan oluşmuştur. Analiz sonuçlarına göre, kuramsal olarak belirtilen maddelerin ifade ettikleri 2 boyutun altında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde toplandığını söyleyebiliriz. Tablo 2.'de görüldüğü gibi, birinci faktör olan birlik on maddeden (1, 5, 6, 9, 10, 12, 15, 16, 19, 20), ikinci faktör olan teklik on maddeden (2, 3, 4, 7, 8, 11, 13, 14, 17, 18) oluşmuştur. Bu durum, orijinal ölçeğin pozitif ve negatif boyutlarından oluşan yapısı ile uyum göstermektedir. Choudhury ve Bhattacharjee (2014) tarafından yapılan araştırma da "zorlayıcı satın alma ölçeği" 5-9 aralıklı olarak kullanılmış, ölçekteki puan kategori sayısının artmasının güvenilirliği artırsa da puanlama aralıkları arasındaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuş, uygulaması daha kolay olduğu için beş noktalı ölçek kullanımı tercih edilmiştir (Choudhury ve Bhattacharjee, 2014: 436). Bu nedenle, UCLA yalnızlık ölçeği (3) dört seçenekli (asla, nadiren, ara sıra, her zaman) olarak geliştirilse de çalışmada ölçek beş seçenekli (hiç, az, orta, sık, her zaman) olarak kullanılmıştır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Boyut	Madde	F1	F2
Birlik	10. Kendinizi hangi sıklıkta okuldaki kişilere yakın hissediyorsunuz?*	,815	
	20. Hangi sıklıkta okulda yardım alabileceğiniz insanlar olduğunu hissediyorsunuz?*	,770	
	9. Hangi sıklıkta kendinizi dışa dönük ve arkadaş canlısı bir kişi olarak hissediyorsunuz?*	,763	
	12. Hangi sıklıkta okuldaki ilişkilerinizin samimi olduğunu hissediyorsunuz?*	,754	
	19. Hangi sıklıkta okulda konuşabileceğiniz insanlar olduğunu hissediyorsunuz?*	,751	
	16. Hangi sıklıkta okulda sizi gerçekten anlayan insanlar olduğunu hissediyorsunuz?*	,743	
	5. Hangi sıklıkta kendinizi okuldaki arkadaş grubunun bir parçası olarak hissediyorsunuz?*	,727	
	15. Hangi sıklıkta okulda istediğiniz zaman arkadaş edinebileceğinizi hissediyorsunuz?*	,727	
	6. Hangi sıklıkta okuldaki insanlarla ortak yönleriniz olduğunu hissediyorsunuz?*	,698	
	1. Hangi sıklıkta okul arkadaşlarınızla uyum içinde olduğunuzu hissediyorsunuz?*	,615	
Teklik	11. Kendinizi hangi sıklıkta okulda dışlanmış olarak hissediyorsunuz?		,759
	2. Hangi sıklıkta okulda arkadaşınız olmadığını hissediyorsunuz?		,751

Boyut	Madde	F1	F2
	4. Hangi sıklıkta okulda kendinizi yalnız hissediyorsunuz?		,746
	2. Hangi sıklıkta okulda yardım alabileceğiniz kimse olmadığını hissediyorsunuz?		,735
	7. Hangi sıklıkta okulda kimseye yakın olmadığınızı hissediyorsunuz?		,707
	13. Hangi sıklıkta okulda kimse tarafından tanınmadığınızı hissediyorsunuz?		,679
	14. Hangi sıklıkta okuldaki diğer insanlardan ayrı durduğunuzu hissediyorsunuz?		,677
	8. Hangi sıklıkta ilgi alanlarınızın ve düşüncelerinizin okuldaki kişiler tarafından paylaşılmadığını hissediyorsunuz?		,670
	18. Hangi sıklıkta okulda insanlar olduğunu ama paylaştığımız bir şey olmadığını hissediyorsunuz?		,609
	17. Hangi sıklıkta içine kapanık olduğunuzu hissediyorsunuz?		,540

* Ters çevrilen maddeler

3. Ölçme Aracının Güvenirliği

Bu çalışmada, Likert tipi bir ölçek olan örgütsel yalnızlık ölçeğinin güvenilirlik düzeyini hesaplamak için ölçek iç tutarlılığı ölçütü olarak kabul edilen ve Cronbach tarafından geliştirilen α katsayısı kullanılmıştır. Ölçeği oluşturan maddelerin iç tutarlılığını veren Cronbach Alpha Katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Birinci alt boyut olan "Birlik" için .94, ikinci alt boyut olan "teklik" için .93 olarak bulunmuştur. Bu bulgular, ölçeği oluşturan tüm alt boyutların iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Cronbach Alpha Katsayısı .80 üzerinde olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu işaret etmektedir (Field, 2009: 681). Ölçeğin iç güvenilirlik katsayısı yöntemlerinden olan yarı test güvenilirlik yöntemi ile ölçek iki yarıya bölünmüştür. İki yarıdan elde edilen ölçümler arasında ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmıştır. İki yarı arasındaki korelasyon katsayısı $r=.90$ ($p=.000$) olarak saptanmıştır. Bu bulgularla, ölçeğin güvenilirlik katsayısının yeterli olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Madde Toplam İstatistikleri

Madde No	\bar{x}	Ss	Madde Toplam Korelasyonu
1	2,0050	1,00248	,773
2	1,8358	1,06673	,757
3	1,7761	1,01224	,837
4	1,7761	1,06987	,815
5	2,1592	1,14216	,564
6	2,6119	1,02891	,710
7	1,8259	,99726	,638
8	2,1990	1,01990	,753
9	2,0498	,99876	,556
10	2,2189	,99088	,793
11	1,5821	,91350	,743
12	2,5075	1,10508	,758
13	1,6816	,88776	,724

Madde No	\bar{x}	Ss	Madde Toplam Korelasyonu
14	1,9652	1,03140	,709
15	2,0796	1,01175	,823
16	2,4279	1,14281	,768
17	1,9154	,99890	,711
18	2,1642	1,11710	,812
19	2,1592	1,01712	,810
20	2,1045	1,05073	,803

Tablo 3 ve Tablo 4'de görüldüğü üzere; UCLA (3) yalnızlık ölçeğine ait ortalama, standart sapma, madde-toplam korelasyonları ile alt %27 ve üst %27'lik grupların madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t testi sonuçları hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan tüm maddeler için madde-toplam korelasyonları .55 ile .83 arasında değişmekte ve t-testi değerleri anlamlı çıkmaktadır. Madde toplam korelasyonu .25 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği (Karagöz, 2016: 947) dikkate alındığında, ölçekteki maddelerin aynı davranışı ölçtüğü ve güvenilirliğin yüksek olduğu söylenebilir. 11. maddenin 27'lik alt grubun tüm değerleri 1 ve standart sapması 0 olduğundan t testi değeri bulunamamıştır. Ancak diğer maddelerin ayırt ediciliğine ilişkin bir sorun bulunamamış, diğer bulgularda da güvenilirliğe ilişkin olumsuz bir sonuç bulunmadığından tüm maddelerin kullanılmasının uygun olduğu kararına varılmıştır.

Tablo 4. Madde Ayırdediciliğine İlişkin t-Testi Sonuçları

Madde No	Grup	\bar{x}	Ss	Sd	T	P
1	Alt %27	1,2182	,62925	54	14,357	.00
	Üst %27	3,0727	,87886	54	25,929	.00
2	Alt %27	1,1455	,62118	54	13,676	.00
	Üst %27	3,0545	,97026	54	23,347	.00
3	Alt %27	1,0545	,29927	54	26,133	.00
	Üst %27	2,9091	1,02330	54	21,083	.00
4	Alt %27	1,0182	,13484	54	56,00	.00
	Üst %27	3,1091	1,04833	54	21,99	.00
5	Alt %27	1,2182	,65802	54	13,72	.00
	Üst %27	3,3636	,93023	54	26,81	.00
6	Alt %27	1,7091	,73718	54	17,19	.00
	Üst %27	3,6545	,79857	54	33,93	.00
7	Alt %27	1,0909	,29013	54	27,885	.00
	Üst %27	3,1091	,78582	54	29,342	.00
8	Alt %27	1,6545	1,12576	54	10,900	.00
	Üst %27	3,0909	,75210	54	30,478	.00
9	Alt %27	1,2364	,42876	54	21,385	.00
	Üst %27	3,0545	,93131	54	24,324	.00

Madde No	Grup	\bar{x}	Ss	Sd	T	P
10	Alt %27	1,2727	,44947	54	21,000	.00
	Üst %27	3,3455	,75076	54	33,047	.00
11	Alt %27	1,0000	,00000	54	--	--
	Üst %27	2,5455	1,03312	54	18,27	.00
12	Alt %27	1,5091	,63458	54	17,636	.00
	Üst %27	3,6364	,88952	54	30,317	.00
13	Alt %27	1,0364	,18892	54	40,684	.00
	Üst %27	2,5091	,97890	54	19,009	.00
14	Alt %27	1,1818	,51247	54	17,103	.00
	Üst %27	3,1273	,88306	54	26,264	.00
15	Alt %27	1,2000	,62063	54	14,339	.00
	Üst %27	3,1273	,79476	54	29,182	.00
16	Alt %27	1,3273	,51116	54	19,257	.00
	Üst %27	3,7455	,82143	54	33,815	.00
17	Alt %27	1,2727	,67918	54	13,897	.00
	Üst %27	2,7636	1,07089	54	19,139	.00
18	Alt %27	1,1636	,37335	54	23,114	.00
	Üst %27	3,4000	,91490	54	27,561	.00
19	Alt %27	1,1273	,33635	54	24,855	.00
	Üst %27	3,2727	,84885	54	28,593	.00
20	Alt %27	1,1455	,35581	54	23,875	.00
	Üst %27	3,2545	,86534	54	27,892	.00

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Russell, (1996) tarafından yeniden düzenlenen UCLA yalnızlık ölçeğinin (3) geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapılarak Türkçeye ve okul ortamına uyarlanması amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda, yazardan e-mail yoluyla izin alınmış, daha sonra, ölçek bir alan uzmanı yardımıyla Türkçeye çevrilmiş, cümlelerin anlaşılabilirliği, kelime ve cümle yapılarının uygunluğu gözden geçirilmiştir. Yapı geçerliğini test etmek için açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş; güvenilirliği hesaplamak amacıyla Cronbach's alpha iç tutarlılık katsayısı ile yarı test güvenilirlik yöntemi kullanılmış, madde-toplam puan korelasyonuna bakılmıştır.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek, "birlik ve teklik" olarak isimlendirilen iki boyuttan oluşmuştur. Bu üç boyut toplam varyansın % 66'sını açıklamaktadır. Analiz sonuçlarına göre, kuramsal olarak belirtilen maddelerin ifade ettikleri 2 boyutun altında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde toplandığını söyleyebiliriz. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir.

Teklik boyutu çalışanın okulda tek başına kaldığı boyuttur. Birlik boyutu çalışanın okulda yalnız kalmaması ile ilgili boyuttur. Ölçekte yalnızlık ölçüldüğünden birlik boyutundaki maddeler ters çevrilerek analize dâhil edilmiştir. Olumlu ifadeler ters çevrilerek ölçekten yüksek puan alanın daha fazla yalnız olduğu söylenebilir. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, ölçekteki 1, 5, 6, 9, 10, 12, 15, 16, 19, 20. maddelerinin, birlik boyutunu; 2, 3, 4, 7, 8, 11, 13, 14, 17, 18. maddelerin teklik boyutunu ölçtüğü bulgularına ulaşılmıştır.

Okullar için uyarlanan UCLA (3) yalnızlık ölçeğinin güvenilirliği, Cronbach Alpha katsayısı ve iki yarı arasındaki korelasyon değerlerine göre değerlendirilmiştir. Bu değerlere göre ölçeğinin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, UCLA (3) yalnızlık ölçeğinin Türkçe uyarlamasının Türkiye’de okullarda kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Okullarda öğretmenlerin yalnız kalması; iş tatminini azaltarak işten ayrılmayı tetikleyebilecek (Erdirençelebi ve Ertürk, 2018: 613), örgütsel vatandaşlık davranışları azalabilecek (Keser ve Karaduman, 2014:195), yaşam doyumlarını olumsuz etkileyebilecektir (Yılmaz ve Altınok, 2009: 451). Bu çalışma sadece okullarda görev yapan öğretmenlerle sınırlıdır. Bu sınırlılıkta dikkate alınarak, çalışmayla ilgili öneriler ise aşağıda sıralanmıştır.

i-)Okul yöneticileri etkili bir okul oluşturabilmek adına öğretmenlerin yalnızlık düzeylerini tespit etmeli, tüm öğretmenleri okulun amaçları doğrultusunda yönlendirmelidir;

ii-) Öğretmenlerin okulda yalnızlığa terk edilmemeleri için tüm öğretmenlerin ve diğer okul çalışanlarının katılacağı piknik, yemek, proje odaklı ekip çalışmaları, hobi çalışmaları düzenlenebilir;

iii-) Ölçeğin diğer sektörlerde de uygulanabilirliğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akbaş, G. ve Korkmaz, L. (2007). Ölçek uyarlaması (Adaptasyon). *Türk Psikoloji Bülteni*, 13 (40), 15-16.
- Aslan, M. & Korkut, A. (2019). Öğretmenler için Örgütsel Yalnızlık Ölçeği Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 4 (2), 122 – 134.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32, 470-483.
- Çetin A. & Alacalar, A. (2016). İş Yaşamında Yalnızlığı Yordamada Kişilik Özellikleri İle Algılanan Sosyal Ve Örgütsel Desteğin Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (27), 193-216
- Demir, A. (1989). “UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirliği”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 7(23), ss. 14-18.
- Demirbaş, B. & Haşit, G. (2016). İş Yerinde Yalnızlık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 137-158
- Doğan, T., Çetin, B. & Sungur, M. Z. (2009). İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 271-277.
- Doğan, T., Akıncı Çötök, N. & Göçet Tekin, E. (2011). Reliability and validity of the Turkish Version of the UCLA Loneliness Scale (ULS-8) among university students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 2058–2062
- Duyan, V., Çamur Duyan, G., Gökçearslan Çifçi, E., Sevin, Ç., Erbay, E., & İkizoğlu, M. (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33 (150), 28-41.
- Erdirençelebi, M., & Ertürk, E. (2018). Çalışanların Örgütsel Yalnızlık Algısının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 603-618.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*, 3. Baskı, London: Sage Publications.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, A. (2005). Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19, 220-237.
- Kayıkcı, K. ve Özyıldırım, G. (2019). İl maarif müfettişlerinin hissettikleri yalnızlık duygusu: nedenleri ve başa çıkmada kullandıkları yollar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(4), 1500-1524.
- Keser, A. ve Karaduman, M. (2014). İş Yaşamında Yalnızlık Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İlişkisi ve Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3 (7), 178- 197.
- Kılıncı, H. & Sevim, S. A. (2005). Ergenlerde Yalnızlık ve Bilişsel Çarpıtmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 67-89
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide To Factor Analysis*, 1. Baskı, New York: Routledge

- Korkmaz, Ö, Usta, E. & Kurt, İ. (2014). *Sanal Ortam Yalnızlık Ölçeği (SOYÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (2), 144-159.
- Özdemir Y. & İlhan T. (2012). Benlik Kurgusu, Bağlanma ve Yalnızlık Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1, 157-180
- Özen, Ü. (2009).Yalnızlık Olgusu Ve Sanal Sohbetin Yalnızlığın Paylaşımına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (4), 15-25
- Rokach, A. (2014) "Leadership and Loneliness,"*International Journal of Leadership and Change*. 2 (1), 48-59. <http://digitalcommons.wku.edu/ijlc/vol2/iss1/6>
- Rokach, A., Orzeck, T. & Neto, F. (2004). Coping with Loneliness in Old Age: A Cross-Cultural Comparison. *Current Psychology*, 23(2). 124-137.
- Russell, D.(1996). UCLA LoneThiraess Scale (Version 3): Reliabilty, Validity, and Factor Structure, *Journal Of Personality Assessment*, 66 (1), 20-40
- Russell, D., Peplau, L. A., & Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42, 290-294.
- Russell, D., Peplau, L.A., & Cutrona, C.E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 472-480.
- Stevens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. (3rd Edition). New Jersey: Mahwah, Lawrence Erlbaum.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Türk Dil Kurumu (--).(Erişim Tarihi: 05.12.2019).Güncel Türkçe Sözlük. <https://www.sozluk.gov.tr/> sayfasından elde edilmiştir.
- Wright, S. L. (2012): Is It Lonely at the Top? An Empirical Study of Managers' and Nonmanagers' Loneliness in Organizations, *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 146:1-2, 47-60.
- Yaşar, M. R. (2007). Yalnızlık, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,17 (1), 237-260.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu Aşlar, R., Karakurt, P, Çapık, C. & Kasımoğlu, N. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirti, Yalnızlık ve Yeme Tutumu Arasındaki İlişkinin Sosyodemografik Özelliklerle Birlikte İncelenmesi. *TJFMPC*, 12(4), 264-274
- Yılmaz, E. ve Altınok, V. (2009). Okul Yöneticilerinin Yalnızlık ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15 (59), 451-469.

Extended Abstract

Aim and Scope

Loneliness In the current dictionary of the Turkish Language Institute, is defined as "Lonely" as a person who is not accompanied by anyone and lacks social relations ". It is physical loneliness that no one is around. But sometimes people can experience loneliness even in crowded cities. The UCLA loneliness scale was first developed in 1978. The scale was revised in 1980 by Russell, Peplau & Cutrona (1980). The third version of the scale was developed by Russell, (1996). The purpose of this study is to adapt UCLA loneliness scale (3) which was developed by Russell, (1996) to Turkish language.

Methods

The study group of the study is composed of teachers working in Merkezefendi and Pamukkale districts in Denizli. After Turkish translation an exploratory factor analysis was conducted on 201 teachers during the 2019-2020 academic year. In the analysis of the data, SPSS and Amos package programs were used. Before starting to analyze the data, the frequency tables were examined to check whether the data were entered correctly. In order to determine the construct validity of the scale, explanatory factor analyzes were performed. The Cronbach's alpha (α) coefficient was calculated for internal consistency reliability of the scale.

Findings

The Kaiser-MeyerOlkin (KMO=.96) test and The Bartlett's sphericity test ($X^2= X2=3317,441$, $Sd=190$ / $P<.01$) suggested that the obtained data was appropriate for factor analysis. The Cronbach Alpha Coefficient was found to be .96 for the whole scale. The internal consistency coefficient for the first sub-dimension "togetherness" was .94, for the second subdimension "unity" was .93. These findings show that the internal consistency of all of the sub-dimensions of the scale was high. As a result of the explanatory factor analysis was found to be the variance explained by the first factor 59.99%, the variance explained by the second factor 6.13%, and the variance explanation ratio of these three factors 66%.

Factor analysis results were also given in two dimensions and the value of load factor of some items were found to be very close to each other. Therefore; it couldn't be interpreted which item was collected under which factor. In order to be able to interpret what factors are, under which items are collected, varimax orthogonal rotation has been applied. In this study, since the sample was 201, the factor load value was used as at least .36 (Stevens, 1996: 371).

With the semi-test reliability method, which is one of the internal reliability coefficient methods of the scale, the scale is divided into two halves. The relationship between the measurements obtained from the two halves was calculated by pearson product-moment correlation coefficient. The correlation coefficient between the two halves was established as $r = .90$ ($p = .000$). Given these findings, it can be said that the reliability coefficient of the scale is sufficient. The t-test results of UCLA (3) loneliness scale for comparison of mean, standard deviation, item-total correlations and item scores of the lower 27% and upper 27% groups support the discrimination of the scale.

Conclusion

As a result of its validity and reliability analysis, it was concluded that the Turkish version of the scale was suitable for use in Turkish schools.

Öğretmen Adaylarının Teknoloji Yeterlilikleri ile Teknolojiye Bakış Açısı Arasındaki İlişki

The Relationship between Pre-Service Teachers' Technology Competencies and Technology Perspectives

Mustafa Aksoğan¹, Müzeyyen Bulut Özek²

Öz

Araştırmada; öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerileri düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma; 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde bir kamu üniversitesinin, Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 339 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin teknolojiye bakış açılarını ölçmek için Kısa'nın (2002), teknolojiyi eğitim amaçlı kullanabilme beceri düzeylerini ölçmek için Bayraktar'ın (2015) geliştirdiği ölçekler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; katılımcıların teknolojiye yönelik tutumlarının olumlu olmasına rağmen, kendilerini teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma açısından yeterli görmedikleri sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak teknolojiye bakış açısının cinsiyet ve sınıf değişkenine göre, teknoloji kullanım becerilerinin ise öğrenim gördükleri bölüme göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, teknolojiye bakış açıları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, teknolojiye bakış açısı olumlu olan öğretmen adaylarının teknoloji kullanma becerilerinin de doğru yönlü olarak arttığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknolojiye Bakış Açısı, Teknoloji Kullanım Becerileri, Öğretmen Adayları, Teknolojik Tutum

Abstract

In the study; teacher candidates' perspectives on technology and their ability to use technology were tried to be determined. Work; In the 2018-2019 academic year, 339 participants from the Faculty of Education of a public university participated. Scales developed by Kısa (2002) and Bayraktar (2015) were used to measure students' perceptions of technology and to measure their ability to use technology for educational purposes. As a result of the analysis; Although the attitudes of the participants towards technology were positive, they did not consider themselves sufficient in terms of using technology for educational purposes. In addition, it was determined that technology perspective differed according to gender and class variable and technology usage skills differed according to the department they studied. In addition, it is seen that there is a positive relationship between technology perspectives and technology usage skills, and the technology use skills of prospective teachers who have a positive technology perspective increase in the right direction.

Keywords: Technology Perspective, Technology Use Skills, Teacher Candidates, Technological Attitude

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 20 / 12 / 2019

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Öğr. Grv., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksekokulu mustafa.aksogan@ozal.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6826-3902.

² Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü mbozek@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7594-8937.

Giriş

Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler hayatın hemen hemen tüm alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da çarpıcı değişiklikler meydana getirmiştir. Bilgi çağı denilen ve teknolojik cihazlarla donatılmış günümüzde teknoloji kullanımı adeta zorunlu bir hale gelmiştir. Bilgiye ulaşmanın çok yönlü olduğu bu çağda, bilgiyi sunmanın da çok yönlü olması gerekmektedir. Teknolojik cihazların eğitime doğru bir şekilde entegre edilmesi bilginin sunulması noktasında çeşitlilik yaratmış, bu sayede mesaj farklı yollardan iletiildiği için öğrenme faaliyetleri daha etkili hale gelmiştir. Dale'in yaşantı konisinde öğrenmenin ne kadar çok duyuya hitap ederse o kadar güçlü olacağından bahsedilmektedir. Teknolojik cihazların eğitim faaliyetlerinde kullanılması ile daha fazla duyu harekete geçirilerek öğrenme daha etkili bir hale getirilebilir. Yapılan birçok araştırma teknolojilerin eğitim amaçlı kullanılmasının, eğitim sistemini iyileştirmesinin yanı sıra (Çağltay, Çakıroğlu, Çağltay ve Çakıroğlu, 2001; Öksüz, Ak ve Uça, 2009), öğretmenlere öğretim sürecinde kolaylık sağladığı ve yöneticilerin iş yükünü hafiflettiğini belirtmiştir (Döğer, 2016).

Bununla birlikte teknoloji ile iç içe yetişen dijital yerlilerin eğitiminde teknolojik cihazların eğitime entegrasyonu adeta zorunlu bir hale gelmiştir. Bu nedenle tüm Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de teknolojinin eğitim ortamlarına entegre edilmesi önemsenmekte ve bunun için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Öğüt ve diğerlerine göre (2004) eğitimde teknoloji kullanımı, öğrenci ve öğretmenlerin amaçlarına ulaşmak için harcadıkları zamanı azaltmakta, eğitim kalitesini düşürmeden eğitim maliyetlerini azaltmakta, öğrenim kalitesini ve öğrenmenin etkinliğini arttırmakta, öğrencinin öğretim faaliyetlerine aktif katılımını sağlamaktadır. İnternetin eğitimde kullanılması sayesinde, eğitim-öğretim ortamlarının niteliği değişiklik göstermiş ve öğrencilerin bilgiye kolayca ulaşabilmeleri, bağımsız ve bireysel öğrenme sayesinde daha kalıcı öğrenmeler gerçekleşmiştir (Yavuz Mumcu ve Dönmez Usta, 2014; Demirli ve Aksoğan, 2012; Bozpolat ve Arslan, 2018).

Teknolojinin eğitime entegrasyonu kadar teknolojik cihazların eğitim faaliyetlerinde etkili ve doğru kullanılması da önemlidir. Eğitimde kalitenin artırılması teknolojik cihazların entegre edilmesinden çok bu cihazların eğitim-öğretim faaliyetlerinde etkin kullanılması ile sağlanır. Ne yazık ki öğretmenler açısından geleneksel öğretim yöntemlerinden ayrılıp teknolojik araçları kullanarak öğretim faaliyetlerini planlamak ve bu faaliyetlerde bu araçlardan yararlanmak çok kolay olmamaktadır.

Geçmişte teknolojinin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı zamanlarda yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının bilgisayar okuryazarlığı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları gibi öğretmenlerin bilgisayara karşı korku ile yaklaştıkları, bilgisayar teknolojilerini öğrenmenin çok zor olduğuna inandıkları ve eğitime uygun araç seçmekte zorlandıkları belirlenmiştir. (Zeit, 1995; Fisher, 1997; Sheffield, 1998; Uçar, 1999; Ersoy, 1996). Bununla birlikte öğretmenlerin, teknolojiyi öğrenme faaliyetlerinde öğrenmeyi kolaylaştırıcı amaçla kullanmadıklarını, sınıf içi etkinliklerde geleneksel yöntemleri tercih ettiklerini belirten çalışmalar da bulunmaktadır. (İşman, 2002; Oakes ve Lipton, 2002; Haydn ve Barton, 2007). Bu çalışmaların dışında, teknolojik yeterliliklerin çeşitli demografik değişkenlere bağlı olarak değiştiği, öğretmenlerin teknoloji yeterlilik düzeylerinin artırılması için hizmet içi eğitim gibi faaliyetlerin düzenlenmesi ve teknolojik alt yapı sorunlarının giderilmesi gerektiği görüşünü savunan çalışmalar vardır (Baki ve diğerleri, 2006; Beşoluk ve diğerleri, 2010; Usta ve Korkmaz, 2010; Bozkuş ve Karacabey, 2019; Yolcu ve Bayram, 2016; Cüre ve Özden, 2008).

Teknolojinin eğitime sağladığı bu faydalarının yanında bazı olumsuzlukları da bulunmaktadır. Ulusların teknolojiyi eğitime entegrasyonu noktasında daha fazla bütçeye ihtiyaç duymaları gelişmiş ülkeler için fazla sorun olmasa da gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından sorun teşkil edebilmektedir (Giddens, 2000). Bununla beraber gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdeki insanların teknolojiye ulaşabilme imkanları aynı düzeyde değildir. Gelişmiş ülkelerdeki insanların diğer ülkelerde yaşayan insanlara göre bilgiye daha hızlı ulaşmaları fırsat eşitsizliğine neden olabilmektedir (Karaman, 2010).

Bu olumsuzluklara rağmen günümüzde teknolojinin geldiği nokta hatırı sayılır seviyelerdedir. Özellikle birçok cihazın internet bağlantısına sahip olması ve taşınabilir boyutlara kadar küçülmesi bu cihazların farklı amaçlarla özellikle genç nüfus tarafından etkin bir şekilde kullanımını arttırmıştır (Çalış-Duman ve Aksoğan, 2018). Teknolojinin eğitim amaçlı kullanımının öğrenci ve öğretmen açısından öğrenme faaliyetlerinde olumlu etkileri olabileceği sonucunu gösteren birçok çalışma yapılmıştır (Katic, 2008; Alpar ve diğerleri, 2007; Keleş ve diğerleri, 2013; Menzi ve diğerleri, 2012; Erbil ve Kocabaş, 2019; Çubukçu ve Tosuntaş, 2016; Özen, 2013; Can, 2010). Öğrenme faaliyetlerinde olumlu sonuçların alınması, teknolojinin doğru entegre edilmesi kadar entegre edilen teknolojinin öğretmenler tarafından etkin ve doğru bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Nitekim Ertürk (2008), teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmamasının nedenlerini eğitim kurumlarındaki teknolojik alt yapının eksikliğine ve öğretmenlerin teknoloji kullanım yeterlilik noktasında eksik kalmasına bağlamaktadır. Bu noktada geleceğin öğretmenleri olacak günümüz öğretmen adaylarının teknolojiye karşı tutumlarının ve teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerinin ölçülmesi önem arz etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının teknolojiye karşı daha olumlu tutum sergilemelerini ve teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerini geliştirecek faaliyetlerde bulunmalarını sağlamak, eğitimin kalitesini arttırmada olumlu bir rol üstlenecektir. Teknolojinin her geçen gün eğitim amaçlı kullanımının artması bu konuda yapılan çalışmaları önemli kılacaktır. Alanda yapılan birçok

çalışma birbirine zıt sonuçlar ortaya koyduğu için konuya ilişkin daha fazla çalışma yapılması ihtiyacından söz edilebilir. Bununla birlikte teknolojinin böylesine hızlı ilerlemesi ve eğitimde kullanımının her geçen gün yaygınlaşması bu konuda yapılan araştırmaları önemli kılmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının teknolojiye karşı tutumları ile teknolojiyi kullanma becerilerini ölçmek ve aralarındaki ilişkiyi belirlemektir. Bunun nedenle araştırma aşağıdaki alt problemler çerçevesinde ele alınmıştır:

1. Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerileri ne ölçüdedir?
2. Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerilerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerilerinde öğrenim aldıkları bölümlerine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerilerinde sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Yapılan çalışmada bağıntısal araştırma modeli kullanılmıştır. Bağıntısal araştırma modeli, iki ya da daha fazla değişkene ilişkin verilerin toplandığı ve değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığının belirlendiği modeldir (Subaşı ve Demir, 2009).

2.2. Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu Türkiye'de bir devlet üniversitesinde Sınıf Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği, Sosyal Bilimler Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 339 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Bu bölümlerde okuyan tüm öğrencilerin tamamına ulaşmak zaman ve maliyet açısından zor olduğu için, öğrenci seçiminde basit seçkisiz örnekleme yöntemi seçilmiştir. Tablo 1'de araştırma grubundaki öğretmen adaylarına ait bazı demografik bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubuna Ait Bazı Demografik Özellikler

Değişken		n	%
Cinsiyet	Erkek	124	36,6
	Kadın	215	63,4
	Toplam	339	100
Bölüm	Fen Bilgisi Öğretmenliği	84	24,8
	Sınıf Öğretmenliği	75	22,1
	Türkçe Öğretmenliği	44	13,0
	Matematik Öğretmenliği	66	19,5
	Sosyal Bilimler Öğretmenliği	70	20,6
	Toplam	339	100
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	123	36,3
	2. Sınıf	80	23,6
	3. Sınıf	79	23,3
	4. Sınıf	57	16,8
	Toplam	339	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırma grubu 124 erkek, 215 kadın öğrenci olmak üzere toplam 339 öğretmen adayından oluşmaktadır. Bu öğretmen adaylarının 84'ü Fen Bilgisi Öğretmenliği, 75'i Sınıf Öğretmenliği, 44'ü Türkçe Öğretmenliği,

66'sı Matematik Öğretmenliği ve 70'i Sosyal Bilimler Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmektedir. Yine araştırma grubunun sınıf düzeylerine bakıldığında; 123'ü 1. sınıfta, 80'i 2. Sınıfta, 79'u 3. Sınıfta ve 57'si 4. sınıfta okumaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarını ölçmek amacıyla Kısa'nın (2002) geliştirdiği "Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek; 35 maddelik 5'li likert tipinde tasarlanmıştır. Bunlar; Kesinlikle Katılmıyorum: 1, Katılmıyorum: 2, Kararsızım: 3, Katılıyorum: 4 ve Kesinlikle Katılıyorum: 5 şeklinde puanlanmıştır. Ölçekteki 15 madde olumsuz olarak ele alınmış ve puanlamada ters çevrilmiştir. Ölçeğin tüm maddelerinden alınabilecek en düşük puan 35, en yüksek puan ise 175'tir. Kararsızım seçeneğinin toplam puanı 105 olup bu puandan düşük değerler adayların teknolojiye karşı olumsuz tutumunu, yüksek puanlar ise olumlu tutumunu ifade etmektedir. Ölçeğe ait iç tutarlılığın hesaplanması amacıyla bakılan Cronbach Alfa katsayısı 0.88 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada öğretmen adaylarının teknolojiyi kullanma becerilerini ölçmek amacıyla Bayraktar'ın (2015) geliştirdiği "Eğitim Teknolojileri Düzeylerinin Belirlenmesi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek; 38 maddelik 5'li likert tipinde tasarlanmıştır. Bunlar; Kesinlikle Katılmıyorum: 1, Katılmıyorum: 2, Kararsızım: 3, Katılıyorum: 4 ve Kesinlikle Katılıyorum: 5 şeklinde puanlanmıştır. Ölçeğin tüm maddelerinden alınabilecek en düşük puan 38, en yüksek puan ise 190'dır. Kararsızım seçeneğinin toplam puanı 114 olup bu puandan düşük değerler adayların teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerine güvenmediklerini, yüksek puanlar ise güvendiklerini ifade etmektedir. Ölçeğe ait iç tutarlılığın hesaplanması amacıyla bakılan Cronbach Alfa katsayısı 0.94 olarak hesaplanmıştır.

Büyüköztürk (2008), ölçeklerin güvenilir olabilmesi için Cronbach Alfa değerinin 0,70 ve daha yüksek olması gerektiğini söylemiştir. Kullanılan her iki ölçekte de güvenilirlik katsayıları 0.70'den büyüktür ve ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

2.4. Verilerin Analizi

Anketlerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış, veriler SPSS 25 paket programı ile analiz edilmiştir. Çözümlemeler için frekans, yüzde, aritmetik ortalama gibi istatistiksel bilgiler ile karşılaştırmalar için t-testi ve ANOVA, ilişkiler için ise Pearson korelasyon yöntemi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen veriler doğrultusunda beş alt problem çerçevesinde bulgular ve yorumlar sırası ile ele alınmıştır.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan "Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ile teknolojiyi kullanma becerileri ne ölçüdedir?" sorusu için öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarını teknolojiyi kullanma becerilerini belirleyebilmek amacıyla ölçeklerden aldıkları puanlar hesaplanmış, bu puanlara ilişkin bilgiler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Teknolojiye Bakış Açıları ve Teknoloji Yeterlilik Düzeylerine İlişkin Bilgiler

Ölçek	n	Ortalama	ss
Teknolojiye Bakış Açısı	339	116,55	,617
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	339	113,87	,660

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırma grubunun tümünün teknolojiye bakış açısı ölçeğindeki maddelerin tamamından elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması ($\bar{x}=116,55$), kararsızım ifadesinden yüksek ($\bar{x}>105$), olumlu bakış açısından düşüktür ($\bar{x}<140$). Bu sonuca göre öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarının olumlu yöne doğru olduğu söylenebilir. Araştırma grubunun tümünün teknolojiyi kullanma becerileri ölçeğindeki maddelerin tamamından elde ettikleri puanların aritmetik ortalaması ($\bar{x}=113,87$), kendilerini bu konuda az yeterli bulmalarından yüksek ($\bar{x}>76$), kararsızım ifadesine çok yakındır ($\bar{x}<114$). Bu sonuca göre öğretmen adaylarının teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerine fazla güvenmedikleri ve bu konuda kararsız oldukları söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci problemi olan "Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerilerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık var mıdır?" sorusu için öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarını teknolojiyi kullanma becerilerini belirleyebilmek amacıyla ölçeklerden aldıkları puanlar hesaplanmış ve t-testi ile cinsiyetler arasında herhangi bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bulgulara ilişkin veriler Tablo3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Grubunun Teknolojiye Bakış Açısı ve Teknolojiyi Kullanma Becerilerinde Cinsiyete Göre Yapılan t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	Fark
Teknolojiye Bakış Açısı	Kadın	124	113,05	0,070	t=-4,057
	Erkek	215	122,50	0,054	p=0,001*
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	Kadın	124	128,82	0,739	t=-0,545
	Erkek	215	127,68	0,611	p=0,188

* p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 3 incelendiğinde teknolojiye bakış açısının cinsiyete göre aldıkları ortalama puanlara (Kadın \bar{x} = 113,05, Erkek \bar{x} = 122,50) bakıldığında, erkek öğretmen adayların, kadın öğretmen adaylarına göre daha fazla puan aldıkları görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda aralarındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,05). Bu durumda araştırma grubunda yer alan erkeklerin kadınlara göre teknolojiye bakış açıları daha olumludur denilebilir. Yine aynı tabloda teknolojiyi kullanma becerilerine göre bakıldığında araştırma grubunun cinsiyete göre aldıkları ortalama puanları (Kadın \bar{x} = 128,82, Erkek \bar{x} = 127,68) birbirlerine çok yakın olduğu ve küçük bir farkın olduğu görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda bu farkın anlamlı olmadığı görülmektedir (p>0,05).

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü problemi olan “Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerilerinde öğrenim aldıkları bölümlerine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu için öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerileri arasında öğrenim aldıkları bölümlere göre herhangi bir farklılık olup olmadığı belirleyebilmek amacıyla ölçeklerden aldıkları puanlar hesaplanmış ve tekyönlü varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Grubunun Teknolojiye Bakış Açısı ve Teknolojiyi Kullanma Becerilerinin Öğrenim Aldıkları Bölümlere Göre Bilgileri

Ölçek	Bölüm	n	Ortalama	SS
Teknolojiye Bakış Açısı	Fen Bilgisi Öğretmenliği	84	114,10	0,634
	Sınıf Öğretmenliği	75	115,15	0,583
	Türkçe Öğretmenliği	44	124,25	0,688
	Matematik Öğretmenliği	66	115,50	0,660
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	70	115,85	0,519
	Toplam	339	116,55	0,617
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	Fen Bilgisi Öğretmenliği	84	125,40	0,668
	Sınıf Öğretmenliği	75	123,88	0,657
	Türkçe Öğretmenliği	44	136,80	0,593
	Matematik Öğretmenliği	66	128,06	0,666
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	70	132,24	0,660
	Toplam	339	128,44	0,654

Tablo 4’deki veriler incelendiğinde teknolojiye bakış açısı ölçeğinde en yüksek ortalama puanın (\bar{x} = 124,25) Türkçe Öğretmenliği bölümünde okuyan öğretmen adaylarında olduğu görülmektedir. Bu bölümü sırasıyla, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (\bar{x} = 115,85), Matematik Öğretmenliği (\bar{x} = 115,50), Sınıf Öğretmenliği (\bar{x} = 115,15) ve Fen Bilgisi Öğretmenliği (\bar{x} = 114,10) takip etse de ortalama puanlarının birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir. Teknolojiyi kullanma becerileri ölçeğinde en yüksek ortalama puanın (\bar{x} = 136,80) Türkçe Öğretmenliği, en düşük ortalama puanın (\bar{x} = 123,88) ise Sınıf Öğretmenliği bölümünde okuyan öğretmen adaylarında olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılık düzeylerine ilişkin bilgiler Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Araştırma Grubunun Teknolojiye Bakış Açısı ve Teknolojiyi Kullanma Becerilerinin Öğrenim Aldıkları Bölümlere Göre Yapılan ANOVA Sonuçları

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Teknolojiye Bakış Açısı	Gruplar arası	2,794	4	0,698	1,853	0,118
	Gruplar içi	125,881	334	0,377		

	Toplam	128,674	338			
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	Gruplar arası	4,445	4	1,111	2,595	0,036**
	Gruplar içi	143,028	334	0,428		
	Toplam	147,473	338			

** p<0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarındaki öğrenim aldıkları bölümlere göre anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$). Teknolojiyi kullanma becerileri arasında ise anlamlı bir farklılık çıkmaktadır ($p<0,05$). Öğrenim gördükleri bölümlere göre aradaki farkın hangi bölümler arasında anlamlı olduğunu belirlemek için yapılan Scheffe analizinin sonuçlarına göre, Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer bölümlerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre teknoloji kullanma becerilerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü problemi olan “Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerilerinde sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusu için öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ve teknolojiyi kullanma becerileri arasında sınıf düzeyine göre herhangi bir farklılık olup olmadığı belirleyebilmek amacıyla ölçeklerden aldıkları puanlar hesaplanmış ve tekyönlü varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Araştırma Grubunun Teknolojiye Bakış Açısı ve Teknolojiyi Kullanma Becerilerinin Sınıf Düzeyine Göre Bilgileri

Ölçek	Bölüm	n	Ortalama	SS
Teknolojiye Bakış Açısı	1. Sınıf	84	113,05	0,543
	2. Sınıf	75	117,60	0,539
	3. Sınıf	44	114,45	0,465
	4. Sınıf	66	125,30	0,923
	Toplam	339	116,55	0,617
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	1. Sınıf	123	128,44	0,677
	2. Sınıf	80	129,20	0,662
	3. Sınıf	79	129,02	0,689
	4. Sınıf	57	130,34	0,592
	Toplam	339	129,25	0,660

Tablo 6’daki veriler incelendiğinde teknolojiye bakış açısı ölçeğinde en yüksek ortalama puanın ($\bar{x} = 125,30$) 4. sınıf, en düşük ortalama puanın ($\bar{x} = 113,05$) ise 1. sınıftaki öğretmen adaylarında olduğu görülmektedir. Teknolojiyi kullanma becerileri ölçeğinde en yüksek ortalama puanın ($\bar{x} = 130,34$) 4. sınıfta okuyan öğretmen adaylarında olduğu görülmektedir. Bu bölümü sırasıyla, 2. sınıf ($\bar{x} = 129,20$), 3. sınıf ($\bar{x} = 129,02$) ve 1. sınıf ($\bar{x} = 128,44$) öğretmen adayları takip etmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın anlamlılık düzeylerine ilişkin bilgiler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırma Grubunun Teknolojiye Bakış Açısı ve Teknolojiyi Kullanma Becerilerinin Sınıf Düzeyine Göre Yapılan ANOVA Sonuçları

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Teknolojiye Bakış Açısı	Gruplar arası	5,266	3	1,755	4,765	0,003*
	Gruplar içi	123,408	335	0,368		
	Toplam	128,674	338			
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	Gruplar arası	0,364	4	0,121	0,276	0,842
	Gruplar içi	147,109	334	0,428		
	Toplam	147,473	338	0,439		

* p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarındaki öğrenim aldıkları bölümlere göre anlamlı bir farklılık çıkmaktadır ($p<0,05$). Sınıf düzeylerine göre aradaki farkın hangi sınıflar arasında anlamlı olduğunu belirlemek için yapılan Scheffe analizinin sonuçlarına göre, 4. sınıftaki öğretmen adaylarının 1. sınıf ve 3. sınıftaki öğretmen adaylarına göre teknolojiye bakış açılarındaki farkın daha olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Teknolojiyi kullanma becerileri arasında ise anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$).

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmamızın beşinci problemi olan “Öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusu için, öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon katsayısı ile test edilmiştir. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Teknolojiye Bakış Açılı ile Teknolojiyi Kullanma Becerileri Arasındaki İlişki

Ölçek		Teknolojiye Bakış Açısı	Teknolojiyi Kullanma Becerileri
Teknolojiye Bakış Açısı	Pearson Korelasyon	1	0,464**
	p		0,000
	N	339	339
Teknolojiyi Kullanma Becerileri	Pearson Korelasyon	0,464**	1
	p	0,000	
	N	339	339

Tablo 8’e göre öğretmen adaylarının teknolojiye karşı tutumları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki görülmektedir. Bu sonuca göre öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları iyileştikçe teknolojiyi kullanma becerilerinin de arttığı söylenebilir. Farklı bir açıdan bakacak olursak teknoloji kullanma becerileri arttıkça teknolojiye karşı daha olumlu tutum sergiledikleri söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Teknolojinin hayatımızın her alanında önemli bir yer edinmesi kadar bu yerin ortaya çıkardığı etkileri gözlemek konusu da oldukça önemlidir ve biz araştırmacılara bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Bu kapsamda, bu araştırmanın çıkış noktası da eğitimde teknolojinin etkilerini gözlemlemektir. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açıları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan araştırmalar sonucunda; öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarının olumlu yönde olduğu, fakat kendilerini bu konuda az yeterli bulmalarından dolayı teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerine fazla güvenmedikleri görülmektedir. Beşoluk, Kurtoğlu ve Önder (2010) çalışmalarında; öğretmen adaylarının, eğitim teknolojilerini kullanma konusunda istekli olduklarını fakat bu konuda kendilerini yeterli bilgi ve beceriye sahip görmediklerini belirtmişlerdir. Alanda yapılan ve öğretmen adaylarının teknolojiye karşı olumlu bir bakışa sahip olduklarını gösteren birçok çalışma vardır (Usta ve Korkmaz, 2010; Başarıcı ve Ural, 2009; İpek ve Acuner, 2011; Özdamlı, 2017; Helvacı, 2008).

Araştırmamızın bir diğer sonucu; teknolojiye bakış açısının cinsiyete göre farklılaştığını ve erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre teknolojiye daha olumlu baktıklarını göstermektedir. Araştırmamızın bu sonucu Bekiroğulları, Paralık, ve Hüseyin, (2007); Özer, (2018), Sainz ve Lopez-Saez’ın, (2010) çalışmalarını destekler niteliktedir. Bu sonucun aksine, kadınların teknolojiye karşı tutumlarının erkeklere göre daha fazla olduğu sonucuna varan çalışmalar da vardır (Özarlan, Çetin ve Sarıtaş, 2013; Birişçi ve Kerem, 2013; Dargut ve Çelik, 2014; Şahin ve Arslan-Namlı, 2019). Her ne kadar araştırmamız sonuçlarına göre, teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmasa da erkeklerin bayanlara kıyasla teknoloji kullanım becerilerinin daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar vardır (Birgin, Çoker ve Çatlıoğlu, 2010; Menzi, Önal ve Çalışkan, 2012).

Araştırmamızın sonuçları, öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarında öğrenim aldıkları bölümlere göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir (Yılmaz, Üredi ve Akbaşlı, 2014). Fakat teknoloji kullanma becerisi ölçeğinden ortalama en yüksek puanı alan Türkçe öğretmen adaylarıdır. Bu araştırmanın aksine Fen bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin teknolojiye yönelik tutumlarının ve teknoloji kullanım becerilerinin sosyal bölümlerde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Frye ve Dornisch, 2008; Menzi, Çalışkan ve Çetin, 2012).

Bu sonuçlara ek olarak; son sınıflarda okuyan öğrencilerin, birinci sınıftaki öğrencilere göre teknolojiye bakış açıları ve teknoloji kullanım becerileri daha yüksek bulunmuştur. Bunun nedeni son sınıf öğretmen adaylarının, birinci sınıf öğretmen adaylarına göre mesleğe adım atmaya daha yakın oldukları için, teknolojiyi eğitim amaçlı kullanmayı daha fazla düşünmeleri ve son sınıfa gelene kadar derslerinde teknolojiyi kullanarak sunumlar yapıp teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerini geliştirdiklerini düşünmeleri olabilir. Örün, Orhan, Dönmez ve Kurt (2015) ise yaptıkları çalışmada sınıf düzeyinin, öğrencilerin teknolojiye karşı tutumları üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmen adaylarının teknolojiye karşı tutumları ile teknolojiyi kullanma becerileri arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir. Bu sonuca göre adaylar teknolojiye karşı olumlu tutum geliştirdikçe, teknolojiyi eğitim amaçlı kullanım becerilerine daha fazla güvendikleri söylenebilir. Aynı şekilde adayların teknolojiye karşı olumsuz tutum geliştirmelerinin, teknolojiyi eğitim amaçlı kullanma becerilerine daha az güvenmelerine neden olduğu sonucuna varılabilir.

Genel bir sonuç şeklinde değerlendirilecek olursa, teknolojiye bakış açısı olumlu olan öğretmen adaylarının teknoloji kullanma becerilerinin de doğru yönlü olarak arttığı görülmektedir. İçinde bulunduğumuz, bilgi çağı, dijital çağ, dördüncü sanayi devrimi gibi vizyonlar ilk önce eğitim sisteminin dönüşmesini gerektirmektedir. Eğitimin ve eğitimde kullanılan teknolojik yöntem ve materyallerin artması bu vizyonların bir sonucudur. Dolayısıyla, yeni öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarının, farkındalık düzeylerinin ve teknolojik becerilerinin yüksek olması gerekmektedir. Bu kapsamda, araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açısının ve teknoloji kullanma becerilerinin olumlu yönde olduğu fakat daha da artırılması gerektiği söylenebilir. Christensen (2002) eğitimde teknolojiyi öğrencilerin yararına ve doğru olarak kullanılmasının, geleceğin öğretmenlerinin teknolojiye karşı olumlu tutum geliştirmesi ile sağlanabileceğini vurgulamıştır.

Teknoloji odaklı yeni eğitim ve öğretim tekniklerini uygulayabilecek becerilere sahip öğretmen adaylarının yetiştirilmesi oldukça önemlidir. Bu konuda yapılabilecek öneriler şunlardır; tüm öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarını ve farkındalık düzeylerini artırıcı faaliyetler, ders uygulamaları ve eğitim teknikleri kullanılabilir. Uzaktan eğitim, kişiselleştirilmiş öğrenme, serbest seçim, proje tabanlı eğitim gibi yöntemlerle öğretmen adaylarının teknoloji kullanım becerileri artırılabilir. Tüm öğretmen adaylarının teknolojiye bakış açılarını ve farkındalık düzeylerini artırıcı faaliyetler, ders uygulamaları ve eğitim teknikleri kullanılabilir. Teknolojiye karşı tutumu zayıf olan öğrencilere bilgisayar destekli eğitim ile teknoloji kullanması zorunlu hale getirilerek bu teknolojileri kullanmaları sağlanabilir. Öğretmen adaylarından teknolojik cihazları kullanma becerilerini geliştirmek için teknoloji tabanlı eğitim materyalleri hazırlaması yoluyla özgüvenleri artırılabilir. Ders sorumlusu hocaların teknoloji becerilerini arttırmak için öğretmen adaylarına mentorlük yapmaları da önerilebilir. Çünkü her ne kadar öğrencilerin teknoloji kullanma becerilerini arttırmak için farklı teknikler ve stratejiler bulunmaya çalışılsa da aslında ilk rol model olacak kişi, sınıfta her gün gördükleri teknoloji kullanma becerisi yüksek hocalarıdır. Bu doğrultu da ilk önce ders sorumlusu hocaların teknoloji bakış açısı ve kullanma becerilerinin yükseltilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Alpar, D., Batdal, G. & Avcı, Y. (2007). Öğrenci Merkezli Eğitimde Eğitim Teknolojileri Uygulamaları. *Banan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(1), ss. 19-31.
- Baki, A., Yalçınkaya, H. A., Özpınar, İ. & Çalık Uzun, S. (2011). İlköğretim Matematik Öğretmenleri ve Öğretmen Adaylarının Öğretim Teknolojilerine Bakışlarının Karşılaştırılması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*. 1(1), ss.65-83.
- Başarıcı, R., Ural, A., (2009). Bilgisayar Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Eğitime Yönelik Tutumları, *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1), ss.165 176.
- Bayraktar, R. (2015). Öğretmenlerin Eğitim Teknolojileri Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi: Ölçek Geliştirme Çalışması, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bekiroğulları, Z., Paralık, C., & Hüseyin, G. (2007). A Comparative Study of Teacher Candidates Attitudes Towards Computing and IT in North Cyprus. Online Submission.
- Beşoluk, Ş., Kurbanoğlu, N. İ. & Önder, İ. (2010). Educational Technology Usage of Pre Service and In-Service Science and Technology Teachers. *Elementary Education Online*. 9(1), ss. 389-395.
- Birgin, O., Çoker, B. ve Çatlıoğlu, H. (2010). Investigation of First Year Pre-service Teachers Computer and Internet Uses in Terms of Gender. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2(2), p. 1588-1592.
- Bozkuş, K. & Karacabey, M. F. (2019). FATİH Projesi ile Eğitimde Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı: Ne Kadar Yol Alındı? *Journal of Education for Life*. 33(1), ss. 17-32.
- Bozpolat, E. & Arslan, A. (2018). Öğretmen Adaylarının Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı Dersine İlişkin Görüşleri. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 9(3), ss. 60-84.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). Veri Analizi El Kitabı. Pegem Yayınları. Ankara.
- Can, Ş. (2010). Attitudes of Pre-Service Teachers from the Department of Elementary Education towards the Effects of Materials Use on Learning. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 9(2), ss. 46-54.

- Cüre, F. & Özdener, N. (2008). Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Uygulama Başarıları ve BİT'e Yönelik Tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 34, ss. 41-53.
- Christensen, R. (2002). Effects of Technology Integration Education on the Attitudes of Teachers and Students. *Journal of Research on Technology in Education*, 34(4), p. 411-433.
- Çağiltay, K., Çakıroğlu, J., Çağiltay, N. & Çakıroğlu, E. (2001). Öğretimde Bilgisayar Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, ss. 19-28.
- Çalış-Duman, M. & Aksoğan, M. (2018). Sosyal Medya ve Akademik Başarı: İnönü Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması. *Social Science Studies Journal*. 4(18), ss. 1624-1638.
- Dargut, T. & Çelik, G. (2014). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eğitimde Teknoloji Kullanımına İlişkin Tutum ve Düşünceleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*. 2 (2), ss. 28-41.
- Demirli, C. & Aksoğan, M. (2012). The Effect of Blended Learning on the Persistence of Academic Performance for Computer Education. *The Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*. 1(1), ss. 111-122.
- Döğer, M. F. (2016). Bilgisayar Destekli Eğitimlere Katılan Öğretmenlerin Görüş Ve Deneyimlerine Bağlı Olarak Eğitimde Teknoloji Kullanımını Etkileyen Dinamikler. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erbil, D.G. & Kocabaş, A. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Eğitimde Teknoloji Kullanımı, Tersine Çevrilmiş Sınıf ve İşbirlikli Öğrenme Hakkındaki Görüşleri. *Elementary Education Online*. 18(1), ss. 31-51.
- Ersoy, Y. (1996). Hizmetiçi Eğitim ve Yetiştirme Kursunu Geliştirme: Amaçlar ve Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12, ss. 151-160.
- Ertürk, H. (2008). Matematik Öğretmenlerinin Teknoloji Kullanma Yeterliliklerinin Verimliliğe Etkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fisher, M. M. (1997). The Voice of Experience: Inservice Teacher Technology Competency Recommendations for Preservice Teacher Preparation Programs. *Journal of Technology and Teacher Education*. 5(2-3), pp. 193-147.
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji, (Çev. Cemal Güzel). 1. Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Haydn, T. A. and Barton, Roy (2007). "Common needs and different agendas: How trainee teachers make progress in their ability to use ICT in subject teaching. Some lessons from the UK". *Computers & Education*. 49(4), pp. 1018 1036.
- Helvacı, M.A. (2008). Okul Yöneticilerinin Teknolojiye Karşı Tutumlarının İncelenmesi (Uşak İli Örneği). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 115-133.
- İpek, C., ve Acuner, H. Y. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bilgisayar Öz-Yeterlik İnançları ve Eğitim Teknolojilerine Yönelik Tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 23-40.
- İşman, A. (2002). Sakarya İli Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojileri Yönündeki Yeterlilikleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*. 1(1), ss. 72-91.
- Karaman, K. (2010). Küreselleşme ve Eğitim. *Journal of World of Turks*, 2(3), p. 131-144.
- Katic, E.K. (2008). Preservice Teachers' Conceptions About Computers: An Ongoing Search for Transformative Appropriations of Modern Technologies. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*. 14(2), ss. 157-179.
- Keleş, E., Dünder Öksüz, B. & Bahçekapılı, T. (2013). Teknolojinin Eğitimde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Fatih Projesi Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 12(2), ss. 353-366.
- Kısa, B. (2002). Hemşire Öğretim Elemanlarının Teknolojiye İlişkin Tutumları. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Menzi, N., Önal, N. ve Çalışkan, E. (2012). Mobil Teknolojilerin Eğitim Amaçlı Kullanımına Yönelik Akademisyen Görüşlerinin Teknoloji Kabul Modeli Çerçevesinde İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*. 1(13), ss. 40-55.
- Sáinz, M., ve López-Sáez, M. (2010). Gender differences in computer attitudes and the choice of technology-related occupations in a sample of secondary students in Spain. *Computers & Education*, 54(2), 578-587.
- Sheffield, C. J. (1998). A Trend Analysis of Computer Literacy Skills of Preservice Teachers During Six Academic Years. *Journal of Technology and Teacher Education*. 6(2-3), pp. 105-114.

- Subaşı, Ş. & Demir, B. (2009). Fakültelerin İşletme Bölümlerinde Verilen Muhasebe Derslerinin Durum Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, ss. 127-137.
- Şahin, M. C. & Arslan-Namlı, N. (2019). Öğretmen Adaylarının Eğitimde Teknoloji Kullanma Tutumlarının İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), ss. 95-112.
- Oakes, J. & Lipton, M. (2002). Struggling for Educational Equity in Diverse Communities: School Reform as Social Movement. *Journal of Educational Change*. 3(3-4), pp. 383-406.
- Orün, Ö., Orhan, D., Dönmez, P. & Kurt, A. A. (2015). Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Profilleri ve Teknoloji Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), ss. 65-76.
- Öğüt, H., Altun, A. A., Sulak, S. A. & Koçer, H. E. (2004). Bilgisayar Destekli, İnternet Erişimli İnteraktif Eğitim Cd'si ile E-Eğitim. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*. 3(1), ss. 67-74.
- Öksüz, C., Ak, Ş., ve Uça, S. (2009). İlköğretim Matematik Öğretiminde Teknoloji Kullanımına İlişkin Algı Ölçeği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), ss. 270-287.
- Özarıslan, M., Çetin, G. & Sarıtaş T. (2013). Biyoloji, fizik ve kimya öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumları. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10 (2), ss. 85-100.
- Özen, R. (2013). Öğretmen adaylarının eğitimi ve teknoloji kullanımı: Bir durum çalışması. *International Journal of Human Science*. 10(2), ss. 147-162.
- Özer, Z. (2018). An Investigation of Prospective ELT Teachers' Attitudes Towards Using Computer Technologies in Foreign Language Teaching. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 14(1), p.328-341.
- Özdamlı, F. (2017). Attitudes and Opinions of Special Education Candidate Teachers Regarding Digital Technology. *World Journal on Educational Technology*, 9(4), ss. 191-200.
- Uçar, M. (1999). İlköğretimde Ders Araç-Gereçleri Kullanımı Konusunda Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(3), ss. 195-207.
- Usta, E. & Korkmaz, Ö. (2010). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Yeterlikleri ve Teknoloji Kullanımına İlişkin Algıları ile Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7(1), ss. 1335-1349.
- Yavuz Mumcu, H. & Dönmez Usta, N. (2014). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar ve İnternet Kullanımına Yönelik Tutumları. *The Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*. 3(3), ss. 44-55.
- Yılmaz, M., Üredi, L. & Akbaşı, S. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bilgisayar Yeterlilik Düzeylerinin ve Eğitimde Teknoloji Kullanımına Yönelik Algılarının Belirlenmesi, *International Journal of Humanities and Education*, 1(1), ss. 105-121.
- Yolcu, H. & Bayram, A. (2016). Eğitimde Teknoloji Kullanımı: Fatih Projesine Eleştirel Bakış. *İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16(4), ss. 2111-2143.
- Zeitz, L. E. (1995). Developing a Technology Workshop Series for Your Faculty and Staff. *Computing Teacher*. 22(7), pp. 62-64.
- Zühal, Ç. & Tosuntaş, Ş.B. (2016). Teknoloji Destekli Eğitim Ortamlarında İletişim: Bir Sınıf Etkileşim Analizi Çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 5, ss. 192-199.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of the study is to examine the prospective teachers' perspectives on technology and their ability to use technology and to determine the relationship between them. The scope of the study is university students who are prospective teachers.

Methods

In this study, a correlational research model was used and questionnaire technique was used as data collection method. Work; In the 2018-2019 academic year, 339 participants from the Faculty of Education of a public university participated. Scales developed by Kısa (2002) and Bayraktar (2015) were used to measure students' perceptions of technology and to measure their ability to use technology for educational purposes. . In the study, the data obtained from the questionnaires were transferred to the computer and the data were analyzed with SPSS 25 package program. For analysis, t-test and

ANOVA were used for comparisons with statistical information such as frequency, percentage, arithmetic mean, and Pearson correlation method for relationships.

Findings

According to the findings,, it was seen that the prospective teachers' perceptions towards technology were positive but they did not rely on their ability to use technology for educational purposes. In addition, while male students' view of technology was higher than female students, there was no difference between technology usage skills. Looking at the departments where students study, there was no significant difference in terms of technology, but differences between technology use skills were observed. When the class levels of the students studied, there was a difference in terms of technology, but no significant difference was found between technology usage skills. Finally, there is a positive relationship between teacher candidates' attitudes towards technology and their ability to use technology.

Conclusion

As a result of the research conducted to examine the prospective teachers' perspectives on technology, their ability to use technology and the relationship between them; It is seen that prospective teachers have positive attitudes towards technology, but they do not trust their ability to use technology for educational purposes because they find themselves less competent. Another result of our research; it shows that the perspective of technology differs according to gender. Accordingly, men in the research group have more positive views on technology than women. Bekiroğulları, Paralık, and Hüseyin, (2007); Özer, (2018), Sainz and Lopez-Saez, (2010); Şahin and Arslan Namlı (2019) reported similar results in their studies. There is no significant difference in the prospective teachers' perspectives on technology according to their departments. However, the best candidates for using technology are Turkish teacher candidates. In addition to these results; it was found that the students who were studying in the last years had higher perspectives on technology and technology usage skills than the students in the first grade. It is seen that prospective teachers who have a positive perspective on technology have increased their ability to use technology in the right direction.

Yasemin Devrimi, Kimlik ve Demokratikleşme: Tunus'ta Din ve Kimlik Algısı Üzerine Bir İnceleme¹

Jasmine Revolution, Identity, and Democratization: An Analysis of Religion and Identity Perception in Tunisia

Didem Doğanyılmaz Duman²

Öz

2010 yılında ekonomik sıkıntılar sonucu Tunus'ta gerçekleşen tekil bir eylem ile başlayan ayaklanmalar, geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Arap dünyasının sosyopolitik yapısında ciddi değişikliklere sebep olarak, literatürde kendisine Arap Baharı adıyla yer bulan bir toplumsal hareketler zincirine dönüşmüştür. Arap Baharı Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) coğrafyasında ciddi değişiklikler yaratmış, var olan birçok otoriter yapılanmanın sonunu getirmiş ve farklı coğrafyalarda farklı sonuçlara evrilmiştir. Tunus olayların merkezi olarak, diğer tüm devletlere nazaran otoriter yönetimin sona ermesinden bu yana demokratikleşme sürecinde çok daha fazla yol almıştır.

Bu çalışmada Tunus özelinde Yasemin Devrimi olarak adlandırılan ayaklanmalar sonrasında demokratikleşme süreci incelemeye alınmış ve bu kapsamda dinin etkisi çerçevesinde ikiye bölünmüş olan milli kimlik unsurunun kutuplaştırıcı etkisi araştırılmıştır. Araştırma, 2013 ve 2016 yılları arasında gerçekleştirilen ve Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programları Kişiyi Destekleme Özel Programı (Marie-Curie Burs ve Destek Programı – FP7-People) kapsamında fonlanan "Social Movements And Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" isimli projenin bir aşaması olarak Temmuz 2013 ve Şubat 2014 tarihleri arasında başkent Tunus'ta gerçekleştirilen saha çalışmasında derlenen bilgilerle kaleme alınmıştır. İlgili yedi aylık süreç içerisinde gerçekleştirilen protesto gösterileri bireysel olarak gözlemlenmiş ve seçkisiz yöntemle belirlenmiş 102 kişi ile yapılandırılmamış derinlemesine mülakat yapılmış ve çalışmada sunulan analiz bu kapsamda tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yasemin Devrimi, Tunus, Demokratikleşme Süreci, Kimlik, Din

Abstract

The uprisings started with an individual action in Tunisia as a result of economic difficulties in 2010 and spread to a wider geography; eventually, as a chain of social movements it caused dramatic changes in the socio-political structure of the Arab World. The Arab Spring has brought an end to many existing authoritarian structures in the MENA region and evolved into different outcomes in different geographies. Tunisia, as the origin of events, has progressed better in the democratization process in comparison to other states.

In this study, the process of democratization after the uprisings in Tunisia with the name Jasmine Revolution has been examined and within this context, the polarizing effect of the national identity that has been divided into two within the framework of the influence of religion has been focused. The research was carried out with the data collected in Tunis between July 2013 and February 2014 as a field research of the "Social Movements and Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" which was funded by the European Union 7th Framework Programme-Marie Curie Action and conducted between 2013-2016. The analysis of this research has been completed with personal observation regarding the protest meetings and unstructured in-depth interviews with 102 randomly selected interviewees during the seven-month-field-research.

Keywords: Jasmine Revolution, Tunisia, Democratization Process, Identity, Religion

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 23 / 12 / 2019

Accepted: 25 / 05 / 2020

¹ Bu araştırma, Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programları Kişiyi Destekleme Özel Programı (Marie-Curie Burs ve Destek Programı – FP7-People) ile fonlanan "Social Movements And Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" isimli proje kapsamında yapılan çalışma ile tamamlanmıştır.

²Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, didem.duman@idu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7785-4416

Giriş

Günümüz modern dünya düzeni anlayışı çerçevesinde toplumsal hareketler, mevcut zihniyetin insanı karar verme süreçlerinin merkezine koymasından dolayı büyük önem taşımaktadır. Modern düşüncenin başlangıcı olarak kabul edilen Aydınlanma Çağı'ndan bu yana toplumsal hareketler kimi zaman ilgili bölgelerle kimi zamansa doğrudan dünya düzeniyle ilgili önemli değişiklikler yapmış ve tarihteki yerlerini almışlardır. 18. yüzyılda Fransız Devrimi, 19. yüzyılda Balkanlarda milliyetçi dalganın etkisiyle ortaya çıkan hareketler ve 20. yüzyılda Kurtuluş Savaşı'na evirilen Türk direnişi ilk akla gelen örnekler olarak değerlendirilebilir. 21. yüzyıla gelindiğindeyse, henüz yüzyılın ilk çeyreğinde olmamıza karşın iletişim çağının sunduğu olanaklarla birlikte, toplumların sosyopolitik eğilimlerinin de değişmesi ile toplumsal hareketlerin farklı bir boyuta ulaştığını belirtmek gerekmektedir. 21. yüzyılda örnek olarak gösterilebilecek en geniş kapsamlı toplumsal hareket, 2010 yılında Tunus'ta tekil bir eylem sonrasında tüm ülkeye ardından da tüm Arap coğrafyasını kapsayacak şekilde MENA (Middle East and North Africa) bölgesine yayılan ve Arap Baharı olarak literatürdeki yerini alan ayaklanmalardır. 2010 yılından bu yana, Arap coğrafyasında ciddi sosyopolitik değişimler gözlenmiş, ayaklanmalar sonucunda uzun dönemdir yönetimde olan otoriter yönetimler dağılmış ve farklı coğrafyalarda farklı süreçlere evrilmiştir.

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'un Sidi Bu Zeyd şehrinde, Tarek el-Tayeb Muhammed Bouazizi (1984-2011) isimli üniversite mezunu işsiz bir gencin seyyar tezgahının yetkililer tarafından alınması sonucu tepkisini dile getirmek adına kendini ateşe vererek intihar girişiminde bulunması ile başlamıştır (Whitaker, 2010). Bu tekil eylem, önce Sidi Bu Zeyd'de, daha sonra başkent Tunus'ta ve çok kısa süre içerisinde tüm ülkede siyasi yapının yetersizliğinden, işlevsizliğinden ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik problemlerden dolayı insanların sokaklara çıkarak hükümete ve özellikle devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'ye karşı olan tepkilerini belirttikleri kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Bu toplumsal hareket, Tunus'la özdeşleştirilen yasemin çiçeğinden esinlenilerek, ilk zamanlarında Yasemin Devrimi olarak adlandırılmış; fakat daha sonra hareketin MENA bölgesinde geniş bir coğrafyaya yayılmasından ve otoriter rejimlere karşı bir halk hareketi olmasından dolayı, 1848 Devrimleri'nin (Spring of Nations) Avrupa'da, 1968 yılında Prag Baharı'nın (Prague Spring) Çekoslovakya'da yarattığı etkiler göz önünde bulundurularak Arap Baharı olarak isimlendirilmiştir (Bunton, 2013: 16). Arap Baharı'nın sonuçları farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Örneğin Tunus'ta nispeten barışçıl yollarla seçimlere gidilmiş; Libya'da kanlı çatışmalara ve düzensizliğe evrilmiş, Mısır'da uzun süre devam eden çatışmalar sonucunda yeni yeni sosyopolitik istikrara ulaşılmış ve Suriye'de ise halen devam eden bir iç savaşa dönüşmüştür.

Otoriter rejimlerin çökmesi, ilgili coğrafya ve uluslararası sistem için oldukça önemli bir aşamadır; ancak daha da önemli olanın bu rejimlerden sonra kurulacak olan yeni düzenler olduğunu belirtmek gerekir. Genel itibarıyla tek bir gruba karşı farklı kesimlerin aynı amaç doğrultusunda mobilize olabilmesinin ihtimal dahilinde olması kadar, sonrasında güç paylaşımının ne şekilde yapılacağı konusunda bu farklı gruplar arasında çatışma çıkması da bir o kadar ihtimal dahilindedir. Özellikle, uzun yıllarca seçimlerin herhangi bir değişikliği beraberinde getirmediği, politik yozlaşmanın ve buna bağlı olarak politik kültürün demokrasi kültürüne evrilmesi adına herhangi bir ortam sağlanmadığı koşullarda bu ihtimal çok daha yüksektir. Demokratikleşmenin gerçekleşmesi için gerekli unsurlar liberalleşme, geçiş ve konsolidasyon şeklinde incelenirken (Linz & Stepan, 1996), liberalleşmenin geçiş sürecine evrilmesi beklenen durum olmasına rağmen bunun her zaman gerçekleşmeyeceği de dikkate alınmıştır. Bu noktada, aktörlerin deneyimsiz olmaları ile birlikte değişiklik sonrası bölünme durumlarının ortaya çıkacak olması temel etmenler arasında sayılabilir (Schneider & Schmitter, 2007: 65). Bu sebeple liberalleşme unsurunun sonucunun çok net olmadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bin Ali yönetiminin sona ermesi ile birlikte uluslararası platformda yaşanan en büyük kuşku radikal İslamcı grupların yönetimi devralması yönünde kendini göstermiştir. Bu kuşku ile birlikte tartışmalar, İslam'ın demokrasi ile ne kadar bağdaşabileceğine odaklanmış ve Yasemin Devrimi sürecinde ve sonrasında doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkisi olmayan din faktörü tartışmaların odak noktası haline gelmiştir.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedildiği gibi Yasemin Devrimi'nin başlangıcında ve toplumsal hareketler sürecinde etkin bir rolü olmayan, ancak istikrarın sağlanması sürecinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkan ve Tunus halkının politik eğilimini belirlemede rol oynayan dinin, Tunusluların milli kimlik algıları ve sosyopolitik kararları üzerindeki rolüne odaklanılacaktır. Çalışma, 2013 ve 2016 yılları arasında tamamlanan ve Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programları Kişiyi Destekleme Özel Programı (Marie-Curie Burs ve Destek Programı – FP7-People) kapsamında fonlanan "Social Movements And Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" isimli projenin bir aşaması olarak Temmuz 2013 ve Şubat 2014 tarihleri arasında başkent Tunus'ta gerçekleştirilen saha çalışmasında elde edilen bilgilerle kaleme alınmıştır. Saha çalışması kapsamında literatür taraması yapılmış hem Tunus tarihi hem de Yasemin Devrimi hakkında raporlar incelenmiştir. Ayrıca, ilgili dönem itibarıyla devam eden ve Kurucu Meclis tarafından yürütülen anayasa yapım sürecine gösterilen tepkiler sebebiyle organize edilen protesto gösterileri ve mitingler bireysel olarak gözlemlenmiş ve protestocular ile birebir görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler için anlık değişen gündem ve protesto sebeplerinin sürekli olarak farklılaşması göz önünde bulundurularak hazır soru setleriyle gerçekleştirilebilecek anketlerden ve yapılandırılmış mülakatlardan kaçınılmış ve bireylerin görüşlerinin herhangi bir dış etkenden bağımsız olacağı

yapılandırılmamış derinlemesine mülakat tekniği tercih edilmiştir. Örneklemin (n=102) oluşturulmasında seçkisiz yöntem kullanılmış ve protesto gösterileri sırasında herhangi bir tabakalama yapılmaksızın bireyler seçilmiştir. Bu kriterler kapsamında gerçekleştirilen kalitatif araştırma sonrasında ortaya çıkan ve transkriptleri hazırlanan bilgiler, yazar tarafından Fransızca ve İngilizce asıllarından Türkçe'ye tercüme edilerek bu çalışmanın ana temasını oluşturmuştur. Bu noktada, saha çalışmalarının tamamlanması ve özellikle derinlemesine mülakatların yapılması sırasında sıklıkla yaşanan bir sorunun belirtilmesi önem arz etmektedir. İstikrarsız politik koşullar, mülakatların yapıldığı bireyler üzerinde büyük bir baskı unsuru yaratmış ve güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Bu bağlamda, birçok kişinin mülakata katılma davetini reddetmesiyle birlikte, kabul edenlerin büyük çoğunluğunun da isminin gizli tutulması şartıyla araştırmaya katkı sunmak istemeleri dikkat çekmiştir. Oluşturulan bu güven durumu ve akademik etik ilkeleri kapsamında, görüşmelerden yapılan alıntılar anonim olarak sunulmaktadır. Ayrıca yazılı kaynaklar konusunda, kaynağın yazılı olduğu dil fark etmeksizin, Yasemin Devrimi'nin henüz yeni bir gelişme olmasından dolayı oldukça kısıtlı olduğunu da eklemek gerekmektedir.

1. Yasemin Devrimi: Öncesi, Sonrası ve Protestolar

Tunus, modern devlet yapılanmasıyla, kendi sosyo-ekonomik ve sosyopolitik sorunlarına karşın göreceli de olsa Kuzey Afrika'nın en istikrarlı ülkelerinden biri olarak değerlendirilebilirdi; ancak sadece kendinin değil, tüm Arap coğrafyasının politik yapısını değiştirecek toplumsal hareketlerin başlangıç noktası olmuştur. Yasemin Devrimi'nin başlangıcını oluşturan tekil olay, aslında uzun dönemli sorunların, memnuniyetsizliğin ve tepkilerin bir yansıması olmuş ve toplum nezdinde bu sebepler çerçevesinde karşılık bulmuştur.

Zeynel Abidin Bin Ali, Tunus'un ikinci devlet başkanı olarak 1987 yılında göreve gelmiştir. Ekim 1987'den itibaren başbakan olarak görev yapan Bin Ali'nin başkanlığı, kurucu devlet başkanı olan Habib Burgiba'nın yaş ve sağlık durumlarından ötürü görevini yerine getiremeyecek olması iddiasıyla başlatılan kansız bir darbe ile 7 Kasım 1987'de görevi devralmasıyla başlamış (Coupe & Redissi, 2014: 808) ve ilgili tarihten ayaklanmalara kadar devlet başkanı olarak görev yapmıştır. Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşu itibarıyla modernleşme hareketi kapsamında yenilikçi devrimleri hayata geçiren ve seküler eğilimi ile ön planda olan Burgiba'ya nazaran daha demokratik bir yönetim anlayışı sergileyeceği iddiasıyla göreve başlayan Bin Ali, basın özgürlüğünü destekleyeceğini açıklamış ve bu kapsamda muhalif fikirlerin de – devlet kontrolünden geçtikten sonra – basında yer almasının önünü açarak serbestleşme sinyalleri vermiştir (Delaney, 1987). Bununla birlikte Burgiba'nın 1974 yılında kendisini ömür boyu başkan olarak atamasına ilişkin düzenlemeyi (Jules & Barton, 2018: 65) iptal ederek devlet başkanlığını beş yıllık sürelerle en fazla üç dönem ile sınırlandırması da yine halk nezdinde olumlu karşılanmıştır (Özhazar ve Elbinsoy, 2017: 117). Bu uygulamalar, hem iktidarın medya aracılığıyla muhalefet ile daha fazla etkileşim içinde olması hem de iktidarın uzun dönem yönetim sonucu *de facto* bir şekilde ortaya çıkan yozlaştırıcı etkisinin önlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Muhalif düşüncelerin temsiliyetinin varlığı, yöneticinin iznine tabi olmasına rağmen, demokrasi anlayışı kapsamında değerlendirildiğinde önemli bir aşamadır; zira teorik bağlamda demokrasinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu durumun yeni bir teorik yaklaşımı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Robert Dahl (1971) tarafından geliştirilen ve iki katman üzerine kurulu olan poliarsşi tanımı (iki boyutlu demokrasi), Joseph Schumpeter'in minimalist demokrasi yaklaşımından (Schumpeter, 1962) yola çıkılarak tanımlanan tek boyutlu demokrasinin gerek ve yeter şartı olan adil seçimlerin üzerine, seçimler arası muhalefet edebilme özgürlüğünü de eklemektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, kısıtlı dahi olsa muhalefetin belirli kitlelere ulaşabilmesi adına atılan adımın önemi daha net görülebilmektedir.

Muhalif fikirlerin kendine yer bulabilmesi ve buna bağlı liberalleşme her ne kadar olumlu bir gelişme de olsa, devlet kontrolü muhalif fikirlerin ne kadarının kendine yer bulabileceğine dair karar mercii olarak konumunu korumuştur. İslami hareketlerin güçlenmesini engellemek amacıyla bir dizi önlemler alınmış ve bu kapsamda İslami eğilimiyle ilgili dönemde bir tehdit olarak görülen Nahda (Yeniden Doğuş) Hareketi'nin faaliyetlerine sınırlandırma getirilmiştir. 1974'den sonra ilk kez yapılan 1989 Genel Seçimleri'ne tek aday olarak katılan Bin Ali, Nahda Hareketi'nin seçimlere girmesini yasaklamış, ancak adayların bağımsız olarak katılmalarına engel oluşturacak bir düzenleme yapmamıştır. Seçimlerde %14'lük oy oranı elde eden bağımsız adaylar, 1992 yılında yapılan yasal değişiklikle hareketin diğer destekçileri ve liderleriyle birlikte hapis cezasına çarptırılmış ve/veya yurtdışına çıkmaya zorlanmıştır (Yıldırım, 2017: 197). 1928 yılında Mısır'da ortaya çıkan Müslüman Kardeşler'den fikirsel anlamda etkilenen Nahda Hareketi (Maktuf, 2013: 101), 1971 yılında İslami Cemaat (*al-Jama'ah al-İslamiyya*) adıyla Tunus'ta sistematik bir yapıya bürünmüştür. Amaçları Burgiba'nın Batılılaştırma politikalarına karşı İslami kimliğin farkındalığını artırmak olan grup, zaman içerisinde farklı isimlerle anıldıktan sonra 1989 yılında Nahda Hareketi (*Haraka Ennahda*) ismiyle son haline ulaşmıştır (Yıldırım, 2017: 192-197). Hareket, kurulduğu dönemden itibaren bir tehdit olarak algılanmış ve bu durum bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Yasemin Devrimi sonrası dönemde de devam etmiştir. 2011 Kurucu Meclis'in oluşturulması adına yapılan seçimlerde en çok oy alan birinci parti olması da bu tedirginliği tetiklemiş ve ulusal kimlik algısında İslam'ın yeri tartışmalarında temel odak noktalarından birisi haline gelmiştir.

Bin Ali yönetiminin liberalleşme çabası, sürdürülebilir bir politikaya dönüşmeyi başaramamıştır. Muhalif fikirlerin basına yansımaları konusunda getirdiği devlet kontrolü şartı bir süre sonra sistematik bir devlet sansürüne dönüşmüş, Bin Ali'nin bizzat uygulamaya koyduğu en fazla üç dönem üst üste başkan olarak seçilebilme şartını değiştirerek (Bonci & Cavatorta, 2019: 180) başkanlığını korumaya devam etmiş ve bu sürecin gerek sosyo-ekonomik gerek sosyopolitik krizleri beraberinde getirmesini engelleyememiştir.

Derinlemesine mülakat kapsamında görüşme yapılan kişilerden %66'sının (67 kişi) bir polis devleti olarak nitelendirdiği 2000li yılların başlarında ekonomik göstergelerin olumsuz seyri memnuniyetsizliği tetiklemiştir (Ayhan, 2012: 42). Yapılan derinlemesine görüşmelerde, katılımcıların tamamı Bin Ali yönetimine karşı yaşadıkları memnuniyetsizliği dile getirmiş ve tepkiler sonucunda yönetiminin son bulmasının oldukça yerinde olduğunu belirtmişlerdir. 2010 yılına doğru tepkilerin odaklandığı noktalar genel olarak, yolsuzluk, 'Trabelsiler' referansı ile sıklıkla dile getirilen kadrolaşma, artan işsizlik oranları ve tekelleşme süreçleri olmuştur. 'Trabelsiler', Bin Ali'nin ikinci eşi Leyla Trabels'i ve üst kademelere yerleştirdiği yakınlarını refere etmektedir. Toplumsal hareketlerin sistematikleştiği ve bir devrim niteliği kazanmaya başladığı 2010 yılının henüz başlangıcında, *WikiLeaks* belgeleriyle sızan bilgiler görüşme yapılan kişilerin verdiği bilgilerle örtüşmektedir. İlgili belgelerde aktarılanlar şu şekildedir:

Sorun çok açık, Tunus 22 yıldır aynı başkan tarafından yönetilmektedir. Bir ardılı bulunmamaktadır. Ve Başkan Bin Ali, Başkan Bourgiba'nın ilerici politikalarının birçoğunun sürdürülmesinden dolayı kredi almayı hak ederken, kendisi ve rejimi Tunus halkı ile iletişimi kaybetmiştir. Yurt içi veya yurt dışı fark etmeksizin, hiçbir öneri veya eleştiriye katlanmıyorlar. Giderek artan bir şekilde, kontrol için polise güveniyor ve güçlü korumaya odaklanıyorlar.

[...] İç çemberdeki yozlaşma artıyor. Ortalama Tunuslular dahi artık durumun farkındalar ve şikayetlerin oluşturduğu koro giderek artıyor. Tunuslular, first lady Leyla Trabels'den hiç hoşlanmıyor hatta nefret ediyorlar. Özelde, rejime muhalif olanlar onunla alay ediyor; hükümete yakın olanlar dahi raporlanan davranışlarından dolayı rahatsızlık duyduklarını ifade ediyorlar. Bu arada, Tunus'taki yüksek işsizlik ve bölgesel eşitsizliklere karşı öfke artıyor. Buna bağlı olarak, rejimin uzun vadeli istikrarı için riskler artıyor.

[...] Çok fazla risk altındayız. Mağrip el-Kaidesi'nin ve diğer aşırı grupların bir güvenli bölge oluşturmasını engellemekle ilgileniyoruz. Tunus ordusunu profesyonel ve tarafsız tutmakla ilgileniyoruz. Ayrıca politik açıklığın artırılması ve insan haklarının korunmasıyla ilgileniyoruz.

El Materi ve Nesrin'in [Bin Ali'nin kızı ve damadı] yaşadığı zenginlik ve davranışları, onların ve Bin Ali ailesinin diğer üyelerinin neden bazı Tunuslular tarafından sevilmediğini ve hatta nefret edildiğini açıkça ortaya koyuyor. Bin Ali ailesinin aşırılıkları büyüyor. (Black 2010)

Bin Ali ve ailesinin, ülke halkının büyük bir kısmının dikkat çeken orandaki işsizlikten ve görel ve çoklu yoksunluktan etkilendiği yerde (Coupe ve Redissi, 2014: 816) Tunusluların vergileriyle bu hayatı yaşıyor olmaları ve bu durumun uluslararası basında yer alması tepkileri daha da belirgin hale getirmiştir. Görüşme yapılan kişilerden %96'sının (98 kişi) kullandıkları referanslar yolsuzluklarla birlikte var olan adaletsiz gelir dağılımı ve görel yoksunluk durumu olmuştur.

17 Aralık 2010 tarihli tekil protesto, 27 Aralık 2010'da başkent Tunus'ta büyük bir kalabalığın katıldığı kitlesel protesto gösterilerine evrilmiştir (Szajkowski, 2011: 256-257). Bu süreç içerisinde Bin Ali, Bouazizi'yi tedavi gördüğü hastanede ziyaret etmiş ve protestocuları sakinleştirmeyi amaçlamış; ancak, 4 Ocak 2011'de Bouazizi'nin ölümü üzerine protestoların yoğunluğu artmış ve bu protestolar ülke genelinde yönetim karşıtı sistematik bir toplumsal harekete dönüşmüştür (Ayhan, 2012: 48). Yukarıda sözü edilen *WikiLeaks* belgeleriyle Tunus halkının yönetime olan olumsuz duyguları yoğunlaşmış, Bouazizi'nin kendini ateşe vermesi ve bu protestosu sonucunda hayatını kaybetmesi de bu olumsuz duyguların dışa vurumu olarak halkı sokaklara dökmüştür. Böylelikle ekonomik olumsuzluk sebebiyle başlatılmış olan bir protesto, ülke çapında yönetim karşıtı protesto zincirlerine dönüşmüştür.

Halkın mobilizasyonu, yerel sendikaların yanı sıra yasaklı siyasi partilerin de desteğini almış ve başkent Tunus protestocularının merkez noktası haline gelmiştir. Kısa bir süre içinde, farklı bölgelerden gelen protestocular Tunus'ta toplanmış ve başkent merkezinde yer alan Habib Bourguiba Bulvarı'na ve kamu kurumlarının önlerine yerleşmeye başlamışlardır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 20). Gösterilerin herhangi bir kitleye ait olmadığını, 'halk' hareketi olarak yorumlandığını (Duman, 2018: 54) ve herhangi bir baskın siyasi ve/veya dini eğilimin olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bu çeşitlilik, yapılan derinlemesine mülakatlarda görüşülenlerin tamamı tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Tunus halkını seferber eden temel motivasyon Bin Ali yönetimine duyulan tepki olmuştur.

Zaman içerisinde, gerginliği azaltmak adına Bin Ali yönetimi yeni istihdam olanakları hakkında vaatlerde bulunmuş, ancak bu girişim istenilen sonucu vermemiştir (Yavuz ve Erdurmaz 2012: 19). Yönetim, gösterilerin kontrol altına alınması için polis gücüyle birlikte orduyu da görevlendirmek istese de ordu mensuplarının görevi reddetmesi sonucu iki kolluk kuvveti karşı karşıya kalmıştır (Ayhan 2012: 48-49). Bu süre içerisinde kitlesel hale dönüşmeye de kanlı çatışmalar yaşanmış ve farklı kaynaklardan gelen farklı haberlere göre 20 ile 35 arasında kişi hayatını kaybetmiştir (BBC News 2011). Bu durum, protestoların kitlesel olarak daha öfkeli bir hale gelmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan, otoriter bir yapının demokratikleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilecek bu toplumsal hareketin, yönetim tarafından daha stratejik

bir şekilde değerlendirilmesi sürecin daha farklı seyretmesini sağlayabilirdi. Bu durum, demokratikleşme teorileri çerçevesinde, Robert Dahl (1971) tarafından geliştirilen hoşgörünün ve bastırmanın maliyetleri kapsamında incelenebilir. Dahl'a göre, muhalif hareketlere hoşgörü gösterilmesi otoriter rejim liderleri için bir bedel iken, bastırmak için aksiyon alınması da muhalefeti yok etmenin bedeli şeklinde değerlendirilmeli ve yapılacak bir hesaba göre hareket edilmelidir. Bin Ali yönetimi ve Yasemin Devrimi protestoları bu açıdan değerlendirildiğinde, muhalefeti bastırmanın maliyetinin rasyonel bir şekilde hesaplanmadığı belirtilebilir. Özellikle sürecin sonunda, 14 Ocak 2011'de, 23 yıl sonra, Bin Ali'nin yönetimi bırakarak, ülkeyi terk ettiği göz önünde bulundurulduğunda (Özkoç, 2015: 288), sürecin değerlendirilmesinin rasyonel olmadığı daha net bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra, anayasa uyarınca dönemin meclis başkanı Fuad Mebuza, cumhurbaşkanı vekili olarak atanmıştır. Ancak, Bin Ali yönetiminde görev alan kişilerin yeni süreçte de görevde olmaları tepkilerin devamını beraberinde getirmiştir (Ayhan, 2012: 50). Derinlemesine mülakat yapılan kişilerin tamamı sıklıkla yapılan değişikliğin olumlu bir gelişme şeklinde değerlendirilemeyeceğini, çünkü protestoların temel sebeplerini oluşturan yolsuzluk, torpil, rüşvet ve usulsüzlüklerin önüne geçmek adına alınan bir karar olmadığını belirtmişlerdir. Asıl istenilenin gerçek bir değişiklik olması gerektiğinin de altını çizen görüşülenler, bu değişikliklerin köklü bir etki yaratmayacağına olan inançtan dolayı tepkilerin devam ettiğini belirtmişlerdir.

2. Devrim Sonrası Demokratikleşme Çabaları

Ocak 2011, yalnızca Tunus için değil, Mısır'dan başlamak üzere çeşitli Arap ülkeleri açısından da dikkate değer değişikliklerin başladığı bir dönem olarak önem taşımaktadır. Diğer Arap ülkelerinde de benzer şekilde yoksulluk, görel ve çoklu yoksunluk, ekonomik koşulların elverişsizliği gibi durumlar uzun dönemdir ülke yönetiminde bulunan kişilere karşı zincirleme bir tepki yaratmış ve Tunus bu süreç içerisinde bir katalizör görevi görmüştür. Bununla birlikte protesto eylemleri de benzerlik göstermiştir; örneğin Mısır, Cezayir, Yemen gibi birçok Arap ülkesinde de protesto gösterileri kapsamında bireyler kendilerini ateşe vermişlerdir (Deutsche Welle 2011). Bu ilk tekil eylemin ve sonrasında tüm ülkeyi saran kitlesel hareketin sosyal medyanın da etkisiyle bir kartopu etkisi yarattığı tartışılmış (Salanova, 2012: 55), sürecin ilerleyen evreleri de göz önünde bulundurulduğunda makro ölçekli bir domino etkisinin olup olmadığı üzerinde durulmuştur (Aarts, vd., 2012: 50-63). Domino etkisinin sistematikliği göz önünde bulundurulduğunda, ülkelerdeki süreçlerin benzer sistematığı sergilemediği ve aslında tüm MENA bölgesi kapsamında değerlendirildiğinde sürecin daha düzensiz olduğu gözlemlenmektedir. Mısır patlağı etkisi (*popcorn effect*) daha yerinde bir referans noktası sağlayacaktır. Buna göre Arap Baharı, kümülatif bir şekilde kendi iç dinamiğinde belirli bir sistematığe uyarak etkisini artıran topyekün bir toplumsal hareket değil, düzensiz bir şekilde farklı ülkelerde herhangi bir sıra ve/veya sistematik takip etmeksizin ortaya çıkan toplumsal hareketler şeklinde değerlendirilmelidir.

Bin Ali yönetiminin sona ermesinden sonra ilk serbest seçimler 23 Ekim 2011'de gerçekleştirilmiş ve Tunus halkının gösterdiği siyasal katılım yalnızca oy verme çerçevesinde değil aynı zamanda siyasal parti kurma çerçevesinde de kendini göstermiştir. Daha öncesinde var olan siyasal parti sayısının yedi olmasına karşın, seçimlere katılmak üzere 110 siyasal parti kayıt yaptırmıştır (Ayhan, 2012: 53). Bu siyasal partilerle, merkez sol, merkez sağ, laik, sosyalist, solcu, Marksist, Leninist, Arap milliyetçisi, sosyal demokrat ve daha pek çok siyasi eğilim ve ideoloji temsil edilmiş; ancak genel olarak tamamı Tunus milli kimliğinin iki antagonist yaklaşımını oluşturan laik ve İslami muhafazakâr eksenler etrafında kümelenmişlerdir. Seçimler sırasında kimlik unsurunun bu iki eğilim çerçevesinde kutuplaşma eğilimi gösterdiği toplumsal olarak da gözlenmiştir. Sol çizgideki siyasal partiler toplumun laik eğilimli kesimi tarafından desteklenirken, sağ çizgideki siyasal partiler muhafazakâr kesimden destek bulabilmiştir. Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda, Müslümanlığın kendi kimliklerinde büyük önem taşıdığını belirten %42'lik muhafazakâr kesim (43 kişi), 2011 seçimlerinin ifade özgürlüğü açısından büyük bir zafer anlamı taşıdığını belirtmişler ve uzun zaman sonra kendilerinin ilk kez temsil edilebildiklerini savunmuşlardır. Bu durumun devrimin bir sonucu olduğuna dair büyük bir inanç sergilemişlerdir.

Seçimler sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmiş ve demokratikleşme süreci kapsamında oldukça önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Öncelikle, belirtilmelidir ki, ilgili tarihe kadar birçok Arap ülkesinde uzun dönemlerdir devam eden yönetimler sona ermiş ancak yapılan ilk demokratik seçimler Tunus'ta gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, gelecek kaygılarının büyük oranda kendini gösterdiği Tunus'ta, İstatistiki Bilgi Ölçme ve İşleme Kurulu ve Tunus Afrika Haber Ajansı tarafından Ağustos 2011'de yapılan anketlerde halkın yarısından fazlasının (%56,2) geleceklerinin belirsiz olduğuna inandıkları ve yalnızca çeyreğinin (%24,6) geleceğe dair umut besledikleri ortaya çıkmıştır (Coşkun 2011, 11). Buna karşın seçimlere toplam 11688 aday katılırken (Ayhan, 2012: 53), katılım oranı da %51,97 olarak kayıtlara geçmiştir. Ulusal ve uluslararası pek çok gözlemcinin hazır bulunduğu ve herhangi bir seçim barajının uygulanmadığı seçimlerde sonuçlar şu şekilde kaydedilmiştir; yukarıda sözü edildiği üzere daha önce kapatılma süreci yaşayan ve İslami kökleriyle oldukça muhafazakâr bir parti olan Nahda Hareketi 89 sandalyeyle birinci parti, laiklik yanlısı ve merkez-sol çizgide bulunan Ulusal Cumhuriyet Kongresi 29 sandalyeyle ikinci parti, popülist siyaset güden Al Aridha 26 sandalyeyle üçüncü parti olmuştur.

Laik devlet yapısını destekleyen ve merkez sol ideolojiyi benimseyen bir diğer parti olan Ettakatol Partisi 20 sandalyeyle dördüncü parti olurken, laik-liberal bir çizgi benimseyen İlerici Demokrat Parti 16 sandalyeyle beşinci parti olmuştur (The International Republican Institute, 2012). Temsil şansı bulan tüm partilerin oluşturduğu meclis Kurucu Meclis olarak açıklanmış ve bir yıllığına yeni bir anayasa yapmakla görevlendirilmişlerdir.

Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren özellikle Burgiba'nın devleti modernleşme amacıyla gerçekleştirdiği tüm devrimler aynı zamanda laiklik yanlısı bir karakteristiğe sahip olmuştur. İslam'ın devletin dini olarak anayasada yer almasına karşın egemenliğin kaynağının halka ait olduğu açıkça belirtilmiş ve din unsuru bir nevi 'sivil din' şeklinde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Burgiba tarafından kurulan bu yaklaşım, Bin Ali döneminde de devam etmiş ve yukarıda da belirtildiği üzere sosyopolitik İslamleşme büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve dini karakteristiklerin özel alana indirgenmesi ve devlet tarafından kontrol edilmesi üzerine kurulu laiklik anlayışı (Doğanyılmaz Duman, 2019) de facto bir şekilde uygulamada kalmıştır. Müslümanlığın Tunus milli kimliği içinde büyük bir öneme sahip olduğunu düşünen muhafazakâr kesim arasında bir baskı unsuru olarak anlaşılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere Bin Ali yönetiminin ilk dönemlerinde kapatılma süreci yaşayan ve güçlü İslami eğilimiyle bilinen Nahda Hareketi'nin seçime girmesi, bastırılmış bir düşünce olarak algılanan İslami eğilimin temsil edilme şansı bulduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Nahda Hareketi'nin seçimlerde gösterdiği başarı toplumun laiklik yanlısı cumhuriyet kimliğini destekleyen bir kısmı arasında olası bir İslami uyanışının habercisi olarak algılanmış ve tartışmaya sebep olmuştur (Maktuf, 2013: 112-116). Kaygı seviyesini azaltmak adına, ilgili yargılamalar sürecinde yurtdışında yasaklı bulunan ve Yasemin Devrimi sonrasında ülkeye dönen Nahda Hareketi lideri Rachid Ghannouchi, partisinin ideolojisi hakkında bir açıklama yapmış ve İslam ile modernitenin uzlaşmasına referans vererek, partisinin ifade ve kıyafet özgürlüğünün yanı sıra kadınlarla erkekler arasındaki eşit haklara saygılı olacağını belirtmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 29).

Demokratikleşme sürecinin aşamaları değerlendirilecek olursa, ilk protesto gösterileri sonrası Bin Ali yönetiminin acilen adlıği çeşitli kararlar liberalleşme sinyalleri olarak değerlendirilebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, hoşgörünün ve bastırmanın maliyetlerinin rasyonel bir şekilde yapılmaması, Bin Ali yönetiminin sonunu getirmiş ve ilgili sinyaller sistematik bir liberalleşme sürecine evirilememiştir. Otoriter yönetimin sona ermesinden hemen sonraki süreç, muhalif fikirlerin kitlelere ulaşabilmesi, medya sansürünün azalması ve siyasi katılımın gerek parti kurma gerek siyasi sosyalleşme şeklinde kendini göstermesi açısından gerçek anlamda liberalleşmenin yaşandığı dönemdir. Bu sürecin eski otoriter yönetim eliyle değil de toplumsal hareketler sonrasında ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sonrasında Kurucu Meclis'in temsiliyet yetisi yüksek bir şekilde oluşturulmuş olması, liberalleşme unsurunun geçiş unsuruna evrilebileceğinin sinyallerini vermiştir.

3. Tunuslular Ne İstiyor?

Liberalleşme süreçlerinin demokratikleşmeye veya otoriterleşmeye evrilmesi konusunda belirsizlikler taşıdığı yukarıda belirtilmişti. Ancak diğer taraftan, beklenildiği üzere demokratikleşmeye ulaşılacaksa dahi, bu durum liberalleşmenin hemen ardından direkt olarak demokratikleşme olamayacaktır. Bu iki süreç arasındaki dönem geçiş süreci olarak adlandırılmakta (Schneider & Schmitter, 2007: 65) ve ara dönemde yaşanan demokratikleşme hareketlerini incelemektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, kronolojik veri ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere ek olarak, yapılan derinlemesine mülakatlarda Tunusluların Nahda Hareketi, Nahda Hükümeti, yeni anayasa çalışmaları, protestolar ve toplumun farklı kesimleri hakkında yaptıkları yorumlara yer verilecektir.

Saha araştırmasının tamamlandığı ilgili dönem içerisinde birbirinden farklı zamanlarda gerçekleştirilen mikro ve makro ölçekli protesto gösterileri sırasında yapılan derinlemesine mülakatlarda en dikkat çekici unsur bireylerin tekil veya kitlesel fark etmeksizin öncesi ve sonrası şeklinde yorumlar yaptıkları olmuştur. Yapılan bu karşılaştırma, Yasemin Devrimi'nin yarattığı etki göz önünde bulundurulduğunda oldukça anlaşılır bir durum olmakla birlikte, halk nezdinde de gözle görülür bir değişimin beklentiler arasında olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Gerçekleştirilen mülakatlarda dikkat çeken bir diğer unsur, bireylerin yaptıkları yorumlar ve olaylara yaklaşımları çerçevesinde iki ana akım grup olmasıdır. Bu gruplaşmanın da ideolojik eğilimle pozitif korelasyona sahip dini eğilim olduğunu belirtmek gerekmektedir. Gruplar arasında ortak olan yorum, devrimin Tunus halkına siyasi ve sosyal alanlarda özgürlük tanınacağına dair inanç ve beklenti olmuştur; bu konuda görüşülenlerin tamamı hemfikirdir. Diğer taraftan, Tunusluların seçimlere olan yaklaşımlarında ciddi bir değişiklik olmuştur. Bin Ali'nin 1987'de devlet başkanlığına geçmesinden Yasemin Devrimi'ne kadar geçen sürede toplam beş genel seçimin ilk ikisinde (1989 ve 1994) seçimlerin tek partili olmasından dolayı oyların tamamıyla; 1999'da ilk kez gerçekleştirilen çok partili seçimlerden itibaren gerçekleştirilen toplam üç seçimde de (2004 ve 2009) ezici çoğunlukla seçimleri Bin Ali kazanmış ve başkanlığını devam ettirmiştir (Coşkun, 2011: 3). Mülakatlara katılanların %85'i (87 kişi), seçimlerin siyasi yapılanmada değişiklik

yaratabileceğine olan inançlarının yeni yeni oluştuğunu belirtmişlerdir. Geçmiş döneme ait karamsarlığın, yukarıda listelenen son seçimlerin sebep olduğu deneyimler kapsamında açıklanması mümkündür. Bu değişiklik, uzun dönemdir devam eden otoriter bir rejimin aksine demokrasinin gerek koşulu olan adil seçimlerin (Kongar, 2016) bireylere sunduğu güven duygusudur. Devrim, insanların kendi geleceklerine karar verebileceklerini gösterdiği gibi, siyasete duyulan ilginin de artmasını sağlamıştır. Demokrasi kültürünün de oluşumu için en temel şart olarak değerlendirilebilecek bilinç oluşması için önemli bir başlangıç noktası yaratmıştır.

Tunuslular tarafından sıklıkla dile getirilen şey ifade özgürlüğü anlamında yaşadıkları değişim olmuştur. Bin Ali döneminin aksine, beklendiği üzere devrim sürecinin bireylere geniş bir özgürlük alanı sunduğu belirtilmiştir. Muhalefet edebilme, inançlarını ifade edebilme ve yaşayabilme açısından Bin Ali dönemine kıyasla çok daha özgür olduklarını dile getirmişlerdir. Bu noktada özgürlük referansı farklılık gösterse de (dini anlamda ifade özgürlüğü [35 kişi-%34], muhalif fikirler kapsamında [67 kişi-%66] ifade özgürlüğü), özgürlük alanının genişlemesi tüm katılımcıların dikkatini çeken bir değişiklik olarak Tunus halkını etkilemiştir.

Derinlemesine mülakatlardan birisine katılan ilkökul öğretmeni olan genç bir kadın, "*Devrimden sonra ne değişti? Artık ne söylemek istersek söyleyebiliyoruz, değişen bu!*" diyerek, gerçek değişimin ne şekilde ortaya çıktığını açıklamıştır. Tunus'ta yaşanan değişiklikte katılımcıların %93'ü (95 kişi) ülkenin geleceğine dair inançlarının dirildiğini belirtmişler ve 2011 seçimlerinin en büyük dayanak noktaları olduğunu ifade etmişlerdir. Hemen seçimlerden önce siyasi, ekonomik, sosyolojik eğilim açısından birbirlerine benzer ve/veya tamamen farklı birçok siyasi parti kurulmuş ve bunun yalnızca seçmen olarak siyasal katılım gösterilmesinin ötesinde farklı bir boyutta siyasete katılım olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan, mülakat yapılan Tunusluların hemen hepsi %99 (101 kişi), sahip oldukları özgürlük alanı için bir bedel ödediklerini belirtmişlerdir. Taksi şoförü olan orta yaşlı bir erkek katılımcı "*Daha önce paramız vardı ama özgürlüğümüz yoktu. Ama şimdi değişti. İfade özgürlüğümüz var, ancak paramız yok. Ekonomik durumumuz eskiye nazaran çok daha kötü.*" Ekonomik durumun daha da kötüye gitmiş olmasının özgürlüklerinin bedeli olduğuna dair genel bir inanç oluştuğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Aynı kişi, durumun kısa zaman içerisinde düzeleceğine, politik istikrarın ekonomiyi de olumlu yönde etkileyeceğine inandığını belirtmiş ve iyileşmenin yalnızca ekonomik ve politik değil, hayatın tüm alanlarında kendisini göstereceğine olan inancını ifade etmiştir.

Yukarıda da söz edildiği üzere, bireylerin Nahda Hükümeti ve ifade özgürlüğünün limitleri hakkında farklı farklı yorumları olmuştur. Her ne kadar Tunuslular devrim sonrası dönemde ifade özgürlüğünün varlığını topyekûn olarak kabul etmişlerse de dini konulardaki özgürlüğün laiklik ve laik Tunus kimliği savunucuları arasında ciddi bir rahatsızlık yarattığı da dile getirilmiştir. Bunun bir İslami uyanış olduğuna dair eleştiriler ve endişeler verilen referanslardan birisi olmuştur (%59 – 60 kişi). Bu eleştiriler, yalnızca Tunus'ta laik kimlik taraftarlarının değil batı dünyasından gerek akademisyenlerin gerek politikacıların, yine yukarıda bahsedildiği üzere, devrim başlangıcından bu yana dile getirdiği kaygılar arasında olmuştur. Demokrasi ve İslam'ın birbirleriyle uyumlu olup olmadığı tartışmaları yeniden canlanmış ve Arap Baharı sonrasında oluşacak yeni yönetimler, hâlihazırdaki örnekler kapsamında birçok çalışma yapılmıştır (Duman, 2013). 2011 Seçimlerinde Nahda Hareketi'nin kazandığı zafer ve Kurucu Meclis içerisinde elde ettikleri çoğunluk, Tunusluların kaygılarını güçlendirmiş ve sonrasında yaşananlar kaygılarının gerçekliğe dönüştüğüne dair bir algı oluşturarak sürecin yeni bir protesto dalgasına dönüşmesine yol açmıştır. Nahda Hareketi'nin İslami uyanışı tetiklediği ve cumhuriyete zarar verdiği düşüncesinin laik kimlik taraftarları arasındaki genel kanı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu kaygıların derinleşmesinde Selefilere konumlarının da etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Devrimden itibaren artan görünürlükleri, radikal İslamcı söylemleri, talepleri ve 28 Kasım 2011 Manouba Üniversitesi'nde yaşanan rehine krizi (Zelin, 2011), Tunusluların tehdit algılarının nedenleri olarak işaret ettikleri arasındadır. Mülakatlara katılan ve laik cumhuriyetçi kimliği savunduklarını belirtenlerin %71'i (42 kişi), Nahda Hareketi temsilcilerinin sürekli olarak İslamcı ve aşırı söylemlerini geride bıraktıklarını belirtmelerine karşın, Selefilere görünürlüklerinin artmasında ve söylem ve eylemlerinde cesur davranmalarının ardında Nahda Hareketi'nden aldıkları destek olduğuna inanmaktaydı. Kurucu Meclis'in görevini tamamlayarak feshedilmesinin ertelenmesi de Nahda Hareketi temsilcilerinin gizli gündemlerinde İslami yönetimin var olduğu ve günden güne bunun Tunus'ta uygulamaya konacağı yönünde olumsuz bir algı yaratmış ve laik kimliği savunanlar arasındaki kaygıyı güçlendirmiştir. Bu kaygılar neticesinde, 2013 yazında çoğunluğu başkent Tunus'ta olmak üzere birçok protesto gösterisi yapılmıştır. Protestolar sırasında Nahda Hareketi karşıtı birçok slogan atılmış ve siyasetin İslamlaştırılmasına karşı dayanışma sergilenmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere, yapılan derinlemesine mülakatlarda Tunuslular olayları değerlendirme konusunda iki ana akım grup oluşturmuşlardır. Halkın bir kısmı Nahda Hareketi'ni protesto ederken, bir grup da devrim sonrası süreçte dini özgürlük alanlarının genişlediğini belirtmişlerdir. İslam'ın hayatlarındaki yerini anlamaya dair yöneltilen sorularda %42'lik kesim (43 kişi), onun kimliklerinin en önemli parçası olduğunu ve bu sebeple görünürlüğünün artmasının herhangi bir sorun yaratmayacağını ve var olan korkunun yersiz olduğunu belirtmişlerdir. İlgili dönemde işsiz olduğunu belirten orta yaşlı bir erkek "*Neden inkâr etmeliyiz? Her şeyden önce biz Müslümanız. Bununla gurur duyuyoruz. Kimliğimizi korumalıyız.*" diyerek İslam'ın kimliklerinin en temel parçasını oluşturduğunu belirtmiştir. Ona göre, Nahda Hareketi yönetimi devlet için

bir tehdit değil, yalnızca İslam'ı ve İslami kuralları önemseyen ve İslam'la özdeşleşmiş milli kimliği korumaya çalışan bir siyasi parti olarak değerlendirilmelidir.

Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda, Nahda Hareketi'ni desteklediğini belirten katılımcıların tamamı, İslam'ın kimliklerinin en önemli parçası olduğunu ve milli kimliklerinin İslam'dan bağımsız düşünülmemeyeceğini belirtmiştir. Bu durum dikkate değer olmakla birlikte, Nahda Hareketi'nin her ne kadar daha liberal bir yapıya sahip olduğunu iddia etse de bir kimlik partisi olduğuna dair bir algının varlığının işareti olarak da değerlendirilebilir. Diğer taraftan altı çizilmesi gereken bir başka durum da görüşme yapılan ve Nahda Hareketi'ni desteklediğini belirten katılımcılardan hiçbirinin Selefleri desteklemediğini belirtmesidir. Seleflerin radikal İslamcı oldukları gerçeğini kabullenmiş ve eylemleriyle birlikte aşırılık yanlısı söylemlerini yanlış bulduklarını belirtmişlerdir. Nahda Hareketi'ne olan desteklerinin sebebini, hükümetin İslami kurallara dikkat ettiğini, bu kuralları gözle görülür şekilde yaşadığını, her fırsatta bu kimlik bileşenini vurguladığını ve bunun da kendilerinde bir memnuniyet yaratması olduğunu iletmişlerdir. Bu durum, laik cumhuriyetçi kimliği destekleyen insanların değerleriyle ciddi bir ihtilaf oluşturmaktadır. İlgili kesim için Burgiba, dini değil etnik kimlik vurgusu yaptığından dolayı sıklıkla olumlu bir şekilde anılmışken, muhafazakâr kesim tarafından ilgili dönemde olduğu gibi mülakatların yapıldığı devrim sürecinde de ciddi bir şekilde eleştirilmiş ve dönemin katı laiklik uygulamalarına karşı olan hoşnutsuzluk dile getirilmiştir. Hatta görüşmeler kapsamında %10'luk bir kesim (10 kişi), Burgiba'nın "İslam düşmanı" olduğunu belirtmişlerdir. Burgiba'nın türbanla ilgili söyledikleri ve Ramazan oruçlarının üretimin sürdürülebilirliğine karşı bir engel yarattığına dair referansları (Boulby, 1988: 593) ilgili düşmanlığın kanıtı olarak farklı kişiler tarafından tekrarlı bir şekilde iletilmiştir.

Diğer taraftan, görüşmeler sırasında Tunus'ta siyasetin İslamlaştırılması konusundaki endişelerini ortaya %58'lik kesim (59 kişi), Burgiba'yı din etkisinden arınmış bir devlet kurduğu için ulusal bir kahraman olarak nitelendirmişlerdir. Kendilerini, başta Müslüman olmak üzere diğer tüm bileşenlerden evvel Tunuslu olarak tanımlayan kesim, Burgiba'nın ulusal kimliğe ilişkin yaklaşımını benimsediklerini belirtmişlerdir. Kendilerini ne şekilde tanımladıklarına ilişkin yöneltilen soruya, devlet memuru olarak çalıştığını belirten genç bir kadın, "*Ben bir Tunusluyum. Burada olmamın nedeni bu. İslamlaşmaya karşıyım ve İslam'ı da ulusal kimliğimin en önemli bileşeni olarak kabul etmiyorum. Müslüman ya da Hristiyan ya da Yahudi olabilirim, ama hepsinden önce; Ben Tunusluyum!*" şeklinde cevap vermiştir. Genç bir avukatın aynı soruya yanıtıysa, "*Neden her zaman din? İnsanlar neden Tunus'u dinden bağımsız bir şekilde düşünemiyor? Sadece İslam değil, genel olarak. Bu Tunus ve biz Tunusluyuz; öncelikle Müslüman değil.*" şeklinde olmuştur.

Bu son iki farklı açıklamada, dile getirilen argüman bireylerin öz tanımları (*self-definition*) açısından aynıdır. Toplumun bir kısmı, öz tanımlama yaparken İslam'a öncelik verirken, bir başka grup da İslam'ın öncelik sırasını daha geriye itmekte ve dini aidiyet yerine daha laik bir yaklaşımı tercih ederek, aidiyetlerini vatandaşlık bağı kapsamında *Tunusluluğa* atfetmişlerdir.

Gösteriler sırasında bayrak sıklıkla farklılıkları temsil eden bir referans olarak kullanılmıştır. Manouba Üniversitesi'nin Selefler tarafından işgali sırasında ulusal bayrak, Seleflerin kendi simgeleri olduğunu iddia ettikleri siyah bayrakla değiştirilmiştir. 25 Mart 2012 tarihinde Selefler ve destekçileri tarafından gerçekleştirilen bir protesto gösterisinde Habib Bourguiba Bulvarı'nda bulunan Saat Kulesi'ne tırmanılarak yine siyah bayrak asılmıştır (Ellali, 2012). Seleflerin bayrağa affettikleri simgesel anlam, Tunusluların da kendi ulusal bayraklarına olan bağlarını güçlendirmiştir. Bu sebeple gösterilerin tamamında ulusal bayraklar taşınmış, dağıtılan tüm el ilanlarında ve pankartlarda Tunus ulusal bayrağının zeminini oluşturan kırmızı renk kullanılmıştır. Tüm bu farkındalık göstergelerinin yanı sıra, başkent Tunus'un en büyük bulvarlarından birisi olan Muhammed V Bulvarı boyunca yol kenarlarındaki tüm reklam panolarına ulusal bayraklar asılmıştır. Gösterilere Tunuslular ulusal bayrakla katılım göstermiş ve bu durumu derinlemesine mülakat kapsamında görüşülen kişilerin tamamı herhangi bir ideolojik farklılık olmaksızın devletlerine olan sadakatleriyle birlikte Selefî bayraklarının görünürlüğüne olan tepkilerini temsil ettiğini belirtmişlerdir. Nahda Hareketi'ne olan desteğini dile getiren orta yaşlı bir kadın katılımcı, bayrak konusundaki hassasiyetini şu şekilde dile getirmiştir: "*Bu benim bayrağım. Onu her türlü tehditten korumak istiyorum. Herhangi bir değişikliğin olmasına, bayrağımın yeşil veya siyah bir bayrağa dönüşmesine izin vermem. Bu bizim cumhuriyetimizin bayrağı ve biz onu koruyacağız.*" Laik cumhuriyetçi kimliği destekleyen, dinin kimlik algısında vatandaşlıktan daha arka planda olduğunu belirten başka bir orta yaşlı kadın katılımcıysa ulusal bayrağın simgesel anlamını şu şekilde açıklamıştır:

Siyah bayrak bizim için hiçbir şey ifade etmiyor. Eğer isterlerse, taşıyabilirler; umurumda değil! Ama ben bayrağımdan asla vazgeçmeyeceğim! Bu bayrak sadece benim değil; bu bayrak herkesin! Bu Tunus'un simgesi; bu bizim gururumuz! Bu bayrağı kabul ettiği, bu bayrağın altında yaşadığı ve asla bu bayrağı yıkma niyetinde olmadığı sürece, herkes istediği her şeyi yapabilir!

Yapılandırılmamış mülakatlarda sıklıkla gözlemlenebilecek bir durum olarak görüşmenin görüşülenin yönlendirmesi şeklinde seyrettiği durumlardan birinde yukarıdaki açıklamayı yapan katılımcı, nereli olduğunu sorduğunda aldığı cevap karşılığında açıklamasına şu şekilde devam etmiştir:

Beni herkesten daha fazla anladığınıza eminim! Bayraklarımız benzer. Sizin bayrağınızın da sizin ülkenizde önemli olduğunu biliyorum. Ve sizin için de önemli olduğundan %100 eminim! Siz bayrağınızı bırakır mısınız? Tarihinizden, kimliğinizden ve ülkenizden vazgeçer misiniz? Türkiye tarihini biliyorum. Mustafa Kemal Atatürk'ün nasıl bir ülke kurduğunu, modern Türkiye'nin insanlarına bir kimlik verdiğini biliyorum. Ben de modern bir Tunusluyum. Bunun için savaşaçağım! Saf bir İslam ülkesinde yaşamıyorum, birlikte inşa edeceğimiz modern Tunus'ta yaşamak istiyorum!

Bu açıklamalarda da görüleceği üzere, herhangi bir gerici hareket cumhuriyete ve laik cumhuriyetçi kimliğe karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, bu kesimin öfkelerinin tek hedefi Selefler olmamıştır, yukarıda da bahsedildiği üzere, Nahda Hareketi'nin gizli ajandaları kapsamında Seleflerle iş birliği içerisinde olduklarına dair var olan algı Nahda Hareketi'nin da hedefte yer almasına sebep olmuştur.

Gösteriler sırasında sivil toplum kuruluşları da yer almışlar ve kendi sebepleri kapsamında protestolarını gerçekleştirmişlerdir. Azınlık hakları kapsamında çalışmalarını yürüten *L'Association Tunisienne de Soutien des Minorités* (Tunus Azınlıklara Destek Derneği) isimli STK, yabancı akademisyenlerin, basın ve gazetecilerin protestolara olan ilgilerinin farkında olduklarını belirterek üç dilde (Arapça, Fransızca, İngilizce) yazılı pankartlarıyla gösterilere katılmıştır. STK yetkilisinin verdiği bilgilere göre, Nahda Hükümeti süresince azınlık hakları uygulamalarının azaltılması, askıya alınması durumu ortaya çıkmıştır. Nahda Hareketi'ni azınlıklarla ilgili hiçbir şey yapmamakla suçlayan STK yetkilileri, Müslüman dini liderlerin ifade özgürlüğü kapsamında her türlü açıklamayı yapmakta özgür olduğunu ancak gayri-Müslümlerin veya inançsızların herhangi bir şekilde kendilerini ifade etme özgürlüklerinin olmadığını ve bu sebeple korku toplumu oluşturulduğunu belirtmişlerdir.

Protestoların devam ettiği 2013 yazında, altı ay arayla iki muhalif liderin, Muhammed Brahmi'nin ve Chokri Belaid'in suikaste uğraması sonrası, yeni bir tepki oluşmuştur (M'rad, 2013: 33-42). Radikal İslamcı grupların sorumlu tutulduğu suikastta, sebep olarak Brahmi'nin ve Belaid'in sol ideolojileri öne sürülmüştür. Nahda Hareketi yönetiminin suikast sonrasında yetersiz kalması düşünceleri ve hatta direkt olarak sorumlu tutulması sonucunda (Özkoç, 2015: 288) Nahda Hareketi karşıtı gösterilerde iki muhalif liderin fotoğrafları sürekli olarak sergilenmiştir.

Tunuslularla, Temmuz 2013 ve Şubat 2014 tarihleri arasında farklı zamanlarda farklı protesto gösterileri sırasında seçkisiz yöntem kullanılarak gerçekleştirilen yapılandırılmamış derinlemesine mülakatlarda gözlemlenen genel durum, herhangi bir şekilde Yasemin Devrimi'nin başlangıcından itibaren belirleyici unsur olarak bir işlevi olmayan dini eğilimin ilerleyen dönemlerde toplumun kutuplaşmasına neden olan siyasi eğilimi doğrudan etkilediğidir. Kurucu Meclis'in oluşturulması ve asli görevini ilgili sürede tamamlayarak lağvedilmesi sürecini Nahda Hareketi'nin sürekli olarak ertelemesi, olası bir gizli ajandanın varlığı konusunda şüphe uyandırmış, kimlik algısını vatandaşlık kavramı üzerinden oluşturan Tunusluların tepkisini toplamıştır.

Gerçekleştirilen tüm protesto eylemlerinden sonra 9 Ocak 2014 tarihinde Nahda Hareketi'nden olan başbakan istifasını vermiş ve hükümet feshedilmiş (BBC News, 2014) ve teknokratlardan oluşan geçici hükümetin çalışmalarıyla 26 Ocak 2014 tarihinde de yeni anayasa onaylanmıştır (Le Monde, 2014). Dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, yeni anayasanın onaylanmasını "tarihi bir dönüm noktası" olarak değerlendirmiştir (BBC News, 2014).

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal hareketler her zaman için sosyopolitik anlamda mikro veya makro ölçekli değişiklikleri beraberinde getirir. Arap Baharı bu kapsamda incelendiğinde, sonuçlar birbirlerinden farklı olmakla birlikte makro ölçekli bir değişikliği işaret etmektedir. Ulaşılan farklı noktalar göz önünde bulundurulduğunda Tunus Cumhuriyeti, devrimin ilk kıvılcımını oluşturmakla birlikte stabilizasyonun sağlandığı ve otoriter bir yönetimden sonra demokratikleşme sürecinde en ileri noktaya ulaşan devlet olarak dikkat çekmektedir.

Yasemin Devrimi, Arap Dünyasında yarattığı etkileşimin dışında, Tunus devleti ve halkı için de büyük önem taşımaktadır. Otoriter yönetimin son bulması, sonrasında Kurucu Meclis'in göreve gelmesi, anayasa yapım çalışmaları ve gerek sosyopolitik gerek ekonomik düzenin istikrarlı bir sürece doğru evrilmesi, Tunus'un devrim sonrası gösterdiği bir başarı olarak kaydedilmiştir. Bu çalışma kapsamında Devrim sonrası sürecin belirli bir dönemi incelemeye alınmış ve cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ortaya çıkan ayrışmanın bu süreçteki rolü üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Burgiba tarafından uygulamaya konulan devrimlerle, yeni bir millî kimlik inşa edilmiş ve İslam'ın anayasal anlamda devletin dini olmasına karşın, özel alana doğru çekilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, cumhuriyetçi devrimlere muhalif olan gruplar da varlığını devam ettirmiş ve farklı dönemlerde farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Yasemin Devrimi sonrası gerçekleştirilen ilk serbest seçimlerde farklı fikirlerin temsil edildiği yüzden fazla siyasi parti kurulmuş ve daha önce İslami kökleri sebebiyle yasaklı olan Nahda Hareketi de seçimlere katılmış ve hatta birinci parti olarak Kurucu Meclis'te en fazla sandalye sayısına sahip olmuştur. Devrim sürecinin başlangıç aşaması incelendiğinde hiçbir şekilde kutuplaştırıcı bir unsur olarak yeri olmayan din, Kurucu Meclis'in çalışmaları ve

kendini feshetmemesiyle bambaşka bir tartışma başlatmış ve halkı yeniden sokaklara taşımıştır. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde incelenen dönem, ilgili protestoların gerçekleştirildiği Temmuz 2013 ve Şubat 2014 arası yedi aylık süreçtir.

Yapılan saha araştırmasında ortaya çıkan sonuçlar, Tunus halkının İslam'ı kendi milli kimlik algıları kapsamında iki farklı noktada değerlendirdiği ve siyasi kararlarının bu milli kimlik algısıyla paralel olduğunu göstermektedir. Saha araştırması kapsamında gerçekleştirilen yapılandırılmamış derinlemesine mülakatlarda, seçkisiz yöntemle belirlenmiş 102 kişiyle görüşülmüş ve hareketin bir halk hareketi olduğu, bayrağın milli sembol olduğu, elde edilen özgürlükler için bir bedel ödendiği gibi konularda hemfikir olmalarına karşın, örneklemi oluşturan 102 kişinin muhafazakâr (%42) ve laik kimlik (%58) taraftarlığı konusunda ciddi anlamda farklılaştığı gözlemlenmiştir. Bu farklılaşma kimlik algısının veya dini sosyal hayat kapsamında konumlandırmanın ötesinde, siyasi kararlara ve/veya değer yargılarına da yansımıştır. Özgürlük algısı, muhafazakâr ve laik kimlik taraftarları arasında farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, Nahda Hareketi'nin varlığının değerlendirilmesi de bu kapsamda iki farklı eğilim göstermektedir; muhafazakâr kesimce dinini daha gözler önünde yaşayan, İslami referanslara daha fazla başvuran bir parti iken; laik kimliği destekleyen kesim tarafından siyasetin İslamlaştırılması yönünde gizli bir ajandasının olduğu şüphesiyle birlikte aynı gruptan kimilerine göre de Selefililerle iş birliği içinde olan bir partidir.

Araştırmanın yapıldığı ve bu çalışmanın kaleme alındığı dönemler arasında geçen zamanda bu kutuplaşma yumuşamış ve daha istikrarlı bir sürece ulaşma konusunda somut adımlar atılmıştır. Kimlik endişelerinden bağımsız bir şekilde tamamen ekonomik göstergelerin yarattığı görece ve çoklu yoksunluk durumları, adaletsiz gelir dağılımı, yolsuzluk ve rüşvet gibi sosyo-ekonomik sebeplerle başlayan bir toplumsal hareketin sürecin ilerleyen evrelerinde sosyopolitik alanda bambaşka bir kutuplaşmaya evrilmesi ülkenin kuruluş aşamasında ortaya çıkan iki farklı kimlik algısı kapsamında değerlendirilebilir. Toplumun gerçek köklerinin kimi kesimlerce İslam'da olması, kimi kesimlerce ise cumhuriyet değerlerinde olması var olan iki algının merkezini oluşturmaktadır. Bir toplumsal hareket olarak Yasemin Devrimi'nin demokratikleşme süreci kapsamında incelenmesi durumunda, liberalleşme ve geçiş aşamalarına ait olaylara ev sahipliği yaptığı söylenebilir. Ancak belirtmelidir ki, liberalleşme ve geçiş aşamalarından ziyade önemli olanın birbirlerini besleyen demokrasi kültürünün ve demokratik yapılanmanın varlığını kuvvetlendirerek demokrasinin konsolidasyonun sağlanmasıdır. Farklı kimlik aidiyetlerinin beraberinde kutuplaşmayı ve iktidar çatışmalarını getireceği kesindir ve benzer birçok örneği bulunmaktadır. Lakin demokrasinin konsolide hale gelmesi, ancak farklı kimliklerin ve/veya algıların sisteme olan güvenleri yardımıyla uzlaşması sonucu gerçekleşecektir. Yasemin Devrimi'nin sonuçlarından en önemlisi de Tunus halkının kendine ve sisteme olan güvenini yenilemesidir.

Kaynakça

- Aarts, P., van Dijke, P., Kolman, I., Statema, J., ve Dahhan, G. (2012). *From Resilience to Revolt: Making Sense of the Arab Spring*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı: İsyandar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- BBC News. (2011, Ocak 11). 'Dozens Killed' in Tunisia Protests. [Çevrim-içi: <https://www.bbc.com/news/world-africa-12162096>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- BBC News. (2014, Ocak 27). *Tunisia Assembly Passes New Constitution*. [Çevrim-içi: <http://www.bbc.com/news/world-africa-25908340>], Erişim tarihi: 30.06.2019.
- BBC News. (2014, Ocak 9). *Tunus'ta İslamcı Başbakan İstifa Etti*. [Çevrim-içi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140109_tunus_istifa], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Black, I. (2010, Aralık 7). *WikiLeaks Cables: Tunisia Blocks Site Reporting 'Hatred' of First Lady*. [Çevrim-içi: <http://www.theguardian.com/world/2010/dec/07/wikileaks-tunisia-first-lady>], Erişim tarihi: 20.08.2019.
- Bonci, A., & Cavatorta, F. (2019). The Politics of Presidential Term Limits in Tunisia. A. Baturo, R. Elgie, A. Baturo, & R. Elgie (Eds.), *The Politics of Presidential Term Limits (179-198)* içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Boulby, M. (1988). The Islamic Challenge: Tunisia Since Independence. *Third World Quarterly*, 10(2), 590-614.
- Buechler, S. (1995). New Social Movement Theories. *The Sociological Quarterly*, 36(3), 441-464.
- Bunton, M. (2013). 'Spring', 'Awakening' or 'Revolution': Frames of Reference for Understanding the 2011 Arab Uprisings. *Bilge Strateji*, 9(5), 15-26.
- Coşkun, G. (2011). *Seçimlere Doğru Tunus*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi. Uşak: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Coupe, J. A., & Redissi, H. (2014). Tunisia. E. Lust (Ed.), *The Middle East (789-829)* içinde. Londra: Sage Publications.

- Dahl, R. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Delaney, P. (1987, Kasım 9). *Senile Bourguiba Described in Tunis*. [Çevrim-içi: <https://www.nytimes.com/1987/11/09/world/senile-bourguiba-described-in-tunis.html?scp=2&sq=senile%20bourguiba&st=cseSenile>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Deutsche Welle. (2011, Mart 9). *Death by Fire: Self-immolation in the Arab World*. [Çevrim-içi: <https://www.dw.com/en/death-by-fire-self-immolation-in-the-arab-world/a-14898706>], Erişim tarihi: 17.08.2019.
- Doğanyılmaz Duman, D. (2019). Aydınlanma Felsefesi'nde Kilise'nin Sosyo-Politik Otoritesine Karşı Tepkiler: Fransa Cumhuriyetleri ve Laik Devletin Oluşum Süreci. R. Korlu, & G. Duman, *Siyaset ve Ekonomi Üzerine Yazılar* (65-84) içinde. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Duman, G. (2013). Islam and Democracy: Arab Spring and the Turkish Experience. N. M. Adiong, *International Relations and Islam: Diverse Perspectives* (59-71) içinde. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Duman, G. (2018). An Analysis of Turkish-Tunisian Relations in Light of Arab Spring. *Yıldız Social Science Review*, 4(1), 53-64.
- Ellali, A. (2012, Mart 25). *Several Thousand Salafists Demonstrate for Islamic Law, Attack Dramatists in Tunis*. [Çevrim-içi: <http://www.tunisia-live.net/2012/03/25/several-thousand-salafists-demonstrate-for-islamic-law-attack-dramatists-in-tunis/>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Jules, T. D., & Barton, T. (2018). *Educational Transitions in Post-Revolutionary Spaces: Islam, Security, and Social Movements in Tunisia*. Londra: Bloomsbury Academic.
- Kongar, E. (2016, Ekim 25). *Sandık Fetişizmi ve Sivil Darbe İtirafı*. [Çevrim-içi: http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/620869/Sandik_fetisizmi_ve_sivil_darbe_itirafi.html], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Le Monde. (2014, Ocak 27). *En Tunisie, la Nouvelle Constitution Adoptée*. [Çevrim-içi: https://www.lemonde.fr/tunisie/article/2014/01/26/le-premier-ministre-tunisien-a-composer-son-gouvernement_4354757_1466522.html], Erişim tarihi: 18.08.2019.
- Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore-Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Maktuf, L. (2013). *Tunus'u Kurtarmak: Çalınan Arap Baharı*. (F. E. Emcioğlu, Çev.) İstanbul: Modus Kitap.
- M'rad, H. (2013, Temmuz 26). *Le Dialogue National en Tunisie*. Tunus: Nirvana. [Çevrim-içi: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/tunisia-shocked-by-assassinations-opposition>], Erişim tarihi: 20.08.2019.
- Özhazar, İ., ve Elbinsoy, İ. (2017). *Modern Dönem İslam Ülkeleri 1*. İstanbul: Tire Kitap.
- Özkoç, O. (2015). Devrim'in Başladığı Yer: Sidi Bu Zeyd/Tunus. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 283-290.
- Salanova, R. (2012). Social Media and Political Change: The Case of the 2011 Revolutions in Tunisia and Egypt. *ICIP*, 7, 7-59.
- Schneider, C. Q., & Schmitter, P. C. (2007). Liberalization, Transition and Consolidation: Measuring the Components of Democratization. *Democratization*, 11(5), 59-90.
- Schumpeter, J. A. (1962). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper Torchbooks.
- Szajkowski, B. (2011). Timeline of the Arab Revolt: December 2010 – June 2011. *Alternative Politics*, 3(3), 256-419.
- The International Republican Institute. (2012). *Tunisia Constituent Assembly Elections: Election Observation Mission Final Report*. The International Republican Institute. Washington: The International Republican Institute.
- Whitaker, B. (2010, Aralık 28). *How a Man Setting Fire to Himself Sparked an Uprising in Tunisia*. [Çevrim-içi: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/28/tunisia-ben-ali>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Yıldırım, R. (2017). Transformation of the Ennahda Movement from Islamic Jama'ah to Political Party. *Insight Turkey*, 19(2), 189-214.
- Yavuz, C., ve Erdurmaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye*. Ankara: Berikan.

Zelin, A. Y. (2011, Aralık 8). *The Salafi Challenge to Tunisia's Nascent Democracy*. [Çevrim-içi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-salafi-challenge-to-tunisia-s-nascent-democracy>], Erişim tarihi: 01.09.2019.

Extended Abstract

Aim and Scope

The protests started in December 2010 have brought about significant changes in the MENA Region, and the main trigger was socio-economic situation composed by various problems including income inequality, relative deprivation, corruption, and general dissatisfaction regarding long-lasting authoritarian rules. The first protest was carried out as an individual act in December 2010 in Tunisia and it was followed by thousands within a very short time. Once the protests became nationwide, it was named as Jasmine Revolution with certain reference to Tunisia itself; however, by January 2011, it spread to the other countries and region-wide social movements were named as Arab Spring, since it significantly affected the entire geography. This study aims to focus on aftermath of the Jasmine Revolution in regard to Tunisian socio-political structure alongside democratization process. The main argument is understanding the role of religious leaning, which has no involvement during the Revolution, since it has significant effect in political leaning since perception of identity differs for two mainstream groups. While one of them puts Islam at the core of national identity, the other group defines being Tunisian with republican and laic-leaning perspectives.

This research has been conducted with a field research that was carried out in Tunis/Tunisia between 2013 June and 2014 February as part of the "Social Movements and Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" which was funded by the European Union 7th Framework Programme-Marie Curie Action for a three-year period between 2013 and 2016. Within this field research, various protests were observed personally, and in-depth interviews were conducted with protestors. The social polarization was focused in accordance with the identity perception and alongside levels of democratization process was analyzed.

Methods

This research has been completed with the results of a field research conducted in Tunis/Tunisia between June 2013 and February 2014. Within the analysis, the sample has been formed randomly during several protest movements in the capital and within this frame 102 people (n=102) were interviewed with unstructured in-depth interviews. These interviews were transcribed and translated in Turkish from their original languages (English and French) by the author and apart from ratios for certain tendencies, some quotations were given within this research. Alongside the interviews, personal observations were recorded in order to understand and to analyze general tendency. For the historical background of the Jasmine Revolution and Republic of Tunisia, literature review was conducted also.

Findings

In accordance with the results of the field research, it has been revealed that the Tunisian people divided into two mainstream groups with respect to their perception of identity. One group that constitutes 42% (43 people) defines themselves as Muslims first and puts Islam at the center; while the other group constituting 58% (59 people) defines themselves as Tunisians and refers to religion in further lesser significant levels. Existence of Nahda Movement with Islamic roots has been evaluated accordingly; 59% (60 people) refers it as Islamic awakening, and the rest defines Nahda Movement just as a political party possessing its Islamic characteristics vividly. Within this context, the perception of freedom that was possessed after the Revolution is also perceived differently. While the conservative part defines freedom with reference to religious aspects (34%), laic republican identity possessors define freedom with reference to opposition to power (66%).

Even though the references for the freedom differs from one group to another, great majority (93%) believe in the future and 85% stated that they started to believe in the system once again after decades of authoritarian rules, and they acknowledged that they had roles within the system.

Conclusion

The evolution of a social movement, that started with socio-economic reasons such as relative and multiple deprivation situations, unjust income distribution, corruption and bribery, into a socio-political polarization can be defined with origin of polarization dating back to the establishment of the country. The genuine roots of national identity were defined in two different sources, while certain part of the society claims that Islam is the core characteristic of Tunisian identity and another group puts republican laic-leaning characteristics into the center of the national identity. If Jasmine Revolution and post-revolution period are analyzed within the scope of democratization process, it is possible to claim that they hosted both liberalization and transition periods. However, it should be noted that what is more important than the liberalization

and transition stages is the consolidation of democracy by strengthening the existence of a democratic culture and democratic structure that feedbacks each other. It is certain that different identity perceptions within an undeveloped democratic culture will bring about polarization and conflicts of power, and there are various examples. However, the consolidation of democracy will only be achieved through the reconciliation of different identities and/or perceptions alongside a certain trust in the system. As the research results demonstrate, one of the most important outcomes of the Jasmine Revolution is the renewal of the trust of the Tunisian people in themselves and in the system.

Adaptation of Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) to Turkish Culture: Validity and Reliability

Çocukluk Çağı Travma Ölçeğinin (ÇÇTÖ) Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Hasan Hüseyin Tekin¹, Mehmet Kırlođlu²

Abstract

The aim of this study is adaptation of Childhood Trauma Questionnaire to Turkish culture. For the validity of the scale, it was translated into Turkish. To evaluate the construct validity of the scale, KMO Test and Barlett's Test were used. In the study, CFA was performed for construct validity. Item statistics, half-way test and Cronbach's Alpha Coefficients were used as reliability methods. In order to test the invariance of time, the scale was applied to the same sample at three weeks intervals. The value of KMO was found to be .964 and Barlett to be 10652.579 and $p=0.000$ When the model for CTQ consisting of 25 items and five sub-factors were examined, it was seen that the χ^2/sd , CFI, IFI, RMSEA, RMR and SRMR fit indexes were at an acceptable level and that PNF1 and PGFI values achieved good fit. A positive correlation was found between item scores and total scale scores, and this relationship was statistically significant ($r=.51$ to $.87$ and $p=0.000$). Total item correlation values of all items were found to be above $.30$. The Cronbach Alpha of CTQ was $.970$ and the Cronbach Alpha of the sub-dimensions ranged from $.930$ to $.957$. A positive linear correlation was found between pre-test and post-test measurements which were conducted to determine the invariance of CTQ ($r=.809$; $p=0.000$). It was found that CTQ was valid and highly reliable and did not show any change in time.

Keywords: Childhood Trauma, Scale Adaptation, Validity, Reliability

Öz

Bu araştırmanın amacı Çocukluk Çağı Travma Ölçeğini Türk kültürüne uyarlamaktır. Ölçek geçerliliği için ölçek maddeleri Türkçe'ye çevrilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini değerlendirmek üzere KMO ve Barlett's Testi yapılmıştır. Çalışmada yapı geçerliliği için Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Güvenirlik yöntemlerinden madde istatistikleri, testi yarılama ve Cronbach Alpha Katsayısı'ndan yararlanılmıştır. Zamana karşı değişmezliğini test etmek için üç hafta arayla aynı örnekleme ölçek uygulanmıştır. KMO değerinin $.964$; Barlett değerinin 10652.579 ve $p=0.000$ olduğu tespit edilmiştir. 25 madde ve beş alt faktörden oluşan ÇÇTÖ'ye ilişkin model incelendiğinde χ^2/Sd , CFI, IFI, RMSEA, RMR ve SRMR uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ve PNF1 ve PGFI değerlerinin iyi uyum değerlerini yakaladığı görülmüştür. Madde puanları ile toplam ölçek puanı arasında pozitif yönde ilişki saptanmış olup bu ilişki istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($r=0.51$ ile 0.87 arasında olup $p=0.000$). Tüm maddelerin madde ölçek toplam korelasyon değerleri 0.30 'un üstünde bulunmuştur. ÇÇTÖ'nün Cronbach Alpha değeri 0.970 ve alt boyutların Cronbach Alpha değerleri 0.930 ile 0.957 arasında değişmektedir. ÇÇTÖ'nün zamana karşı değişmezliğini belirlemek amacıyla yapılan ön test – son test ölçümleri arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($r=0.809$; $p=0.000$). Sonuç olarak ÇÇTÖ'nün geçerli ve oldukça güvenilir olduğu, zamansal olarak değişim göstermediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk Çağı, Travma, Ölçek Uyarlama, Geçerlilik, Güvenirlik

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: I100, I31

Submitted: 26 / 12 / 2019

Accepted: 25 / 05 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan University, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, drhhtekin@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6300-4098>.

² Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan University, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, drkirioglu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0130-0841>.

Introduction

Children can be exposed to trauma in many ways. When called trauma, it first associates with circumstances such as accidents, serious diseases, disasters and injuries. It is certain that such circumstances will adversely affect the emotional well-being of children (Nelson & Wampler, 2000). These traumatic experiences often cause tolerable stress, which can be overcome, and their effects gradually decrease over time (Shonkoff, 2010). However, when childhood traumas are mentioned, professionals working in the field of mental health and children refer to physical neglect and abuse, emotional neglect and abuse and sexual abuse which are very difficult to overcome and have profound effects (Cook et al., 2003; Dube et al., 2001; NCTSN 2010).

The World Health Organization (WHO) considers child abuse as “*behaviors that are intentionally or unknowingly performed by an adult and adversely affect the child's health, physical and psychosocial development*” (WHO, 2014). Traumas in the family are examined under four main headings: neglect, physical, sexual and emotional neglect and abuse (Kırımsoy et al., 2013).

An average of three million couples per year inflict violence against each other in front of their young children (Straus & Gelles 1990). While 85% of childhood trauma cases consist of children under 6 years of age, half of the victims of child maltreatment are known to be younger than 7 years of age. 88% of child abuse and neglect deaths occur in children aged 7 and under (Buss et al., 2015; Osofsky, 2003).

Children who are exposed to childhood traumas may be diagnosed with behavioral disorder, borderline personality disorder, major affective disorder, attention deficit, hyperactivity, phobic disorder, dissociative disorder, obsessive compulsive disorder, panic disorder, adjustment disorder, and multiple personality or acute dissociative disorder, later in their lives. There is a strong relationship between these diagnoses and exposure to childhood trauma (Terr, 1995). In addition, excessive fear, trait anxiety, sleep disorders, depressive symptoms, anger attacks and aggression, trust and relationship building problems, affect and emotion regulation problems can be seen in individuals exposed to childhood traumas (İçağasıoğlu-Çoban & Bulut 2016; Finkelhor & Browne 1985; Terr, 1995; Bellis & Zisk, 2014).

One of the most frequent forms of child abuse worldwide is child marriage (UNICEF, 2001). Early marriage is also a type of childhood abuse, it is associated with different physical, social, and mental outcomes than child sexual abuse alone (Soylu et al. 2014). Abused during childhood is associated with younger marriage and pregnancy under 18 (Fiscella et al. 1998).

The aim of this study is to adapt the Childhood Trauma Questionnaire to Turkish in order to protect individuals from the possible effects of childhood trauma and to determine childhood traumas with a reliable tool and also to test its reliability and validity, statistically.

1. Justification for The Research

The adaptation of the Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) into Turkish is made as “Childhood Psychological Trauma Questionnaire” by Şar et. al; however, there were some methodological deficiencies in validity and reliability analyzes in this adaptation study.

Şar et al. (2012) did not use Confirmatory Factor Analysis (CFA) from the basic analyzes that should be used in adaptation studies, but instead used Exploratory Factor Analysis (EFA). EFA performed did not correspond to the original structure of the CTQ developed by Bernstein et al. (2003). Therefore, it is statistically more convenient to use CFA instead of EFA. CFA is used to adapt measurement instruments developed in other cultures or to test the theoretical structure previously established (Sümer, 2000; Çapık, 2014; Seçer, 2015; Seçer, 2017).

According to the results of EFA conducted by Şar et al. (2012), items 1, 2, 6, and 15 were not in the places proposed in the original form of the scale and items 1, 2 and 6, which should be included in the sub-dimension of physical negligence in the original structure, were included in other sub-dimensions. Items 1 and 6 were in the physical abuse sub-dimension whereas item 2 has been included in the sub-dimension of emotional neglect. In the original structure of the scale, while the 15th item was in the sub-dimension of physical abuse, in the study of Şar et al. (2012), it was in sexual abuse sub-dimension. In other words, four of the five items that should be included in the physical negligence sub-dimension were included in other sub-dimensions. Şar et al. (2012) stated that it would be appropriate to change the expressions related to items 1, 2, 6 and 15 in order to achieve compatibility with the original structure and changed the phrase of 'I couldn't find enough food' as “I used to be hungry because there was not enough food at home”. However, they did not analyze whether these changes have any effect on the validity and reliability of the scale.

EFA made for testing the validity of the scale was not compatible with the original structure of the scale. CFA is statistically more appropriate than EFA for the structure produced by Bernstein et al. (2003), which consists of 25 items and 5 sub-

dimensions. In addition, as a result of the item-scale total correlation for the reliability analysis of Şar et al. (2012), item 4 of the scale ($r=0.17$) remained below 0.30 and remained outside the reliability limits.

In conclusion, since a scale should be valid before it can be reliable (Alpar, 2011; Çokluk et al., 2012), the validity and reliability study of the Childhood Trauma Questionnaire should be reconstructed with the appropriate statistical methods and brought into literature with this current version.

2. Purpose and Significance of The Research

The purpose of this study is to conduct CFA of the CTQ developed by Bernstein et al. (2003) and to execute its reliability and validity. Although childhood traumas are common in all societies and usually last for many years, they are mostly hidden. Therefore, the statistical ratios and the realization rates differ greatly. It is estimated that only 15% of cases are reported (Yücel, 2016). Around 50% of cases worldwide are not reported (Polat, 2007). Determining and revealing the physical neglect and abuse, sexual abuse, emotional neglect and abuse is necessary to identify the victims, to make necessary interventions and to obtain realistic statistics on childhood traumas. Due to all these requirements, it is extremely important to bring in to the relevant literature a measurement tool in Turkish that will reliably determine childhood traumas.

3. Method

This section provides information on the scale of which validity and reliability studies are performed and preferred validity and reliability methods.

3.1. Participants

The universe of the study consists of children brides who were married at a young age before their 18s. The sample of the study consists of 300 adult women who were married before the age of 18 and are currently married (Average Age: 43, Min. Age: 23, Max. Age: 70). We prefer the universe of the research is reached by using snowball sampling method. Snowball sample selection technique is a technique used in cases where information about the universe is lacking and it is difficult to reach individuals forming the universe (Karasar, 2016). After the outline of the study, the students who continue their education in Necmettin Erbakan University Department of Social Work were informed about the purpose and content of the study and were asked to report if they had acquaintances in their families or around with the criteria of being included in the study. In addition, they were asked to inform their friends in their dormitories or others and to reach as many people as possible. 15 days after informing, the contact information of the individuals who returned to participate in the study was taken, data were collected by face-to-face interviews with the women residing in Konya, and the data of the women residing outside Konya were collected via telephone or whatsapp video calling. All participants were informed about the purpose and importance of the study and their verbal consent was obtained. The data were collected between December 2017 and June 2018.

The inclusion criteria were to be married before the age of 18, to be 18 or older at the time of research, to be married, to be able to speak and understand Turkish, not to have a psychiatric disorder, and to agree to participate in the research.

3.2. Childhood Trauma Questionnaire

The original name of the scale is "Childhood Trauma Questionnaire (CTQ)". The scale, which was developed as 70 items by D. P. Bernstein in 1994, was reorganized in 1994, 1997, 1998 and finally in 2003 as a short form of 28 items (25 items form with 5 factors and 3 items for minimization). It is a 28-item self-report scale aimed at retrospectively screening childhood physical, sexual abuse and physical and emotional neglect (Bernstein, Ahluvalia, Pogge and Handelsman, 1997; Bernstein et al., 1994; Bernstein et al., 2003; Bernstein and Fink, 1998).

In calculating the CTQ scores, the scores obtained from the positive expressions (items 2, 5, 7, 13, 19, 26, 28) are reversed (for example 1 point is reversed to 5 points, 2 points to 4 points). The scale is 5-point Likert type. Responses are given on the scale ranging from 1 to 5. While 1 means "never true", 5 means "very often true". The total of the five sub-dimension points gives the CTQ total score. The sub scores are between 5 (no neglect and abuse history) and 25 (very serious neglect and abuse history), the total score is between 25-125. The scale has five sub-dimensions. These sub-dimensions are abuse (physical-emotional-sexual) and neglect (physical-emotional) dimensions (Bernstein et al., 2003). The items for sub-dimensions are as follows: Physical Abuse sub-dimension 9, 11, 12, 15, 17th items; Emotional Abuse sub-dimension 3, 8, 14, 18, 25th items; Sexual Abuse sub-dimension 20, 21, 23, 24, 27th items; Physical Negligence sub-dimension 1, 2, 4, 6, 26th items and Emotional Neglect sub-dimension 5, 7, 13, 19, 28th items.

Bernstein et al. (2003) thought that the number of items falling into sub-dimensions should be balanced when deciding on the short form of CTQ. For this reason, the number of items falling into each sub-dimension is five. The 3 items of 28 items-

CTQ, are related to minimization / rejection / denial. These items are 10th, 16th and 22th. These items do not need to be reversed. The 3 items tend to evaluate the participants' tendency to express their experiences at a minimum level or deny. In addition, these items indicate the potential under-reporting of abuse. The three items related to Minimization / Rejection are divided into two. The answer of "very often" is scored as "1" and other answers are scored as "0". The obtained scores are summed up and, if the total score is one (1) or more, this indicates that abuse is under-reported or mis-reported. The items related to minimization indicate unrealistic expressions and severe psychological defenses. Bernstein et al. (2003), in their study of creating the short form of the scale, have taken out the items related to minimization, in order to ease the burden of respondents. Therefore, minimization items are not included in the validity and reliability study. The items of the scale related to minimization include Articles 10, 16 and 22. These items are respectively correspond to expressions: "There was nothing I wanted to change about my family"; "I had a perfect childhood" and "My family was the best family in the world".

3.3. Validity and Reliability

There are many methods to perform scale validity and reliability studies in the literature. Within the scope of the validity study of the CTQ, the Kendall Coefficient of Concordance (W_k) is preferred for scope validity and Confirmatory Factor Analysis (CFA) is preferred for construct validity. In the scope of the reliability study of the related scale, item-total correlation coefficient, split half test method and Cronbach Alpha reliability analyzes are preferred. The test-re-test method is preferred for time invariance and Pearson Correlation Coefficient is examined.

3.4. Language Validity

Since at least two independent translators are required to implement the language adaptation of the scale (Aksayan & Gözüm, 2002), the scale has been translated by three independent translators. The expressions in the translation are compared with the original English expressions by the researchers and the Turkish Language instructors and the translations which are considered to be the best match have been adopted.

The scope validity of the scale was presented to the opinion of 5 academicians at the doctoral level who have expertise in the subject or published in this field. The academicians were asked to evaluate the measurement level of each item in the scale between 1-10 points. After the changes in the expressions made according to the opinions of the academicians, the content validity study of the scale was performed by using the Kendall Coefficient of Concordance (W_k) correlation test.

3.5. Construct Validity

After the validity of the language has been completed, the construct validity has started. CFA, which is preferred for construct validity, performs the analysis of the consistency between the data and the theoretical structure and is also used to adapt the measurement tools developed in other cultures (Çapık, 2014; Seçer, 2015; Seçer, 2017). For CFA, either a theoretical basis or a predetermined structure is required (Sümer, 2000). In this context, CFA is made in order to test the suitability of the structure developed by Bernstein et al. (2003). It is stated that 5 or 10 times the number of items in the scale will be appropriate in determining the sample for factor analysis (Büyüköztürk, 2002; Alpar, 2016). Within this scope, the number of 250 items, which is 10 times the number of items, has been exceeded and 340 participants have been reached.

In the literature, there is no common opinion on the fit indices to be used in the evaluation of the CFA results (Crowley and Fan, 1997; Munro, 2005; Şimşek, 2007). X²/Sd, CFI, RMSEA, RMR, SRMR, PNFI and PGFI values, which are not affected by sample size and parameter estimation, were examined within the scope of the study (Hu and Bentler 1999, Hooper et al. 2008). Table 1 shows the best fit values and normal values of the preferred fit indices. Various sources have been used to determine best fit values and acceptable values (Munro, 2005; Schreiber et al., 2006; Hoe, 2008; Hooper et al., 2008).

3.6. Internal Consistency

In order to determine the internal consistency of CTQ item, statistics, split half test method and Cronbach Alpha Coefficient are used among the reliability methods. Pearson Moments Correlation Corrected Formula (Point-bi-serial) was calculated for item-total correlation coefficient. Guttman Split-half and Spearman - Brown reliability coefficients were used for split half. Finally, Cronbach Alpha Reliability Analysis is performed for both scale and sub-dimensions.

3.7. Time Invariance

In order to determine the time invariance of the Childhood Trauma Questionnaire, it is paid attention to leave three weeks between pre-test and post-test measurements. The literature states that there should be at least two weeks in between (Baş, 2010). The implementation required for time invariance was carried out with 170 participants. 170 female university students aged between 18 and 25 years (Age: 20, Min.Year: 18, Max.Year: 25), who attend formal education at the university, participated in the study. After the participants are informed about the study and their verbal consent are obtained, they were included in the study and the data were collected using face-to-face interviews.

3.8. Data Analysis

All analyzes of the data are performed by IBM SPSS Statistics 22 and IBM SPSS AMOS 25 Graphic programs. IBM SPSS AMOS 25 Graphic program is used for CFA and IBM SPSS Statistics 22 program is used for other analyzes.

3.9. Limitations

- The concept of childhood trauma in the research is limited by the scope of the measurement tool developed by Bernstein et al. (2003).
- The research is limited to 300 participants.
- The research is limited to January-June 2018.

4. Findings

4.1. Findings Regarding the Validity of Childhood Trauma Questionnaire

4.1.1. Language Validity

After the language adaptation of the scale, the scope validity of the scale was presented to the opinion of 5 academicians at the doctoral level who have expertise in the subject or published in this field. The academicians were asked to evaluate the measurement level of each item in the scale between 1-10 points.

After the changes in the expressions made according to the opinions of the academicians, the content validity study of the scale was performed by using the Kendall's W test. Based on the results of the academic opinions, Kendall's W test was applied and no statistically significant difference was found between the experts (Kendall's W = 0.30, $p > 0.05$, chi-square: 31.07).

4.1.2. CFA

KMO and Bartlett Test and CFA have been executed to evaluate the construct validity of the scale. KMO and Bartlett Test have been used to evaluate the construct validity of the scale and the KMO was found to be .964; Bartlett value 10652.579 and $p = 0.000$.

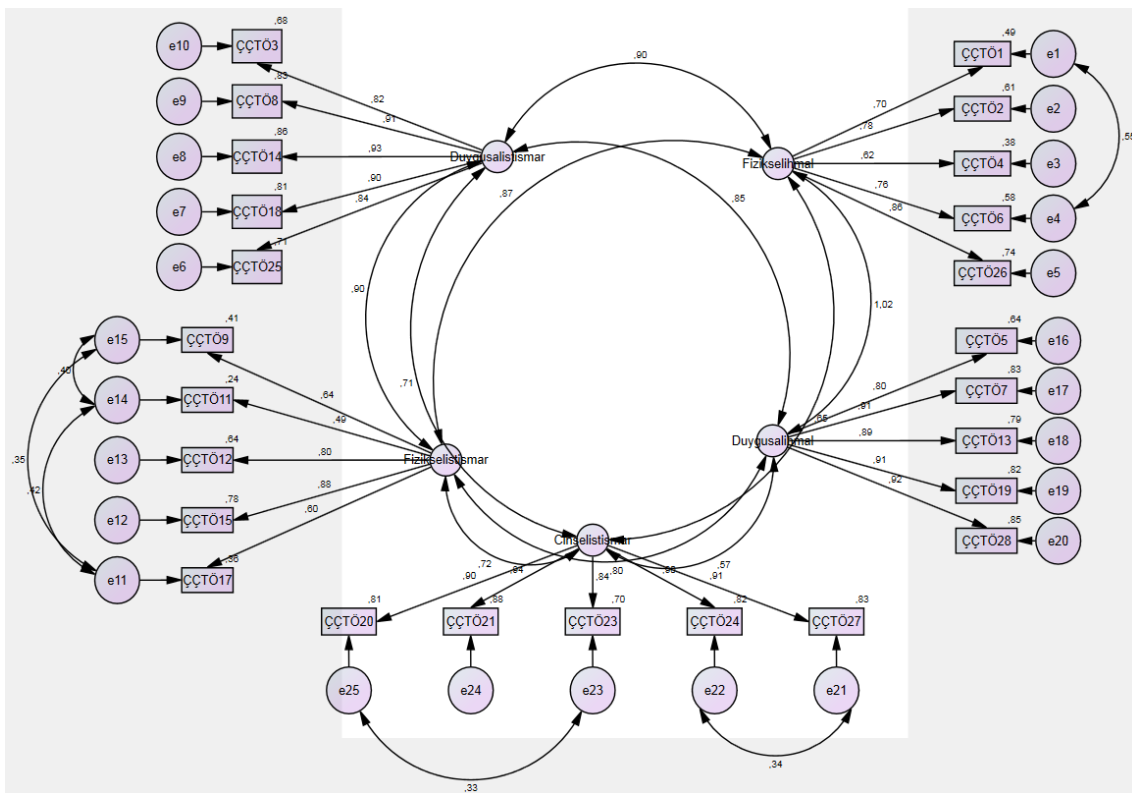

Figure 1. CFA Results of Childhood Trauma Questionnaire

The fit indices of the five-factor model of the Turkish Childhood Trauma Questionnaire were examined in CFA executed.

Table 1. Information on The CFA Results Related to Five Sub-Dimensional Model of Childhood Trauma Questionnaire

Measure	Value	Cutt-off for Good And Acceptable Fit	
		Acceptable Fit	Good Fit
X ²	1044.08	-	-
df	259	-	-
X ² /df	4.03	<5	<2
CFI	0.92	>0.90	>0.95
IFI	0.92	>0.90	>0.95
RMSEA	0.09	<0.10	<0.08
RMR	0.09	<1.0	<0.5
SRMR	0.06	0.05-0.10	0.00-0.05
PNFI	0.77		>0.50
PGFI	0.64		>0.50

In the analysis of Figure 1, when the model of Childhood Trauma Questionnaire, consisting of 25 items and five sub-factors has been examined, it is seen that X²/Sd, CFI, IFI, RMSEA, RMR and SRMR fit indices are acceptable and PNFI and PGFI values have achieved good fit values. Covariance has been established between the items in high relation with the condition of being in the same sub-dimension (1-6; 9-11; 9-17; 11-17; 20-23 and 24-27). Furthermore, since each item of the Childhood Trauma Scale meets the requirement of Squared Multiple Correlations SMC > 0.20 (SMC values range from 0.24 to 0.86), the model was not rejected without removing any other item.

4.2. Findings Regarding the Reliability of Childhood Trauma Questionnaire

Item Statistics, Split Half Test and Cronbach Alpha Coefficient were used for the reliability of the Childhood Trauma Questionnaire. Finally, pre-test post-test was used to determine the time invariance.

4.2.1. Internal Consistency

Item and Total Score Correlation Coefficients of the items included in the scale were evaluated and the Correlation Reliability Coefficients were found between r=0.51 and 0.87 (Correlation reliability coefficients were above 0.50 and below 0.88).

Table 2. Item and Total Score Correlation Coefficients

ITEMS	r	p
Q 1	0.764	0.000*
Q 2	0.695	0.000*
Q 3	0.801	0.000*
Q 4	0.759	0.000*
Q 5	0.645	0.000*
Q 6	0.824	0.000*
Q 7	0.811	0.000*
Q 8	0.866	0.000*
Q 9	0.629	0.000*
Q 11	0.507	0.000*
Q 12	0.785	0.000*
Q 13	0.771	0.000*
Q 14	0.867	0.000*
Q 15	0.828	0.000*
Q 17	0.585	0.000*
Q 18	0.875	0.000*
Q 19	0.785	0.000*
Q 20	0.745	0.000*
Q 21	0.739	0.000*
Q 23	0.695	0.000*
Q 24	0.728	0.000*
Q 25	0.863	0.000*
Q 26	0.735	0.000*
Q 27	0.776	0.000*
Q 28	0.791	0.000*

p<0.05

As a result of Pearson Moment Correlation analysis, a positive correlation was found between item scores and total scale score, and this relationship was statistically significant ($\rho = 0.000$).

Table 3. Information on the analysis of items constituting the Childhood Trauma Questionnaire

Items	Corrected Item- Total Correlation	Cronbach's Alpha If Item Deleted
Q 1	0.741	0.969
Q 2	0.719	0.969
Q 3	0.764	0.969
Q 4	0.704	0.970
Q 5	0.680	0.970
Q 6	0.790	0.969
Q 7	0.840	0.968
Q 8	0.852	0.968
Q 9	0.602	0.970
Q 11	0.499	0.970
Q 12	0.737	0.969
Q 13	0.799	0.969
Q 14	0.853	0.968
Q 15	0.798	0.969
Q 17	0.577	0.970
Q 18	0.839	0.968
Q 19	0.820	0.969
Q 20	0.700	0.969
Q 21	0.697	0.969
Q 23	0.650	0.970
Q 24	0.689	0.970
Q 25	0.846	0.968
Q 26	0.786	0.969
Q 27	0.752	0.969
Q 28	0.847	0.968

As a result of item analysis of Childhood Trauma Questionnaire; the item-scale total correlation values of all items were found to be above 0.30. It is seen that these values ranged between 0.577 and 0.853. In addition, it is observed that the Alpha value of the scale does not change if any item is discarded.

The Guttman Split-Half coefficient of the Childhood Trauma Questionnaire was 0.840; Spearman-Brown coefficient was found to be 0.941. The Cronbach Alpha of the first half was 0.946; Cronbach Alpha of the second half was 0.947; and the correlation between the two halves is 0.888. The Cronbach Alpha of the Childhood Trauma Questionnaire was 0.970. Cronbach Alpha values were found to be .87 for Physical Neglect sub-dimension, .94 for Emotional Abuse sub-dimension, .83 for Physical Abuse sub-dimension, and .95 for Sexual Abuse sub-dimension.

4.2.2. Time Invariance

A positive linear relationship was found between pre-test and post-test measurements made in order to determine the time invariance of the Childhood Trauma Questionnaire (while the total score of one of the measurements increases, the other also increases), and this was statistically significant ($r=0.809$; $p=0.000$). Pre-test mean is 52.25, $SS=17.93$ and post-test mean is 51.27, $SS=17.74$ ($n=170$).

Discussion and Conclusion

The aim of this study is to adapt the Childhood Trauma Questionnaire to Turkish in order to protect individuals from the possible effects of childhood trauma and to determine childhood traumas with a reliable tool and also to test its reliability and validity, statistically. A step-by-step process has been followed to achieve this goal. First of all, the language adaptation of the scale was done. After this, the scope validity of the scale was presented to the opinion of 5 academicians at the doctoral level who have expertise in the subject or published in this field. It was evaluated by academicians whether each item was suitable for the purpose it wanted to measure, including their Turkish expressions, between 1 and 10 points. There was no statistically significant difference between academicians (Kendall's $W = 0.296$, $p>0.05$, chi-square: 31.066). This result shows that the opinions from the academicians are statistically compatible with the applicability of the scale

items (Rhodes et al., 2000; Güven & İşler, 2015). In other words, this finding shows the compatibility between independent observers.

KMO and Bartlett Tests were used to evaluate whether the CTQ is suitable for factor analysis. As a result of the analysis, KMO was determined as 0.964 and Bartlett Test was $p < 0.05$ ($p = 0.000$). In the literature, it is stated that KMO test results are excellent at 0.90 and above and if the Chi-square test statistic obtained as a result of Bartlett's Test is $p < 0.05$ significant, it can be said that the data used in the research have normal distribution characteristics (Burns and Grove, 2001; Büyüköztürk, 2011; Koçak et al., 2014). Accordingly, it is concluded that the data obtained from the scale is perfectly compatible for factor analysis.

When the model for Childhood Trauma Questionnaire, which is made by IBM SPSS AMOS 25 Graphic program and consists of 25 items and five sub-factors, is examined, it is seen that the X^2/Sd , CFI, RMSEA, RMR, SRMR, PNFI and PGFI fit indices are acceptable. Covariance has been established between the items in high relation with the condition of being in the same sub-dimension. Thus, the Child Trauma Questionnaire developed by Bernstein et al. (2003) and its sub-dimensions have been found to achieve good compliance values. Since all items met the requirement of $SMC > 0.20$ (Hooper et al., 2008), no items were discarded and further analyzes continued with 25 items.

The item-total score correlation coefficients of the items in the scale were evaluated and the Correlation Reliability Ccoefficients were found to be between $r = 0.51$ to 0.87 ($p = 0.000$). It is required that the item total correlations should not be negative, should be at least 0.30 and the correlation values between the items should be statistically significant (Karasar, 2016). Since the Item and Total Score Correlation Coefficients, of which validity analysis was made with 25 items, were greater than 0.30, and it was positive and statistically significant, the analysis was continued with 25 items.

In the next step, split half test reliability analysis of Childhood Trauma Questionnaire was performed. The Correlation Coefficient between the two halves was found to be $r = 0.888$. Besides, the Cronbach Alpha of the 25-item scale was found to be 0.970. Correlation of 0.60 and above is considered to be a high degree (Öner, 1997; Tavşancıl, 2005). Accordingly, it can be said that the correlation between the two halves is positive and high. In addition, since Cronbach's Alpha values are above 0.7, it can be said that the reliability of data is quite high (Büyüköztürk, 2017).

The Childhood Trauma Questionnaire was applied to the participants and the second application was made three weeks later, since the literature stated that there should be at least two weeks between them (Baş, 2010). A positive linear relationship was found between pre-test and post-test measurements made in order to determine the time invariance of the Childhood Trauma Questionnaire (while the total score of one of the measurements increases, the other also increases), and this was statistically significant ($r = 0.809$; $p = 0.000$). It was previously stated that the correlation coefficient was accepted to be high when it was 0.60 and above (Karasar, 2016). There was a very strong and statistically significant relationship between the two measurement scores. In other words, it was determined that Childhood Trauma Questionnaire was highly reliable and did not show any change in time.

It has been shown with scientific data that the 25-item, five sub-dimension Turkish version of the Child Trauma Questionnaire is an effective measurement tool which can be used safely to determine the childhood trauma of adult women aged between 18-70, especially the adult women married at child age (child brides).

References

- Aksayan, S., & Gözüm, S. (2002). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber I: Ölçek uyarlama aşamaları ve dil uyarlaması. *Hemşirelik Araştırma Dergisi*, 4(1), 9-14.
- Alpar, R. (2016). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlilik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baş, T. (2010). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bernstein, D.P., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, M., Wenzel, K., Sapareto, E., & Ruggiero, J. (1994). Initial reliability and validity of a new retrospective measure of child abuse and neglect. *Am J Psychiatry*, 151, 1132–1136.
- Bernstein DP, & Fink L. 1998. *Childhood Trauma Questionnaire: A retrospective self-report manual*. San Antonio, TX: The Psychological Corporation.
- Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., Stokes, J., Handelsman, L., Medrano, M., Desmond, D., & Zule, W. (2003). Development and validation of a brief screening version of the Childhood Trauma Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190.

- Bernstein, D. P., Ahluvalia, T., Pogge, D., & Handelsman, L. (1997). Validity of the childhood trauma questionnaire in an adolescent psychiatric population. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36, 340-348.
- Boomsma, A. (2000). Reporting analyses of covariance structures. *Structural Equation Modeling*, 7(3), 461-483.
- Burns, N., & Grove, S. K. (2001). *The practice of nursing research: conduct, critique, & utilization*. Philadelphia, PA: W.B. Saunders Company.
- Buss, E. K., Warren, M. J., & Horton, E. (2015). Trauma and treatment in early childhood: a review of the historical and emerging literature for counselors. *The Professional Counselor*, 5(2), 225-237.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Kahveci, Ö., & Demirel, F. (2004). Güdülenme ve öğrenme stratejileri ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4(2), 207-239.
- Childhood Trauma: A Comprehensive Review of Effects, Assessments, and Treatments of the American Medical Association, 286(24), 3089-3096. [Cited 2019 January 25]. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/311125520>
- Cook, A., Spinazzola, J., Ford, J., Lanktree, C., Blaustein, M., Cloitre, M., & Malla, K. (2017). Complex trauma in children and adolescents. *Psychiatric annals*, 35(5), 390-398.
- Crowley, S. L., & Fan, X. (1997). Structural equation modeling: Basic concepts and applications in personality assessment research. *Journal of personality assessment*, 68(3), 508-531.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- De Bellis, M. D., & Zisk, A. (2014). The biological effects of childhood trauma. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 23(2), 185-222.
- Dube, S. R., Anda, R. F., Felitti, V. J., Chapman, D. P., Williamson, D. F., & Giles, W. H. (2001). Childhood abuse, household dysfunction, and the risk of attempted suicide throughout the life span: findings from the Adverse Childhood Experiences Study. *Jama*, 286(24), 3089-3096.
- Fiscella, K., Kitzman, H. J., Cole, R. E., Sidora, K. J., & Olds, D. (1998). Does child abuse predict adolescent pregnancy?. *Pediatrics*, 101(4), 620-624.
- Finkelhor, D., & Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A Conceptualization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55, 530-541.
- Güven, Ş. T., & İşler, A. (2015). Epilepsili Çocuklarda Nöbet Öz-Yeterlik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Arch Neuropsychiatr*, 52, 47-53.
- Hayduk, L., Cummings, G., Boadu, K., Pazderka-Robinson, H., & Boulianne, S. (2007). Testing! testing! one, two, three—Testing the theory in structural equation models! *Personality and Individual Differences*, 42(5), 841-850.
- Hoe, S. L., (2008). Issues and procedures in adopting structural equation modeling technique. *Journal of Applied Quantitative Methods*, 3(1), 76-83.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. 2008. Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. 1999. Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- İçağasıoğlu-Çoban, A., & Bulut, I. 2016. Cinsel istismara uğramış ergen kızlarla grup odaklı sosyal hizmet uygulaması. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 80-94

- Karasar, N. 2016. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kırımsoy, E., Acar, H., & Sevük, H. Y. (2013). *Sosyal çalışma görevlileri için eğitim kitabı*, Ankara.
- Koçak, C., Albayrak, S. A., & Duman, N. B. (2014). Hemşirelerin bakım verici rollerine ilişkin tutum ölçeği geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(3), 16-21.
- McDonald, R. P., & Ho, M. H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological methods*, 7(1), 64-82.
- Munro, B. H., (2005). *Statistical methods for health care research*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- National Child Traumatic Stress Network. (2010). Early childhood trauma. Retrieved from http://www.nctsn.org/sites/default/files/assets/pdfs/nctsn_earlychildhoodtrauma_08-2010final.pdf
- Nelson, B. S., & Wampler, K. S. (2000). Systemic effects of trauma in clinic couples: An exploratory study of secondary trauma resulting from childhood abuse. *Journal of Marital and Family Therapy*, 26(2), 171-184
- Osofsky, J. D., (2003). Prevalence of children's exposure to domestic violence and child maltreatment: Implications for prevention and intervention. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, 161-170.
- Öner, N. (1997). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testler: bir başvuru kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Polat, O. (2007). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Rhodes, A., Jasani, B., Barnes, D., Bobrow, L., & Miller, K. (2000). Reliability of immunohistochemical demonstration of oestrogen receptors in routine practice: interlaboratory variance in the sensitivity of detection and evaluation of scoring systems. *Journal of clinical pathology*, 53(2), 125-130.
- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A., & King, J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338.
- Seçer, İ. (2015). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shonkoff, J. P. (2010). Building a new biodevelopmental framework to guide the future of early childhood policy. *Child Development*, 81(1), 357-367
- Soylu, N., Ayaz, M., & Yüksel, T. (2014). Early-married and sexually abused girls differ in their psychiatric outcomes. *Child abuse & Neglect*, 38(9), 1552-1559.
- Straus, M. A., & Gelles, R. J. (1990). How violent are American families? Estimates from the national family violence resurvey and other studies. M. A. Straus ve R. J. Gelles (Eds), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families* (p. 95-112). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulama. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-73.
- Şar, V., Öztürk, E., & İkikardeş, E. (2012). Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türk Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenirliği. *Türkiye Klinikleri*, 32(4), 1054-1063.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi SPSS veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Terr, L. C. (1995). Childhood Traumas: An outline and overview. G.S. Everly ve J. M. Lating (Ed.), In *Plenum series on stress and coping. Psychotraumatology: Key papers and core concepts in post-traumatic stress* (pp. 301-320). New York, NY, US: Plenum Press.
- The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2001). Early marriage: Child spouses. Florence, Italy. <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest7e.pdf>
- WHO (World Health Organization). (2014). *Health for the world's adolescents A second chance in the second decade*. Geneva 27, Switzerland: Who Press.
- Yücel, D. (2016). Çocuk istismarı ve ihmali. M. B. Gönültaş, D. Yücel (Ed.), In *Adli sosyal hizmet: Yaklaşım ve müdahale* (pp. 88-110). Ankara: Nobel Yayınevi.

Ek 1. Türkçe uyarlaması yapılan “Çocukluk Çağı Travma Ölçeği”

Çocukluk Çağı Travma Ölçeği (ÇÇTÖ)						
Aşağıda yer alan ifadeler çocukluk ve ergenlik çağınızda meydana gelen bazı deneyimleriniz ile ilgilidir. İfadelere yanıt verirken nasıl hissettiğinizi en iyi açıklayan sayıyı daire içine alın. “1” rakamı “asla doğru değil” anlamına gelmekte iken “5” rakamı ise “çok doğru” anlamına gelmektedir. Bu soruların bazıları kişisel nitelikte olsa da, lütfen olabildiğince dürüst yanıtlamaya çalışın. Yanıtlarınız gizli tutulacaktır. İfadeleri “Ben büyürken.....” cümlesini tamamlayacak şekilde doldurunuz.						
Maddeler		1	2	3	4	5
1	Yeterince yemek yoktu	1	2	3	4	5
2	Bana bakan ve beni koruyan birinin var olduğunu biliyordum	1	2	3	4	5
3	Ailemdeki insanlar bana “aptal”, “tambel” ya da “tipsiz” gibi şeyler derdi.	1	2	3	4	5
4	Ebeveynlerim aileye bakamayacak kadar çok içer ya da sarhoş olurdu.	1	2	3	4	5
5	Ailemde önemli ve özel biri olduğumu hissetmeme yardımcı olan biri vardı.	1	2	3	4	5
6	Kirli kıyafetler giymek zorunda kalırdım.	1	2	3	4	5
7	Sevdiğimi hissediyordum.	1	2	3	4	5
8	Ebeveynlerimin benim hiç doğmamış olmamı istediklerini düşünürdüm.	1	2	3	4	5
9	Ailemden birisi bana öyle kötü vurmuştu ki doktora ya da hastaneye gitmem gerekmişti.	1	2	3	4	5
10	Ailemle ilgili değiştirmek istediğim bir şey yoktu.	1	2	3	4	5
11	Ailemdeki insanlar bana o kadar şiddetle vuruyorlardı ki vücudumda morartı ya da izler kalıyordu.	1	2	3	4	5
12	Kemer, sopa, ip ya da başka sert bir cisimle cezalandırılıyordum.	1	2	3	4	5
13	Ailemdeki insanlar birbirlerine ilgi gösterirlerdi.	1	2	3	4	5
14	Ailemdeki insanlar bana kırıcı ya da aşağılayıcı sözler söylerlerdi.	1	2	3	4	5
15	Fiziksel olarak istismar edildiğime inanıyorum.	1	2	3	4	5
16	Mükemmel bir çocukluk geçirdim.	1	2	3	4	5
17	Bana o kadar kötü vuruyorlar ya da dövüyorlardı ki öğretmen, komşu ya da bir doktorun bunu farkettiği oluyordu.	1	2	3	4	5
18	Ailemden birisi benden nefret ederdi.	1	2	3	4	5
19	Ailemden kendilerini birbirlerine yakın hissederlerdi.	1	2	3	4	5
20	Birisi bana cinsel amaçla dokunmaya çalıştı ya da kendisine dokundurmaya çalıştı	1	2	3	4	5
21	Kendisi ile cinsel bir şey yapmadığım takdirde bana zarar vermeye ya da hakkımda yalanlar söylemekle beni tehdit eden birisi vardı.	1	2	3	4	5
22	Dünyanın en iyi ailesine sahiptim.	1	2	3	4	5
23	Birisi beni cinsel şeyler yapmaya ya da cinsel şeyleri izlemeye zorladı.	1	2	3	4	5
24	Birisi beni taciz etti (cinsel olarak benden yararlandı).	1	2	3	4	5
25	Duygusal olarak istismar edildiğime inanıyorum.	1	2	3	4	5
26	İhtiyacım olduğunda beni doktora götürecek birisi vardı.	1	2	3	4	5
27	Cinsel olarak istismar edildiğime inanıyorum.	1	2	3	4	5
28	Ailem bir güç ve destek kaynağıydı.	1	2	3	4	5
Fiziksel İstismar: 9, 11, 12, 15, 17						
Duygusal İstismar: 3, 8, 14, 18, 25						
Cinsel İstismar: 20, 21, 23, 24, 27						
Fiziksel İhmal: 1, 2, 4, 6, 26						
Duygusal İhmal: 5, 7, 13, 19, 28						
Minimizasyon ¹ : 10, 16, 22						
Ters Maddeler: 2, 5, 7, 13, 19, 26, 28						

¹ Bu maddelerin ters çevrilmesine gerek yoktur. Belirtilen 3 madde katılımcıların deneyimlerini en az şekilde ifade etmesine veya inkâr etmesine yönelik eğilimlerini değerlendirmektedir. Ayrıca bu maddeler kötü muamelenin potansiyel eksik raporlanmasını belirtmektedir. Minimizasyon/Reddetme ile ilgili olan üç madde ikiye ayrılmaktadır. Maddelere verilen “çok sık”=1, diğer cevaplar=0 şeklinde puanlanmaktadır. Elde edilen puanlar toplanır ve toplamda puan bir (1) ya da daha fazla ise bu kötü muamelenin yanlış veya eksik şekilde beyan edildiğini gösterir. Minimizasyon ile ilgili maddeler gerçekçi olmayan ifadeleri ve şiddetli psikolojik savunmaları belirtmektedir.

Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanlarının İşe Adanmışlık Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği¹

Examination of Work Engagement Levels of Four and Five Star Hotels Employees According to Demographic Variables: The Case of Middle and East Black Sea Region

Didem Öztürk Çiftci², Hülya Erkanlı³

Öz

İnsan kaynağı, işletmelerin sahip olduğu en değerli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, iş gücünün işe adanmış çalışanlardan oluşması, rekabette başa çıkabilmek ve örgütsel çıktılara katkının üst düzeye çıkartılabilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesinin de belirtilen olumlu örgütsel etkiler bakımından önem arz ettiği ifade edilebilir. Bu bağlamda araştırma, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışmakta olan 462 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışanların demografik değişkenlere göre işe adanmışlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek için Bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, çalışanların işe adanmışlıklarının eğitim düzeyleri ve yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı, diğer değişkenler açısından ise anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşe Adanmışlık, Otel İşletmeleri Çalışanları, Demografik Değişkenler.

Abstract

Human resources are considered as one of the most valuable resources for an organization. In this context, workforce comprised of dedicated workers is very important in terms of being able to cope with the competition and to carry the contribution of organizational output to a higher level. In terms of these positive organizational effects it is important to determine whether the level of work engagement of the employees differ according to demographic variables. In this context, the study was conducted with the participation of 462 employees working in 4 and 5 star hotels in the Central and Eastern Black Sea Region. Independent sample t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to test whether there was a significant difference in the work engagement levels of employees according to the demographic variables. Results indicated that the engagement level of the employees were significantly different according to the educational levels and age groups, and there was no significant difference in terms of the other demographic variables.

Keywords: Work Engagement, Hotels Employees, Demographic Variable.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M10, D23, L83

Submitted: 04 / 03 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Bu araştırma ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlanmış olduğu "Otantik Liderlik Tarzı ve Çalışanların İşe Adanmışlıkları Arasındaki İlişkide Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Değişken Rolü" isimli doktora tezinden üretilmiş ve 8-9 Kasım 2018 tarihlerinde Kocaeli'nde gerçekleştirilen "Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar ve Eğilimler Kongresi" nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Öğr.Gör.Dr., Ordu Üniversitesi, didemciftci@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0358-2731.

³ Dr.Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, erkanli_h@ibu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7747-8673.

Giriş

Günümüzün çalkantılı iş yaşamında ayakta kalmanın yanında güçlü rekabet ortamında mücadele gücü de elde etmek durumunda olan işletmeler, bu nedenle ellerindeki tüm kaynakların ve özellikle taklit edilmesi güç bir kaynak olan insan kaynağının etkin ve verimli kullanımını sağlayacak yollar aramaya başlamıştır. Bu arayış işletmelere, işine psikolojik olarak bağlılık duyan, işe adanmış çalışanların en az yetenekli ve iyi eğitilmiş çalışan kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, işletmelerin değer yaratma sürecinde, çalışanların niteliksel özelliklerinin yanı sıra işe adanmışlık düzeylerinin yüksek olması da rekabetçi avantaj yaratabilmek açısından önem kazanmaktadır. Çünkü işe adanmış çalışan aynı zamanda proaktif, inisiyatif alan ve tutkuyla çalışarak beklenenden yüksek performans gösteren çalışan anlamına da gelmektedir (Bakker, Albrecht ve Leiter, 2011:5). İşe adanmış çalışanlar, yalnızca bireysel olumlu özellikler taşımakla kalmayıp daha mutlu bir çalışma ortamı ve olumlu örgüt iklimi yaratma konusunda da örgütlere katkı sağlamaktadır (Shukla, Adhikari ve Singh 2015: 65). Yazında, işe adanmışlık kavramını örgütsel vatandaşlık, iş tatmini, ekstra rol davranışı, genel performans düzeyinde artış ve işten ayrılma niyeti düzeyinde ise azalış ile ilişkilendirmiş çalışmalar da yer almaktadır (Rich, Lepine ve Crawford 2010:625; Bakker ve Demerouti, 2008; Hakanen vd. 2008). Dolayısıyla, insan kaynağının işe adanmışlık duygusu ile çalışmasının yoğun rekabet ortamında rakipleri arasında öne çıkma noktasında işletmelere sağlamış olduğu katkı, bu kavramı her yönü ile araştırmaya değer kılmaktadır.

İş yaşamının gelmiş olduğu noktada çalışanlardan daha fazla zaman ve çaba harcamayı, daha fazla beceri ve esnekliğe sahip olmayı içeren oldukça zorlayıcı beklentilerin olmasına rağmen örgütlerin kariyer fırsatları, istihdam ve iş güvenliği açısından daha az fırsatlar sunması (Du Plessis ve Boshoff 2018: 4), son yıllarda dünya genelinde çalışanlar arasında işe adanmışlık düzeyinin kritik seviyede olduğunu gösteren araştırma sonuçlarını açıklamaktadır (Brown ve Reilly 2013:146; Hoole ve Hotz 2016: 2). Söz konusu tespitler, aynı zamanda işe adanmış çalışanların önemini kavramış olan işletmeleri çalışanlarının işe adanmışlık düzeylerini arttıracak yöntemler arama konusunda yönlendirmekte ve cesaretlendirmektedir. Bunun için adanmışlık kavramının tam olarak tanımlanması ve anlaşılabilmesi kadar ilişkili olduğu farklı değişkenlerin saptanmasının da önemli olduğu ifade edilebilir.

1. İşe Adanmışlık Kavramsal Çerçeve

İşe adanmışlık kavramının tarihsel gelişim süreci incelendiğinde kavrama ilişkin ilk bilimsel çalışmanın Kahn tarafından yazılan doktora tezi olduğu görülmektedir. Kahn (1990: 694), işe adanmışlığı psikolojik bir durum olarak değerlendirdiği tanımında kavramı, "çalışanların kendilerini fiziksel, duygusal ve bilişsel olarak tam anlamıyla işlerine vermeleri" şeklinde ifade etmiştir. Burada belirtilen, fiziksel adanmışlık, çalışanın kendi isteği ile tüm fiziksel varlığını tümüyle işine odaklamasına, enerjisinin mümkün olan en fazla kısmını işine vermesine (Özyılmaz ve Süner, 2015: 144) rağmen kendini yorgun ve tükenmiş hissetmediği anlamına gelmektedir. Duygusal adanmışlık, çalışanın tüm kalbiyle, şevk ve gurur duyarak işine adanması, bilişsel adanmışlık ise diğer tüm şeyleri unutacak şekilde zihinsel olarak bütünüyle işe yoğunlaşması olarak değerlendirilmektedir (Babcock-Roberson ve Strickland, 2010: 316).

İşe adanmışlık kavramı, bu konuda birçok araştırma yapmış olan Schaufeli tarafından da tanımlanmıştır. Schaufeli vd. (2002: 74)'e göre işe adanmışlık; kendini adama, yoğunlaşma ve dinçlik ile karakterize, işle ilgili pozitif, tatmin edici, kalıcı, yaygın duygusal ve zihinsel durumdur. Yazarlar ayrıca, işe adanmış çalışanın dinçlik, etkili iletişim kurabilme ve kendisini işle ilgili beklentileri yerine getirme konusunda hazır hissetme gibi özelliklerini de vurgulamaktadır.

İşe adanmışlığı, psikolojik açıdan ele alan tanımlar kadar davranışsal olarak değerlendiren ve kavramı çalışanların sergilediği davranış biçimleri üzerinden kurgulayarak ifade eden tanımların da olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Macey ve Schneider (2008: 6), işe adanmışlığı iş yaşamında isteğe bağlı ekstra çaba şeklinde kendini gösteren bir davranış biçimi olarak tanımlamakta ve işe adanmış çalışanın davranış biçiminin, mevcut durumu korumak yerine değişimi teşvik edici olduğunu ileri sürmektedir. İşe adanmışlığı davranış biçimi olarak değerlendiren bir diğer tanım ise Tasker (2004) tarafından yapılmıştır. Tasker (2004; Aktaran: Robertson Smith ve Markwick 2009: 11)'a göre işe adanmışlık, çalışanların ve işverenlerin elinden gelenin fazlasını yaptıkları karşılıklı yarar içeren bir etkileşim biçimidir.

İşe adanmışlık kavramına ilişkin yazında yer alan diğer bir yaklaşım ise kavramı tükenmişliğin tam tersi olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, işe adanmışlığın boyutlarını, tükenmişlik boyutlarının tam tersi olarak değerlendirmekte ve buna bağlı olarak işe adanmışlık düzeyini, tükenmişliğe ait alt boyutların ters puanlanması ile ölçmektedir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001: 416). Bu bakış açısında yüksek derecede işine adanmış çalışanların tükenmişlik düzeylerinin düşük, işe adanmışlığı düşük olan çalışanların ise tükenmişlik düzeylerinin yüksek olacağı öngörülmektedir (Laba ve Geldenhuys 2018: 3).

İşe adanmışlık kavramının öncül ve ardıllarını belirlemeye yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar, çalışanların iş ile ilgili pozitif duygular geliştirmesini sağlayan gerek öz yeterlilik, iyimserlik esneklik gibi bireysel unsurlar (Xanthopoulou, Bakker, Demerouti ve Schaufeli, 2007) gerekse örgütsel adalet, örgütsel destek, pozitif liderlik yaklaşımları gibi örgütsel

unsurların (Saks 2006; Du Plesis ve Boshoff 2018) işe adanmışlığın öncülleri olduğuna işaret etmektedir. Kavramın ardılları incelendiğinde ise, iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık gibi pozitif çıktılar göze çarpmaktadır (Özyılmaz ve Süner, 2015; Koyuncu, Burke ve Fiksenbaum, 2006).

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hizmet sektörü işletmelerinde çalışan - müşteri ilişkisinin diğer sektörlerde oranla daha yakın ve önemli oluşu, işini seven ve adanmış çalışanların bu işletmeler için değerini arttırmaktadır. Hizmet sektörü işletmeleri içerisinde uzun çalışma saatleri, yoğun iş temposu gibi zorlu koşullar gerektirmesi bakımından konaklama işletmeleri çalışanlarının, işe adanmışlık düzeylerinin yüksek olması ve bu yöndeki çabalar, örgütsel çıktıları olumlu etkileyecek unsurlar olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığı, belirlenen farklılıkların ise hangi noktalarda gerçekleştiğinin tespit edilmesinin de önemli olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın amacı, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin demografik değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Araştırmanın hem akademik yazına hem de bulgulara yönelik olarak getirilen öneriler ile insan kaynağından etkin şekilde faydalanma konusunda turizm işletmelerine katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Verilerin elde edildiği Kasım 2016 - Mart 2017 tarih aralığında söz konusu coğrafi alanda 31 adet dört ve beş yıldızlı otel yer almaktadır. Bu otellerden 7'si çalışanlarının araştırmaya katılmasını uygun görmediğinden 24 otel işletmesi araştırmanın örneklem çerçevesini oluşturmuştur. Örneklem çerçevesini oluşturan otellerde belirtilen tarih aralığında çalışan sayısı 1098'dir.

Katılımcılara dağıtılan anket formlarından 496 adet geri dönüş gerçekleşmiştir. Ancak formlardan 34 tanesi eksik ve hatalı bilgi içerdiğinden kullanılmamış ve böylece toplamda 462 adet form istatistik analizlerde kullanılmak üzere veri setine dâhil edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılacak veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Bu bağlamda, katılımcılara dağıtılan anket formunda demografik bilgilerin elde edilmesi amacıyla belirlenen sorular ile işe adanmışlık düzeyini ölçmek amacıyla kullanılan ve 2006 yılında Schaufeli, Bakker ve Salanova tarafından geliştirilen Utrecht İşe Adanmışlık Ölçeği (UWES-9)'ne ait ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve geçerlilik güvenirlik çalışması Özkalp ve Meydan (2015) tarafından yapılmıştır.

İşe adanmışlık ölçeğinde yer alan ifadeler için, güvenirliği belirlemek amacıyla kullanılan Cronbac'h Alpha değeri incelendiğinde 6 ve 9 numaralı ifadelerin güvenirliği düşürdüğü tespit edildiğinden ölçekten çıkartılmıştır. İfadeler çıkartıldıktan sonra Cronbac'h Alpha değerinin 0,913 olduğu görülmüştür. Ölçeğin kalan 7 soruluk şekli için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçek tek faktörlü bir yapı oluşturmuş ve doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri ($X^2/df= 1,727$; $GFI=0,987$; $CFI=0,996$; $RMSA= 0,040$) ölçeğin 7 soruluk tek faktörlü formunun geçerli olduğunu göstermiştir.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

1H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

2H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, medeni durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

3H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, turizm eğitimi almış olup olmadıklarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

4H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

5H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

6H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, çalıştıkları departmana göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

7H₁: Çalışanların işe adanmışlık düzeyleri, sektördeki toplam hizmet sürelerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

2.5. Araştırmada Kullanılan İstatistik Analiz Yöntemleri

Anket formları aracılığıyla elde edilen veriler, araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla SPSS istatistik paket programı kullanılarak istatistik analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Araştırmada verilerin normal dağılımı çarpıklık ve basıklık değerleri ile değerlendirilmiştir. George ve Mallery (2010), çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ve -2 arasında olması durumunda normal dağılımın gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Buna göre işe adanmışlık ölçeğine ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri söz konusu aralıkta yer aldığından (Çarpıklık: -1,149; Basıklık:1,926) farklılıkların incelenmesi için t-testi ve ANOVA kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. İşe Adanmışlık Değişkenine İlişkin Bulgular

İşe adanmışlık değişkenine ilişkin ortalama, standart sapma ve çarpıklık-basıklık değerleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. İşe Adanmışlık Değişkenine İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Çarpıklık-Basıklık Değerleri

Ölçek	N	Ort.	ss	Çarpıklık	Basıklık
İşe Adanmışlık	462	4,08	0,72	-1,149	1,926

Tablo 1 incelendiğinde örneklemin genel işe adanmışlık değişkeni ortalama değerinin 4,08 olduğu görülmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık değerleri de +2, -2 aralığında yer almaktadır.

3.2. Cinsiyet Değişkeni İçin t Testi Bulguları

Katılımcıların erkek ya da kadın oluşuna göre adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Uygulanan t testi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeni t Testi Bulguları

Ölçek	Gruplar	N	Ort.	ss	sh	t Testi		
						t	sd	p
İşe Adanmışlık	Erkek	269	4,08	0,74	0,045	,042	460	,967
	Kadın	193	4,08	0,81	0,058			

Bulgular, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir ($p>0,05$).

3.3. Medeni Durum Değişkeni İçin t Testi Bulguları

Katılımcıların evli ya da bekâr oluşuna göre işe adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Uygulanan t testi sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Medeni Durum Değişkeni İçin t Testi Bulguları

Ölçek	Gruplar	N	Ort.	ss	sh	t Testi		
						t	sd	p
İşe Adanmışlık	Evli	221	4,15	0,76	0,051	1,944	460	,052
	Bekâr	241	4,02	0,75	0,050			

Bulgular, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığını göstermektedir ($p>0,05$).

3.4. Turizm Eğitimi Değişkeni İçin t Testi Bulguları

Katılımcıların turizm eğitimi alıp almadıklarına göre işe adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Uygulanan t testi sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Turizm Eğitimi Değişkeni t Testi Bulguları

Ölçek	Gruplar (Turizm Eğitimi)	N	Ort.	ss	sh	t Testi		
						t	sd	p
İşe Adanmışlık	Aldım	176	4,0990	,77237	,05822	-0,265	460	0,791
	Almadım	286	4,0794	,77412	,04577			

Bulgular incelendiğinde, çalışanların turizm eğitimi almış olup olmadıklarının işe adanmışlık düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

3.5. Yaş Değişkeni İçin ANOVA Bulguları

Katılımcıların yaş gruplarına göre işe adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 5' de yer almaktadır.

Tablo 5. Yaş Değişkeni ANOVA Bulguları

Ölçekler	Gruplar	N	Ort.	ss	f	p
İşe Adanmışlık	25 yaş ve altı	136	3,9296	,84899	4,225	0,015
	26-35 yaş arası	205	4,1331	,65824		
	36 ve üzeri	121	4,1854	,83943		
	Toplam	462	4,0869	,77267		

Bulgular incelendiğinde, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin yaş gruplarına göre farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Yapılan Tukey testi bu farklılığın 25 yaş ve altı çalışanlar ile diğer yaş grupları arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca, grup ortalamaları incelendiğinde 25 yaş ve altında bulunan çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre düşük olduğu görülmektedir.

3.6. Eğitim Düzeyi Değişkeni İçin ANOVA Bulguları

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre işe adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Eğitim Düzeyi Değişkeni ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	N	Ort.	ss	f	p
İşe Adanmışlık	İlköğretim	101	4,2744	,78758	4,101	0,017
	Lise	176	4,0633	,76843		
	Üniversite	185	4,0069	,75553		
	Toplam	462	4,0869	,77267		

Bulgular incelendiğinde, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin eğitim seviyelerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Farklılığın hangi eğitim düzeyinde yer alan çalışanlardan kaynaklandığını belirlemek

amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden olan Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucu, ilköğretim düzeyinde eğitim almış katılımcılar ile üniversite eğitimi almış katılımcıların işe adanmışlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde ilköğretim düzeyinde eğitim almış çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin üniversite eğitimi almış çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.7. Çalışılan Departman Değişkeni İçin ANOVA Bulguları

Katılımcıların çalıştıkları departmanlara göre işe adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Çalışılan Departman Değişkeni ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	N	Ort.	ss	f	p
İşe Adanmışlık	Ön Büro	4,0160	4,0160	,74700	0,409	0,802
	Yiyecek-içecek	4,1031	4,1031	,74461		
	Kat hizmetleri	4,1052	4,1052	,92357		
	Muhasebe ve İnsan Kaynakları	4,1667	4,1667	,62736		
	Diğer (Satış, teknik servis, vs)	4,1128	4,1128	,73876		
	Satış pazarlama	4,0869	4,0869	,77267		

Tablo 7'de yer alan katılımcıların işe adanmışlık düzeylerinin çalıştıkları departman değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları, grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir ($p>0,05$).

3.8. Hizmet Süresi Değişkeni İçin ANOVA Bulguları

Katılımcıların hizmet sürelerine göre işe adanmışlık düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Hizmet Süresi Değişkeni ANOVA Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	N	Ort.	ss	f	p
İşe Adanmışlık	5 yıl ve daha az	217	4,0592	,78298	1,910	0,149
	6-10 yıl	129	4,0266	,74312		
	11 yıl ve daha fazla	116	4,2057	,77934		
	Toplam	462	4,0869	,77267		

Tablo 8'de yer alan katılımcıların işe adanmışlık genel puanı ortalamalarının hizmet süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları, grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir ($p>0,05$).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada, çalışanların işe adanmışlık düzeyleri demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmanın amacı, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin belirlenen demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının ve farklılık belirlenen noktalarda bu farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının belirlenmesidir. Araştırma, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin çalışanları örnekleminde 462 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen demografik bulgular değerlendirildiğinde, erkek katılımcıların sayıca kadın katılımcılardan fazla olduğu (Kadın 193, Erkek 269), ayrıca evli ve bekâr katılımcıların sayılarının ise birbirine yakın olduğu (Evli: 221, Bekar: 241)

görülmektedir. Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde, 26-35 yaş arası çalışanların 25 yaş altı ve 36 yaş üzeri çalışanlardan sayıca fazla olduğunu, katılımcıların eğitim düzeylerine ilişkin veriler ise, üniversite eğitimi almış katılımcıların sayısının diğer gruplardan fazla olduğunu göstermektedir (Üniversite: 185; Lise:171; İlköğretim: 101). Araştırma turizm sektöründe gerçekleştirildiği için anket formunun demografik veriler kısmında katılımcıların turizm eğitimi alıp almadıklarına dair bir soru yer almaktadır. Soruya verilen cevaplar, katılımcıların çoğunun turizm eğitimi almadığını (Aldım:176; Almadım: 286) gösterir niteliktedir. Çalışanlar departmanları açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunluğunun ön büro ve yiyecek içecek bölümünde yer aldığı (Ön büro: 125; Yiyecek içecek: 115) ve bu bölümleri sırasıyla kat hizmetleri, muhasebe, insan kaynakları ve diğer bölümler izlediği görülmektedir (Kat hizmetleri: 91; Muhasebe ve insan kaynakları: 36). Katılımcıların toplam çalışma sürelerine ait veriler ise, 5 yıl ve daha az tecrübeye sahip çalışanların ilk sırada yer aldığını ve bu çalışanları sırasıyla 6- 10 yıl arası ve 11 yıldan daha fazla tecrübesi olanların (5 yıldan az: 217; 6-10 yıl arası: 129; 11 yıl ve fazla: 116) izlediğini göstermektedir.

Bulgular incelendiğinde, genel işe adanmışlık ortalama değerinin 4,08 olduğu görülmektedir. Bu değer, araştırma örnekleminde yer alan çalışanların işe adanmışlık düzeyinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu, uzun ve belirsiz çalışma saatleri ve yüksek düzeyde fiziksel efor gibi olumsuz koşullara rağmen çalışanların kendilerini işlerine adanmayı başarabildiklerini göstermektedir. Saks (2006), işe adanmışlığın öncül ve ardıllarını belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmada, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık gibi pozitif örgütsel davranış biçimlerinin bu kavramın ardılları olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşım, başka bir ifadeyle, işe adanmışlığı yüksek olan çalışanların aynı zamanda işinden ve örgütünden memnun ve bağlılığı yüksek çalışanlar olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Yazında bu değerlendirmeyi destekleyecek birçok araştırma olduğu görülmektedir (Özyılmaz ve Süner, 2015; Karatepe ve Aga, 2012; Schaufeli and Bakker, 2004: 293; Babcock-Roberson ve Strickland, 2010). Bununla birlikte, işe adanmışlık bireysel düzeyde gerçekleşen bir olgudur. Buna bağlı olarak, adanmışlığın derecesi ve örgütsel çıktılara sağladığı katkının, çalışanın tutum, niyet ve davranışlarına bağlı olduğu söylenebilir (Saks 2006: 606).

Bulgular değerlendirildiğinde, çalışanların erkek ya da kadın oluşunun işe adanmışlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmektedir. İşe adanmışlık konusunda gerçekleştirilen çalışmaların birçoğu da araştırma bulguları ile örtüşen şekilde, cinsiyetin çalışanların işe adanmışlık düzeylerinde anlamlı bir farklılığa yol açmadığını doğrular bulgular içermektedir. Örneğin Ariani (2013: 56), Endonezya hizmet sektöründe çalışmakta olan 507 birey ile gerçekleştirdikleri araştırmasında, çalışanların cinsiyetlerinin işe adanmışlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını gösteren sonuçlar elde etmiştir. Ayrıca, Deligero ve Laguador (2014: 913)'ün eğitim sektörü, Mahboubi vd. (2015:170)'in ise sağlık sektörü 147 çalışanları ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında elde ettikleri bulgular, çalışanların işe adanmışlıklarının cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını doğrulamaktadır. Yurtiçi yazın değerlendirildiğinde de, Bakalcı (2010: 102), hızlı tüketim malları sektöründe çalışmakta olan 137 çalışan ile gerçekleştirdikleri çalışmada, kadın çalışanlar ile erkek çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin farklılaşmadığını doğrulamıştır. Yazar bu sonucu, erkek ve kadın çalışanların iş yerinde insan kaynakları uygulamaları bakımından eşit hak ve fırsatlara sahip olmaları ile açıklamaktadır. Bu araştırmada elde edilen bulguların aksine, yazında işe adanmışlık değişkeninin cinsiyet açısından anlamlı şekilde farklılaştığını belirten çalışmalar da mevcuttur. Arabacı (2012: 74), farklı sektörlerde çalışan 412 kişi ile gerçekleştirdiği araştırmada kadın çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğunu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Yine Avery, McKay ve Wilson (2007: 1549), İngiltere'de farklı sektörlerden 902 çalışan ile; Karatepe (2011: 86) ise İran'da 231 otel çalışanı ile yaptıkları araştırmalarda kadın çalışanların erkek çalışanlara oranla işlerine daha fazla adanmış olduklarını doğrulayan bulgular elde etmişlerdir.

Medeni durum değişkenine göre farklılık analizi sonuçları, katılımcıların evli ya da bekâr oluşunun işe adanmışlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir. Yazında bu sonuçlarla örtüşen birçok araştırma mevcuttur. Vorina, Pirtovsek ve Hrepevnik (2015), Slovenya'da kamu ve ekonomi sektöründe çalışan 632 birey ile Yılmaz (2016: 68) ise sağlık sektörü çalışanları ile gerçekleştirdikleri araştırmalarda katılımcıların medeni durumlarının işe adanmışlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Moodley (2010: 91) de büyük bir finans kuruluşunda çalışmakta olan 128 katılımcı ile bir çalışma gerçekleştirmiş ve çalışma sonucunda evli ve bekâr katılımcıların işe adanmışlık düzeylerinde istatistiksel olarak anlam ifade eden bir farklılık olmadığını saptamıştır. Yazar çalışmada bu durumun şaşırtıcı olduğunu, çünkü çiftlerin aile yaşamında canlılık ve enerjilik gibi unsurların birbirinden etkilenmesi nedeniyle bu durumun iş yaşamına da aksetmesinin beklenen bir durum olduğunu ifade etmektedir. Daha önceki araştırmalar incelendiğinde, medeni durumun işe adanmışlık üzerinde anlamlı etkisini gösteren araştırmalar da yer aldığı görülmektedir. Kong (2009: 66), Çin'de faaliyet gösteren üç işletmede çalışan 300 birey ile yaptığı araştırmada bekâr katılımcıların evli olanlara göre daha yüksek adanmışlık düzeyine sahip olduğunu belirlemiştir. Yazar bu durumu, 149 evli olmayan çalışanların işe odaklanmak için daha fazla zaman ve enerjiye sahip olması ile açıklamaktadır. Bunun yanında Shukla, Adhikari ve Singh (2015: 70) ise Hindistan'da e-ticaret şirketlerinde çalışmakta olan 90 katılımcı ile gerçekleştirdikleri araştırmada ise evli çalışanların bekâr olanlara göre işlerine daha yüksek düzeyde adanmış olduklarını gösteren sonuçlara ulaşmıştır.

Çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin hem cinsiyet hem de medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık oluşturulmaması, işe adanmışlığın bireylerin cinsiyet ya da medeni durum gibi faktörlerden çok, hayatı deneyimleme biçimleri ve bunun sonucunda gelişen tutum ve niyetlerine bağlı olarak ortaya çıktığı şeklinde değerlendirilebilir.

Elde edilen bulgular, çalışanların turizm eğitimi almış olup olmadıklarının işe adanmışlık düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir. Bu sonuç, çalışanların almış oldukları turizm eğitiminin iş yaşamına bakışlarını farklılaştıracak köklü bir değişiklik yaratmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yazında işe adanmışlık değişkenini turizm eğitimi bağlamında değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Farklılık analizi sonuçları, katılımcıların çalıştıkları departman ile işe adanmışlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir. Otel işletmeleri ile gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde işe adanmışlık davranışının departman değişkenine göre farklılaşma durumunu değerlendiren çok fazla çalışma olmadığı görülmektedir. Bu değerlendirme ışığında Rigg vd. (2014: 11), Jameika'da 290 otel çalışanı ile bir araştırma gerçekleştirmişler ve müşterilerle birebir ilişki içinde olan satış ve ön büro gibi departmanlarda çalışanların işe adanmışlıklarının yiyecek içecek ve muhasebe gibi arka planda faaliyet gösteren departmanlarda çalışanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin çalışma süresine göre gruplar arası anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA testi sonuçları grup ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığını göstermektedir. Yazında araştırma bulguları ile uyumlu çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Sağsan ve Fırtına (2015: 13), KKTC'de kütüphanecilerden oluşan katılımcılar ile; Lolitha ve Johnson (2015: 1605) ise Hindistan'da 60 çalışan ile yaptıkları araştırmalarda çalışanların kıdemlerine göre işe adanmışlık düzeylerinin farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yazında araştırma sonuçlarından farklı olarak çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin çalışma sürelerine göre farklılaştığını kanıtlayan bulgulara ulaşan çalışmalar da yer almaktadır. Swaminathan ve Ananth (2009: 10) bir limited şirketin çalışanları ile yaptıkları araştırmada daha fazla tecrübeye sahip çalışanların daha az tecrübeli olanlara göre işe adanmışlık düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğunu gösteren bulgular elde etmişlerdir. Benzer şekilde Özyılmaz ve Süner (2015: 154)'in Hatay'da faaliyet gösteren dokuz işletmede çalışmakta olan 268 katılımcıdan topladıkları veriler ile gerçekleştirdikleri çalışmada elde ettikleri bulgular katılımcıların tecrübeleri arttıkça işe adanmışlıklarının da arttığını göstermektedir. Jaupi ve Llaci (2015: 197), Arnavutluk'da bankacılık sektöründe çalışmakta olan 404 katılımcı ile bir araştırma gerçekleştirmiş ve 25 yıl ve üzeri iş tecrübesi olan çalışanların diğerlerine göre işlerine daha adanmış olduklarını saptamışlardır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulgular, çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin yaş gruplarına göre farklılaştığını ve grup ortalamaları değerlendirildiğinde de bu farklılığın 25 yaş ve altı çalışanlar ile diğer yaş grupları arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu durum, genç yaşta çalışanların henüz işe ve iş yerine uyum aşamasında olabilecekleri, işe ilişkin yeterince olumlu tecrübe yaşamamış ve eğitim, gelişim, kariyer gibi olanaklardan henüz faydalanmamış olmaları nedeniyle işe adanmışlık düzeylerinin diğer yaş gruplarından daha düşük olabileceği şeklinde açıklanabilir. Kim ve Kang (2017: 739), çalışanların yaşlarının işe adanmışlıkları üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında daha yaşlı çalışanların daha genç olanlara göre işlerine daha fazla adanmış olduklarını tespit etmişlerdir. Yazarlar bu sonucu, yaşam boyu perspektif temelinde kaynak odaklı değerlendirmişlerdir. Yazarlara göre, yaşın ilerlemesi ile birlikte çalışanların daha fazla kaynağa sahip olması -örneğin elde ettikleri kariyeri sürdürme eğilimleri- ve yaşamları boyunca edindikleri tecrübelerin algıları üzerindeki etkileri onların işlerine daha fazla adanmalarını sağlamaktadır.

25 yaş ve altı çalışan grubu, işletmeler için genç, dinamik, yeniliklere açık olmaları nedeniyle en iyi şekilde değerlendirilmesi gereken önemli bir kaynaktır. Bu yaş grubu çalışanların iş yaşamında ve çalıştıkları işletmede tecrübe açısından da henüz çok fazla yol kat etmedikleri söylenebilir. Bu çalışanların, hem alışma süreçlerini kısaltacak uygulamalar, pozitif iklimle sahip bir örgütte çalışmanın getirdiği olumlu etkinin sayesinde, işleri ile ilgili algılarını olumlu yönde değiştirmeleri ve sahip oldukları dinamik unsurları işlerine dönük enerji ve yoğunlaşmaya dönüştürmelerinin sağlanabileceği ifade edilebilir.

Araştırmada ayrıca, çalışanların eğitim düzeylerinin işe adanmışlıkları açısından anlamlı farklılık oluşturduğu ve bu farklılığın ilköğretim mezunu çalışanların üniversite eğitimi almış olan çalışanlara göre işlerine daha fazla adanmış olmalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Söz konusu farklılık, üniversite mezunu çalışanların iş yaşamından beklenti düzeylerinin ilköğretim mezunlarına göre daha yüksek olması ve ilköğretim mezunu çalışanlara oranla iş değiştirme konusunda daha fazla fırsat ve alternatiflere sahip olduklarına ilişkin düşünce ve algıları nedeniyle kendilerini işlerine ilköğretim mezunu çalışanlar kadar adanmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Czerw ve Grabowski (2015: 508), Polonya'da çeşitli sektörlerde çalışan 360 birey ile gerçekleştirdikleri araştırmada farklı eğitim seviyesindeki çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığını doğrulamıştır. Ancak çalışma bulguları, eğitim seviyesi daha yüksek olan çalışanların adanmışlıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yazar bu durumu, eğitim seviyesi yüksek çalışanların psikolojik açıdan anlamlı bulacakları bir iş bulabilmelerinin ve anlamlı buldukları işe kendilerini adanmalarının daha kolay

oluşuna bağlamaktadır. Swaminathan ve Ananth (2009: 11) ise bir limitet şirketin 50 çalışanı ile bir çalışma gerçekleştirmiş ve katılımcıların işe adanmışlık düzeylerinin aldıkları eğitim seviyesine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Tüm değerlendirmeler ışığında, özellikle hizmet sektörünün en yoğun ve zorlu çalışma koşullarına sahip faaliyet alanlarından birisi olan turizm işletmelerinin, işlerine adanmış çalışanlara sahip olmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda özellikle bu yoğun tempoda daha dinamik ve adaptasyonu yüksek 25 yaş ve altı çalışanların işe adanmışlıklarının diğer yaş gruplarına göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, işletme yönetimine, bu yaş grubunda yer alan genç ve dinamik çalışanları aynı zamanda adanmış çalışanlar haline getirebilmek için alıştırma süreçlerini kısaltacak, aidiyet duygularını arttıracak, kapsayıcı, eğitici ve geliştirici oryantasyon programları hazırlamaları önerilebilir. Benzer şekilde işe adanmışlık ortalama düzeyleri diğer gruplardan anlamlı şekilde düşük olduğu tespit edilen üniversite mezunu çalışanların işe adanmışlıklarını olumsuz etkileyen faktörlerin işletme yönetimi tarafından belirlenerek, bunların azaltılmasına yönelik gerekli önlemlerin alınmasının da nitelikli iş gücünün kalıcı hale getirilmesi konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma, turizm sektöründe faaliyet göstermekte olan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleri ve Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi ile sınırlıdır. Bu nedenle araştırma değişkenleri arasındaki doğrulanan ilişkiler farklı sektörlerde ve örneklerde gerçekleştirilecek araştırmalarla desteklenebilir.

Kaynakça

- Arabacı, T. (2012). *The role of organizational trust on work engagement – with the moderating effect of work pressure*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ariani, D. W. (2013). The relationship between employee engagement, organizational citizenship behavior, and counterproductive work behavior. *International Journal of Business Administration* 4 (2), 46-56.
- Avery, D.R., McKay, P. F. & Wilson, D. C. (2007). Engaging the aging workforce: The relationship between perceived age similarity, satisfaction with coworkers, and employee engagement. *Journal of Applied Psychology* 92 (6), 1542-1556.
- Babcock-Roberson, M.E. & Strickland, O.J. (2010). The relationship between charismatic leadership, work engagement and organizational citizenship behaviors. *The Journal of Psychology*, 144 (3), 313-326.
- Bakalçı, H. (2010). *İşe Gönülden Adanma ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Arasındaki İlişki ve Bir Örnek Olay*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career Development International*, 12, 209–223.
- Bakker, A.B., Albrecht, S.L. & Leiter, M.P. (2011). Key questions regarding work engagement. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 20(1), 4-28.
- Brown, D. & Reilly, P. (2013). Reward and engagement: The new realities. *Compensation & Benefits Review*, 45(3), 145-157.
- Czerw, A. & Grabowski, D. (2015). Work attitudes and work ethic as predictors of work engagement among Polish employees. *Polish Psychological Bulletin*. 46(4), 503–512.
- Deligero C., Joseph L. & Laguador, J.M. (2014). Work engagement among employees and its relationship with work units' performance of a higher education institution. *International Journal of Management Sciences*, 3(12), 909-917.
- Du Plessis, M. & Boshoff, A.B. (2018). The role of psychological capital in the relationship between authentic leadership and work engagement. *South African Journal of Human Resource Management*, 16, 1-9.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Hakanen, J.J., Perhoniemi, R. & Toppinen-Tanner, S. (2008). Positive gain spirals at work: From job resources to work engagement, personal initiative and work unit innovativeness. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 78-91.
- Hoole, C. & Hotz, G. (2016). The impact of a total reward system of work engagement. *South Africa Journal of Industrial Psychology*, 42(1), 1-14.

- Jaupi, F. & Llaci, S. (2015). The impact of communication satisfaction and demographic variables on employee engagement. *Journal of Service Science and Management* 8, 191-200.
- Kahn, W.A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33 (4), 692-724.
- Karatepe, O.M. (2011). Perceptions of organizational politics and hotel employee outcomes the mediating role of work engagement. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25 (1), 82-104.
- Karatepe, Osman M. ve Aga, Mehmet (2012). Work engagement as a mediator of the effects of personality traits on job outcomes: A study of frontline employees. *Services Marketing Quarterly*, 33 (4), 343-362.
- Kim, N. & Kang, S-W. (2017). Older and more engaged: The mediating role of age-linked resources on work engagement. *Human Resources Management*, 56 (5), 731-746.
- Kong, Y. (2009). A study on the Job engagement of company employees. *International Journal of Psychological Studies*, 1 (2), 65-68.
- Koyuncu, M., Burke, R.J. & Fiksenbaum, L. (2006). Work engagement among women managers and professionals in a Turkish bank potential antecedents and consequences. *Equal Opportunities International* 25 (4), 299- 310.
- Laba, K. & Geldenhuys, M. (2018). Positive interaction between work and home, and psychological availability on women's work engagement: A 'shortitudinal' study. *South African Journal of Industrial Psychology*. 44, 1-11.
- Lolitha, C.V. & Johnson, J. (2015). Employee engagement and organisational commitment among it sector employees in Kerala. *Twelfth AIMS International Conference on Management*. Hindistan.
- Macey, W.H. & Schneider, B. (2008). The meaning of employee engagement. *Industrial and Organizational Psychology*, 1 (1), 3-30.
- Mahboubi, M. vd. (2015). Evaluation of work engagement and its determinants in Kermanshah hospitals staff in 2013. *Global Journal of Health Science* 7 (2), 170-176.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B. & Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review Psychology*, 52 (1): 397-422.
- Moodley, S. N. (2010). *Personality and work engagement in a financial institution*. Unpublished MBA.Thesis University of South Africa.
- Özkalp, E. ve Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan işe angaje olma ölçeğinin Türkçe'de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. *İş, Güç, Endüstri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17 (3), 4-19.
- Özyılmaz, A. ve Süner, Z. (2015). İşe adanmışlığın işyeri tutumlarına etkisi: Hatay'daki dokuz işletmede yapılan ampirik araştırmanın sonuçları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 143-164.
- Rich, B. L., Le Pine, J. A., & Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635.
- Rigg, J., Sydnor, S., Nicely, A. & Day, J. (2014). Employee engagement in Jamaican hotels: Do demographic and organizational characteristics matter. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism* 13, 1-16.
- Robertson S.G. & Markwick, C. (2009). Employee engagement: A review of current thinking. Institute for Employment Studies. UK.
- Sağsan, M. ve Fırtına, B. (2015). Bilgi mesleğine bağlılık ve adanmışlık: Platonik bir ilişkinin gelgitleri ve profesyonelleşme imtihanı. *Bilgi Dünyası* 16(1), 1-22.
- Saks, A.M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 21(7), 606-619.
- Schaufeli, W.B. vd. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.
- Schaufeli, Wilmar B. & Bakker, Arnold B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*, 25 (3), 293-315.
- Schaufeli, W.B., Bakker, A.B. & Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire a cross National Study. *Educational and Psychological Measurement*, 66 (4), 701-716.

- Shukla, S., Adhikari, B. & Singh, V. (2015). Employee engagement role of demographic variables and personality factors. *Amity Global HRM Review*. 5, 65-73.
- Swaminathan, J. & Ananth, A (2009). Impact of demographic factors on employee engagement: A study with reference to Vasan Publications Private Limited, Chennai. *Munich Personal RePEc Archive*. 9, 1-11.
- Vorina, A., Pirtovšek, D. & Hrepevnik, D. (2015). Analysis of the correlation between marital status, smoking habits and employee engagement. *Regional Scientific-Business Conference; Leadership and Management*, Sırbistan.
- Xanthopoulou, D., Bakker, A. B., Demerouti, E., & Schaufeli, W. B. (2009). Work engagement and financial returns: A diary study on the role of job and personal resources. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82,183–200.
- Yılmaz, H. (2016). *Kişi-örgüt uyumu ile işe adanmışlık ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this research is to determine whether the work commitment level of the employees working in four- and five-star hotels differentiate according to the demographic data. Together with this research, it is aimed to make contribution both to the academic literature and to the managers of the tourism enterprises with the suggestions towards the findings of the research in terms of efficient use of human resources.

Methods

Target population of the research consists of the employees working in four- and five-star hotels located in Middle and Eastern Black Sea Region. There are 31 hotels with the four-star and five-star located in the mentioned geographical area between the dates when data are acquired. With the reason that 7 of these hotels had disapproved the participation of their employees to the research, the remaining 24 hotels formed the sampling frame of the research. 496 feedbacks were received from the survey forms delivered to the participants. However, 34 of the forms couldn't be used because of missing or wrong information and thus, totally 462 forms have been included to the data set to be used in statistical analysis. To measure the commitment parameter of the research, the expressions that belong to Utrecht Work Commitment Scale (UWES-9) which was developed by Schaufeli, Bakker and Salanova in 2006 were used. To test the research hypothesis, the data collected from the survey forms have been assessed with statistical analysis methods by using SPSS 16 Statistics Package Software.

Findings

When demographic findings are evaluated, it is seen that male participants are more than female participants (Female 193, Male 269) and also that the number of married participants and the number of single participants are close to each other (221 Married, 241 Single). When the age groups of the participants are analysed, it is seen that the number of employees aged between 26 and 35 are more than the number of employees who are older than 36. On the other hand, the data regarding the education levels show that the number of participants holding university degree is more than the number of participants in the other education groups. (University 185; High School 171, Primary Education: 101).

In the research, it has been assessed with independent sampling test whether the work commitment level of the employees change significantly according to parameters like gender, marital status and being educated in tourism field. The results obtained signify that the related 3 demographic factors don't constitute a significant difference in work commitment level. Also, in the research, it has been examined with ANOVA test whether the factors of age, department, education level, and number of years served create a significant difference or not. When the findings are analysed, it is seen that the work commitment levels change according to the age groups ($p < 0,05$). The Tukey test made in the study shows that this difference is sourced from the difference between the employees aged under the age of 25 and other age groups. Also, when the group averages are analysed, it is found out that the work commitment level of employees under the age of 25 is lower than the other age groups. The findings also indicate that the work commitment level of the employees change significantly as of statistics according to the education level. ($p < 0,05$). To determine which employee group (as of education) create this difference, Tukey test, which is a multiple comparison test, is applied accordingly. As a result of the Tukey test, it has been determined that there is a significant difference as of work commitment between participants who are of primary education level and participants who hold university degree. When the averages are analysed, the work commitment of the employees whose primary education level is higher than the ones who hold university degree. On the

other hand, ANOVA test results indicate that the parameters of department and years served do not constitute a significant difference in work commitment level.

Conclusion

The result of the research indicate that the work commitment level of the employees vary according to the age groups and that the differences are sourced from the difference between the employees aged under 25 and the other age groups. This situation can be explained with the young employees being still at the stage of getting adapted to the workplace and to the work and the possibility that their work commitment level being lower than other age groups can be caused from the fact that they haven't had enough positive experience regarding the work and that they haven't benefited from opportunities like education, improvement and career yet. Due to the fact that they are young, dynamic and open to innovations, the employee group aged under 25 is an important source for the enterprises that must be evaluated in the best way. It can be noted that employees of this age group haven't yet covered much ground also as of experience in business life and in the places, they work in. It can be stated that some applications which will shorten the adaptation process of these employees can be obtained, as well as their perception about their work can be changed positively and their dynamic elements can be converted to energy and focusing towards their work with the help of the positive effect of working in an organization that has a positive climate.

In this research it has also been realized that the education levels of the employees constitute a significant difference in terms of their commitment level to the work and this difference is sourced from the fact that employees of primary education level are more committed to their work than the ones with university degree. The related difference can be explained with the expectancy level of university educated employees from business life being higher than the ones with primary education level, as well as the university degree employees not committing themselves to their work because of their opinion and perception that they have more opportunities and alternatives than primary educated employees regarding changing their job. In this case, it can be stated that it is very important for the enterprises to identify the factors effecting the highly educated employees negatively about their work commitment and to take the necessary precautions for reducing these factors, in terms of active and efficient usage of qualified human resource.

UNESCO Adayı Mahmutbey Cami'ne Gelen Ziyaretçilerin Camiye ve Şehre Yönelik Algı ve Memnuniyetleri¹

Perceptions and Satisfaction of the Visitors Coming to the UNESCO Candidate Mahmutbey Mosque towards the Mosque and the City

Elif Nur İrem Durmuş², Canan Tanrısever³, Hüseyin Pamukçu⁴

Öz

UNESCO; tarih boyunca insanlık tarafından meydana getirilip, günümüze kadar ulaşan bütün kültürlerin ve medeniyetlerin sahip oldukları ortak mirası muhafaza etmeyi ve gelecek nesillere iletmeyi misyon edinmiştir. Kurum, üye devletlerin sahip olduğu kültürel, doğal ve karma niteliğe sahip varlıkları Geçici Listesi'ne ve Dünya Mirası Listesi'ne alarak korumaktadır. Bu çalışmada, 15 Nisan 2014 tarihinde UNESCO Geçici Listesi'ne alınan Mahmutbey Cami'nin ve çevresinin bu süreçten turizm açısından hangi yönde etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Veri toplamak amacıyla, Mahmutbey Cami'ni ziyaret eden 440 yerli ziyaretçiye anket uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler istatistik programıyla analiz edilmiştir. Çalışmada ölçek puanlarının ilişkisi Pearson korelasyon testi ile, memnuniyet üzerine etki eden faktörler Regresyon testi ile, ölçek puanlarının demografik değişkenlere göre farklılık göstermesi ise bağımsız gruplar t ve ANOVA testleri ile analiz edilmiştir. Ayrıca ANOVA testi ile fark bulunan puanlar için gruplar arası çoklu karşılaştırma Tukey testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında; Mahmutbey Cami'nin turizme kazandırılmamasındaki en büyük sıkıntının tanıtım eksikliği olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras turizmi, UNESCO Geçici Listesi, Kastamonu, Kasaba Köyü, Mahmutbey Cami.

Abstract

UNESCO; Throughout history, it has been the mission of preserving the common heritage of all cultures and civilizations that have been created by humanity and have survived to the present day and forward them to future generations. The institution protects the cultural, natural and mixed assets of the member states by putting them in the Temporary List and the World Heritage List. In this study, it was aimed to determine in which direction the Mahmutbey Mosque and its surroundings, which were taken to the UNESCO Temporary List on April 15, 2014, were affected by this process in terms of tourism. In order to collect data, a questionnaire was applied to 440 local visitors visiting the Mahmutbey Mosque. The data obtained from the survey were analyzed with a statistical program. The relationship of scale scores in the study was analyzed with Pearson correlation test, factors affecting satisfaction with Regression test, and scale scores differing according to demographic variables were analyzed by independent groups t and ANOVA tests. In addition, multiple comparisons between groups were analyzed with the Tukey test for scores that differed with the ANOVA test. In the light of the findings obtained; It was determined that the biggest problem in the failure of Mahmutbey Mosque to be brought to tourism was the lack of publicity.

Keywords: Cultural heritage tourism, UNESCO Tentative List, Kastamonu, Kasaba Village, Mahmutbey Mosque.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: L83, Z32.

Submitted: 21 / 01 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Bu makale Elif Nur İrem Durmuş'un Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazılan "UNESCO Geçici Listesine Alınan Kasaba Köyü Mahmutbey Camii ve Kastamonu Turizmine Yönelik Değerlendirmeler" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi, elifnuriremguzey@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8333-2224.

³ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi, cnntanrisever@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4747-5903.

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi, pamukcuhuseyin@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9673-5604.

Giriş

1972 yılında Birleşmiş Milletler'in özel bir kurumu olarak kurulan UNESCO; kültürel, doğal ve karma niteliğe sahip istisnai varlıkları Geçici Listesi ve Dünya Miras Listesi'ne alarak korumayı ve gelecek nesillere aktarmayı amaçlar (Convention Concerning the Protection of The World Cultural and Natural Heritage, 1972). UNESCO'nun miras listesine girmenin yöreler tarafından birer kalkınma projesi olarak görülmesinin sebebi; kurumun yöreye, yöre tanıtımına ve turizmüne farklı değerler kattığının düşünülmesidir (Gökdeniz, 2017: 30). Dünyada en çok turist çeken ve en çok turizm gelirine sahip olan ülkelerin UNESCO Listeleri'nde de çok sayıda varlığının olması tesadüf değildir (UNWTO, 2019 ve UNESCO, 2019). Bu sebeple, ülkelerin UNESCO Geçici Listesi ve Dünya Miras Listesi'nde bir varlığının bulunması, destinasyonların bilinirliğini arttırmakta ve destinasyonları çekici hale getirmektedir. Örneğin, 2011 yılında "Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi"nin Dünya Miras Listesi'nde yer alması; dünya çapında bilinirliğini, konaklama oranlarında artışı bilhassa da Kanada ve Japonya gibi ülkelerden gelen gelir düzeyi yüksek kültür turistlerinin artmasını beraberinde getirmiştir (Er ve Bardakoğlu 2016:102). Dünyada birçok kültür turisti, UNESCO miras alanlarını görmek amacıyla alanların bulunduğu şehirlere gitmektedir (Er ve Bardakoğlu 2016:102). Türkiye'de Dünya Miras Listesi'nde 18, Geçici Listesi'nde 83 miras yer almaktadır (UNESCO, 2020).

UNESCO Geçici Listesi'ne 2014 yılında alınan Kastamonu ili Kasaba Köyü'nde yer alan Mahmutbey Cami 1366 yılında inşa edilmiştir (Aydın ve Perker, 2017: 286). Listeye alınmasının en önemli sebepleri; caminin Beylikler Dönemi'nden kalan bir eser olması ve eserin tamamının çivisiz bir şekilde ahşaptan inşa edilmesidir (Serin, 2018: 76). Kastamonu ilinin kuzeybatısında yer alan Kasaba Köyü Mahmutbey Cami, Üstün Evrensel Değer özelliği taşımasının yanı sıra UNESCO'nun belirlediği kriterlerden ii⁵ ve iv⁶ kriterlerine haiz olması sebebiyle yapılan değerlendirmeler sonucunda 15 Nisan 2014 tarihinde UNESCO Geçici Listesi'ne alınmıştır. Eser, mimari özellikleri ve yapılarıyla ilgili efsaneleriyle her dönem bilim insanları tarafından ilgi duyulan ve hakkında çalışmalar yapılan bir yapı olmuştur. Söz konusu eser ile ilgili literatür derinlemesine tarandığında caminin sanat tarihi (Bilici, 1988, Bozer, 1992, Yaman, 2000, Yaylıoğlu, 2010, Durukan, 2014), arkeoloji (Akok, 1946), arkeometri (Akyol, Eskici ve Kadioğlu, 2006), mimarlık (Aydın ve Perker, 2017) ve İslam tarihi ve sanatları (Serin, 2018) gibi alanlarda ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada, eserin geçici listeye alındıktan sonra Mahmutbey Cami'nin ve çevresinin, turizm açısından nasıl etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte çalışmanın alt amaçları, Mahmutbey Cami'ni ziyaret eden yerli ziyaretçilerin profilinin, Kastamonu halkı hakkındaki algılarının, şehrin destinasyon kişiliği hakkındaki düşüncelerinin ve memnuniyet düzeylerinin tespit edilmesidir. Caminin, şehrin en önemli kültür miraslarından biri olması sebebi ile kültür turlarının hepsinde yer alması çalışmanın bu başlıklar altında toplanmasının en büyük gerekçesidir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Halk Algısı, Destinasyon Kişiliği ve Memnuniyet

Turizmin gerçekleştiği alanlarda yerel halkın turiste ve turizme yönelik algısı çeşitli açılardan önem arz eder. Bunlardan biri ev sahibi konumunda olan yerelin yaşam kalitesidir. Turizmin bölgeye geldikten sonra yaşanan uyumsuzluklar, turizmin gelişmesine engel olabilir hatta bölgede turizm aktivitelerini sonlandırabilir. Bu sebeple, yerel halkın turizm algısının ölçülmesi turizm planlayıcılarına yardımcı olabilir. Yerel halkın turizm algısı bilindiği takdirde, sosyal uyumsuzluklar minimize edilip alternatifler oluşturulabilir (Williams ve Lawson, 2001). Literatürde yerel halkın algısı üzerine yapılan çalışmalarda, yerel halkın turizme yönelik tutumlarının; sosyodemografik özellikler, turizme ekonomik bağlılık, miras çekiciliklerine olan fiziksel yakınlık, geleneksel kültürel alanlara bağlılık gibi konulara bağlı olduğu görülmektedir (Uriely vd.,2002).

Algının yanı sıra bir diğer önemli unsur destinasyon kişiliğidir. Marka kişiliği, insanın sahip olduğu kişilik özellikleri kümesinin bir marka ile ilişkilendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aaker,1997: 347). Ekinci ve Hosany (2006), Aaker (1997)'in marka kişiliği kavramından yola çıkıp, turizm alanına uyarlayarak destinasyon kişiliği kavramını çalışmalarında ortaya koymuşlardır. Ekinci ve Hosany (2006)'ye göre destinasyon kişiliği kavramı, bir ikametgâh yerinden ziyade bir turist tarafından algılanan bir turistik destinasyon ile ilişkilendirilmiş insanın sahip olduğu kişilik özellikleri kümesidir. Destinasyon kişiliği kavramını ele alan çalışmalarda, destinasyonun bir insan gibi değerlendirmeye tabi tutularak, ön plana çıkan kişilik özelliklerinin belirlendiği görülmektedir (Güdük, 2016: 334). Aaker'in 1997'de "Marka Kişiliği Ölçeği" adı altında markalarla 42 adet kişilik ifadesini ilişkilendirdiği, yaptığı faktör analizi sonuçlarıyla 15 kişilik özelliğine indirgediği "samimiyet, heyecan,

⁵ ii. Şehir planlaması veya peyzaj düzenlemesi, anıtsal sanatlar, mimari veya teknoloji alanlarındaki gelişmeler üzerinde, dünyanın belli bir kültür alanı veya zaman dilimi içerisinde, kayda değer bir insani değer etkileşimi sergilemesi (UNESCO, 2020).

⁶ iv. İnsanlık tarihinin belli dönemi veya dönemlerini gösteren, üstün bir bina çeşidi, mimari veya teknolojik bütün veya tabiat örneği olması (UNESCO, 2020).

yetkinlik, entelektüellik ve sertlik" kişilik boyutlarıyla açıkladığı ölçeği turizm destinasyonlarında uygulanabilirliğini ve geçerliliğini ilk kez Ekinci ve Hosany 2006 yılında uygulamıştır (Sop, Kılıç ve Akyurt Kurnaz, 2012: 1125).

Ekinci, Sirakaya-Türk ve Baloglu (2007) Akdeniz Bölgesi'nin, Sağlık ve Türkeri (2015) Palandöken Kayak Merkezi'nin, Umur ve Eren (2016) Kapadokya Bölgesi'nin, Güzel, Şahin, Yağmur, Erdem, Karasakal ve Ünal (2018) Antalya ilinin, Dülgeroğlu ve Atay (2019) Troya Ören Yeri'nin, Zengin, Hocoğlu Bahadır ve Vatanserver Toylan (2019) Aydın ilinin, Gün, Eysel ve Tutcu (2019) Mardin ilinin destinasyon kişiliğini araştırmışlardır.

Algı ve destinasyon kişiliği başlıklarının en önemli tamamlayıcısı olan memnuniyet kavramı, turist davranışları ve turist deneyimlerinin olumlu olarak paylaşılması konusunda önem arz eder (Çiğdemli ve Çelik, 2019: 28). Turist memnuniyeti kavramını Parasuraman, Zeithaml ve Berry (1985), bireylerin ürün ya da hizmetten beklentileri ile sonrasında algılanan performansı arasındaki karşılaştırma sürecinin olumlu ya da olumsuz bir sonucu şeklinde ifade etmiştir. Turist memnuniyeti, destinasyona turizm pazarında rekabet üstünlüğü sağlamanın yanı sıra turistlerin aynı destinasyonu tekrar tercih etmeleri ve yakın çevrelerine tavsiye etmelerine de katkı sağlamaktadır. Bir turistten destinasyondan memnun olma ya da olmama durumu, destinasyonun gelecekteki ziyaretçi tutumlarını etkilemektedir (Bozkurt, 2018: 19).

Huh ve Uysal (2004) Amerika Birleşik Devletleri'nin Virginia Yarımadası'nda bulunan Tarihi Üçgen destinasyonuna gelen turistlerin, Kılıç ve Pelit (2004) Akçakoca ilçesine gelen yerli turistlerin, Kozak, Bigné ve Andreu (2005) İspanya'daki turizm destinasyonlarından biri olan Calpe'yi ziyaret eden turistlerin, Öter ve Özdoğan (2005) Selçuk Efes Arkeoloji Müzesi'ne gelen turistlerin, Çiğdemli ve Çelik (2019) Mardin iline gelen turistlerin memnuniyet düzeylerini ölçmüşlerdir.

2. İlgili Çalışmalar

Kültürel, doğal ve karma niteliğe sahip varlıkların, Geçici Listesi ve UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dâhil edildikten sonra varlığın bulunduğu alanın turizm açısından nasıl etkilendiği ve varlıkların yer aldıkları destinasyonlarda halk algısı, destinasyon kişiliği ve memnuniyet kavramlarının nasıl irdelendiği hakkında alanyazın derinlemesine taranmıştır. Literatürde bu konular hakkında, dolaylı ve direkt çalışmalar bulunmaktadır. Varlığın listeye dâhil edildikten sonra turizm açısından nasıl etkilendiğini inceleyen literatürde 9 dolaylı, 9 direkt çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, sayfa sayısı sınırlandırılması nedeniyle konu ve etki alanı bakımından en yakın olanlar örneklendirilmiştir.

Tisdell ve Wilson (2002) çalışmalarında, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde 14 varlığı bulunan Avustralya'da, listeye dâhil edilmenin sonucu olarak algılanan turizm faaliyetlerinde artış ve doğal alanların ekonomik değerinin artması konularını araştırmışlardır. Bu doğrultuda, Turizm Araştırma Bürosu (BTR)'nin uluslararası ziyaretçi zaman çizelgeleri verileri kullanılmıştır. Listeye dâhil edilmek, prestijli olarak kabul edilmekte ve bir markanın yaptığı gibi işaretleme aracı olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte, listede yer almak her ne kadar ziyaretçi sayısında artış gösterse de, büyük bir yüzde artışının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çakmak ve Kök (2012) çalışmalarında, Safranbolu'yu ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin tatmin düzeylerini, memnuniyet derecelerini ve imaj algılarını ölçmüşlerdir. Çalışmada, Safranbolu'yu turistlerin gözünde olumlu bir imaj sergileyecek ve marka kent haline getirecek olan kriterleri belirlemek, belirlenen kriterleri planlı bir şekilde uygulamak amaçlanmıştır. Bu amaçlara istinaden, yerli ve yabancı ziyaretçilere anket uygulanmıştır. Ziyaretçilerin genel olarak, Safranbolu'dan memnun ayrıldıkları görülmektedir. Ayrıca, daha önce Safranbolu'yu ziyaret eden turistlerle karşılaştırılması, Safranbolu'nun tekrar tekrar ziyaret edildiğini göstermektedir.

Patuelli, Mussoni ve Candela (2013) çalışmalarında, İtalya'nın Dünya Miras Listesi'nde çok sayıda varlığının yer alması ve bölgede turizmin teşvik edilmesinde aktif rol oynaması nedeniyle, 20 bölgesinin 1998-2012 yılları arasındaki iç turizm akış tablosunu kullanarak, Dünya Miras Alanları'nın listeye alınmasının önemini araştırmışlardır. Dünya Miras Alanları'nda bulunan bölgelerin daha çok turist çektiği görülmektedir. Bir ülkenin, Dünya Miras Alanları'ndaki varlığının artması turist girişlerinde %4'lük bir artış anlamına gelmektedir.

Düzgün ve Acar (2016) çalışmalarında, 1994 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kabul edilen Safranbolu kentinin listeye dâhil edildikten sonraki gelişiminde sürdürülebilir turizm açısından nasıl etkilendiğini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Sonuç olarak, Safranbolu UNESCO tarafından tescil edildikten sonra kente gelen ziyaretçi sayısının ve kentin bilinirliğinin her geçen yıl arttığı ortaya çıkmıştır.

Bui ve arkadaşları (2017) çalışmalarında, Vietnam'daki Hoi An Antik Kenti'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmasının ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini örnek olay yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Varlığın listeye alınması, ekonomik gelişme ve mirasın korunması için bir fırsatken, mirasın özgünlüğünü ve kültürel kimliğini tehdit etmektedir.

Yenişehirlioğlu ve Arslan Kalay (2017) çalışmalarında, kültürel mirasın bulunduğu coğrafyaya kattığı marka değerinin ziyaretçi sayısına etki edip etmediğini ortaya koymak istemişlerdir. Bu doğrultuda, dünyadan ve Türkiye'den Dünya Miras

Listesi'nde yer alan 6 örnek alan seçerek listeye girmeden önce ve listeye girdikten sonraki yıllardaki ziyaretçi sayısı farkını incelemişlerdir. Çalışmada, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmenin uzun vadede ziyaretçi sayısı bakımından bir tesiri olmadığı ama kısa vadede ziyaretçi sayısında yukarı doğru pozitif kırılmalara neden olduğu saptanmıştır.

Chami (2018) çalışmasında, Tanzanya'nın 2010 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne giren Zanzibar'daki Stone Town alanını niteliklerinin kültürel miras destinasyonlarındaki turistlerin memnuniyetine olan etkisini değerlendirmiştir. Miras alanını ziyaret eden turistlere anket uygulayarak elde edilen veriler sonucunda, alanın bakımına, hijyenine ve temizliğine özen gösterilmesi turistlerin alanın niteliklerinden daha fazla memnun olacağını göstermiştir.

Çağlar ve Doğan (2018) çalışmalarında, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alanın turizm arzına etkisini Diyarbakır ve yerel paydaşlar özelinde araştırmıştır. Bu doğrultuda, 2015 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiş olan Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nin bulunduğu Diyarbakır'da seyahat acentaları, konaklama işletmeleri ve kamu kurumlarının yetkilileriyle görüşülmüştür. Çalışma sonucunda, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmek, Diyarbakır'daki yerel paydaşlar tarafından olumlu olarak algılanmış olsa dahi, Diyarbakır'da yaşanan terör olaylarının turizm arzı üzerinde olumlu yönde çok etkisi olmadığına ortaya koymuştur.

Dülgeroğlu ve Atay (2019) çalışmalarında, 1998 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Troya Ören Yeri'nin destinasyon kişiliğinin tespit ederek, pazarlanmasını kolaylaştıracak verilerin ortaya çıkarılmasını amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda, Tripadvisor.com web sitesinde ören yerini ziyaret etmiş olan turistlerin yorumlarını değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, ören yerinin destinasyon kişiliğinin samimiyet-heyecan, yetkinlik ve sertlik olmak üzere 3 boyutta ön olana çıktığı belirlenmiştir.

Literatürde, varlıkların Dünya Miras Listesi'ne alındıktan sonra alanın turizm açısından nasıl etkilendiği ve varlıkların yer aldıkları destinasyonlarda halk algısı, destinasyon kişiliği ve memnuniyet kavramlarının nasıl irdelendiği araştırılmıştır. Bir varlığın, Dünya Miras Listesi'ne alınmasının, ziyaretçi sayısının artmasına, ekonomik faydaya ve bilinirliğe pozitif etki ettiği görülürken, diğer taraftan varlığın özgünlüğünü ve kültürel kimliğini tehdit edebildiği de görülmektedir.

3. Yöntem

Nicel olarak tasarlanan araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilme sebebi; örnekleme oluşturan katılımcıların sayıca çok olmasıdır. Bu çalışmada var olan durumu ya da gerçekliği olduğu gibi araştırmak amaçlandığından nicel araştırma modellerinden tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada, genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, çoğunlukla birden fazla değişken arasındaki etkileşimlerin saptanmasında kullanılır (Şimşek, 2012: 92). Araştırmada, Mahmutbey Cami'ni ziyaret eden ziyaretçilere anket uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini, camiyi ziyaret eden yerli ziyaretçiler oluşturmaktadır. Ziyaretçi sayısı net olmadığından araştırmanın örnekleme büyüklüğü %95 güven aralığında evreni temsil edebilecek asgari düzeyde 384 olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Camiyi ziyaret eden 440 yerli ziyaretçiye anket uygulanmıştır. Araştırmanın örnekleminde ise Basit Tesadüfi Örnekleme Yöntemi tercih edilmiştir. Yöntemin tercih edilme sebebi tur otobüslerinin tur programında ziyaretlerini kısa süreli tutmaları ve kendi araçlarıyla camiyi ziyaret eden ziyaretçilerin cami çevresinde uzun süre vakit geçirebilecek imkâna sahip olmamalarıdır.

Araştırmada ziyaretçilere uygulanmak üzere 6 bölümden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formunun birinci bölümü; "Turist Profili" ve ikinci bölümü; "Kastamonu ve Kastamonu Halk Algısı"dır. Üçüncü bölümü; "Destinasyon Kişiliği" ve dördüncü bölüm ise "Memnuniyet" olup ziyaretçilerden beşli likert'e dayalı olarak soruları değerlendirmeleri istenmiştir. Beşinci bölüm "Kişisel Bilgiler" ve altıncı bölüm "Mahmutbey Cami İle İlgili Bilgi Düzeyi"dir. "Turist Profili", "Kastamonu ve Kastamonu Halk Algısı", "Destinasyon Kişiliği", "Memnuniyet" ve "Kişisel Bilgiler" bölümleri hazırlanırken Tekin, Turhan ve Turhan'ın (2018) "Helal Turizm Turist Profili: Antalya Destinasyonu (HTTP:AD) 2017" adlı raporundan yararlanılmıştır. "Mahmutbey Cami İle İlgili Bilgi Düzeyi" bölümü hazırlanırken Demir (2015)'in " Yerli Turistlerin Turizm Pazarlamasına Yönelik Talep Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Yeniden Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Sinop İli Örneği" adlı yüksek lisans tezinden, Umur (2015)'un "Turist Rehberlerinin Müze Hizmet Kalitesi Algılamaları Üzerine Bir Araştırma: Göreme Açık Hava Müzesi Örneği" makalesinden ve Şenkaya Fettahoğlu (2010) "Ayder (Rize) Termal ve Yayla Turizm Bölgesinin Termal Koruma ve Turizm Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi" yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Anket tekniği ile veriler dört aşamada elde edilmiştir. İlk olarak, Mahmutbey Cami'ni ziyaret eden ziyaretçilerden veri toplanmıştır. İkinci olarak, Kastamonu seyahatleri esnasında turistlerin en çok ziyaret ettikleri mekânlar gözlem yoluyla tespit edilmiş, Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenlerin anket formunu doldurması talep edilmiştir. Üçüncü olarak, araştırmanın yapıldığı esnada gerçekleşen 28. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalarını Anma Haftası'nda, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi'ni ziyaret eden turistlerden Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenler belirlenmiş ve bu kişilere anket uygulanmıştır. Son olarak; anket formu; çevrimiçi ortamda daha önce Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenlere uygulanmıştır.

Varlıkların bulunduğu alanlarda yönetim planına dayalı olmadan koruma önlemlerinin hayata geçirilmesi korumanın sürdürülebilirliğini tehlike altına almaktadır. UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin, Dünya Mirası Listesi'ne alma şartlarından biri olan alan yönetimi planı talebinde bulunmasıyla birlikte, koruma alanları için alan yönetim planları zorunluluk haline gelmiştir. Alan yönetim planlarında; miras alanlarının hangi kaynaklar, uzman ve program ile akılcı, sürdürülebilir ve bütüncül bir anlayış ile korunacağı tanımlanır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017: 63). Mahmutbey Cami, UNESCO Geçici Listesi'ne alınmadan önce koruma ve tanıtım amaçlı kayda değer bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu temel araştırma problemidir. UNESCO Listeleri'ne alınan eserlerin bulunduğu şehre ve ülkeye katkıları turizm açısından yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda, eser listeye alındıktan sonra yapılan koruma ve tanıtma faaliyetlerinin etkisi Kastamonu bölge turizmi ve ülke açısından önem arz etmektedir.

Araştırmada anket tekniğiyle toplanan verilerin analizi istatistiksel bir paket program ile analiz edilmiş ve % 95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğunun incelenmesi için yapılan bir işlem çarpıklık ve basıklık değerlerinin hesaplanmasıdır. Ölçek puanlarından elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; DeCarlo, 1997). Buna göre ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Analizlerde parametrik yöntemler kullanılmıştır. Çalışmada ölçek puanlarının ilişkisi Pearson korelasyon testi ile, memnuniyet üzerine etki eden faktörler Regresyon testi ile, ölçek puanlarının demografik değişkenlere göre farklılık göstermesi ise bağımsız gruplar t ve ANOVA testleri ile analiz edilmiş, ayrıca ANOVA testi ile fark bulunan puanlar için gruplar arası çoklu karşılaştırma Tukey testi ile analiz edilmiştir.

3.1 Araştırma Soruları

Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Alanyazında, Altunel ve Kahraman (2012), İstanbul'u ziyaret eden kültür turisti tipolojilerini belirlemeyi amaçlayarak Sultanahmet Bölgesi'nde gerçekleştirdikleri çalışmalarında amaçlı-derin deneyimli kültür turisti tipolojisinin diğer tipolojilere nazaran uluslararası seyahatlerde eğitim ve kültürle daha fazla ilgilendiklerini, kişisel gelişime önem verdiklerini, diğer kültürler hakkında bilgi alma konusunda oldukça istekli olduklarını ve daha fazla araştırma yaptıklarını tespit etmişlerdir. Harman ve Akgündüz (2014), Efes Ören Yeri'ni ziyaret eden yabancı turistlerin seyahatleri öncesinde en yaygın kullandıkları bilgi kaynağının internet olduğunu ifade etmişlerdir. Alanyazından hareketle aşağıdaki araştırma sorusu oluşturulmuştur.

- Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenlerin cami ile ilgili bilgi düzeyleri nedir?

Umur ve Eren (2016), Kapadokya Bölgesi'ni ziyaret eden yabancı turistleri destinasyon imajının ve destinasyon kişiliğinin, memnuniyet düzeylerini, gelecekte destinasyonu tekrar ziyaret etme ve yakın çevresine tavsiye etme niyetlerini etkilediğini belirlemişlerdir. Yıldırım (2019), Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'ni ziyaret eden turistler üzerine yaptığı çalışmanın sonucunda, alanda sunulan ürün ve hizmetlerin performansı ile ziyaretten memnuniyet ve yakın çevreye tavsiye etme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Alanyazına istinaden aşağıdaki araştırma sorusu oluşturulmuştur.

- Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenlerin cami ziyaretlerindeki memnuniyet düzeyleri nedir?

Gürbüz (2009), Safranbolu'yu ziyaret eden yerli ziyaretçilerin halkın tutum ve davranışlarını algılama düzeyinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Yaman (2015), Safranbolu'yu ziyaret eden yabancı turistlerin, yerel halkın kendilerine yönelik davranışlarını saygılı olarak nitelendirdiklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda, aşağıdaki araştırma sorusu oluşturulmuştur.

Mahmutbey Cami'nin ziyaret edenlerin Kastamonu halkı ile ilgili algısı nasıldır?

Yaman (2015), Safranbolu'yu ziyaret eden yabancı turistlerin kentin çevre düzeni ve kirliliği hakkındaki görüş ve algılarını tespit etmeyi amaçladığı çalışmasında trafik düzeninin rahatsız edici düzeyde olduğu, güneş enerji panelleri ve uydu alıcılarının görüntü kirliliği yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki araştırma sorusu oluşturulmuştur.

- Mahmutbey Cami'nin ziyaret edenlerin Kastamonu şehri ile ilgili algısı nasıldır?

Çakmak ve Kök (2012) gerçekleştirdiği çalışmada, Safranbolu destinasyonunu ziyaret eden yerli ve yabancı ziyaretçilerin kentten genel olarak memnun kalarak ayrıldıklarını tespit etmişlerdir. Ayaz, Batı ve Gökmen (2015), Safranbolu'yu ziyaret eden yabancı turistlerin şehir imajı, rehberlik hizmetleri ve ulaşım hizmetlerinden memnun kaldıkları vurgulamışlardır. Sevim, Seçilmiş ve Görkem (2013)'in Safranbolu'yu ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin destinasyon imajı algısını ve memnuniyet düzeyinin ölçüldüğü çalışmada "huzurlu ortam", "tarihi doku-çevre", ve "altyapı" faktörlerinin destinasyonu tavsiye etme konusunda etkili olduğu görülmüştür. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki araştırma sorusu oluşturulmuştur.

- Mahmutbey Camii'ni ziyaret edenlerin şehirle ilgili memnuniyet düzeyleri nedir?

4. Bulgular

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri, Mahmutbey Camii bilgileri, Faktör ve Güvenilirlik Analizleri ve Ölçek Puanlarının ilişkisi başlıklar altında verilmektedir.

Tablo 1. Demografik Özelliklerin Dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kadın	215	53,8
	Erkek	185	46,3
Yaş	25 yaş altı	83	20,8
	25-34 yaş	111	27,8
	35-44 yaş	101	25,3
	45-54 yaş	44	11,0
	54 yaş üstü	61	15,3
Medeni durum	Evli	251	62,8
	Bekâr	149	37,3
Çocuk sahibi olma durumu	Evet	222	55,5
	Hayır	178	44,5
Çocuk sayısı	1	76	34,2
	2	107	48,2
	2'den fazla	39	17,6
Öğrenim durumu	İlköğretim	24	6,0
	Lise	67	16,8
	Ön lisans	72	18,0
	Lisans	180	45,0
	Yüksek lisans	38	9,5
	Doktora	19	4,8
Meslek	Kamu Çalışanı	146	36,5
	Özel Sektör	86	21,5
	Emekli	42	10,5
	Serbest Meslek	17	4,3
	Öğrenci	75	18,8
	Ev Hanımı	29	7,3
	Diğer	5	1,3
Aylık gelir	2000 TL ve altı	109	27,3
	2001-4000 TL	141	35,3
	4001-6000 TL	96	24,0
	6001-8000 TL	32	8,0
	8001 TL-10000 TL	11	2,8
	10001 TL ve üzeri	11	2,8

Tablo 1'e bakıldığında araştırmaya katılanların %53,8'i kadın, %27,8'i 25-34 yaşında, %62,8'i evli, %55,5'inin çocuğu bulunmakta, %48,2'sinin 2 çocuğunun olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %45,0'i üniversite mezunu, %36,5'i kamu çalışanı, %35,3'ünün aylık geliri 2001-4000 TL'dir. Katılımcıların çoğunluğunu; genç, evli, 2 çocuklu, eğitim düzeyi yüksek, kamu çalışanı ve gelir düzeyi ortalama kişiler oluşturmaktadır.

Tablo 2. Mahmutbey Cami Bilgilerinin Dağılımı

		n	%
Mahmutbey Cami'ni daha önce duyma	Evet	279	69,9
	Hayır	120	30,1
Mahmutbey Cami duyulan yer	Seyahat Acentesi	13	4,6
	Reklamlar	5	1,8
	Broşürler	26	9,3
	Kitaplar-Filmler	8	2,8
	Haberler, Makaleler	22	7,8
	Seyahat Rehberleri	11	3,9
	Turizm Fuarları	2	0,7
	İnternet	49	17,4
	Eş-dost tavsiyeleri	84	29,9
	Televizyon Programları	26	9,3
	Bilimsel kaynaklar	8	2,8
	Fuar Etkinlikleri	3	1,1
	UNESCO Web Sitesi	5	1,8
	Okuldan öğrenilen genel bilgiler	15	5,3
Diğer	4	1,4	
UNESCO'yu bilme durumu	Evet	288	72,0
	Kısmen	94	23,5
	Hayır	18	4,5
Mahmutbey Cami hakkında yeterli bilgi edinme	Evet	168	42,0
	Kısmen	185	46,3
	Hayır	47	11,8
Seyahat öncesi Mahmutbey Cami hakkında araştırma yapma	Yaptım	66	16,5
	Kısmen	155	38,8
	Yapmadım	179	44,7
Mahmutbey Cami'nde sizi en çok etkileyen unsur	Sütunceler	25	6,3
	Kapısı	77	19,3
	Mimari Özellikleri	120	30,0
	Yapılışı	52	13,0
	Ahşap üzerindeki işlemler	94	23,5
Diğer	32	8,0	
Mahmutbey Cami'nin UNESCO Geçici Miras Listesi'ne alındığını bilme	Evet	212	53,0
	Hayır	188	47,1
Mahmutbey Cami Kalıcı Liste'ye alınmasını isteme	Evet	349	87,3
	Kararsızım	46	11,6

	Hayır	5	1,3
Mahmutbey Cami etrafındaki olanakların ihtiyacı karşılaması	Evet	96	24,0
	Kararsızım	202	50,4
	Hayır	102	25,5
Mahmutbey Cami çevresindeki eksiklikler	Çöp kutusu	380	95,0
	Büfe	166	41,5
	Aydınlatma	52	13,0
	Yönlendirme levhası	80	20,0
	Otopark	136	34,0
	Tuvalet	132	33,0
	Çeşme	33	8,3
	Oturma yerleri	123	30,8
	Danışma ve bilgilendirme üniteleri	158	39,5
	Alt yapı eksikleri(Yol vs.)	150	37,5
	Konaklama işletmeleri	167	41,8
	Yiyecek- içecek işletmeleri	186	46,5
	Mahmutbey Cami'nin turizme kazandırılmasında en büyük sıkıntı	Destinasyon eksikliği	17
Konaklama eksikliği		7	1,9
Tanıtım eksikliği		233	61,6
Turizm eksikliği		10	2,6
Ulaşım		107	28,3
Diğer		4	1,1

Tablo 2'ye bakıldığında araştırmaya katılanların %69,9'u Mahmutbey Cami'ni daha önce duymuş, %29,9'u eş-dost tavsiyelerinden duymuştur. Ankete cevap verenlerin %72,0'si UNESCO'yu bilmekte, %46,3'ü Mahmutbey Cami hakkında kısmen bilgisi olduğunu belirtmiş, %44,7'si cami ile ilgili araştırma yapmamış, %30,0'u mimari özelliklerinin en çok etkilediğini belirtmiştir. Ziyaretçilerin, %53,0'ü Mahmutbey Cami'nin UNESCO Geçici Listesi'ne alındığını bilmekte, %87,3'ü Kalıcı Liste'ye alınmasını istemektedir. Ankete cevap verenlerin, %50,4'ü Mahmutbey Cami'nin etrafındaki gereksinimlerin karşılandığı konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, %95,0 oranla en çok çöp kutusunun eksik olduğunu belirtmiş, %8,3 oranla en az çeşmenin eksik olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların genel olarak Mahmutbey Cami ve UNESCO hakkında bilgi sahibi ve bilinçli olduğu düşünülmektedir.

Ankete cevap veren katılımcılardan %87,3'ü yani 349 kişi Mahmutbey Cami'nin Kalıcı Liste'ye alınmasını istemektedir. Bunu %11,6 ile yani 46 kişi "Kararsızım" cevabını verenler takip etmektedir. Anketi cevaplayanların %1,3'ü yani 5 kişi ise "Hayır" cevabını vermiştir.

Ölçeğin yapı geçerliğinin belirlenmesi amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla Cronbach's alfa güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Parametrik test koşullarını normallik testi ile sağlanmıştır. Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmıştır.

Cronbach's alfa katsayısının 0-1 arasında değiştiği, değerlendirme kriterlerine göre "0.00 < 0.40 ise ölçek güvenilir değil, 0.40 < 0.60 ise ölçek düşük güvenirlikte, 0.60 < 0.80 ise ölçek oldukça güvenilir ve 0.80 < 1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek" olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2005).

Tablo 3. Faktör ve Güvenirlik Analizi

Kastamonu Halkı Algı Ölçeği İfadeleri	Faktör	Açıklanan Varyans	Cronbach's
Kastamonu Halkı Algısı			
Kastamonu halkı kadınlara karşı özenlidir.	,861		
Kastamonu halkı saygılıdır.	,826		

Kastamonu halkı eğitilidir.	,820	60,122	,939
Kastamonu halkı ilgilidir.	,800		
Kastamonu halkı dürüsttür.	,769		
Kastamonu halkı hayvanlara karşı özenlidir.	,765		
Kastamonu halkı kişisel hijyene önem verir.	,762		
Kastamonu halkı güler yüzlüdür.	,759		
Kastamonu halkı kibardır.	,755		
Kastamonu halkı yardımseverdir.	,752		
Kastamonu halkı farklı kültürlere karşı ılımlıdır.	,740		
Kastamonu halkı değerinden fazla ücret talep etmez.	,681		
Güvenilirlik Analizi: 0,939; Varyans toplamı: 60,122;			
Kastamonu Destinasyon Kişiliği Ölçeği İfadeleri	Faktör	Açıklanan Varyans	Cronbach's
Kastamonu Şehir Karakteri			
Kastamonu hareketlidir.	,816	34,292	,902
Kastamonu zekidir.	,761		
Kastamonu heyecanlıdır.	,743		
Kastamonu düzenlidir.	,733		
Kastamonu arkadaş canlısıdır.	,656		
Kastamonu temizdir.	,650		
Kastamonu çekicidir.	,630		
Kastamonu dürüsttür.	,622		
Kastamonu kültürlüdür.	,617		
Şehrin Yaşam Biçimi			
Kastamonu aile merkezlidir.	,804	25,200	,832
Kastamonu kendine özgüdür.	,804		
Kastamonu stressizdir.	,723		
Kastamonu misafirperverdir.	,676		
Kastamonu huzurludur.	,591		
Toplam	,651	59,492	,918
Güvenilirlik Analizi: 0,918; Varyans toplamı: 59,492			
Kastamonu Tercih Ölçeği İfadeleri	Faktör	Açıklanan Varyans	Cronbach's
Şehrin Güzellikleri			
Aile ile seyahat için uygun.	,783	26,753	,887
Tarihi alanlar ve müzeleri var.	,746		
Ziyaret edecek ilginç yerler var.	,746		
Doğal ürün çeşitliliği var.	,739		
Doğal çekicilikler var.	,681		
Yöresel yemek çeşitliliği var.	,646		
Sessiz bir il.	,639		
Bireysel seyahatler için uygun.	,563		
İnanç merkezleri var.	,543		
Doğada yürüyüş yolları var.	,526		

Şehrin İmkânları				
Sportif etkinlikler var.	,819	26,541	,890	
Alışveriş imkânları var	,817			
Açık hava aktiviteleri var.	,798			
Ulaşımı kolay.	,728			
Festival ve etkinlikler var.	,673			
Deniz ve plajları var.	,660			
Memnun edici iklime sahip.	,567			
Restoran ve kafeler çeşitli.	,550			
İyi hizmet veren konaklama tesisleri var.	,505			
Toplam		53,294	0,922	
Güvenilirlik Analizi: 0,922; Varyans toplamı: 53,294;				
Kastamonu Memnuniyeti Ölçeği İfadeleri		Faktör	Açıklanan Varyans	Cronbach's
Genel Memnuniyet			78,949	,946
Çok memnun ediciydi.	,912			
Her kuruluşuna değdi.	,907			
En iyi seyahat deneyimlerimden biriydi.	,885			
Umduğum kadar iyiydi.	,883			
Çok anlam ifade ediyor.	,877			
Eşsiz ve özel anlar yaşattı.	,867			
Güvenilirlik Analizi: 0,946; Varyans toplamı: 78,949;				
Kastamonu Deneyimi Memnuniyeti Ölçeği İfadeleri		Faktör	Açıklanan Varyans	Cronbach's
Kişisel Memnuniyet			19,372	,912
Sorunların çözümüne yönelik ilgi gösterilmesinden memnunum.	,787			
İlk seferde doğru anlaşılmaktan memnunum.	,778			
İhtiyaçlarımın karşılanmasından memnunum.	,771			
Kişisel beklentilerimin anlaşılmasından memnunum.	,734			
Dışarıda yapılabilecek faaliyetlerin çeşitliliğinden memnunum.	,592			
Hizmet kalitesinden memnunum.	,564			
Hizmet Memnuniyeti			19,292	,902
Konaklama hizmetlerinden memnunum.	,749			
Ulaşım hizmetlerinden memnunum.	,738			
Yararlı turistik bilgilere ulaşılabilirlik hizmetlerinden memnunum.	,709			
Tanıtım hizmetlerinden memnunum.	,682			
Rehberlik hizmetlerinden memnunum.	,671			
Restoran hizmetlerinden memnunum.	,651			
Alışveriş mekânlarından memnunum.	,542			
Çekicilik Memnuniyeti				
Kültürel ve tarihi çekiciliklerden memnunum.	,794			
Doğal güzelliklerden memnunum.	,771			
Şehrin güvenli oluşundan memnunum.	,731			
Yöresel yemeklerden memnunum.	,676			

Şehirde rahat dolaşabilmekten memnunum.	,652	16,845	,871
Şehrin temizliğinden memnunum.	,559		
Altyapı Memnuniyeti			
Trafik akışından memnunum.	,844		
Otopark imkânlarından memnunum.	,772	12,879	,837
Ziyaret edilen yerlerdeki lavaboların temizliğinden memnunum.	,587		
Toplam		68,388	,948
Güvenilirlik Analizi: 0,948; Varyans toplamı: 68,388;			
Mahmutbey Cami Destinasyon Yeterlilik Ölçeği İfadeleri	Faktör	Açıklanan Varyans	Cronbach's
Caminin Genel Olanakları			
Mahmutbey Cami'nin çevresinde yaşlılar ve engelliler için düzenlemeler	,849		
Mahmutbey Cami'nin ziyaretçileriyle ilgilecek personel sayısı yeterlidir.	,842		
Mahmutbey Cami'nin çevresinde hijyenik lavabo ve tuvaletler yeterlidir.	,840		
Mahmutbey Cami ziyaretinde uyulacak kurallara ilişkin bilgiler yeterlidir.	,669	39,800	,814
Mahmutbey Cami'nin peyzaj düzenlemesi yeterlidir.	,644		
Mahmutbey Cami'nin çevresinde park alanları yeterlidir.	,624		
Mahmutbey Cami çevresi rahatça gezilemek için yeterlidir.	,624		
Mahmutbey Cami'nin çevresindeki temizlik yeterlidir.	,616		
Caminin Turistik Olanakları			
Mahmutbey Cami çevresinde, ziyaretçileri yönlendiren bilgi ve yönlendirme levhaları yeterlidir.	,836		
Mahmutbey Cami, iyi korunmuş ve restore edilmiştir.	,792	26,600	,911
Mahmutbey Cami'nin gezilmesini kolaylaştıran bilgilendirme levhaları yeterlidir.	,763		
Toplam		66,400	,916
Güvenilirlik Analizi: 0,916; Varyans toplamı: ; 66,400			

Tablo 3'de yer alan bilgiler incelendiğinde, bütün ölçeklerin analiz sonucuna göre KMO değerinin 0,500'den büyük ve Bartlett X2 testi anlamlı bulunmuştur. Güvenilirlik katsayıları ise yüksektir. Buna göre ölçeklerin faktör analizine uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Kastamonu Halkı Algısı İfadelerine Katılım Düzeylerinin Dağılımı

%	1	2	3	4	5	Ortalama	Std. Sapma
Kastamonu halkı dürüsttür.	1,8	3,3	29,0	38,3	27,8	3,87	0,92
Kastamonu halkı güler yüzlüdür.	0,8	7,3	25,5	41,3	25,3	3,83	0,92
Kastamonu halkı kişisel hijyene önem verir.	3,3	6,0	45,3	28,3	17,3	3,50	0,96
Kastamonu halkı kibardır.	4,8	12,3	33,3	32,3	17,5	3,46	1,06
Kastamonu halkı farklı kültürlerle karşı ilimlidir.	2,8	10,5	31,3	31,3	24,3	3,64	1,05
Kastamonu halkı yardımseverdir.	1,3	3,8	18,5	41,5	35,0	4,05	0,89
Kastamonu halkı değerinden fazla ücret talep etmez.	4,8	9,5	35,8	31,5	18,5	3,50	1,05
Kastamonu halkı ilgilidir.	1,8	6,3	27,0	41,0	24,0	3,79	0,94
Kastamonu halkı saygılıdır.	1,8	6,3	21,0	45,8	25,3	3,87	0,92
Kastamonu halkı kadınlara karşı özenlidir.	6,0	7,8	40,5	27,8	18,0	3,44	1,06
Kastamonu halkı eğitilidir.	3,0	11,3	44,8	27,5	13,5	3,37	0,95
Kastamonu halkı hayvanlara karşı özenlidir.	2,8	6,8	39,5	29,3	21,8	3,61	0,99

Tablo 4'deki katılım düzeyi en yüksek olan ifadelerin dağılımına bakıldığında, ilk sırada 4,05 ortalama ile "Kastamonu halkı yardımseverdir" yer almaktadır. İkinci sırada 3,87 ortalama ile "Kastamonu halkı dürüsttür" ve "Kastamonu halkı saygılıdır" ifadeleri ve üçüncü sırada 3,83 ortalama ile "Kastamonu halkı güler yüzlüdür" ifadesi bulunmaktadır. Katılım düzeyi en düşük olan 3,37 ortalama ile "Kastamonu halkı eğitilidir" ifadesidir.

Tablo 5. Kastamonu Destinasyon Kişiliği Ölçek İfadelerine Katılım Düzeylerinin Dağılımı

%	1	2	3	4	5	Ortalama	Std. Sapma
Kastamonu neşelidir.	2,3	8,3	26,5	37,3	25,8	3,76	1,00
Kastamonu içtendir.	1,3	5,3	14,8	48,0	30,8	4,02	0,88
Kastamonu yardımseverdir.	1,5	4,0	18,5	43,5	32,5	4,02	0,90
Kastamonu kültürlüdür.	1,3	8,8	30,8	33,8	25,5	3,74	0,98
Kastamonu güvenlidir.	1,0	3,5	16,8	41,0	37,8	4,11	0,87
Kastamonu zekidir.	2,8	7,3	33,8	34,0	22,3	3,66	0,99
Kastamonu dürüsttür.	1,8	4,5	24,8	43,0	26,0	3,87	0,91
Kastamonu düzenlidir.	2,5	7,5	27,5	38,5	24,0	3,74	0,99
Kastamonu temizdir.	1,0	6,8	23,8	41,0	27,5	3,87	0,93
Kastamonu huzurludur.	1,0	3,3	13,5	42,8	39,5	4,17	0,85
Kastamonu arkadaş canlısıdır.	2,0	6,3	23,8	38,8	29,3	3,87	0,97
Kastamonu çekicidir.	4,0	7,0	29,3	36,0	23,8	3,69	1,04
Kastamonu heyecanlıdır	5,5	13,0	26,3	32,3	23,0	3,54	1,14
Kastamonu misafirperverdir.	0,8	3,3	13,3	40,3	42,5	4,21	0,85
Kastamonu aile merkezlidir.	1,0	2,3	11,8	34,5	50,5	4,31	0,84
Kastamonu kendine özgüdür.	0,8	2,0	12,5	42,8	42,0	4,23	0,80
Kastamonu stressizdir.	2,8	5,5	17,8	38,3	35,8	3,99	1,00
Kastamonu hareketlidir.	9,5	18,0	26,0	27,5	19,0	3,29	1,23

Tablo 5'deki katılım düzeyi en yüksek olan ifadelerin dağılımına bakıldığında, ilk sırada 4,31 ortalama ile "Kastamonu aile merkezlidir" yer almaktadır. İkinci sırada 4,23 ortalama ile "Kastamonu kendine özgüdür" ve üçüncü sırada 4,21 ortalama ile "Kastamonu misafirperverdir" ifadeleri bulunmaktadır. Katılım düzeyi en düşük olan 3,29 ortalama ile "Kastamonu hareketlidir" ifadesidir. Kastamonu Halkı Algı Ölçeği'nde "Kastamonu halkı yardımseverdir" katılım düzeyi en yüksek ifade olup ilk sırada yer alırken, burada yani Kastamonu Destinasyon Kişiliği Ölçeği'nde "Kastamonu yardımseverdir" 4,02 ortalama ile 7. sırada yer almaktadır.

Tablo 6. Kastamonu Tercih Ölçek İfadelerine Katılım Düzeylerinin Dağılımı

%	1	2	3	4	5	Ortalama	Std. Sapma
İyi hizmet veren konaklama tesisleri var.	3,8	8,3	25,8	37,0	25,3	3,72	1,05
Ziyaret edecek ilginç yerler var.	1,8	1,5	10,0	41,0	45,8	4,28	0,84
Doğal çekicilikler var.	1,8	1,3	7,5	32,5	57,0	4,42	0,82
Memnun edici iklime sahip.	3,5	11,3	24,8	31,0	29,5	3,72	1,11
Açık hava aktiviteleri var.	8,8	18,0	31,3	24,5	17,5	3,24	1,19
Ulaşımı kolay.	7,0	13,0	23,0	34,5	22,5	3,53	1,18
Alışveriş imkânları var.	13,8	20,8	29,8	24,0	11,8	2,99	1,21
Sportif etkinlikler var.	11,3	23,5	34,0	19,0	12,3	2,98	1,17
Tarihi alanlar ve müzeleri var.	1,0	1,8	6,3	41,5	49,5	4,37	0,76

Festival ve etkinlikler var.	7,3	17,3	28,8	28,5	18,3	3,33	1,17
Doğal ürün çeşitliliği var.	1,5	1,8	11,5	42,0	43,3	4,24	0,84
Sessiz bir il.	2,0	2,8	13,0	42,0	40,3	4,16	0,89
Şehirde yürüyüş yolları var.	2,3	10,3	26,0	34,0	27,5	3,74	1,04
Doğada yürüyüş yolları var.	1,5	5,8	16,5	37,0	39,3	4,07	0,96
Aile ile seyahat için uygun.	1,0	1,5	9,8	41,0	46,8	4,31	0,79
Bireysel seyahatler için uygun.	4,3	6,3	22,0	36,3	31,3	3,84	1,07
Restoran ve kafeler çeşitli	2,0	8,5	26,5	38,3	24,8	3,75	0,99
Yöresel yemek çeşitliliği var.	1,3	1,5	10,8	45,5	41,0	4,24	0,80
İnanç merkezleri var.	1,3	1,3	20,3	29,8	47,5	4,21	0,89
Deniz ve plajları var.	5,5	23,5	21,8	28,5	20,8	3,36	1,20

Tablo 6'daki katılım düzeyi en yüksek olan ifadelerin dağılımına bakıldığında ilk sırada 4,42 ortalama ile "Doğal çekicilikler var" yer almaktadır. İkinci sırada 4,37 ortalama ile "Tarihi alanlar ve müzeleri var" ve üçüncü sırada 4,31 ortalama ile "Aile ile seyahat için uygun" ifadeleri bulunmaktadır. Katılım düzeyi en düşük olan 2,98 ortalama ile "Sportif etkinlikler var" ifadesidir. Ölçekteki değerlerden anlaşıldığı üzere, doğa ve kültür Kastamonu tatil tercihi için en önemli iki faktördür.

Tablo 7. Kastamonu Deneyimi Memnuniyeti Ölçek İfadelerine Katılım Düzeylerinin Dağılımı

%	1	2	3	4	5	Ortalama	Std. Sapma
Eşsiz ve özel anlar yaşattı	2,3	4,5	25,0	43,3	25,0	3,84	0,93
Çok anlam ifade ediyor	2,5	5,0	25,5	43,5	23,5	3,81	0,94
Umduğum kadar iyiydi	2,0	3,3	18,0	47,5	29,3	3,99	0,89
Çok memnun ediciydi	2,5	2,3	25,8	40,8	28,8	3,91	0,92
En iyi seyahat deneyimlerimden biriydi	3,3	8,3	28,0	35,0	25,5	3,71	1,04
Her kuruşuna değdi	2,5	4,8	26,3	36,8	29,8	3,87	0,98

Tablo 7'deki katılım düzeyi en yüksek olan ifadelerin dağılımına bakıldığında ilk sırada 3,99 ortalama ile "Umduğum kadar iyiydi" yer almaktadır. İkinci sırada 3,91 ortalama ile "Çok memnun ediciydi" ve üçüncü sırada 3,87 ortalama ile "Her kuruşuna değdi" ifadeleri bulunmaktadır. Katılım düzeyi en düşük olan 3,71 ortalama ile "En iyi seyahat deneyimlerimden biriydi" ifadesidir. Kastamonu Tercihi Ölçeği'nde en yüksek katılım düzeylerine sahip olan "Doğal çekicilikler var" ve "Tarihi alanlar ve müzeleri var" ifadeleri beklentiyi karşılamaya yetmiş ancak Kastamonu Deneyimi Memnuniyeti Ölçeği'nde görüldüğü üzere çoğunluk için Kastamonu en iyi seyahat deneyimlerimden biri olmaya yetmemiştir.

Tablo 8. Kastamonu Deneyimi Ölçek İfadelerine Katılım Düzeylerinin Dağılımı

%	1	2	3	4	5	Ortalama	Std. Sapma
Tanıtım hizmetlerinden memnunum.	5,3	14,5	36,0	31,0	13,3	3,33	1,05
Ulaşım hizmetlerinden memnunum.	4,0	12,0	25,5	41,3	17,3	3,56	1,04
Konaklama hizmetlerinden memnunum.	2,8	5,0	24,3	47,0	21,0	3,79	0,93
Restoran hizmetlerinden memnunum.	2,5	4,8	28,5	40,5	23,8	3,78	0,94
Rehberlik hizmetlerinden memnunum.	6,5	16,0	31,8	28,5	17,3	3,34	1,13
Genel temizlik hizmetlerinden memnunum.	1,8	6,5	26,3	40,5	25,0	3,81	0,95
Yararlı turistik bilgilere ulaşılabilirlik hizmetlerinden memnunum.	3,3	11,0	28,8	37,8	19,3	3,59	1,02
Alışveriş mekânlarından memnunum.	10,0	21,5	24,8	29,8	14,0	3,16	1,20
Yöresel yemeklerden memnunum.	1,8	2,0	12,0	37,0	47,3	4,26	0,87
Hediyelik eşya çeşitliliğinden memnunum.	1,8	5,3	23,0	39,0	31,0	3,92	0,95

Kültürel ve tarihi çekiciliklerden memnunuz.	1,3	0,5	9,3	37,8	51,3	4,37	0,77
Doğal güzelliklerden memnunuz.	1,8	0,8	7,0	28,8	61,8	4,48	0,80
Dışarıda yapılabilecek faaliyetlerin çeşitliliğinden memnunuz.	6,3	11,3	33,0	30,8	18,8	3,45	1,11
Otopark imkânlarından memnunuz.	11,8	21,5	31,5	25,0	10,3	3,01	1,16
Trafik akışından memnunuz.	14,3	18,8	26,3	25,3	15,5	3,09	1,28
Ziyaret edilen yerlerdeki lavaboların temizliğinden memnunuz.	9,0	15,0	32,0	31,8	12,3	3,23	1,13
Bilgilendirme levhalarından memnunuz.	3,8	9,8	26,0	38,5	22,0	3,65	1,04
Çevre düzenlemesinden memnunuz.	2,0	10,0	25,8	41,0	21,3	3,70	0,98
Kişisel beklentilerimin anlaşılmasından memnunuz.	2,5	6,0	34,0	39,3	18,3	3,65	0,93
İhtiyaçlarının karşılanmasından memnunuz.	2,3	5,8	32,0	42,3	17,8	3,68	0,91
Sorunların çözümüne yönelik ilgi gösterilmesinden memnunuz.	2,0	7,0	29,8	42,8	18,5	3,69	0,92
İlk seferde doğru anlaşılmaktan memnunuz.	2,8	7,5	32,3	41,0	16,5	3,61	0,94
Hizmet kalitesinden memnunuz.	1,0	8,8	28,0	43,3	19,0	3,71	0,91
Şehirde rahat dolaşabilmekten memnunuz.	2,5	4,5	16,3	42,3	34,5	4,02	0,96
Şehrin temizliğinden memnunuz.	2,0	4,8	17,0	43,3	33,0	4,01	0,93
Şehrin güvenli oluşundan memnunuz.	2,5	1,5	12,8	42,3	41,0	4,18	0,89

Tablo 8'deki katılım düzeyi en yüksek olan ifadelerin dağılımına bakıldığında ilk sırada 4,48 ortalama ile "Doğal güzelliklerden memnunuz" yer almaktadır. İkinci sırada 4,37 ortalama ile "Kültürel ve tarihi çekiciliklerden memnunuz" ve üçüncü sırada 4,26 ortalama ile "Yöresel yemeklerden memnunuz" ifadeleri bulunmaktadır. Kastamonu Tercih Ölçeği'nde en yüksek katılım gösterilen iki ifade "Doğal çekicilikler var" ve "Tarihi alanlar ve müzeleri var" olmuştur. Katılımcıların Kastamonu tercih ifadeleri ve deneyim ifadeleri paralellik göstermektedir. Katılım düzeyi en düşük olan iki ifade 3,09 ortalamasıyla "Trafik akışından memnunuz" ve 3,01 ortalama ile "Otopark imkânlarından memnunuz" ifadeleridir. Katılımcıların, Kastamonu'daki trafik işleyişi ve otopark alanlarının olanaklarından memnun kalmadıkları görülmektedir.

Tablo 9. Mahmutbey Camii Destinasyon Yeterliliği İfadelerine Katılım Düzeylerinin Dağılımı

%	1	2	3	4	5	Ortalama	Std. Sapma
Mahmutbey Camii, iyi korunmuş ve restore edilmiştir.	3,0	5,8	19,3	42,0	30,0	3,90	0,99
Mahmutbey Camii çevresinde, ziyaretçileri yönlendiren bilgi ve yönlendirme levhaları yeterlidir.	6,0	15,0	28,8	32,3	18,0	3,41	1,12
Mahmutbey Camii'nin gezilmesini kolaylaştıran bilgilendirme levhaları yeterlidir.	6,8	13,8	26,0	31,3	22,3	3,49	1,17
Mahmutbey Camii ziyaretinde uyulacak kurallara ilişkin bilgiler yeterlidir.	10,0	16,5	31,3	28,8	13,5	3,19	1,17
Mahmutbey Camii'nin peyzaj düzenlemesi yeterlidir.	8,5	16,8	34,5	27,3	13,0	3,20	1,12
Mahmutbey Camii'nin çevresinde park alanları yeterlidir.	8,8	18,0	31,0	28,0	14,3	3,21	1,16
Mahmutbey Camii'nin çevresinde yaşlılar ve engelliler için düzenlemeler yeterlidir.	15,5	21,3	29,3	22,5	11,5	2,93	1,23
Mahmutbey Camii'nin çevresinde hijyenik lavabo ve tuvaletler yeterlidir.	15,3	21,5	29,3	24,5	9,5	2,92	1,20
Mahmutbey Camii'nin çevresindeki temizlik yeterlidir.	5,3	14,0	32,0	30,8	18,0	3,42	1,10
Mahmutbey Camii çevresi rahatça gezilemek için yeterlidir.	5,8	8,3	25,8	37,0	23,3	3,64	1,10
Mahmutbey Camii'nin ziyaretçileriyle ilgilenecek personel sayısı yeterlidir.	21,8	17,8	27,0	23,3	10,3	2,83	1,29

Tablo 9'daki katılım düzeyi en yüksek olan ifadelerin dağılımına bakıldığında ilk sırada 3,90 ortalama ile "Mahmutbey Camii, iyi korunmuş ve restore edilmiştir" yer almaktadır. İkinci sırada 3,64 ortalama ile "Mahmutbey Camii çevresi rahatça gezilemek için yeterlidir" ve üçüncü sırada 3,49 ortalama ile "Mahmutbey Camii'nin gezilmesini kolaylaştıran bilgilendirme levhaları yeterlidir" ifadeleri bulunmaktadır. Katılım düzeyi en düşük olan 2,83 ortalama ile "Mahmutbey Camii'nin ziyaretçileriyle ilgilenecek personel sayısı yeterlidir" ifadesidir. Ziyaretçilere uygulanan ankette görülmüştür ki katılımcıların %44,7'si Mahmutbey Camii'ne gelmeden önce camiyle ilgili araştırma yapmamıştır. Camide, ziyaretçilerle ilgilenecek

personel sayısının da yeterli olmaması sebebiyle katılımcıların Mahmutbey Cami ziyaretlerinden yeterli bilgiyle ayrılamadığı düşünülmektedir.

Katılımcıların genel tanımlarına ve memnuniyet durumlarına bakıldığında; kentin bir doğa kenti olarak tanımlandığı, aile seyahatleri için çok uygun olduğu, doğal güzelliklerin ön planda olmamasına rağmen Kasaba Köyü Mahmutbey Cami'nin Kastamonu ziyaretlerinde en çok etkili yer olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10. Ölçek Puanlarının İlişkisi

		Şehir	Şehrin	Destinasyon	Şehrin	Şehrin	Kastamonu
Genel Memnuniyet	r	,742**	,586**	,749**	,667**	,662**	,734**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Kastamonu Halkı Algısı	r	,806**	,606**	,803**	,550**	,685**	,690**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Kişisel Memnuniyet	r	,711**	,518**	,702**	,613**	,713**	,736**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Hizmet Memnuniyeti	r	,672**	,405**	,634**	,581**	,763**	,753**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Çekicilik Memnuniyeti	r	,610**	,608**	,661**	,714**	,595**	,718**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Altyapı Memnuniyeti	r	,536**	,313**	,502**	,409**	,631**	,587**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Kastamonu Deneyimi Memnuniyeti	r	,751**	,542**	,740**	,688**	,802**	,830**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Caminin Genel Olanakları	r	,411**	,248**	,388**	,283**	,415**	,392**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Caminin Turistik Olanakları	r	,388**	,260**	,375**	,312**	,366**	,374**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Cami Destinasyon Olanakları	r	,440**	,274**	,418**	,317**	,437**	,421**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

**p<0,01 , *p<0,05 anlamlı ilişki var, p>0,05 anlamlı ilişki yok, Korelasyon katsayısı güç düzeyleri; 0<r<0,299 zayıf, 0,300<r<0,599 orta, 0,600<r<0,799 güçlü, 0,800<r<0,999 çok güçlü. ; Pearson Korelasyon

Katılımcıların; Şehir Karakteri, Şehrin Yaşam Biçimi ve Destinasyon Kişiliği puanları ile Genel Memnuniyet, Kastamonu Halkı Algısı, Kişisel Memnuniyet, Hizmet Memnuniyeti, Çekicilik Memnuniyeti, Altyapı Memnuniyeti, Kastamonu Deneyimi Memnuniyeti, Caminin Genel Olanakları, Caminin Turistik Olanakları ve Cami Destinasyon Olanakları puanları arasında pozitif yönlü istatistiksel anlamlı ilişki bulunduğu görülmektedir (p<0,05).

Katılımcıların; Şehrin Güzellikleri, Şehrin İmkânları ve Kastamonu Tercihi puanları ile Genel Memnuniyet, Kastamonu Halkı Algısı, Kişisel Memnuniyet, Hizmet Memnuniyeti, Çekicilik Memnuniyeti, Altyapı Memnuniyeti, Kastamonu Deneyimi Memnuniyeti, Caminin Genel Olanakları, Caminin Turistik Olanakları ve Cami Destinasyon Olanakları puanları arasında pozitif yönlü istatistiksel anlamlı ilişki bulunduğu görülmektedir (p<0,05).

Tablo 11. Kastamonu Destinasyon Memnuniyetini Etkileyen Faktörler

Değişkenler	Katsayı				Model		
	Bağımlı	Bağımsız	β	t	p	F	R ²
Genel Memnuniyet	Şehir Karakteri		0,421	7,503	0,000*	110,898	0,000
	Şehrin Yaşam		0,080	1,789	0,074		

	Şehrin Güzellikleri	0,270	5,933	0,000*			
	Şehrin İmkânları	0,146	2,856	0,005*			
	Caminin Genel	-0,013	-0,313	0,754			
	Caminin Turistik	-0,012	-0,298	0,766			
	Şehir Karakteri	0,299	5,171	0,000*			
	Şehrin Yaşam	0,049	1,052	0,294			
Kişisel Memnuniyet	Şehrin Güzellikleri	0,169	3,606	0,000*	100,221	0,000	0,605
	Şehrin İmkânları	0,332	6,274	0,000*			
	Caminin Genel	0,100	2,393	0,017*			
	Caminin Turistik	-0,041	-0,991	0,322			
	Şehir Karakteri	0,221	3,931	0,000*			
	Şehrin Yaşam	-0,089	-1,979	0,048*			
Hizmet Memnuniyeti	Şehrin Güzellikleri	0,153	3,347	0,001*	110,450	0,000	0,628
	Şehrin İmkânları	0,495	9,645	0,000*			
	Caminin Genel	0,133	3,271	0,001*			
	Caminin Turistik	-0,025	-0,635	0,526			
	Şehir Karakteri	0,069	1,181	0,238			
	Şehrin Yaşam	0,220	4,679	0,000*			
Çekicilik Memnuniyeti	Şehrin Güzellikleri	0,436	9,132	0,000*	95,145	0,000	0,592
	Şehrin İmkânları	0,146	2,710	0,007*			
	Caminin Genel	0,128	3,022	0,003*			
	Caminin Turistik	-0,096	-2,306	0,022*			
	Şehir Karakteri	0,119	1,739	0,083			
	Şehrin Yaşam	-0,031	-0,566	0,572			
Altyapı Memnuniyeti	Şehrin Güzellikleri	-0,009	-0,154	0,877	52,911	0,000	0,447
	Şehrin İmkânları	0,470	7,504	0,000*			
	Caminin Genel	0,218	4,404	0,000*			
	Caminin Turistik	0,004	0,084	0,933			
	Şehir Karakteri	0,119	1,739	0,083			

* $p < 0,05$ anlamlı etki var, $p > 0,05$ anlamlı etki yok; Regresyon

Araştırmada Kastamonu Destinasyon Memnuniyetini etkileyen faktörleri incelemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon modelinin kullanılmasının sebepleri; birden fazla bağımlı değişken ve birden fazla bağımsız değişken olmasıdır.

Şehir Karakteri ($\beta=0,421$), Şehrin Güzellikleri ($\beta=0,270$) ve Şehrin İmkânları ($\beta=0,146$) boyutları Genel Memnuniyet boyutunu pozitif etkilemekte iken ($p < 0,05$), diğer boyutlar etkilememektedir ($p > 0,05$). Genel Memnuniyet boyutundaki değişimin %62,9'unu Şehir Karakteri, Şehrin Güzellikleri ve Şehrin İmkânları açıklamaktadır.

Şehir Karakteri ($\beta=0,299$), Şehrin Güzellikleri ($\beta=0,169$), Şehrin İmkânları ($\beta=0,332$) ve Caminin Genel Olanakları ($\beta=0,100$) boyutları Kişisel Memnuniyet boyutunu pozitif etkilemekte iken ($p < 0,05$), diğer boyutlar etkilememektedir ($p > 0,05$). Kişisel Memnuniyet boyutundaki değişimin %60,5'ini Şehir Karakteri, Şehrin Güzellikleri, Şehrin İmkânları ve Caminin Genel Olanakları açıklamaktadır.

Şehir Karakteri ($\beta=0,221$), Şehrin Güzellikleri ($\beta=0,153$), Şehrin İmkânları ($\beta=0,495$) ve Caminin Genel Olanakları ($\beta=0,133$) boyutları Hizmet Memnuniyeti boyutunu pozitif, Şehrin Yaşam Biçimi ($\beta=-0,089$) boyutu negatif etkilemekte iken ($p < 0,05$), Caminin Turistik Olanakları boyutu etkilememektedir ($p > 0,05$). Hizmet Memnuniyeti boyutundaki değişimin %62,8'ini Şehir Karakteri, Şehrin Yaşam Biçimi, Şehrin Güzellikleri, Şehrin İmkânları ve Caminin Genel Olanakları açıklamaktadır.

Şehrin Yaşam Biçimi ($\beta=0,220$), Şehrin Güzellikleri ($\beta=0,436$), Şehrin İmkânları ($\beta=0,146$) ve Caminin Genel Olanakları ($\beta=0,128$) boyutları Çekicilik Memnuniyeti boyutunu pozitif, Caminin Turistik Olanakları ($\beta=-0,096$) boyutu negatif etkilemekte iken ($p<0,05$), Şehir Karakteri boyutu etkilememektedir ($p>0,05$). Çekicilik Memnuniyeti boyutundaki değişimin %59,2'sini Şehrin Yaşam Biçimi, Şehrin Güzellikleri, Şehrin İmkânları, Caminin Genel Olanakları ve Caminin Turistik Olanakları açıklamaktadır.

Şehrin İmkânları ($\beta=0,470$) ve Caminin Genel Olanakları ($\beta=0,218$) boyutları Altyapı Memnuniyeti boyutunu pozitif etkilemekte iken ($p<0,05$), diğer boyutlar etkilememektedir ($p>0,05$). Altyapı Memnuniyeti boyutundaki değişimin %44,7'sini Şehrin İmkânları ve Caminin Genel Olanakları açıklamaktadır.

Ölçek puanlarının, katılımcıların cinsiyetine göre fark gösterip göstermediği t testi ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, cinsiyete göre karşılaştırılmasına bakıldığında; genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda erkeklerin puanlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Ölçek puanları; cinsiyete göre değişmekte olup, farklılık göstermektedir.

Ölçek puanlarının, katılımcıların yaşına göre fark gösterip göstermediği ANOVA testi; Post-Hoc: Tukey testi ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, yaşa göre karşılaştırılmasına bakıldığında, genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda yaş arttıkça puanın arttığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu, 25-34 yaş aralığı grubu oluşturmaktadır. Katılımcılardan 54 yaş üstü olanların, anlamlı fark çıkan tüm boyutlarda puanının daha olumlu olduğu görülmektedir. 25-34 yaş, 35-44 yaş ve 45-54 yaş aralığında olanların puanları, birbirine daha yakındır. Ölçek puanları; yaşa göre değişmekte olup, farklılık göstermektedir.

Ölçek puanlarının, medeni duruma göre fark gösterip göstermediği t testi ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, medeni duruma göre karşılaştırılmasına bakıldığında, genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda evlilerin puanının daha olumlu olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu, evliler oluşturmaktadır. Ölçek puanları; medeni duruma göre değişmekte olup, farklılık göstermektedir.

Ölçek puanlarının, çocuk sahibi olma durumuna göre fark gösterip göstermediği t testi ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, çocuk sahibi olma durumuna göre karşılaştırılmasına bakıldığında, genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda çocuğu olanların puanının daha olumlu olduğu görülmektedir. Mahmutbey Cami ile ilgili memnuniyet düzeyinin, çocuk sahibi olan katılımcılarda daha olumlu olduğu görülmektedir. Analize genel olarak bakıldığında, çocuk sahibi olanların anlamlı fark çıkan tüm boyutlarda puanı daha olumlu tespit edilmiştir. Ölçek puanları, çocuk sahibi olma durumuna göre değişmekte olup, farklılık göstermektedir.

Ölçek puanlarının, eğitim durumuna göre fark gösterip göstermediği ANOVA testi; Post Hoc: Tukey ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, eğitim durumuna göre karşılaştırılmasına bakıldığında, genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda lise ve altı mezunu olanlarda puanlar daha olumludur. Katılımcıların çoğunluğunu, lisans düzeyinde eğitim almış olanlar oluşturmaktadır. Lisans düzeyinde eğitim almış olanları ise, lise ve altı eğitim alanlar takip etmektedir. Analize genel olarak bakıldığında, lisansüstü eğitim almış olanların yani yüksek lisans ve doktora eğitimi almış olan katılımcıların puanlarının genel olarak daha olumsuz olduğu görülmektedir. Mahmutbey Cami ile ilgili; Caminin Genel Olanakları, Caminin Turistik Olanakları ve Cami Destinasyon Olanakları puanları daha olumsuz olanlar yine yüksek lisans ve doktora eğitimi almış olan katılımcılardır. Analiz verilerine bakıldığında, puanları birbirine yakın olan iki grubun lise ve altı ve ön lisans eğitimi alan katılımcıların olduğu görülmektedir. Ölçek puanları; eğitim durumuna göre değişmekte olup, farklılık göstermektedir.

Ölçek puanlarının, mesleğe göre fark gösterip göstermediği ANOVA testi; Post Hoc: Tukey testi ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, mesleğe göre karşılaştırılmasına bakıldığında, genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda emekli olanların ve ev hanımı olanların puanlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu, kamu çalışanları oluşturmaktadır. Mahmutbey Cami ile ilgili; Caminin Genel Olanakları, Caminin Turistik Olanakları ve Cami Destinasyon Olanakları puanlarına bakıldığında emeklilerin puanları en olumlu bulunur iken öğrencilerin puanlarının en olumsuz olduğu görülmektedir. Analize genel olarak bakıldığında, emeklilerin ve ev hanımlarının puanları daha olumlu iken, öğrencilerin puanlarının en olumsuz olduğu görülmektedir.

Ölçek puanlarının, aylık gelire fark gösterip göstermediği ANOVA testi; Post Hoc: Tukey testi ile analiz edilmiştir. Ölçek puanlarının, aylık gelire göre karşılaştırılmasına bakıldığında, genel olarak anlamlı fark çıkan boyutlarda aylık 2001-4000 TL geliri olanlarda puanların daha olumlu olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu, 2001-4000 TL arası gelire sahip olanlar oluşturmaktadır. Mahmutbey Cami ile ilgili; Caminin Genel Olanakları, Caminin Turistik Olanakları ve Cami Destinasyon Olanakları puanlarına bakıldığında 2001-4000 TL arası gelire sahip olanların daha olumlu, 6000 TL ve üzeri gelire sahip olanların ise en olumsuz olduğu görülmektedir. Analize genel olarak bakıldığında, en olumsuz olan 6000 TL ve üzeri gelire sahip olanlardır.

Anket formunda, katılımcılara Kastamonu hakkında açık uçlu sorular da yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlardan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Kastamonu Ziyaretinde En Çok Etkili Olan Yerlerin Dağılımına bakıldığında, Mahmutbey Cami (Çivisiz Cami), Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi ve Kastamonu Kalesi olduğu görülmektedir. Kastamonu'yu Farklı

Kılan Özelliklerin Dağılımına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu “doğası ve tarihi” cevaplarını vermiştir. Kastamonu Bir Anahtarlık Olarak Tasarlandığında Simgenin Nasıl Olması Gerektiğine Yönelik Dağılıma bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu “Kastamonu Kalesi” cevabını vermiştir. Kastamonu Kent Meydanı İle İlgili Önerilerin Dağılımına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu kent meydanını yeterli bulup, öneride bulunmamıştır. Kastamonu Konakları İle İlgili Önerilerin Dağılımına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu “restorasyon” cevabını vermiştir. Kastamonu Turizmi İle İlgili Önerilerin Dağılımına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu “tanıtım” cevabını vermiştir. Anketi cevaplayan 22 katılımcı öneriler sunarken, 5 katılımcı Mahmutbey Cami çevresindeki olanakların artırılması gerektiğini belirtmiş olup, 3 katılımcı ise Kastamonu seyahatlerinden memnun kaldıklarını ifade etmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmanın en büyük avantajlarının; uluslararası platformda ülke markasını geliştirilmesi ve prestijini artırması olduğu düşünülmektedir. Uluslararası turizm pazarındaki payını büyütme isteyen, pazarda etkili olmaya çalışan, rakiplerinden daha üstün konuma gelebilmek için farklılıklarını ortaya koymak isteyen ve mevcut kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmaya çalışan ülkeler doğal ve kültürel varlıklarıyla UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almak isterler. Ayrıca kültür turistlerinin ülke ziyaretlerinde UNESCO eserlerine öncelik vermesi de UNESCO'nun destinasyon pazarlaması üzerindeki etkisini kanıtlar niteliktedir (Baştemur ve Güneş, 2011). Camiyi ziyaret edenler eğitilmiş ve orta yaş grubundadır. Bu durum Er ve Bardakoğlu (2006)'nın yaptığı çalışma ile paralellik gösterir.

Araştırmaya katılanların Kastamonu ziyaretlerinde en çok etkilendikleri yerin Mahmutbey Cami olduğu tespit edilmiştir. Mahmutbey Cami'nin turizme kazandırılmamasındaki en büyük sıkıntı tanıtım eksikliğidir. Kastamonu turizmi ile ilgili önerilerin dağılımına bakıldığında da önerilerin Kastamonu'nun tanıtılması ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum Kastamonu ilinin tanıtım konusunda eksikliğini kanıt niteliğindedir. Bu sonuçlar doğrultusunda Mahmutbey Cami'nin UNESCO Geçici Listesi'ne alındığına dair ulusal ve uluslararası platformda etkin tanıtım faaliyetleri yerel yönetimlerin ve işletmelerin iş birliği ile sağlanmalıdır.

Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenler Kastamonu'yu doğa ve tarih kenti olarak görmektedir. Kastamonu'nun en önemli tarihi simgelerinden biri olan Mahmutbey Cami'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınması kültür turistlerinin tatil planlarında Kastamonu şehrini tercih etmelerini sağlayacaktır. Turizm pastasından en çok payı alan ülkelere bakıldığında, Dünya Miras Listesi'nde ve Geçici Listesi'nde çok sayıda varlığın yer aldığı görülmektedir. Tarihten günümüze farklı pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu sebeple birçok kültürü içinde harmanlayan Türkiye'nin kendi kültürel ve doğal mirasını doğru ifade edebilmesinin yolu listede daha çok varlığının bulunmasıdır. Türkiye, Geçici Listesi'ndeki 83 adet varlığın Dünya Miras Listesi'ne girebilmesi için mevcut çalışmalarını hızlandırmalı, mevcut çalışma yok ise alan yönetimi çalışmalarına başlamalıdır. Türkiye, Dünya Miras Listesi'nde yer alan varlıklarını da koruma çalışmalarını geliştirmelidir.

Bir eserin Dünya Miras Listesi'ne alındıktan sonra yarattığı farkındalıkla birlikte ortaya çıkan sonuçlardan biri de turizm gelirlerinin artmasıdır. Bu artışla birlikte yerel iş imkânları da artar ve ulusal ekonomik gelirin artmasını da sağlayan bir kaynak olarak değerlendirilir. Mahmutbey Cami listeye alındıktan sonra caminin önünde yerel ürünlerin satışının yapılmasına imkân sağlayan stantlar yapılmıştır. Caminin güvenliği sağlamak amacıyla Kasaba Köyü'nde yaşayan bir kişi güvenlik görevlisi olarak işe alınmıştır. Dolayısıyla caminin listeye alınması Kasaba Köyü'nde yaşayan halka ekonomik katkı sağlamıştır. Bu sebeple gerekli çalışmalara hız verilmesi Kasaba Köyü ve Kastamonu turizmi için önem taşımaktadır. 2019 yılı Haziran ayı içerisinde T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı'nın moderatörlüğünü üstlendiği, ilgili paydaşların katılımıyla UNESCO Toplantısı gerçekleştirilmiş, toplantı sonunda UNESCO Masası kurulma kararı alınmıştır (KUZKA, 2020). Bu toplantıyla beraber UNESCO'nun şehrin önceliklerine alındığı, şehrin UNESCO hakkında çabalarının olduğu ve UNESCO ile ilgili altyapı oluşturulması konusunun önem arz ettiği görülmektedir. Kastamonu ilinin UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bir eserinin bulunması Kastamonu'yu marka kent haline getirecek etkenlerden biri haline gelecek ve küresel ölçekte tanınmasına vesile olacaktır.

Mahmutbey Cami'ni ziyaret edenlerin oldukça önemli bir kısmının, eğitim düzeyinin yüksek olduğu ama ziyaret öncesi araştırma yapmadığı görülmüştür. Camide, ziyaretçilerle ilgilenen personel sayısının yeterli olmaması sebebiyle bu durum ziyaretçilerin cami ziyaretlerinden yeterli bilgiyle ayrılmadığını düşündürmektedir. Bu sebeple, Mahmutbey Cami'nde ziyaretçilere danışma, rehberlik ve diğer bilgilendirme hizmetleri sağlanmalıdır. Ziyaretçilerin çoğunluğu, Mahmutbey Cami'nin çevresindeki olanakların gereksinimlerini karşıladığı konusunda kararsızdır. Ziyaretçilerin, Mahmutbey Cami çevresinde uzun süre vakit geçirebilecekleri imkâna sahip olmamaları ziyaretlerini kısa süreli tutmalarına neden olmaktadır. Bu durum, dolayısıyla yerel halkın turizmden elde edeceği geliri de etkilemektedir. Bu yüzden, ziyaretlerin süresini uzatmak ve ziyaretçilerin memnuniyetini arttırmak adına, cami çevresinde ve Kasaba Köyü'nde çevre düzenlemesi dışında çalışmalar yapılmalıdır. Ziyaretçilerde, Kastamonu halkı algısı ile ilgili olarak misafirperverliğin barındırdığı yardımseverlik, dürüstlük, saygı ve güler yüzlülük değerleri ağır basmaktadır. Bu durum Kastamonu halkının gelen ziyaretçilere Türk misafirperverlik değerlerini layığıyla sergilediklerinin göstergesidir. Kastamonu şehrinin,

ziyaretçiler tarafından doğal çekicilikleri, tarihi alanları ve müzeleri, aile ile seyahate uygun olması sebebiyle tercih edildiği görülmektedir. Kastamonu'nun doğal çekicilikleri bulunmasına rağmen, bu potansiyeli yeterli olarak kullanılmadığı, ziyaretçiler tarafından şehrin sportif etkinliklerinin yeterli olmadığı düşünülüyor görülmektedir. Kastamonu şehri, SWOT Analizi kapsamında değerlendirildiğinde şehrin güçlü yönlerinden orman ve dağlık alanlarının geniş yer kaplaması, milli parklarının, kanyonlarının, yürüyüş parkurlarının, şelalelerinin, mağaralarının, at çiftliklerinin, akarsularının, denizinin bulunması avantaja çevrilip, doğa sporları turizmi kapsamında değerlendirilerek bu turizmin ilgilileri için çekicilik oluşturulabilir. Kastamonu şehri, ziyaretçilerin beklentilerini karşılamaya yetmiş ve ziyaretçiler yaşadıkları deneyimden memnun kalmışlardır. Şehir, ziyaretçileri en çok kültürel ve tarihi çekicilikleri, doğal güzellikleri ve yöresel yemekleri ile memnun etmiştir. Kastamonu şehri, ulusal ve uluslararası boyutta ziyaretçiler için en çok memnun olduğu kültürel ve tarihi zenginliklerini, doğal zenginliklerini ve Kastamonu Mutfağını tanıtmaya devam etmelidir.

Bu çalışma kapsamında, Mahmutbey Cami'ni ziyaret eden yerli ziyaretçilere anket uygulanmıştır. Anket formu oluşturulmadan önceki süreçte yabancı ziyaretçilerle karşılaşılması nedeniyle, anket formu sadece Türkçe dilinde hazırlanmış ve uygulanmıştır. Gelecek araştırmalarda, farklı veri toplama yöntemleri, farklı araştırma evreni ve örnekleme tercih edilerek çalışmalar gerçekleştirilebilir. Yabancı ziyaretçilerin de çalışmaya dâhil edildiği, nitel araştırma yöntemlerinin uygulandığı çalışmaların gerçekleştirilmesi gelecek araştırmalar için önerilmektedir.

Kaynakça

- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34 (3), 347-356.
- Akok, M. (1946). Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii. *Bellefen*, X (38), 293-301.
- Akyol, A. A., Eskici, B. ve Kadioğlu, Y. K. (2006). Kastamonu Kasabaköy Mahmut Bey Camisi arkeometrik çalışmaları. 22. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 83-98.
- Altunel, M. C. ve Kahraman, N. (2012). Kültür turisti tipolojilerinin belirlenmesi: İstanbul örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23 (1) , 7-18.
- Ayaz, N., Batı, T. ve Gökmen, F. (2015). Safranbolu'yu ziyaret eden yabancı turistlerin destinasyon imajı algıları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı 1*, 54-69.
- Aydın, H. ve Perker, Z. S. (2017). Geleneksel mimaride ahşap kullanımının Kastamonu Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmut Bey Camii özelinde incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (48), 285-291.
- Baştemur, C. & Güneş, G. (2011). World Heritage Sites as tourism resources: the case of Safranbolu-Turkey. *EuroCHRIE 2011-Tourism & Hospitality, Drivers of Transition*:103-115.
- Bilici, Z. K. (1988). Kastamonu ve Kasabaköy'deki iki eseriyle nakkaş Abdullah Bin Mahmud ve sanat tarihimizdeki yeri. *Vakıflar Dergisi*, XX, 85-94.
- Bozer, R. (1992). *15. yüzyılın ortasına kadar Anadolu Türk Sanatında ahşap kapılar*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bozkurt, M. (2018). *Turist rehberlerinin performanslarının turist memnuniyeti ve turistlerin alışveriş davranışı üzerine etkisi: Nevşehir ilinde bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Bui, H. T., Le, T. & Nguyen, C. H. (2017). UNESCO World Heritage designation: an opportunity or a threat to Hoi An Ancient Town (Vietnam)? .In Ordóñez de Pablos, P. & Aung, Z. M. (Eds.) *Tourism and Opportunities for Economic Development in Asia* (pp.291-301). USA: IGI Global.
- Ceylan, S. ve Somuncu, M. (2016). Kültür turizmi alanlarında turizmin çeşitlendirilmesine eleştirel bir bakış: Safranbolu UNESCO Dünya Miras Alanı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 53-64.
- Chami, M. F. (2018). Impact of cultural heritage site attributes to the tourist satisfaction in Zanzibar Stone Town, UNESCO World Heritage Site, Tanzania. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(3), 1-13.
- Convention Concerning the Protection of The World Cultural and Natural Heritage. (1972).
- Çağlar, Z. ve Doğan, M. (2018). UNESCO Dünya Miras Listelerinin turizm arzına etkisi: Diyarbakır Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (3), 455-471.
- Çakmak, A. Ç. ve Kök, İ. T. (2012). Destinasyon pazarlaması ve Safranbolu'nun destinasyon imajının ölçülmesi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 80-101.

- Çiğdemli, A. Ö. Ö. ve Çelik, S. (2019). Turist kişiliği, seyahat türü ve destinasyon memnuniyeti ilişkileri: Mardin örneği. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 25-40.
- DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292-307.
- Demir, S. (2015). *Yerli turistlerin turizm pazarlamasına yönelik talep düzeylerini etkileyen faktörlerin yeniden satın alma davranışlarına etkisi: Sinop ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Durukan, A. (2014). Beylikler Dönemi kültür ortamından bir kesit. *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (10), 391-502.
- Dülgeroğlu, O. ve Atay L. (2019). Troya Ören Yeri'nin destinasyon kişiliği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3 (1), 147-161.
- Düzgün, E. ve Acar, A. (2016). Safranbolu turizminin sürdürülebilir gelişiminde UNESCO'nun Etkileri. II. *Ulusal Sürdürülebilir Turizm Kongresi*, 322-339.
- Ekinci, Y. & Hosany, S. (2006). Destination personality: an application of brand personality to tourism destinations. *Journal of Travel Research*, 45 (2), 127-139.
- Ekinci, Y., Sirakaya-Turk, E. & Baloglu, S. (2007). Host image and destination personality. *Tourism Analysis*, 12, 433-446.
- Er, Ö. ve Bardakoğlu, Ö. (2016). Kültürel mirasın sürdürülebilir turizm ürünü çeşidi olarak değerlendirilmesi: Edirne örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), 95-111.
- Groeneveld, R. A. & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *The Statistician*, 33 (4), 391-399.
- Gökdeniz, A. (2017). UNESCO süreçleri ve bir başarı hikâyesi; "Ayvalık Endüstriyel Peyzaj" başlığı ile Geçici Liste'de (Tentative List). *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7 (1), 26-33.
- Güdük, T. (2016). Destinasyon kişiliği konusunda yapılan araştırmalara yönelik kavramsal bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 333-346.
- Gün, S., Eysel, C. Ş. ve Tutcu, A. (2019). Destinasyon kişiliğinin ziyaretçi memnuniyetine etkisi: Mardin'i ziyaret eden turistler üzerinde bir uygulama. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (3), 63-73.
- Gürbüz, A. (2009). Safranbolu'yu ziyaret eden turistlerin demografik özelliklerine göre turistik ürünleri algılama durumu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2), 217-234.
- Güzel, F., Şahin, İ., Yağmur, Y., Erdem, Ö., Karasakal, S. ve Ünal, C. (2018). Antalya'nın destinasyon kişiliği ve imajına ilişkin keşfedici bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 13 (50), 125-139.
- Harman, S. ve Akgündüz, Y. (2014). Efes Örenyeri ziyaretçilerinin müze deneyimi beklentilerini belirlemeye dönük bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 113-133.
- Hopkins, K. D. & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50 (4), 717-729.
- Huh, J. & Uysal, M. (2004). Satisfaction with Cultural/Heritage Sites: Virginia Historic Triangle. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 4 (3-4), 177-194.
- Kılıç, İ. ve Pelit, E. (2004). Yerli turistlerin memnuniyet düzeyleri üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 113-124.
- Kozak, M., Bigné, M. & Andreu, L. (2005). Satisfaction and destination loyalty. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 5 (1), 43-59.
- Moors, J. J. A. (1986). The meaning of kurtosis: Darlington reexamined. *The American Statistician*, 40 (4), 283-284.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2 (1), 58-67.
- Öter, Z. ve Özdoğan, O. N. (2005). Kültür amaçlı seyahat eden turistlerde destinasyon imajı: Selçuk-Efes Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 127-138.
- Parasuraman, A., Zeithmal, V. A. & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49 (4), 41-50.
- Patuelli R., Mussoni, M. & Candela, G. (2013). The effects of World Heritage Sites on domestic tourism: a spatial interaction model for Italy. *Journal of Geographical Systems*, 15, 369-402.

- Sağlık, E. ve Türkeri, İ. (2015). Destinasyon imajının ve kişiliğinin destinasyon aidiyeti üzerine etkisi: Palandöken Kayak Merkezi Örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 12(1), 25-42.
- Serin, N. (2018). *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Sevim, B., Seçilmiş, C. ve Görkem, O. (2013). Algılanan destinasyon imajının tavsiye davranışı üzerine etkisi: Safranbolu'da bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (20), 115-129.
- Sop, S. A., Kılıç, B. ve Akyurt Kurnaz, H. (2012). Destinasyon kişiliği ve memnuniyet ilişkisi: yerli turistler üzerine bir araştırma. 13. *Ulusal Turizm Kongresi*, 1123-1138.
- Şenkaya Fettahoğlu, B. (2010). *Ayder (Rize) termal ve yayla turizm bölgesinin termal koruma ve turizm gelişimi açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Şimşek, A. (Ed.) (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tekin, Ö. A., Turhan, A. A. ve Turhan, E. A. (2018). *Helal turizm turist profili: Antalya destinasyonu - 2017*. Antalya: Türkiye.
- Tisdell, C. & Wilson, C. (2002). World Heritage listing of Australian Natural Sites: tourism stimulus and its economic value. *Economic Analysis and Policy (EAP)*, 32 (2), 27-49.
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZYKA). (2020). UNESCO Toplantısı Gerçekleştirildi. [Çevrim-içi: <https://www.kuzka.gov.tr/basinda-detay.asp?H=1235&Haber=unesco-toplantisi-gerceklestirildi>], Erişim tarihi:02.01.2020.
- Umur, M. (2015). Turist rehberlerinin müze hizmet kalitesi algılamaları üzerine bir araştırma: Göreme Açık Hava Müzesi Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10, 68-90.
- Umur, M. ve Eren, D. (2016). Destinasyon imajı ve destinasyon kişiliğinin, ziyaretçi memnuniyeti ve geleceğe yönelik ziyaretçi davranışı üzerine etkisi: Kapadokya Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 271-294.
- UNESCO. (2019). *Number of World Heritage properties inscribed by each State Party*. [Available online at: <https://whc.unesco.org/en/list/stat>]. Retrieved on November,19, 2019.
- UNESCO. (2020). *Tentative Lists*. [Available online at: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tr>]. Retrieved on May,14, 2020.
- UNESCO. (2020). *Turkey*. [Available online at: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/tr>]. Retrieved on May,14, 2020.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (2020). *Dünya Miras Listesi Kriterleri* [Çevrim-içi: <http://www.unesco.org.tr/Home/Page/149?slug=UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1>], Erişim tarihi: 12.05.2020.
- UNWTO. (2019). *International Tourism Highlights, 2019 Edition*. [Available online at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>], Retrieved on September, 28, 2019.
- Uriely, N., Israeli, A. A. & Reichel, A. (2002). Heritage proximity and resident attitudes toward tourism development. *Annals of Tourism Research*, 29 (3), 859-862.
- Yaman, K. (2015). Yabancı turistlerin Safranbolu'daki çevre kirliliği algısı. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı I, 84-102.
- Yaman, Z. (2000). *Kastamonu Kasaba Köyü'nde Candaroğlu Mahmut Bey Camii*. Ankara: Kano Ltd. Şti.
- Yaylacioğlu, Ö. (2010). *Kastamonu Kasaba Köy Mahmut Bey Camii*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yenişehirlioğlu, E. ve Arslan Kalay, H. (2017). UNESCO Dünya Miras Listesi'nin kültürel miras alanlarındaki ziyaretçi sayılarına etkisi. *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, 1191-1198.
- Yıldırım, H. M. (2019). Ziyaretçi memnuniyetinin ölçülmesinde Önem Performans Analizinin (ÖPA) kullanılması: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16 (1), 154-166.
- Williams, J. & Lawson, R. (2001). Community issues and resident opinions of tourism. *Annals of Tourism Research*, 28 (2), 269-290.

Zengin, E., Hocaoğlu Bahadır, N. ve Vatansever Toylan, N. (2019). Destinasyon kişiliği ve destinasyon imajı algısı arasındaki ilişkilerin araştırılması: Aydın ili örneği. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 58-69.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this study is to determine how Mahmutbey Mosque and its surroundings, which were taken to the UNESCO Tentative List on 15 April 2014, were affected in terms of tourism from UNESCO's action. Moreover, the sub-aim of the study is to determine the level of awareness of visitors coming to the region.

Methods

In order to reach the purposes of the study, the related literature was first scanned in depth. The population of study consist of local visitors of Mahmutbey Mosque. In the sample of the study, the Random Sampling Method was preferred. A questionnaire form was created for the visitors who visited Mahmutbey Mosque. For the validity and reliability of the questionnaire, primarily 50 pilot schemes were conducted. The form consisted of 6 sections and 46 questions. The question types included multiple choice, short explanations and Likert Type scale. The questionnaire was also given the opportunity to fill the online site for the visitors who had previously visited Mahmutbey Mosque and conducted to 420 people in total. The data obtained from the questionnaire were analyzed with statistical program. In this study, Pearson correlation test and the effectors on satisfaction were analyzed by Regression test, and variety of the scale scores according to demographic variables were analyzed by independent groups t and ANOVA tests. Moreover, multiple comparisons between the groups were analyzed with Tukey test for points which ANOVA test found difference.

Findings

69.9% of the participants have heard of Mahmutbey Mosque before, 29.9% have heard from their co-friendly advice. 72.0% of the participants knew about UNESCO and 46.3% stated that they had partial knowledge about Mahmutbey Mosque. 44.7% of the participants did not research about the mosque, 30.0% stated that their architectural features were affected the most. 53.0% of the visitors knew that Mahmutbey Mosque is included in the UNESCO Tentativ List and 87.3% of them want it to be included in the World Heritage List. 50.4% of the respondents stated that they were undecided that the requirements around Mahmutbey Mosque were met. The participants stated that the rubbish bin was lack in at the rate of 95.0% and that at least the fountain was lack in at the rate of 8.3%. It is thought that participants are generally informed and conscious about about Mahmutbey Mosque and UNESCO.

Conclusion

Mahmutbey Mosque was determined to be the most effective place in Kastamonu visits of the participants. The biggest problem in not being able to gain tourism in Mahmutbey Mosque is the lack of publicity. When the distribution of the suggestions about Kastamonu tourism is examined, it is seen that the suggestions are related to the publicity of Kastamonu. This is proof of the lack of publicity of Kastamonu. In line with these results, effective publicity activities on the national and international platform that Mahmutbey Mosque is included in the UNESCO Tentativ List should be provided with the cooperation of local administrations and enterprises.

Enflasyondan Korunma Aracı Olarak Altın Yatırımı¹

Gold Investment as an Inflation Hedging Instrument

Huriye Gonca Diler²

Öz

Gelişmekte olan ekonomilerdeki bireyler, enflasyona karşı milli paranın satın alma gücünü korumak için pek çok alternatif yatırım aracı kullanmaktadır. Bu alternatiflerden birisi de altın yatırımıdır. Bilimsel nitelikli çalışmalar da ekonomilerin enflasyonist dönemlerinde bireylerin altın yatırım kararının gerçekten bir koruma aracı olup olmadığını araştırmaktadır. Bu çalışma, 'Türkiye'de altın yatırımı enflasyonist dönemlerde bir korunma aracı mıdır?' sorusuna cevap aramaktadır. Bunu yaparken altın fiyatları ve TÜFE aylık zaman serisi verilerini kullanarak, 1994-2019 dönemi analiz edilmiştir. Çalışmada geleneksel birim kök testlerinden ADF, KPSS ve Ng-Perron, endojen yapısal kırılmalı Lee ve Strazicich birim kök testi ve Yapısal Kırılmalı Toda-Yamamoto nedensellik testi ile altın fiyatları ve TÜFE arasında ilişki incelenmiştir. Bulgularımız, incelenen dönemde Türkiye'de altın yatırımının enflasyona karşı bir avantaj olduğunu savunan görüşü desteklememektedir.

Anahtar Kelimeler: Altın Fiyatları, Enflasyon, Yapısal Kırılma

Abstract

Individuals in developing economies use many alternative investment instruments to protect the purchasing power of national currency against inflation. One of these alternatives is the gold investment. Scientific studies investigate whether or the gold investment decision of individuals is really hedging instrument during the inflationary periods of economies. This study, 'Is it a hedging instrument gold investment in Turkey in inflationary period?' tries to answer its the question. While doing this, 1994-2019 period was analyzed by using gold prices and CPI monthly time series data. In the study, the relationship between gold prices and CPI was investigated with ADF, KPSS and Ng-Perron from of the traditional unit root tests, Lee ve Strazicich unit root test with endogenous structural break, a Toda-Yamamoto with structural breaks causality test. Our findings, in the period under, review doesn't support the view that an advantage against inflation of gold investment in Turkey.

Keywords: Gold Prices, Inflation, Structural Break

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: E22, E31, C22

Submitted: 25 / 01 / 2020

Accepted: 04 / 06 / 2020

¹ Bu makale, 21-24 Kasım 2019 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen 3. Uluslararası Zeugma Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur ve AKÜ BAP 18.KARİYER.30 no'lu projeden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi., AKU İİBF, hgdiler@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9937-1324

Giriş

Altın, insanlık tarihindeki en önemli materyallerden biri olarak kabul edilir. İki tür altın kullanımı vardır. Bunlar; süsleme, madalya, basılmış madeni para, elektrikli ve tıbbi bileşenlerin üretiminde altın kullanımı ile devletlerin yüksek riskli yatırım fonları ve diğer kurumsal ve bireysel yatırımcılar tarafından bir yatırım aracı olmasıdır. Altın yatırımının geleneksel olarak enflasyon ve diğer ekonomik belirsizliklere karşı etkin bir korunma olduğuna inanılmaktadır. Altın fiyatı enflasyonla birlikte artar, bu nedenle altın yatırımları enflasyona karşı etkin bir korunma olarak kullanılabilir (Ghosh, Levin, Macmillan ve Wright, 2004:3). Tarihsel olarak da altın dünyadaki parasal sistemde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, 1971'de Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle klasik altın standardının önemi azalmıştır. Fakat altının finansal sistemdeki önemi, büyük kurumsal ve bireysel yatırımcıların ilgisi nedeniyle hala devam etmektedir.

Yatırım kararı verme, özellikle yatırımla ilgili bilgileri sınırlı olan veya hiç olmayan insanlar için karmaşık bir süreçtir. Bu tür yatırımcılar genellikle piyasa trendlerini takip eder ve ılımlı bir risk ile dolgun getiri sunan yatırım araştırmalarına gider. Bu nedenle, farklı zaman dilimlerinde belirli yatırım alternatifleri bu tür yatırımcıların daha fazla ilgisini çeker. Altın, tüm fiziksel varlıklar arasında daha dayanıklı, taşınabilir, evrensel olarak kabul edilebilir ve otantik bir varlıktır. Her ne kadar dünya çapında altın kadınlar tarafından çok beğenilse de, Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal ve Afganistan gibi ülkelerinde altının süs eşyası olarak geleneksel kullanımı daha fazladır. Pakistan ve Hindistan'da altın mücevher çeyiz önemli bir parçasıdır. 2017 yılında Hindistan'ın altın ithalatı, 50 tona yükselmiştir (GFMS, 2019).

Altının ağırlığı, çeşitli ölçü birimleri ile nitelenirken, altın piyasasında fiyat ons olarak açıklanmaktadır. Altının değeri, 1 troy ons; 31,10 gr. şeklinde değerlendirilmektedir. Hindistan ve kimi Ortadoğu ülkelerinde tola (11,66 gr.), Tayvan, Hong Kong gibi ülkelerde ise tael (37,51 gr.) tercih edilmektedir (LBMA,2020).

Altın fiyatları, dünya genelinde tarihsel olarak yüksek seviyelere çıkmıştır ve artan altın fiyatları insanları çeşitli şekillerde etkilemiştir. Düşük gelirli insanlar, süs eşyaları biçiminde daha az geleneksel altın kullanımı yaparken, külçe altının talebi artık geleneksel altın süslemelerinden daha fazladır. Bankalar ve diğer yatırım alternatifleri, geçerli enflasyon oranının altında getiri oranları sunduklarında tasarrufları olan insanlar, servetlerini enflasyonist etkiden korumak için altına yatırım yapmaktadır. Altın yatırımı, banka mevduatları, ulusal tasarruf programları, yatırım fonları, yüksek getirili şirket tahvilleri gibi alternatiflerden daha fazla getiri sağladığı dönemlerde, yabancı büyük kurumsal yatırımcıları da ülkelere çekmektedir.

Ayrıca Hindistan, Çin ve Orta Doğu'daki altın takı talebindeki artış, uluslararası piyasalardaki altın talebini arttıran faktörler arasında yer almaktadır. Yıllık toplam altın talebinin yaklaşık üçte ikisi takı talebi oluşturmaktadır. Altın talebi, ülkelerdeki sosyoekonomik yapıya göre farklılaşmaktadır (WGC, 2020). Altının mücevher amaçlı talebinin dışında endüstriyel talebi de son yıllarda sıkça gündemdedir. Toplam altın talebinin yaklaşık %12'si çeşitli endüstri sektörlerine aittir. Altının ısı ve elektriği iyi iletmesi, elektronik sektöründe önemli bir ara mal olmasına olanak sağlamıştır. Elektronik sektördeki altın talebi, toplam endüstri talebinin yarısıdır. Endüstriyel amaçlı en çok altın talep eden ülkeler; Japonya, ABD ve Güney Kore'dir (Altaş, 2010).

Altını değerli bir maden yapan bir neden de arzının sınırlı olmasıdır. Dünyada altın arzı, ülkelerdeki maden işletmelerinde yapılan altın üretimi, önceki altın atıklardan dönüştürülen altın, merkez bankaları ve öteki resmi birimlerce yapılan altın satışlarının toplamı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, altın madencilik şirketlerinin gelecekte oluşacak fiyat hareketlerine karşı tedbir amacıyla yapılan vadeli satışlar da arz sayılmaktadır (WGC, 2020). Altın maden işletmeciliği, altın arzı içindeki en büyük paya sahiptir. Altın arzının yaklaşık %60'ı altın madencilik sayesinde. En önemli altın üreticisi ülkeler; Çin, Avustralya, Rusya, ABD, Kanada, Endonezya, Peru ve Güney Afrika'dır. İlk 8 ülke, toplam altın üretiminin yaklaşık %70'ini karşılamaktadır (GFMS, 2019). 2019 verilerine göre Türkiye'de altın madenciliğinin profiline bakıldığında; 1.5 milyar \$'lık arama ve 4.5 milyar \$'lık tesis yatırımı ile 1.7 milyar \$ ekonomiye katkı sağlanmaktadır. Türkiye'de 4660 ton altın potansiyeli ve 1500 ton'da rezervi bulunmaktadır. Altın üretimi, 2001-2019 yılları arasında toplam 340 ton olmuştur (AMD, 2020). 1995-2019 yılları arasında toplan altın ithalatı 4002 ton olurken, bu miktarın ortalama yıllık karşılığı 160 tondur (Borsa İstanbul, 2020). Ayrıca Merkez Bankası'nın 2019'daki altın rezervi, 413 ton olarak gerçekleşmiştir (WGC,2020)

Türkiye'de de dönemler itibarıyla yaşanan döviz kuru dalgalanmaları, dünya genelinde ve ülkede gerçekleşen düşük ekonomik büyüme gibi makro ekonomik durumlarda altına yatırım da artmaktadır. Altın, büyük ölçüde yalnızca fiziksel piyasalarda değil aynı zamanda vadeli işlem piyasasında kur ve enflasyon risklerine karşı korunmak için de takip edilmektedir. Altın vadeli işlem ticareti, Borsa İstanbul'un toplam işlem hacminin önemli bir kısmını oluşturur ve bu da sofistike yatırımcılar tarafından artmakta olan altın yatırımını göstermektedir.

Altın talep edenlerin bir kısmı tasarruflarının satın alma gücünü dönemin şartlarına göre korumak isteği ile hareket ederler. Yani ekonomideki yukarı yönlü fiyat hareketlerine karşı tasarruflarının cari değerini korumak isterler. Yukarı yönlü fiyat hareketleri, ülkedeki enflasyonu temsil etmektedir. Enflasyon, ortalama bir tüketicinin yıl içinde kullandığı tüm mal ve hizmetlerde meydana gelen fiyat değişikliği olarak tanımlanır. Hem bireyler veya firmalar açısından ve hem de toplum ve ekonominin bütünü açısından enflasyonun nelere neden olduğu önemlidir. Enflasyon en çok tüketicilerin ve yatırımcıların

karar alma aşamasında etkili olmaktadır. Yüksek enflasyon, ekonomik karar vericiler üzerinde belirsizlik oluşturarak kararları etkiler ve bireyleri tüketim ile yatırım konularında kararsızlığa sevk eder (TCMB, 2013). 1970'lerin ortalarından itibaren genel olarak çok yüksek enflasyon oranları yaşayan ülkemiz ekonomisi, 2000'li yıllarla birlikte yüksek enflasyon tanımına uygun seyreden fiyat artışlarına sahne olmaktadır. 1971-1979 döneminde yıllık ortalama enflasyon TÜFE'de %25,8, 1981-89 döneminde %43, 1990-1993'de %65,6 ve 1995-1999 döneminde %80,9 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2003'de TÜFE %44,8'e gerilemiştir (Yükseler, 2004). 2004-2014 döneminde TÜFE ortalama %8,2 ve 2015-2019 döneminde ise 12,28 olmuştur.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda çalışmanın amacı, 1940-2018 döneminde Türkiye'de izlenen iktisat politikalarının altın fiyatları ve enflasyon arasında bir ilişki ortaya çıkarıp çıkarmadığını araştırmaktır. Bu amaçtan hareketle 78 yıllık bir dönem içinde Türkiye ekonomisine yansıyan enflasyonist etkilerin, tasarruf sahiplerinin yatırım kararlarında altın fiyatlarını nasıl yönlendirdiğini irdelemek gerekmektedir.

Altın fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlıkları araştırılmıştır. Durağanlık analizlerinin sonuçları, değişkenler arasında bir ilişkinin araştırılmasının yararlı olacağını ortaya koymuştur. Mevcut literatürden farklı olarak değişkenler arası ilişki, Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile araştırılmıştır.

1. Teorik Çerçeve

Dünya ekonomisini ve küresel finansal düzeni etkileyen teknolojik gelişmeler ve yenilikçi finansal ürünler de dahil olmak üzere yapısal değişiklikler nedeniyle küresel finansal sistem giderek daha karmaşık hale gelmiştir. Özellikle son yirmi yıl birçok varlık sınıfını birbirine bağlayan ve aralarında güçlendirilmiş korelasyonlara yol açan bir küresel finansal entegrasyon dönemi olmuştur. Varlık yöneticileri ve politika yapımcıların gözünde bu karmaşık durum, finansal istikrarı sağlamak için çeşitlendirme ve diğer koruma önlemleri yoluyla korunmayı gerektiren zorlu bir sorundur (Mensi vd., 2017).

Altın tarihine bakıldığında güven unsuru olarak psikolojik nedenle gömüleme yapılmasının altın yatırıma sebep olduğu düşünülmektedir. Finansal sistemin tam anlamı ile yaygınlaşmadığı ve finansal yatırım araçlarının türlerinin geniş olmadığı ekonomilerde güven saiki, altın gömülmesine neden olmaktadır. Böylece altın, bir yatırım aracı olarak kabul görmektedir (Küçükaksoy ve Yalçın, 2017).

Genelde yatırımcıların geçmişte altın tutmasının temel nedenlerinden birinin altının enflasyona karşı bir risk olarak görülmesi konusunda hem fikir olmalıdır. Enflasyon, tüm dünyadaki yatırımcılar ve hükümetler için önemli bir makro sorundur. Beklenenden daha düşük gerçek getiri elde etme riskine satın alma gücü riski veya enflasyon riski denir. Satın alma gücü riski, paranın satın alma gücünü ve bir yatırımın gerçek getirisinin değerini düşürür. Böylece bireyler, yatırımcılar, portföy yöneticileri ve hükümetler satın almayı yönetmeyi ve riskten korunmayı amaçlamaktadır (Singh ve Joshi, 2019).

Yatırım olarak üç tür varlık vardır;

- Varlıkları kullanma; nakit, araba, tekne gibi kullanmak, tüketmek veya eğlenmek için satın alınır. Değer taşırlar ve yeniden satılabilirler, ancak kâr sahipliği için birincil hedef değildir.
- Yatırım varlıkları; satın alınan ve zaman içinde değer olarak büyümesi beklenen, tutarlı bir gelir sağlayan veya her ikisini birden sağlayan varlıklar. Örnek olarak uzun vadeli emeklilik hesabı varlıkları, alım-satım sermayesi yatırımları, petrol ve doğal gaz hisseleri, işletmeler, kiralık evler vb.
- Ticari varlıklar; genellikle risk yönetimi amacıyla satın alınır veya mevcut / gelecekteki piyasada daha yüksek bir fiyata yeniden satış için bir fırsat olduğu inancı nedeniyle kar kazanır. Kısa vadede, ticari varlıklar elde tutma süresi içinde kıymetli maden, döviz sözleşmeleri, türev sözleşmeleri ve hisse senedi ticareti gibi nakit akışları sağlayabilir.

Bu kategoriler birbirini dışlamaz. Örneğin, bir ev hem bir kullanım varlığı hem de bir yatırım varlığı olabilir. Hisse senetleri ve ETF'ler, yıllar boyunca sürekli olarak büyüyen ve temettü sahibine dağıtılabilecek yatırım varlıkları olarak satın alınabilir ve elde tutulabilir ya da gün boyunca alım satım varlıkları olarak alınıp satılabilir (Hubble, 2018).

Genel olarak altının finansal kriz, enflasyon, kredi temerrüdü ve alternatif varlıklar üzerindeki azalan getirilere yenilmez bir rol oynayarak önemli potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Altının bu özelliğine dayanarak merkez bankaları, finansal analistler ve yatırımcılar, küresel ekonominin maruz kaldığı önemli sıkıntılar karşısında altını değerli varlık olarak değerlendirmektedirler. Altındaki hareketler, emtia getirilerinin genellikle faiz oranlarından etkilenmesi nedeniyle hükümetler tarafından yakından izlenmektedir. Çünkü beklenmedik altın fiyatları, merkez bankalarını ihtiyatlı strateji formülasyonları için zorlayan yatırımcıların enflasyonist beklentilerini artıracaktır.

Ayrıca altın, bir ticaret varlığı özelliklerine çok benzer ancak bazı durumlarda bir melez olarak kabul edilebilir. Fiziksel altın, takılar veya koleksiyonlar için bir kullanım varlığı olarak üretilebilir veya çeşitlendirici bir yatırım varlığı olarak saklanabilir (Hubble, 2018). Altın, günümüzde tüm gelir düzeylerindeki tüketiciler arasında evrensel bir olgu haline gelmiştir. Bu, sadece zengin değil aynı zamanda gelir seviyesi düşük bireylerin de yatırım tercihidir (Jain, 2017).

Altının bir yatırım olarak geleceği belirsizdir ve yatırımcılar ile araştırmacılar arasındaki anlaşmazlık devam etmektedir. Erb ve Harvey (2013), altın yatırımı için altı yaygın argüman ileri sürmüşlerdir; enflasyon riskinden korunma, kur riskinden korunma, düşük reel getirili varlıklara alternatif, kriz zamanlarında güvenli sığınak, fiili altın standardına geri dönüş ve küresel piyasa değeri açısından portföy yetersizliğidir. Onlara göre bu altı argüman, ortak olarak enflasyondan korunma teması ile ilgilidir.

Dünya'da altının yatırım aracı olma açısından fiyatının belirlendiği ve işlem gördüğü belli başlı piyasalar bulunmaktadır. Bunlar;

- Londra Altın Piyasası ve Londra Külçe Piyasası Birliği: 1919 yılında kurulmuştur ve Londra kıymetli maden ticareti için küresel bir takas merkezidir. Tezgah üstü piyasa olan bu piyasada işlemler aracı kurumlar tarafından yapılır ve günde iki kez altın fiyatları ilan edilir. Spot ve türev işlemlerde yapılabilmektedir. Güney Afrika, Kanada, Avustralya, ABD ve Rusya satışlarını bu borsa aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bank of England, TCMB'nin altın rezervlerini de saklamaktadır. Londra altın borsası, fiziki altın talebini karşılayan bir borsadır. Londra Külçe Piyasası Birliği (LBMA), 1987'de kurularak kıymetli madenler piyasası ve piyasa düzenleyicileri arasında köprü görevi gören bir kurumdur. Londra Altın Piyasası'nın onay verme misyonunu yürütmektedir. Kıymetli madenler için rafinaj standartlarını belirlemek en önemli işlevidir. Piyasaların altın işlemlerinin bilgilendirici belgelerini de yayınlamaktadır. LBMA, 110 üyeye sahiptir (LBMA, 2020).
- Hong Kong Altın Borsası: Hong Kong altın borsası 1918 yılında kurulmuştur. Spot işlemler ile birlikte 1980 yılından itibaren uluslararası standartlarda vadeli işlemler de yapabilmektedir. Dördü altın, ikisi gümüş toplam 6 farklı işlem sistemi vardır. Hong Kong Borsası, fiyat sabitlemesi yapmaz. Sürekli bir ticaret için önemli bir bölgesel konumu vardır. Amerikan borsalarının kapanış saati, Hong Kong Borsası'nın açılış saati ve Avrupa borsalarının açılış saatleri de Hong Kong Borsası'nın kapanış saati olduğu için spekülâtorler bu piyasada arbitraj işlemi yapabilmektedir. Hong Kong Borsası'nın en büyük alıcıları; Güney Kore, Çin, Vietnam, Tayvan ve Endonezyadır (Altaş, 2010).
- Şanghay Altın Borsası (SGE): 2002'de Çin Merkez Bankası tarafından kâr amacı gütmeyen bir kurum olarak kurulmuştur. Fiziki altın ticareti yapılmasının yanı sıra banka, aracı kurum ve altın ticareti yapan firmalar üye olabilirler. Merkez Bankası onayı ile üyelerin sermaye yeterliliği sağlama gibi bazı kriterleri sağlaması gerekmektedir. 100'ün üzerinde üyeye sahiptir (SGE, 2020).

Altın, Türkiye'de tezgah üstü piyasalarda işlem gören bir yatırım aracıdır. 1993'de Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile birlikte altın sektörü İstanbul Altın Borsası şekline dönüşmüştür. Yakın dönemde ise yıllık işlem hacmi yaklaşık 9,5 milyar USD/ONS'a ulaşan altın faaliyetleri, Borsa İstanbul A.Ş. içinde oluşturulan Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası Bölümünde yapılmaktadır. Ayrıca Borsa İstanbul A.Ş.'deki Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasasında yaklaşık 2,8 milyar TL tutarında yıllık vadeli işlem hacmi olan saf altına dayalı vadeli işlem (futures) faaliyeti de yürütülmektedir. Yıllık işlem hacmi 10 trilyon TL civarındaki forex piyasasında altına dayalı kaldıraçlı işlemler de yapılmaktadır (Pirgaip, 2016).

Türkiye'de portföyünde ağırlıklı olarak altın yatırımı bulunan üç çeşit fon işlem görmektedir. Bunlar; altın yatırım fonları, altın emeklilik yatırım fonları ve altın borsa yatırım fonlarıdır (SPK, 2020). Altın yatırım fonlarının kurulabilmesi için ilk düzenleme 2002 yılında, ilk altın yatırım fonu da Ekim 2006'da faaliyete geçmiştir. Emeklilik yatırım fonları ise bireysel emeklilik sistemi içindeki kişilerin bireysel emeklilik hesaplarında katkı payları şeklinde değerlendirdikleri fonlardır. Emeklilik yatırım fonları için ilk düzenleme 2002'de yapılmıştır fakat altın emeklilik yatırım fonlarının uygulanabilmesini sağlayan düzenlemelerle beraber fon, Nisan 2013'de hayata geçmiştir. Yeni faaliyete geçen bir fon olan altın emeklilik yatırım fonları önceki yatırım fonlarına göre çok hızlı bir gelişim göstermiştir (Pirgaip, 2016).

Borsa yatırım fonları Türkiye'de 2004 yılında faaliyete geçmiştir. Bu fon, bir endekse göre hareket eden ve katılım payları borsada işleme tabi fonlardır. Borsa yatırım fonlarında katılım paylarının oluşumu ve fona iade işlemleri nakit ve portföydeki varlıkların taraflara yetkilendirilmiş bir aracı kurum aracılığıyla teslimi ile yapılmaktadır. Borsa altın yatırım fonu Temmuz 2006'da faaliyete geçerek altın yatırım fonları arasında kurulan ilk fon olma özelliğini taşımaktadır (Pirgaip, 2016).

2. Literatür Araştırması

Altın fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişki, iktisat literatüründe geniş şekilde tartışılmaktadır. Kaul ve Sapp (2006) ve Baur ve Lucey (2010) fiyat değişikliklerine karşı alınan zorunlu fakat rutin olmayan tedbiri, ekonomik depresyon dönemlerinde ilişkisiz olan veya belirli bir varlık ile ters ilişkisi olan durum şeklinde tanımlamaktadır.

Solt ve Swanson (1981), Koutsoyiannis (1983); Ho (1985); Sherman (1986); Jaffe (1989); Chua, Stick, ve Woodward (1990); Dooley, Isard ve Taylor (1995); Mahdavi ve Zhou (1997); Adrangi, Chatrath, ve Christie (2000); Smith (2002); Ghosh vd. (2004); Lucey, Tully, ve Poti (2004); Capie, Mills, ve Wood (2005); Lucey ve Tully (2006a, 2006b); Tully ve Lucey (2007); Joy (2011); Reboredo (2013), altına yatırım yapmanın önemini, döviz fiyatları, enflasyon, politik belirsizlik, düşük ekonomik büyüme, petrol fiyat hareketleri gibi makro olaylara karşı korumak için iyi çeşitlendirilmiş bir portföy oluşturma şeklinde vurgulamaktadırlar.

Altın fiyatları ile enflasyona karşı korunmak için altın kullanımı arasındaki uzun vadeli ilişki üzerine elde edilen ampirik sonuçlar karışıktır. Chua ve Woodward (1982), altının 1975-1980 döneminde altı büyük sanayi ülkesindeki yatırımcılar için enflasyona karşı etkin bir önlem olup olmadığını ele almıştır. Yalnızca ABD'li yatırımcıların enflasyona karşı kendilerini altın kullanarak riskten koruyabilecekleri tespit edilmiştir. Moore (1990)'a göre altın ve genel fiyatlar uzun ve kısa vadede enflasyona karşı iyi bir korunmadır. Aggarwal (1992) ise altın fiyatları ve enflasyon arasında uzun vadeli bir ilişki var ve kısa vadede önemli fiyat dalgalanmasının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ghosh vd. (2004), altın fiyatları ile enflasyon arasında uzun vadeli bağlantının varlığını ve altın yatırımının belirli koşullar altında fiyat oynaklığı üzerinde etkisini bir model yardımıyla araştırmıştır. Ranson ve Wainright (2005), İngiltere ve ABD verilerini kullanarak altın fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Enflasyon seviyesi ile altın fiyatları arasında pozitif bir bağlantı tespit edilmiş ve altın fiyatlarının çalışma döneminde enflasyon artışından 2-3 kat daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu durum, her iki ülkede de altın fiyatlarının enflasyona karşı korunma anlamı taşımaktadır. Levin ve Wright (2006), 1976-2005 döneminde ABD ekonomisine ilişkin verileri kullanarak altın yatırımı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmak için arz ve talep çerçevesini kullanarak, uzun vadeli bir ilişkiye yönelik değişkenler arasında eşbütünlüğe ulaşmıştır. Enflasyondan altın fiyatlarına doğru elastik bir pozitif ilişki olduğunu belirlenmiştir. Değişkenler arasında uzun süreli ortak entegrasyona da ulaşılmıştır. Ayrıca, altın fiyatlarının enflasyona karşı iyi bir korunma olabileceğine dair, enflasyonun altın fiyatları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu kanıtı ortaya çıkmıştır. McCown ve Zimmerman (2006), altının enflasyona karşı korunma konusundaki rolünü inceleyerek altını, piyasa riski olmayan bir varlık olarak belirlemişler. Tkacz (2007), 1994-2005 döneminde 14 ülkenin altın fiyatlarını ve enflasyon verilerini analiz etmiş ve altının çeşitli ülkeler için gelecek enflasyonu tahmin etmek için kullanılabileceğini tespit etmiştir. Blose (2010) ayrıca, enflasyonun altın fiyatlarını etkilemediğine dair bulgulara ulaşmış ve yatırımcının altın fiyatlarındaki hareketleri analiz ederek enflasyon seviyesini tahmin edemediği sonucuna varmıştır.

Ciner, Gurdgiev ve Lucey (2010), ABD ve İngiltere verileri kullanarak ana varlık sınıfları arasındaki geri dönüş ilişkilerini araştırmıştır. ABD ve İngiltere'de altın fiyatlarının koruma amaçlı işleminin ve enflasyona karşı güvenli bir yatırım olup olmadığı sorusunu analiz etmişler. Altın yatırımının sadece enflasyona karşı değil, aynı zamanda döviz kuru oynaklığına karşı da koruma ve güvenli bir yatırım olduğunu belirtmiştir. Taşçı (2010), Cumhuriyet altını fiyatının Dow Jones endeksi, ABD doları kuru, dünya altın fiyatları, faiz oranı, İMKB100 endeksi, ham petrol varil fiyatı ve tüketici fiyat endeksi değişkenlerinden etkilenip etkilenmediği 1994-2009 dönemi için incelemiştir. İMKB 100 endeksi, Dow Jones endeksi, dolar kuru ve petrol fiyatının altın fiyatını etkilemediğini, dünya altın fiyatları, faiz oranı ve tüketici fiyat endeksinin Cumhuriyet altını fiyatını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Wang, Lee ve Thi (2010), Ocak 1971 - Ocak 2010 döneminde ABD ve Japonya'da altının kısa ve uzun vadeli enflasyon riskinden korunma riskini araştırmıştır. Altının fiyat katılığının ve genel fiyat seviyesinin, uzun vadede enflasyona karşı korunma kabiliyetini etkilediğini tespit etmiştir. Japonya'da düşük hızlı dönemlerde, altın fiyatlarının enflasyona karşı koruma sağlayamadığını, ABD'de ise yüksek hızlı dönemlerde altın fiyatlarının enflasyona karşı korunma amacıyla kullanılabileceğini ileri sürmüştür.

Dicle, Levendis ve Al Qotob (2011), nominal faiz oranının enflasyon üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ve enflasyonun ABD ekonomisinde altın fiyatlarına yol açtığını açıkladı. Rubbaniy, Lee ve Verschoor (2011), altının Almanya için tüketici fiyat endeksi ile uyumlu tek metal olduğunu savunmaktadır. . Omag (2012), Türkiye'de nominal faiz oranlarının enflasyona yol açtığını, enflasyonun, altın fiyatlarının enflasyona karşı korunma aracı olduğunu doğrulayan altın fiyatları üzerinde olumlu bir etki yaptığını tespit etmiştir. Beckmann ve Czudaj (2013), ABD, İngiltere, Euro bölgesi ve Japonya'da altın yatırımının güvenli bir yatırım olup olmadığını analiz etmek için zamana göre değişen katsayı çerçevesi uygulamıştır. Altın yatırımının yatırımcılar için enflasyona karşı güvenli bir enstrüman olduğunu, bu etkinin ABD ve İngiltere'de Euro bölgesi ve Japonya'ya göre incelenen zaman tercihine bağlı olarak daha güçlü ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bilal, Talib, Haq, Khan ve Naveed (2013), Karaçi ve Bombay borsalarında altın fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre seriler arasında koentegrasyon ve nedensellik olmadığı ortaya çıkmıştır.

Aksoy ve Topcu (2013), 2003:1-2011:12 döneminde altın ile hisse senedi, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS), tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ve üretici fiyat endeksi (ÜFE) arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri, Engle-Granger ile Johansen eşbütünlüğe testi ve Granger nedensellik testi yaparak araştırmıştır. Altın getirisi ile hisse senedi getirileri arasında negatif, ÜFE temelli hesaplanmış enflasyon ile pozitif uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elmas ve Polat (2014), 1988:1-2013:3 döneminde altın fiyatlarını etkileyen talep yönlü faktörleri En Küçük Kareler Yöntemi ile incelemiştir. Altın fiyatlarını; petrol fiyatları, gümüş fiyatları ve enflasyon oranının pozitif, döviz kuru, Dow Jones Endeksi ve faiz oranının negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İnal ve Aydın (2016), altın fiyatlarına etki eden faktörleri 2003-2014 yılları aylık

verileri incelemiştir. Altın fiyatları ve petrol fiyatları, mevduat faiz oranları, gümüş fiyatları, enflasyon oranları ve reel döviz kurları değişkenleri arasındaki ilişkiler eşbütünleşme analizi ile test edilmiştir. Uzun dönemli ilişki ve büyüklüğü FMOLS yöntemiyle tespit edilmiştir. Kocatepe ve Yıldız (2016), 2007-2015 yılları arasında aylık verilerle Türkiye'deki altının gram fiyatı, ham petrol fiyatı, dolar endeksi, dolar kuru, Standard&Poor's 500 endeksi, BIST100 endeksi, Türkiye'deki enflasyon, tahvil ve faiz oranları, ABD'deki enflasyon, tahvil ve faiz oranları, gümüş ve bakır fiyatları arasındaki ilişkiyi yapay sinir ağları analizi ile incelemiştir. Bahsi geçen değişkenlerin gram altın fiyatını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Uluslararası çalışmalarda altın fiyatları ve diğer yatırım araçlarının veya makro değişkenlerin aralarındaki etki araştırılmıştır. Fakat aynı değişkenlere ait ilişkiler, Türkiye ekonomisi için sınırlı kalmıştır. Çalışmanın yapılma nedeni de bahsi geçen değişkenlerle Türkiye ekonomisi için sınırlı kalan literatüre katkı sağlamaktır. Mevcut çalışmalarda genellikle Türkiye ekonomisinin 2000'li yıllardan sonraki dönemine ait veriler kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmalarda yapısal kırılma yani makro ekonomik olayların, değişkenlerin gözlem değerlerine etki edebileceği dikkate alınmamıştır. Çalışmamız, ele aldığı geniş bir dönem itibarıyla altın fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemektedir ve kullandığı analiz yöntemlerindeki farklılık nedeniyle diğer çalışmalardan özgünlük ortaya koymaktadır.

3. Metodoloji

Türkiye'de altın fiyatlarının enflasyona karşı bir korunma aracı olup olmadığını test etmek için logaritmik doğrusal fonksiyon modeli belirlenmiştir. Logaritmik doğrusal fonksiyon modellemesi, tarafsız ve tutarlı sonuçlar sağladığı için tercih edilmiştir.

$$\ln G_t = \beta_0 + \beta_{INF} \ln INF_t + \mu_t$$

G_t ; altın fiyatı, INF_t ; tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ile ölçülen enflasyonu, μ_t ; bağımsız ve normal dağıldığı varsayılan kalıntı terimidir.

$\partial G_t / \ln INF_t > 0$ ise; altın fiyatı enflasyona karşı korunma, $\partial G_t / \ln INF_t < 0$ ise; altın fiyatı enflasyona karşı korunma değil.

Değişkenlerin durağanlık özelliklerini test etmek için uygulamalı ekonometri de çok sayıda birim kök testi mevcuttur. Bu birim kök testleri ADF; Dickey ve Fuller (1979), P-P; Phillips ve Perron (1988), KPSS; Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992), DF-GLS; Elliot, Rothenberg ve Stock (1996) ile Ng-Perron; Ng ve Perron (2001) tarafından yazılmıştır. Bu testler, serideki yapısal kırılma noktaları hakkında bilgi vermekte yetersiz olduğundan taraflı ve sahte sonuçlara neden olmaktadır.

Lee ve Strazicich (2003, 2004) tarafından geliştirilen testlerde ise temel hipotezin alternatifinin yapısal kırılmalı durağan olmaması gerekmektedir. Eğer, temel hipotezin alternatifi yapısal kırılmaların var olması şeklinde belirlenirse, seride yapısal kırılmalı birim kökün var olabileceği anlamına gelir. Yani temel hipotezin red edilmesi, birim kökün varlığını reddetmeyi değil de, yapısal kırılma olmayan birim kökün red edilmesi sonucunu ortaya çıkarır. Temel hipotezin red edilmesi, gerçekte seriler kırılmalarla fark durağan iken, yapısal kırılmalı trend durağan olarak değerlendirilmeye neden olur.

Lee ve Strazicich (2003, 2004), Schmidt ve Phillips (1992)'in Lagrange Çarpanları (LM) birim kök testini kullanarak, Zivot-Andrews birim kök testine alternatif tek kırılmalı, Lumsdaine-Papell birim kök testine alternatif iki kırılmalı birim kök testini geliştirerek serilerin yapısal kırılmalı trend durağan olarak değerlendirme sorununu çözmüşlerdir.

LM birim kök testi için; $y_t = \delta Z_t + e_t$ $e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t$ (1) regresyon denklemi kullanılır. Z_t ; dışsal değişkenlerin vektörü, ε_t ; iid $N(0, \sigma^2)$ özelliğini gösteren kalıntıları temsil etmektedir.

Düzeyde tek kırılmalı birim kök testi için Model A, D_t , $t \geq T_B + 1$ iken 1, diğer durumlarda 0 değeri alan gölge değişkeni için (1) numaralı modelde Z_t yerine $[1, t, D_t]'$ yazılarak oluşturulur. T_B , kırılma zamanıdır.

Düzeyde iki kırılmalı birim kök testi için Model AA, D_{jt} , $j = 1, 2$ için $t \geq T_{Bj} + 1$ iken 1 diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni için Z_t yerine $[1, t, D_t, DT_t]'$ yazılarak oluşturulur.

Düzeyde ve eğimde tek kırılmaya izin veren Model C, DT_t , $t \geq T_B + 1$ iken $t - T_B$ diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni için Z_t yerine $[1, t, D_t, D_t]'$ yazılarak oluşturulur.

Sabit terimde ve trendde iki kırılmaya izin veren Model CC, $j = 1, 2$ için DT_{jt} , $t \geq T_{Bj} + 1$ iken $t - T_{Bj}$ diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni için Z_t yerine $[1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]'$ yazılır.

Veri oluşturma, temel hipotez altında kırılmalarla ($\beta = 1$), alternatif hipotez $\beta < 1$ şeklindedir. LM birim kök test istatistiği, $\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \phi \tilde{S}_{t-1} + u_t$ şeklini alır.

LM birim kök temel hipotezini sınavan t istatistiği $\tilde{\tau}$ ile hesaplanır. Kırılma zamanları, aşağıdaki $\tilde{\tau}$ test istatistiğinin minimum olduğu noktalardır.

$$LM_{\tau} = inf_{\lambda} \tilde{\tau}(\lambda) \quad T \text{ gözlemleri, } j = 1, 2 \text{ için } T_{Bj} \text{ kırılma noktası, } \lambda_j = T/T_{Bj} \text{ 'dır.}$$

Yapısal kırılma noktası, kırılma bölgesinde $(0.15 \cdot T - 0.85 \cdot T)$ bu şekilde bulunur. Tek kırılmalı LM birim kök testi için kritik değerler Lee ve Strazicich (2004)'den, iki kırılmalı LM birim kök testi için kritik değerler Lee ve Strazicich (2003)'den sağlanır. Hesaplanan test istatistiği, kritik değerden büyük ise yapısal kırılmalı birim kök temel hipotezi kabul edilmez.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi, zaman serileri arasında aynı durağanlık düzeyleri olmasına ve değişkenler arasında koentegrasyon ilişkine bakılmaksızın nedensellik araştırması yapabilmektedir. Bu yöntem, değişkenlerin farklı düzeylerinde de standart VAR modeline uygun olduğunu ve serilerin bütünleşme derecelerini hatalı belirleme ihtimalini en aza indirdiği için kullanılmaktadır (Mavrotas and Kelly, 2001:100).

Nedensellik testini uygulamak için iki adım söz konusudur. İlk adım, gecikmeli uzunluğun (m) belirlenmesi, ikincisi, sistemdeki değişkenler için maksimum entegrasyon derecesinin (d_{max}) seçilmesidir. VAR'ın gecikme derecesini belirlemek için Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) Bilgi Kriterine bakılmaktadır. Daha sonra $p = (m + d_{max})$ gecikmelerinin toplamı ile VAR modeli tahmin edilmektedir. m VAR katsayı matrisine (tüm gecikmiş katsayılara uygulama yapmadan) Granger nedensellik testine sonuç çıkarmak için standard Wald testi uygulanır (Awokuse, 2003:130).

4. Veriler

Çalışmamızda altın fiyatları ve enflasyon, temel değişkenlerdir. Altın fiyatlarını; külçe altın gr fiyatı, enflasyonu ise 2003 bazlı yılı tüketici fiyat endeksi (TÜFE) temsil etmektedir. Analiz dönemi, 1994-2019 aylık değerleri kapsamaktadır. Değişkenlerin logaritmaları alınarak ölçek küçültülmüş ve analizler, bu veriler üzerinden yapılmıştır. Altın fiyatları, Borsa İstanbul'dan, TÜFE ise TCMB'den sağlanmıştır.

5. Bulgular

5.1. Durağanlık Analizi Bulguları

Serilerin durağanlık özelliklerini test etmek için çok sayıda birim kök testi mevcuttur. Çalışmada öncelikle ADF ve KPSS birim kök testleri kullanılmıştır. Tablo 1'de ADF ve Tablo 2'de KPSS birim kök testi sonuçlarına yer verilmiştir. ADF ve KPSS testi için %1 anlamlılık değerinden büyük istatistik değeri elde edilmiştir. Bu durum, tüm serilerin trend-intercept düzey değerinde durağan olmadığını ve değişkenlerin $I(1)$ 'de entegre olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Düzye (Trend-Intercept)	Birinci Fark	Sonuç
lnAU	-2.5522 (0.3028)	-8.8130 (0.0000)	I (1)
lnTÜFE	-2.3251 (0.4186)	-17.4079 (0.0000)	I (1)

- ADF testi için uygun gecikme uzunluğu, Akaike Bilgi kriteri ile belirlenmiştir.

Tablo 2. KPSS Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Düzye (Trend-Intercept)	Birinci Fark	Sonuç
lnAU	0.1557 (0.1460)*	0.0752 (0.1460)*	I (1)
lnTÜFE	0.1734 (0.1460)*	0.1115 (0.1460)*	I (1)

*%5 anlamlılık düzeyi tablo değeri

- KPSS testi için band genişliğinin belirlenmesinde Newey-West Bandwidth kriteri kullanılmıştır.

Baum (2004), ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin veri örneği küçük olduğunda düşük açıklayıcı gücünden dolayı taraflı sonuçlar üretebileceği belirtmektedir. Ng-Perron (2001), bu durumu ortadan kaldırabilmek için 4 farklı test istatistiği geliştirmiştir.

Çalışmanın daha güvenilir ve tutarlı sonuçlar ortaya koyması için Ng-Perron birim kök testi uyguladık. Ng-Perron (2001) testinde; MZa ve MZt olarak adlandırılan birim kök testlerinde temel hipotez birim kök var, MSB ve MPT birim kök testlerinde ise temel hipotez birim kök yok hipotezidir. Hesaplanan MZa ve MZt test istatistiklerinin tablo kritik değerlerinden küçük olması; birim kökün var olduğu, hesaplanan MSB ve MPT test istatistiklerinin tablo kritik değerlerinden küçük olması durumunda ise birim kökün yok olduğu reddedilmemektedir. Ng-Perron (2001) birim kök testinde otoregresif truncation gecikme uzunluğu, toplam gözlem sayısının küp kökü ($T^{1/3}$) şeklinde hesaplanır.

Tablo 3'deki Ng-Perron testi sonuçlarına göre altın fiyatları ve enflasyon serilerinin hesaplanan değerleri düzeyde tablo kritik değerlerden küçük, birinci farkta da MZa, MZt testleri için tablo kritik değerlerden büyük; MSB ve MPT testleri için altın fiyatları ve enflasyon serilerinin hesaplanan değerleri düzeyde tablo kritik değerlerden büyük, birinci farkta da tablo kritik değerlerden küçük bulunmuştur. Bu da altın fiyatları ve enflasyon serilerinin düzey değerlerinde durağan olmadığı, birinci farklarında ise 1. dereceden durağan yani I(1) olduğu anlamını taşımaktadır.

Tablo 3. Ng-Perron Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	MZa	MZt	MSB	MPT
lnAU	-7.4538 (-23.800)*	-1.9246 (-3.4200)*	0.2582 (0.1430)*	12.2391 (4.0300)*
dlnAU	-141.252 (-23.800)*	-8.4035 (-3.4200)*	0.0595 (0.1430)*	0.6467 (4.0300)*
lnTÜFE	-4.3221 (-23.800)*	-1.4687 (-3.4200)*	0.3398 (0.1430)*	21.0714 (4.0300)*
dlnTÜFE	-154.979 (-23.800)*	-8.8028 (-3.4200)*	0.0568 (0.1430)*	0.5882 (4.0300)*

* %1 anlamlılık düzeyi tablo değeri

Literatür kısmında yer verilen çalışmalarda, küresel piyasalarda meydana gelen önemli yapısal değişimlerin enflasyona ve diğer makro değişkenlere karşı altın fiyatlarının modellenmesini içermemektedir. Yapısal kırılmaları gösteren birim kök testleri, geleneksel birim kök analizlerine kıyasla etkin ve güvenilir sonuçlar sağlamaktadır.

İçsel tek kırılmayı araştıran LM birim kök testinin altın fiyatları ve TÜFE değişkenlerine ait bulguları ise Tablo 4'teki gibidir. Altın fiyatlarının kırılma tarihleri Model A için 2017-04, Model C için 2004-12, TÜFE'nin kırılma tarihleri Model A için 2003-01, Model C için 2003-09 olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin test istatistikleri incelendiğinde her iki model için de test istatistiğinin kritik değerden küçük olduğu görülmektedir. %5 anlamlılık düzeyinde her iki modeldeki kırılma tarihleri ile yapısal kırılmalı birim kök temel hipotezi kabul edilir. Yani serilerde birim kök vardır.

Tablo 4. Tek Kırılmalı LM Birim Kök Testi Bulguları

	lnAU MODEL A	lnTÜFE MODEL A	lnAU MODEL C	lnTÜFE MODEL C
Test İstatistiği	-2.1663	-1.8127	-2.8377	-3.0170
Gecikme Uzunluğu	5	1	4	8
Kırılma Tarihi	2017-04	2003-01	2004-12	2003-09
Kritik Değerler (%5)	-3.3003	-3.4870	-4.0796	-4.0682

Tablo 5'da temel ve alternatif hipoteze göre iki yapısal kırılmayı araştıran LM birim kök testinin sonuçları yer almaktadır. Değişkenlerin her iki modelde de hesaplanan test istatistikleri, kritik değerlerden küçüktür. Altın fiyatları ve TÜFE değişkenlerine ait her iki modele göre, iki kırılmalı birim kök temel hipotezi red edilmemektedir. Yani serilerde birim kök vardır.

Tablo 5. İki Kırılmalı LM Birim Kök Testi Bulguları

	LNAU MODEL AA	LNTÜFE MODEL AA	LNAU MODEL CC	LNTÜFE MODEL CC
Test İstatistiği	-2.5923	-1.8281	-6.5001	-19.2964
Gecikme Uzunluğu	3	1	4	3
Kırılma Tarihi	2004M12 - 2017M03	2003M01 - 2016M12	2004M12 - 2016M11	2002M11 - 2003M06
Kritik Değerler (%5)	-3.6349	-3.6349	-5.1509	-4.9897

Değişkenler arasında koentegrasyon ve/veya nedensellik analizi yapılabilmesi için gecikme uzunluğu hakkında uygun bilgiye sahip olmak gerekir. F istatistiğinin hesaplanması, gecikme uzunluğu seçimine çok duyarlıdır. Gecikme sayısının seçiminde az sayıda gecikme sayısı tercih edilmelidir. Fakat bu durum, boş hipotezin reddedilmesine de neden olabilir. Çok sayıda gecikme sayısı ise gerekli olmayan parametreleri dikkate alarak etkin gözlem sayısını azaltır ve testin gücünü zayıflar.

Uygun gecikme uzunluğu, minimum değeri gösterdikleri için AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu bilgiler dahilinde gecikme uzunluğu tablo 6'de görüldüğü gibi 2'dir.

Tablo 6. Maksimum Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1133.234	NA	6.006774	7.468642	7.493096	7.478424
1	-308.5410	1633.108	0.027149	2.069349	2.142711	2.098695
2	-295.4514	25.74858*	0.025573*	2.009549*	2.131819*	2.058460*
3	-293.7804	3.264979	0.025969	2.024871	2.196050	2.093347
4	-292.3831	2.711917	0.026418	2.041994	2.262081	2.130034
5	-288.6919	7.115221	0.026472	2.044026	2.313021	2.151630
6	-287.7959	1.715360	0.027019	2.064447	2.382351	2.191616
7	-287.4467	0.664044	0.027678	2.088465	2.455277	2.235198
8	-287.0338	0.779520	0.028341	2.112065	2.527785	2.278363

5.2. Yapısal Kırılmalı Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Bulguları

Çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testinin ilk aşaması olarak AU ve TÜFE değişkenlerinin düzey değerleri kullanılarak standart VAR modelinin belirlenmesi gerekmektedir. Fakat yapısal birim kök analizlerinin de gösterdiği gibi serilerde yapısal kırılma söz konusudur. Yapısal kırılma sorununun giderilerek VAR modelinin kurulması modelin güvenilirliğini arttıracaktır. Buradan hareketle serilerdeki 2004M12 - 2016M11 ve 2002M11 - 2003M06 yapısal kırılma tarihlerine dört tane kukla değişken atayarak yapısal kırılma sorunu giderilmiştir. Bu kukla değişkenler, dışsal değişken olarak Toda-Yamamoto nedensellik analizine dahil edilerek model oluşturulmuştur.

VAR modeli belirlenirken gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz Bayesian (SBC) ve Hannan ve Quinn (HQC) bilgi kriterleri dikkate alınmıştır. SBC ve HQC bilgi kriterleri 2 gecikmeyi gösterdiği için standart VAR modelinin gecikme uzunluğu da 2 olarak belirlenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testinin ikinci aşamasında ise değişkenlere ait zaman serilerinin tümü I(1) olduğu için entegrasyon derecesi (dmax) 1 olarak belirlenmiştir. Standart VAR modeline ilişkin gerçek gecikme uzunluğu da 2'dir. Standart VAR modeline entegrasyon derecesi (dmax) ilave edilerek gecikme uzunluğu 3'ye yükseltilmiştir.

Gecikme uzunluğu değiştirilerek oluşturulan yeni VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi ile tahmin edilmiştir. SUR yönteminin kullanılmasının nedeni, model tahmini kısmında tahmin edilen nedensellik analizine yönelik denklemlerin hata terimlerindeki heteroskedastisiteyi (değişen varyans) ve hata terimleri arasındaki korelasyonu (otokorelasyon) dikkate almasıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra AU ve TÜFE değişkenleri için Toda-Yamamoto nedensellik testinin sonuçları Tablo 7'da gösterilmiştir. Tablodaki değerler, Türkiye'de altın fiyatlarının TÜFE'den, TÜFE değişkeninin de altın fiyatlarındaki değişimlerden etkilenmediğini göstermektedir. Bu sonuçlar, literatürde genel olarak ortaya çıkan ülkelerde altın fiyatlarının enflasyona karşı korunma mekanizması olduğu görüşünü desteklememektedir.

Tablo 7. Altın Fiyatları ve TÜFE Değişkenleri Yapısal Kırımlı Toda–Yamamoto Nedensellik Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	MWald Test İstatistiği		Nedenselliğin Yönü
	AU	TÜFE	
AU	-	5.705682 (0.1268)	TÜFE \rightarrow AU
TÜFE	0.050088 (0.9971)	-	AU \rightarrow TÜFE

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Türkiye'de altın fiyatlarının enflasyona karşı riskten korunma aracı olup olmadığını araştırarak literatüre katkıda bulunmaktadır. Altın fiyatları ve TÜFE arasındaki bir ilişkinin araştırılabilmesi için öncelikle geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök analizleri yapılmıştır. Birim kök analizleri sonucunda değişkenlerin birinci farkında durağan olduğunu göstermiştir. Yapılan nedensellik analizi, altın fiyatları ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik olmadığını göstermiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucunda Türkiye'de altın fiyatlarının enflasyona karşı iyi bir korunma aracı olduğu görüşü doğrulanmamıştır.

Uluslararası literatürde yapılan çalışmalarda altın fiyatlarının, ülkelerin ekonomik yapılarına göre değişiklik göstererek, enflasyondan korunma aracı olduğunu görülmektedir. Türkiye'deki bazı çalışmalarda da altın fiyatlarının makro değişkenlerden ve enflasyondan etkilendiği sonucuna varılmaktadır. Özellikle Türkiye üzerine yapılan bu çalışmalarda incelenen dönemin 2000'li yıllardan sonra olduğu ve genellikle yapısal kırılmaların dikkate alınmadan yapıldığı görülmektedir. Çalışmamızda 1994-2018 dönemi aylık verileri ele alınmıştır ve yapısal kırılmalı birim kök analizleri kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında çalışma, literatürdeki mevcut çalışmalardan incelenen dönem ve analiz yöntemleri olarak farklılık arz etmektedir.

Bu çalışma, yatırımcıları ve iktisat politikasına yön verenleri ilgilendirmektedir. Çalışmanın bulgularının, Türkiye'de altın fiyatlarının ve enflasyonist hareketlerin birbirini tetikleyen bir yapıda olmayabileceğini göstermesi nedeniyle politika yapıcılara ve analistlere sinyal vermektedir. Politika yapıcılar perspektifinden bakıldığında çalışma, küresel altın fiyatlarının yükselmesinin ardından ülkedeki altın fiyatlarının, enflasyonist baskının haricinde başka faktörlerden etkilenebileceğini göstermektedir. Türkiye'de altın fiyatları ve TÜFE arasındaki ilişki, politika düzenleyicilerinin ekonomik teşvik amacıyla para tabanını arttırması durumunda, küresel olarak altın fiyatındaki artışın enflasyon üzerinde yukarı doğru spiral etkisi oluşturabileceğini düşündürmektedir. Sermaye piyasasındaki yatırımcılar açısından ise Türkiye'de altın yatırımı yapılmasının tek başına güvenli bir yatırım olmayabileceğine işaret etmektedir. Çünkü enflasyondaki yükselişin paranın gerçek değerini azaltması, insanların varlıklarının değerini korumak ve ek getiri elde etmek için altın dışında diğer alternatif yatırım yollarına da başvurması gerekebilmektedir. Yatırımcının varlık portföylerinin daha iyi varlık tahsisi yapmasını sağlayacak şekilde çeşitlendirdiğini göstermektedir. Yatırımcılar, maddi varlıkların portföyü ve hisse portföyü gibi diğer portföylerde de yatırım yapmaktadırlar.

Altın yatırımı özellikle dövizlere güvenin azaldığı makro ekonomik verilerin açıklanacağı, ülkeler arası ilişkilerde sorunların yaşandığı, ülkelerde ekonomik ve siyasi karmaşaların yaşandığı, dünya üzerinde salgın hastalık, doğal afet, savaş gibi olumsuz olayların yaşandığı zamanlarda yapılmaktadır. Bu dönemlerde uluslararası genel kabul görmüş döviz değerlerinde aşırı dalgalanmalar olmakta ve birçok yatırımcı emita yatırımı yapmayı daha güvenilir bulmaktadır. Altın, ülkelerin birincil rezerv ürünü olduğundan güvensizlik durumlarında tercih edilmektedir.

Altın yatırımının, altın borsası gibi bireysel ve kurumsal yatırımcılar tarafından tercih edilen güvenilir ve risksiz kurumlarda yapılması doğru olacaktır. Forex piyasası da altın yatırımı için piyasanın işlem özellikleri açısından çok kazançlı yatırım şeklidir. Çift yönlü işlem, kaldıraç sistemi, risklerin sınırlandırılabilirliği, tüm dünya yatırımcıları ile aynı imkanlarla işlem yapılması, internetten 5/24 işlem gibi özellikler, bu piyasayı altına yatırım yapmak isteyen kişiler için cazip kılmaktadır.

Gelecekteki araştırmalarda altın yatırımının döviz kuruna karşı bir riskten korunma aracı olup olmadığı araştırılabilir. Benzer şekilde Türkiye'nin makroekonomik politikalarının etkisi yapısal kırılma testleri ile enflasyona karşı bir riskten korunma aracı olarak emtia fiyatları için de araştırılabilir.

Kaynakça

- Adrangi, B., Chatrath, A., ve Christie, D. R. (2000). Price Discovery in strategically-linkedmarkets: The Case of The Gold-silverspread. *Applied Financial Economics*, 10, 227–234.
- Aggarwal, R. (1992). Gold markets. In P. Newman, M. Milgate, & J. Eatwell (Eds.), *The New Palgrave Dictionary of Money and Finance: Vol. 2* (pp. 256–257). Macmillan: Basingstoke.
- Aksoy, M. ve Topcu, N. (2013). Altın ile hisse senedi ve enflasyon arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 59-78.
- Altaş, G. (2010). Altın Piyasaları. *Sermaye Piyasasında Gündem*, 91, 8-26.
- Altın Madencileri Derneği (AMD). www.altinmadencileri.org.tr
- Awokuse, T. O. (2003). Is the export-led growth hypothesis valid for Canada? *Canadian Journal of Economics*, 36(1), 126-136.
- Baum, C. F. (2004). Topics in time series regression modeling. In United Kingdom Stata Users' Group Meetings 2004.
- Baur, D. G., ve Lucey, B. M. (2010). Is gold a hedge or a safe haven? An analysis of stocks, bonds and gold. *Financial Review*, 45(2), 217–229.
- Beckmann, J., ve Czudaj, R. (2013). Gold as an inflation hedge in a time varying coefficient framework. *The North American Journal of Economics and Finance*, 24, 208–222.
- Bilal, A. R., Talib, N. B. A., Haq, I. U., Khan, M. N. A. A., ve Naveed, M. (2013). How gold prices correspond to stock index: Acomparative analysis of Karachi stock exchange and Bombay stock exchange. *World Applied Sciences Journal*, 21, 485–491.
- Blose, L. E. (2010). Gold prices, cost of carry and inflation. *Journal of Economics and Business*, 62, 35–37.
- Capie, F., Mills, T. C., ve Wood, G. (2005). Gold as hedge against the Dollar. *Journal of International Financial Markets, Institutionsand Money*, 15, 343–352.
- Chua, J., ve Woodward, R. S. (1982). Gold as an inflation hedge: A comparative study of six major industrial countries. *Journal of Business Finance and Accounting*, 9(2), 191–197.
- Chua, J., Stick, G., ve Woodward, R. (1990). Diversifying with gold stocks. *Financial Analysts Journal*, 46, 76–79.
- Ciner, C., Gurdgiev, C., ve Lucey, B. M. (2010). Hedges and safe havens: An examination of stocks, bonds, gold, oil and exchange rates. *International Review of Financial Analysis*, 29, 202-211.
- Dickey, D., ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimates for autoregressive time series with unit root. *Journal of The American Statistical Association*, 74, 427–431.
- Dicle, M. F., Levendis, J., ve Al Qotob, J. M. (2011). Is gold a safety asset? New Orleans: College of Business, Loyola University.
- Dooley, M. P., Isard, P., ve Taylor, M. P. (1995). Exchange rates, country-specific shocks, and gold. *Applied Financial Economics*, 5(3), 121–129.
- World Gold Council (WGC) (2020), www.gold.org
- Elliot, G., Rothenberg, T. J., ve Stock, J. H. (1996). Efficient tests for an autoregressive unit root. *Econometrica*, 64, 813–836.
- Elmas, B. ve Polat, M. (2014). Altın fiyatlarını etkileyen talep yönlü faktörlerin tespiti: 1988-2013 dönemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 171-187.
- Erb, C. B., ve Harvey, C. R. (2013). The golden dilemma. *Financial Analysts Journal*, 69(4), 10–42.
- Ghosh, D., Levin, E. J., Macmillan, P., ve Wright, R. E. (2004). Gold as an inflation hedge? *Studies in Economics and Finance*, 22, 1–25.

- GFMS, (2019). Gold Survey. <http://solutions.refinitiv.com/MetalsResearch>
- GFMS, (2017). http://www.business-standard.com/article/economy-policy/gold-imports-surge-to-50-tonnes-on-pent-up-demand-gfms-117030100393_1.html
- Ho, Y. K. (1985). Test of the incrementally efficient market hypothesis for the London gold market. *Economics Letters*, 19, 67–70.
- Hubble, A. (2018). The great suppression: actions and implications for gold investors. *Journal of Financial Planning*, 31(7), 46-52.
- İnal, V. ve Aydın, M. (2016). *Altın fiyatlarını etkilemesi beklenen faktörler üzerine bir inceleme*. Paper presented at International Congress on Politic, Economic and Social Studies, İstanbul, Turkey.
- Jaffe, J. (1989). Gold and gold stocks as investments for institutional portfolios. *Applied Financial Analysts Journal*, 45, 53–59.
- Jain, D. (2017). Gold is more a necessity than a luxury in India. people research on India's consumer economy (PRICE). <http://www.ice360.in/events/gold-is-more-a-necessity-than-a-luxuryin-india>
- Joy, M. (2011). Gold and the US Dollar: Hedge or heaven? *Financial Research Letters*, 8, 120–131.
- Kaul, A., ve Sapp, S. (2006). Y2K Fears and safe heaven trading of US Dollar. *Journal of International Money and Finance*, 25, 760–779.
- Kocatepe, C. İ. ve Yıldız, O. (2016). Ekonomik endeksler kullanılarak Türkiye'deki altın fiyatındaki değişim yönünün yapay sinir ağları ile tahmini. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(3), 926-934.
- Koutsoyiannis, A. (1983). A short-run pricing model for a speculative asset, tested with data from the gold bullion market, *Applied Economics*, 15, 563–581.
- Küçükaksoy, İ., ve Yalçın, D. (2017). Altın fiyatlarını etkileyebilecek faktörlerin incelenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 1-20.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P., Schmidt, P., ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationary against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics*, 54, 159–178.
- Lee, J., ve Strazicich, M.C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J., ve Strazicich, M.C. (2004). Minimum LM unit root test with one structural break. *Appalachian State University Working Papers*, 4(17), 1-15.
- Levin, E. J., ve Wright, R. E. (2006). Short-run and long-run determinants of the price of gold. [Available online at: <https://www.gold.org/goldhub/research/short-run-and-long-run-determinants-price-gold>], Retrieved on October 23, 2019.
- Lucey, B. M., Tully, E., ve Poti, V. (2004). International portfolio formation, skewness and the role of gold, *Institute for International Integration Studies Discussion*, 30, 1-25.
- Lucey, B. M., ve Tully, E. (2006a). The evolving relationship between gold and silver 1978–2002: Evidence form a dynamic co-integration analysis. *Applied Financial Economics*, 7, 711–733.
- Lucey, B. M., ve Tully, E. (2006b). Seasonally, risks and returns in daily comex gold and silver data 1982–2002. *Applied Financial Economics*, 16, 319–333.
- Londra Külçe Piyasaları Birliği (LBMA), www.lbma.org.uk
- Mahdavi, S., ve Zhou, S. (1997). Gold and commodity prices as leading indicators of inflation: Tests and long-run relationship and predictive performance. *Journal of Economics and Business*, 49, 475–489.
- Mavrotas, G., ve Kelly, R. (2001). Old wine in new bottle: Testing causality between savings and growth. *The Manchester School Supplement*, 1463-6786, 97–105.
- McCown, R. J., ve Zimmerman, J. R. (2006). Is gold a zero-beta asset? Analysis of the investment potential of precious metals, [Available online at: <http://ssrn.com/paper=920496>], Retrieved on October 23, 2019.

- Mensi, W., Hammoudeh, S., Al-Jarrah, I. M. W., Sensoy, A., ve Kang, S. H. (2017). Dynamic risk spillovers between gold, oil prices and conventional, sustainability and islamic equity aggregates and sectors with portfolio implications. *Energy Economics*, 67, 454-475.
- Moore, G. (1990). Gold prices and a leading index of inflation. *Challenge*, 33, 52-56.
- Ng, S., ve Perron, P. (2001). Lag length selection and the construction of unit root tests with good size and power. *Econometrica*, 69, 1519-1554.
- Omag, A. (2012). An observation of the relationship between gold prices and selected financial variables in Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 55, 196-204.
- Phillips, P. C. B., ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regressions. *Biometrika*, 75, 335-346.
- Pirgaip, B. (2016). Türkiye'de altın ve altına dayalı yatırım araçlarının karşılaştırmalı performans analizi. *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(619), 9-23.
- Ranson, D., ve Wainright, H. C. (2005). Why gold, not oil, is the superior predictor of inflation. *Gold Report*, World Gold Council. [Available online at: <https://www.gold.org/goldhub/research/why-gold-not-oil-superior-predictor-inflation>], Retrieved on October 23, 2019.
- Reboredo, J. C. (2013). Is gold a hedge or safe heaven against oil price movements? *Resources Policy*, 38, 130-137.
- Rubbiani, G., Lee, K. T., ve Verschoor, W. F. C. (2011). Metal investments: Distrusts killer or inflation hedger? [Available online at: <http://ssrn.com/abstract=1916283>], Retrieved on October 23, 2019.
- Schmidt, P. ve Phillips, P.C.B. (1992). LM Tests for a unit root in the presence of deterministic trends. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3), 257-287.
- Sherman, E. (1986). Gold investment: Theory and application. New York: Prentice Hall.
- SGE, (2020). www.sge.sh
- Singh, N. P., ve Joshi, N. (2019). Investigating gold investment as an inflationary hedge. *Business Perspectives and Research*, 7(1), 30-41.
- Smith, G. (2002). Tests of random walk hypothesis for London gold prices. *Applied Economics Letters*, 9, 671-674.
- Solt, M. E., ve Swanson, P. J. (1981). On the efficiency of the markets for gold and silver. *Journal of Business*, 54, 453-478.
- SPK (2020). www.spk.gov.tr
- Taşçı, F. İ. (2010). Ekonometrik bir yaklaşımla altın piyasasının incelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tkacz, G. (2007). Gold prices and inflation, *Bank of Canada Working Paper*, 235, 1-30.
- Tully, E., ve Lucey, B. M. (2007). A power GARCH examination of the gold market. *Research in International Business and Finance*, 21, 316-325.
- TCMB (2013). Enflasyon ve fiyat istikrarı. www.tcmb.gov.tr
- Wang, K. M., Lee, Y. M., ve Thi, T. B. N. (2010). Time and place where gold acts as inflation hedge: An application of long-run and short-run threshold model. *Economic Modeling*, 28, 806-816.
- Yükseler, Z. (2004). Türkiye'de enflasyonist süreç ve etkileyen faktörlere ilişkin bir değerlendirme. *Düşen enflasyon ortamında yaşamak, Çalışma raporu*, Ankara.
- www.borsaistanbul.com
- www.tcmb.gov.tr
- www.tuik.gov.tr

Extended Abstract

Aim and Scope

Purpose of the study is to examine whether the economic policies which have been followed in 1994-2019 by Turkey have revealed a relationship between gold prices and inflation. Based on such purpose, how inflationary effects which have been reflected upon Turkish economy, manipulate gold prices in investment decisions of savers needs to be addressed.

Effect between gold prices and other investment instruments or macro variables has been examined in international studies. However, the relations of same variables have been remained rather limited on Turkish economy. The reason of this study is to contribute to the literature with mentioned variables which has been limited in Turkish economy. Present studies generally focus on the period after 2000s of Turkish economy. Due to the differences in used analysis methods which the relation between gold prices and inflation of that period and macro factors taken into consideration, our study is distinct from other studies.

Methods

In order to examine the relation between gold prices and inflation, stability of variables have been researched using traditional and structural break unit root tests. Unit root analyses and traditional unit root tests ADF; Dickey and Fuller (1979), P-P; Phillips and Perron (1988), KPSS; Kwiatkowski, Phillips, Schmidt and Shin (1992) with Ng-Perron; Ng and Perron (2001) and Lee ve Strazicich (2003-2004) is endogenous structural break unit root test. These tests are guidance for cointegration and/or causality tests that will be used in examining a relation between variables. Traditional unit root tests cause partial and false results due to being insufficient in giving information about structural break points in the series. Therefore, unit root tests where structural breaks are taken into consideration are more reliable. By comparing the results of traditional and structural break unit root tests, cointegration and/or causality tests should be headed for.

The direction of the relationship between the variables has investigated with the Toda-Yamamoto causality test. This analysis is able to make causality research without having to look at cointegration relationship between variables and same unit root test levels between time series. This method is used because it is suitable for standard VAR model at different levels of variables and it reduces probability of determining the integration degree of series falsely to minimum. With Toda-Yamamoto causality analysis, the direction of the relation between variable is determined.

Findings

To analyze the stationarity levels of the variables, primarily ADF and KPSS unit root tests have been used in the study. For ADF and KPSS tests, statistical value which is bigger than 1% significant value has been obtained. This case indicates that all series are not stationary at trend-intercept level and variables are integrated in $I(1)$. When data sample of ADF and KPSS unit root tests are small, Ng-Perron unit root tests have been carried out by taken into consideration that it may produce partial results due to low explanatory power. According to the Ng-Perron test results, it has been found that calculated values of gold prices and inflation series are smaller than critical values, in first-difference they are bigger than critical values for Mza, Mzt; for MSB and MPT tests calculated values of gold prices and inflation series are bigger than critical values, in first-difference they have found lower than critical values. This indicates that they are not stationary at level values of gold prices and inflation series, they are stationary at $I(1)$. Later, Lee ve Strazicich (2003-2004) unit root test which shows the unknown two structural break in the series has been performed. In the existence of the structural breaks of all series, it can be seen that there is one unit root problem in level. Variables are stationary in first-difference, in other words, $I(1)$.

Variables of the study are stationary in first-difference, revealed that a relationship could be explored between the variables. Johansen cointegration test determined that the error term of the model established with the same stable stationary variables is higher than the absolute table value obtained at 5% significance level as a result of unit root test. Multiple cointegration was determined between gold prices and CPI variables. Later, as a result of unit root analyses, standard VAR model has been determined in the study by using the level values of AU and CPI variables as a first stage of Toda-Yamamoto causality test. While determining the VAR model, information criteria of Schwarz Bayesian (SBC) and Hannan and Quinn (HQC) have been taken into consideration in the selection of lag length. Since SBC and HQ information criteria have shown 2 lag, lag length of standard VAR model has been determined as 2. In the second stage of Toda-Yamamoto causality test, due to all time series that belong to variables are $I(1)$, integration degree (dmax) has been determined as 1. True lag length of standard VAR model is 2. By including the integration degree (dmax) to Standard VAR model, lag length has been increased to 3. New VAR model which has been constructed by changing the lag length has been estimated with Seemingly Unrelated Regression (SUR) method. Estimated model shows that gold prices in Turkey have not been affected by CPI on the contrary CPI variable has been affected by the fluctuations in gold prices. These results do not support the view which gold prices are defense mechanism against inflation in the literature.

Conclusion

As a result of Toda-Yamamoto causality analysis, the view which gold prices are not a good defense weapon against inflation in Turkey has been confirmed. Findings of the study showing gold prices in the country as a structure which affects inflation pressure in the economy signals the policy makers and analysts. When looked from the perspective of policy makers, the study shows that after the increase in global gold prices, inflation pressure in the country has increased. Investors invest in gold is not likely to occur in Turkey in terms of making a safe investment. Because the rise in inflation may decrease the real value of money, people may have to resort to alternative investment ways such as gold to protect the value of their assets and obtain additional returns. This suggests that gold investment alone cannot be used as a tool to reduce inflation pressure to a sustainable level.

In studies which have been conducted in international literature, it is seen that gold prices show changes according to the economical structures of countries and they are defense mechanism against inflation. In studies conducted in Turkey, it is concluded that gold prices have been affected by macro variables and inflation. It is seen that the period which has been examined especially in studies about Turkey is the period after 2000s and generally structural breaks have not been taken into consideration in studies. In our study, monthly data for the period 1994-2019 has been discussed and structural break unit root analyses have been performed. When considered from this point of view, our study differs from existing studies as examined period and analysis methods.

Turist Rehberlerine Yönelik Elektronik Yorumların İçerik Analizi: TripAdvisor rneđi¹

Content Analysis of Electronic Comments on Tourist Guides: Example of TripAdvisor

Arzu Balıkođlu², Hasret Ulusoy Yıldırım³, Necdet Hacıođlu⁴

z

Bu alışmada ziyaretçilerin elde edecekleri tatil deneyimlerinde önemli bir faktör olan turist rehberlerinin mesleki yeterliliklerinin mevcut durumunun ortaya çıkarılması ve ziyaretçilerin rehberli turlardan memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda turist rehberlerine yönelik sanal ortamda yapılan elektronik yorumlar incelenmiştir. Turist rehberlerine yönelik yapılan elektronik yorumlar Dünya'nın en büyük seyahat bilgi kaynağı olan TripAdvisor sitesinden elde edilen veriler yardımıyla değerlendirmeye alınmıştır. Türkiye'de 2018 yılında en çok ziyaret edilen 10 örenyerinde hizmet veren turist rehberlerine yönelik yapılan elektronik yorumlar içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi esnasında toplamda 15.217 yorum incelenmiş ve turist rehberi ile ilgili yapılan 1.297 yorum içerisinden 74 adet olumlu ve 50 adet olumsuz olmak üzere toplamda 125 tema saptanmıştır. Olumlu temaların tekrarlanma sıklığı 2.513, olumsuz temaların tekrarlanma sıklığı 204 olmak üzere temaların toplamda 2.717 kere tekrarlandığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları ziyaretçilerin genel olarak olumlu deneyim yaşadıklarını ve memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Değerlendirme sonucunda ortaya çıkan olumlu temalarda; genel olarak harika/muhteşem/şahane/mükemmel/bilgili/detaylı bir anlatım gerçekleştirmek/o zamanda yaşıyormuş hissi vermesi ve alanı canlı hale getirmek/unutulmaz bir tur deneyimi yaşatmak temalarının en sık tekrarlananlar olduğu belirlenmiştir. Olumsuz temalar içerisinde ise rehberin hızlı tur yapması ve grubu acele ettirmesi/komisyona için satışa zorlamak/taban ücretin altında tur yapmak veya fiyat üzerinden pazarlık yapmak/eksik bilgilendirme yapmak temaları en sık tekrarlananları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberi, Elektronik Yorum, İçerik Analizi, TripAdvisor.

Abstract

In this study, it is aimed to examine the e-comments made for tourist guides in order to reveal the current status of professional competences of tourist guides which is an important factor in the vacation experiences of visitors and to determine the satisfaction of visitors in the guided tours. Electronic comments for tourist guides were evaluated with the help of data from the TripAdvisor site which is the world's largest travel information source. In Turkey in 2018, the most visited 10 archaeological site where tourist guides give service that electronic comments made on TripAdvisor for these archaeological sites were subjected to the content analysis. As a result of content analysis, 15,217 comments have been analyzed and totally 125 theme have been determined, 74 of which are positive and 50 of which are negative, from 1,297 comments on tourist guides. The themes are totally 2,717 times repeated. Repetition frequency of positive themes are 2,513 and the repetition frequency of negative themes are 204. Research results show that visitors have a positive experience and their satisfaction level is high. As a result of evaluation, positive themes such as wonderful/great/awesome/excellent/knowledgeable/perform a detailed narration/make it feel alive at the time and make the space alive/provide an unforgettable tour experience were the most frequently repeated in general. In negative themes make a quick tour and rush the group/force for sales commissions/make a tour under the base rate or haggle over price/make missing information were the most frequently repeated themes.

Keywords: Tourist Guide, Electronic Comment, Content Analysis, TripAdvisor.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: L8, L83, Z32

Submitted: 27 / 01 / 2020

Accepted: 25 / 05 / 2020

¹ Bu makale 29-30 Nisan 2019 tarihlerinde gerekleştirilen II. Turizm Rehberliği Kongresi'nde zet bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Balıkesir niversitesi, arzukilic89@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6284-4661

³ Arş. Gör., Balıkesir niversitesi, hasretulusoy@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1633-6804

⁴ Prof. Dr., İstanbul Geleşim niversitesi, nhacioglu@gelisim.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2035-8881

Giriş

Turist rehberleri, ziyaretçilerin daha önce hiç deneyim yaşamadığı destinasyonlarda, onlara yol gösterme ve öncülük etme sorumluluğunu gerektiren bir mesleği yerine getirmektedir. Son yıllarda, rehber eşlikli turların bireysel turlara nazaran daha avantajlı olduğunun bilincine varan ziyaretçiler bu tür turlara daha fazla katılma eğilimi göstermektedir (Hacıoğlu ve Tezcan, 2018: 727). Rehber eşliğinde gerçekleşen turlarda, turist rehberlerinin mesleki yeterliliği ziyaretçilerin hizmet memnuniyetini ve elde edeceği tatil deneyimlerini etkilemektedir (Avcıkurt, 2017: 100).

Günümüzde ziyaretçiler yaşadıkları bu tur deneyimlerini, diğer potansiyel ziyaretçiler için yol gösterici ve bilgi kaynağı olması açısından seyahat web sitelerinde ve çevrimiçi platformlarda e-yorum olarak paylaşmaktadır. İnternet teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler ile birlikte bilgi kaynaklarına çok daha kolay ve hızlı bir şekilde ulaşabilen kişilerin (Markoç ve diğerleri, 2014: 56) sanal ortamlarda paylaşılan bilgi ve yorumları inceleme eğilimi de her geçen gün artmaktadır (Şahin ve Şad, 2016: 1083). Bu doğrultuda ilgili alanyazında, online seyahat platformlarında yapılan çevrimiçi tüketici yorumlarının/elektronik yorumların incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmaların sayısının da her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu online seyahat platformlarından en çok bilinen ve tercih edilen TripAdvisor sitesinde yer alan yorumların, bireylerin hangi destinasyonları ziyaret edeceklerini ve seyahat düşüncelerini etkilediği gerçeğinden hareketle, bu çalışmada rehber eşlikli turlara katılan tüketicilerin turist rehberlerine yönelik paylaştıkları elektronik yorumlar değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın evrenini oluşturan TripAdvisor sitesinin seçilmesinin nedeni Dünya'nın en büyük seyahat bilgi kaynağı platformlarından birisi olmasıdır. Seyahat alanında, tüm dünyadaki en geniş işletme kaydı yelpazesini (yaklaşık 8,6 milyon konaklama yeri, havayolu şirketi ve restoran) kapsayan, 859 milyonu aşkın yorum ve görüşün bulunduğu TripAdvisor, bireylerin deneyimlerine dayalı olan görüş ve önerilerin gezginlere sunulduğu bir sitedir. Böylece konaklama yeri ve uçak bileti ayarlama, gidilecek destinasyonda gezilebilecek yerleri (müze, örenyeri vb.) ve yapılabilecek etkinlikleri belirleme konusunda karar verme ve tatillerini planlama aşamasında olan gezginlere yardımcı olmayı amaçlamaktadır (TripAdvisor, 2020a).

İlgili alanyazın incelendiğinde turist rehberlerinin performanslarına yönelik yapılan yorumları değerlendiren araştırmaların sınırlı sayıda olduğu ve bu araştırmalarda da çoğunlukla turist rehberlerine yönelik şikayetlerin konu edildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise turist rehberine yönelik şikayetlerin yanı sıra tüketicilerin olumlu yorumlarına da yer verilmiştir. Böylelikle bu araştırmanın; turist rehberlerinin sahip olması gereken özellikler, mesleki yeterlilik ve yetkinlik konuları ile ilgili yapılacak daha sonraki araştırmalar için yol gösterici olması açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Buradan hareketle seyahat platformlarında ziyaretçilerin elde edecekleri tatil deneyimlerinde önemli bir faktör olan turist rehberlerine yönelik gerçekleştirilen e-yorumlar aracılığıyla, rehberlerin mesleki yeterliliklerinin mevcut durumunun ortaya çıkarılması ve ziyaretçilerin rehberli turlar ile ilgili memnuniyetlerinin belirlenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, bu araştırmada aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır:

1. Turist rehberlerinin örenyerlerindeki hizmetlerine ilişkin yapılan e-yorumlarda yer alan olumlu yorumlar nelerdir? Tekrarlanma sıklığı ne kadardır?
2. Turist rehberlerinin örenyerlerindeki hizmetlerine ilişkin yapılan e-yorumlarda yer alan olumsuz yorumlar nelerdir? Tekrarlanma sıklığı ne kadardır?
3. Turist rehberleri ile ilgili yapılan olumlu ve olumsuz yorumlarda yer alan temalar nelerdir? Temaların tekrarlanma sıklığı ne kadardır?

1. Kavramsal Çerçeve

Günümüz bilgi çağında, bilginin küresel boyutta hızla yayılması/geniş kitlelere ulaşması (Akar, 2013b: 88; Dapiapis 2016: 164) ve tüketicilerin çok miktarda bilgiye maruz kalması gibi unsurlar, onların bir ürün veya hizmeti satın alma kararı verirken zorlanmasına neden olmaktadır (Şahin vd., 2018: 267). Bu nedenle tüketiciler, tüketim alışkanlıklarını yönlendiren önemli bir kanal olan internette (Aydın ve Gürbüz, 2018: 23), ticari kaygı taşıyan geleneksel iletişim kaynaklarından (reklamlardan) ziyade daha güvenilir bilgi kaynaklarına yönelmektedir (Buttle, 1998: 242).

Başlangıçta internet; ürün veya hizmetlerin daha ucuz ve kolay bir şekilde tanıtılmasını ve pazarlanmasını sağlarken, zamanla tüketici deneyimlerinin diğer potansiyel tüketicilerle paylaşılmasına ve ürün veya hizmetler hakkında yorum yapılmasına imkan tanımıştır (Sarıışık ve Özbay, 2012: 2). İnternet sayesinde tüketiciler satın almayı düşündükleri veya ilgilendikleri ürün ve hizmetler ile ilgili bilgilere sadece tanıdıkları veya yakın arkadaşlarından değil, ürün ya da hizmeti daha önce satın almış ve deneyimlemiş, hiç tanımadığı tüketicilerin oluşturduğu sanal/elektronik ağızdan ağıza iletişim ağlarından da ulaşabilmektedir (Dapiapis 2016: 164; Henning Thureau ve Walsh, 2003: 51). Bu nedenle, internet ortamında ürün ve hizmetlere yönelik web siteleri, sosyal medya hesapları, blog ve forumlarda yapılan online inceleme ve değerlendirmeler (Aydın, 2015: 567; Aydın ve Gürbüz, 2018: 23) tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen en güçlü faktörlerden biri haline gelmiştir (Akar, 2013b: 88; Kutlu, 2016: 196).

Bir tür elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM) olan çevrimiçi tüketici incelemeleri; tüketiciler tarafından satın alınan ve deneyimlenen bir ürün veya hizmet hakkında yapılan olumlu veya olumsuz ifadeleri içermektedir (Park ve Lee, 2008: 386). Elektronik ağızdan ağıza iletişim, tüketicilerin satın aldıkları ürün veya hizmetler hakkındaki deneyimlerini ve görüşlerini (Hennig-Thurau vd., 2004: 37; Park vd., 2007: 126) web üzerinde yazılı bir not şeklinde paylaşımlarıyla gerçekleşmektedir (Abubakar ve Ilkan, 2016: 192). Köroğlu ve Avcıkurt (2015: 23) elektronik ağızdan ağıza iletişim; çoğunlukla çevrimiçi görüş ve değerlendirmelerden oluşan içten ve gerçekçi konuşmalar olduğunu ifade etmektedir. Çünkü online platformlarda deneyimlerini paylaşan bireyler, yüz yüze iletişim kuranlara kıyasla, daha az çekingen ve sosyal fobi/kaygı davranışları sergilemekte ve daha serbest hareket etmektedir. Bu bağlamda tüketicilere dolaylı deneyimler sunan çevrimiçi tüketici değerlendirmeleri (Park ve Lee, 2008: 386), diğer potansiyel tüketicilerin önerilen ürün ya da hizmeti satın alma olasılığını arttırmaktadır (Abubakar ve Ilkan, 2016: 192; Park vd., 2007: 126).

Potansiyel tüketiciler, satın alma kararı sürecinde özellikle ürün ya da hizmet hakkında bilgi sağlanması veya alternatif ürün ya da hizmetlerin belirlenmesi aşamasında internet kaynaklarını kullanma eğilimi göstermekte (De Valck vd., 2009: 189) ve elektronik ağızdan ağıza iletişim ile belirsizliği ve algılanan riskleri azaltmayı istemektedir (Abubakar, 2016: 600; Bronner ve De Hoog, 2011: 15; Martilla, 1971: 177). Çünkü çevrimiçi tüketici eleştiri yazıları, markalar/işletmeler tarafından yapılan pazarlama iletişiminden daha güvenilir ve inanılır bir bilgi kaynağı olarak görülmektedir (Bae ve Lee, 2011: 202; Bahar, 2015: 64). Bu durum Arndt'ın (1967: 291) "alıcı ve gönderici (kaynak) arasında gerçekleşen ve ticari kaygı gütmeyen ikna etme amacı taşıyan sözlü bir iletişim şekli" olarak yaptığı elektronik ağızdan ağıza iletişimi tanımını destekler niteliktedir. Nitekim ilgili alanyazında gerçekleştirilen pek çok araştırma da (Abubakar ve Ilkan, 2016; Bickart ve Schindler, 2001; Cheng ve Zhou, 2010; Cova ve Cova, 2002; Khammash ve Griffiths, 2011; Nielsen, 2015; Tong ve Xuecheng, 2010), internet üzerinden yayınlanan ticari bir amaç ile ilgisi olmayan elektronik yorumların, satın alma kararı sürecinde tüketiciler tarafından daha etkili ve güvenilir bulunduğunu ortaya koymuştur. Zira, çevrimiçi tüketici yorumlarında elde edilen bilgi direkt olarak tüketicilerin ürün veya hizmetle ilgili deneyimlerinden sağlanmaktadır (Park vd., 2007: 127). Ayrıca işletmeler ve pazarlamacılar tarafından tüketicilere ulaştırılan ürün-hizmet bilgileri genellikle ürün ya da hizmetin özelliklerine odaklanılırken, tüketiciler tarafından potansiyel tüketicilere ulaştırılan bilgilerde ise ürün ya da hizmetin faydaları ve kullanım şartları aktarılmaktadır (Park vd., 2007: 127). Bu durum, hiç tanımadıkları kişiler tarafından yapılan yorum ve önerilerin, bireylerin alacakları kararlara ve tercihlerine yön vermesine neden olmaktadır (Aydın ve Gürbüz, 2018: 23). Bunun yanı sıra elektronik ağızdan ağıza iletişim tüketicilerin sadece satın alma kararlarını ve tercihlerini etkilemekle kalmayıp, ürün ile ilgili kullanım öncesi ve sonrası beklentilerini ve algılarını da biçimlendirmekte ve özellikle müşteri sadakati oluşturma noktasında önemli bir güç olarak değerlendirilmektedir (Akar, 2009: 115).

Online platformlarda kullanıcılar tarafından oluşturulan içerikler, seyahat faaliyetlerine katılacak bireyler için de önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir (Ayeh vd., 2013: 437). Fotis vd. (2012) ve Cox vd. (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar da, bireylerin seyahatleri ile ilgili kararlar almak, gidecekleri destinasyon veya seyahat arzları ile ilgili oluşan algı ve imajı şekillendirmek için kullanıcı katkılı içerik web sitelerinde yer alan bilgileri giderek daha fazla kullandıklarını göstermektedir. Turistlerin destinasyon ve işletme seçim sürecinde, daha önceden destinasyonu ziyaret etmiş ve işletmenin ürün veya hizmetlerini satın almış olan kişilerin bilgi ve önerileri, karar verme sürecinde değerli bir referans olarak görülmektedir (Bozkurt ve Ünal, 2015: 32; Kutlu, 2016: 196). Senecal ve Nantel (2004: 161) diğer tüketicilerin ürün ve hizmet tavsiyelerinin, somut bir ürünün aksine deneysel bir ürün (turizm gibi soyut hizmetler) söz konusu olduğunda, potansiyel alıcılar için daha önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü satın almadan önce soyut ürünleri değerlendirmek zor olduğundan, tüketiciler bu ürünler için diğer tüketicilerin önerilerine güvenmektedir (Park vd., 2007: 126). Casaló vd., (2015), elektronik ağızdan ağıza iletişimin turizm sektöründe, özellikle turizm hizmetlerinin maddi olmayan doğası nedeniyle güçlü bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca araştırmalar Amerikalı gezginlerin %67'sinin seyahat edebilecekleri destinasyonlar hakkında bilgi almak için interneti kullandıklarını ve her yıl yüz milyonlarca potansiyel ziyaretçinin çevrimiçi incelemelere başvurduğunu göstermektedir. Bu potansiyel ziyaretçiler arasında %84'ü seyahat kararı alırken yapılan değerlendirmelerden etkilenmektedir (Abubakar ve Ilkan, 2016: 193). Bu sonuçlar, geçmiş yıllarda satın aldığı ürün ve hizmetlerden memnun kalmayan tüketicilerin yaşadıkları kötü deneyimini 10-20 kişiyle paylaşırken, günümüzde ise elektronik ağızdan ağıza iletişimin yaygınlaşmasıyla birlikte, bu deneyimlerden etkilenebilecek kişi sayısının önemli oranda arttığının göstergesidir (Kızılırmak vd., 2015: 111).

Turizm sektörü, deneyim ve bilgi paylaşım aracı olarak nitelendirilen elektronik yorumların, yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biridir (Bilim ve diğerleri, 2013: 388).Günümüzde turistlerin satın aldıkları turistik ürün ve hizmetlere ilişkin tüketim deneyimlerini paylaşabilecekleri, pek çok çevrimiçi sosyal seyahat ağı (Yahoo Travel Planner, Tripit, Nileguide, Trivago vb. (Eröz ve Doğdubay 2012: 145)) potansiyel turistlerin kullanımına sunulmaktadır. Bu online platformlar turistlere; ürünler, hizmetler, oteller, restoranlar, seyahat acentaları, örenyerleri, antik kentler, müzeler vb. pazarlanabilir varlıklar ile ilgili olumlu veya olumsuz düşüncelerini paylaşmasına, inceleme ve değerlendirme yapmasına imkan tanımaktadır (Akar, 2013a: 62). Gerçek tüketici deneyimleri satın alma süreçlerinde önemli birer girdi olarak değerlendirilmekte (Boyras, 2016: 168) ve turistlerin gezilerini planlama şeklini etkilemektedir (Kocaman, 2018: 958).

TripAdvisor, turizm alanında ilk akla gelen ve en çok tercih edilen seyahat platformlarından biridir. Türkçe ve çeşitli dillerdeki içerik versiyonlarıyla global sosyal bir ağ olan TripAdvisor milyonlarca kullanıcı ile en iyi otellerden restoranlara, ucuz uçak biletlerinden en popüler destinasyonlara kadar pek çok bilgi sağlamakta (Kutlu, 2016: 199-200) ve potansiyel turistlerin seyahat planlamalarında tatmin edici kararlar almalarına yardımcı olan bir rehber görevi görmektedir (Miguens vd., 2008: 2; Raguseo, 2017; Silva vd., 2018). TripAdvisor; turistik tüketicilerin çeşitli destinasyonlar, oteller, restoranlar, gezilebilecek mekanlar, uçak biletleri, gemi seyahatleri, kiralık arabalar vb. hakkında (TripAdvisor, 2020b) detaylı bilgilere ulaşabileceği bir ajanda gibidir (Boyraz, 2016: 168). Seyahatlerini planlama sürecinde olan veya seyahatte olan gezginlere; uçak biletleri, otel ve gemi seyahatlerinde düşük fiyatları karşılaştırma ve popüler gezilecek mekanlarda, turlarda ve restoranlarda rezervasyon yaptırma gibi fırsatlar sunan TripAdvisor, 49 pazarda ve 28 dilde hizmet vermektedir (TripAdvisor, 2020a). Ayrıca bu platform, tüketicilere ürün ve hizmetlerle ilgili deneyimlerini paylaşma imkanı tanınmasının yanı sıra işletme temsilcileri veya destinasyon yöneticilerine yapılan yorumlara cevap verme fırsatı sunmaktadır. Böylece destinasyonlar ve işletmeler olumsuz pazarlama faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışarak tüketici şikayetlerini yönetebilmekte ve yenilerinin oluşma ihtimalini azaltmaktadır (Boyraz, 2016: 168).

2. İlgili Araştırmalar

Turist rehberlerinin turistlere seyahatleri boyunca eşlik ettiği göz önüne alındığında, rehberlerin mesleki anlamda yeterli ve donanımlı olması turun başarısı açısından oldukça elzemdir. Aksi bir durum söz konusu olduğunda, rehber turist üzerinde olumsuz bir etki yaratacak hatta sektör veya ülke hakkında yanlış bir izlenim oluşturacaktır. Bu nedenle sektörün sürdürülebilirliğinin sağlanması, işinde profesyonel ve nitelikli turist rehberlerinin yetiştirilmesi ve rehberli turlarda yaşanan mevcut sıkıntıların belirlenerek ortadan kaldırılması için rehberlere yönelik yapılan yorumların değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ancak ilgili alanyazında direkt rehberlere yönelik yapılan e-yorumların ele alındığı sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Genellikle seyahat acentalarına yönelik yapılan şikayet yorumlarında rehberlik hizmetlerine de değinildiği görülmektedir.

Çolakoğlu vd. (2009) tarafından yürütülen araştırmada, yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen paket turlara yönelik yapılan elektronik şikayetlerin hangi kategoriler altında toplandığını analiz edilmiştir. www.şikayetvar.com ve www.şikayetim.com sitesinde yer alan yorumların değerlendirilmesi sonucunda Türkiye'den yurtdışına düzenlenen paket turlarla ilgili en fazla dile getirilen şikayet konusunun verilen rehberlik hizmeti ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Rehberlere yönelik elektronik şikayetlerin "bilgi ve tecrübe, ilgi ve davranış" kriterlerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Unur vd.'de (2010) seyahat acentalarının düzenlediği paket turlara yönelik şikayetler ve bu şikayetlerin sıklıkları üzerine bir araştırma gerçekleştirmiş ve www.sikayetvar.com.tr sitesinde yer alan 123 adet şikayeti içerik analizi yöntemi ile incelemiştir. Değerlendirme sonucunda şikayetler "Acenta Yetkilileri ve Çalışanlarla İlgili Şikayetler, Tur Rehberi ile İlgili Şikayetler, Kalite ile İlgili Şikayetler, Ücret ile İlgili Şikayetler, Değişikler Nedeni ile Ortaya Çıkan Şikayetler ve Teknik Aksaklıklar Nedeni ile Oluşan Şikayetler" olmak üzere altı boyutta toplanmıştır. Turist rehberi ile ilgili şikayetlerin büyük çoğunluğunu rehberin ilgisiz davranışları oluşturmaktadır. Kutluk ve Arpacı (2016) ise seyahat acentalarına yönelik yapılan müşteri e-şikâyetlerini değerlendirdikleri araştırmalarında şikayetvar.com sitesinde 2013-2014 yılları içerisinde yazılan 1897 adet e-şikâyet metni tespit etmiştir. Araştırma sonucunda seyahat acentalarına yönelik yapılan e-şikâyet konularının tur iptal-değişim, konaklama, acenta-otel arası iletişim ve rehber-gezi programları üzerinde yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Rehber hizmeti kategorisinde 2013-2014 yılları için yazılan toplamda 689 şikayet metni belirlenmiştir. Kültür turlarında yeterli bilgiye sahip olmama, ekstra tur satışı gerçekleşmediği zaman kaba ve saygısızca davranma, aşırı yorgun ve isteksiz tavırlar, kültür turlarında kendi isteğine göre bazı gezileri iptal etme, müşteriyi daha farklı mekânlara (komisyon alabileceği) yönlendirme turist rehberlerine yönelik öne çıkan şikayet unsurlarıdır. Tannısever (2018) araştırmasında 2014-2015 yılları arasında www.sikayetyetvar.com sitesinde paket tur satın alan müşteriler tarafından kaydedilen 973 şikâyeti analiz etmiştir. İçerik analizi sonucunda "Acente Yetkilileri ve Çalışanlarına Yönelik, Tur Rehberine Yönelik, Ücretlere Yönelik, Yapılan Değişikliklere Yönelik, Kaliteye Yönelik ve Teknik Aksaklıkların Neden Olduğu Şikâyetler" olmak üzere 6 temel başlık belirlenmiştir. Paket turlardaki turist rehberine yönelik şikâyetler ikinci büyük grubu oluşturmakta ve bu şikâyet kategorisi altında rehberin ilgisizliği, bilgisizliği, kaba davranışları ve yeni bir tur aldırma yönelik tutumları alt başlıkları yer almaktadır.

Sanz-Blas ve Buzova (2016) kurvaziyer turistlerin rehberli tur deneyimleri hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla yürüttükleri araştırmalarında veri toplamada kalitatif (TripAdvisor'dan sitesindeki elektronik yorumlar) ve nicel (turistlerle kişisel görüşmeler) veri toplama tekniklerini kullanmıştır. Araştırmanın evreni Akdeniz'deki başlıca İspanyol limanları (Barselona, Palma de Majorca, Valensiya ve Malaga y Cadiz) olarak belirlenmiştir. İçerik analizi sonucunda "harika, iyi, mükemmel, çok iyi" temalarının en yüksek sıklığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sonuçlar kurvaziyer turistlerin rehberli turlar sayesinde oldukça tatmin edici ve duygusal olarak olumlu bir deneyim elde ettiklerini göstermektedir. Şahin ve Şad (2016) ise turist rehberlerine yönelik sanal ortamlarda yapılan yorumların incelenmesini amaçlamış ve İstanbul bölgesini evren olarak belirlemişlerdir. TripAdvisor sitesinde İstanbul bölgesi için turist rehberine yönelik yapılan 1544

Türkçe yorum tespit edilmiştir. 48 olumlu ve 19 olumsuz olmak üzere toplamda 67 tema saptanmıştır. Araştırmada ziyaretçilerin genel olarak olumlu deneyim yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. İçerik analizi değerlendirmesinde bilgili/kültürlü ve mükemmel/müthiş/harika/muhteşem/olağanüstü/inanılmaz/süper/büyüleyici/ etkileyici/nefes kesici/eşsiz/unutulmaz temalarının en sık tekrarlanan olumlu temalar olduğu; olumsuz temalarda ise az-yetersiz yabancı dil temasının en sık tekrarlanan olduğu tespit edilmiştir. Temizkan ve Ar (2017) sikayetvar.com ve sikayet.com'da turist rehberlerine yönelik yapılan yorumları değerlendirdikleri araştırmasında hangi şikâyet unsurlarının yoğunluk gösterdiğini içerik analizi yöntemiyle belirlemeyi amaçlamışlardır. 1337 şikâyet unsurunun tespit edildiği araştırmada genel olarak turist rehberlerine yönelik yapılan e-şikâyetlerin ağırlıklı olarak bilgi aktarımı boyutu ve davranış boyutuna ilişkin olduğu tespit edilmiştir. Davranış boyutunda ilgisizlik ve kaba davranışlar önemli şikâyet unsurları olarak yer alırken bilgi aktarımı boyutunda ise yetersiz bilgilendirme unsurunun dikkat çektiği belirlenmiştir. Turist rehberlerinin belirlenen tur programına uygun hareket etmemesi de bir diğer önemli şikâyet konusudur. Avcı ve Doğan ise (2018) tur operatörlerinden hizmet satın alan tüketicilerin turist rehberlerine yönelik e-şikâyetlerini inceledikleri araştırmasında www.sikayetvar.com adresinde yer alan 225 adet şikâyet unsuru belirlemişlerdir. Yapılan değerlendirme sonucunda turist rehberlerine yönelik e-şikâyetler 5 tema altında (Liderlik ve Sosyal Becerilerine Yönelik Şikâyetler, Mesleki Yeterliliğine Yönelik Şikâyetler, Gruba Karşı Sorumluluklarını Yerine Getirmemesine Yönelik Şikâyetler, Etik Dışı Davranışlarına Yönelik Şikâyetler ve Yasal Yükümlülüklerine Yönelik Şikâyetler) toplanmıştır. Yetgin vd. (2018) www.sikayetvar.com'da turist rehberlerine yönelik yapılan sanal şikâyetleri inceledikleri araştırmasında seyahat acentalarının sorun çözme ve şikâyet yönetme süreçleri ve en çok yoğunlaşan şikâyet konularının tespit edilmesini amaçlamışlardır. İçerik analizinin benimsendiği araştırmanın sonucunda "Tutum ve Davranış, Bilgi, Deneyim ve Diğer" olmak üzere dört ana tema belirlenmiştir. Tutum ve davranışların oluşturduğu ana temada en sık tekrarlanan alt tema turist rehberlerinin saygısız oluşudur. Bilgi ana temasında turist rehberlerinin bilgiyi yeterince aktarmaması en sık şikâyet konusu iken deneyim ana temasında ise şikâyetlerin, turist rehberinin sorunlara çözüm üretmemesi alt temasında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Diğer ana temasında turist rehberinin yalan söylemesi ile tur programına uymaması ile ilgili şikâyetlerin az sayıda olduğu ortaya çıkmıştır.

3. Yöntem

Rehberli turlara katılan ziyaretçilerin elektronik ortamda turist rehberlerine yönelik deneyimlerini aktarırken hangi olumlu ve olumsuz özellikler üzerinde yoğunlaştıklarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve çalışmada veriler TripAdvisor sitesinde yer alan e-yorumlardan taranarak elde edilmiştir. TripAdvisor sitesinde Türkiye'de ziyarete açık olan örenyerlerine yönelik yapılan yorumların yanı sıra bu örenyerlerinde hizmet veren ve ziyaretçilerle birebir iletişim içerisinde olan turist rehberleri ile ilgili değerlendirmeler de tespit edilmiştir.

Türkiye'de ziyarete açık olan örenyerlerine yönelik yapılan yorumların tümünün değerlendirilmesi zaman ve emek açısından mümkün olmayacağı için araştırmanın sınırlılığı 2018 yılı itibariyle en fazla ziyaret edilen ilk 10 örenyeri olarak belirlenmiştir. Araştırmada içerik analizi 11 Nisan-21 Nisan 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de 2018 yılı itibariyle Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan 139 örenyeri ziyaret edilebilir durumdadır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019). Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM) tarafından yayınlanan "Müze ve Örenyeri 2018 Yılı Toplam Ziyaretçi İstatistikleri"nden elde edilen veriler doğrultusunda belirlenen en çok ziyaret edilen ilk 10 örenyeri listesi Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. 2018 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Örenyeri

	Örenyeri	Ziyaretçi Sayısı
1	Denizli Hierapolis (Pamukkale) Örenyeri	2.189.529
2	İzmir Efes Örenyeri	1.555.559
3	Nevşehir Göreme Örenyeri	1.113.409
4	Çanakkale Troia Örenyeri	534.233
5	Nevşehir Kaymaklı Yeraltı Şehri	533.850
6	Aksaray İhlara Vadisi Örenyeri	492.672
7	Nevşehir Derinkuyu Yeraltı Şehri	378.834
8	Antalya Aspendos Örenyeri	328.401
9	Hatay Çevlik Örenyeri	267.920
10	Antalya Myra Örenyeri	252.077

Kaynak: Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM), 2019.

Türkiye'de 2018 yılında en çok ziyaret edilen ilk 10 örenyerinde hizmet veren turist rehberlerine yönelik yapılan elektronik yorumlar nitel araştırma analiz tekniklerinden biri olan içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, yorumların içeriklerinin

sistematiik olarak tanımlanarak hangi kavram ve düşünelere “en çok ve en az” vurgu yapıldığının belirlenmesi açısından ideal bir yöntemdir (Altunışık vd., 2012: 324; Kozak, 2015: 138). İçerik analizinde temel düşünce araştırmada yer alan çok miktardaki verinin daha anlamlı ve az sayıda kategoriye indirgenerek (birbirlerine benzeyen verilerin belirli temalar çerçevesinde bir araya getirilmesi) sayısallaştırılması (sıklık ve sayısal) ve okuyucu için daha anlaşılır hale dönüştürülmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006; Karasar, 2013: 184; Altunışık vd., 2012: 325-326). TripAdvisor sitesinden elde edilen nitel araştırma verileri Yıldırım ve Şimşek (2006) ve Karataş'ın (2015) belirttiği üzere sırasıyla “verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması” olmak üzere dört aşamada analiz edilmiştir. Kodlama aşaması sonrasında elde edilen veriler kendi içerisinde anlamlı kategorilere ayrıştırılarak olumlu ve olumsuz temalar belirlenmiş ve tekrarlanma sıklıkları hesaplanmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması amacıyla araştırma kapsamında incelenen örenyerlerine yönelik TripAdvisor sitesinde yer alan e-yorumlar araştırmacılar tarafından paylaşılmıştır. Araştırmacı tarafından kayıt altına alınan verilerin doğruluğu diğer araştırmacıların e-yorumları tekrar incelemesi ile kontrol edilmiştir. Elde edilen kodların temalaştırılması işlemi sırasında ve sonrasında kontrollerde ortaya çıkan görüş farklılıkları araştırmacılar tarafından tartışılmış ve fikir birliği sağlanmıştır. Var olan kavramsal çerçeveye bağlı kalınarak gerçekleştirilen temalandırma işlemi sonrasında araştırmanın iç geçerliliğinin sağlanması için uzman görüşlerine başvurulmuştur. Böylelikle araştırmanın iç geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlandığı varsayılmıştır.

4. Bulgular

2018 yılında Türkiye’de en çok ziyaret edilen 10 örenyerinde hizmet veren turist rehberlerinin performanslarına yönelik yapılan e-yorumların değerlendirilmesinin amaçlandığı bu araştırmada toplamda 15.217 yorum incelenmiştir. Araştırmada örenyerleri için gerçekleştirilen e-yorumlardan sadece İngilizce ve Türkçe dilinde yazılı olanlar değerlendirilmeye alınmıştır. Tablo 2’de ilk 10 örenyerine yönelik yapılan yorumların diller bazında frekans değerleri yer almaktadır. Tablo 2’ye göre örenyerleri için yapılan toplam yorum sayısı 21.752’dir. Bu yorumlardan 4.866’sı Türkçe, 10.351’i ise İngilizce olarak yazılmıştır. Bu veriler yabancı ziyaretçilerin deneyimlerini online platformlarda paylaşma eğiliminin daha fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Örenyerlerine Yönelik Yapılan Yorumlar

	Örenyeri	Türkçe Yorum Sayısı	İngilizce Yorum Sayısı	Diğer Diller Yorum Sayısı	Toplam Yorum Sayısı
1	Denizli Hierapolis (Pamukkale) Örenyeri	483	1.084	1.487	3.054
2	İzmir Efes Örenyeri	1.580	5.214	2.245	9.039
3	Nevşehir Göreme Örenyeri	786	1.505	1.362	3.653
4	Çanakkale Troia Örenyeri	407	791	371	1.569
5	Nevşehir Kaymaklı Yeraltı Şehri	190	348	154	692
6	Aksaray İhlara Vadisi Örenyeri	525	342	190	1.057
7	Nevşehir Derinkuyu Yeraltı Şehri	366	458	244	1.068
8	Antalya Aspendos Örenyeri	288	479	310	1.077
9	Hatay Çevlik Örenyeri	160	28	1	189
10	Antalya Myra Örenyeri	81	102	171	354
TOPLAM		4.866	10.351	6.535	21.752

Tablo 3 ‘de turist rehberlerine yönelik tespit edilen yorumların örenyerlerine göre frekans dağılımı sunulmuştur. Toplam 15.217 yorum incelenmiş ve turist rehberlerinin tur performanslarına yönelik yapılan değerlendirmelerin yer aldığı yorum sayısı 1.297 olarak tespit edilmiştir. Bu yorumlardan 44’ü Türkçe, 1.253’ü ise İngilizce olarak yazılmıştır. 1.297 yorumun içeriği analiz edildiğinde 8 adet olumlu ve 8 adet olumsuz olmak üzere toplamda 16 ana tema tespit edilmiştir. Bu ana tema içerisinde 74 adet olumlu ve 50 adet olumsuz olmak üzere toplam 125 alt tema saptanmıştır. Alt temalar 2.513 kere olumlu, 204 kere olumsuz olmak üzere toplamda 2.717 kere tekrarlanmıştır.

Bu araştırmada ‘TripAdvisor’ sitesinde Hatay Çevlik Örenyeri’ne ait sekmenin bulunmaması sebebiyle bu örenyeri civarında yer alan Beşikli Mağara, Titus Kaya Tüneli, Samandağ ve Çevlik Plajı sekmesi içerisinde yer alan yorumlar değerlendirilmeye alınmış fakat turist rehberlerine ilişkin herhangi bir yoruma rastlanmamıştır.

Tablo 3. Turist Rehberlerine Yönelik Tespit Edilen Yorumlar

	Örenyeri	İncelenen Toplam Yorum Sayısı	Tespit Edilen Türkçe Yorum Sayısı	Tespit Edilen İngilizce Yorum Sayısı	Tespit Edilen Toplam Yorum Sayısı
1	Denizli Hierapolis (Pamukkale) Örenyeri	1.567	0	32	32
2	İzmir Efes Örenyeri	6.794	18	849	867
3	Nevşehir Göreme Örenyeri	2.291	6	72	78
4	Çanakkale Troia Örenyeri	1.198	1	135	136
5	Nevşehir Kaymaklı Yeraltı Şehri	538	4	77	81
6	Aksaray İhlara Vadisi Örenyeri	867	5	19	24
7	Nevşehir Derinkuyu Yeraltı Şehri	824	10	40	50
8	Antalya Aspendos Örenyeri	767	0	25	25
9	Hatay Çevlik Örenyeri	188	0	0	0
10	Antalya Myra Örenyeri	183	0	4	4
	TOPLAM	15.217	44	1.253	1.297

Araştırmada içerik analizi ile elde edilen veriler düzenlenmiş ve temalara göre uygun olduğu grup içerisine dahil edilerek tekrarlanma sıklığı bağlamında yorumlanmıştır. Elde edilen veriler, kendi içerisinde turist rehberlerinde bulunması gereken temel özellikler dikkate alınarak (Tangüler, 2014 ve Ahipaşaoğlu, 2006) "Kişisel Özellikler ve Sıfatlar, Tanıtma ve Bilgilendirme, Tutum ve Davranış, Beceri, Bilgi, Deneyim, İletişim ve Tur Yönetimi" olmak üzere 8 ana tema altında toplanmıştır. Temaların kategorileştirilmesi sonucunda örenyerinde hizmet veren turist rehberleri için toplam 74 adet olumlu tema belirlenmiştir. Tablo 4'de turist rehberlerine yönelik ortaya çıkan olumlu temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranları ile birlikte verilmektedir. Bu verilere göre Türkiye'de hizmet veren turist rehberlerine yönelik yapılan olumlu yorumların tekrarlanma sıklığı 2.513'dür. Bu bulgudan hareketle turist rehberlerine yönelik yapılan yorumların genel puanlamasına bakıldığında çoğunlukla olumlu nitelikte olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle yorumlara konu olan turist rehberlerinin mesleki alanda bilgi, beceri, iletişim ve tur yönetimi gibi konularda başarılı oldukları ve mesleki yeterliliğe sahip oldukları ifade edilebilir.

Beceri ile ilgili olumlu 8 alt tema belirlenmiştir. Beceri ile ilgili olumlu temalar 209 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %8,3'ünü oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "o zamanda yaşıyormuş hissi vermesi/alani canlı hale getirmek (123), turu anlamlı kılmak (54) ve güçlü mizah anlayışı (18)" olduğu görülmüştür. Bilgi ile ilgili olumlu 5 alt tema belirlenmiştir. Bilgi ile ilgili olumlu temalar 222 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %8,9'unu oluşturmaktadır. Bilgi alt teması içerisindeki "hiçbir detayın kaçırılmaması/tüm detaylara hakim olmak (85), yabancı bir dile hakim olmak (71) ve yol gösterici olması/tavsiyelerde bulunması (34)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Deneyim ile ilgili olumlu 8 alt tema belirlenmiştir. Deneyim ile ilgili olumlu temalar 267 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %10,6'sını oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "unutulmaz/mükemmel bir tur deneyimi (119), rehberin tavsiye edilmesi (59) ve tur deneyimine katkı sağlamak (45)" olduğu görülmüştür. İletişim ile ilgili olumlu 6 alt tema belirlenmiştir. İletişim ile ilgili olumlu temalar 94 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %1,6'sını oluşturmaktadır. İletişim alt teması içerisindeki "dili akıcı bir şekilde konuşmak (71), iyi bir iletişim kurmak (8) ve anlaşılır/net konuşmak (6)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Kişisel özellikler ve sıfatlar ile ilgili olumlu 21 alt tema belirlenmiştir. Kişisel özellikler ve sıfatlar ile ilgili olumlu temalar 982 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %39'unu oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "harika/muhteşem/şahane/ mükemmel (317), bilgili (262) ve en iyi rehber/iyi bir rehber (94)" olduğu görülmüştür. Tanıtım ve bilgilendirme ile ilgili olumlu 6 alt tema belirlenmiştir. Tanıtım ve bilgilendirme ile ilgili olumlu temalar 492 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %19,6'sını oluşturmaktadır. Tanıtım ve bilgilendirme alt teması içerisindeki "detaylı bir anlatım gerçekleştirmek/detaylı bilgi vermek (289), olağanüstü tarihi bilgiler vermek (102) ve ilginç hikayeler anlatmak (58)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Tutum ve davranış ile ilgili olumlu 10 alt tema belirlenmiştir. Tutum ve davranış ile ilgili olumlu temalar 119 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %4,8'ini oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "işini iyi yapması (25), mesleğini severek yapması (20) ve ilgili olmak (14)" olduğu görülmüştür. Tur yönetimi ile ilgili olumlu 10 alt tema belirlenmiştir. Tur yönetimi ile ilgili olumlu temalar 128 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumlu yorumların %5'ini oluşturmaktadır. Tur yönetimi alt teması içerisindeki "iyi/başarılı bir tur yönetimi (33), keşif için süre vermek (23) ve zamanın etkin kullanılması" ifadeleri en sık tekrarlananlardır.

Turist rehberlerin yönelik yapılan olumlu yorumların tekrarlanma sıklığı genel olarak incelendiğinde en çok tekrarlanan temanın harika/muhteşem/şahane/mükemmel rehber şeklindeki tema olduğu, 317 kez tekrarlandığı ve kişisel özellikler ve sıfatlar kategorisindeki olumlu yorumların %12,6'sını oluşturduğu görülmektedir. Sonrasında tanıtım ve bilgilendirme

kategorisinde %11,5 oranıyla detaylı bir anlatım gerçekleştirmek/detaylı bilgi vermek şeklindeki tema takip etmektedir. Bu temaları sırasıyla kişisel özellikler ve sıfatlar kategorisinde %10,4 oranıyla bilgili rehber, beceri kategorisinde %4,9 oranıyla o zamanda yaşıyormuş hissi vermesi/alanı canlı hale getirmek, deneyim kategorisinde %4,7 oranıyla unutulmaz/mükemmel bir tur deneyimi ve tanıtma ve bilgilendirme kategorisinde %4,1 oranıyla olağanüstü tarihi bilgiler vermek temaları izlemektedir.

Tablo 4. Turist Rehberlerine Yönelik Ortaya Çıkan Olumlu Temalar

TURİST REHBERLERİNE YÖNELİK OLUMLU YORUMLAR	Ana Temalar	Alt Temalar	n	%
	BECERİ		Doğaçlama yapmak	1
		Güçlü mizah anlayışı	18	,7
		İlgi çekici olmak/Dikkatleri üzerine çekmek	3	,1
		Rehberin anlatımlarında teknolojiden yararlanması	4	,2
		Rehberli turlara karşı olan önyargıları kırmak	4	,2
		Şiir tadında anlatım/eşsiz anlatım	2	,1
		O zamanda yaşıyormuş hissi vermesi/Alanı canlı hale getirmek	123	4,9
		Turu anlamlı kılmak	54	2,1
BİLGİ		Hiçbir detayın kaçırılmaması/Tüm detaylara hakim olmak	85	3,4
		Tarih konusunda uzman	4	,2
		Tüm sorulara cevap vermek	28	1,1
		Yabancı bir dile hakim olmak	71	2,8
		Yol gösterici olması/Tavsiyelerde bulunması	34	1,4
DENEYİM		Aynı rehberin tekrar talep edilmesi	4	,2
		Eğitici bir deneyim sağlaması	3	,1
		Eğlenceli bir tur deneyimi	33	1,3
		Harika zaman geçirmek	2	,1
		Rehberin tavsiye edilmesi	59	2,3
		Tur boyunca güvende hissettirme	2	,1
		Tur deneyimine katkı sağlamak	45	1,8
		Unutulmaz/mükemmel bir tur deneyimi	119	4,7
İLETİŞİM		Anlaşılır/net konuşmak	6	,2
		Grubun dikkatini toplamak	3	,1
		İyi bir hitabet sanatı	1	,0
		İyi bir iletişim kurmak	8	,3
		Tur sonrası rehberle devam eden dostluk/Aile gibi olmak	5	,2
		Dili akıcı bir şekilde konuşmak	71	,8
KİŞİSEL ÖZELLİKLER VE SIFATLAR		Akıllı	7	,3
		Anlayışlı/Uyumlu	5	,2
		Arkadaş canlısı/Cana yakın/Samimi/Sevecen	41	1,6
		Bilgili	262	10,4
		Dışadönük/Sosyal	2	,1
		En iyi rehber/İyi bir rehber	94	3,7
		Etkileyici /Büyüleyici	13	,5
		Genç ve dinamik	11	,4
		Güleryüzlü	4	,2
		Harika/Muhteşem/Şahane/Mükemmel	317	12,6
		Hassas/Duyarlı	2	,1
		Hoş	14	,6
		İnanılmaz/Olağanüstü	12	,5
		Kibar/Centilmen/Zarif	15	,6
		Komik/Eğlenceli	28	1,1
		Öğretici	68	2,7
		Popüler	3	,1
		Profesyonel/Nitelikli/Kalifiye	32	1,3
		Sakin	1	,0
		Tecrübeli/Deneyimli	25	1,0
	Yardımsaver	26	1,0	
	İlgi çekici bilgiler vermek	13	,5	
	İlginç hikayeler anlatmak	58	2,3	

	TANITIM VE BİLGİLENDİRME	Detaylı bir anlatım gerçekleştirmek/Detaylı bilgi vermek	289	11,5	
		Gerekli uyarıların/bilgilendirmelerin yapılması	5	,2	
		Olağanüstü tarihi bilgiler vermek	102	4,1	
		Ülkenin tarihi ve kültürü hakkında bilgi vermek	25	1,0	
	TUTUM VE DAVRANIŞ	Bilgi aktarma konusunda hevesli	8	,3	
		Duyarlı olmak	9	,4	
		İlgili olmak	14	,6	
		İşini iyi yapması	25	1,0	
		Mesleğini severek yapması	20	,8	
		Sabırlı olmak	12	,5	
		Saygılı tutum	3	,1	
		Sıcak bir karşılama/Misafirperverlik	7	,3	
		Vatansever/Ülkesini seven rehber/Bölgesini seven rehber	8	,3	
		Satışa zorlamamak	13	,5	
		TUR YÖNETİMİ	Alışveriş yapmalarına olanak tanımak/Yardımcı olmak	2	,1
			Dakik/Tam zamanında	6	,2
	Fotoğraf çekimi için zaman vermek		16	,6	
	Grubu acele ettirmemek/Yeterli zaman vermek		8	,3	
	İyi/başarılı bir tur yönetimi		33	1,3	
	Keşif için süre vermek		23	,9	
	Konforlu bir tur ortamı sağlamak/Gerekli fiziki ortamı sağlamak		10	,4	
	Örenyerinin bilinçli olarak gezilmesini sağlamak		6	,2	
	Turistlerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak		2	,1	
	Zamanın etkin kullanılması		22	,9	
	TOPLAM		2.513	100	

Tablo 5'te görüldüğü üzere verilerin içerik analizi sonucunda "Kişisel Özellikler ve Sıfatlar, Tanıtma ve Bilgilendirme, Tutum ve Davranış, Bilgi, Deneyim, İletişim, Meslek Etiği ve Tur Yönetimi" olmak üzere 8 ana tema belirlenmiştir. Temaların kategorileştirilmesi sonucunda örenyerinde hizmet veren turist rehberleri için toplam 50 adet olumsuz tema belirlenmiştir. Tablo 5'te turist rehberlerine yönelik ortaya çıkan olumsuz temalar tekrarlanma sıklıkları ve yüzde oranları ile birlikte verilmektedir. Bu verilere göre turist rehberlerine yönelik yapılan olumsuz yorumların tekrarlanma sıklığı 204'tür.

Bilgi ile ilgili olumsuz 7 alt tema belirlenmiştir. Bilgi ile ilgili olumsuz temalar 24 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %11,9'unu oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "dil hakimiyetinin olmaması (6), rehberin yetersiz kalması (5) ve bilgili olmaması (4)" olduğu görülmüştür. Deneyim ile ilgili olumsuz 5 alt tema belirlenmiştir. Deneyim ile ilgili olumsuz temalar 17 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %8,4'ünü oluşturmaktadır. Deneyim alt teması içerisindeki "turun hayal kırıklığı yaratması (7), turist deneyimine etkisinin olmaması (3) ve verilen paraya değmemesi (3)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. İletişim ile ilgili olumsuz 4 alt tema belirlenmiştir. İletişim ile ilgili olumsuz temalar 15 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %7,4'ünü oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "söylediklerinin anlaşılmasında/aksan kötü (8), akıcı bir dil konuşmaması (3) ve sıkıcı bir anlatım (3)" olduğu görülmüştür. Kişisel özellikler ve sıfatlar ile ilgili olumsuz 7 alt tema belirlenmiştir. Kişisel özellikler ve sıfatlar ile ilgili olumsuz temalar 16 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %8'ini oluşturmaktadır. Kişisel özellikler ve sıfatlar alt teması içerisindeki "kötü/korkunç/şüphe uyandıran (5) ve agresif/sinirli/kaba (4)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Meslek Etiği ile ilgili olumsuz 7 alt tema belirlenmiştir. Meslek Etiği ile ilgili olumsuz temalar 44 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %21,7'sini oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadelerin "komisyon için satışa zorlamak (19) ve taban ücretin altında tur yapmak veya fiyat üzerinden pazarlık yapmak (13)" olduğu görülmüştür. Tanıtım ve bilgilendirme ile ilgili olumsuz 5 alt tema belirlenmiştir. Tanıtım ve bilgilendirme ile ilgili olumsuz temalar 28 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %13,7'sini oluşturmaktadır. Tanıtım ve bilgilendirme alt teması içerisindeki "eksik bilgilendirme yapmak (12), yanlış bilgi vermek (8) ve tur boyunca anlatım yapmamak/bilgi vermemek (6)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır. Tutum ve davranış ile ilgili olumsuz 3 alt tema belirlenmiştir. Tutum ve davranış ile ilgili olumsuz temalar 5 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %2,5'ini oluşturmaktadır. Bu alt tema içerisinde en sık tekrarlanan ifadenin "çok fazla anlatım yapmak (3)" olduğu görülmüştür. Tur yönetimi ile ilgili olumsuz 12 alt tema belirlenmiştir. Tur yönetimi ile ilgili olumsuz temalar 55 kere tekrarlanmış ve turist rehberleri için yapılan olumsuz yorumların %26,4'ünü oluşturmaktadır. Tur yönetimi alt teması içerisindeki "rehberin hızlı tur yapması/grubu acele ettirmesi (27), tur süresini etkin kullanmamak (14) ve başarılı bir tur yönetimi gerçekleştirememek (4)" ifadeleri en sık tekrarlananlardır.

Turist rehberlerin yönelik yapılan olumsuz yorumların tekrar sıklığı incelendiğinde en çok tekrarlanan temanın rehberin hızlı tur yapması/grubu acele ettirmesi şeklindeki tema olduğu, 27 kez tekrarlandığı ve tur yönetimi kategorisindeki olumsuz

yorumların %13,2'sini oluşturduğu görülmektedir. Sonrasında onu meslek etiği kategorisinde %9,3 oranıyla komisyon için satışa zorlamak şeklindeki tema takip etmektedir. Bu temaları sırasıyla tur yönetimi kategorisinde %6,9 oranıyla tur süresini etkin kullanmamak, meslek etiği kategorisinde %6,4 oranıyla taban ücretin altında tur yapmak veya fiyat üzerinden pazarlık yapmak, tanıtma ve bilgilendirme kategorisinde %5,9 oranıyla eksik bilgilendirme yapmak ve iletişim kategorisinde %3,9 oranıyla söylediklerinin anlaşılması/aksan kötü temaları izlemektedir.

Yorumlara konu olan turist rehberlerine ilişkin yapılan olumsuz yorumların sayısı ve sıklığı olumlu yorumlar kadar fazla olmasa da göz ardı edilmemelidir. Yapılan bu olumsuz yorumlar söz konusu rehberlerin mesleki anlamda yeterliliği sağlayamadıklarını ve meslek etiği konusunda hassas davranmadıklarını gösterebilir. Bu noktada turist rehberlerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkıda bulunmaları ve mesleğin saygınlığının korunması adına gerekli etik kurallara dikkat etmeleri olumsuz yorumların sayısını azaltabilir.

Tablo 5. Turist Rehberlerine Yönelik Ortaya Çıkan Olumsuz Temalar

	Ana Temalar	Alt Temalar	n	%
	TURİST REHBERLERİNE YÖNELİK OLUSMUZ YORUMLAR	BİLGİ	Örenyeri ziyaret noktalarına hakim olmamak (Yer-yön bilgisi)	2
Bilgi olmaması			4	2,0
Dil hakimiyetinin olmaması			6	2,9
Ezbere konuşmak			2	1,0
Rehberin yetersiz kalması			5	2,5
Sorulara yetersiz cevaplar vermek			3	1,5
Sürekli aynı şeyleri tekrar etmek			2	1,0
DENEYİM		Farklı tur rehberini dinlemek zorunda kalmak	2	1,0
		Rehberden memnun kalmamak	2	1,0
		Turist deneyimine etkisinin olmaması	3	1,5
		Turun hayal kırıklığı yaratması	7	3,4
		Verilen paraya değmemesi	3	1,5
İLETİŞİM		Akıcı bir dil konuşamaması	3	1,5
		Etkili iletişim kuramamak	1	,5
		Sıkıcı bir anlatım	3	1,5
		Söylediklerinin anlaşılması/Aksan kötü	8	3,9
KİŞİSEL ÖZELLİKLER VE SIFATLAR		Agresif/Sinirli/Kaba	4	2,0
		İlgisiz	1	,5
		Kötü/Korkunç/ Şüphe uyandıran	5	2,5
		Kibirli	1	,5
		Kurnaz	1	,5
		Mutsuz	2	1,0
		Tembel	2	1,0
MESLEK ETİĞİ		Grupla tartışmak	2	1,0
		Komisyon için satışa zorlamak	19	9,3
		Taban ücretin altında tur yapmak veya fiyat üzerinden pazarlık yapmak	13	6,4
		Tur boyunca sigara içmek	1	,5
		Tur satın almaya zorlamak/Yapışkan rehber	4	2,0
		Turistleri kandırmak/dolandırmak	4	2,0
		Turu yarım bırakmak	1	,5
TANITIM VE BİLGİLENDİRME	Eksik bilgilendirme yapmak	12	5,9	
	Gerekli uyarıların/bilgilendirmelerin yapılmaması	1	,5	
	Tur boyunca anlatım yapmamak/bilgi vermemek	6	2,9	
	Ülke tarihi ve kültürü hakkında yetersiz bilgi vermek	1	,5	
	Yanlış bilgi vermek	8	3,9	
TUTUM VE DAVRANIŞ	Anlatım yapma konusunda gönülsüz olmak	1	,5	
	Çok fazla anlatım yapmak	3	1,5	
	Turiste saygı duymamak	1	,5	
TUR YÖNETİMİ	Anlatım yapma konusunda zamanlama hatası	1	,5	
	Başarılı bir tur yönetimi gerçekleştirememek	4	2,0	
	Gerekli fiziki şartları ve konforu sağlayamamak	1	,5	
	Rehberin hızlı tur yapması/Grubu acele ettirmesi	27	13,2	
	Serbest zaman sürenin belirtilmemesi	1	,5	
	Sit alanında turistin yalnız bırakılması	1	,5	

	Takip etmesi zor olan rehber	1	,5
	Tur esnasında yaşanan sorunlara çözüm getirememek	1	,5
	Tur süresini etkin kullanmamak	14	6,9
	Turu terk etmelerine sebep olmak	2	1,0
	Uygun kıyafet giymemiş olmak	1	,5
	Yerinde bilgi verememek	1	,5
	TOPLAM	204	100

Sonuç ve Değerlendirme

Turistler; kültür olarak yabancı oldukları destinasyonlarda çoğunlukla paket tur programlarını daha uygun fiyatlı olması, dil sorununu ortadan kaldırması, güvenlik duygusu vermesi, doğru bilgiye zamanında ulaşmayı sağlaması vb. sebeplerden dolayı daha çok tercih etmektedir (Hacıoğlu, 2016: 107). Seyahat acentalarının faaliyet alanına giren tur programlarını yürütmekle yükümlü olan turist rehberlerinin mesleki performansları, turistlerin tur deneyimleri ve memnuniyetleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Turistler yaşadıkları tur deneyimlerini, potansiyel turistler için yol gösterici ve bilgi kaynağı olması açısından online platformlarda paylaşma eğilimi göstermektedir. Bu nedenle turist memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve rehberlerin mesleki performanslarının ortaya çıkarılması açısından turist rehberlerine yönelik yapılan yorumların incelenmesi önemli bir kaynak olarak görülmektedir.

Bu doğrultuda yürütülen araştırmanın sonucunda, 74 adet olumlu ve 50 adet olumsuz olmak üzere toplamda 125 tema saptanmıştır. Olumlu temaların tekrarlanma sıklığı 2.513, olumsuz temaların tekrarlanma sıklığı 204 olmak üzere temaların toplamda 2.717 kere tekrarlandığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları ziyaretçilerin genel olarak olumlu deneyim yaşadıklarını ve memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme sonucunda ortaya çıkan olumlu temalarda; genel olarak turistlerin, rehberleri harika\muhteşem\şahane\mükemmel ve bilgili gibi sıfatlarla tanımladığı ve anlatımlarını detaylandırarak zenginleştirdiklerini ifade ettiği saptanmıştır. Ayrıca rehberlerin sahadaki başarılı anlatımları ile sanki o zamanda yaşıyormuş hissi vererek alanı canlı hali getirdikleri ve turist unutulmaz bir tur deneyimi yaşamalarını sağladıkları görülmüştür. Sanz-Blas ve Buzova (2016) araştırmalarında "harika, iyi, mükemmel, çok iyi" temalarının en yüksek sıklığa sahip ve kurvaziyer turistlerin rehberli turlar sayesinde oldukça tatmin edici ve duygusal olarak olumlu bir deneyim elde ettikleri sonucu elde etmişlerdir. Benzer şekilde Şahin ve Şad (2016) turistlerin rehberlerine yönelik yapılan yorumlarda bilgili\ kültürlü ve mükemmel\müthiş\harika\muhteşem\olağanüstü\inanılmaz\super\büyüleyici\etkileyici\leşsiz\unutulmaz temalarının en sık tekrarlanan temalar olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçlar, turist rehberlerine yönelik yapılan olumlu yorumların araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiğini doğrulamaktadır. Turist rehberlerine yönelik yapılan olumlu yorumların daha fazla olması ve turist rehberlerinin başarısına yönelik temaların tekrarlanma sıklıklarının oldukça fazla olması, turist rehberlerinin tur yönetimde başarılı olduğu, turistlere iyi bir tur deneyimi yaşattığı ve mesleklerini etkin bir şekilde icra ettikleri anlamına gelebilmektedir. Bu noktada, mesleki anlamda donanımlı olan turist rehberlerinin tur başarısını olumlu yönde etkilediği ve turist memnuniyeti sağladığı açık bir şekilde görülebilmektedir.

Turist rehberlerine yönelik olumsuz temalarda ise en sık tekrarlanan ifadelerin, rehberlerin hızlı tur yaparak grubu acele ettirmeleri , komisyon için grubu satışa zorlamaları, taban ücretin altında tur yapmaları veya fiyat üzerinden pazarlık yapmaları ve eksik bilgilendirme yapmaları olduğu belirlenmiştir. Bazı araştırmaların sonuçlarında "kültür turlarında yeterli bilgiye sahip olmama ve müşteriyi daha farklı mekânlara (komisyon alabileceği) yönlendirme" (Kutluk ve Arpacı, 2016), "yetersiz yabancı dil" (Şahin ve Şad, 2016), "yetersiz bilgilendirme" (Temizkan ve Ar, 2017), "rehberin bilgisizliği" (Tanrısever, 2018), "bilgiyi yeterince aktarmaması" (Yetgin vd., 2018) şeklinde benzer ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Araştırma sonucunda ulaşılan olumsuz ifadelerin, özellikle en sık tekrarlanan "rehberlerin tur fiyatı noktasında turistlerle pazarlık yapması ifadesinin, rehberlik mesleğini yasal olarak icra etmeyen kişilerin turu gerçekleştirmesinden kaynaklı olabileceği olasıdır. Çünkü TripAdvisor'da deneyimlerini paylaşan turistlerin, yasal olarak mesleği icra eden rehber ile kaçak rehberleri ayırt edemeyebileceğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada, site içerisinde kaçak rehberlere yönelik performans değerlendirmelerinde yer alan olumsuzlukların mesleği yasal olarak icra eden nitelikli rehberlerin imajını zedelediği gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu eylemi gerçekleştirenler çalışma kartına sahip eylemli turist rehberleri de olabilir. Bu nokta seyahat acentacılığı faaliyetinde bulunan ve sözleşme yapmadan tur yapan rehberlerin önüne geçmek için denetimlerin sıklaştırılması gerektiği görülmektedir.

Bunun yanı sıra rehberlerin turist gruplarını komisyon satışa zorlamaları ifadesinin de sık tekrarlanmasının nedeni, turist gruplarının tur programı içerisinde yer alan satış noktaları hakkında önceden bilgilendirilmemesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Nitekim seyahat acentaları turist rehberine verdiği programlarda satış noktaları belirtilirken, turistlere bildirdikleri programlarda bu satış noktalarına bazen yer vermeyebilmektedir. Bu durum turist tarafından turist rehberinden kaynaklı bir sorun olarak algılanabilmektedir.

Turist rehberlerinin örenyerlerindeki performanslarına yönelik bulunan temalar incelendiğinde, temaların büyük çoğunluğunun olumlu yönde olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar büyük çoğunluk olumlu yöndeki temalardan oluşsa da olumsuzluk belirten temaların sayısı da azımsanmamalıdır. Çünkü turist rehberleri, sergiledikleri tutum ve davranışlarla ülke imajını yansıtmaktadır. Rehberlerin, turist beklentilerini karşılayabilecek performanslar sergilemesi, müşteri memnuniyetini arttıracak ve bu durum ziyaret edilen destinasyonlara yönelik tekrar satın alma/ziyarete ilişkin kararların alınmasında da etkili olacaktır. Ancak turistlerde, turist rehberlerinin tur performansları esnasında, öngörülemez aksaklıklar veya rehberin niteliğinden kaynaklı negatif izlenimlerin oluşması söz konusu olabilmektedir. Bu noktada ortaya çıkarılan sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, aşağıda turist rehberlerinin tur performansları ile ilgili öne çıkan olumsuz yorumlara ilişkin mesleği icra eden rehberlere, rehber istihdamı sağlayan seyahat acentalarına, rehber adaylarını yetiştiren eğitim kurumlarına ve mesleki kurum ve kuruluşlara yönelik önerilere yer verilmiştir.

- Turist rehberlerinin, turistler tarafından online platformlarda paylaşılan elektronik yorumları incelemeleri turistlerin beklentilerini anlayabilmeleri konusunda onlara yardımcı olacaktır.
- Turist rehberleri saha içerisinde kaçak rehberlik faaliyetine tanık olduklarında bunu ilgili mecralara bildirerek mesleğin profesyonelliğinin korunmasına destek olmalıdır.
- Seyahat acentaları turist rehberleri ile sürekli iletişim içerisinde olmalı ve tur esnasında oluşan sorunların kaynağını bularak çözüm üretmelidir.
- Seyahat acentaları turist memnuniyet anketleri vasıtasıyla turistlerin tur esnasında yaşadıkları sorunları tespit ederek, bu sorunlara yönelik hızlı çözüm önerileri getirip, sorunların online platformlara taşınmasını engellemelidir.
- Seyahat acentaları tur programı gerçekleştirecek rehberlerin seçimini yaparken referanslar almalı (önceki çalıştığı seyahat acentaları vb.) ve nitelikli personel seçme konusunda özenli davranmalıdır.
- Seyahat acentaları tur programında yer alan alışveriş noktaları hakkında hem turist rehberlerine hem de turist gruplarına aynı bilgilendirmeyi yapmalıdır.
- Turist rehberleri adaylarını yetiştiren örgün ve lisans düzeyindeki eğitim kurumlarında, turistlerden gelen soruları doğru ve eksiksiz cevaplayabilmeleri adına turist rehberlerinin genel kültürlerini arttıracak Dünya Siyaseti, Yakın Türkiye Tarihi, Halk Bilimi gibi dersler müfredatlarına dahil edilmelidir.
- TUREB ve meslek odaları, taban ücret altında rehberlik hizmeti veren turist rehberleri ve kaçak rehberlik faaliyetinde bulunan kişiler konusunda denetimleri arttırmalı ve böylece haksız rekabetin engellenmesi sağlanmalıdır. Böylece sektörde yasal ve nitelikli turist rehberlerinin mesleği icra etmesi sağlanarak turist memnuniyeti artırılmalıdır.
- TUREB ve meslek odaları tarafından turist rehberlerinin mesleği icra ederken ihtiyaç duyabileceği güncel bilgileri elde edebilmesi için hizmetiçi eğitimlere teşvik etmeli ve böylece meslekte kalitenin artırılması sağlanmalıdır.
- TripAdvisor sitesinde seyahat acentalarına ilişkin yorumların paylaşılacağı bir içerik mevcut değildir. Tur programı satın alan tüketicilerin seyahat acentalarına yönelik görüşlerini (olumlu ve olumsuz) belirtecekleri bir platformun oluşturulması sadece şikayet konularının yer aldığı sitelere oranlı bir farklılık yaratmasını sağlayacaktır.

Türkiye’de ziyarete açık olan örenyerlerine yönelik yapılan yorumların tümünün değerlendirilmesi zaman ve emek açısından mümkün olmayacağı için araştırmanın sınırlılığı 2018 yılı itibarıyla en fazla ziyaret edilen ilk 10 örenyeri olarak belirlenmiştir. Turist rehberlerine yönelik yapılan e-yorumların dinamik bir yapıya sahip olan TripAdvisor sitesi yardımıyla elde edileceği ve her an yeni yorumların eklenebileceği gerekçesi göz önüne alındığından araştırma 21 Nisan 2019 tarihine kadar İngilizce ve Türkçe dillerinde yapılan yorumlarla sınırlandırılmıştır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise; elektronik yorumları gerçekleştiren bireylerin, turist rehberlerinin çalışma kartı olmadan hizmet vermesinin yasal olmadığı noktasında bilgi sahibi olamayabileceği hususudur. Bu sebeple kaçak rehberlik faaliyetinde bulunan kişiler, yardımcı turist rehberleri (aprantı), tur liderleri ve acenta görevlileri gibi kişilerin turist rehberi statüsünde değerlendirilmiş olması mümkündür.

Gelecekte benzer nitelikte çalışma yürütmek isteyen araştırmacılar, çevrimiçi platformlardaki müzeler, ya da bu araştırma kapsamı dışında yer alan farklı örenyerlerinde, turist rehberi performanslarına yönelik yorumları yerli ve yabancı turist karşılaştırması yaparak değerlendirebilirler. Aynı zamanda ileriki dönemlerde, farklı zaman aralıklarıyla ve farklı çevrimiçi platformlarda araştırma tekrarlanarak mevcut durum tespit edilebilir.

Kaynakça.

- Abubakar, A. M. & Ilkan, M. (2016). Impact of online WOM on destination trust and intention to travel: A medical tourism perspective. *Journal of Destination Marketing & Management*, 5 (3), 192-201.
- Abubakar, A. M. (2016). Does EWOM influence destination trust and travel intention: A medical tourism perspective. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29 (1), 598-611.

- Akar, E. (2009). Pazarlama bağlamında geleneksel ve internette ağızdan ağıza iletişim: Kuramsal bir çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 113-134.
- Akar, E. (2013a). Sosyal medya platformları ile pazarlama. F. Z. Özata (Ed.), *Sosyal medya içinde* (ss. 80-105). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2877.
- Akar, E. (2013b). Sosyal medya platformları. F. Z. Özata (Ed.), *Sosyal medya içinde* (ss. 52-78). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2877.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-SPSS uygulaması*. (7. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arndt, J. (1967). Role of product-related conversations in the diffusion of a new product. *Journal of Marketing Research*, 4, 291-295.
- Avcı, E. ve Doğan, S. (2018). E-şikâyetler turist rehberleri hakkında ne söylüyor?. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15 (1), 133-148.
- Avcıkurt, C. (2017). *Turizm sosyolojisi-Genel ve yapısal yaklaşım*. (Güncellenmiş 5. Baki). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, B. O. (2015). Çevrimiçi topluluklarda elektronik ağızdan ağıza iletişimin sosyal belirleyicileri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (37), 563-585.
- Aydın, B. O. ve Gürbüz, S. (2018). Sosyal medya kullanımının kurum çalışanlarının olumlu elektronik ağızdan ağıza iletişimine etkisinin yol analizi ile incelenmesi: Aile ve sosyal politikalar bakanlığında bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12 (1), 22-41.
- Bae, S. & Lee, T. (2011). Gender differences in consumers' perception of online consumer reviews. *Electronic Commerce Research*, 1 (2), 201-214.
- Bahar, B. (2015). Elektronik ağızdan ağıza iletişimin tüketici satın alma kararlarına etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52 (609), 63-72.
- Bickart, B. & Schindler, R. (2001). Internet forums as influential sources of consumer information. *Journal of Interactive Marketing*, 15 (3), 31-40.
- Bilim, Y., Başoda, A. ve Özer, Ö. (2013). Elektronik tüketici yorumlarının nitel çözümlemesi ve pazarlama bilgi aracı olarak kullanımı: Tatil otellerine yönelik bir uygulama. *14. Ulusal Turizm Kongresi*, Kayseri, 05-08 Aralık, 387-407.
- Boyraz, E. (2016). Turizm pazarlamasında sosyal medya kullanımı. E. O. Aksöz (Ed.), *Turizm Pazarlaması içinde*, (ss. 152-179). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3417.
- Bozkurt, M. ve Ünal, A. (2015). Genel olarak pazarlama kavramı ve turizm pazarlaması. M. Bozkurt ve Şahin, B. (Ed.), *Turizm Pazarlaması içinde* (ss. 19-41). Çanakkale: Paradigma Akademi Basın.
- Bronner, F. & De Hoog, R. (2011). Vacationers and EWOM: Who posts, and why, where, and what?. *Journal of Travel Research*, 50 (1), 15-26.
- Buttle F. A. (1998). Word of mouth: Understanding and managing referral marketing. *Journal of Strategic Marketing*, 6, 241-254.
- Casaló, L. V., Flavián, C., Guinaliú, M. & Ekinci, Y. (2015). Do online hotel rating schemes influence booking behaviors? *International Journal of Hospitality Management*, 1 (49), 28-36.
- Cheng, X. & Zhou, M. (2010). Empirical study on credibility of electronic word of mouth. *Proceedings of International Conference on Management and Service Science*, Wuhan, China 24-26 August, 1-4.
- Cova, B. & Cova, V. (2002). Tribal marketing: The tribalisation of society and its impact on the conduct of marketing. *European Journal of Marketing*, 36 (5/6), 595-620.
- Cox, C., Burgess, S., Sellitto, C. & Buultjens, J. (2009). The role of user-generated content in tourists' travel planning behavior. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 18, 743-764.
- Çolakoğlu, O. E., Çulha, O. ve Efendi, E. (2009). Paket tur şikayetlerine yönelik müşteri e-şikâyetleri üzerine bir içerik analizi. *10. Ulusal Turizm Kongresi*, Mersin, 21-24 Ekim, 1401-1416.
- Dapiapis, N. T. (2016). Pazarlama iletişimi açısından internet ortamında kullanılan ağızdan ağıza pazarlama tekniklerinin marka tercihine etkisi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 157-182.

- De Valck, K., Van Bruggen G. H. & Wierenga B. (2009). Virtual communities: A marketing perspective. *Decision Support Systems*, 47, 185–203.
- Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM). (2019). Kültür ve turizm bakanlığı müze ve örenyeri 2018 yılı toplam ziyaretçi istatistikleri. [Çevrim-içi: <http://www.dosim.gov.tr/muze-istatistikleri>], Erişim Tarihi: 01.04.2019.
- Eröz, S. S. ve Doğdubay, M. (2012). Turistik ürün tercihinde sosyal medyanın rolü ve etik ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 133-157.
- Fotis, J., Buhalis, D. & Rossides, N. (2012). Social media use and impact during the holiday travel planning process. M. Fuchs, F. Ricci, ve L. Cantoni (Eds.), In *Information and Communication Technologies in Tourism 2012* (pp. 13-24). Vienna, Austria: Springer-Verlag.
- Hacıoğlu, N. (2016). *Seyahat acentacılığı ve tur operatörlüğü. (8. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.*
- Hacıoğlu, N. ve Tezcan, A. E. (2018). Paket Turların ve profesyonel turist rehberliği mesleğinin Balıkesir turizminin gelişimindeki önemi. N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç ve H. U. Yıldırım (Ed.). *Turist rehberliği üzerine güncel araştırmalar içinde* (ss. 725-736). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hennig Thurau, T., Gwinner, K. P., Walsh, G. & Gremler, D. D. (2004). Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: What motivates consumers to articulate themselves on the internet? *Journal of Interactive Marketing*, 18, 38-52.
- Henning Thurau, T. & Walsh, G. (2003). Electronic word of mouth: Motives for consequences of reading customer articulations on the internet. *International Journal of Electronic Commerce*, 8 (2), 51-74.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi. (25. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.*
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 62-80.
- Khamash, M. & Griffiths, G. H (2011). Arrivederci CIAO.com, Buongiorno Bing.com—Electronic word-of-mouth (eWOM), antecedences and consequences. *International Journal of Information Management*, 31, 82– 87.
- Kızıllırmak, İ., Alrawadieh, Z. ve Aghayeva, S. (2015). Doğu karadeniz bölgesindeki otel misafirlerinin seyahat e-yorumlarına yönelik bir içerik çözümlemesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6 (14), 110-121.
- Kocaman, S. (2018). Turizmde elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM) ve Alanya'daki restoran yorumlarının değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (4), 953-973.
- Kozak, M. (2015). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yazım teknikleri. (2.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.*
- Köroğlu, Ö. ve Avcıkurt, A. (2015). Ağızdan kulağa iletişim ve pazarlama. B. Kılıç ve Z. Öter (Ed.), *Turizm pazarlamasında güncel yaklaşımlar içinde* (ss. 37-38). İstanbul: Beta Basım.
- Kutlu, T. Z. (2016). Sosyal medya ve turizm. H. Yılmaz (Ed.), *Turizm ve iletişim içinde* (ss. 185-209). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kutluk, A. ve Arpacı, Ö. (2016). E-Wom bağlamında seyahat acentalarına yönelik e-şikâyetlerin gömülü teori ve içerik analizi ile incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (35), 367-386.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2019). Genel Müdürlüğümüze Bağlı Müzeler ve Örenyerleri. [Çevrim-içi: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-43253/bakanligimiza-bagli-muzeler.html>], Erişim Tarihi: 16.05.2019.
- Markoç, D. ve Doğan, M. (2014). Üniversite web sitelerinin tanıtım amaçlı kullanımı: Üniversitelerin turizm bölümleri üzerine bir araştırma, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4 (1), 56-66.
- Martilla, J. A. (1971). Word-of-mouth communication in the industrial adoption process. *Journal of Marketing Research*, 8, 173–178.
- Miguéns, J., Baggio, R. & Costa, C. (2008). Social media and tourism destinations: TripAdvisor case study. *Paper presented at the Advances in Tourism Research*, Aveiro, Portugal. 1-6.
- Nielsen (2015). Global trust in advertising: Winning strategies for an evolving media landscape. [Çevrim-içi: <https://www.nielsen.com/wp-content/uploads/sites/3/2019/04/global-trust-in-advertising-report-sept-2015-1.pdf>], Erişim Tarihi: 10.01.2020.

- Park, D. H. & Lee, J. (2008). Ewom overload and its effect on consumer behavioral intention depending on consumer involvement. *Electronic Commerce Research and Applications*, 7 (4), 386-398.
- Park, D. H., Lee, J. & Han, I. (2007). The effect of on-line consumer reviews on consumer purchase intention: The moderating role of involvement. *International Journal of Electronic Commerce*, 11 (4), 125-148.
- Raguseo, E., Neirrotti, P. & Paolucci, E. (2017). How small hotels can drive value their way in infomediation. The case of 'Italian hotels vs. OTAs and TripAdvisor', *Information & Management*, 54 (6), 745-756.
- Sanz-Blas, S. & Buzova, D. (2016). Guided tour influence on cruise tourist experience in a port of call: An eWOM and questionnaire-based approach. *International Journal of Tourism Research*, 18, 558-566.
- Sarıışık, M. ve Özbay, G. (2012). Elektronik ağızdan ağıza iletişim ve turizm endüstrisindeki uygulamalara ilişkin bir yazın incelemesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 (16), 1-22.
- Senecal, S. & Nantel, J. (2004). The influence of online product recommendations on consumers' online choices. *Journal of Retailing*, 80, 159-169.
- Şahin, B., Özkul, E. ve Aycan, M. (2018). İletişim aracı olarak tavsiye ve e-şikayet siteleri. S. Şengül, Ş. Uluma ve O. Türkay (Ed.), *Turizm iletişimi içinde* (ss. 267-292). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şahin, S. ve Şad, B. (2016). Turist rehberlerine yönelik e-yorumların içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 1083-1095.
- Tanrısever, C. (2018). Paket tur satın alan müşterilerin şikâyet analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (1), 114-123.
- Temizkan, R. ve Ar, H. (2017). Turist rehberlerine yönelik e-şikâyetlerin analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, 64, 273-285.
- Tripadvisor (2020a). Tripadvisor Hakkında. [Çevrim-içi: <https://tripadvisor.mediaroom.com/tr-about-us>], Erişim Tarihi: 10.01.2020.
- Tripadvisor (2020b). [Çevrim-içi: <https://www.tripadvisor.com.tr/>], Erişim Tarihi: 10.01.2020.
- Unur, K, Çakıcı, C. ve Taştan, H. (2010). Paket turlardaki müşteri şikayetleri ve seyahat acentalarının bu şikayetlerle karşılaşma sıklıkları üzerine bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 391-408.
- Wu, T. & Yang, X.. (2010). Electronic word of mouth in online social networks. *In Second International Conference on Communication Systems, Networks and Applications*, 249-253.
- Yetgin, D., Çalık, A. Ö. ve Çiftci, G. (2018). Turist rehberlerine yönelik sanal şikayetler: www.sikayetvar.com Örneği. Ş
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Aim and Scope

Tourist guides, who are ambassadors and showcase face of their countries, are among the most important tourism employees who can improve the image of the country in the eyes of visitors. Tourist guides fulfill a profession that requires the responsibility of guiding and leading visitors in destinations where visitors have never had experience. In recent years, visitors who are aware of the fact that guide tours are more advantageous than individual tours, tend to participate more in these types of tours. In guided tours, professional competence of tourist guide affects service satisfaction of the visitors and holiday experiences that will be obtained. Nowadays, visitors share their experiences as e-comments on travel websites and online platforms in order to provide guidance and information for other potential visitors. With the rapid developments in internet technologies, people who have access to information resources much easier and faster tend to examine shared information and comments in virtual platform are increasing day by day. From this point of view, in this study, it is aimed to examine the e-comments made for tourist guides in order to reveal the current status of professional competences of tourist guides which is an important factor in the vacation experiences of visitors and to determine the satisfaction of visitors in the guided tours.

Methods

Electronic comments for tourist guides were evaluated with the help of data from the TripAdvisor site which is the world's largest travel information source. Qualitative research method was used in the research. The electronic comments of tourist guides who serve in the 10 most visited archaeological sites in Turkey, in 2018, was subjected to content analysis. The research has been limited to the comments made in English and Turkish until April 21, 2019, since the e-comments

made for tourist guides will be obtained with the help of TripAdvisor site which has a dynamic structure, and new comments can be added at any time. The research data obtained from the TripAdvisor site were analyzed in four stages, namely, "coding the data, finding themes, editing the codes and themes, and defining the findings". The data obtained after the coding phase were divided into meaningful categories. Positive and negative themes were determined and the frequency of repetitions was calculated.

Findings

In the research, the data obtained by content analysis were arranged and included in the group that they are suitable for according to the themes, and interpreted in the context of the frequency repetition. The data obtained was gathered under 8 positive main themes which is taken into consideration the basic features that should be included in the tourist guides (Tangüler, 2014; Ahipaşaoğlu, 2006). These themes are named as "Personal Traits and Adjectives, Introduction and Information, Attitude and Behavior, Skill, Knowledge, Experience, Communication and Tour Management". As a result of the categorization of the themes, a total of 74 positive themes were determined for the tourist guides serving in the archeological ruins. The frequency repetition of positive comments made for tourist guides has been determined as 2.513. When the frequency repetition of the positive comments made for the tourist guides is examined in general, it is seen that the most repeated theme is 'wonderful/magnificent/wonderful/perfect guide' and it is repeated 317 times and constitutes 12.6% of the positive comments in the category of personal characteristics and adjectives. Subsequently, it is followed by the theme of 'giving a detailed explanation/giving detailed information' with the rate of 11.5% in the promotion and information category. These themes are followed by 'a knowledgeable guide' with a rate of 10.4% in the category of personal characteristics and adjectives, 'feeling alive at that time/making the area alive' with the rate of 4.9% in the skill category, 'an unforgettable/perfect tour experience' with the rate of 4.7% in experience category and 'providing extraordinary historical information' with the rate of 4.1% in the promotion and information category.

As a result of the content analysis, 8 negative main themes were identified: Personal Attributes and Adjectives, Introduction and Information, Attitude and Behavior, Information, Experience, Communication, Professional Ethics and Tour Management. 50 negative themes were determined for tourist guides serving in the archeological ruins and the repetition frequency of negative comments was calculated as 204. When the frequency of negative comments made for the tourist guides is examined, it is seen that the most repeated theme is 'the guide making a fast tour/rushing the group', it is repeated 27 times and constitutes 13.2% of the negative comments in the tour management category. Subsequently, it is followed by the theme 'force the commission for sale' with the rate of 9.3% in the professional ethics category. These themes are followed by 'not using the tour time effectively' with the rate of 6.9% in the tour management category, 'touring below the base fee or negotiating the price' with the rate of 6.4% in professional ethics category, 'missing information' with the rate of 5.9% in promotion and information category and 'incomprehension of what you say/accents bad' with the rate of 3.9% in communication category.

Conclusion

As a result of the research, total 125 themes, which are 74 positive and 50 negative, were identified. It was determined that the repetition frequency of the positive themes was 2.513 and the frequency of the negative themes was 204, and the themes were repeated 2.717 times in total. The results of the research show that the visitors have a positive experience in general and their satisfaction level is high. In the positive themes that emerged as a result of the evaluation; tourists in general described the guides in adjectives such as wonderful \ magnificent \ scrumptious \ perfect (317) and knowledgeable (262) and stated that they enriched their narrations by elaborating (289). In addition, it was seen that the guides made the area alive by giving them the feeling that they were living at that time (123) with their successful expressions on the field and they provided them an unforgettable tour experience (119). In their research, Sanz-Blas and Buzova (2016) found that the themes 'great, good, perfect, very good' have the highest frequency and the cruise tourists achieved a very satisfying and emotionally positive experience thanks to guided tours. Similarly, Şahin and Şad (2016) found that the themes 'knowledgeable / cultured and excellent \ awesome \ wonderful \ gorgeous \ extraordinary \ incredible \ super \ fascinating / impressive \ breathtaking / unique \ unforgettable' have the highest frequency. These results confirm that the positive comments made on tourist guides are similar to the results of the research. The fact that there are more positive comments for tourist guides and the frequent repetition of themes for the success of tourist guides can mean that tourist guides are successful in tour management, provide tourists with a good tour experience and perform their profession effectively. At this point, it can be clearly seen that professionally equipped tourist guides positively affect tour success and provide tourist satisfaction.

In the negative themes of the tourist guides, the most frequent ones are the guides rushing the group by making a fast tour (27), forcing the group to sale for the commission (19), making tours under the base fee or negotiating over the price (13) and incomplete information (12). In the results of some studies is seen that similar statements are included. These are "not having enough information in cultural tours and directing the customer to different places (where they can take

commission)" (Kutluk and Arpacı, 2016), "lack of knowledge of the guide" (God-lover, 2018), "insufficient foreign language" (Şahin and Şad, 2016), "insufficient information" (Temizkan & Ar, 2017), "not enough information transfer" (Yetgin et al., 2018). It is possible that the negative expressions obtained as a result of the research, especially the most frequently repeated statement of 'guiding bargains with tourists at the tour price point', may be due to the people who do not perform the guiding profession legally. Because it should be taken into consideration that the tourists who share their experiences on TripAdvisor may not be able to distinguish between the legally performing guide and the illegal guides. At this point, it also reveals the fact that the negativities in the performance evaluations for illegal guides within the site undermine the image of qualified guides who legally perform the profession. However, those who carried out this action may also be tourist guides with a work card. At this point, it is seen that inspections should be tightened in order to prevent guides who are engaged in travel agency activities and make tour without a contract.

In addition to this, it is thought that the reason of the frequent repetition of the guides' forcing tourist groups to commission sales is due to the fact that tourist groups were not informed about the sales points included in the tour program in advance. As a matter of fact, while travel agencies indicate the sales points in the programs they give to the tourist guide, they may sometimes not include these sales points in the programs they inform tourists. This situation can be perceived by the tourist as a problem stemming from the tourist guide.

Akılcı İlaç Kullanımı: Aile Hekimlerinde Bir Uygulama

Rational Drug Use: A Practice in Family Physicians

Pınar Yalçın Balçık¹, Seval Selvi Sarıgül²

Öz

Sağlığın geliştirilmesi ve hastalara maksimum faydanın sağlanması noktasında önem arz eden akılcı ilaç kullanım konusunda birtakım sıkıntılar olduğu bilinmekte ve hizmet sunucuları, paydaşlar ve hükümetin de desteğiyle beraber bu sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır. Bu araştırmanın amacı Erzincan merkez, ilçe ve beldelerde görev yapan aile hekimlerinin akılcı ilaç kullanımına yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını incelemektir. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş olup, evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Doğum izninde olan, yıllık izinde olan ve araştırmaya katılmak istemeyen aile hekimleri çalışma kapsamı dışında bırakılmış, toplamda il genelinde görev yapan 82 aile hekiminden 69'una ulaşılmıştır. Anketler sonucunda elde edilen veriler tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde aile hekimlerinin %84,1'inin akılcı ilaç kullanım konusunda eğitim aldığı tespit edilmiştir. Aile hekimlerinin %62,3'ü sadece kronik hastalıklara yönelik talep edilen ilaçları reçete ettiğini belirtirken, %17,4'ü ise hastaların talep ettiği her türlü ilacı reçete ettiğini, aksi durumda hastalarla tartışma yaşadığını ifade etmektedir. Aile hekimlerinin ilaçlar hakkındaki bilgi düzeyleri incelendiğinde en fazla %23,2 oranla ilaç etkileşimleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra aile hekimlerinin yazdıkları ilaçlarla ilgili hastaları bilgilendirme durumları dikkate alındığında en çok %43,5 oranla ilaçların fiyatı konusunda hastalara bilgi vermedikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akılcı İlaç, Akılcı İlaç Kullanımı, Aile Hekimi

Abstract

It is known that there are some problems about rational drug use which is important for health promotion and providing maximum benefit to patients and these problems are tried to be overcome with the support of service providers, stakeholders and government. The aim of this study is to investigate the knowledge, attitudes and behaviors of family physicians towards rational drug use who are working in Erzincan center, districts and towns. Sample selection was not made in the research and the whole universe was tried to be reached. Family physicians who were on maternity leave, who were on annual leave and did not want to participate in the study were excluded from the scope of the study and in total 69 out of 82 family physicians working in the province were reached. The data obtained from the questionnaires were analyzed using descriptive statistical methods. As a result of the data obtained, it was found that 84.1% of family physicians received training on rational drug use. While 62.3% of family physicians stated that they prescribe only the drugs requested for chronic diseases, 17.4% stated that they prescribe all kinds of medicines requested by the patients, otherwise they had discussions with the patients. When the knowledge level of family physicians about drugs is examined, it is determined that they do not have information about drug interactions at a rate of 23.2%. In addition, when family physicians were informed about the drugs they wrote, it was found that 43.5% did not give information to the patients about the price of the drugs.

Keywords: Rational Drug, Rational Drug Use, Family Physician

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 28 / 01 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, pyalcin@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7949-5779

² Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, sevalselvi85@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8363-3097

Giriş

Sağlık sektöründe önemli bir yere sahip olan ilaçlar, uygun şekilde kullanılırsa hastalığı iyileştirmeye ve ağrıyı hafifletmeye yardımcı olabilmektedir. İlaç harcamaları, toplam sağlık harcamalarının yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Bu nedenle rasyonel ve etkin kullanımı esastır. İlaçların akılcı kullanımı hastalar ve toplum için daha iyi ve daha güvenli sağlık bakımı sağlamaktadır (Ahmadi ve Zarei 2017). Akılcı ilaç kullanım süreci oldukça hassasiyetle incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Doğru ilacın, doğru hastaya, uygun dozlarda ve uygun zaman aralıklarında verilmesi hem bireyin sağlığını hem de toplumsal refahı artırmada önem arz etmektedir (Mollahaliloğlu 2000).

İlaç kavramının önemini ilk kez 1985 yılında Kenya- Nairobi toplantısında dile getiren Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), akılcı ilaç kullanımını, 'kişilerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilacı, uygun süre ve dozajda, en uygun maliyetle ve kolayca sağlayabilmesi' olarak ifade etmiştir. Akılcı ilaç kullanım sürecinin koordineli bir şekilde yürütülmesi için devletin, ilaç firmalarının, eczanelerin, doktorların, diğer sağlık personellerinin ve toplumun akılcı ilaç kullanım felsefesini benimsemeleri gerekmektedir (Mollahaliloğlu ve diğerleri 2011).

Akılcı ilaç kullanım süreci, ilacın uygunluğuna karar veren hekim, ilacı hastaya temin eden eczane, ilacı hastaya uygulayan hemşire ve ilacın uygulandığı hasta döngüsünü içeren bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu noktada bu sürecin doğru bir şekilde işlenmesini sağlamada ilk adım hekimin hastanın şikâyetlerine, kronik hastalıklarına, psikolojik durumuna, eşlik eden alerji öyküsüne göre doğru ilacı yazması noktasında başlamaktadır. Bundan sonraki süreç ise hekimin belirlemiş olduğu tedaviye istinaden diğer basamakların faaliyetlerine göre şekillenerek devam etmektedir (Abacıoğlu 2005; Eşkazan 2008). Akılcı ilaç kullanımı iki ucu keskin bir bıçağa benzetilmektedir. Doğru kullanıldığında insanların yaşamını tehdit eden faktörleri ortadan kaldırmakta, yanlış kullanıldığında ise geri dönüşü kolay olmayan ciddi zararlara ve hatta ölümlere neden olmaktadır (Phillips 2002).

Akılcı olmayan ilaç kullanımı; aşırı veya az reçete yazma, polifarmasi, endikasyon eksikliği, antibiyotiklerin uygunsuz kullanımı, oral formülasyonlar daha uygun olduğunda enjeksiyonların aşırı kullanımı, pahalı ilaçların gereksiz kullanımı, jenerik ilaçlar yerine marka ilacın kullanımı, klinik kılavuzlara uygun olmayan ilaçların reçetelenmesi ve kendi kendine ilaç kullanımını içermektedir (Ahmadi ve Zarei 2017). Akılcı olmayan ilaç kullanımı, hastalar, sağlık sistemleri ve bir bütün olarak toplumu için önemli etkileri olan küresel bir sağlık sorunudur. İlaçların irrasyonel kullanımına neden olan faktörleri anlamak; nüfus davranışını değiştirmek ve uygun önlemleri almak için çok önemlidir. Akılcı olmayan ilaç kullanımının altında yatan temel faktörlerin zaman içinde değişmesi muhtemeldir ve politika yapıcılarının güncel faktöre yönelik tedbirler alması gerekmektedir (Ofori-Asenso ve Agyeman 2016). Akılcı olmayan ilaç kullanımını düzeltmek ve sınırlamak için anahtar adımlar akılcı olmayan ilaç kullanımının tipini, miktarını ve nedenlerini belirlemektir. Daha sonra müdahale için uygun stratejiler tanımlanmalıdır (Atif ve diğerleri 2016). İlaçların akılcı kullanımı için etkili politikaların yanı sıra doktorlar ve hastalar arasında işbirliği de gerekmektedir. Akılcı olmayan ilaç kullanımı sorununu ele almak için tüm paydaşların katılımı gerekmektedir (Ofori-Asenso ve Agyeman, 2016, Almarsdottir ve Traulsen 2005).

Akılcı olmayan ilaç kullanımının; antimikrobiyal direncin gelişimi, hastaların tedaviye uyumunda azalma, ilaçların beklenen etkilerinde azalma, ilaç etkileşimleri, sınırlı kaynakların boşa harcanması, cepten harcamaların artması, hastalık nüksü, tedavi süresinin uzaması, artan yan etkiler ve artan tedavi maliyetleri gibi birçok sonucu bulunmaktadır (Calikoglu ve diğerleri 2020, WHO 2005). Bunların yanı sıra diyabet, hipertansiyon, epilepsi ve nörolojik bozukluklar gibi kronik hastalıklarda, hastalık durumunun uzamasına ve hatta mortaliteye neden olabilmektedir (Dong ve diğerleri 2011). Türkiye'de kronik hastalıkların, sağlık giderlerindeki payı giderek artmaktadır. Geniş bir hasta kitlesini kapsayan ve takip-tedavi masrafları yüksek olduğu bu hasta grubunda birinci basamakta görev yapan hekimlere önemli görevler düşmektedir.

Çok sayıda ilaç reçete eden aile hekimlerinin akılcı ilaç kullanımı konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesinin, bu konuda ilerleme sağlayabilmek için temel teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle, araştırmanın amacı Erzincan merkez, ilçe ve beldelerde görev yapan aile hekimlerinin; sağlığın geliştirilmesi ve hastalara maksimum faydanın sağlanması noktasında önem arz eden akılcı ilaç kullanımına yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını incelemektir. Bu çalışma, daha önce bu konuda araştırma yapılmamış olan Erzincan ilindeki aile hekimlerinin akılcı ilaç kullanımındaki rolünü belirleyerek ve daha bilinçli hareket etmeleri gereken alanları ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. Akılcı İlaç Kullanımının Temel İlkeleri ve Akılcılık Ölçütleri

Akılcı ilaç kullanımına yönelik DSÖ tarafından hekimlere reçete yazma ve doğru teşhis koyma aşamasında alana ışık tutması amacıyla ortaya konulan temelde dört ilke yer almaktadır. Bu ilkeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

Etkililik: İlaçların tercihinde en önemli ölçütlerden biridir ve ilaçların farmakodinamik (ilaçların etki gücü) ve farmakokinetik (ilaçların emilimi, dağılımı ve vücuttan atılması) özelliklerini ifade eden bir kavramdır. Bu ilkeye göre ilaçların farmakodinamik sürecinin erken dönemde başlaması oldukça önemlidir. Bu nedenle bu özelliklerin dikkate alınmasına yönelik etkili ilaçların tercih edilmesi de önem kazanmaktadır (Ambwani and Mathur 2007).

Güvenlilik: İlaçların yan etkilerini ifade eden bir ilkedir. Hastaların anamnez bulguları analiz edilmeden uygulanan tedavilerde karşılaşılan en önemli sağlık problemi, anafaktik şoka sebebiyet veren alerjik durumun gelişmesidir. Bir ilacın etkisi kadar, yan etkisinin de olabileceği unutulmamalıdır. İlacı reçete etmeden önce hastanın ilaç alerjisinin olup olmadığı muhakkak sorgulanmalıdır. Yeterli düzeyde sorgulanmayan hastaların %10' unda oluşabilecek ilaç yan etkileri eksiksiz alınan anamnezle önlenmektedir (Eşkazan 2008).

Uygunluk: Uygunluk ilkesi de tıpkı güvenlilik ilkesi gibi ilaçların kontrendikasyonlarını yani yan etkilerini kapsayan bir kavramdır. Piyasada bulunan her ilaç maalesef her hasta için doğru ilaç değildir. Verilen ilacın içerisinde yer alan etken madde, dozajı, tedavinin süreci, farmasötik şekli hasta için uygun mu?, sorularına cevap aranarak doğru ilaç tercih edilmeye çalışılmalıdır (Eşkazan 2008).

Tedavi Maliyeti: İlaçların reçetelendirilmesi aşamasında ödeyici taraf ister devlet, ister sigorta, isterse de hasta olsun tedavinin maliyeti mutlaka sorgulanmalıdır. Her bir kalemdeki fiyat ve toplam tedavi maliyetleri teker teker hesaplanmalıdır (Ambwani ve Mathur 2007; Eşkazan 2008).

Akılcı ilaç kullanımının tedavinin doğru, güvenilir ve ekonomik açıdan uygun maliyetlerle gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulayan DSÖ, bu süreci bir piramide benzetmektedir. Bu piramidin tepe noktasında ulaşılması gereken hedef, yani akılcı ilaç kullanımı; piramidin gövdesinde ise, bu hedefe ulaşmada kilit faktör görevi üstlenen akılcılık ölçütlerinin yer aldığı ifade etmektedir. Bu ölçütler;

- Hastanın şikâyetlerinin net bir biçimde belirlenmesi,
- Hekimin doğru tanıyı koyması,
- Etkili ve güvenilir tedavinin seçilmesi,
- Tedavinin maliyetinin değerlendirilmesi,
- Tedavi başarısının, hastanın uyumunun değerlendirilmesi,
- İlaçla tedavi uygulanacaksa hastaya uygun ilaçların seçilmesi,
- Tedavide kullanılan ilaçların istenmeyen etkilerinin değerlendirilmesi,
- Çoklu ilaç kullanımlarında ilaç etkileşimlerin değerlendirilmesi,
- Uygulanacak tüm ilaçlar için uygun doz ve yol seçilmesi,
- Uygulanacak zamanın doğru belirlenmesi,
- Hasta ve hasta yakınının uygulanan tedavi hakkında bilgilendirilmesi
- Hastanın izlenmesidir (Alem ve diğerleri 2006).
- Hastanın şikâyetlerinin net bir biçimde belirlenmesi,
- Hekimin doğru tanıyı koyması,
- Etkili ve güvenilir tedavinin seçilmesi,
- Tedavinin maliyetinin değerlendirilmesi,
- Tedavi başarısının, hastanın uyumunun değerlendirilmesi,
- İlaçla tedavi uygulanacaksa hastaya uygun ilaçların seçilmesi,
- Tedavide kullanılan ilaçların istenmeyen etkilerinin değerlendirilmesi,
- Çoklu ilaç kullanımlarında ilaç etkileşimlerin değerlendirilmesi,
- Uygulanacak tüm ilaçlar için uygun doz ve yol seçilmesi,
- Uygulanacak zamanın doğru belirlenmesi,
- Hasta ve hasta yakınının uygulanan tedavi hakkında bilgilendirilmesi
- Hastanın izlenmesidir (Alem ve diğerleri 2006).

2. Akılcı Olmayan İlaç Kullanımı

Akılcı olmayan ilaç kullanımı, akılcı ilaç kullanımı çerçevesinde belirlenen kurallara ve ilkelere uyulmaması, bu durumların dışına çıkılmasını ifade eden bir kavramdır. Akılcı olmayan ilaç kullanımı bilhassa az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde halk sağlığını ciddi şekilde olumsuz etkileyen ve koordine ya da disipline etmesi oldukça güç bir alışkanlıklar bütünüdür (Özata ve diğerleri 2008).

Akılcı olmayan ilaç kullanımında temel sorunlar polifarmasi (çoklu ilaç kullanımı), antibiyotik profilaksisinin uygun hastalığa göre belirlenmemesi, ilaç-besin ve ilaç-ilaç etkileşimleri, yanlış uygulama yöntemleri (özellikle inhaler vb. gibi ilaçların

kullanımı), gereksiz vitamin ve mineral tüketimi, uzun süreli oral ve parenteral yollu tedaviler, hastayı yeterince bilgilendirmeme, ilacın yanlış hazırlanması ve saklama koşullarının uygun olmaması gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Akıcı ve diğerleri 2002). Akılcı olmayan ilaç kullanımında uygulama aşamasında en sık yaşanan hata türleri arasında ise ilaçların prospektüsünde ve ruhsatında yer almayan kurallar dışında kullanılması, hekimlerin reçeteleri hatalı yazmaları ya da eczacılar tarafından yanlış okunması, ilaçların gereken prosedürler ışığında hazırlanmaması, uygulanmaması ve gerekli kayıtların tutulmaması (Örneğin; ilacın gereken zaman ve dozda verilmemesi, tedavinin saatinin gecikmesi, dozunun atlanması) gibi sebepler yer almaktadır ((Krähenbühl-Melcher ve diğerleri 2007).

Akılcı olmayan ilaç kullanımının temel sebepleri hekim ve eczacılardan, hastalardan, ilaç verilmiş sisteminden, promosyon ve ilaç endüstrisinden, ilaçların maliyetleri ve harcamalarından kaynaklanan nedenler olarak sınıflandırılmaktadır. Akılcı ilaç kullanımında hekimin sergilediği tutum, bilgi ve davranışları sürecin ilk basamağını oluşturmaktadır. Konuya ilişkin hekimin sorumluluğu çerçevesinde dikkat etmesi gereken hususlar; hastaya doğru teşhisi koymak, hastaya uygun doğru ilaca karar vermek, ilaçların etki mekanizmaları, etkileri ve yan etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olmak ve bu hususları dikkate almak, hastaya doğru zamanda, doğru sürede ve yeterli dozda ilaç uygulamak, hastanın tedavi sürecince uyumunu izleyerek başarısını değerlendirmek, tedavi maliyetlerini hastanın gelir düzeyine ve erişilebilirliğine göre belirlemek, piyasada kolay bulunabilir ilaçları reçete etmektir. (Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı 2013). Belirtilen bu sorumluluklardan yola çıkılarak paydaşlar arasında hekimlerin akılcı ilaç kullanım konusunda işin bel kemiğini oluşturan meslek grubu olduğu görülmektedir. Bu nedenle hekimlerin konu hakkında bilgi, tutum ve davranışlarının tespit edilmesi topluma yönelik farkındalığın artırılması noktasında önem arz etmektedir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın evrenini Erzincan merkez, ilçe ve beldelerde görev yapan 82 aile hekimi oluşturmaktadır. Araştırmanın yürütülmesi için 26.04.2018 tarih ve 04/08 protokol numarası ile Erzincan Üniversitesi İnsan Hakları Etik Kurul Kararı ile gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmeyip, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden hekimlere anket uygulanmış ve toplamda 69 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Anketler aile hekimlerine Mart, Nisan, Mayıs 2018 tarihleri arasında uygulanmış ve çalışmaya katılmaya gönüllü olmayan hekimler ile doğum ve emzirme izninde olan hekimler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak Sağlık Bakanlığı İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Akılcı İlaç Şube Müdürlüğü tarafından geliştirilen ve hekimlerin tanımlayıcı özelliklerinin, akılcı ilaç kullanımına yönelik bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirildiği toplam 17 maddeden oluşan anket kullanılmıştır. Toplanan anketler neticesinde elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış, tanımlayıcı istatistik yöntemiyle sonuçlar değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Akılcı ilaç kullanımına yönelik aile hekimlerinin sosyo-demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan aile hekimlerin %27,5' i kadınlardan, % 72,5' i erkeklerden oluşmaktadır. Yaş değişkeni açısından bakıldığında hekimlerinin çoğunluğunun 31-40 (%39,2) ile 41-50 (%33,3) yaşları arasında olduğu belirlenmiştir. Hekimlerin %31,9'u 4-10 yıllık mesleki tecrübeye sahip olup, %91,3'ü ise pratisyen hekimdir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Aile Hekimlerine İlişkin Tanımlayıcı Özellikler

Değişkenler	Tür	n	%
Cinsiyet	Kadın	19	27,5
	Erkek	50	72,5
Yaş	24-30	16	23,2
	31-40	27	39,2
	41-50	23	33,3
	51-65	3	4,3
Mesleki Tecrübe	1-3 yıl	13	18,8
	4-10 yıl	22	31,9
	11-15 yıl	13	18,8
	16-20 yıl	11	15,9
	20 yıl üstü	10	14,6
Unvan	Pratisyen Hekim	63	91,3

	Uzman Hekim	6	8,7
--	-------------	---	-----

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin akılcı ilaç kullanımına yönelik bilgi ve tutumlarına ait veriler Tablo 2’de sunulmaktadır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bilgilere göre hekimlerin akılcı ilaç kullanımı ile ilgili %88,4’ünün mezuniyet sonrası meslek içi eğitimlere katıldığı, %84,1’inin akılcı ilaç kullanımı konusunda eğitim aldığı ve eğitim alan hekimlerin %48,2’sinin Sağlık Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarından yararlandıkları tespit edilmiştir. Hekimlerin hastaların talep ettiği ilaçları reçete etme durumları sorgulandığında %62,3’ünün sadece kronik hastalığı olan hastaların ilaçlarını reçete ettikleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra hekimlerin reçete yazarken %94,2’sinin bilgi kaynağına başvurduğu, bu bilgi kaynaklarından en fazla %73,9 oranla vademecumdan, %63,8 oranla Tanı ve Tedavi Rehberlerinden yararlandıkları tespit edilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Aile Hekimlerinin Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Bilgi ve Tutumları

Değişkenler	Tür	n	%
Mezuniyet Sonrası Meslek İçi Eğitimlere Katılma Durumu ve Nedenleri	Evet	61	88,4
	Hayır, vakit bulamıyorum	6	8,7
	Hayır, bulunduğum bölgede hiç meslek içi eğitim düzenlenmiyor	2	2,9
Akılcı İlaç Kullanımı Konusunda Eğitim Alma Durumu	Evet	58	84,1
	Hayır	11	15,9
Akılcı İlaç Kullanımı Konusunda Eğitim Alanların Eğitim Aldıkları Kuruluşlar	Tıp Fakültesi	20	34,5
	Sağlık Bakanlığı	28	48,2
	Meslek Odası	1	1,7
	İlaç Firması	9	15,6
Hastaların Talep Ettiği İlaçları Reçete Etme Durumu	Evet, reçete etmediğim takdirde tartışma çıkıyor	12	17,4
	Evet, sadece kronik hastalıkların ilaçlarını reçete ederim	43	62,3
	Evet, tartışarak bunun yanlış olduğunu anlatacak vaktim olmuyor	2	2,9
	Hayır, hiçbir zaman muayene etmeden ilaç yazmam	12	17,4
Reçeteleme Yaparken Bilgi Kaynağına Başvurma	Evet	65	94,2
	Hayır	4	5,8
Reçeteleme Yaparken Bilgi Kaynağına Başvuranların Yararlandıkları Kaynaklar	Türkiye İlaçla Tedavi Kılavuzu (TİK)	22	31,9
	Tanı ve Tedavi Rehberleri	44	63,8
	Vademecum	51	73,9
	Farmakoloji Kitapları	8	11,6
	İlaç Bilgi Yazılım Programları	17	24,6
	İlaç Firmalarının Araştırma ve Tanıtım Çalışmaları	9	13
	Meslektaşlar	25	36,2
	İnternet	36	52,2

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin ilaçlar hakkındaki bilgi düzeylerine ait veriler Tablo 3’de sunulmaktadır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bilgilere göre hekimlerin ilaç endikasyonları (%65,2), pozoloji ve uygulama şekli (%63,8), kontrendikasyonlar (%47,8), özel durumlar (52,2) ve biyoesdeğerlik (%47,8) hakkındaki bilgi düzeylerinin iyi derecede olduğu, farmakolojik özellikler (%46,4), yan etkiler (%46,4), ilaç etkileşimleri (%46,4) ve uyarılar-önlemler (%56,5) hakkındaki bilgi düzeylerinin ise orta derecede olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Aile Hekimlerinin İlaçlar Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

İlaçlara Yönelik Mevcut Bilgi Türleri	İlaçlar Hakkındaki Bilgi Düzeyi									
	Çok İyi		İyi		Orta		Kötü		Çok Kötü	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Endikasyonlar	9	13	45	65,2	14	20,3	1	1,4	0	0
Pozoloji ve Uygulama Şekli	8	11,6	44	63,8	16	23,2	1	1,4	0	0
Farmakolojik Özellikler	3	4,3	28	40,6	32	46,4	6	8,7	0	0
Kontrendikasyonlar	5	7,2	33	47,8	27	39,1	4	5,8	0	0

Yan Etkiler	4	5,8	28	40,6	32	46,4	5	7,2	0	0
İlaç Etkileşimleri	2	2,9	18	26,1	32	46,4	16	23,2	1	1,4
Uyarılar-Önlemler	2	2,9	22	31,9	39	56,5	5	7,2	1	1,4
Özel Durumlar	4	5,8	36	52,2	26	37,7	3	4,3	0	0
Biyoçeşneğerlilik	3	4,3	33	47,8	27	39,1	5	7,2	1	1,4

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin hastaların anamnez bilgilerini sorgulama durumlarına yönelik bulgular Tablo 4'de sunulmuştur. Elde edilen bilgilere göre hekimlerin çoğunun kullanılan diğer ilaçların varlığı (%49,3), ilaç alerjisi (%53,6) ve gebelik durumunu (%55,1) her zaman sorguladıkları, karaciğer hastalığı (%40,6), böbrek hastalığı (40,6), kronik hastalık öyküsü (%55,1), hastanın yaşı (52,2) ve cinsiyetini (%37,7) ise sıklıkla sorguladıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Aile Hekimlerinin Anamnez Alırken Sorguladıkları Bilgi Türleri

Anamnez Alırken Sorgulanan Bilgi Türleri	Her zaman		Sıklıkla		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kullanılan Diğer İlaçların Varlığı	34	49,3	33	47,8	2	2,9	0	0	0	0
İlaç Alerjisi	37	53,6	22	31,9	7	10,1	3	4,3	0	0
Karaciğer Hastalığı	16	23,2	27	39,1	20	29,0	6	8,7	0	0
Böbrek Hastalığı	17	24,6	28	40,6	19	27,5	5	7,2	0	0
Kronik Hastalık Öyküsü	27	39,1	38	55,1	3	4,3	1	1,4	0	0
Gebelik Durumu	38	55,1	28	40,6	3	4,3	0	0	0	0
Hastanın Yaşı	26	37,7	36	52,2	5	7,2	2	2,9	0	0
Hastanın Cinsiyeti	18	26,1	26	37,7	12	17,4	13	18,8	0	0

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin yazdıkları ilaçlarla ilgili hastalarını bilgilendirme durumuna yönelik bulgular Tablo 5'te sunulmuştur. Elde edilen bilgilere göre hekimlerin hastalarını ilaçların uygulanma şekli (%46,4), günlük dozu (%47,8) ve tedavi süresi (%39,1) ile ilgili her zaman bilgilendirdikleri, ilacın adı (%36,2), yapılmaması gereken aktiviteler (%34,8), ilacın bırakılacağı durumlar (%55,1) ve ilaçlarla ilgili diğer durumlar (%43,5) konusunda sıklıkla bilgilendirdikleri, ilacın etki mekanizması (%39,1), ilacın olası yan etkileri (%34,8), diğer ilaç ve besinlerle etkileşimi (%34,8) konusunda bazen bilgilendirdikleri, ilacın fiyatı (%43,5) konusunda ise nadiren bilgilendirdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Aile Hekimlerinin Yazdıkları İlaçlarla İlgili Hastalarını Bilgilendirme Durumu

Bilgi Verilen Konular	Her zaman		Sıklıkla		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
İlacın Adı	16	23,2	25	36,2	24	34,8	3	4,3	1	1,4
Uygulama Şekli	32	46,4	25	36,2	11	15,9	1	1,4	0	0
Günlük Dozu	33	47,8	24	34,8	11	15,9	1	1,4	0	0
Tedavi Süresi	27	39,1	27	39,1	13	18,8	1	1,4	1	1,4
İlacın Etki Mekanizması	5	7,2	12	17,4	27	39,1	21	30,4	4	5,8
İlacın Olası Yan Etkileri	6	8,7	21	30,4	24	34,8	14	20,3	4	5,8
İlacın Fiyatı	3	4,3	7	10,1	12	17,4	30	43,5	17	24,6
Diğer İlaç ve Besinlerle Etkileşimi	5	7,2	23	33,3	24	34,8	15	21,7	2	2,9
Yapılmaması Gereken Aktiviteler	3	4,3	24	34,8	24	34,8	16	23,2	2	2,9
İlacın Bırakılacağı Durumlar	12	17,4	38	55,1	19	27,5	0	0	0	0
İlaçlarla İlgili Diğer Durumlar	3	4,3	30	43,5	27	39,1	8	11,6	1	1,4

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin hastalarını ilaçlarla ilgili bilgilendirme ve advers etki varlığında durumu bildirme davranışlarına yönelik bulgular Tablo 6'da sunulmaktadır. Elde edilen bilgilere göre hekimlerin %56,5'inin hastalarına ilaçlarla ilgili verdikleri bilgileri yeterli buldukları, %40,6'sının ise sadece kullanımı özen isteyen ilaçlar hakkında verdikleri bilgileri yeterli buldukları tespit edilmiştir. Hastaya bilgi verdikten sonra anlayıp anlamadığını kontrol etme noktasında

%53,6'sının geri bildirimlerle mevcut durumu kontrol ettiği, %39,1'inin ise sadece kullanımı özen isteyen ilaçlar konusunda kontrolü sağladıkları tespit edilmiştir. İlaçlarla ilgili advers etki meydana geldiğinde bildirim yapıp yapmayacakları konusundaki düşünceleri değerlendirildiğinde %88,4'ü 'hayır', %11,6'sı ise 'evet' cevabını vermiştir. 'Evet' cevabını verenler için şimdiye kadar kaç bildirim yaptıkları sorgulandığında %7,2'sinin '1-5' bildirim yaptığı, %4,3'ü ise '6'dan fazla' bildirim yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Aile Hekimlerinin Hastalarını İlaçlarla İlgili Bilgilendirme ve Advers Etki Varlığında, Durumu Bildirme Davranışları

	n	%
Hastaya ilaçlarla ilgili verdiğiniz bilgiyi yeterli buluyor musunuz?		
Evet, çünkü doğru kullanmazsa etkin tedavi sağlayamaz	39	56,5
Kısmen; kullanımı özen isteyen ilaçlar için	28	40,6
Hayır; vakit yeterli değil.	2	2,9
Hastaya bilgi verdikten sonra anlayıp anlamadığını kontrol eder misiniz?		
Evet; hasta ilacı nasıl kullanacağını tam olarak anlamalıdır.	37	53,6
Bazen; kullanımı özen isteyen ilaçlar için	27	39,1
Hayır; eczaneden ilacını alırken tekrar anlatılacaktır.	3	4,3
Hayır; vakit yeterli değil.	2	2,9
İlaçlarla ilgili advers etki ortaya çıktığında bildirim yapar mısınız?		
Evet	8	11,6
Hayır	61	88,4
Şimdiye kadar kaç bildirim yaptınız? (Evet cevabını verenler için)		
1-5	5	7,2
6'dan fazla	3	4,3

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma Erzincan merkez, ilçe ve beldelerde görev yapan aile hekimlerinin akılcı ilaç kullanımı konusunda bilgi ve becerilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bilgilere göre araştırmaya katılan aile hekimlerinin %27,5' ini kadınlar, % 72,5' ini ise erkekler oluşturmaktadır. Yaş değişkeni açısından bakıldığında hekimlerinin çoğunluğunun 31-40 (%39,2) ile 41-50 (%33,3) yaşları arasında olduğu tespit edilmiştir. Hekimlerin %31,9' u 4-10 yıllık mesleki tecrübeye sahip olup, %91,3'ü ise pratisyen hekimdir. Araştırmaya katılan aile hekimlerinin akılcı ilaç kullanımı ile ilgili %88,4'ünün mezuniyet sonrası meslek içi eğitimlere katıldığı, %84,1'inin akılcı ilaç kullanımı konusunda eğitim aldığı ve eğitim alan hekimlerin %48,2'sinin Sağlık Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarından yararlandıkları tespit edilmiştir. Saygılı ve Özer'in 2015 yılında Kırıkkale ili merkezinde bir kamu hastanesinde görev yapan hekimler üzerinde yapmış oldukları çalışmada araştırmaya katılan hekimlerin %73,6'sının mezuniyet sonrası meslek içi eğitimlere katıldığı, %58,6'sının akılcı ilaç kullanımı ile ilgili herhangi bir eğitim almadığı, eğitim alan hekimlerin %58,3'ünün ise bu eğitimi tıp fakültesinde okurken aldıkları tespit edilmiştir (Saygılı ve Özer 2015). Adana'da üçüncü basamak bir hastanede görev yapan hekimler üzerinde yapılan bir çalışmada ise hekimlerin %72,8'inin akılcı ilaç kullanımı ile ilgili meslek içi eğitim aldıkları ve eğitim alanların %59,9'unun eğitimini Sağlık Bakanlığı'ndan aldıkları ifade edilmektedir (Kubat 2018).

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin %17,4'ü hastaları muayene etmeden ilaç yazmadıklarını beyan etmişlerdir. Bunun yanı sıra %62,3'ünün sadece kronik hastalıkların ilaçlarını reçete ettikleri, %17,4'ünün ise hastaların talep ettiği her türlü ilacı reçete ettikleri, etmedikleri takdirde ise hastalarla tartışma yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Saygılı ve Özer'in yapmış oldukları çalışmada hekimlerin %40,2'sinin hastaları muayene etmeden ilaç yazmadıkları, %42,5'inin sadece kronik hastalıklara ilişkin ilaçları yazdıkları, %10,3'ünün ise hastanın talep ettiği tüm ilaçları yazmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir (Saygılı ve Özer 2015). Özata ve diğerlerinin akılcı ilaç kullanım konusunda hekimler üzerinde yapmış oldukları çalışmada hekimlerin %49,8'inin hastayı muayene etmeden asla ilaç yazmadıkları tespit edilmiştir (Özata ve diğerleri 2008). Calikoglu ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada ise hekimlerin %83,7'sinin talebe bağlı ilaç reçete ettikleri ifade edilmektedir (Calikoglu ve diğerleri 2019). Kubat (2018) tarafından yapılan çalışmada ise hekimlerin %47,6'sı hiçbir zaman muayene etmeden ilaç reçete etmediğini belirtmektedir. Bunu yanı sıra hekimlerin %10,5'i hastanın talep

ettiği ilaçları reçete ettiklerini, reçete etmedikleri takdirde tartışma çıktığını ifade etmektedirler. Bu noktada akılcı ilaç kullanım konusunda halkın yeteri kadar bilgi düzeyine ve farkındalığa sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Konu hakkında farkındalığın oluşturulması açısından akılcı ilaç kullanım konusunda halka yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi ve kamu spotları ile durumun desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan aile hekimlerin reçete yazarken %94,2'sinin bilgi kaynağına başvurduğu, bu bilgi kaynaklarından en fazla %73,9 oranla vademecumdan, %63,8 oranla tanı ve tedavi rehberlerinden yararlandıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde Doğukan'ın hekimler üzerinde yapmış olduğu çalışmasında hekimlerin %92,3'ünün reçete yazarken bilgi kaynağına başvurdukları, %86,7'sinin vademecum, %65,2'ünün ise Tanı ve Tedavi Rehberlerinden yararlandıkları belirlenmiştir (Doğukan 2008). Başaran ve Akıncı'nın akılcı ilaç kullanım konusunda hekimler üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında hekimlerin %74'ünün vademecum, %61'inin ise klinik rehberlerden faydalandıklarını tespit etmişlerdir (Başaran ve Akıncı). Saygılı ve Özer'in yapmış oldukları çalışmada ise en çok başvurulan bilgi kaynaklarının sırasıyla %82,1 oranla Vademecum, %53,8 oranla internet ve %51,3 oranla tanı ve tedavi rehberi olduğu ortaya konulmuştur (Saygılı ve Özer 2015). Vançelik ve arkadaşları tarafından Erzurum'da görev yapan pratisyen hekimler üzerinde yapılan çalışmada hekimlerin %73,7'sinin reçete yazarken ilaç rehberlerinden faydalandıkları ifade edilmektedir. Akici ve arkadaşları tarafından yapılan çalışma da ise ilaç firmaları aktivitelerinin %78,9 ile birinci sırada yer aldığı, ikinci sırada ise tanı ve tedavi rehberlerinin yer aldığı görülmektedir (Akici ve diğerleri 2018).

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin ilaçlar hakkındaki bilgi düzeyleri dikkate alındığında, hekimlerin ilaç endikasyonları (%65,2), pozoloji ve uygulama şekli (%63,8), kontrendikasyonlar (%47,8), özel durumlar (52,2) ve biyoeşdeğerlik (%47,8) hakkındaki bilgi düzeylerinin iyi derecede olduğu, farmakolojik özellikler (%46,4), yan etkiler (%46,4), ilaç etkileşimleri (%46,4) ve uyarılar-önlemler (%56,5) hakkındaki bilgi düzeylerinin ise orta derecede olduğu tespit edilmiştir. Doğukan'ın yapmış olduğu çalışmada ise hekimlerin %45,5'inin ilaç dozları hakkında çok iyi bilgiye sahip oldukları, %63,8'inin ise ilaç etki mekanizmaları hakkında iyi düzeyde bilgi sahibi oldukları belirlenmiştir (Doğukan 2008). Calıkoglu ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada ise endikasyon ve uygulama şekli konusunda hekimlerin bilgi düzeyinin yüksek olduğu ancak ilacın fiyatı konusunda düşük bilgi düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir (Çalikoglu ve diğerleri 2019).

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin ilaç reçete etme noktasında önemle dikkate alınması gereken bir nokta olan hastaların anamnez bilgilerini sorgulama durumları dikkate alındığında, hekimlerin çoğunun kullanılan diğer ilaçların varlığı (%49,3), ilaç alerjisi (%53,6) ve gebelik durumunu (%55,1) her zaman sorguladıkları, karaciğer hastalığı (%39,1), böbrek hastalığı (40,6), kronik hastalık öyküsü (%55,1), hastanın yaşı (52,2) ve cinsiyetini (%37,7) ise sıklıkla sorguladıkları tespit edilmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın 2011 yılında hekimlerin akılcı ilaç kullanımına dair bakış açılarını inceledikleri çalışmada aile hekimlerinin %84,2'sinin hastalarını yaşını, %83,6'sinin gebelik ve emzirme durumunu, %67,1'inin ilaç alerjisi olup olmadığını sorguladıkları tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada uzman hekimlerin %78,5'inin hastaların yaşını, %78'inin gebelik ve emzirme durumunu, %65,8'inin ise ilaç alerjisi olup olmadığını dikkate aldıkları ortaya konulmuştur (Sağlık Bakanlığı 2011). Akici ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada ise hekimlerin dörtte üçünün yaş, hamilelik ve emzirmeyi; onda birinin ise karaciğer ve böbrek hastalıklarını her zaman sorguladıkları tespit edilmiştir (Akici ve diğerleri 2018). McGuire ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada ise hekimlerin çoğunun reçeteleme sırasında maliyetin önemli olduğunu belirttikleri, ancak çoğunun ilaçların fiyatları konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade ettikleri saptanmıştır (McGuire ve diğerleri 2009).

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin yazdıkları ilaçlarla ilgili hastalarını bilgilendirme durumuna ilişkin elde edilen bilgilere göre hekimlerin hastalarını ilaçların uygulanma şekli (%46,4), günlük dozu (%47,8) ve tedavi süresi (%39,1) ile ilgili her zaman bilgilendirdikleri, ilacın adı (%36,2), yapılmaması gereken aktiviteler (%34,8), ilacın bırakılacağı durumlar (%55,1) ve ilaçlarla ilgili diğer durumlar (%43,5) konusunda sıklıkla bilgilendirdikleri, ilacın etki mekanizması (%39,1), ilacın olası yan etkileri (%34,8), diğer ilaç ve besinlerle etkileşimi (%34,8) konusunda bazen bilgilendirdikleri, ilacın fiyatı (%43,5) konusunda ise nadiren bilgilendirdikleri tespit edilmiştir. İlaç kullanım süreci bütüncül bakış açısıyla ele alınması gereken bir konudur. İlaç-ilaç etkileşimler, ilaç-besin etkileşimleri konusunda hastaya gerekli bilginin verilmemesi neticesinde tedavi sürecinin etkili bir şekilde seyretmesi mümkün değildir. Bu nedenle hekimlerin hastaları ilaçların etkileri ve yan etkileri konusunda detaylı bir şekilde bilgilendirmesi gerekmektedir. Benzer şekilde Saygılı ve Özer'in yapmış oldukları çalışmada hekimlerin ilacın uygulama şekli (%64,4), ilacın günlük dozu (%5,5), tedavi süresi (%62,1) ve ilacın ne zaman bırakılması gerektiği (%40,2) konusunda hastalarını bilgilendirdikleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra hekimlerin ilacın olası yan etkileri (%46) ve ilaç kullanırken yapılması sakıncalı olan aktiviteler (%36,8) konusunda sıklıkla hastalarını bilgilendirdikleri belirlenmiştir (Saygılı ve Özer 2015). Doğukan'ın yapmış olduğu çalışmada ise hekimlerin en fazla ilaç uygulama şekli (%83,3), en az ise ilaç fiyatları (%5,1) hakkında hastalarını bilgilendirdikleri ortaya konulmuştur (Doğukan 2008). Yılmaz ve diğerlerinin yaptıkları çalışmada ise hekimlerin hastalarını en sık bilgilendirdikleri konuların ilacın uygulama şekli, günlük dozu ve tedavi süresi olduğu, en az bilgilendirdikleri konuların ise ilacın fiyatı, etki mekanizması ve yan etkileri olduğu saptanmıştır (Yılmaz ve diğerleri 2018). Hekimlerin ilaçla ilgili bilgi düzeylerinin incelendiği bir diğer çalışmada ise endikasyonlar, pozoloji, uygulama şekli, farmakolojik özellikler, kontrendikasyonlar ve yan etkiler konularında hekimlerin

bilgi düzeylerinin 'iyi' olduğu, ilaç-ilaç ve ilaç-besin etkileşimleri konusunda 'orta' seviyede olduğu ifade edilmektedir (Kubat 2018). Hekimlerin ilaç etkileşimleri ile ilgili bilgilerinin yüksek seviyede olmamasının sebebinin ise bu konu ile ilgili yapılan çalışma sayısının az olmasına ya da bu konuda yeterince bilgilendirilmemiş olmalarına dayandırılabilir.

Araştırmaya katılan aile hekimlerinin hastalarını ilaçlarla ilgili bilgilendirme ve advers etki varlığında durumu bildirme davranışlarına yönelik elde edilen bilgilere göre hekimlerin %56,5'inin hastalarına ilaçlarla ilgili verdikleri bilgileri yeterli buldukları, %40,6'sının ise sadece kullanımı özen isteyen ilaçlar hakkında verdikleri bilgileri yeterli buldukları tespit edilmiştir. Hastaya bilgi verdikten sonra anlayıp anlamadığını kontrol etme noktasında %53,6'sının geri bildirimlerle mevcut durumu kontrol ettiği, %39,1'inin ise sadece kullanımı özen isteyen ilaçlar konusunda kontrolü sağladıkları tespit edilmiştir. İlaçlarla ilgili advers etki meydana geldiğinde bildirim yapıp yapmayacakları konusundaki düşünceleri değerlendirildiğinde %88,4'ü 'hayır', %11,6'sı ise 'evet' cevabını vermiştir. 'Evet' cevabını verenler için şimdiye kadar kaç bildirim yaptıkları sorgulandığında %7,2'sinin '1-5' bildirim yaptığı, %4,3'unun ise '6'dan fazla' bildirim yaptığı tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde Saygılı ve Özer'in yapmış oldukları çalışmada hekimlerin %64,4'ünün advers etki konusunda bildirim yapmadıkları tespit edilmiştir (Saygılı ve Özer 2015). Van'da 80 aile hekimi üzerinde yapılan çalışmada ise hekimlerin %20'sinin advers etki bildirim yaptığı ifade edilmektedir (Ekinci ve diğerleri 2019). Kubat (2018) tarafından yapılan çalışmada ise hekimlerin %60,6'sının advers etki bildirim yapmadığı, advers etki bildirim yapanların %90,7'sinin 1 yada 2 bildirim yaptıkları tespit edilmiştir. Hekimlerin %46,2'si iş yoğunluğundan dolayı, %29,4'ü bildirim evrak işi olarak gördüğü ve yararının olmayacağını düşündüğü için, %23,3'ü zorunlu olmadığı için advers etki bildirim yapmadıklarını belirtmişlerdir. İlaç kullanımı sonrasında ortaya çıkan istenemeyen durumların Sağlık Bakanlığı'na bildirim uygulamada yer alan bir faaliyettir. Fakat hekimlerin çoğunun bu konuda yeteri kadar hassasiyete sahip olmadığı görülmektedir. Bunun nedenlerinin ise bildirim sırasında doldurulan evrakların kompleks olması, işlemlerin uzun sürmesi, hekimlerin bildirim konusunda yeterince bilgiye sahip olmaması ya da konunun ciddiyetini idrak edememeleri olduğu düşünülmektedir.

Akılıcı olmayan ilaç kullanımı günümüzde tüm dünya ülkelerini tehdit eden, ciddi halk sağlığı sorunlarına sebebiyet veren, maliyetleri artıran bir sağlık sorunu olarak değerlendirilmektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programının uygulamaya konulmasıyla beraber kurulan Akılıcı İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun önderliğinde 2010 yılında 'Akılıcı İlaç Kullanımı Şube Müdürlüğü'nün inşa edilmesiyle beraber ülkemizde akılıcı ilaç kullanım konusundaki faaliyetler hız kazanmaya başlamıştır. Yine benzer şekilde Sağlık Bakanlığının dâhilinde yürütülmekte olan 'Akılıcı İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı 2014-2017'nin yürürlüğe konulmasıyla beraber Reçete Bilgi Sistemine geçilmiş ve hekimlerin yazmış oldukları reçeteler daha yakından izlenerek mevcut duruma yönelik yeni stratejiler geliştirilmeye ve gerekli önlemler alınmaya başlamıştır (Aksoy ve diğerleri 2015). Yapılan bu çalışmada Erzincan ilinde faaliyet gösteren aile hekimlerinin akılıcı ilaç kullanım konusundaki bilgi ve tutumları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Akılıcı ilaç kullanımı hasta, hekim, hemşire, eczacı ve diğer sağlık personeli çerçevesinde ele alınan geniş çaplı bir konudur. Çalışma akılıcı ilaç kullanımında etkili olan ve sac ayaklarından birini oluşturan aile hekimleri üzerinde yapıldığından ve sadece bir ilde yapıldığından sonuçlar evrene genellenememektedir. Bu durum araştırmanın sınırlılığı olarak belirlenmiştir. Konu hakkında daha detaylı bilgiler elde edilmesi açısından benzer çalışmaların diğer sağlık personelleri üzerinde de yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abacioğlu, N. (2005). Akılıcı (Rasyonel) İlaç Kullanımı, Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi 5(4):10-20.
- Ahmadi, F., Zarei, E. (2017). Prescribing Patterns of Rural Family Physicians: A Study in Kermanshah Province, Iran. BMC PublicHealth, 17(1): 908.
- Akıcı, A., Uğurlu, M.Ü., Gönüllü, N., Oktay Ş. ve Kalaça, S. (2002). Pratisyen Hekimlerin Akılıcı İlaç Kullanımı Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. STED, 11(7):253-257.
- Aydın, A., V., Mollahaliloglu, S., Ozgulcu, S., Alkan, A. (2018). Evaluation of the Attitudes of Specialist and Family Physicians Regarding Rational Drug Selection. Northern Clinics of Istanbul, 5(3), 199-206.
- Aksoy, M., Alkan, A. ve İşli, F. (2015). Sağlık Bakanlığının Akılıcı İlaç Kullanımını Yaygınlaştırma Faaliyetleri, Türkiye Klinikleri Farmakoloji Özel, 3(1):19-26.
- Alem, K., Mishra, P., Prabhu, M., Shankar, PR., Palaian, S., Bhandari, RB., Bista, D.,(2006). A Study On Rational Drug Prescribing and Dispensing in Outpatients in a Tertiarycare Teaching Hospital of Western Nepal, Katmandu University Medical Journal, 4(16): 436-443.
- Almarsdottir, A.B., Traulsen, J.M. (2005). Rational use of medicines-an important issue in pharmaceutical policy, Pharmacy World and Science, 27(2): 76-80.
- Ambwani, S. ve Mathur A.K. (2006). Rational Drug Use. Health Administrator, 19(1):5-7.

- Atif, M., Sarwar, M.R., Azeem, M., Naz, M., Amir, S., & Nazir, K. (2016). Assessment of Core Drug Use Indicators Using WHO/INRUD Methodology at Primary Healthcare Centers in Bahawalpur, Pakistan. *BMC health services Research*, 16(1), 684.
- Başaran, N.F. ve Akıcı, A. (2013) Aspects of Physicians' Attitudes Towards the Rational Use of Drugs at a Training and Research Hospital: A Survey Study. *European Journal of Clinical Pharmacology* 69(8):1581-15887.
- Calikoglu, E.O., Koycegiz, E., Kosan, Z., Aras, A. (2019). Rational Drug Use and Prescribing Behavior of Family Physicians in Erzurum, Turkey. *Nigerian Journal of Clinical Practice*, 22(5), 626.
- Doğukan, M.N. (2008) Ankara ili Keçiören Sağlık Grup Başkanlığı'na Bağlı Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarında Çalışan Hekimlerin Akılcı İlaç Kullanımı Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dong, L., Yan, H., & Wang, D. (2011). Drug prescribing indicators in village health clinics across 10 provinces of Western China. *Family practice*, 28(1), 63-67.
- Ekinci, F., Atila, D., Altay, M., Sağdıç, M. (2019). Van İli'nde Çalışan Aile Hekimlerinin Akılcı Antibiyotik Kullanımı Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 11(1): 1-5.
- Eşkazan, E. (2008), Akılcı İlaç Kullanımı. (Ed. Eşkazan E.), Akılcı İlaç Kullanımı içinde (s. 9-20). İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Akılcı İlaç Kullanımı Sempozyumu, Sempozyum Dizisi Yayın No: 11, İstanbul.
- Krähenbühl-Melcher, A., Schlienger, R., Lampert, M., Haschke, M., Drewe, J., Krähenbühl, S. (2007). Drug-Related Problems in Hospitals: A Review of the Recent Literature, *Drug Safety*, 30(5): 379-407.
- Kubat, H. (2018). Hekimlerin Akılcı İlaç Kullanımı ve Farmakovijilansa Yönelik Bilgi ve Tutumları, *Cukurova Medical Journal*, 43(2): 286-294.
- McGuire, C., King, S., Roche-Nagle, G., Barry, M. C. (2009). Doctors' Attitudes about Prescribing and Knowledge of the Costs of Common Medications. *Irish Journal of Medical Science*, 178(3): 277-280.
- Mollahaliloğlu S. (2000) Ankara İl Merkezinde Bulunan Sağlık Ocaklarında Yazılan Reçetelerin Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara.
- Mollahaliloğlu, S., Özgülcü, Ş., Alkan, A., Öncül, H.G. (2011). Toplumun Akılcı İlaç Kullanımına Bakışı, Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 856, Ankara.
- Ofori-Asenso R., Agyeman, A. A. (2016). Irrational Use of Medicines- A Summary of Key Concepts. *Pharmacy*, 4(35): 1-13.
- Özata, M., Aslan, Ş. ve Mete M. (2008) Rasyonel İlaç Kullanımının Hasta Güvenliğine Etkileri: Hekimlerin Rasyonel İlaç Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20: 529-542.
- Phillips, D.P. (2002). Morbidity and Mortality from Medical Errors: an Increasingly Serious Public Health Problem, *Annual Review of Public Health*, 23: 135-150.
- Sağlık Bakanlığı (2011). Hekimlerin Akılcı İlaç Kullanımına Bakışı, Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü, Ankara.
- Saygılı, M. ve Özer, Ö. (2015). Hekimlerin Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 18(1): 162-170.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, (2013). "Topluma Yönelik Akılcı İlaç Kullanımı". SGK Yayın No: 93, Ankara.
- Vançelik S, Çalokoğlu O, Güraksın A, Beyhun E. (2006). Pratisyen Hekimlerin Reçete Yazımını Şekillendiren Faktörler ve Akılcı İlaç Kullanım Kriterlerini Önemseme Durumları, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 26(2):65-75.
- WHO. (2005). *Irrational Drug Use Causing Rise of Anti-Microbial Resistance*. Geneva, World Health Organization.
- Yılmaz, M., Yılmaz, A., Özyörük, M., Turunç, F., Gürleyik Erkman N., Kınalılıkaya, A., Arslan, E. (2018). Akılcı İlaç Kullanımı: Düzce'de Aile Hekimlerinin Bilgi ve Davranışları, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 22(1): 20-

Extended Abstract

Aim and Scope

It is known that there are some problems about rational drug use which is important for health promotion and providing maximum benefit to patients and these problems are tried to be overcome with the support of service providers, stakeholders and government. The aim of this study is to investigate the knowledge, attitudes and behaviors of family physicians towards rational drug use who are working in Erzincan center, districts and towns.

Methods

Sample selection was not made in the research and the whole universe was tried to be reached. Family physicians who were on maternity leave, who were on annual leave and did not want to participate in the study were excluded from the scope of the study and in total 69 out of 82 family physicians working in the province were reached. The data obtained from the questionnaires were analyzed using descriptive statistical methods.

Findings

As a result of the data obtained, it was found that 84.1% of family physicians received training on rational drug use. While 62.3% of family physicians stated that they prescribe only the drugs requested for chronic diseases, 17.4% stated that they prescribe all kinds of medicines requested by the patients, otherwise they had discussions with the patients. When the knowledge level of family physicians about drugs is examined, it is determined that they do not have information about drug interactions at a rate of 23.2%. In addition, when family physicians were informed about the drugs they wrote, it was found that 43.5% did not give information to the patients about the price of the drugs.

Conclusion

Today irrational drug use is considered as a health problem that threatens all countries of the world, causes serious public health problems and increases costs. With the establishment of the Rational Drug Use Branch Directorate in 2010, with the leadership of the Rational Drug and Medical Device Institution, which was established with the implementation of the Health Transformation Program, activities in the field of rational drug use started to accelerate in our country. Similarly, with the enforcement of the 'Rational Drug Use National Action Plan 2014-2017', which is being carried out within the Ministry of Health, the Prescription Information System was started and new strategies for the current situation were developed and necessary measures were taken by following the prescriptions written by the physicians more closely (Aksoy et al. 2015). In this study, it was tried to evaluate the knowledge and skills of the family physicians operating in Erzincan Province on rational drug use. Rational drug use is a wide-ranging subject within the framework of patients, physicians, nurses, pharmacists and other healthcare professionals. The results cannot be generalized to the universe, as the study was conducted on family physicians who are effective in rational drug use and make up one of the sheet metal legs, and is performed only in one province. This situation was determined as the limitation of the research. In order to obtain more detailed information on the subject, similar studies are recommended to be carried out on other healthcare personnel.

İhracat Performansı ile İşletmelerin Girişimcilik Özellikleri İlişkisi: Türkiye Örneği¹

The Relationship between Export Performance and Entrepreneurial Characteristics of Businesses: The Case of Turkey

Metehan Ortakarpuz², Ömer Aydın³

Öz

Hızla değişen pazar koşulları ve ekonomik gelişmelere karşı, tehditlerden korunmak, fırsatları değere dönüştürmek ve böylece sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla işletmelerin daha rekabetçi, dinamik, esnek ve yenilikçi davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Bu davranışlar, işletmelerin girişimcilik özelliklerini oluştururken, günümüzde, genel bir hedef olarak, işletmelerin bu vasıflara sahip "girişimci işletme" olması beklenmektedir. Söz konusu girişimci işletmeler, dış pazarlarda da aktif faaliyet gösteren ihracatçı firmalar olarak görülmektedirler. Bu işletmelerin ülkelerinin ihracat performanslarına olumlu katkı yaptıkları düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, işletmelerin girişimcilik özelliklerini ortaya koymak, ülkenin ihracat performansı ile arasında ilişkiyi incelemektir. Bu doğrultuda, girişimcilik ve ilgili kavramların çerçevesi çizilmiş ve işletmelerin girişimcilik özellikleri nitel değerlendirmeler ile ortaya koyulmuştur. Değerlendirmeye konu olan girişimcilik özelliklerinin Türkiye'de yıllar itibarıyla gerçekleşen veri ve değerleri ile, ülkenin aynı yıllarda gerçekleştirdiği ihracat performansı verileri korelasyon analizlerine tabi tutulmuş, aralarındaki ilişki ve etki düzeyleri ölçülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Özellikleri, İnovasyon, İhracat Performansı.

Abstract

Against rapidly changing market conditions and economic developments, businesses need to exhibit more competitive, dynamic, flexible and innovative behaviors to protect them from threats, to turn opportunities in to value and thus ensure sustainability. These behaviors constitute the entrepreneurial characteristics of enterprises, today, as a general objective, enterprises are expected to be "entrepreneurial enterprises" with these qualifications. The entrepreneurial enterprises are considered as export companies active in foreign markets. The enterprises are thought to have contributed positively to the export performance of their countries.

The aim of this study is to investigate the entrepreneurial characteristics of enterprises and to examine the relationship between the export performance of the country. In this direction, entrepreneurship and related concepts are drawn and entrepreneurship characteristics of enterprises are presented with qualitative evaluations. The entrepreneurial characteristicst are subject to evaluation by years as actual data and values were put to correlation and regression analysis between realized export performance of Turkey, and the relationship between them and their effect levels were measured.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Characteristics, Innovation, Export Performance.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: L25, L26, O31, M30

Submitted: 16 / 02 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Bu çalışma, 3. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuş olan "İşletmelerin Girişimcilik Özellikleri ile Ülke İhracat Performansı İlişkisi: Türkiye Örneği" adlı bildirinin genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, mortakarpuz@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1674-4245.

³ Öğrenci, Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, omer.aydin20@ogrenci.selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9787-8298.

Giriş

Emek, sermaye, doğal kaynak unsurlarına sonradan eklenmiş olan üretim faktörü girişimcilik hem ülke ekonomileri açısından hem de uluslararası ekonomi açısından oldukça fazla önem arz etmektedir. Küreselleşme ile girişimcilik faktörü, uluslararası ölçekte risk alma, yenilik yapma, yaratıcılık ve değer oluşturma kavramlarını içine alan daha geniş bir vizyonu ifade etmektedir. Ulusal ve uluslararası ekonomide meydana gelen değişimlere ve yeni taleplere hızlıca uyum sağlayabilme yeteneğine sahip girişimci işletmeler ülkelerin bu yeni trendleri takip ederek ekonomik faaliyetlerini sürdürmesine katkı sağlamaktadırlar.

Hızla gelişen ekonomilerde başarılı girişimcilik, teknolojiye ticarileşme ve yenilikle mümkün olmakla birlikte ihracatla desteklenmektedir. Karlılığı arttırmanın, rekabet üstünlüğü elde etmenin, büyüme ve sürdürülebilirlik sağlamanın en hızlı ve kolay yolu ise uluslararasılaşmak, bunun için de ihracat yapmaktır. Küresel rekabet için uluslararasılaşmada en çok tercih edilen dış pazar bulma yöntemi ve pazarı genişletme yolu ihracattır. İhracatı gerçekleştirme ve sürekliliğini sağlama noktasında en önemli unsur özgün ve katma değeri yüksek ürünlerin yaratılmasını ve üretimini gerçekleştirmektir. Bu anlamda, dünya ekonomisine damgasını vuran en önemli iki dinamik, küreselleşme ve yeniliklerdir.

Kurumsal anlamda girişimcilik, işletmelerin yenilikçiliği ve yeniliği değere dönüştürebilme kabiliyeti olarak ifade edilebilir. İşletmelerin girişimciliği ürün ve süreçlerinde yapmış oldukları yenilik faaliyetlerinden elde ettikleri somut çıktılarla ölçülebilir. Bu kapsamda patent, faydalı model, tasarım ve marka oluşturma faaliyetleri yenilik süreçlerinin neticende elde edilen girişimcilik unsurları olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada öncelikli olarak girişimcilik ve kurumsal girişimcilik kavramları ile girişimcilik özellikleri ele alınmıştır. Ardından çalışma işletmelerin girişimcilik özellikleri bağlamında yenilik, patent, faydalı model, tasarım ve marka tescilli faaliyetlerinin tanımlamalarıyla genişletilmiş ihracat performansı ilişkisi irdelenmiştir. Çalışmanın araştırma bölümünde Türkiye'nin yıllar itibarıyla gerçekleştirmiş olduğu ihracat performansının söz konusu işletmelerin girişimcilik özelliği unsurları ilişkisi istatistiksel veriler üzerinden korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda Türkiye'nin 2. düzey istatistiksel bölge sınıflandırmasına göre değişkenler bazında ilişki haritaları oluşturulmuştur.

1. Girişimcilik

1.1. Girişimci ve Girişimcilik Kavramları

"Girişimci" ve "Girişimcilik" tek bir tanımlı olmayan, farklı uzmanlar tarafından farklı şekillerde tanımlanan kavramlardır. Küçük (2009) ve Marangoz (2012) girişimciyi, bir mal veya hizmeti üretmek, pazarlamak için kendine ait ya da başka kişi veya kurumlardan sağladığı kaynaklarla üretim faktörlerini bir araya getiren, bu faaliyeti yaparken ortaya çıkabilecek zararı da göze alan kişidir diye tanımlamıştır (Özdemir, 2016: 3).

Girişimci, üretim elemanlarını (doğa, emek, sermaye) sistemli ve bilinçli bir şekilde bir araya getirerek mal ve hizmet üretimini sağlayan kişidir. Girişimci toplumun gereksinim duyduğu, dolayısıyla talep edilen bir malı ya da hizmeti bulup onu üretmeye girişen ve buna öncülük eden kişidir. Girişimci ile müteşebbis aynı anlamı taşımaktadır. Girişimci, bir ihtiyacı teşhis ederek, iş fikrine dönüştüren ve gerekli riskleri üstlenerek ticari işletme kuran kişi olarak tanımlanabilir (İnc Girişim, 2019).

Girişimcinin faaliyetlerindeki asıl hedef, kar elde etmektir. Yani girişimci bir yandan risk altına girmekte diğer taraftan üretim faktörlerini temin ederek işletmektedir. Bu nedenle girişimcide yöneticilik özelliklerinin de bulunması gerekir. Girişimciler birer manav, tamirci, perakendeci olabilecekleri gibi büyük marketler, fabrikalar, holdingler kuran kişiler de olabilir. Girişimcilikle ilgili yapılan çeşitli tanımların hepsinde bulunan ortak noktalar tespit edildiğinde girişimcinin sahip olması gereken temel unsurların, başkalarının baktığı ama göremediği fırsatları görüp, bunları birer iş fikrine dönüştürebilmek ve risk almaya yatkın olmak, olduğu sonucuna ulaşılır (Durukan, 2016: 25-36).

Girişimcilik kavramı ise ekonomiye Fransız ekonomist Cantillon tarafından kazandırılmıştır. Cantillon'a göre girişimcilik, üretim faktörlerini bir araya getirerek kâr edilecek mal üretme sürecidir. Girişimci bu üretim sürecinde kâr elde edebilmek amacıyla risk üstlenmektedir (Ağca ve Yörük, 2006: 156; Aytaç, 2006: 141, Aksöz vd., 2013: 3). Girişimcilik kavramının ekonomiye kazandırılmasında önemli yere sahip olan bir diğer Fransız ekonomist ise J. B. Say'dır. Say ile birlikte girişimcilik üretim faktörlerinin arasına alınmış ve üretimde dördüncü faktör olarak belirlenmiştir (Durukan, 2007: 28).

Girişimcilik kavramının ekonomi teorisinde yer almasını sağlayan ve girişimciliği ekonomik faktörlerin bir araya getirilmesi ile beraber, yenilikçilik anlayışının da benimsenmesi olduğunu belirten ise ekonomist Schumpeter olmuştur. Schumpeter'e göre girişimci, beklentileri doğrultusunda kararlar alan ve belirsizlik ortamında zorlukların üstesinden gelen kişidir (Aksöz vd., 2013: 4).

Girişimcilik, yeni ya da mevcut bir organizasyon içinde risk alma, yaratıcılık ve yenilikleri sağlam bir yönetim sistemiyle bütünleştirilerek ekonomik faaliyet yaratma ya da geliştirme zihniyeti ve sürecidir (Doğaner, 2014: 7-20). Girişimcilik, beşeri, fiziksel ve bilgi kaynaklarından oluşan ve gerekli üretim faktörlerini verimli bir şekilde bir araya getirme süreci olarak ifade edilmektedir (Lazear, 2005: 649). İş sürecindeki yetenekleri verimli bir şekilde bir araya getirebilmeyi, iş sürecini yönetebilme yeteneğine sahip olmayı ve iş sürecinde oluşabilecek riskleri üstlenebilmeyi gerektirmektedir (Grossman, 1984: 605). En temel şekliyle girişimcilik, bir işi yerine getirebilmek amacıyla eyleme başlamak olarak tanımlanabilmektedir (Erboy, 2013: 54).

1.2. Girişimcilik Türleri

Girişimcilik türleri, orijinal, eko girişimcilik, stratejik girişimcilik, kamu girişimciliği, sosyal girişimcilik, akademik girişimcilik, iç girişimcilik ve kurumsal girişimcilik olarak sayılabilir.

1.2.1 Orijinal Girişimcilik

Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak aşağıda verilen örneğe benzer şekilde, kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulacak; tablo başlığı üstte, ortalanmış ve koyu yazılacaktır.

Özerk bir şekilde girişimciliği, orijinal şekliyle ilk kez meydana getiren yeni girişimcilik şeklidir. Bu girişimcilik sınıflandırmasında, girişimcilerin öncelikle sahip oldukları kendi güç, kabiliyet, algı, sezgi, hüner, ustalık, deneyim, bilgi gibi yetkinliklerinden ilham alarak, hayallerini düşlerini gerçeğe dönüştürmek üzere harekete geçtikleri ve ilk kez sıfırdan başlayarak oluşturulan girişimlerdir. İlk defa ve orijinal olma özelliği bu girişimciliğin tanımlanmasında belirleyici ve ayırt edici bir faktördür. Gerek girişimin kendisi hem de girişimcisi orijinaldir. Girişimciler faaliyetlerini sürdürmek için en iyi yöntemi kendileri keşfeder ve uygularlar (Top, 2006: 8).

1.2.2. Eko Girişimcilik

Top (2012) ve Cingöz (2013)'e göre; ekoloji ve girişimcilik kavramlarının birleşiminden oluşan eko girişimcilik, gelir ve pozitif çevresel çıktılar elde etmek veya çevreye verilen zararı azaltmak için yeni iş fırsatlarının araştırıldığı bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte hem işletmecilik faaliyetleri gerçekleştirilmekte hem de bu faaliyetlerin doğal çevre ve paydaşlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Çevresel sorunlara çözüm bularak sorunların içindeki fırsatları ortaya çıkaran bir girişimcilik türüdür (Karaca, 2015: 45).

1.2.3. Stratejik Girişimcilik

Girişimciler yeni fırsatlar yakalayıp rekabet avantajı elde etmek zorundadırlar. Girişimcilerin bu rolü stratejik yönetim ile girişimciliğin arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkarmaktadır (Hitt vd., 2001: 13-28; Shane ve Venkataraman, 2000: 217-226). Stratejik girişimcilik, rekabet yoğun bir ortamda yeni fırsatlar tespit edip onlardan faydalanmayı ifade etmektedir. Karadal (2013), stratejik yönetim ve girişimciliğin kesişim noktası olarak ifade edilen stratejik girişimcilik kavramını, stratejik bakış açısıyla gerçekleştirilen girişimsel faaliyetleri ifade ettiğini söylemektedir (Karaca, 2015: 47).

1.2.4. Kamu Girişimciliği

Kamu kaynakları, kamu yetkisi, kamu çalışanları vs. kullanılarak yapılan girişimcilik türünü ifade etmektedir. Talep, hükümetin, özel sektörün ve siyasetin etkisi sonucunda oluşmaktadır. Ancak, adalet ve güvenlik hizmetleri gibi birçok kamu hizmetinin sunumunda kâr hesaplanmamaktadır (Çuhadar, 2013: 223).

1.2.5. Sosyal Girişimcilik

Araştırmacılar, önemli düzeyde sosyal değer yaratan stratejilere sahip ve temel öncelikleri ticari kârdan ziyade sosyal fayda olan örgütleri sosyal girişimler olarak nitelendirmektedirler (Light, 2008). Sosyal girişimciliğin kavramsal olarak tanımını üzerinde uzlaşa bulunmadığı, yapılan araştırmaların ekseriyetle sosyal girişimciliğin amaç ve hedefleri üzerinde durduğu ifade edilmektedir. Sosyal girişimcilik, sosyal dengeyi değiştiren bir kavramdır (Douglas, 2008: 141-163).

1.2.6. Akademik Girişimcilik

Üniversitelerin ve eğitim sektöründeki paydaş grupların elde ettiği araştırma çıktılarından ticari getiriye dönüştürülmesidir (O'Shea vd., 2004: 11-29). Akademik girişimciliğin altında yatan temel mantalite üniversiteler bünyesindeki bilimsel araştırmaların ticari uygulamalara dönüştürülmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda üniversiteler bir girişimci davranış olarak gelir merkezleri gibi davranmakta ve girişimciliğin katalizörü haline gelmektedir (Chrisman vd., 1995: 267-281).

1.2.7. İç Girişimcilik

İç girişimcilik kavramını ilk kez 1983 yılında Giffort Pinchot tanımlamıştır. Girişimciliğin alt bir alanı olarak beliren iç girişimcilik kavramı, örgüt içindeki girişimcileri ifade ederken, girişimci kişilik ya da girişimci karakteristikler konusunda yeni bir alanın açılmasına da zemin hazırlamıştır (Antoncic ve Hisrich, 2003: 7-24).

İç girişimcilik, kurumsal bir yapı içinde çalışan kişilerin veya ekiplerin kendi tercihleri veya gelen teşvikler doğrultusunda buldukları firmadan ayrılmadan proje ve fikir üretmesidir. İç girişimciler firmadan ne tam bağımsız ne de tam bağımlıdır. İç girişimciliğin önemi, firma kimliğinin altında yeni bir fikir ve proje üreterek gelecek kazancın tekrar firmaya eklenmesidir. İç girişimci olan kişiler kendi alanını yaratma isteği, yenilikçi bir ruha sahip olması ve sorumluluk potansiyeli yüksek kişilerden oluşmaktadır (Kobi Vadisi, 2019).

İç girişimcilik, bir örgüt içerisindeki girişimcilik faaliyetlerinin tamamı olarak ifade edilmektedir (Antoncic ve Hisrich, 2003: 7-24).

1.2.8. Kurumsal Girişimcilik

Kurumsal Girişimcilik; yeni stratejik yönelimler, alt kademe çalışanlarının inisiyatif kullanması ve özerk iş/işletme oluşturulmasıdır (Vesper, 1984: 294-320). Pinchot (1985)'e göre yeni fikirler oluşturmak ve geliştirmek için örgüt içinde yapılan yenilik ve önerilerdir (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 205). Kurumsal girişimciliği, Stevenson ve Jarillo (1990), örgüt genelinde gerçekleşen bir grup faaliyetin toplamıdır diye tanımlamıştır (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 205). Birkinshaw (1997)'e göre, farklı ve proaktif bir proje anlamında bir kurumun kaynaklarını kullanmak veya büyütme için ortaya koyduğu ilerleyici yeni bir yoldur (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 205). Kurumsal girişimcilik, kurulu bir örgütün yeni bir iş alanına girmesi, yeni ürünlere yönelik fikirler geliştirip ortaya konması ve bir örgütün tamamının bakışına ve operasyonlarına nüfuz eden girişimcilik bazlı felsefenin geliştirilmesi (Covin ve Miles, 1999: 47-63) olarak tanımlanmaktadır.

Kurumsal Girişimcilik; yeni iş girişi, yeni iş alanları, ürün/hizmet yeniliği, süreç yeniliği, kendi kendine yenilenme, risk alma, proaktiflik ve rekabetçi agresiflik üzere çeşitli boyutla değerlendirilmektedir.

Yeni İş Girişi; gerek büyük kurumlar gerekse daha küçük firmalarda özerk birimler veya yarı özerk birimleri veya firmaların oluşturulmasını kapsayabilir.

Yeni İş Alanları; yeni örgütsel bir yapı oluşumu olmaksızın mevcut örgüt yoluyla yeni iş alanlarına girmeyi ifade etmektedir (Antoncic ve Hisrich, 2003: 16).

Ürün/Hizmet ve Süreç Yeniliği; Schollhammer (1982)'a göre teknolojiye gelişim ve yeniliğe vurgu yapmak suretiyle ürün ve hizmet alanındaki yenilikleri belirtmek ve firmalar tarafından yeni ürün geliştirilmesini, ürünlerin iyileştirilmesini, yeni üretim yöntemleri ile prosedürleri ihtiva etmektedir (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 207).

Kendi Kendine Yenilenme; stratejik ve örgütsel değişime vurgu yapmakta ve işletme kavramının yeniden tanımlanması, firmanın re-organizasyonu ile yeniliğe yönelik büyük ve kapsamlı sistem değişikliklerini içermektedir (Zahra, 1993: 321).

Risk Alma; Lumpkin ve Dess (1997)'e göre girişimcilik kavramının çok önemli bir özelliği olarak literatürde yer edinmiştir. Kaybetme olasılığı olarak risk, mevcut firmaların yenilikçilik, yeni iş alanı yaratma faaliyetleri ile agresif veya proaktif hareketlerinin temel özelliği olarak görülebilir. Risk alma, fırsatların çabuk bir şekilde kovalanması için hızlı kaynak taahhüdünü içeren cesur ve gözü pek hareket tarzına işaret etmektedir (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 207).

Proaktiflik; Covin ve Slevin (1988)'e göre, proaktiflik, yeni ürün veya hizmetlerin tanıtımı, yeni teknolojilerin ve idari tekniklerin uygulanması gibi temel iş alanlarında örgütlerin rakiplerini takip etmekten ziyade rakiplerden önce söz konusu faaliyetleri başlatması ve yürütmesidir. Proaktiflik, üst yönetimin faaliyet ve yönelimlerini yansıtan öncül olma ve inisiyatif alma olgularını kapsamaktadır (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 207).

Rekabetçi Agresiflik; işletmenin rakiplerine meydan okuma eğilimini göstermektedir (Lumpkin ve Dess, 1996: 139). Knight (1997), Covin ve Slevin (1991), girişimcilik bazlı duruşun kısmen firmanın faaliyet gösterdiği sanayi dalındaki rakipleri ile agresif bir şekilde rekabet etme eğilimine yansıdığını belirtmektedir (Erkocaoğlan ve Özgen, 2009: 207).

1.3. Girişimcilik Özellikleri

Alam (2011)'e göre, girişimcilik özellikleri bir şirketin süreçlerini, uygulamalarını ve yönetsel faaliyetlerini nasıl ayarladığını yönlendirmektedir. Girişimcilerin özellikleri başarıya ihtiyacı, fırsatları tanıma, kendine güven, yenilikçilik, bağımsızlık, risk alma ve deneyime açıklık üzerine yoğunlaşmaktadır (Erol ve Kanbur, 2014: 151-152). Rodermund (2004) ise girişimciler geniş bir dizi araştırma boyunca sürekli olarak gösterilen bazı özelliklere ortak biçimde sahip görünmektedirler demiştir (Erol ve Kanbur, 2014: 152).

Tüm bu araştırmalara göre girişimcilik olgusu benzer girişimcilik özellikleri etrafında birleşmektedir ve risk alma, liderlik, yenilikçilik, yaratıcılık, güçlülük, proaktiflik, kendine güven, araştırma ve geliştirme, başarı ve rekabetçilik bu araştırmalardaki temel ve ortak girişimcilik özellikleridir (Erol ve Kanbur, 2014: 152).

Risk alma kaynaklar için büyük ve cesur taahhütlerde bulunma ya da bilinmeyen alanlara yatırım yapma gönüllülüğü (her ikisi de mantıklı birçok pahalıya mal olan başarısızlık şansı bulunan) anlamına gelmektedir (Eyal ve Kark, 2004: 213). Yirminci yüzyıl görüşleri girişimciyi risk ve belirsizlik taşıyıcısı olarak görmektedir (Mason ve Harvey, 2013: 1).

Liderlik girişimcilikle ilgilidir. Transformasyonel ve karizmatik liderlik teorileri liderlik ve girişimcilik arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir (Eyal ve Kark, 2004: 212). Ireland ve Webb (2007), yenilikçilik açısından girişimcilik değişim ve yeniliğe dayanmakta ve Teng (2007)'ye göre daha fazlası girişimciliğin tüm türleri kaynak konuşlandırma düzeninde, yeni becerilerin yaratılmasında, vb. değişimleri gerekli kılan yenilikçiliğe dayandığını ifade etmektedir (Erol ve Kanbur, 2014: 152).

Yaratıcılık hem sıra dışı (ör.; orijinal, beklenmeyen) hem de uygun (ör.; yararlı, görev kısıtlamalarına uyarlanabilir) çalışma üretmektir. Girişimcilik bir yaratıcılık biçimidir ve iş veya girişimcilik yaratıcılığı olarak adlandırılabilir çünkü yeni işler çoğu zaman orijinal ve yararlıdır (Lee, Florida, Acs., 2004: 882).

Güçlülüğe göre girişimciler çeşitli görevleri yerine getirme yeteneklerinde güçlü ve kendinden emin hissetmelidir.

Friedman (1994), proaktifliği, geleceğe yönelik bir davranışla sorunları önceden görme ve sorunlarla mücadeleye dönük adımlar atma şeklinde tanımlanmaktadır. Proaktifliği, Miller ve Friesen (1983), rakipleri takip etmek yerine, onların önünde olma çabası, Covin ve Slevin (1991), firmanın sektördeki rakipleri ile saldırgan ve proaktif olarak rekabeti ve Lumpkin ve Dess (1996) ise yeni fırsatları kovalayarak ve sezinleyerek inisiyatifini elde tutma olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2011: 72).

Kendine güven, özellikle girişimcilik için stratejik karar alma ile ilgilidir. Bir örgüt bu özellik yardımıyla kararlı görülebilir ve bilinebilir.

Araştırma ve geliştirme faaliyetleri alışılmışın dışında ve yararlı fikirler üretmek için oldukça önemlidir. Alışılmışın dışında orijinal ve yararlı fikirler girişimciliğin yaşam kaynağıdır (Ward, 2004: 174).

Başarıyı, Rauch ve Frese (2007), zorluğu azalmış görevleri seçen, sonuçlar için sorumluluğu kabul eden ve faaliyetin çıktılarını üzerinde geribildirim arayan birini ifade etmektedir diye tanımlamıştır. Bu girişimcilik için önemlidir çünkü girişimciler en iyi performans sergilemek üzere yaptıkları görevlerle ilgilenmeye ihtiyaç duymaktadır (Erol ve Kanbur, 2014: 152).

Rekabetçiliğe göre girişimcilik cesur ve yenilikçi olmanın olumlu bir imajını akla getirmektedir ve araştırmacılar genellikle kurumsal girişimciliği rekabetçi avantajla pozitif yönde ilişkili olarak görmektedir (Teng, 2007: 126).

2. İşletmelerin Girişimcilik Özellikleri ve İhracat Performansı İlişkisi

Literatürde birçok araştırma, ihracat yapan işletmelerin performansına girişimcilik özelliklerinin olumlu yönde etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle girişimci işletmelerin risk alma eğilimi ve yeniliğe verdikleri önem ihracat performansında önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Danışman ve Sökmen, 2007: 217).

İşletmeler açısından girişimcilik özellikleri yürütmüş oldukları programlar ve faaliyetler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu doğrultuda işletmelerin risk alma, yaratıcılık, proaktiflik ve özellikle yenilik kavramlarının somut çıktıları olan patent, faydalı model, tasarım ve marka tescili gibi unsurlar işletmelerin girişimcilik özellikleri olarak kabul edilebilir. Bu bölümde yenilik, patent, faydalı model, tasarım ve marka tescili kavramları incelenmekte, ihracat performansı ilişkisine yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.

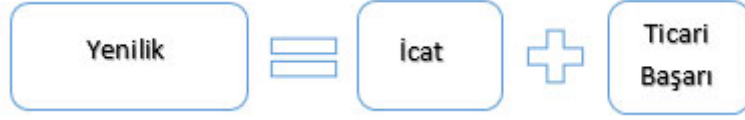
2.1. Yenilik ve İhracat Performansı İlişkisi

Yenilik kavramı en geniş manasıyla Schumpeter tarafından tanımlanmış ve yeni bir boyut kazanmıştır. Schumpeter, yeniliğin başlıca unsurları olan yeni firmalar ve girişimciliğin yaratıcı yıkımın sonucunda oluştuğunu ve yenilik kavramının girişimcilik tanımının temelinde bulunduğunu savunmaktadır. Schumpeterci bakış açısında girişimci; yeni mal ve hizmetler üretme, yeni süreç geliştirme, yeni ihracat pazarları bulma, yeni bir örgüt yapısı oluşturma gibi işletme açısından yeni birleşimler yaratarak, mevcut ekonomik düzeni yıkan kişidir. Yaratıcı yıkımın oluşumu ancak yeni bir teknolojinin, ürünün, pazarın, üretim sürecinin ya da örgütsel yapının pazarda var olan ürünlere ve örgütsel uygulamalara açık olarak alternatif olması durumunda gerçekleşecektir (Duran ve Saraçoğlu, 2009: 59).

Yenilik, bilimsel araştırmadan icada, geliştirmeye ve ticarileştirmeye kadar yeni bir ürün veya süreç yaratmadaki teknik, endüstriyel ve ticari adımlar bütünüdür. Diğer yandan yenilik teknolojik değişimin parçası olarak tanımlanmıştır, yeni ve alışılmamış fikirler, alışılmışın dışında, hayal gücü, özgünlük, heyecan vericilik, açık, karmaşık veya radikal olarak

farklı şeyler gibi kelimelerle ifade edilen yaratıcılık kavramıyla doğrudan alakalı bir durumdur (Aslan, 2002: 330). Yenilik, yeni unsurların ortaya çıkarılması ve bunun pazara başarılı bir şekilde uyarlanmasıdır. Süreçler, ürünler, hizmetler ve teknoloji ile ilgilidir (Brown ve Uljin, 2004: 2).

Yeniliğin tanımında farklı yaklaşımlar olsa da işletmeler gözünden bakıldığında tüm tanımların temeli, işletmelere ticari başarı kazandıran yenilikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Turanlı ve Saridoğan, 2010: 14-15). Bu bakış açısıyla yenilik, bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet türüne dönüştürmeyi ifade eder (Kaymakçı vd., 2007: 221-239). Westland (2008)'e göre yenilik için yaygın olarak kabul edilen tanımı şöyledir:

Şekil 1. Yenilik Tanımı (Westland)

Kaynak: Westland J. C., 2008: 8.

Yenilik süreci, fikrin değere dönüşmesidir. Yenilik içerisinde kelime anlamı olarak icat ve yenilik bulunsa da önemli olan değer üretmiş olmaktır. Söz konusu süreç, bir fikirden değer üretmiş olma sürecidir (Arıkan vd., 2011: 10). İşletmeler, ürün, üretim ya da pazarlama yöntemi, organizasyonel yapılanmalarda yeni ya da önemli ölçüde geliştirilmiş, ekonomik veya sosyal değer taşıyan çözümlerin üretilmesi noktasında yapmış oldukları yenilikleri somut unsurlara dayandırmaktadırlar. Bu doğrultuda çeşitli programlar yürütmekte ve çıktılarını akredite kurum ve kuruluşlardan tescil etmektedirler. İşletmelerin sürecini tamamlayarak değere dönüştürdüğü yenilikleri sahip oldukları, patent, faydalı model, tasarım ve marka tescilleri ile somut olarak ölçülmektedir.

Yenilik yapmak ihracatı tetiklediği gibi, yenilik yapma isteği ve dışa dönük ticari faaliyetler de yeni pazarlar oluşturmaya ve markalaşmaya destek sağlamaktadır. Yüksek kazanç isteği ve pazar payı hâkimiyeti yerel pazarda üründe, süreçte ve piyasada pazarda yenilik yapmayı sürekli kılmaktadır. İhracat yapan işletmeler ise değişime ayak uydurup karlılık ve rekabet güçlerini koruyabilmek için daha çok yenilik yapmak zorunda kalmaktadır.

2.2. Patent Tescili ve İhracat Performansı İlişkisi

Patent, icat sahiplerinin, buluşu açıklamaları karşısında belirli bir süre ile yetkili resmi kurumlar tarafından verilen temel hak olarak tanımlanır (Uzkurt, 2017: 48). Frascati Kılavuzuna göre, bir patent, teknik alanda buluşlar ile ilgili fikrî mülkiyet hakkıdır. Patent bir işletmeye, kişiye veya bir kamu varlığına bir patent dairesi tarafından verilebilir. Patent için yapılan başvuru belli gereksinimleri karşılamalıdır: İcat yeni olmalı, (açık olmayan) buluşçu bir adım içermeli ve sınai uygulaması mümkün olmalıdır.

Patentler işletmeler, kurumlar ya da bireyler tarafından geliştirilen icatların korunmasında birer araçtır ve bundan dolayı icadın birer göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Bir icat yeniliğe dönüşebilmeden önce, icadın gelişimi, üretimi ve pazarlanması için daha çok girişimci çaba gerekir. Son yıllarda, analistler ve karar vericiler teknolojik değişimin oranını ve yönünü analiz etmede patent göstergelerini artan şekilde kullanmaktadırlar (OECD, 1994: 9). Patentlerin en önemli avantajlarından biri, ayrıntılı olarak, teknolojik alanlar üzerinde uluslararası olarak karşılaştırılabilir bilgi sunmasıdır. Son araştırmalar bu bilgiyi, patent tabanlı uluslararası karşılaştırmaların etkinliğini, en dikkate değer piyasaların patent kapsamalarını inceleyerek daha da geliştirmiştir (Scmoch ve Kirsch, 1993: 3).

İhracatçı işletmelerin rekabet ortamında en büyük avantajı girişimcilikleri neticesinde geliştirdikleri ürünlerin özellikleri olmaktadır. Fiyat odaklı rekabet avantajı yeni oyuncular ve değişen koşullarla kısa vadeli olurken, yenilikçi ürün özellikleri üzerinden yürütülen rekabet uzun vadeli avantaj sağlamaktadır. İşletmelerin ihracatta rekabet avantajı ve performans artışı ne denli yenilikçi olduklarıyla izah edilebilir. Bu noktada patent, icat edilen ürünler veya ürünler üzerinde yapılan geliştirmelerin göstergesi olarak yenilikçi işletmelerin girişimciliğini ortaya koymaktadır. Bir ülkenin ihracat performansı, ihracat yapan işletmelerinin aldıkları patent başvuruları ve tescilleri ile artış gösterebilir.

2.3. Faydalı Model Tescili ve İhracat Performansı İlişkisi

Faydalı model belgesi, yeni ve sanayiye uygulanabilir nitelikteki buluşlara verilir. Faydalı modeller, buluşlara koruma sağlar, ancak, bir buluşa faydalı model belgesi verilebilmesi için, tekniğin bilinen durumunu aşması kriteri aranmamaktadır. Türkiye'de ve dünyada yeni olan, sanayiye uygulanabilen buluş sahiplerine, on yıl süre ile buluş konusu ürünü üretme ve pazarlama hakkının tanınmasıdır. Koruma süresi sona eren Faydalı Model Belgelerine konu buluşlar kamunun malı haline gelmektedir (Eyuboğlu, 2019).

Faydalı model mevzuatında bir buluşun faydalı model belgesi verilerek korunabilmesi için gereken özellikler yenilik ve sanayiye uygulanabilirlik olarak ifade edilmiştir. Yenilik: buluşun, başvuru tarihinden önce, ülke içinde veya dünyada herkesin ulaşabileceği şekilde yazılı olarak veya bir başka yolla açıklanmış veya yöresel veya ülke çapında kullanılmamış olmasıdır. Sanayiye uygulanabilirlik: buluşun, tarım dâhil sanayinin herhangi bir dalında üretilebilir veya kullanılabilir nitelikte olmasıdır.

Faydalı model tescili, patent tesciline göre daha kısa sürede ve daha düşük bir maliyetle sonuçlanmaktadır. Özellikle bu yolla küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ile araştırma kuruluşlarının buluşlarını korumaları kolaylaştırılmaktadır.

Faydalı model tescili de patent tescili gibi girişimci işletmelerin yenilikçilik bağlamında özelliklerini somut bir şekilde yansıtan unsurdur. Söz konusu unsur ihracat performansını olumlu yönden etkileyen önemli bir girişimcilik özelliğidir.

2.4. Tasarım Tescil ve İhracat Performansı İlişkisi

Tasarım, ürünün tümü veya bir parçasının ya da üzerindeki süslemenin çizgi, şekil, biçim, renk, malzeme veya yüzey dokusu gibi özelliklerinden kaynaklanan görünümüdür. Ürün, bilgisayar programları hariç olmak üzere, endüstriyel yolla veya elle üretilen herhangi bir nesnenin yanı sıra birleşik bir ürün veya bu ürünü oluşturan parçaları, ambalaj gibi nesnelere, birden çok nesnenin bir arada algılanan sunumlarını, grafik sembolleri ve tipografik karakterleri ifade eder (Sinai Mülkiyet Kanunu [SMK], 2016: madde 55).

Tasarım, yoğun rekabet ortamında dünya pazarlarında başarı elde etmek ve ihracatta ürün özellikleri üzerinden rekabetçilik hedefleyen işletmelerin çokça başvurduğu bir yoldur. İhracatçı işletmeler, ürünler üzerinde yaptıkları tasarımlarla, pazarda farklılık oluşturmayı ve talep toplamayı amaçlamaktadırlar. Tasarım tescilinin ülke ihracat performansına olumlu yönde katkı yapan unsurlardan olduğu ifade edilebilir.

2.5. Marka Tescil ve İhracat Performansı İlişkisi

Marka, bir teşebbüsün mallarının veya hizmetlerinin diğer teşebbüslerin mallarından veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlaması ve marka sahibine sağlanan korumanın konusunun açık ve kesin olarak anlaşılmasını sağlayabilecek şekilde sicilde gösterilebilir olması şartıyla kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajlarının biçimi olmak üzere her tür işaretten oluşabilir (SMK, 2016: madde 4).

Marka ölçülebilir bir yenilik göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır. Yeni buluşların ya da özgün tasarımların ürünü oluşturması veya biçimlendirmesi mümkündür, ancak bu yeni ürünlerin tüketiciye sunulması ve satılabilmesi için, benzer ürünlerden kendisini ayırt etmeye yarayacak bir tanıtım işaretine gereksinimi vardır ki işletmeler adına önemli olan bu unsur, markadır. Marka işletmelerin tüketici tercihlerini ve algılarını yönetebilmelerine imkân veren önemli bir pazarlama unsurudur. Rekabet ortamında icatlar, ürünler veya yenilikler nasıl taklit edilip kopyalanabiliyorsa, marka da bu kapsamda taklit ve takip edilen bunun için de korunması gereken önemli bir işletme değeridir. İşletmeler marka tescillerini faaliyet gösterdikleri tüm çevrelerde yaptırmak suretiyle hukuki bir güvence elde eder, geleceklerini garanti altına alırlar.

Yenilik yapmak ihracatı tetiklediği gibi, bu istek ve dışa dönük ticari faaliyetler de yeni pazarlar oluşturmaya ve markalaşmaya destek sağlamaktadır. Yüksek kazanç isteği ve pazar payı hâkimiyeti yerel pazarda üründe, süreçte ve piyasada pazarda yenilik yapmayı sürekli kılmaktadır. İhracat yapan işletmeler değişime daha hızlı ayak uydurup karlılık ve rekabet güçlerini koruyabilmek için daha çok yenilik yapmak zorunda, bununla paralel olarak ta markalaşmaya önem vermek durumundadırlar.

Ürünün markası ve patenti ile ilgili olarak yaptıkları araştırmalarda Leonidou vd., (2002), marka ile ihracat performansı özellikle ihracat yoğunluğu ve ihracat kâr düzeyi arasında pozitif ilişki içerisinde olduklarını ortaya koymuşlardır (Yücel, 2019: 209-213). İhracat yapan işletmeler faaliyet gösterdikleri pazarlarda marka olgusunu geliştirmek suretiyle, karlılıklarını arttırabilmekte, müşteri ve ülke risklerini minimize edebilmekte, atıl kapasite üretimini daha fonksiyonel hale getirebilmekte, rekabet üstünlüğü sağlayarak sürekli gelişim ve yüksek ihracat performansı ile daha istikrarlı bir faaliyet gösterebilmektedirler.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

İşletmelerin girişimcilik özelliklerini irdeleyen çalışmanın araştırma bölümü, araştırmanın amacı, belirlenen yöntem ve veri setinin tanımlanması ile verilerin elde edilmesi, hipotezlerin oluşturulması, değişken analizleri ve değerlendirmeler ile oluşturulan bulgular bölümlerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın amacı Türkiye'nin yıllar itibarıyla gerçekleştirmiş olduğu mal ihracatı performansının, işletmelerin somut girişimcilik özellikleri olan patent, faydalı model, tasarım ve marka tescili gerçekleştirmeleriyle ilişkisini ortaya koymaktır.

3.2. Veri Seti ve Yöntem

Araştırmanın bağımlı değişkeni olarak Türkiye'nin bağımsız ülkelere ve serbest bölgelere gerçekleştirmiş olduğu mal ihracatı rakamları, bağımsız değişkenler olarak ise verilerine ulaşılan patent, faydalı model, tasarım ve marka tescili verileri kabul edilmiştir. Daha önceki bölümlerde ele alınan işletme özelliği olan yenilik kavramı ile ilgili istatistik verileri ulaşılamamıştır. Bu nedenle söz konusu dört kavram bağımsız değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir.

Değişkenlerin analizde kullanılan değerler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin ülke, bölge ve şehirlere göre ayrı ayrı 1995 ve 2018 yıllarındaki yayınladığı verilerden oluşmaktadır. İhracat değişkeni verileri, ülkenin genel yıllık mal ihracatı rakamlarından elde edilmişken, diğer veriler, İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBB Sınıflandırması) kapsamında "Düzye 2" ye kadar detaylandırılmış 26 alt bölge rakamlarından elde edilmiştir.

Belirlenen bağımlı değişken ihracat rakamları ile bağımsız değişkenler patent, faydalı model, tasarım ve marka arasındaki ilişkilere yönelik hipotezler oluşturulmuştur. Hipotezler tüm bölgeler için ayrı ayrı korelasyon analizine tabi tutulmuş ve ilişkinin yönü hesaplanmıştır. Değişkenler, normal dağılım gösterdiği için Pearson korelasyon analizi yöntemi uygulanmıştır. İlişkiler korelasyon değerlerine anlamlılık düzeylerine ayrılmıştır. Buna göre yüksek düzey (0,71-0,99), orta düzey (0,30-0,70), düşük düzey (0,01-0,29) grupları ile bunların dışında kalanlarda anlamlı ilişkinin olmadığı grup olarak dört grup oluşturulmuştur.

3.3. Bulgular

3.3.1. Türkiye İhracat Rakamları ve Bölgeler

Araştırmada ilk olarak Türkiye'nin 1995 ve 2018 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracat rakamlarına ulaşılmıştır. (Tablo-1). Buna göre Türkiye'nin ihracat rakamları yıllar itibarıyla artış göstermiş, 1995 yılında 22 milyar dolar seviyelerinde olan ihracat 2018 yılı itibarıyla yaklaşık 168 milyar doları seviyelerine yükselmiştir.

Tablo 1. Türkiye Yıllara Göre İhracat Rakamları

Yıllar	İhracat Rakamları (000)(USD)	Bir Önceki Yıla Göre Değişim
1995	21 637 041	
1996	23 224 465	7,34%
1997	26 261 072	13,08%
1998	26 973 952	2,71%
1999	26 587 225	-1,43%
2000	27 774 906	4,47%
2001	31 334 216	12,81%
2002	36 059 089	15,08%
2003	47 252 836	31,04%
2004	63 167 153	33,68%
2005	73 476 408	16,32%
2006	85 534 676	16,41%
2007	107 271 750	25,41%
2008	132 027 196	23,08%
2009	102 142 613	-22,64%
2010	113 883 219	11,49%
2011	134 906 869	18,46%
2012	152 461 737	13,01%
2013	151 802 637	-0,43%
2014	157 610 158	3,83%
2015	143 838 871	-8,74%
2016	142 529 584	-0,91%
2017	156 992 940	10,15%
2018	167 920 613	6,96%

Kaynak: TÜİK Veriler, Erişim 01.10.2019.

Araştırma incelenecek bölgelerin tespiti ile devam etmiştir. Buna göre İBB Sınıflandırması tablo-2'de verilmiştir. Bu sınıflandırmada Türkiye üç düzeyde incelenmiş, birinci düzey 12 bölgeden, ikinci düzey 26 bölgeden ve üçüncü düzey 81 ilen oluşmaktadır. Araştırmada ikinci düzeyde yer alan 26 alt bölge konu alınmıştır.

Tablo 2. Türkiye'de İBB Sınıflandırmasına Göre Sınıflandırılmış Bölgeler

Kod	Kod	Düzyen 1 (12 bölge)	Düzyen 2 (26 alt bölge)	Düzyen 3 (81 il)
TR1	TR10	İstanbul	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	TR21	Batı Marmara	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
	TR22		Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	TR31	Ege	İzmir alt bölgesi	İzmir
	TR32		Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla
	TR33		Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	TR41	Doğu Marmara	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
	TR42		Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	TR51	Batı Anadolu	Ankara alt bölgesi	Ankara
	TR52		Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR6	TR61	Akdeniz	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur
	TR62		Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
	TR63		Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	TR71	Orta Anadolu	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
	TR72		Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	TR81	Batı Karadeniz	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
	TR82		Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
	TR83		Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	TR90	Doğu Karadeniz	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	TRA1	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
	TRA2		Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	TRB1	Ortadoğu Anadolu	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
	TRB2		Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	TRC1	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
	TRC2		Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
	TRC3		Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: DPT, (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/biid/ibbs.html>), 2003.

3.3.2. Hipotezler

Araştırma kapsamında belirlenen bağımlı değişken ihracat rakamları ile bağımsız değişkenler patent, faydalı model, tasarım ve marka arasındaki ilişkilere yönelik aşağıdaki hipotezler oluşturulmuş, bölge bazında değerlendirilmiştir.

H1₀: Yıllık ihracat performansı ile yıllık patent rakamları arasında bir ilişki yoktur. (r=0)

H1₁: Yıllık ihracat performansı ile yıllık patent rakamları arasında bir ilişki vardır. (r≠0)

H2₀: Yıllık ihracat performansı ile yıllık faydalı model rakamları arasında bir ilişki yoktur. (r=0)

H2₁: Yıllık ihracat performansı ile yıllık faydalı model rakamları arasında bir ilişki vardır. (r≠0)

H3₀: Yıllık ihracat performansı ile yıllık tasarım rakamları arasında bir ilişki yoktur. (r=0)

H3₁: Yıllık ihracat performansı ile yıllık tasarım rakamları arasında bir ilişki vardır. (r≠0)

H4₀: Yıllık ihracat performansı ile yıllık marka rakamları arasında bir ilişki yoktur. (r=0)

H4₁: Yıllık İhracat performansı ile yıllık marka rakamları arasında bir ilişki vardır. ($r \neq 0$)

3.3.3. Değişken Analizleri ve Değerlendirmeler

Korelasyon için belirlenen patent, faydalı model, tasarım ve marka değişkenlerinin ihracat değişkeni ile olan korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Bölge Sınıflandırmasına Göre Değişkenlerin Korelasyon Değerleri

Bölge Kodu		Patent	Faydalı Model	Tasarım	Marka
TR10	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,791** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,551* ,022 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,856** ,000 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,910** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR52	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,904** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,566* ,018 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,891** ,000 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,881** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR61	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,803** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,497* ,042 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,837** ,000 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,928** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR62	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,833** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,531* ,028 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,848** ,000 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,881** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR63	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,751** ,001 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,410 ,102 H ₂₁ = Ret / Pozitif	,502* ,040 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,883** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR71	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,601* ,011 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,587* ,013 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,100 ,702 H ₃₁ = Ret / Pozitif	,824** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR72	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,821** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,314 ,220 H ₂₁ = Ret / Pozitif	,784** ,000 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,879** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR81	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,585* ,014 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,503* ,039 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,585* ,014 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,794** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR82	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,592* ,012 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	-,142 ,587 H ₂₁ = Ret / Negatif	,649** ,005 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,706** ,002 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR83	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,863** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,178 ,493 H ₂₁ = Ret / Pozitif	,514* ,035 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,848** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR90	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,432 ,083 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,637** ,006 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,717** ,001 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,499* ,041 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TR21	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,907** ,000 H ₁₁ = Kabul / Pozitif	,515* ,035 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,751** ,001 H ₃₁ = Kabul / Pozitif	,942** ,000 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TRA1	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,265 ,304 H ₁₁ = Ret / Pozitif	,503* ,039 H ₂₁ = Kabul / Pozitif	,385 ,127 H ₃₁ = Ret / Pozitif	,541* ,025 H ₄₁ = Kabul / Pozitif
TRA2	İhracat Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,098 ,707 H ₁₁ = Ret / Pozitif	,413 ,099 H ₂₁ = Ret / Pozitif	,405 ,107 H ₃₁ = Ret / Pozitif	,720** ,001 H ₄₁ = Kabul / Pozitif

TRB1	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,723** ,001 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,387 ,125 H2 ₁ = Ret / Pozitif	,658** ,004 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,882** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TRB2	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,029 ,911 H1 ₁ = Ret / Pozitif	,096 ,713 H2 ₁ = Ret / Pozitif	-,068 ,796 H3 ₁ = Ret / Negatif	,299 ,243 H4 ₁ = Ret / Pozitif
TRC1	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,668** ,003 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,661** ,004 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,906** ,000 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,918** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TRC2	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,622** ,008 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,394 ,117 H2 ₁ = Ret / Pozitif	,566* ,018 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,826** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TRC3	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,461 ,062 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,222 ,393 H2 ₁ = Ret / Pozitif	,126 ,631 H3 ₁ = Ret / Pozitif	,652** ,005 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR22	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,793** ,000 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,104 ,691 H2 ₁ = Ret / Pozitif	,709** ,001 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,858** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR31	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,773** ,000 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,501* ,040 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,827** ,000 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,844** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR32	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,799** ,000 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,693** ,002 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,240 ,354 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,850** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR33	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,838** ,000 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,535* ,027 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,575* ,016 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,487* ,047 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR41	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,615** ,009 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,572* ,016 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,119 ,649 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,601* ,011 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR42	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,668** ,003 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,513* ,035 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,632** ,006 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,729** ,001 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
TR51	İhracat	Pearson Correlation Sig. (2-tailed)	,760** ,000 H1 ₁ = Kabul / Pozitif	,659** ,004 H2 ₁ = Kabul / Pozitif	,900** ,000 H3 ₁ = Kabul / Pozitif	,870** ,000 H4 ₁ = Kabul / Pozitif
**. 0,01 düzeyinde anlamlı korelasyon (2 yönlü)						
*. 0,05 düzeyinde anlamlı korelasyon (2 yönlü)						
N: 17						
Not: Korelasyon analizi için 1995-2018 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır.						

Korelasyon değerlerine göre anlamlılık düzeyleri önce ülke IBB sınıflandırmasına göre dağıtılmış ardından da bu sınıflandırma üzerinde yer alan şehirler renklendirilerek ilişki haritaları oluşturulmuştur.

Tablo 4. Bölge Sınıflandırmasına Göre Korelasyon Anlamlılık Düzeyleri

PATENT Değişkeninin Bölgelere Göre Korelasyon Düzeyleri				FAYDALI MODEL Değişkeninin Bölgelere Göre Korelasyon Düzeyleri				TASARIM Değişkeninin Bölgelere Göre Korelasyon Düzeyleri				MARKA Değişkeninin Bölgelere Göre Korelasyon Düzeyleri			
Yüksek Düzyey	Orta Düzyey	Düşük Düzyey	Anlamlı İlişki	Yüksek Düzyey	Orta Düzyey	Düşük Düzyey	Anlamlı İlişki	Yüksek Düzyey	Orta Düzyey	Düşük Düzyey	Anlamlı İlişki	Yüksek Düzyey	Orta Düzyey	Düşük Düzyey	Anlamlı İlişki
0,71- 0,99	0,30- 0,70	0,01- 0,29	Yok	0,71- 0,99	0,30- 0,70	0,01- 0,29	Yok	0,71- 0,99	0,30- 0,70	0,01- 0,29	Yok	0,71- 0,99	0,30- 0,70	0,01- 0,29	Yok

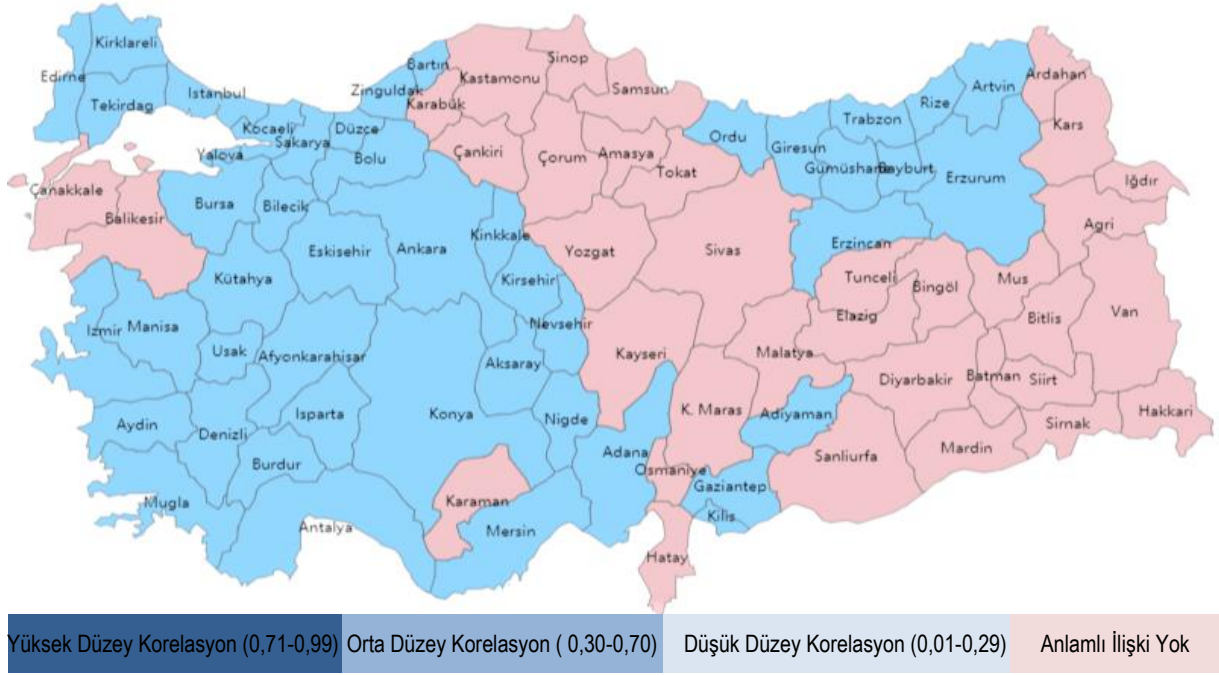
TR21	TRC1	TRC3	TR32	TRA2	TRC1	TRB1	TRA2	TR21	TRC3	TRB2
TR52	TR42	TR90	TRC1	TR63	TR51	TR82	TRA1	TR61	TR41	
TR83	TRC2	TRA1	TR51	TRC2	TR52	TR42	TR32	TRC1	TRA1	
TR33	TR41	TRA2	TR90	TRB1	TR10	TR81	TRC3	TR10	TR90	
TR62	TR71	TRB2	TR71	TR72	TR62	TR33	TR41	TR63	TR33	
TR72	TR82		TR41	TRC3	TR61	TRC2	TR71	TRB1		
TR61	TR81		TR52	TR83	TR31	TR83	TRB2	TR52		
TR32			TR10	TR22	TR72	TR63		TR62		
TR22			TR33	TRB2	TR21			TR72		
TR10			TR62	TR82	TR90			TR51		
TR31			TR21		TR22			TR22		
TR51			TR42					TR32		
TR63			TR81					TR83		
TRB1			TRA1					TR31		
			TR31					TRC2		
			TR61					TR71		
								TR81		
								TR42		
								TRA2		
								TR82		

Yüksek Düzey Korelasyon (0,71-0,99) Orta Düzey Korelasyon (0,30-0,70) Düşük Düzey Korelasyon (0,01-0,29) Anlamlı İlişki Yok

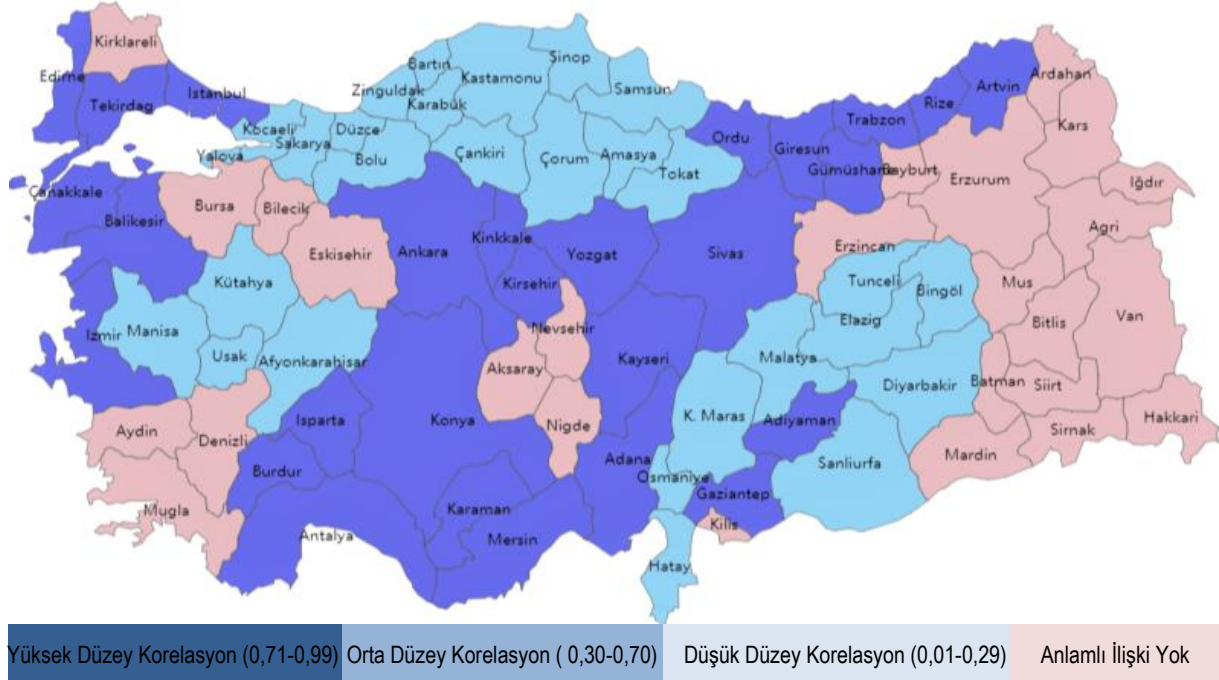
Şekil 2. Patent Değişkeni İlişki Haritası

Şekil 2, Patent tescilinin ihracat rakamları ile korelasyonunun dağılımını 26 bölgeye göre ayrılmış düzey iki ayırımına göre göstermektedir. Buna göre, genel olarak Türkiye'nin batı illerinde patent değişkeninin ihracat ile yüksek korelasyon içinde olduğu, doğu illerinde ise düşük korelasyon içinde olduğu veya anlamlı bir ilişki içinde olmadığı söylenebilir.

Şekil 3. Faydalı Model Değişkeni İlişki Haritası

Faydalı model tescilinin ise ihracat performansı ile Türkiye genelinde genel olarak orta düzey bir korelasyon içinde olduğu veya iç ve doğu bölgelerdeki illerde anlamlı bir ilişki içinde olmadığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 4. Tasarım Değişkeni İlişki Haritası

Tasarım tescilinin ihracat performansı ile ilişkisi ülke içinde karışık bir haritalanma oluşturmuştur. Bu ilişki içinde yüksek düzey ve orta düzey korelasyon ile anlamlı ilişkisi olmayan bölgeler bulunmaktadır (Şekil 4).

Diğer değişkenlere göre en yüksek düzey ilişkinin görüldüğü Şekil 5 marka tescilinin ihracat rakamları ile olan ilişkisini haritasını göstermektedir. Buna göre birkaç şehir dışında tüm şehirlerde yüksek veya orta düzey bir korelasyon bulunmaktadır.

Şekil 5. Marka Değişkeni İlişki Haritası

Analiz sonuçları, genel olarak marka tescili faaliyetlerinin en yüksek düzeyde ihracat performansı ile ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir. Bunu takiben patent ve tasarım tescilin ihracat performansı ile da ülke genelinde görece olarak yüksek ve düşük düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. En düşük düzey ilişkinin veya ihracat performansı ile anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı faydalı model tescilinde olduğu saptanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma girişimcilik ve kurumsal girişimcilik kavramlarının literatürde yer alan tanımlamalarında elde edilen çıkarımlarla işletmelerin girişimcilik özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda kurumsal girişimciliği büyük ölçüde yenilikçilik ve yeniliği değere dönüştürme bakış açısıyla tanımlamakta, işletmelerin girişimciliğini elde ettikleri çıktılarla ifade etmektedir. Bu doğrultuda yenilik, patent, faydalı model, tasarım ve marka kavramları açıklanmıştır. Söz konusu çıkarımlar sonucu açıklanan somut çıktılar işletmelerin girişimcilik özelliklerini bütünlüğü bir şekilde ele almaktadır. Bu yönüyle alanda çalışma yapacaklara önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Diğer yandan yenilik dışında kalan girişimcilik özellikleri ve onların somut çıktıları üzerine de kavramsal incelemeler yapılarak çerçeve genişletilebilir.

Yapılan araştırmada bağımlı değişken olarak kabul edilen ülke ihracat performansının istatistiksel verileri, bağımsız değişkenler patent, faydalı model, tasarım ve marka tescili verileri korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Bu analiz için Türkiye'nin 2. sınıflandırma düzeyinde bulunan 26 bölgesi ele alınmıştır. Esasen çalışmanın ülke geneline ait ihracat verileri yerine, elde edilebilmesi halinde bölge bölge ihracat verileri ile bağımsız değişkenlerin analizi yapılması daha açıklayıcı sonuçlara ulaştıracaktır. Diğer yandan analiz Türkiye'nin 3. sınıflandırma düzeyine yani 81 iline yönelik yapılarak kapsam daha da genişletilebilir, böylece daha somut yorumlamalar yapılabilir. Hatta bu analizlerin periyodik olarak yapılması ile bölge veya şehirler bazında belirlenecek ihracatı geliştirme stratejilerinin temel bilgi kaynakları oluşturulabilir. Ayrıca analiz regresyon analizi ile genişletilebilir. Böylece daha kapsamlı bir değerlendirme yapma imkânı elde edilebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, girişimcilik, kurumsal girişimcilik, işletmelerin girişimcilik özellikleri ve ihracat performansı ilişkilerine bakış açısı bakımında özgün olma özelliğini taşımaktadır. Literatüre katkı yapması ve gelecekteki alan çalışmalarına alt yapı oluşturması beklenmektedir.

Kaynakça

- Ağca V. ve Yörük D. (2006). Bağımsız girişimcilik ve iç girişimcilik arasındaki farklar: kavramsal bir çerçeve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(2), 155–173.
- Aksöz, E. O., Adaçay F. R. Ö., Kozak R., Esen E. ve Bakır H. (2013). *Dış ticarete girişimcilik*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2480, Açıköğretim Fakültesi Yayını (15), 1451.

- Antoncic, B. & Hisrich, R.D. (2003). Clarifying the intrapreneurship concept. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10/1, 7-24.
- Antoncic, B. & R.D, Hisrich, (2003). Clarifying the intrapreneurship concept, emerging issues in corporate entrepreneurship. *Journal of Management*, 29(3), 7-24.
- Arıkan, C., Jan, N. ve Eczacıbaşı, F. (2011). *Ülkemizde inovasyon ve ulusal inovasyon girişimi* (10-15). Ankara: Tüba.
- Aslan, E. (2002). *Örgütte kişisel gelişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aytaç, Ö. (2006). Girişimcilik: Sosyo-Kültürel bir perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 139-160.
- Brown, T. E. & Jan, U. (2004). *Innovation, entrepreneurship and culture*. England: Edward Elgar Publishing Limited.
- Chrisman, J. & T., Hynes, S., Fraser, (1995). Faculty entrepreneurship and economic development: The case of the university of calgary. *Journal of Business Venturing*, 10(4), 267-281.
- Cingöz, A. (2013). Eko girişimcilik. H. Karadal (Ed.) *Girişimcilik (1. Baskı)*. İstanbul:Beta Yayınları.
- Covin, J.G. & Miles, M.P. (1999). Corporate entrepreneurship and the pursuit of competitive advantage. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23/3, 47-63.
- Çetin, F. (2011). Örgüt içi girişimcilikte öz yeterlilik algısı ve kontrol odağının rolü. *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 69-85.
- Çuhadar, M. T. (2013). Kamu girişimciliği. H. Karadal, (Ed.).Girişimcilik. *Girişimcilik (223-233)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Danışman, A. ve Sökmen, A.G. (2017). Girişimci özellikleri ve firma niteliklerinin ihracat performansına etkisi: Kobi'ler üzerinde bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 213-230.
- Doğaner, A. (2014). *Girişimcilik okulu (7-20)*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Douglas, H. (2008). Creating knowledge: A review of research methods in hthree societal change approaches. *Journal of Nonprofit Public Sector Marketing*, 20(2), 141-163.
- Duran, C. ve Metin S. (2009). Yeniliğin yaratıcılıkla olan ilişkisi ve yeniliği geliştirme süreci. *Yönetim ve Ekonomi*, 16(1), 57-71.
- Durukan, T. (2007). Düünden bugüne girişimcilik ve 21.yüzyılda girişimciliğın önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2),25-37.
- Erboy, N. (2013). E-Dış ticaret ve girişimcilik üzerine etkileri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(8), 50-61.
- Erkocaoğlan, E. ve Özgen, H. (2009). Kurumsal girişimcilik ile örgüt yapısı arasındaki ilişki. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 203-214
- Erol, Y. ve Kanbur, E. (2014). Misyon ve vizyon ifadelerine göre Türkiye'nin ilk 100 büyük şirketinin girişimcilik özellikleri. *Business and Economics Research Journal*, 5(3), 149-165.
- Eyal, O. & Kark, R. (2004). How do transformational leaders transform organizations? A study of the relationship between leadership and entrepreneurship?. *Leadership and Policy in Schools*, 3(3), 211-235.
- Eyuboğlu Marka ve Patent Danışmanlık A.ş., (2019). Faydalı Model. <http://www.eyubogluas.com.tr/tr/faaliyet- alanlarimiz/faydali-model/>. Erişim Tarihi: 12.09.2019.
- Grossman, G. M. (1984). International trade, foreign investment and the formation of the entrepreneurial class. *The American Economic Review*, 605-614.
- Hitt, M. A., Bierman, L., Shimizu, K. & Kochhar, R. (2001). Direct and moderating effects of human capital on strategy and performance in professional service firms. A resource-based perspective. *Academy of Management Journal*, 44, 13-28.
- Inc Girişim, (2019). *Girişimci kimdir?*. http://www.incgirisim.com.tr/menu_ust-227-girisimci-kimdir-.aspx. Erişim Tarihi: 02.09.2019.
- Karaca, M. (2015). *Girişimciliği belirleyen kişilik özellikleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Kaymakçı, O., Avcı, N. ve Şen, R. (2007). *Uluslararası ticarete giriş teori, politika ve uygulama*. (Düzenleyen: Oğuz Kaymakçı) (221-239). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kobi Vadisi. (2019). <https://www.kobivadisi.com/ic-giriimcilik-nedir-ve-girisimcilik-ile-farklari-nelerdir>. Erişim Tarihi: 02.09.2019.
- Lazear, E. P. (2005). Entrepreneurship. *Journal of Labor Economics*, 649-680.
- Light, P. C. (2008). *The search for social entrepreneurship*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Lumpkin, G.T. & Dess, G.G. (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *Academy of Management Review*, 21/1, 135-172.
- Mason, C. & Harvey, C. (2013). Entrepreneurship: Contexts, opportunities and processes. *Business History*, 5(1), 1-8.
- O'shea, R., Allen, T., O'gorman, C. & Roche, F. (2004). Universities and technology transfer: A review of academic entrepreneurship literatüre. *Irish Journal of Management*, 25(2), 11-29.
- OECD (1994). *The measurement of scientific and technological activities, using patent data as science and technology indicators patent manual*. Paris.
- Özdemir, P. (2016) *Girişimci üniversiteler ve Türkiye'de girişimcilik eğitimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schmoch, U. & Kirsch, N. (1993). *Analysis of international patent flows, final report to the organisation for economic Co-Operation and development, fraunhofer institute for systems and innovation research (FhG-ISI)*. Karlsruhe, Germany.
- Shane, S. & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*. 25(1), 217-226.
- Sınai Mülkiyet Kanunu (2016), T. C. Resmi Gazete, 29944, 10 Ocak 2017.
- Stevenson, H.H. & Jarillo, J.C. (1990). A paradigm of entrepreneurship: Entrepreneurial management. *Strategic Management Journal*, 11, 17-27.
- Şeker, A., Doğan, M. ve Elitaş, B.L. (2016). KOBİ'lerde girişimcilik değerleri ve dış ticaret faaliyetleri arasındaki ilişki: Sanayi işletmeleri örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 198-223.
- Tarpley, F.A., Timmons, J. & Vesper, K.H. (Ed.), *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 294-320, Babson College, Wellesley, MA.
- Teng, B.S. (2007). Corporate entrepreneurship activities through strategic alliances: A resource-based approach toward competitive advantage. *Journal of Management Studies*, 44(1), 119-142.
- Top, S. (2006). *Girişimcilik keşif süresi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Turanlı, R. ve Sarıdoğan, E. (2010). *Bilim-teknoloji-inovasyon temelli ekonomi ve toplum*(14-15). İstanbul: İTO Yayınları.
- Uzkurt, C. (2017). *Kobilerde Arge ve İnovasyon. Girişimcilik ve Kobiler*. (Ed.) Erdoğan,Z., Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ward, T. B. (2004). Cognition, creativity, and entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 19, 173-188.
- Westland, J.C. (2008). *Global innovation management, A Strategic Approach*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Yücel, A. (2019). İhracat pazarlaması stratejileri ile firma performansı ilişkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 205-225.
- Zahra, S.A. (1993). Environment, corporate entrepreneurship and financial performance: A taxonomic approach. *Journal of Business Venturing*, 8, 319-340.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to investigate the entrepreneurial characteristics of enterprises and to examine the relationship between the export performance of the country. In this regard, it is to demonstrate entrepreneurship characteristics of enterprises with qualitative evaluations as patent, utility model, design and trademark registration elements.

Methods

The export values for goods of Turkey has been accepted as a dependent variable and patent, utility model, design and trademark registration data has been accepted as independent variables, of the study.

The values of the variables used in the analysis, Turkey Statistical Institute (TUIK) 's country, region and consists of data published separately in 1995 and 2018, according to the city. Export variable data was obtained from the country's general values of annual goods exports, other data were obtained from 26 sub-region figures detailed up to "Level 2" within the scope of Classification of Statistical Region Units..

The relationship between dependent and independent variables was tested by correlation analysis method. The dependent variable was subjected to correlation analysis of independent variable data for all regions and the direction of the relationship was calculated. Since the variables showed normal distribution, Pearson correlation analysis method was applied. The relationships are divided into correlation values and significance levels. Accordingly, four groups were created as high-level (0.71-0.99), medium-level (0.30-0.70), low-level (0.01-0.29) groups, and the groups that do not have a significant relationship between them. .

Findings

Turkey's export performance data's initially carried out between 1995 and 2018 in the study were reached. The research continued with the determination of the regions to be examined, and the Classification of Statistical Region Units was used. Turkey were examined at three levels in this classification. The first level consists of 12 regions, the second level consists of 26 regions, and the third level consists of 81 provinces. In the research, 26 sub-regions in the second level have been taken up.

Correlation analysis results of the patent, utility model, design and brand variables determined for the correlation with the export variable are shown in the table below. Significance levels according to the correlation values were first distributed according to the classification of the Statistical Region Units of the country, and then the cities on this classification were colored and relationship maps were created. Distribution of the correlation of patent registration with export figures is shown according to the level two distinction separated by 26 regions. Accordingly, it is in general in Turkey's western province of patented variable highly correlated with exports, while in the eastern provinces where low correlation or said to be in a meaningful relationship. The relationship of design registration with export performance has created a mixed mapping within the country. Within this relationship, there are regions that do not have a significant relationship with high-level and medium-level correlations. There is a high or medium level correlation in all cities except for a few cities in relation to the export figures of the trademark registration, where the highest level relationship is seen, according to other variables.

Conclusion

The study reveals the entrepreneurship features of the enterprises with the inferences obtained in the definitions of the concepts of entrepreneurship and corporate entrepreneurship in the literature. In this context, it defines corporate entrepreneurship largely from the point of view of innovation and transforming innovation into value, and expresses the entrepreneurship of businesses with the output they obtained. Accordingly, the concepts of innovation, patent, utility model, design and brand have been explained. The concrete outputs announced as a result of these inferences deal with entrepreneurship features of the businesses in an integrative way. With this aspect, it constitutes an important resource for those who will work in the field. On the other hand, the framework can be expanded by making conceptual examinations on entrepreneurial features and their concrete outputs, which are outside of innovation.

In the research conducted, statistical data of export, which is accepted as dependent variable, independent variables patent, utility model, design and trademark registration data were subjected to correlation analysis. The results of the analysis showed that the brand registration activities in general are related to the highest level of export performance. Subsequently, it was observed that the patent and design registration was relatively high and low related to the export performance throughout the country. It has been determined that it is in the utility model registration, where there is no lowest level relationship or a significant relationship with export performance.

It has the distinction of being unique in terms of working, entrepreneurship, corporate entrepreneurship, entrepreneurship characteristics of businesses and their perspective on export performance. It is expected to contribute to the literature and create an infrastructure for future field studies.

Ekonomi Eğitiminin Ekonomi Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

A Research on Determination of The Effect of Economy Education on Economic Literacy Level

Gülden Gök¹

Öz

Günümüz ekonomisi, piyasada yaşanan gelişmeleri kavrayıp yorumlayabilen ve rasyonel karar alabilen bireylere ihtiyaç duymaktadır. Bunun sağlanmasında toplumun her kademesine verilecek ekonomi eğitiminin önemi büyüktür. Bu bağlamda çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nun farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerin, eğitimi gördükleri "Ekonomi" ile ilgili dersler doğrultusunda, edindikleri ekonomi ile ilgili bilgi ve kavramları anlayıp kavrayabilme, ekonomide yaşanan gelişmeleri takip edip yorumlayabilme becerisi olarak tanımlanan ekonomi okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesine yöneliktir. Araştırma çerçevesinde, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda okuyan 126 kız ve 96 erkek olmak üzere toplamda 218 öğrenciyse, 12 Ekim 2019 -2Aralık 2019 tarihleri arasında yüzyüze bir anket çalışması uygulanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 23 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiş, cevapların frekans dağılımları, katılımcıların demografik özellikleri incelenmiş, güvenilirlik testleri ve korelasyon analizleri yapılmış ve öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyi ortalama 70,98 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda öğrencilerin okudukları ekonomi ile ilgili derslerden yararlandıkları, ekonomi eğitiminin ekonomik okuryazarlık düzeyine olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiş ve bulunan diğer sonuçlar metinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ekonomi Eğitimi, Ekonomi Okuryazarlığı, Demografik Özellikler.

Abstract

Today's economy needs individuals who can understand and interpret the developments in the market and make rational decisions. Therefore, it is of great importance to provide economic education for all segments of the society. The aim of this study is to determine the level of economic literacy of the students in Selçuk University Vocational School of Social Sciences. With a questionnaire, students' ability to comprehend the knowledge and concepts in economic courses and to follow and interpret the developments in economics which is defined as economic literacy were investigated. Within the scope of the research, a face-to-face questionnaire was applied to 218 students (126 girls and 96 boys) in Vocational School of Social Sciences between October 12, 2019 and December 2019. The data were analyzed using SPSS 22 statistical program, frequency distributions of answers, demographic characteristics of the participants were examined, reliability tests and correlation analyzes were performed. As a result of the research; The average level of economic literacy of students was found to be 70.98. It was found out that the students benefit from the courses related to the economics they read, so that economic education has a positive effect on the level of economic literacy. Other results are discussed in the text.

Keywords: Economics Education, Economics Literacy, Demographic Characteristics.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M1 M19

Submitted: 02 / 02 / 2020

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Dr.Öğr.Gör. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, guldengok@selcuk.edu.tr, Orcid:0000-0002-9948-867X

Giriş

Günümüzde bireylerin tüketim, enflasyon, faiz, para, piyasa ve yatırım gibi konulara, duyarsız kalması mümkün değildir (Taft ve ark.,2013:63).Ekonomik pazarın neredeyse baş döndürücü hızla gelişmesi bireylerin rasyonel karar verip vermemekte yüzleşmesine neden olmaktadır. Piyasaya sunulan çeşitli mal seçenekleri üreticiler arasında sağlıklı rekabet ortamı sağlarken, tüketicilerin, asıl çatışması, seçim yaparken özellikle ekonomik bilgiler konusunda yetersiz bilgi ile karşılaştığı durumdur. Ekonomik bilgiden yoksun bireylerin rasyonel karar vermede zorlanması (Walsh ve Mitchell, 2005), onların ekonomi okuryazarlığı konusunda bilgi sahibi olmadığını ortaya koymaktadır (Walsh ve Mitchell, 2005; Lusardi ve Mitchell, 2014;Lusardi ve Mitchell, 2010).

İktisat yazınında ekonomi okuryazarlığı; güncel ekonomik hayatta para, enflasyon, faiz oranı, kredi gibi temel ekonomik kavramları kullanma, tasarruf etme, kazanma ve para harcama kararlarını formüle etme becerisi olarak tanımlanmaktadır(Oanea ve Dornean,2012:114;Yasmin et al,2014:914). Benzer tanımla, ekonomi okuryazarlığı, bireyin temel ekonomik teorileri ve kavramları anlayıp kavrayabilme, ekonomide yaşanan gelişmeleri takip edip yorumlayabilme ve kendi ekonomik kararlarını bu yönde şekillendirme yeteneğidir(Lusardi, 2012; Lusardi ve Mitchell, 2014; Salemi,2005; Ünal ve ark. 2015: 34; Gerek ve Kurt,2008: 87:Lipset,1959).

Günümüz ekonomileri, basit olmayıp oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Teknolojik gelişmeler ve iletişim araçlarının giderek yaygınlaşması ülke ekonomilerini küresel sisteme dahil etmeye zorlamaktadır. Bu ortamda doğru zamanda doğru karar alabilmek, sınırlı kaynakları karar verme sürecinde rasyonel kullanabilmek, ekonomik okuryazarlık düzeyi ile ilgilidir (Symmes ve Gilliard,1981). Yapılan araştırmalar, ekonomi konusunda bilgi sahibi olanların, hükümetlerin ekonomi politikalarını bu kavrama sahip olmayanlara göre daha iyi anlayıp yorumladıklarını ortaya koymaktadır (Lipset, 1959; Yasmin et al,2014:915).

Ekonomi ve finansal kavramların temel bilgisine dayanan sağlam finansal kararlar altında rasyonel seçim yapabilmek, yaşanan toplumun iyiliği için önemli bir yaşam becerisidir (Lusardi, 2012; Lusardi ve Mitchell, 2014). Tüketim, tasarruf, yatırım, kredi, borçlanma gibi ekonomik olaylar ile karşı karşıya kalındığında, ekonomik okuryazar olmak, bireyin sadece kendisi için değil, aynı zamanda içinde bulunduğu ekonominin sağlıklı işlemesi, piyasaların verimli çalışması ve ülkenin gelecekteki kalkınmasına katkı sağlaması bakımından da önemlidir (Yasmin et al,2014:914; Burke ve Manz, 2011). Bireyin ekonomik geleceği kendi elindedir. Yaşam kalitesini artırması, emeklilik dönemini etkileyebilecek ekonomik bilgileri ne kadar anlayıp ölçmesi ve buna göre planlama yapması ekonomi okuryazarlık düzeyi ile ilgilidir (Stern,2002; Buchholz,1998).

Ekonomi okuryazarlığı ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Ekonomik Okuryazarlığı Örgütü (OEL), ekonomik okuryazarlığın, temel ekonomik gerçekler ve terminolojilerle sınırlı olmadığını, bunun yanında ekonomik düşünme biçimini güçlendiren kritik beceriler ile bağlantılı olduğunu belirtir.

Rogers (2014)'e göre, ekonomi okuryazarlık, finansal meseleler hakkındaki bilgiden daha fazlasını ifade ettiğini ifade eder. Demirligil ve Şantaş,(2015) ise, bireylerin aile bütçesini düzenlemek gelir ve giderini kontrol altında almak ve gelecek ile ilgili parasal planlarını yaparak sürdürülebilir refah düzeyine ulaşmak ancak ekonomi okuryazarlık düzeyi ile ilgili olduğunu belirtir.

Stern (2002), ekonomik okuryazarlığın, ekonomik literatürde biraz yeni düşünce olabileceğini ortaya koysa da dünyanın az gelişmiş ülkeleri ile yeni sanayileşmiş ülkeleri yanı sıra ABD gibi gelişmiş ülkelerinde de yeni bir araştırma konusu olduğunu ileri sürmektedir. Harris (2009) Ulusal Ekonomik Eğitim Konseyi (NCEE) ile ABD'de yaşayanlar ile yapmış olduğu bir çalışmada, katılanların neredeyse üçte ikisinin enflasyon ve para terminolojisi hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ve katılanların yüzde 54' ünün ise bütçe açığı ve para arasındaki bağlantıyı bilmediklerini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Jacob ve ark. (2000), genç Amerikalıların büyük bölümünün düşük tüketici okuryazarlığının yanı sıra tüketici sorunları ve kişisel finans ile ilgili bilgilere sahip olmadığını ortaya koymuştur. Yapılan bir çok araştırmalarda da bireylere ekonomi ile ilgili sorular sorulduğunda genellikle yanlış cevaplar verdikleri, hükümetin neden fiyatları artırdığını, enflasyonun neden arttığını, enflasyon ile faiz oranları arasındaki ilişkiyi ve temel basit ekonomik kavramları anlamadıklarını göstermektedir. Bu nedenle hükümet, enflasyonla mücadelede ve fiyatlar konusunda ne kadar önlem alsada ekonomi okuryazarlığı düşük bir toplum karşısındaki girişimi başarısız kalmaya mahkumdur(Yunus et al,2010:69-70; Salemi, 2005:56).

Barton (1993), ekonomi ile ilgili temel bilgilerin, öğrencilerin başarılı olmak için almaları gereken temel eğitimlerden biri olduğunu ileri sürer. Üniversite öğrencileri arasında ekonomik okuryazarlık sorunları ile ilgili bilgilerin genişletilmesi gerektiğine işaret eder. Zira, tüm bireyler günlük yaşamlarında temel ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Chloubaa ve ark,(2011)'a göre, ekonomi okuryazarlığı çok çeşitli insan gruplarına yöneliktir. Örneğin tüketicilere, ortaya çıkabilecek belirli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini ve öğretmeyi amaçlar. Ekonomi okuryazarlığının arka planında ekonomi eğitimi, harcama, tasarruf gibi konular yer alır. Bu nedenle gelir, tüketim ve tasarruf ve yatırım gibi finansal davranış ve farkındalıklar ekonomi okuryazarlığı ile mümkündür.

1. Literatür

Yurtiçinde ve yurt dışında ekonomi okuryazarlığının belirlenmesine yönelik yapılmış bir çok çalışma bulunmaktadır. Ülkemizde Ünal ve ark.(2015) tarafından Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ekonomi okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, ekonomi okuryazarlık düzeyi iyi olan öğrencilerin, ekonomik karar almada daha rasyonel davrandıkları ve daha bilinçli olduklarını ortaya koymuştur(Ünal ve ark,2015).

Kastamonu Üniversitesi'nin çeşitli fakülte ve meslek yüksekokullarında okuyan 428 öğrenci ile yapılan bir diğer araştırmada, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi iyi bulunurken, medeni durum, yaş, cinsiyet gibi faktörlerin finansal okuryazarlık düzeyi ile arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.(Dilek ve ark.,2016).

Barış ve Şeker(2017) tarafından Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyi orta düzeyde bulunmuş. Gerek ve Kurt (2010), tarafından, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile yapılan çalışmada da benzer sonuca ulaşılmıştır. Aynı çalışmada erkek öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyi kız öğrencilere göre daha yüksek bulunurken, bir işte çalışma ve deneyimli olmanın da ekonomik okuryazarlık düzeyine pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Teyyare ve ark(2018), tarafından Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin çeşitli bölümlerinde okuyan öğrenciler ile yapılan bir çalışmada, öğrencilerin ekonomik ve mali okuryazarlık düzeyi iyiye yakın bulunmuştur.

Benk ve ark(2015) tarafından, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim bölümü sınıf öğretmen adayları ile yapılan çalışmada, yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerin ekonomik okuryazarlık düzeyinde etki etmediği, ekonomi dersi eğitimini alan öğrencilerin de ekonomik okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu, matematik öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyi diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Dilek ve ark (2018) tarafından Kastamonu'da bulunan Fakülte ve Meslek Yüksekokullarında okuyan 428 öğrenci ile yapılan çalışmada, öğrencilerin ekonomi okuryazarlık düzeyinin yeterli olduğu, kendilerine güvendikleri fakat bu konuda daha yapılması gerekenler olduğunu tespit edilmiştir.

Hashim ve Kayode (2013) tarafından Malezya'da üniversite öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada yaş, uyruk ve cinsiyetin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamadığı, öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu, öğrencilerin eğitim geçmişlerinin öğrencilerinin ekonomik farkındalık seviyelerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamadığı sonucuna varılmıştır.

Yunus ve ark. (2010) tarafından Malezya'daki ortaokul öğretmenlerinin ekonomik okuryazarlığının tespit edilmesi amacıyla yapılan çalışmada, eğitim, harcama, yatırım ve tasarruf gibi konuların ekonomik okuryazarlıkla ilişkisi olup olmadığı araştırılmış ve araştırma sonucunda bunların ekonomik okuryazarlık ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Mercan ve ark (2012), tarafından Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı bir şubede çalışanların ekonomi okuryazarlığının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, şube çalışanlarının bireysel ekonomi kullanımı boyutunda yüksek düzeyde ekonomi okuryazar oldukları ve yüksek lisans mezunlarının lise, üniversite mezunlarına göre daha yüksek düzeyde ekonomi okuryazar oldukları belirlenmiştir.

Yurt dışında, Wood ve Doyle (2002), tarafından kolej ve üniversite öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada eğitim ile ekonomik okuryazarlık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Lusardi ve Mitchel (2005). Walstad ve Soper (1988) tarafından yapılan bir diğer araştırmada da üniversitede ekonomi dersi almış olan öğrencilerin, ekonomi dersi almayan diğer öğrencilere göre daha yüksek ekonomik okuryazarlık düzeyine sahip olduklarını tespit edilmiştir. Çalışmada, ekonomi alanında ders alan öğretmenler, öğrencilerin ekonomik bilgilerini geliştirmeyi başardıkları, yüksek ekonomik bilgiye sahip öğretmenler ne kadar fazla olursa, öğrenciler ekonomik okuryazarlık düzeyine o denli katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Harris'in (2009) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin para ve enflasyon terminolojisini anlamadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılanların yaklaşık% 54'ü para ve açık bütçe arasındaki ilişkiyi anlamadığı ve % 35'inin ise sınırlı kaynaklarla ilgili karar vermeyi anlamadığı tespit edilmiştir. Bulunan bu sonuç akademisyen ve ekonomistlerin ekonomi okuryazarlık düzeyinin zayıf olduğu konusundaki endişeyi ortaya koymaktadır.

Pandey ve Bhattacharya (2012) tarafından öğretmenler ile yapılan bir araştırmada öğretmenlerin, özellikle lise okul öğretmenlerinin, düşük ekonomik okuryazarlık düzeyine sahip olduğu ve ekonomik okuryazarlık düzeyinin cinsiyete ve okula göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Barton (1993) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada ekonomi ile ilgili temel bilgilerin, öğrencilerin başarılı olmak için almaları gereken temel eğitimlerden biri olduğu ortaya konulmuş ve üniversite öğrencilerinin ekonomik okuryazarlık ile ilgili bilgilerin genişletilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Murniatiningsih, (2017) tarafından öğrenciler ile yapılan çalışmada ekonomi okuryazarlığının tüketim davranışları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Lusardi ve Mitchell'in (2007) tarafından yapılan geniş kapsamlı bir araştırmada, ekonomi bilgisinden yoksun bireylerin daha ziyade düşük geliri ve düşük eğitimi bireyler olduğu, bunların da daha çok göçmenler ve kadınlar olduğunu ortaya koymuştur.

Butter's ve Asarta (2011), tarafından ABD liselerinde yapılan bir araştırmada, erkeklerin ekonomik okuryazarlık düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer çalışma Ansong ve Gyensare (2012) tarafından üniversite düzeyinde yapılmıştır.

Yasmin ve Kauser (2014) tarafından Pakistan'da üniversite öğrencilerinin ekonomik okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi üzerine yapılan bir çalışmada, eğitim ve harcamalarının ekonomik okuryazarlıkla pozitif ilişkisi olduğu, babanın eğitiminin, öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyleriyle olumlu ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yeop ve Jalil (2010), tarafından Malezya'da ortaöğretim okullarında 100 öğretmen arasında iktisat eğitimine maruz kalma, tasarruf, harcama, yatırım ve ekonomi okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, iktisat eğitimi ile ekonomi okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmalardan ekonomi eğitiminin bireylerin ekonomik okuryazarlık düzeyini artırmada en etkili yol olduğu, ekonomi okuryazarlık düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık olduğu ve ekonomi okuryazarlığın tüketim davranışları üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nun farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerin, eğitimini gördükleri "Ekonomi" ile ilgili dersler doğrultusunda, ekonomi okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesine yöneliktir. Çalışma ile öğrencilerin ekonomik okuryazarlık konusuna dikkatleri çekilerek, buldukları dönemde ve gelecekte, gelir tüketim ve tasarruflarını ekonomik okuryazarlık becerileri ile rasyonel kararlar doğrultusunda almalarına katkı sağlaması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, bu evreni temsil gücüne sahip, Bankacılık ve Sigortacılık(53), İşletme(39), Çağrı Hizmetleri(35), Büro Yönetimi(32), Muhasebe(32), Lojistik(27) bölümlerinden, zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle seçilen 126 'sı kadın, 92'si erkek öğrenci olmak üzere toplamda 218 öğrenci oluşturmaktadır. Ankete katılacak öğrencileri belirlemek için basit rassal örnekleme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen örneklem hacmi (n) doğrultusunda 218 öğrenciye 32 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Anketin ilk 10 sorusu katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorulardır. Ankette yer alan diğer 22 soru 4 başlık altında toplanmış 5-lik likert tipi sorulardır. Bu sorular "5. Kesinlikle katılıyorum", "4. Katılıyorum", "3. Fikrim Yok", "2. Katılmıyorum", "1. Kesinlikle katılmıyorum" olarak ölçeklendirilmiştir. 4 başlık için ve anketin tümünde elde edilen puanlar 100 üzerinden hesaplanarak her bir öğrencinin ilgili başlıklardaki puanları ve tüm anket sorularından elde ettiği toplam puan Ekonomi Okuryazarlık Puanı (EP) olarak hesaplanmıştır. EP üzerinde yapılan incelemeyle puanlara etki eden faktörlerin neler olabileceği analiz edilmiştir. Bu incelemelerde öğrencilerin demografik özellikleri, aylık gelirleri gibi faktörlerin EP üzerinde etkisi araştırılmıştır.

Veriler SPSS 23 paket programı ile değerlendirilmiş, oluşturulan bağımsız grupların karşılaştırılması bağımsız örneklem t testi, tek yönlü Anova testi gibi parametrik testlerden uygun olanlar tercih edilmiştir. Frekans dağılımı, Ki-Kare yöntemi, Korelasyon analizi yararlanılan diğer yöntemler olmuştur.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada birincil verileri elde etme aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketler, 12 Ekim 2019 -2Aralık 2019 tarihleri arasında uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 23 istatistik programı kullanılarak, cevapların frekans dağılımları, katılımcıların demografik özellikleri incelenmiş, güvenilirlik testleri ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Araştırmada iki bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formunun birinci bölümde demografik özelliklerle ilgili sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise öğrencilerin ekonomi bilgisini ölçmeye yönelik anket soruları (7 Soru), ekonomik akılcılık (5 Soru), toplumsal ekonomik yansımalar (6 Soru), Bireysel ekonomi planlama(4 Soru) olmak üzere 4 başlıkta toplanmıştır. Öğrencilerin her bir başlıktaki puanları 100 üzerinden hesaplanmış ve bu başlıklardaki yetkinlikleri demografik özelliklere göre incelenmiştir. Ayrıca anketin tümünde elde ettikleri puanlar da 100 üzerinden hesaplanarak her bir öğrenci için ekonomi okuryazarlık puanı (EP) belirlenmiştir. Puanlara etki eden faktörler irdelenmiş, puanlar arasındaki ilişkiler yorumlanmıştır. Araştırmada Gerek ve Kurt(2011) tarafından geliştirilen, "Ekonomi Okuryazarlık Ölçeği" kullanılmıştır.

2.4. Araştırma Soruları

Araştırmada genel olarak; öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi, okulda öğrendikleri derslerin ekonomik okuryazarlık düzeylerine katkısı ve ekonomik okuryazarlığın regresyon analizi araştırılmıştır. Bunun yanında aşağıdaki sorulara cevap bulmak ta amaçlamaktadır;

♣ Araştırmaya katılan öğrencilerin hesaplanan ekonomik okuryazarlık puanı (EP) demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar gösteriyor mu?

♣ Araştırmaya katılan öğrencilerin hesaplanan ekonomik okuryazarlık puanı (EP) okudukları bölümlere göre anlamlı farklılıklar gösteriyor mu?

♣ Araştırmaya katılan öğrencilerin hesaplanan ekonomik okuryazarlık puanı (EP) gelir düzeylerine göre anlamlı farklılıklar gösteriyor mu?

3. Araştırmanın Bulguları

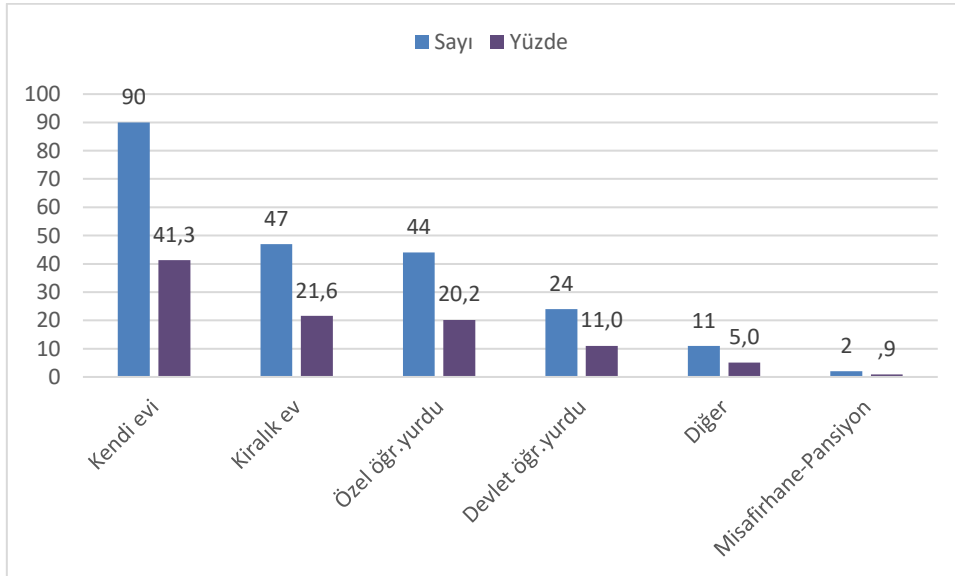
3.1. Demografik Özellikler

Tablo 1. Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş grupları	Sayı	Yüzde
17-23 yaş	194	89,0
24 ve üstü	24	11,0
Toplam	218,0	100

Öğrencilerin %89' u 17-23 yaş grubundadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin 92' si erkek (%48), 126 sı kadındır (%52). Kadın ve erkek oranları eşit olmamakla beraber her iki gruptan da anket için yeterli sayıda öğrenci bulunmaktadır.

Grafik 1. Öğrencilerin İkamet Yeri Dağılımı

Öğrencilerin %41 e yakını aile yanında ikamet etmektedir. Aile ile birlikte yaşamayan öğrenciler arasında kiralık evde kalma en çok tercih edilen yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Misafirhane-Pansiyonda kalan öğrenci sayısı 2 olduğundan bu öğrenciler Diğer grubu ile birleştirilerek analizlerde 5 bağımsız grup olarak incelenmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Bölümlere Göre Dağılımı

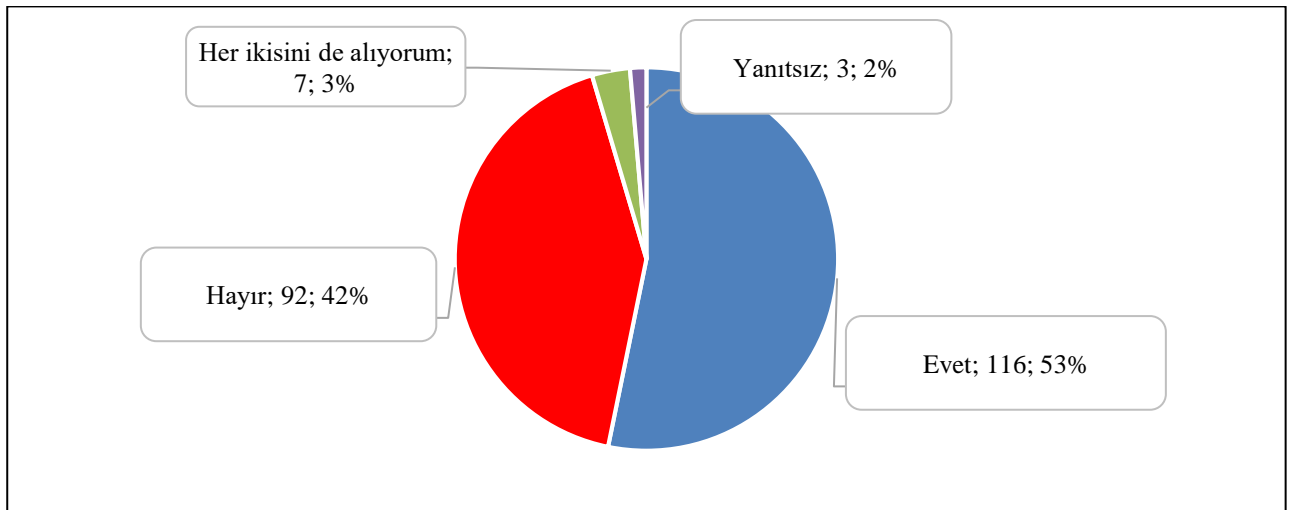
Bölümler	Sayı	Yüzde
Bankacılık ve Sigortacılık	53	24,3
İşletme	39	17,9
Çağrı Hizmet	35	16,1
Büro Yönetimi	32	14,7
Muhasebe	32	14,7
Lojistik	27	12,4
Toplam	218	100,0

Öğrenciler ekonomik konulara yakınlık ve uzaklık olarak farklı durumdaki bölümlerden seçilmiştir. Bu nedenle elde edilecek veriler genelleştirilmeye müsaittir.

Tablo 3. Öğrencilerin Aylık Gelir Grupları Dağılımı

Gelir grupları	Sayı	Yüzde
0-1000 TL	160	73,4
1001-2000 TL	38	17,4
2000 -3000	3	1,4
3000 ve üstü	17	7,8
Toplam	218	100,0

Öğrencilerin %73 ten fazlası 1000TL altında aylık gelire sahiptir. 2000-3000TL arası gelire sahip sadece 3 öğrenci olduğundan analizlerde bu grup ile 3000 TL den fazla geliri olan grup birleştirilecek, incelemeler 0-1000TL gelir grubu, 1001-2000TL gelir grubu ve 2001TL ve üstü gelir grubu olmak üzere 3 grupta yapılacaktır.

Grafik 2. Öğrencilerin Kredi/ Burs Alma Durumu

Öğrencilerin Kredi ve/ veya Burs alma durumunun ekonomi bilgisi üzerinde etkili olacağı düşünüldüğünden öğrencilere “ Kredi / burs alıyor musunuz? “ sorusu sorulmuş, alınan yanıtlara göre bu durumda 7 öğrenci belirlenmiştir. Bu 7 öğrenci istatistiksel sonuç için yetersiz sayıda görüldüğünden bu öğrenciler Kredi ya da Burs alan öğrenci grubuna eklenmiştir (116+7 = 123 öğrenci). Kredi ya da Burs almayan grupta da 92 öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Ailelerinin Yaşam Yeri Dağılımı

Yaşam yeri	Sayı	Yüzde
il	150	68,8
ilçe	36	16,5
kasaba-belde	14	6,4
köy	15	6,9
yanıtsız	3	1,4
toplam	218,0	100

Ebeveynlerin %68 den fazlası il merkezlerinde yaşamaktadır. İlçelerde yaşayanların toplamı kasaba-belde ve köyde yaşayan ebeveynlerin sayısından fazladır.

Tablo 5. Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslekler	Sayı	Yüzde
İşçi	64	29,4
Diğer	53	24,3
Esnaf	31	14,2
Çiftçi	31	14,2
Memur	19	8,7
Serbest meslek	13	6,0
Öğretmen	7	3,2
Toplam	218	100

Öğrencilerin baba mesleklerine dağılımı çeşitlilik göstermektedir.

3.2. Ölçeğin Geçerlilik-Güvenirlilik Analizleri.

Araştırmada Gerek ve Kurt (2011) tarafından geliştirilen ekonomi okuryazarlık ölçeğinin uygulanması sonrası örneklem büyüklüğünün geçerliğini istatistiksel olarak test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin'in (KMO) örneklem yeterliği ölçümü yapılmıştır. 0 ile 1 arasında değer alabilen KMO değeri; 0.5 ile 0.7 arasında normal, 0.7 ile 0.8 arasında iyi, 0.8 ile 0.9 arasında çok iyi ve 0.9'un üzerinde ise mükemmel olarak yorumlanmaktadır (Field, 2005; Sharma, 1996). Bu çalışmada kullanılan ölçek için KMO değeri 0,830 olarak hesaplanmıştır. “Ekonomi Okuryazarlığı Ölçeği”nin güvenilirlik çalışması kapsamında, ölçek maddelerinin birbirleri ile tutarlılığını test etmek için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Alanyazında iç tutarlılık katsayısı 0,70'in üzerinde hesaplanan değerler iyi olarak kabul edilmekte (Altunışık vd, 2010;

Tavşancıl, 2002;Büyüköztürk,2002) ve 1.00'e yaklaştıkça çok iyi olarak görülmektedir (Ural ve Kılıç,2006). Bu çalışma için kullanılan ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,828 olarak hesaplanmış ve oldukça olumlu bulunmuştur.

3.3. Ekonomi Okuryazarlık Puanı (EP) Üzerinde Yapılan Analizler

Araştırmaya katılan öğrencilere uygulanan anket sorularına göre her bir öğrenci için hesaplanan ekonomi okuryazarlık puanı (EP) üzerinde yapılan incelemede, puanlara etki eden faktörlerin neler olabileceği analiz edilmiştir. Öğrencilerin ekonomi okuryazarlık puanı 100 üzerinden 70,98; Standart sapması ise 11,20 olarak bulunmuştur. Bulunan bu sonuç, öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyinin oldukça olumlu düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun, %65 düzeyinden yüksek olması da öğrencilerin ekonomi okuryazarlığının istenen seviyede olduğunu, standart sapmanın düşük olması da bireyler arasında puan farklarının az olduğunu göstermektedir. Puanların dağılımı aşağıdaki tablo'6 da gösterilmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Ekonomi Okuryazarlığı Puan Dağılımı

	0-24	25-49	50-74	75-100	Toplam
Sayı	0	8	121	89	113
%	0%	3,7%	55,5%	40,8%	100%

Puanların normal dağılıma uyup uymadığını belirlemek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov testi analizinde ekonomi okuryazarlığı puanlarının normal dağılıma uyduğu görülmüştür ($p > 0,05$). Bu nedenle araştırmada gruplar arası incelemeler parametrik testlerle yapılmıştır. EP üzerinde aşağıdaki faktörlere göre yapılan analizlerde

- Öğrencilerin yaş gruplarına göre oluşturduğu gruplar,
- Öğrencilerin cinsiyetlerine göre oluşturduğu gruplar
- Öğrencilerin kredi/ burs alıp almama durumuna göre oluşturduğu gruplar,
- Öğrencinin annesinin çalışıp, çalışmama durumuna göre oluşturduğu gruplar,
- Öğrencilerin baba mesleklerine göre oluşturduğu gruplar
- Öğrencilerin ikamet ettikleri yere göre oluşturduğu gruplar arasında ortalamalar açısından anlamlı farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir.

Diğer yandan;

- Öğrencilerin ailelerinin yaşam yerine göre,
- Öğrencilerin aylık gelir düzeylerine göre
- Öğrencilerin okudukları bölümlere göre

oluşturdukları bağımsız gruplar arasında (EP) ortalaması olarak anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. İlgili analiz sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

3.3.1. Öğrencilerin Aile Yaşam Yerlerine Göre Yapılan İncelemeler

Tablo 7. Öğrencilerin Ailelerinin Yaşam Göre EP Analizleri

Anket Başlıkları	Yerleşim yeri	Sayı	Ort. Puan	Std. Sapma	Std. Hata	En az	En fazla
1-Ekonomi Bilgisi p = 0,155	il	150	68,10	12,87	1,05	37	94
	ilçe	36	65,25	12,53	2,09	23	91
	kasaba-belde	14	60,82	13,70	3,66	34	83
	köy	15	68,19	8,49	2,19	57	83
	Toplam	215	67,15	12,69	0,87	23	94

	il	150	74,00	14,08	1,15	32	100
2-Ekonomik Akılcılık p = 0,32	ilçe	36	68,89	15,33	2,56	32	96
	kasaba-belde	14	64,00	17,61	4,71	28	92
	köy	15	70,40	12,08	3,12	44	88
	Toplam	215	72,24	14,61	1,00	28	100
	il	150	74,42	12,51	1,02	33	97
3-Toplumsal Ekonomik Yansımalar p = 0,000	ilçe	36	68,33	12,31	2,05	37	90
	kasaba-belde	14	60,24	18,37	4,91	27	87
	köy	15	72,67	13,64	3,52	53	97
	Toplam	215	72,36	13,48	0,92	27	97
	il	150	75,03	16,66	1,36	30	100
4-Bireysel Ekonomik Planlama p = 0173	ilçe	36	70,42	19,87	3,31	25	100
	kasaba-belde	14	69,64	16,58	4,43	45	95
	köy	15	80,67	19,90	5,14	20	100
	Toplam	215	74,30	17,54	1,20	20	100
	il	150	72,41	10,44	0,85	41	90
Ekonomi Okuryazarlık Puanı (EP) p = 0,05	ilçe	36	67,87	12,31	2,05	29	90
	kasaba-belde	14	62,99	14,95	4,00	36	88
	köy	15	72,18	7,95	2,05	56	85
	Toplam	215	71,02	11,21	0,76	29	90

Anketi oluşturan dört başlıktan öğrencilerin aile yaşam yerlerine göre 100 üzerinden aldıkları ortalama puanlar ve diğer istatistikler yukarıdaki tablo 7 de verilmiştir. Anketin tümünden öğrencilerin yaşam yerlerine göre 100 üzerinden aldıkları ortalamalar en alttaki ekonomi okuryazarlık puanı (EP) satırlarında yer almaktadır. Anova testi ile yapılan analizlerde;

- Öğrencilerin aile yaşam yerine göre oluşturdukları gruplar arasında ekonomik akılcılık başlığı altındaki ortalamaların anlamlı farklılıklar gösterdiği ($p = 0,032 < 0,050$) ortaya çıkmıştır. Aile yaşam yeri il olan öğrenciler 74,00 ortalama ile bu konuda en başarılı grup olarak öne çıkmıştır. Aile yaşam yeri köy olan öğrencilerin ekonomik akılcılık başlığı altındaki ortalaması (70,40) olmuş, bu ortalama aile yaşam yeri ilçe ve kasaba-belde olan öğrenci gruplarından yüksektir.
- Öğrencilerin aile yaşam yerine göre oluşturdukları gruplar arasında toplumsal ekonomik yansımalar başlığı altındaki ortalamaların anlamlı farklılıklar gösterdiği ($p = 0,000 < 0,050$) ortaya çıkmıştır. Aile yaşam yeri kasaba- belde olan öğrenciler 60,24 ortalama ile bu konuda en düşük ortalamaya sahip grup olarak belirlenmiştir. Aile yaşam yeri ilçe olan öğrenciler de 68,33 ortalama ile aile yaşam yeri il ya da köy olan öğrencilerden 4 puandan daha az ortalama almıştır. Aile yaşam yeri köy ve il olan öğrenciler toplumsal ekonomik yansımalar başlığı altında sırasıyla 72,67 ve 74,42 ortalama alarak Tukey testine göre yapılan inceleme sonuçlarına göre diğer gruplardan anlamlı olarak farklılık göstermiştir.
- Öğrencilerin aile yaşam yerine göre oluşturdukları gruplar arasında anketin bütününde elde ettikleri puanlar da analiz edilmiştir. ekonomik okuryazarlık puanı (EP) başlığı altındaki bu ortalamaların anlamlı farklılıklar gösterdiği ($p = 0,005 < 0,050$) ortaya çıkmıştır. Aile yaşam yeri kasaba- belde olan öğrenciler 60,24 ortalama ile bu

konuda en düşük ortalamaya sahip grup olarak belirlenmiştir. Aile yaşam yeri ilçe olan öğrenciler de 68,33 ortalama ile aile yaşam yeri il ya da köy olan öğrencilerden 4 puandan daha az ortalama almıştır. Aile yaşam yeri köy ve il olan öğrenciler EP başlığı altında sırasıyla 72,18 ve 72,41 ortalama alarak diğer gruplardan (ilçe; 67,87 ve kasaba-belde; 62,99) anlamlı olarak farklılık göstermiştir.

- Sonuç olarak öğrencilerden aile yaşam yeri köy ve il olanların diğer öğrencilerden ekonomik akılcılık ve toplumsal ekonomik yansımalar başlıklarında anlamlı olarak daha yüksek puanlar elde ettiği, buna bağlı olarak genel anlamda ekonomik okuryazarlığı ifade eden ekonomik okuryazarlık puanı (EP) hesaplanmasına göre, Tukey testiyle gruplar arasında yapılan incelemede, aile yaşam yeri köy ve il olanların diğer öğrencilerden anlamlı olarak yüksek puana sahip oldukları tespit edilmiştir.

3.3.2. Öğrencilerin Aylık Gelirlerine Göre Yapılan İncelemeler

Tablo 8. Öğrencilerin Aylık Gelir Gruplarına Göre EP Analizleri

Anket Başlıkları	Gelir grupları	Sayı	Ort. Puan	Std. Sapma	Std. Hata	En az	En fazla
	0-1000 TL	160	67,11	12,29	0,97	34	94
1-Ekonomi Bilgisi	1001-2000 TL	38	68,72	11,33	1,84	46	89
p = 0,699	2001 TL ve üstü	20	66,01	17,56	3,93	23	94
	Toplam	218	67,29	12,66	0,86	23	94
	0-1000 TL	160	73,45	14,20	1,12	28	100
2-Ekonomik Akılcılık	1001-2000 TL	38	70,63	13,87	2,25	44	96
p = 0,033	2001 TL ve üstü	20	64,80	16,95	3,79	32	92
	Toplam	218	72,17	14,57	0,99	28	100
	0-1000 TL	160	72,79	13,57	1,07	27	97
3-Toplumsal Ekonomik Yansımalar	1001-2000 TL	38	71,75	12,35	2,00	47	93
p = 0,397	2001 TL ve üstü	20	68,50	14,77	3,30	37	90
	Toplam	218	72,22	13,47	0,91	27	97
	0-1000 TL	160	75,81	16,89	1,34	20	100
4-Bireysel Ekonomik Planlama	1001-2000 TL	38	72,24	19,48	3,16	20	100
p = 0,024	2001 TL ve üstü	20	64,75	19,77	4,42	25	95
	Toplam	218	74,17	17,85	1,21	20	100
	0-1000 TL	160	71,64	10,72	0,85	36	90
Ekonomi Okuryazarlık Puanı (EP)	1001-2000 TL	38	70,72	11,07	1,80	49	90
p = 0,121	2001 TL ve üstü	20	66,20	14,28	3,19	29	90
	Toplam	218	70,98	11,20	0,76	29	90

Anketi oluşturan dört başlıktan öğrencilerin aylık gelir gruplarına göre 100 üzerinden aldıkları ortalama puanlar ve diğer istatistikler yukarıdaki tablo 8 de verilmiştir. Anketin tümünden öğrencilerin aylık gelir gruplarına göre 100 üzerinden aldıkları ortalamalar en alttaki ekonomi okuryazarlık puanı (EP) satırlarında yer almaktadır. Anova testi ile yapılan analizlerde;

- Öğrencilerin aylık gelir gruplarına göre oluşturdukları gruplar arasında” Ekonomik Akılcılık” başlığı altındaki ortalamaların anlamlı farklılıklar gösterdiği ($p = 0,035 < 0,050$) ortaya çıkmıştır. Aylık gelir grubu 0-1000 TL olan öğrenciler 73,45 ortalama ile bu konuda en başarılı grup olarak öne çıkmıştır. Aylık gelir grubu en yüksek olan öğrencilerin ise en düşük ortalama (64,80) alması, öğrencilerin ekonomik akılcılık başlığı altındaki ortalamalarının gelirleri ile ters orantılı olarak artması ilgi çekmiştir.
- Öğrencilerin aylık gelir gruplarına göre oluşturdukları gruplar arasında bireysel ekonomik planlama başlığı altındaki ortalamaların anlamlı farklılıklar gösterdiği ($p = 0,024 < 0,050$) ortaya çıkmıştır. Aylık gelir grubu 0-1000 TL olan öğrenciler 75,81 ortalama ile bu konuda en yüksek ortalamaya sahip grup olarak öne çıkarken, gelir yükseldikçe bu konuda elde edilen puanların düştüğü görülmektedir. Aylık geliri en yüksek grupta olan öğrenciler de 64,75 ortalama, aylık gelir gruplarına göre ortanca gruptakiler 72,24 ortalama elde etmiştir. Öğrencilerin aylık gelir gruplarına göre bireysel ekonomik planlama başlığı altında elde ettikleri ortalamalar gelir arttıkça düşme göstermektedir.
- Sonuç olarak öğrencilerin aylık ortalama gelir gruplarına göre bireysel ekonomik planlama ve ekonomik akılcılık başlıklarında anlamlı farklılığa sahip oldukları, gelir arttıkça bu başlıklardan alınan puanların düştüğü belirlenmiştir. Öğrencilerin gelir gruplarına göre oluşturduğu 3 bağımsız grubun ortalama ekonomik okuryazarlık puanı (EP) farkları gelir arttıkça düşme göstermektedir. Fakat ortalamada belirlenen bu farklılıklar Anova testinde anlamlı bulunmamıştır. O halde genel anlamda ekonomik okuryazarlığı ifade eden ekonomik okuryazarlık puanı (EP) hesaplanmasında gelir gruplarının anlamlı bir fark oluşturmadığı ortaya çıkmıştır.

3.3.3. Öğrencilerin Okudukları Bölümlere Göre Yapılan İncelemeler

Tablo 9. Öğrencilerin Bölümlere Göre Oluşturdukları Grupların EP Analizleri

Anket Başlıkları	Bölümler	Sayı	Ort. Puan	Std. Sapma	Std. Hata	En az	En fazla
1-Ekonomi Bilgisi p=0,918	Muhasebe	32	69,21	11,89	2,10	37	91
	Lojistik	27	66,77	13,17	2,53	40	91
	İşletme	39	68,13	14,26	2,28	23	91
	Çağrı Hizmet	35	67,10	11,77	1,99	40	94
	Büro yön.	32	65,80	11,07	1,96	34	91
	Banka. ve Sigorta.	53	66,80	13,44	1,85	37	94
	Toplam	218	67,29	12,66	0,86	23	94
2-Ekonomik Akılcılık P=0,754	Muhasebe	32	72,88	14,18	2,51	36	92
	Lojistik	27	72,30	14,84	2,86	48	96
	İşletme	39	73,64	14,53	2,33	32	96
	Çağrı Hizmet	35	74,29	13,28	2,24	44	96
	Büro yön	32	69,75	13,63	2,41	28	96
	Banka ve Sigorta	53	70,64	16,28	2,24	32	100

	Toplam	218	72,17	14,57	0,99	28	100
	Muhasebe	32	74,38	11,40	2,02	43	97
	Lojistik	27	69,88	15,18	2,92	37	93
3-Toplumsal Ekonomik Yansımalar	İşletme	39	72,22	13,23	2,12	37	97
	Çağrı Hizmet	35	73,33	12,58	2,13	33	93
p = 0,683	Büro yön.	32	69,69	15,69	2,77	27	93
	Banka. ve Sigorta.	53	72,89	13,26	1,82	43	93
	Toplam	218	72,22	13,47	0,91	27	97
	Muhasebe	32	77,66	19,01	3,36	20	100
	Lojistik	27	71,11	17,17	3,30	35	100
4-Bireysel Ekonomik Planlama	İşletme	39	73,97	17,92	2,87	25	100
	Çağrı Hizmet	35	78,00	15,82	2,67	30	100
p=0,036	Büro yönetimi	32	65,63	19,04	3,37	20	95
	Banka. ve Sigorta.	53	76,42	16,74	2,30	40	100
	Toplam	218	74,17	17,85	1,21	20	100
	Muhasebe	32	73,00	10,40	1,84	45	90
	Lojistik	27	69,66	11,81	2,27	45	87
Ekonomik Okuryazarlık Puanı (EP)	İşletme	39	71,56	12,55	2,01	29	90
	Çağrı Hizmet	35	72,42	9,52	1,61	44	86
p = 0,445	Büro yönetimi	32	67,73	10,33	1,83	36	90
	Banka. ve Sigorta.	53	71,03	11,82	1,62	41	90
	Toplam	218	70,98	11,20	0,76	29	90

Anketi oluşturan dört başlıktan öğrencilerin bölümlerine göre 100 üzerinden aldıkları ortalama puanlar ve diğer istatistikler yukarıdaki tabloda verilmiştir. Anketin tümünden öğrencilerin bölümlerine göre 100 üzerinden aldıkları ortalamalar en alttaki ekonomi okuryazarlık puanı (EP) satırlarında yer almaktadır. Anova testi ile yapılan analizlerde;

- Anova testi ile yapılan incelemede öğrencilerin bölümlerine göre oluşturdukları gruplar arasında bireysel ekonomik planlama başlığı altındaki ortalamaların anlamlı farklılıklar gösterdiği ($p = 0,036 < 0,050$) ortaya çıkmıştır. Çağrı Hizmet bölümü öğrencileri 78,00 ortalama ile bu konuda en yüksek ortalamaya sahip grup olarak öne çıkarken Muhasebe ve Bankacılık -Sigortacılık bölümü öğrencileri ile beraber bu üç bölüm bu başlıkta öğrencilerin ortalama başarısının üstünde puan alan bölümler olmuştur. Büro yönetimi öğrencileri ise 65,63 ortalama ile bu başlıkta en düşük ortalamaya sahiptir. Öğrencilerin” bireysel ekonomik planlama “başlığı altındaki ortalamaların anlamlı farklılıklar göstermesi anketin tümüne göre hesaplanan ekonomi okuryazarlık puanı (EP) üzerinde bir etki oluşturmamıştır. Öğrencilerin bölümlerine göre oluşturdukları gruplar arasında EP açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

3.4. Ekonomi Okuryazarlık Ölçümünün Regresyon Analizi

Ekonomi okuryazarlık ölçeğinin 4 başlığının EP üzerindeki etkisini belirlemek için çoklu regresyon modeli araştırılmıştır. Modelde bağımlı değişken (y) öğrencilerin ölçekten aldıkları gene puan olan EP, ilk bağımsız değişken (x1) ekonomi bilgisi puanı, ikinci bağımsız değişken (x2) ekonomik akılcılık, üçüncü bağımsız değişken (x3) toplumsal ekonomik yansımalar puanı ve dördüncü bağımsız değişken (x4) bireysel ekonomik planlama puanını göstermektedir. Çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 10. Regresyon Modelinin Özeti

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin Watson
1	,999 ^a	,998	,998	,504	1,983

a. Predictors: (Sabit)

Analizde R² değeri 0,998 çıkmıştır ancak çoklu regresyon olduğu için Adjusted R² değeri değeri dikkate alınır. Bu değer de 0,998 olarak hesaplanmıştır. Yani dört bağımsız değişken, bağımlı değişken (EP)' deki değişimin %99,8'ini açıklayabilmektedirler. Bu değer oldukça yüksektir ve sosyal bilimler araştırmalarında tatmin edicidir. Analizde Durbin Watson istatistiği 1,983 olarak hesaplanmıştır. 2 civarında çıktığı için otokorelasyon olmadığını göstermektedir. ANOVA testinde p değeri 0,000' olarak bulunmuş bu değer regresyon modelinin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 11. Regresyon Modelinin Katsayıları

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar			Collinearity Statistics	
	b	Std. Hata	Beta	t	Sig.	Tolerance	VIF
(Sabit)	,237	,221		1,075	,284		
1-Ekonomi Bilgisi	,316	,003	,357	95,878	,000	,672	1,488
2-Ekonomik Akılcılık	,227	,003	,296	70,488	,000	,530	1,888
3-Toplumsal Ekonomik Yansımalar	,272	,004	,328	75,822	,000	,499	2,003
4-Bireysel Ekonomik Planlama	,181	,002	,288	79,067	,000	,704	1,421

b. Dependent Variable: EP

Regresyon modelinin katsayıları ve anlamlılık değeri yukarıdaki tablodadır. Sabit terim katsayısı 0,237 ve p değeri 0,284 olarak hesaplanmıştır. $p > 0,05$ olduğundan sabit terim anlamlı değildir. Anket başlıklarının katsayıları B sütununda, bu katsayıların anlamlılık düzeyleri ise Sig. sütununda belirtilmiştir. Bu değerlere göre anketin 4 başlığı için de p değeri 0,000 olduğu için yüksek derecede anlamlıdır. Collinearity istatistikleri de en fazla 2,003 çıkmış, 5 ve daha yüksek çıkmadığı için bağımsız değişkenler arasında korelasyon olmadığı ve 4 değişkenin de modelde kalmasının uygun olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Sonuç olarak elde edilen regresyon modelinin denklemi aşağıdaki gibi yazılır:

$$EP = 0,237 + (\text{Ekonomi Bilgisi Puanı}) \times (0,316) + (\text{Ekonomik Akılcılık Puanı}) \times (0,227) + (\text{Toplumsal Ekonomik Yansımalar Puanı}) \times (0,272) + (\text{Bireysel Ekonomik Planlama Puanı}) \times (0,181)$$

Oluşturulan bu doğrusal modelin uygunluğu test edilmiştir. Bunun için regresyon modelinin gösterdiği formülle ankete katılan 218 öğrencinin her biri için puanlar hesaplanmış ve bu puanlarla öğrencilerin daha önce hesaplanan EP' ları arasında farklar bulunmuştur. Bu farkların toplamı 0,043 dır. $0,043 < 0,05$ bulunmuştur. Ayrıca öğrenciler için iki yolla hesaplanan bu iki puan arasında korelasyon analizi de yapılmış, korelasyon katsayısı %100 olarak bulunmuştur. Buradan regresyon modelinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda verilen regresyon modelinde ekonomi bilgisi puanının katsayısı 0,316 ile modeldeki en büyük katsayıdır. Bu veri öğrencilerin ekonomik okuryazarlık puanı (EP) nın ağırlıklı olarak öğrencinin ekonomi bilgisi puanına bağlı olduğunu göstermektedir. Araştırmada öğrencilerin okulda öğrendikleri derslerle oluşturdukları ekonomi bilgisi puanının diğer başlıklar üzerinde etkisini belirlemek için doğrusal regresyon metodundan yararlanılmış, ekonomi bilgisi başlığının diğer başlıklara etkisi hesaplanmıştır.

Buna göre;

- Ekonomik akılcılık puanında ekonomi bilgisinin katsayısı 0,314
- Toplumsal ekonomik yansımalar puanında ekonomi bilgisinin katsayısı 0,212
- Bireysel ekonomik planlama puanında ekonomi bilgisinin katsayısı 0,047

olduğu hesaplanmıştır. Bu veriler dikkate alınarak öğrencinin ekonomi bilgisinin EP üzerindeki direk ve endirek katsayıları toplamı 0,889 olarak hesaplanmış, bu da yaklaşık %72 düzeyindedir. Buradan hareketle ankete katılan öğrencilerin %70 leri aşan ekonomik okuryazarlık düzeylerinde ekonomi bilgisinin en önemli paya sahip bileşen olduğu, öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeylerini gösteren EP' larını yüksek olmasında bölüm dersi olarak okudukları ekonomi ile ilgili derslerinden yararlandıkları sonucuna varılmıştır. Regressyon analizi ekonomi bilgisi yükseldikçe ekonomik okuryazarlık düzeyinin artacağını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu'nun farklı bölümlerindeki öğrencilerin ekonomi okuryazarlığının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, Gerek ve Kurt(2011) tarafından geliştirilen ekonomi okuryazarlık ölçeği kullanılmış, ölçeğin geçerlilik-güvenirliliği yeniden sınanarak istenen düzeyleri sağladığı belirlenmiştir.

Araştırmada öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyi ortalama olarak 70,98 hesaplanmış, %65 düzeyinden yüksek olması nedeniyle istenen seviyede olduğunu göstermiştir. Standart sapmanın 11,2 olması, bireyler arasında puan farklarının az olduğunu göstermiştir. Puanların normal dağılıma uyması, %65 başarı düzeyinin altında öğrenci sayısının tüm öğrencilerin %27 si olması, 25-49 arası puan alan öğrenci sayısının sadece 8 olması öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeylerinin istenen seviyede olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırmada ölçeğin regresyon analizi yapılmış, ölçekteki alt başlıkların ekonomik okuryazarlık puanı üzerindeki etkileri hesaplanmıştır. ep hesaplanmasında ortaya konulan model aşağıdaki eşitlikle verilmiştir:

$EP = 0,237 + (\text{Ekonomi Bilgisi Puanı}) \times (0,316) + (\text{Ekonomik Akılcılık Puanı}) \times (0,227) + (\text{Toplumsal Ekonomik Yansımalar Puanı}) \times (0,272) + (\text{Bireysel Ekonomik Planlama Puanı}) \times (0,181)$. Bu modele göre bir öğrencinin ekonomik okuryazarlığını hesaplamak için modeldeki başlıklar 100 üzerinden puanlanır ve katsayılarla çarpılarak toplanır. Ayrıca öğrencilerin ekonomi bilgisinin diğer başlıklara da önemli katkılar sağladığı regresyon analizi ile bulunmuştur. Bu nedenle öğrencinin ekonomi okuryazarlık puanının ağırlıklı olarak ekonomi bilgisine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada öğrencilerde ekonomi bilgisinin ekonomik okuryazarlıkta en önemli etken olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin hesaplanan ekonomik okuryazarlık puanı (EP) demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar gösteriyor mu?" sorusunun analizine göre öğrencilerin yaş gruplarının, cinsiyetlerinin, kredi/burs alma durumlarının, annesinin çalışıp çalışmamasının, babasının mesleğinin, ikamet ettikleri yerin türünün ekonomik okuryazarlık düzeyinde herhangi bir anlamlı etki oluşturmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında öğrencinin ailesinin yaşam yerinin (EP) üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde aile yaşam yeri il ve köy olan öğrencilerin "ekonomik akılcılık ve "toplumsal ekonomik yansımalar" başlıklarında diğer gruplardan anlamlı olarak yüksek puanlar elde ettikleri ve bunun sonucunda ekonomik okuryazarlık düzeylerinin aile yaşam yeri ilçe ve kasaba-belde olan öğrencilerden anlamlı olarak yüksek olduğu belirlenmiştir. Daha önce literatürde aile yaşam yerine göre yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aile yaşam yerine göre oluşan bu farkın il ve köy yaşam koşullarından kaynaklanan ekonomik zorlukların öğrencilerde aileler kaynaklarını ekonomik akılcılıkla kullanma, toplumsal düşünceleri öne alma yetilerini geliştirdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin hesaplanan ekonomik okuryazarlık puanı (EP) gelir düzeylerine göre anlamlı farklılıklar gösteriyor mu?" sorusunun analizine göre öğrencinin aylık gelirine göre ait olduğu grupların EP olarak anlamlı farklılıklar oluşturduğu, öğrencilerin aylık gelirlerinin yükselmesi ile "ekonomik akılcılık" ve "bireysel ekonomik planlama" başlığında elde ettikleri puanların düştüğü tespit edilmiştir. Bu sonuç geliri nispeten düşük olan öğrencilerin harcamalarında gelirlerini maksimum fayda sağlayacak şekilde kullanmaya daha fazla özen gösterdikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin hesaplanan ekonomik okuryazarlık puanı (EP) okudukları bölümlere göre anlamlı farklılıklar gösteriyor mu? " sorusunun analizine göre Çağrı Hizmet, Muhasebe ve Bankacılık -Sığortacılık bölümü

öğrencileri diğer bölüm öğrencilerinden “bireysel ekonomik planlama” başlığında anlamlı olarak yüksek puanlar elde ettiği ancak bu farkın bölümlere göre hesaplanan EP üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturmadığı tespit edilmiştir. Çalışma ile Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu’nda okuyan öğrencilerin ekonomik okuryazarlık düzeyi ortalama olarak 70,98 bulunmuş ve öğrencilerin eğitimini aldıkları ekonomi ile ilgili derslerin ekonomi okuryazarlık düzeyine olumlu katkı sağladığını ortaya çıkmıştır. Çalışma ile öğrencilere ekonomi okuryazarlığı konusunda bazı bilgiler sağlamıştır. Bulunan bu sonuç, Yeop ve Jalil (2010), Wood ve Doyle (2002), (Lusardi ve Mitchel (2005), Walstad ve Soper (1988), tarafından bu yönde yapılan çalışmalarda bulunan sonuçlarla uyumlu bulunmuştur. Gelecekte yapılacak araştırmalar için, yukarıdaki değişkenler dışında ekonomik okuryazarlığı daha büyük örneklerle ve daha geniş bir kapsamlı ele alınması toplumun ekonomi okuryazarlığının belirlenmesi açısından önerilmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 6. Bası.
- Baris, S., & Seker, H. (2017). Ekonomi Okuryazarlığı: Amasya Üniversitesi'nde Bir Araştırma*/Economic Literacy: A Research on Amasya University. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(624), 79.
- Barton, P. E. (1993). Training To Be Competitive: Developing the Skills and Knowledge of the Workforce. Policy Information Report.
- Benk, S., Budak, T., Çakmakk, A., Yücedoğru, R., (2015). A Study on Economic Literacy Levels of Primary Prospective Teachers, *International Journal of Early Childhood Learning* 22(2):1
- Buchholz, T. G. (1998). Hope and danger for economic literacy. *The Region*, (Dec), 18-20.
- Burke, M. A., & Manz, M. (2014). Economic literacy and inflation expectations: evidence from a laboratory experiment. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46(7), 1421-1456.
- Butters, R. B., Asarta, C. J., & Fischer, T. J. (2011). Human capital in the classroom: The role of teacher knowledge in economic literacy. *The American Economist*, 56(2), 47-57.
- Büyükoztürk, Ş. (2002). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (2) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dilek, S., Keskingöz, H., Konak, Ali., Halıcıoğlu, S., (2018). Factors Affecting Economic Literacy, *Afro Eurasian Studies*, 7(1)
- Dilek, S., Küçük, O., & Eleren, A. (2016). Kastamonu Üniversitesi Öğrencilerinin Ekonomi Okuryazarlığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1865-1878.
- Field, A.P., (2005). Reliability analysis. In: Field, A., Ed., *Discovering Statistics Using spss*. 2nd Edition, Sage, London, Chapter 15.
- Gerek, S., & Kurt, A. A. (2011). Ekonomi okuryazarlığı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Uludağ Üniversitesi İktisat*
- Gerek, S. ve Kurt, A.A. (2010). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümlerinde ekonomi okuryazarlığına ilişkin göstergeler, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 87-97
- Hashim, N.C., ve Kayode, K.B., (2013). Economics Literacy among University Students: A Case Study of International Islamic University Malaysia (IIUM), *World Applied Sciences Journal* 28 (6): 871-875.
- Hashim, N., C. (2005). A study of Economic Literacy among secondary schools students in Kuala Lumpur, Unpublished PhD thesis, University of Birmingham at Aston. UK.
- Harris, L. (2009). The consequences of economic illiteracy. *Accessed February, 13*. www.nationalcouncil.org/ce
- Harris, M. N., Loundes, J., & Webster, E. (2002). Determinants of household saving in Australia. *Economic Record*, 78(241), 207-223.
- Jappelli, Tullio. 2009. Economic Literacy: An International Comparison. CSEF Working Paper No. 238. Salerno, Italy: Center for Studies in Economics and Finance.
- Jacob, K., Hudson, S., & Bush, M. (2000). *Tools for survival: An analysis of financial literacy programs for lower-income families*. Woodstock Institute.

- Kushnirovich, N. O. (2011). Determinants of Personal Economic Awareness. *Economic Herald of the Donbas*, 4(26), 98-105.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2007). Financial literacy and retirement preparedness: Evidence and implications for financial education. *Business economics*, 42(1), 35-44.
- Lusardi, A., Mitchell, O.S., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 358-380.
- Lusardi, A., 2012. Numeracy, financial literacy, and financial decision-making. *Numeracy* 5 (1).
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of economic literature*, 52(1), 5-44.
- Lusardi, A. (2015). Financial literacy: Do people know the ABCs of finance?. *Public understanding of science*, 24(3), 260-271.
- Literacy, F., & Protection, C. (2009). Overlooked Aspects of the Crisis. *OCDE, June*.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American political science review*, 53(1), 69-105.
- Mercan, N., Oyur, E., Altınay, A., & Aksanyar, Y. (2012). Ekonomi Okur Yazarlığına Yönelik Ampirik Bir Araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 109-118.
- Murniatiningsih, E. (2017). Pengaruh Literasi Ekonomi Siswa, Hasil Belajar Ekonomi, Dan Teman Sebaya Terhadap Perilaku Konsumsi Siswa Smp Negeri Di Surabaya Barat, *Jurnal Ekonomi Pendidikan dan Kewirausahaan*, 5(1), 127-156.
- Oanea, D. C., & Dornean, A. (2012). Defining and measuring financial literacy. New evidence from Romanian'students of the master in finance. *Annals of the Alexandru Ioan Cuza University-Economics*, 59(2), 113-129.
- Pandey, C., & Bhattacharya, S. B. (2012). Economic Literacy of Senior Secondary School Teachers: A Field Study. *Journal Of All India Association For Educational Research*, 24(1).
- Şantaş, F., & Demirgil, B. (2015). Ekonomi Okuryazarlığı Düzeyinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 46-60.
- Soper, J. C. (1979). Test of Economic Literacy: Discussion guide and rationale.
- Sharma, S. (1996) Applied Multivariate Techniques. John Wiley and Sons Inc., New York, 512 p.
- Stern, G., H. (2002). The Economic Literacy Project: Seeking a Blueprint for America. Pembentangan kertas kerja di symposium, *Economic and Financial Literacy*.
- Symmes, S. S. (1981). *Economic Education: Links to the Social Studies*. National Council for the Social Studies, 3615 Wisconsin Avenue, NW, Washington, DC 20016.
- Taft, M. K., Hosein, Z. Z., Mehrizi, S. M. T., & Roshan, A. (2013). The relation between financial literacy, financial wellbeing and financial concerns. *International Journal of Business and Management*, 8(11), 63.
- Tavşancıl, E.(2002). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi Ankara: Nobel Yayınevi.
- Teyyare, E., Ayyıldız, B., Dirican, H., Zıvalı, B. S., & Renkli, B. (2018). İktisadi ve mali okuryazarlık üzerine bir araştırma: abant izzet baysal üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 99-120.
- Temizel, F., & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencilerine yönelik bir araştırma. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- Ural, A. ve Kılıç, İ., (2006). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi: SPSS 10.0 – 12.0 For Windows, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ünal, S., Düğer, Y. S., & Söylemez, C. (2015). Ekonomi Okuryazarlığı ve Kredi Kartı Tutumunun Rasyonel Kredi Kartı Kullanımına Etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı MYO Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C, 1(10), 31-52.
- Yasmin, F., Kouser, R., & Ahmad, W. (2014). Determinants of economic literacy at university level: a case of Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 8(3), 914-924.

- Yeop, NK ve Jalil, NA (2010). Perak Malezya'daki ortaokul öğretmenleri arasında ekonomik okuryazarlık. *Bilgi Yönetimi ve İş Gözden Geçirme*, 1 (2), 69-78.
- Yunus, Y., N.K., Ishak, S. & Jalil, N.A. (2010). Economic Literacy Amongst the Secondary School Teachers in Perak Malaysia, *Information Management and Business Review*. 1(2), 69-78.
- Walsh, G., & Mitchell, V. W. (2005). Demographic characteristics of consumers who find it difficult to decide. *Marketing Intelligence & Planning*, 23(3), 281-295.
- Walstad, W. B., & Larsen, M. (1994). Results from a National Survey of American Economic Literacy.
- Wood, W. C., & Doyle, J. M. (2002). Economic literacy among corporate employees. *The Journal of Economic Education*, 33(3), 195-205.

Extended Abstract

Introduction

Considering the dynamic changes experienced in the market in today's economy, individuals need to have knowledge on economy and financial issues. Global economic system is a rather complex structure, being able to make the right decision at the right time, reveals the necessity of a good level of economic literacy. Economic literacy is the ability of the individual to understand and comprehend basic economic theories and concepts, to follow and interpret the developments in the economy, and to shape their own economic decisions in this direction.

Being able to make a rational choice under sound financial decisions based on the basic knowledge of economics and financial concepts is an important life skill for the well-being of the society. The individual's quality of life, understanding and measuring economic information that may affect the retirement period and planning accordingly are related to the level of economic literacy.

Although university students mostly take part in the economy as consumers today, it is a reality that economic and financial skills of the students will be vital for their economic behavior in their future. The aim of this study, which was carried out in Selcuk University Vocational School of Social Sciences, was to measure the impact of lessons on students' economic literacy.

Method

In this research, survey technique was used to obtain primary data. The participating students were selected by simple random sampling technique. In accordance with the sample volume (n) obtained, a questionnaire consisting of 32 questions was applied to 252 (two hundred and fifty two) participants. 34 of the surveys were not evaluated for various reasons, 218 surveys were found appropriate and analyzed. The surveys were carried out between October-November 2019.

Parametric tests such as independent sample t test and one-way Anova test were used to compare the means of independent groups. Frequency distribution, Chi-Square method, reliability tests, correlation analysis were other methods used.

A questionnaire form consisting of two parts was used. The first part includes 10 questions about demographic features, in the second part, there were 22 questions under 4 titles and these were 5-likert type questions. These questions were "Economics Literacy Scale" questions developed by Gerek and Kurt (2011): Economy knowledge (7 questions), Economic rationality (5 questions), Social economic reflections (6 questions), and Individual economy planning (4 questions). The questions were scaled as 5 (I strongly agree), 4 (I agree), 3(I have no idea), 2(I do not agree), 1(I strongly disagree).

The scores of the students in each title were calculated over 100 together with the points they obtained in the entire survey and called as economic literacy score (ES). The factors affecting the scores were examined and interpreted.

The questions determined in the research are as follows:

- ♣ Do the students' score (ES) differ significantly based on their demographic characteristics?
- ♣ Do the students' score (ES) differ significantly based on their departments?
- ♣ Do the students' score (ES) differ significantly based on their monthly income level?

Findings

The findings obtained from this study conducted to determine the economic literacy level of the students in different departments of Selçuk University Vocational School are as follows:

The economic literacy level of students was found % 70.98 on average. The fact that this score was higher than 65% revealed that the economic literacy level of the students was at the desired level. Standard deviation was 11.2, indicates low differences. It was found that scores were matched normal distribution by one sample Kolmogorov Smirnov Test (Assymp.Sig.>0,05). The number of students below 65% achievement level was 27% and the number of students scoring between 25-49 was only 8. The regression analysis of the scale was made, the effects of the sub-titles in the scale on the economic literacy score were calculated and it was revealed that the student's literacy score was heavily dependent on their economy knowledge.

According to the analysis results of "Do the students' score (ES) differ significantly based on their demographic characteristics?" it was found that;

- * Age groups,
- * Gender,
- * Loan / scholarship status,
- * Whether they have working mother or not,
- * Profession of the father,
- * Residence type,

had no significant effect on the level of economic literacy.

On the other hand, it was determined that the place of life of the student's family made significant differences on the students' economic literacy level scores (ES).

According to the analysis results of "Do the students' score (ES) differ significantly based on their monthly income level?" "significant differences were found in the economy literacy scores (ES) of the income groups according to his/her monthly income. According to the results of the analysis, it was determined that the scores obtained under the title of "Economic rationality" and "Individual economic planning" decreased as the monthly income increased. This data is interpreted as students having relatively low income level pay more attention to spend their income to get maximum benefit.

According to the analysis of the question "Do the students' score (ES) show significant differences according to their departments?", it has been determined that there is no significant differences between departments. On the other hand, students of Call Services Department, Accounting Department and Banking-Insurance Department had significantly higher scores than other department students in the title of "Individual economic planning".

Conclusion

At the end of this study, which was carried out in order to determine the economic literacy level of students in various departments of Selçuk University Vocational High School, it was determined that the students' economic literacy score was at a good level(%70.98).

It is revealed that the courses related to the economy taken by the students contributed positively to the economic literacy level. With this study, important data were obtained on the level of economic literacy of students. In future researches, different variables should be examined, economic literacy should be handled in larger samples, and it is suggested that more comprehensive studies should be conducted to obtain different results that would contribute to increasing the economy literacy.

The Relationship Between External Debt and Economic Growth: The Case of Fragile Five Countries¹

Dış Borç ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırılgan Beşli Ülkeleri Örneği

Umut Akduđan², Nural Yıldız³

Abstract

The inadequacy of the internal savings required for investments in developing countries pushes them to seek outsourcing and external borrowing. In this study, the relationship between external borrowing and economic growth has been examined by the VAR model for 1970-2018 period in Brazil, Indonesia, India, South Africa and Turkey, which also called as "Fragile Five". The direction of the relationship between the variables has been examined with the Granger causality test by using the generated VAR models. In order to support the causality test results, the dynamic relationships between variables has been analyzed with impulse-response functions and variance decomposition analysis. The findings obtained from the analysis are as follows: i) In Brazil, a unidirectional causality relationship from the GDP to the external debt stock has been found. Also, economic growth has a significant positive impact on external borrowing. ii) There is no statistically significant relationship between external debt stock and GDP in Indonesia and India. iii) In Turkey and South Africa, a unidirectional relationship from external debt stock to GDP has been found and it has been seen that external borrowing has a positive effect on growth in these countries.

Anahtar Kelimeler: External Debt, Economic Growth, VAR Analysis, Granger Causality

Öz

Gelişmekte olan ülkelerde yatırımlar için gerekli tasarrufların yurtiçinde yetersiz kalması, bu ülkeleri dış kaynak arayışına ve dış borçlanmaya itmektedir. Bu çalışmada "Kırılgan Beşli" olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'de dış borçlanma-ekonomik büyüme ilişkisi 1970-2018 dönemi için VAR modelleri ile incelenmiştir. Oluşturulan VAR modelleri kullanarak, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Nedensellik testi sonuçlarını desteklemek amacıyla, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir: i) Brezilya'da dış borç stoku ile GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş, ancak dış borçlanmanın büyüme üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu görülmüştür. ii) Endonezya ve Hindistan'da dış borç stoku ile GSYİH arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. iii) Türkiye ve Güney Afrika'da dış borç stokundan GSYİH'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve bu ülkelerde dış borçlanmanın büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür.

Keywords: Dış Borç, Ekonomik Büyüme, VAR Analizi, Granger Nedenselliği

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: C32, C51, F43

Submitted: 03 / 02 / 2020

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ This study is an updated and expanded version of the paper named as "The External Debt-Economic Growth Nexus: An Empirical Analysis For Fragile Five" which is presented in 3rd International Conference on Social Sciences and Education Research organized in Rome-Italy at April 27-29, 2017.

² Asst. Prof. Dr., Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Trakya University, umutakdugan@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8659-541X

³ Assoc. Prof. Dr., Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Trakya University, ynural@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6951-4195

Introduction

In today's World, one of the main objectives of all countries is to realize economic growth. Especially for developing countries, economic growth is the main means of development and reducing poverty. If these countries can not achieve economic growth, it is not possible to reach the level of developed countries. There is also a need for investments and capital accumulation for sustainable economic growth. At this point, underdeveloped and developing countries face with capital constraint. As Nurkse (1971) put it in vicious cycle theory, savings of these countries are insufficient for new investments.

Nurkse (1971), who describes the underdevelopment as a vicious circle of poverty, points out that per capita income is low in underdeveloped countries where production is low and population growth rate is high. The low level of income also negatively affects both the supply and demand side of the capital (Nurkse, 1971: 115).

If one country spends more than its income, this leads to savings gap. This gap is financed by taking the advantage of the savings of other countries. Much of this financing is covered by external borrowing. While external borrowing creates additional resources for the country during the borrowing period, it also causes the flow out of funds from the country in the payment period. While in the first case economic growth may be affected positively, in the second case it may adversely be affected. So, the areas where the borrowings are used are important. It is important that the borrowings are used at least in self-financing areas. Otherwise, it can be encountered with economic instabilities such as 1980s international debt crisis. Many developing countries swiftly have get external borrowings from 1970s until 1982. As a result of the rapid rise in real interest rates in 1982, these countries faced with high interest payments and debt burdens. This has led developing countries to enter into a debt crisis in the 1980s (Dornbusch, Fischer and Startz, 1998: 595).

External borrowing should not always be considered to increase investments and to provide economic growth. External borrowing can be an important contribution to economic growth if it can be invested in productive areas.

Developing economies of Brazil, Indonesia, India, Turkey and South Africa was described as fragile five in Morgan Stanley's economic report of August 2013. The same report also mentions that the Federal Reserve (FED) would taper bond purchases. Following this announcement of the FED, the foreign capital flows to fragile five countries have been decreased and even foreign capital has flown out these countries. Thus, the fragile five countries have become the most depreciated countries in the emerging markets. These countries are characterized as fragile five by a common and quite important reason: the increase in external financing needs and current account deficits that make these countries more dependent on foreign capital flows (Morgan Stanley, 2013: 1). In addition to the high current account deficit, high inflation rates and decreases in growth performance are presented as the reasons why these countries are considered within such a group. At that time, it was estimated that fragile five countries' foreign financing needs would increase and if FED abandoned monetary expansion, these economies would have difficulties in finding the necessary foreign financing. Therefore, the countries that would be most affected from FED's decision to reduce bond purchases, namely the economies that are fragile in terms of external financing problems, were defined as "Fragile Fives".

Developing countries, whose domestic savings and capital stock are limited, generally want to benefit more from foreign capital flows and produce policies to achieve this. Because the current account deficits of these countries are generally high and they have foreign exchange deficits. Therefore, such countries try to create the foreign financing they need by attracting foreign capital to their countries. If they fail to achieve this, they have to resort to external borrowing. In a setting where monetary expansion has come to an end, the decline in foreign capital inflows to developing countries has increased the need for these countries' external borrowing. On the other hand, if the external financing is not managed properly, current debt stock and interest payments can result in more external borrowing. In addition, in the countries where financial markets are not sufficiently developed and domestic borrowing opportunities with national currency are limited in domestic markets, foreign borrowing is generally resorted. In this study; the relationship between foreign borrowing and economic growth in fragile five countries was analyzed with VAR models generated for each country respectively. By estimating the generated VAR models, the direction of the relationship between the variables was analyzed with the Granger causality test. Subsequently, the impulse-response functions and variance decompositions analysis were examined to ensure that the results obtained in the causality test were robust. All the findings were evaluated respectively for each country and the study was completed. The aim of this study is to contribute to the literature in terms of examining the fragile five countries that are likely to have problems in accessing external finance.

1. Theoretical Framework

The concept of borrowing extends to Mercantilism. The issues addressed by Mercantilists included the nature and boundaries of state debts.

On the other hand classical economists did not accept borrowing except in extraordinary circumstances because they refused state intervention in the market. Classical economists also saw borrowing as an intergenerational problem. In classical and neo-classical schools, state intervention creates the effect of exclusion. As a result of this, economic growth would be negatively affected. According to the "Ricardian Equivalence Theorem" developed by D. Ricardo from the classical school, public borrowing does not cause a real influence on the economy. The reason is that the decline in public savings as a result of budget deficits is balanced by the rise in private sector savings. As a result, the total savings in the economy do not change. Therefore, interest rates and investments are not affected by this situation. The main reason for the emergence of this result is the rational behaviour of the economic units.

The concept of borrowing has become important along with the Keynesian school which supports the state intervention to the economy. Keynes stated that during the stagnation periods, the government's budget deficit and borrowing could positively affect the economic growth by increasing total demand. In this respect, he emphasized that the countries in the development stage would have difficulties in finding resources to provide economic growth and that external borrowing was important for eliminating these problems. Keynes' hypothesis, which asserts that state intervention is essential for economic growth, forms the basis of his theoretical infrastructure. In the Harrod-Domar approach, which is based mainly on the Keynesian approach, it is claimed that foreign borrowings would increase investments by increasing domestic savings in developing countries and this would result in higher output and economic growth. That is, according to the Harrod-Domar model, what drives growth is savings that finance investments and if the savings level is low, the external borrowing would contribute to existing savings (Hjertholm et. al., 1998: 3).

T. Sargent and N. Wallace from the New Classical school have indicated that financing the budget deficit with borrowing would create inflationary effects. However, they asserted that if the ratio of the total budget deficit to the GDP is fixed, borrowing-GDP ratio will achieve stability and have a positive impact on economic growth (Dornbusch, Fischer and Startz, 1998: 594). On the other hand, in the neoclassical model, changes in economic growth are emphasized in the case of interest payments of foreign borrowings are financed by taxes. In such a situation, there are two different effects that negatively affect economic growth. The first is that, because taxes reduce disposable income, it leads to a reduction in savings and thus investments. The second one is due to the decrease in consumption expenditures, as direct taxes reduce disposable income (Diamond, 1965: 1126). Post Keynesian H. Minsky stated that the borrowing structure may cause financial difficulties. If the ratio of borrowing-income ratio rises to a certain level, enterprises can not pay their debts. This, in turn, will affect the consumption and investment adversely and drive the economy to a stagnation. At the same time, as the borrowing continues, the risk of the borrower will rise.

On the other hand, approaches emphasizing the importance of external borrowing in covering the savings gap have come to the fore recently. In this context, another approach explaining the relationship between external borrowing and growth is the "two-gap" approach, which argues that the savings deficit caused by the insufficient domestic savings and the foreign exchange deficit arising from the lack of foreign currency inflow occur together. Countries that need capital goods importing finance the foreign currency required for imports through foreign capital inflows or exporting revenues. A lack that may arise in this financing will negatively affect investments and production. Therefore, according to the two-gap approach, if importing of investment goods are financed by generating foreign currency inflow through external borrowing, this will also affect economic growth positively (Moreira, 2005: 27).

The intertemporal borrowing model focuses on how the savings gap in developing countries will be covered by borrowing depending on the intertemporal income-consumption level. Accordingly, if the economic growth rate in the current period does not reach to the desired level, external sources can be used. Thus, in the current period, the increase in the income level will increase the total demand and this will accelerate the growth. Another approach based on covering the savings deficit with external borrowing is borrowing-based growth models. Accordingly, countries that achieve their economic growth through external borrowing evaluate their borrowing capacities according to the benefits and costs of borrowing. As long as the difference between the benefit and cost of borrowing is in favor of benefit, external borrowing will contribute to production and growth (Gürdal and Yavuz, 2015: 157-158). The level of benefit of used external resources depends on many factors such as efficient use of resources, the reflection of the structural regulations in the country to the foreign trade regime, the capacity to increase the savings level of the provided additional income, and the degree of additional savings to compensate for the lack of investments.

In the scope of various economic approaches, different hypotheses are put forward in applied studies examining the relationship between external debt and economic performance. According to "debt overhang hypothesis", high external debt acts as a tax on future output and reduces the incentive for saving and investment. In this case, the external debt burden has a negative impact on the rate of investment. Because, the debt stock exceeding the repayment capacity will point to the existence of a borrowing problem in the country, and this will reduce investors' willingness to invest. Thus, excessive indebtedness will negatively affect investments and economic growth (Krugman, 1988: 253-268; Froot, 1988: 1-33). According to "liquidity constraint hypothesis", liquidity constraints arising from debt obligations have a negative

impact on investments (Hoffman and Helmut, 1991: 280-297). However, these approach imply an indirect adverse impact of external debt on economic growth through decrease in investments. As an alternative to this study, the direct effect of external debt on economic growth through its impact on productivity will be examined.

2. Empirical Evidence

In the studies related to the effect of external borrowing on economic growth, it has been found that external borrowing have both negative and positive effects on economic growth. In these studies two different conclusions have emerged. This is due to factors such as differences in economic structures of the countries, debt management, borrowing costs, areas where the borrowings are used, and nature of the investments made with borrowings. In this context, firstly, studies performed for Turkey are summerized in Table 1.

Table 1. Literature Review for Turkey

Study	Period	Method	Results
Gövdeli (2019)	1970-2016	The ARDL bounds testing	The external debt has a positive impact on economic growth.
Çöğürücü ve Tuna (2019)	1980-2017	VAR analysis	There is an unidirectional causality relationship from external debt to economic growth
Mercan ve Ergen (2018)	1990-2017	VAR analysis, Granger causality test	The external debt reacts negatively in response to a shock to growth. According to the Granger Causality test, it is seen that the unidirectional causality relationship from economic growth to external debt.
Öztürk and Çınar (2018)	1975-2016	Engle-Granger cointegration test, Dynamic OLS	There is a cointegration relation between public external debt and economic growth, and external debt has a positive effect of economic growth.
Ağır (2016)	1970-2014	Linear, Non-linear and Asymmetric Causality tests	The external debt has a negative impact on economic growth.
Kutlu ve Yurttagüler (2016)	1998-2014	Granger causality test	There is an unidirectional causality relationship from external debt to economic growth
Korkmaz (2015)	2003-2014	VAR analysis	The unidirectional causality relationship from external debt to economic growth, and external debt has a positive impact on economic growth
Gürdal and Yavuz (2015)	1990-2013	Gregory-Hansen cointegration test, Hacker and Hatemi-J causality tests.	There is a cointegration relation between external borrowing and economic growth and also a one-way causality from economic growth towards external borrowing.
Çelik and Direkçi (2013)	1991-2010	Johansen cointegration test, OLS regression, Granger causality test	The external debt has a negative impact on economic growth.
Çöğürücü and Çoban (2011)	1980-2009	Johansen cointegration test, Regression analysis	The external debt has a negative impact on economic growth.
Umutlu et. al. (2011)	1990-2008	Ordinary Least Squares Method	The external debt has a positive impact on economic growth.
Bilginoğlu and Aysu (2008)	1965-2005	Regression analysis	The external debt has a negative impact on economic growth.
Çiçek et. al. (2010)	1990-2009	Regression analysis	The external debt has a negative impact on economic growth.
İpek and Yaşar (2008)	1989-2007	Cointegration and Causality analysis	There is a cointegration and bidirectional causality relationship between external and economic growth.
Uysal et. al. (2009)	1965-2007	VAR analysis	The external debt has a negative impact on economic growth.

The studies examining the relationship between foreign debt and economic growth for various countries are as follows:

Okon and Monday (2017) analyzed the relationship between external borrowing, poverty and economic growth in Nigeria using the data of annual time series of 1986-2016. This study includes various efforts by the government, NGOs and individuals to reduce poverty in the country. The search for economic growth and development has forced Nigeria to borrowing in this period. It has been found that external borrowing has had a negative effect on economic growth and one unit increase in external borrowing has reduced (decreased) economic growth by 0,31 units.

Chaudhry, Iffat, and Farooq (2017) analyzed the relationship between foreign direct investments, external borrowing and economic growth for 25 developing countries. They used 1990-2014 data for analysis. One of the conclusions they have found is that foreign direct investment has a greater impact on economic growth than external borrowing. One unit increase in foreign direct investments increases growth by 4,03 units, while one unit increase in external borrowings increases it by 2,13 units.

Mohd Daud and Podivinsky (2012) have had negative results in their study of the effects of external borrowing on economic growth over a 36-year period in 31 developing countries. Especially, it has been found in this study that accumulation of external borrowings slows down the economic growth.

Fosu (2011) analyzed the effects of external borrowing on economic growth in 35 Sub-Saharan African countries using the data of 1980-1990 period. It has been reached the conclusion that without the external debt burden, these countries' growth could be 50% higher. At the same time, it was found that there was, even slightly, a negative correlation between borrowings and investment levels.

Checherita and Rother (2010) has investigated the effect of public debts on growth of Per Capita GDP in 12 Euro countries. They have come to the conclusion that if the ratio of debt to GDP is between 90% and 100%, then long-term growth is adversely affected. They have also found that even if the ratio of debt to GDP is between 70% and 80%, the negative growth effect has already begun.

Reinhart and Rogoff (2010)'s work on developed and developing 44 countries has found surprisingly similar results for public borrowing and growth relation. While the relationship between growth and borrowing is relatively weak in normal borrowing levels, it has been found that growth rates in the countries where roughly 90% of GDP is public borrowings are lower.

Clements, Bhattacharya, and Nguyen (2003), in their work on low-income countries, have reached the conclusion that high borrowing levels have put pressure on economic growth. In the same study, it is stated that borrowing affects the growth only after reaching a certain threshold. This threshold has been determined to be 50% of the nominal GDP.

Pattillo, Poirson, and Ricci (2002) analyzed the impact of external borrowing on growth for 93 developing countries. Their conclusion is that borrowing in higher levels decreases the effectiveness of the investments rather than their volume and reduces growth.

Iyoha (1999)'s study covering Sub-Saharan African countries found that high external borrowing stock exerted pressure on investments and affected the growth rate adversely. In addition, it has been revealed that a substantial decrease in debt stock increases investments and growth. A 20% decrease in debt stock increases the investment by 18% and growth by 1% averagely.

When the literature on the subject is evaluated in general, as for the studies conducted for Turkey, mostly it has been reached to the conclusion that external borrowing affects economic growth. In the studies of Ağır (2016), Çelik and Direkçi (2013), Çöğürçü and Çoban (2011), Bilginoğlu and Aysu (2008), Çiçek et. al. (2010), Uysal et. al. (2009), it was found that such effect was negative. On the other hand, in the studies such as Gövdeli (2019), Öztürk and Çınar (2018), Korkmaz (2015) ve Umutlu et. al. (2011), it was concluded that external borrowing affected economic growth positively. As for the studies conducted for different countries, although different results were obtained, commonly it was found that external borrowing affects economic growth. In this study, as in the study of Mercan and Ergen (2018), we have focused on the direction of the relationship between external borrowing and economic growth. On the other hand, there are many studies addressing the relationship between external borrowing and economic growth for both Turkey and other countries. However, it seems that the issue has not been investigated for fragile five countries. This study is intended to contribute to the literature for the countries studied.

3. Data and Methodology

In this study, the relationship between external borrowing and economic growth in Brazil, Indonesia, India, Turkey and South Africa, also called as "Fragile Five", is examined with the help of VAR models. In this direction, analyze is performed using data of the variables of "External Debt Stock" and "GDP". For Brazil, Indonesia, India and Turkey, annual data for 1970-2018 period has been used. Due to data constraints for South Africa, analyze is conducted with quarterly data for 2003-2018 period. The data are taken from the data bank of the World Bank's website (data.worldbank.org) and South African data is taken from the data bank of South African Reserve Bank's website. Since the relationship between external borrowing and economic growth is examined separately with the VAR models established for each country, the fact that the review period for South Africa is different does not pose a problem. In addition, it is aimed to partially eliminate autocorrelation and heteroskedasticity problems that may arise by using the logarithmic transformations of the variables

in the models. Additionally, since quarterly data is used in the analysis for South Africa, seasonal adjustment have been applied to this series.

In this direction, firstly, the stationarities of the time series related to the variables included in the model are tested. In the case of average and variance of a stochastic Y_t process does not change over time, in other words if it is stable, and covariance of this process is independent of the past, it is assumed that the process is stationary (Granger and Newbold, 1977: 257). In this study, Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root tests are used to analyse the stationarity of the series. The large model used in the ADF unit root test is as follows:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta T + \delta \cdot Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-j+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

In this model, p represents the number of lag lengths and is determined by information criteria such as Akaike (AIC) or Schwarz (SIC). The ADF unit root test is based on the determination of estimation value and standard error of δ by estimating the equation (1) by using the least squares method and thereby τ test statistic is calculated. In decision phase, τ test statistic is compared with the critical values in the tables designated by Dickey and Fuller (1979) for various sample sizes.

Equation (1) in the ADF unit root test is also used in the PP unit root test. However, high-grade autocorrelation problem that may be encountered in the ADF unit root test is addressed in PP unit root test process by corrections which adds various variations of the lagged terms to the model. Besides, the main advantage of the PP unit root test is that it changes in the t-statistics (Awan, Anjum and Rahim, 2015: 386). The null hypothesis and decision making process in the PP unit root test is the same as ADF unit root test.

The analysis is then continued with the VAR model generated by the stationary forms of the variables. In analyzing macroeconomic time series, it can be counted among the reasons for the frequent preference of VAR models, such as the model is flexible, the estimation is easy, and the model is suitable for macroeconomic data. In addition to these properties, the cointegration feature is the most important reason for the preference of VAR models. It also allows to combine long and short term information in the data (Juselius, 2006: 14). In the systems of simultaneous equations, sometimes constraints on the structural model need to be made in order to overcome the problem of determining related to internal/external distinction of variables (Darnell, 1990: 114-116). With the Vector Autoregressive (VAR) Models developed by Sims (1980) in order to overcome the complexity of interaction between these variables which are included in the simultaneous equation systems, the problem in question is removed. In his study Sims (1980) suggests that if there is a true simultaneity in a set of variables, all of them should be treated equally and a priori distinction should not be made between endogenous and exogenous variables.

On the other hand, the direct interpretation of the parameters obtained by estimating the generated VAR model is not very meaningful. Therefore, VAR models are often used to perform three basis analysis: (i) Granger Causality Test, (ii) Impulse-response functions, (iii) Variance decomposition (Greene, 1997: 815-816). Since error terms in time series models are often used to represent shocks, the reaction of each variable in the system to its own and other variables' errors is called as impulse-response. The variance decomposition shows how many percent of changes in the variance of each of the variables are explained by their own lag, or by other variables. It also gives information about whether the variables are endogen or exogen. That is, in the impulse-response analysis responses of the exogenous variables to the shocks and in the variance decomposition relative importance of the shocks are tried to be revealed (Warne, 2000: 17).

The Granger causality analysis based on VAR model is used to determine whether there is a relationship between two variables, and if so, to determine the direction of the relationship. Granger (1969) and Sims (1972) have deal with the causality relations, based on internality and externality relations that thought to be mutual between variables. The following regression relations which adapted to this study for Granger causality analysis, will be estimated (Granger, 1969: 431).

$$GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} EXD_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

$$EXD_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} EXD_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} GDP_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (3)$$

In equation (2) and (3), p is the lag length and is estimated by using the information criteria contained in the standard VAR model which is estimated between the variables. Accordingly, it is tested whether the coefficients of the lagged values of

the independent variable in the model are equal to zero at a certain level of significance. In this process, it is decided by surveying the F-statistics of the variables in the model by groups (Granger, 1969: 428-429).

In this context, the analyzes are carried out over the VAR models generated with the stationary series in the mentioned period and the relationship between external debt stock and GDP is examined by this way. In these VAR models, the optimum lag length is determined with AIC. On the other side, the appropriate model is determined by the diagnostic tests applied. Then, Granger Causality Test is applied on the suitable model, afterwards the dynamic relations between variables are examined with generalized impulse-response functions and variance decomposition and the findings obtained from here are presented.

On the other hand, taking the differences of the series to ensure stationarity in the non-stationary series causes information loss and causes the possible long-term relationships to disappear. For this reason, a cointegration analysis is needed to reveal the long term relationship between the series. If there is a common stochastic trend between the variables, this indicates that the variables are cointegrated. If there is a cointegration relation between the variables, the VAR models are not the most suitable models. In this case, the vector error correction (VECM) models must be used (Lütkepohl, 2004: 86-87). Therefore, in the case that the series related to the variables to be analyzed in the study are unit rooted at the level and stationary at the first order and they are cointegrated at the same time, analyzes are performed with VECM models. Standard VAR models are used if the series are not stationary at the same order or if the stationary series at the same order are not cointegrated.

Finally, within the scope of the countries examined, “external debt stock (EXD)” and “GDP” variables are shown with BEXD and BGDGP for Brazil, IEXD and IGDP for Indonesia, INEXD and INGDP for India, TEXTD and TGDP for Turkey and SAEXD and SAGDP for South Africa. “L” at the beginning of the variables refers to the logarithmic transformation.

4. Findings

In this part of the study, the results of the unit root test, Granger Causality Test, impulse-response analysis and variance decomposition analysis for each country will be summarized in tabular form. Firstly, results of the unit root test are shown in Table 2.

Table 2. Results of the Unit Root Test

	ADF	Critical Values		PP	Critical Values	
		5 %	10 %		5 %	10 %
<i>LBEXD</i>	-4,07** (10)	3,54	3,20	-4,16* (3)	-3,51	-3,18
<i>LBGDGP</i>	-3,83** (2)	-3,51	-3,18	-4,58* (2)	-3,51	-3,18
<i>LIEXD</i>	-1,73 (4)	-3,52	-3,19	-1,93 (4)	-3,52	-3,19
<i>LIGDP</i>	-2,14 (1)	-3,51	-3,18	-1,74 (2)	-3,51	-3,18
Δ <i>LIEXD</i>	-1,98** (5)	-1,94	-1,61	-2,44* (6)	-1,94	-1,61
Δ <i>LIGDP</i>	-4,19* (0)	-2,92	-2,60	-4,25* (0)	-2,92	-2,60
<i>LINEXD</i>	-3,36*** (5)	-3,52	-3,19	-1,53 (4)	-3,51	-3,18
<i>LINGDP</i>	-1,97 (0)	-3,51	-3,18	-1,96 (4)	-3,51	-3,18
Δ <i>LINEXD</i>	-3,87* (0)	-2,92	-2,60	-3,62* (2)	-2,92	-2,60
Δ <i>LINGDP</i>	-4,64* (0)	-2,92	-2,60	-4,73* (3)	-2,92	-2,60
<i>LTEXTD</i>	-2,28 (1)	-3,51	-3,18	-1,76 (3)	-3,51	-3,18
<i>LTGDP</i>	-3,42*** (0)	-3,51	-3,18	-3,52** (1)	-3,51	-3,18
Δ <i>LTEXTD</i>	-5,02* (0)	-2,92	-2,60	-5,02* (0)	-2,92	-2,60
<i>LSAEXD</i>	-0,46 (0)	-3,50	-3,17	-0,49 (0)	-3,50	-3,17
<i>LSAGDP</i>	-3,07 (0)	-3,50	-3,17	-2,63 (2)	-3,50	-3,17
Δ <i>LSAEXD</i>	-5,88* (0)	-2,92	-2,59	-5,75* (2)	-2,92	-2,59
Δ <i>LSAGDP</i>	-9,61* (0)	-2,92	-2,59	-10,09* (5)	-2,92	-2,59

Explanation: Values within the parenthesis represents optimal lag lengths. (*) represents that it is statistically significant at 1% significance level, (**) represents that it is statistically significant at 5% significance level and (***) in turn at 10% significance level.

According to the results of the unit root test;

- The null hypothesis, which states that EXD and GDP variables have a unit root is rejected for Brazil. Therefore, both variables are stationary at the level (I(0)). In this respect, the relations between these two variables will be investigated with the help of the VAR model in which the level values of the variables are included.

- The null hypothesis, which states that EXD and GDP variables have a unit root is not rejected for Indonesia, India and South Africa. Besides, these variables became stationary after the first differences are taken (I(1)). In this respect, the long-term relationship between these two variables was investigated with Johansen's cointegration approach for Indonesia, India and South Africa. The lag length of the model to be used in the Johansen Cointegration Test is determined according to AIC with the help of the VAR model in which the level values of the variables are included.

Results of the Johansen cointegration test are shown in Annex A. According to these results, when critical values are compared with trace statistics and Max-Eigen Statistics, the null hypothesis, which indicates that there is at least one cointegration vector is rejected at 5% significance level. According to this, it is determined that there is no cointegration relation between the variables. In this case, the analysis will continue with the VAR model where the stationary forms of the variables are included.

- The null hypothesis, which states that GDP variable has a unit root is rejected for Turkey. On the other hand, the null hypothesis, which states that EXD variable has a unit root is not rejected. It has been determined that GDP variable is stationary at the level (I(0)) and EXD variable has difference stationary process (I(1)). In this respect, the relations between these two variables will be investigated with the VAR model in which the stationary form of the variables are included.

In this direction, the lag lengths of the VAR models created for each sample were determined by Akaike Information Criteria (AIC). Whether the models provide the stationary and stability conditions were checked by diagnostic tests. Findings of the Granger Causality Test are shown in Table 3.

Table 3. Results of the VAR Granger Causality Test

Null Hypothesis	Chi-Square	df	Probability
<i>LBGDP</i> \neq <i>LBEXD</i>	13,87*	2	0,0005
<i>LBEXD</i> \neq <i>LBGDP</i>	3,54	2	0,2278
Δ<i>LIGDP</i> \neq Δ<i>LIEXD</i>	2,69	1	0,1146
Δ<i>LIEXD</i> \neq Δ<i>LIGDP</i>	2,52	1	0,1478
Δ<i>LINGDP</i> \neq Δ<i>LINEXD</i>	0,04	1	0,7982
Δ<i>LINEXD</i> \neq Δ<i>LINGDP</i>	0,12	1	0,7375
<i>LTGDP</i> \neq <i>LTTEXD</i>	2,57	1	0,1487
<i>LTTEXD</i> \neq <i>LTGDP</i>	3,52***	1	0,0846
Δ<i>LSAGDP</i> \neq Δ<i>LSAEXD</i>	0,08	2	0,9487
Δ<i>LSAEXD</i> \neq Δ<i>LSAGDP</i>	8,12**	2	0,0116
Explanation: (*) represents that it is statistically significant at 1% significance level, (**) represents that it is statistically significant at 5% significance level and (***) in turn at 10% significance level.			

Tablo According to the results of the VAR Granger causality test, the statistical significance of the findings is summarized following:

- The null hypothesis of “LBGDP does not Granger Cause LBEXD” is rejected at 1% significance level. Accordingly, in Brazil, a unidirectional causality relation from the GDP variable to the external debt stock variable is determined.

- The null hypothesis of “LTTEXD does not Granger Cause LTGDP” is rejected at 10% significance level. Accordingly, in Turkey, a unidirectional causality relation from the external debt stock variable to the GDP variable is determined.

- The null hypothesis of “LSAEXD does not Granger Cause LSAGDP” is rejected at 5% significance level. Accordingly, in South Africa, a unidirectional causality relation from the external debt stock variable to the GDP variable is determined.

Following the study, the results of the generalized impulse-response functions and variance decomposition analyzes will be listed. Impulse responses of the external debt stock and GDP are presented in the appendix (see Annex C). We are analyzed in how economic growth responded to the change in external borrowing with the generalized impulse-response functions in which the dynamic relations between the variables are showed. Annex C show the dynamic impact of one-standart deviation shocks in EXD on the GDP (or dynamic impact of one-standart deviation shocks in GDP on the EXD) in a span of 10 period and confidence interval of 90%. The statistical significance of these findings is summarized as follows:

- The change in GDP appeared to positively affect the external borrowing in Brazil sample. The impact became statistically significant after four period and this increasingly continues in subsequent periods.

- In Turkey, the change in external debt stock appeared to positively affect the GDP in the first period. Thereafter the effect dissipated quickly.

- The change in external debt stock appeared to positively affect the GDP in South Africa sample. The impact became statistically significant in the third period with a lag of two periods, and this effect diminishes in the subsequent periods.

The results of the impulse-response analyse based on VAR models are parallel to Granger causality test. Finally, the results of the variance decomposition are given in Appendix (see Annex B).

According to the results of the variance decomposition of LBEXD, approximately 11% of the changes in the external debt stock are explained by the GDP in the fourth period. This ratio increases to about 65% in the tenth period. The impact of external debt stock on GDP appears to be limited. According to the variance decomposition results, the impact of GDP on external debt stock is greater than the impact of external debt stock on GDP. Besides, this finding overlaps with both obtained from impulse-response functions and the Granger causality test.

The results of the variance decomposition of LSAEXD show that this variable is explained by the changes taking place in itself for each period. When the results of the variance decomposition of LSAGDP are examined, since the third period, averagely 15% of the changes in GDP for each period are explained by external debt stock. Accordingly, the impact of external debt stock on GDP is greater and this finding overlaps with those obtained from both impulse-response functions and with the Granger causality test.

In view of variance decomposition results for Indonesia, India and Turkey, both variables are explained by the changes that happened in each period in their own lags.

Conclusion

The fragile five countries have common characteristics such as the high sensitivity of national currencies against external shocks, high current account deficit and inflation rates, and problems in accessing external financing. However, the political and economic developments in these countries may differ, so the change in macroeconomic indicators may diverge over time. The economies of these countries are characterised by high economic growth rates in some periods and the need for external resources in almost every period. However, some countries have been able to increase the production capacities of their economies by directing external financing to productive areas. On the other hand, countries that did not give importance to the growth-enhancing infrastructure had to settle for non-sustainable economic growth. The results obtained in this study also support this.

In this study, the relationship between external borrowing and economic growth in fragile five countries was investigated with VAR analysis. Granger causality tests were performed using the estimated VAR models, and the direction of the relationship between variables was determined for each country. Afterwards, in order to ensure that results obtained from the causality test are robust, impulse-response functions were examined with the help of same VAR models and variance decomposition analysis was performed. As the results in Table 2, Annex B and Annex C are evaluated, the findings for each country are as follows: i) In Brazil, a unidirectional causality relationship from the GDP to the external debt stock has been found. In addition to this finding, impulse-response functions and the results of variance decomposition demonstrate the huge impact of economic growth on external borrowing. ii) It has been found that there is a unidirectional causality relationship from the external debt stock to the GDP in Turkey and South Africa. Also, external borrowings in these countries have a positive impact on economic growth. iii) There is no statistically significant relationship between external debt stock and GDP in Indonesia and India.

In terms of Turkey, the obtained results coincides with the results of Gövdeli (2019), Çoğürücü and Tuna (2019), Öztürk and Çınar (2018), Kutlu and Yurttagüler (2016), Korkmaz (2015), Umutlu et. al. (2011). When evaluated for overall, the results for Turkey and South Africa are congruent with the majority of the literature. However, unlike other countries, it is interesting that economic growth in Brazil has an increasing external borrowing effect. While many countries meet their foreign financing needs by external borrowing and therefore increase their investments and production, it is observed that as the Brazilian economy grows, the need for foreign borrowing increases.

In this study, which is expected to contribute to the literature in terms of the countries studied, it is seen that different results are obtained for each of the fragile five countries. This is closely related to the economic structure of these countries, the policies they applied and the areas in which they invested the borrowings. It should not be forgotten that these results are valid in accordance with the analysis method used in the study and for the studied period, and the results that obtained with different methods and for different periods may vary.

References

- Ağır, H. (2016). Türkiye'de dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik analizleri. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimsel Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 214-231.
- Awan, R. U., Anjum, A. & Rahim, S. (2015). An econometric analysis of determinants of external debt in Pakistan. *British Journal of Economics, Management & Trade*, 5(4): 382-391.
- Bilginoğlu, M.A. & Aysu, A. (2008). Dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 1-23.
- Chaudhry, I. S., Iffat, S. & Farooq, F. (2017). Foreign direct investment, external debt and economic growth: Evidence from some selected developing countries. *Review of Economics and Development Studies*,3(2): 111-124.
- Checherita, C. & Rother, P. (2010). The impact of high and growing government debt on economic growth an empirical investigation for the Euro area. *European Central Bank Working Paper Series*, No:1237: 1-42.
- Clements, B., Bhattacharya, R. & Nguyen, T. Q. (2003). External debt, public investment, and growth in low-income countries. *IMF Working Paper*, WP/03/249: 1-20.
- Çelik, S. & Direkci, T. B. (2013). Türkiye'de 2001 krizi öncesi ve sonrası dönemler için dış borç ekonomik büyüme ilişkisi (1991-2010). *Turkish Studies*, 8(3), 111-135.
- Çiçek, H., Gözegir, S. & Çevik, E. (2010). Bir maliye politikası aracı olarak borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1990-2009). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 141-156.
- Çöğürçü İ. & Tuna, H. (2019). Dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir uygulama (1980-2017). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı): 309-321.
- Çöğürçü, İ. & Çoban, O. (2011). Dış borç büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1980-2009). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21): 133-149.
- Darnell, A. C. (1990). *Dictionary of econometrics*. London: Edward Elgar Publishing.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root., *Journal of the American Statistical Association*, 74(366): 427-431.
- Diamond, P. A. (1965). National debt in a neoclassical growth model. *The American Economic Review*, 55 (55), Part: 1, 1126-1150.
- Dornbusch, R., Fischer, S. & Startz, R. (1998). *Macroeconomics*. Seventh Edition, McGraw-Hill Companies.
- Fosu, A. K. (2011). The external debt burden and economic growth in the 1980s: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Canadian Journal of Development Studies*, 20(2): 307-318.
- Froot, K. A. (1988). Buybacks, exit bonds, and the optimality of debt and liquidity relief. *NBER Working Paper*, 2675: 1-33.
- Gövdeli, T. (2019). External debt and economic growth in Turkey: An empirical analysis. *Sosyoekonomi*, 27(40): 119-130.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3): 424-438.
- Granger, C. W. J. & Newbold, P. (1977). *Forecasting economic time series*, New York: Academic Press.
- Greene, W. H. (1997). *Econometric analysis*, 3rd Edition, New Jersey: Prentice Hall International.
- Gürdal, T. ve Yavuz, H. (2015). Türkiye'de dış borçlanma-ekonomik büyüme ilişkisi:1990-2013 dönemi. *Maliye Dergisi*, 168: 154-169.
- Hjertholm, P., Laursen, J. & White, H. (2005). Foreign aid and macroeconomy. (Eds. Finn Tarp) *Foreign Aid and Development*, Routledge - Tyler&Francis Group, 273-289.
- Hoffman, B. & Reisen, H. (1991). Some evidence on debt-related determinants on investment and consumption in heavily indebted countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2): 280-297.
- İpek, E. & Yaşar, B.K. (2008). Türkiye'de ekonomik büyüme ve dış borç ilişkisi. *Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Uluslararası Sempozyumu*, Balıkesir.
- Iyoha, M. A. (1999). External debt and economic growth in Sub-Saharan African countries: An econometric study. *AERC Research Paper*, No:90, Nairobi, African Economic Research Consortium: 1-59.

- Juselius, K. (2006). *The cointegrated VAR model - Methodology and applications*. Oxford University Press.
- Korkmaz, S. (2015). The relationship between external debt and economic growth in Turkey. *Proceedings of the Second European Academic Research Conference on Global Business, Economics, Finance and Banking*, Zurich-Switzerland, Paper ID: Z581, 3-5.
- Krugman, P. (1988). Financing vs. forgiving a debt overhang: Some analytical notes. *Journal of Development Economics*, 29: 253-268.
- Kutlu, S. & Yurttagüler, İ. M. (2016). Türkiye'de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1998 – 2014 dönemi için bir nedensellik analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 229-248.
- Lütkepohl, H. (2004). *Applied time series econometrics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mercan, N. & Ergen, E. (2018). Ekonomik büyüme ve dış borçlanma arasındaki ilişki: Türkiye açısından ekonometrik bir analiz. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 5(2): 13-30.
- Mohd Daud, S. N. & Podivinsky, J. M. (2012). Revisiting the role of external debt in economic growth of developing countries. *Journal of Business Economics and Management*, 13(5): 968–993.
- Morgan Stanley. (2013). Tales from the emerging world. [Available online at: https://www.morganstanley.com/public/Tales_from_the_Emerging_World_Fragile_Five.pdf], Retrieved on December 13, 2018.
- Nurkse, R. (1971). The theory of development and the idea of balanced growth. In A. B. Mountjoy (Eds.), *Developing the underdeveloped countries* (pp. 115-128). London: Palgrave Macmillan.
- Okon, E. O. & Monday, O. I. (2017). Empirical and evidence-based investigation: External debt, poverty and economic growth nexus. *International Journal of Applied Economics, Finance and Accounting*, 1(1): 37-47.
- Öztürk, S. & Çınar, U. (2018). Kamu dış borçlanması ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir uygulama (1975-2016). *Sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı: 1, 66-79.
- Pattillo, C., Poirson, H. & Ricci, L. (2002). External debt and growth. *IMF Working Paper*, WP/02/69: 1-49.
- Reinhart, C. M. & Rogoff, K. S. (2010). Growth in a time of debt. *The American Economic Review*, 100(2): 573-578.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- Sims, C. A. (1972). Money, income and causality. *The American Economic Review*, 62(4): 540-552.
- Umutlu, H., Alizadeh, N. & Erkiş, A. Y. (2011). Maliye politikası araçlarından borçlanma ve vergilerin ekonomik büyümeye etkileri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 75-93.
- Uysal, D., Özer, H. & Mucuk, M. (2009). Dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1965-2007), *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 161- 178.
- Warne, A. (2000) Lecture notes on structural vector autoregression. [Available online at: http://textlips.hypermart.net/download/lecture_notes.pdf] Retrieved on April 18, 2017.

Appendix

Annex A. Results of the Johansen Cointegration Test

Annex A.1. Results of the Johansen Cointegration Test (Variables: LIEXD - LIGDP)

H ₀ Hypothesis	Trace Statistic	5% Critical Value	Max-Eigen Statistic	5% Critical Value
r = 0	13,41	15,49	12,23	14,26
r ≤ 1	0,64	3,84	0,64	3,84

Explanation: Model-4 is selected according to the Akaike Information Criteria.

Annex A.2. Results of the Johansen Cointegration Test (Variables: LINEXD - LINGDP)

H ₀ Hypothesis	Trace Statistic	5% Critical Value	Max-Eigen Statistic	5% Critical Value
r = 0	15,08	15,49	12,47	14,26
r ≤ 1	2,63	3,84	2,68	3,84

Explanation: Model-3 is selected according to the Akaike Information Criteria.

Annex A.3. Results of the Johansen Cointegration Test (Variables: LSAEXD - LSAGDP)

H ₀ Hypothesis	Trace Statistic	5% Critical Value	Max-Eigen Statistic	5% Critical Value
r = 0	21,64	25,87	17,69	19,38
r ≤ 1	5,37	12,51	5,37	12,51

Explanation: Model-4 is selected according to the Akaike Information Criteria.

Annex B. Results of the Variance Decomposition

Annex B.1. Results of the Variance Decomposition (Variables: LBEXD - LBGDP)

Period	Vaiance Decomposition of LBEXD		Vaiance Decomposition of LBGDP	
	LBEXD	LBGDP	LBEXD	LBGDP
1	100.0000	0.000000	0.420034	99.57997
2	99.63029	0.369712	0.380770	99.61923
3	96.39114	3.608864	1.156364	98.84364
4	88.52319	11.47681	2.224971	97.77503
5	77.06380	22.93620	3.316590	96.68341
6	64.87372	35.12628	4.318009	95.68199
7	54.24056	45.75944	5.193861	94.80614
8	45.94933	54.05067	5.943055	94.05694
9	39.81644	60.18356	6.577722	93.42228
10	35.35465	64.64535	7.113729	92.88627

Annex B.2. Results of the Variance Decomposition (Variables: LIEXD - LIGDP)

Period	Vaiance Decomposition of ΔLIEXD		Vaiance Decomposition of ΔLIGDP	
	ΔLIEXD	ΔLIGDP	ΔLIEXD	ΔLIGDP
1	100.0000	0.000000	0.008179	99.99182
2	95.81557	4.184433	2.570195	97.42980
3	93.73866	6.261340	4.146184	95.85382
4	92.88721	7.112794	4.847951	95.15205
5	92.54313	7.456874	5.141331	94.85867
6	92.40305	7.596950	5.262481	94.73752
7	92.34565	7.654347	5.312421	94.68758
8	92.32205	7.677951	5.333009	94.66699
9	92.31233	7.687674	5.341500	94.65850
10	92.30832	7.691683	5.345002	94.65500

Annex B.3. Results of the Variance Decomposition (Variables: LINEXD - LINGDP)

Period	Vaiance Decomposition of ΔLINEXD		Vaiance Decomposition of ΔLINGDP	
	ΔLINEXD	ΔLINGDP	ΔLINEXD	ΔLINGDP
1	100.0000	0.000000	0.235810	99.76419
2	99.92613	0.073867	0.433851	99.56615
3	99.90843	0.091572	0.481337	99.51866
4	99.90482	0.095177	0.491027	99.50897
5	99.90411	0.095892	0.492950	99.50705
6	99.90397	0.096033	0.493329	99.50667
7	99.90394	0.096061	0.493404	99.50660
8	99.90393	0.096066	0.493419	99.50658
9	99.90393	0.096067	0.493422	99.50658
10	99.90393	0.096067	0.493422	99.50658

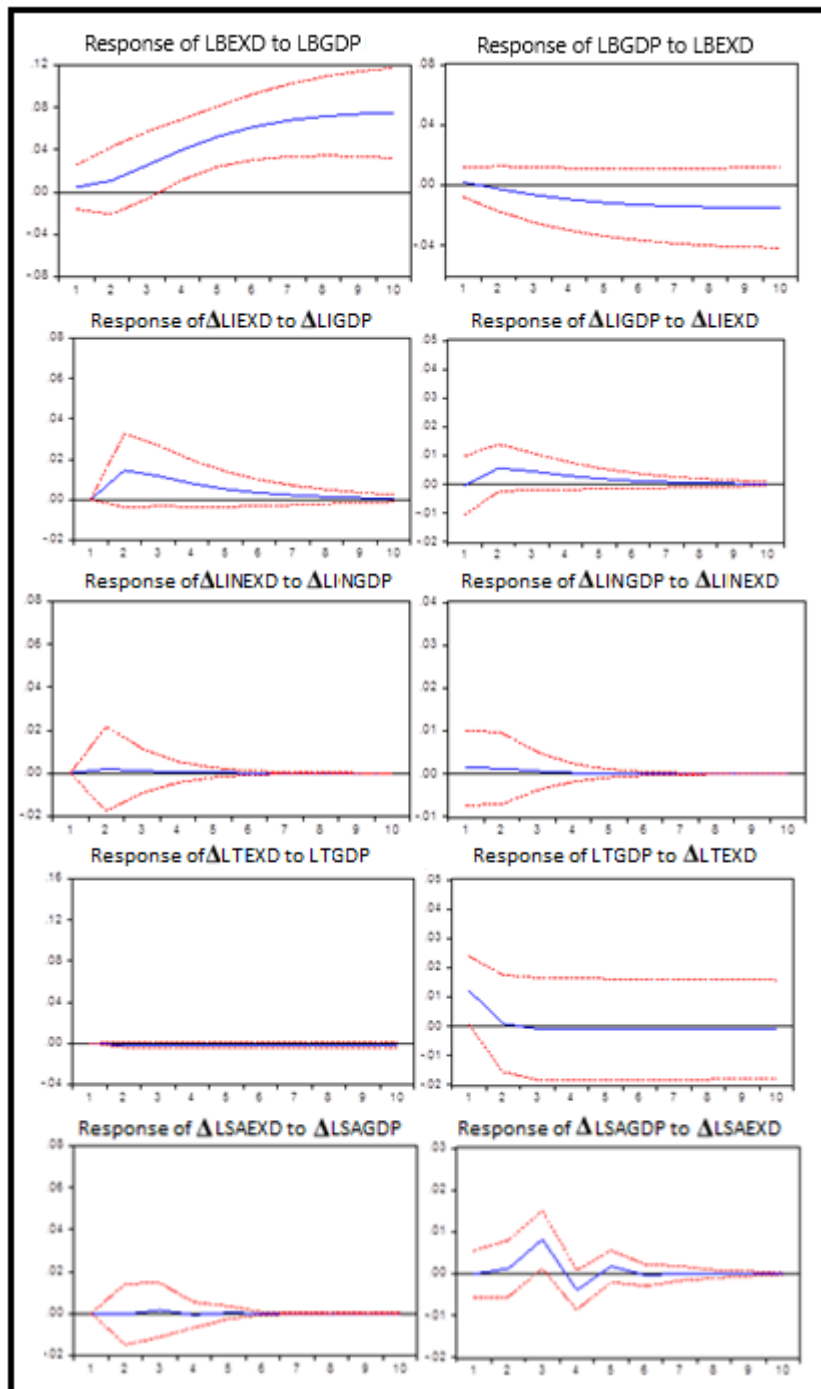
Annex B.4. Results of the Variance Decomposition (Variables: LTEXD - LTGDP)

Period	Vaiance Decomposition of ΔLTEXD		Vaiance Decomposition of LTGDP	
	ΔLTEXD	LTGDP	ΔLTEXD	LTGDP
1	100.0000	0.000000	9.700277	90.29972
2	99.97259	0.027405	5.188608	94.81139
3	99.93629	0.063711	3.564015	96.43598
4	99.89886	0.101143	2.736562	97.26344
5	99.86166	0.138338	2.233528	97.76647
6	99.82491	0.175087	1.895020	98.10498
7	99.78864	0.211363	1.651615	98.34839
8	99.75283	0.247166	1.468173	98.53183
9	99.71750	0.282502	1.324974	98.67503
10	99.68262	0.317377	1.210092	98.78991

Annex B.5. Results of the Variance Decomposition (Variables: LSAEXD - LSAGDP)

Period	Vaiance Decomposition of Δ LSAEXD		Vaiance Decomposition of Δ LSAGDP	
	Δ LSAEXD	Δ LSAGDP	Δ LSAEXD	Δ LSAGDP
1	100.0000	0.000000	3.36E-07	100.0000
2	99.99289	0.007108	0.320605	99.67940
3	99.90372	0.096277	12.35478	87.64522
4	99.88428	0.115721	14.62164	85.37836
5	99.88085	0.119146	15.12599	84.87401
6	99.88073	0.119272	15.14121	84.85879
7	99.88071	0.119288	15.14319	84.85681
8	99.88071	0.119292	15.14340	84.85660
9	99.88070	0.119295	15.14373	84.85627
10	99.88070	0.119296	15.14381	84.85619

Annex C. Generalized Impulse-Response Functions

Özyeterlilik Algısının Sanal Kaytarma Davranışına Etkisi: Gönen İlçesindeki Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

The Effect of Self-Efficacy on Cyberloafing Behavior: A Study on Service Industry Employees in Gönen District

Edip Örücü¹, Ömer Gizlier², Mavera Demirkan³

Öz

Bu çalışmanın amacı iş dışı internet ve teknoloji kullanımı olarak tanımlanan sanal kaytarma davranışları ve özyeterlilik algısı arasındaki ilişkinin var olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaca ulaşmak için Sanal Kaytarma ve Özyeterlilik ölçekleri Balıkesir'in Gönen ilçesindeki hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın 115 çalışanına uygulanmıştır. Yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen veriler bir paket program yardımı ile analiz edilmiş ve çeşitli bulgular elde edilmiştir. Yapılan uygulama sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde, özyeterlilik algısının sanal kaytarma davranışının alt boyutu olan önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif bir etkisinin olduğu tespit edilirken diğer yandan özyeterlilik algısının sanal kaytarma davranışının diğer boyutu olan önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonunda, bundan sonraki araştırmalar ve yöneticiler için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özyeterlilik Algısı, Sanal Kaytarma, İş Dışı İnternet Kullanımı

Abstract

The purpose of this study is to determine whether there is a relationship between self-efficacy perception and cyberloafing behaviors defined as the use of non-business internet and technology. To achieve this goal, Cyberloafing and Self-Efficacy scales were applied to 115 employees of a company operating in the service sector in Gönen district of Balıkesir. Data obtained by face-to-face survey method were analyzed with a package program and various findings were obtained. As a result of the research, it has been determined that self-efficacy perception has a negative effect on serious cyberloafing which is the sub-dimension of cyberloafing behavior. On the other hand, it has been determined that self-efficacy perception does not have a significant effect on minor cyberloafing which is another sub-dimension of cyberloafing behavior. At the end of the study, suggestions were made for future researches and managers.

Keywords: Self-Efficacy Perception, Cyberloafing, Non-Business Internet Use

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M10, M12, D23.

Submitted: 03 / 02 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Prof. Dr., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İşletme Bölümü, eorucu@bandirma.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3301-7496

² Arş. Gör., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İşletme Bölümü, ogizlier@bandirma.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5745-8800

³ Yüksek lisans öğrencisi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İşletme Tezli Yüksek Lisans Programı, mvsmvra@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5994-6015

Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle beraber internet kullanımının hızlı bir şekilde arttığı söylenebilir. 2019 yılı verilerine göre ülkemiz 82,4 milyon nüfusa sahiptir ve nüfusun %72'si internet kullanıcısı, %63'ü aktif olan sosyal medya kullanıcısı ve %53'ü mobil sosyal medya kullanıcısıdır (Bayrak, 2019). Bu verilere göre ülkemizde internet kullanımının oldukça aktif olduğu görülmektedir. İnternet sayesinde iletişim artık daha kolay ve hızlıdır. Aynı şekilde bilgiye erişim artık çok daha kolaydır. İnsanlar internet üzerinden online alışveriş, internet bankacılığı vb. sayesinde ihtiyaçlarını kolayca giderebilir ve özet hayatları dışında iş hayatında interneti kullanarak daha pratik ve hızlı olabilirler. Fakat internetin faydalarına rağmen işyerlerinde internet kullanımının tahmin edilemeyen bazı problemler yarattığı görüşmüştür ve bunlardan biri de sanal kaytarma davranışıdır.

Çalışanların, çalıştıkları kurumun internetini iş dışı bireysel sebepler için kullanması sanal kaytarma olarak adlandırılmıştır (Blanchard ve Henle, 2008: 1068). Bazı araştırmacılar çalışmalarında sanal kaytarmanın olumsuz taraflarının üstünde dururken (Robinson ve Bennett, 1995; Flynn, 2001; Eivazi, 2011; Liberman vd., 2011), konuyla ilgilenen bazı araştırmacılar da sanal kaytarmanın çalışanlara öğrenme fırsatı vermesi, hızlı ve pratik bilgiye ulaşma, motivasyon sağlama ve dinlenme gibi olumlu taraflarının üzerinde durmuşlardır (Stanton, 2002; Anandarajan vd., 2004). Araştırmacılar, işletmeyi olumsuz olarak etkileyen sanal kaytarma davranışlarını daha fazla vurgulamışlar ve bu konuyla alakalı birçok çalışma yapmışlardır.

Özyeterlilik algısı "İnsanların belli bir performansa erişebilmelerini sağlayacak eylemlerine ne derece bir performans gösterecekleri ile ilgili yargıları" olarak tanımlanmıştır (Bandura, 1986:30). Özyeterlilik, kişinin başarabileceği görevlerine olan inancı olduğu söylenebilir. Özyeterlilik bir algıdır, bu yüzden birey bir hedefe ulaşmak için ve görevini yerine getirebilmek için sahip olunması gerekenden daha fazla performansa veya daha az potansiyele sahip olduğuna inanabilir (Kotoman, 2008:112).

Üretkenlik karşıtı iş davranışları, örgütlerin istemeyeceği ve örgütlerin yoğun rekabet ortamında verimliliklerini düşürebilecek davranışlardan olduğu söylenebilir. Bu noktada örgütler üretkenlik karşıtı iş davranışlarını azaltmak için birtakım faaliyetlerde bulunabilirler. Sanal kaytarma davranışı da üretkenlik karşıtı iş davranışları olarak nitelendirildiğinden (Prasad vd., 2010), örgüt içinde sanal kaytarma davranışlarının azaltılmasının yollarının araştırılması bu yönden önem arz etmektedir. Bu öneme binaen, çalışanlardaki özyeterlilik algılarının sanal kaytarma davranışlarını azaltabileceği düşünülerek bu çalışma yapılmıştır.

Uluslararası literatür incelendiğinde özyeterlilik algısı ile sanal kaytarma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısının kısıtlı olduğu görülürken (Gökçearslan vd., 2016; Mercado vd., 2017; Prasad vd., 2010), Türkiye'de ilgili literatürde özyeterlilik algısı ile sanal kaytarma davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönden çalışmanın özellikle Türkiye'deki literatüre katkısının olacağı düşünülmektedir. Ayrıca mevcut çalışmanın hem özyeterlilik algısı ile sanal kaytarma davranışı arasındaki direkt ilişkiyi incelemesi hem de bu konulardaki çalışma sayısının artırılması yönünden uluslararası literatüre de katkı sağlayacağı beklenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sanal Kaytarma Kavramı

Sanal kaytarma davranışı "işgörenlerin, iş saatleri içerisinde işyerinin sağladığı internet olanaklarını kişisel ve iş ile ilgili olmayan amaçlar doğrultusunda kullanması" olarak tanımlanabilir (Lim, 2002:675; Blanchard ve Henle, 2008). Sanal kaytarma ile ilgili ulusal literatürde ilk çalışmaları yapan Örucü ve Yıldız (2014) kavramı şöyle tanımlamaktadırlar: "Sanal kaytarma, çalışanlara işlerini kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla sunulmuş olan internet ve bilgisayar gibi teknolojik aletlerin şahsi işler için kullanılması, çalışanların örgütün kendi yararları için geliştirildiği normlarından ayrılan isteğe bağlı çevrimiçi web davranışlarıdır" (Örucü ve Yıldız, 2014: 99; Anandarajan, Simmer ve D'Ovidio, 2014: 514).

Ülkemizde yapılan çalışmalarda Özkalp vd.'nin (2012) yaptığı çalışmada sanal kaytarma kavramının ilk kez kullanıldığı görülmüştür. Çalışmada, sapkın örgütsel davranışlar kategorisinde iş ile alakası olmayan sitelere girmek, bilgisayarda gereksiz vakit geçirmek ve işyerinde eğlence için sörf yapmak olan sanal kaytarma davranışları, çalışanların örgüt kurallarına uymayan ve olumsuz sonuçlara sebep olan örgüte yapılan negatif davranışlar arasında gösterilen sanal kaytarma davranışları üzerinde durulmuştur. (Dede, 2018:7)

Literatürde araştırmacılar, sanal kaytarmanın boyutları üzerinde çalışmalar yapmışlar ve sanal kaytarmayı çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmuşlardır. Blanchard ve Henle (2008:1070) sanal kaytarmayı önemsiz ve önemli olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

•Önemsiz Sanal Kaytarma: "Haberleşme, finans, spor sitelerinde gezinme, bireysel e-mail almak ve göndermek gibi aktivitelerdir." Önemsiz sanal kaytarma olan bu faaliyetler yöneticiler tarafından tolere edilebilmektedir. Ancak bu faaliyetler

kontrol edilmediği takdirde, üretkenliği ve çalışma verimini azaltma gibi zararlı etkilere sahip olabilmektedir (Özüdoğru, 2019:10).

•Önemli Sanal Kaytarma: “Gerçekleştirildiğinde bireye veya örgüte yasal olarak ceza/yaptırım uygulanabilecek müzik indirmek, sanal kumar oynamak, yetişkin sitelerinde gezinmek gibi aktivitelerdir.” (Dede, 2018:14). Ciddi sanal kaytarma faaliyetlerine, önemsiz sanal kaytarma faaliyetleri ile karşılaştırıldığında, örgütlerde daha az rastlanmaktadır (Özüdoğru, 2019:10).

Lim ve Teo (2005:1085) sanal kaytarma davranışlarını ikiye ayırmışlardır.

•İnternette Gezinme Faaliyetleri (Browsing): “Çalışma saatleri içerisinde işyerinin internet erişimini kullanarak, iş dışı internet sitelerinde gezinmek” (Özüdoğru,2019:11).

•E-posta Faaliyetleri (E-mailing): Çalışma saatleri içerisinde, işle ilgisi olmayan e-mail alma, iletme ve kontrol etme faaliyetlerini kapsamaktadır (Dede, 2018:10).

Mahatanankoon vd. (2004) tarafından sanal kaytarma davranışı, internetin kullanımına göre beş kategoride izlenmiştir.

- Alışveriş ve kişisel amaç için kullanım
- Kişilerarası iletişim için kullanım
- İnteraktif ve zaman geçirme için kullanım
- Bilgi arama ve görüntüleme için kullanım
- Kişisel veri için internetin kullanılması (Mahatanankoon, Anandarajan ve Igbaria, 2004:95).

Sanal kaytarma davranışının işletmelerdeki yararları ve zararları konusunda araştırmacılar farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bazı araştırmacılar, sanal kaytarma davranışının işletmeye olumsuz ve zararlı bir davranış olduğunu söylerken, diğer araştırmacılar ise sanal kaytarmanın önemli derecede öğrenme fırsatlarına imkân sağladığına dair vurgu yapmaktadırlar. Sanal kaytarmanın dinamik iş dünyasında işletmelere birtakım faydalarının olabileceğini düşünen araştırmacılara göre internet bireylere yeni ve hızlı bilgi ortamları sağlamaktadır. Sağlanan bu ortamlar aracılığıyla bireyler iş hayatlarında yeni fikirler üretebilmekte, değişime ayak uydurabilen bireyler haline gelmektedirler (Örücü ve Yıldız, 2014:100).

1.1.1. Sanal Kaytarma İle İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar

Özler ve Polat (2012), çalışmalarında, şirketlerin internetini kullanarak çalışanların gönüllü eylemlerini gerçekleştirdiği siber kaytarmanın şirketlerde yönetilmesi gereken bir problem olduğunu düşünerek literatürden yararlanarak sanal kaytarmanın öncüllerini ve olumlu-olumsuz sonuçlarını açıklamaya çalışmışlardır. Bu yönden bu araştırmanın sanal kaytarma davranışının hakkında önemli bilgiler içerdiği söylenebilir. Çalışmada, sanal kaytarmanın iş stresi azaltma, çalışanın psikolojik iyi oluş düzeyini artırma ve işteki verimliliği artırma gibi olumlu sonuçlarının olabileceği; kaynakların verimsiz kullanılmasıyla örgütün rekabet gücünü azaltma, bilgi işlem güvenliğini sekteye uğratma, yapılması gereken görevlerin geciktirilmesiyle oluşabilecek verimlilik kaybı gibi olumsuz sonuçlarının olabileceği bulgulanmıştır. Çalışmada sanal kaytarma davranışının öncülleri; kişisel özellikler ve alışkanlıklar, internet bağımlılığı, sosyal normlar ve kişisel etik kodlar olarak açıklanmıştır. Çalışanların özyeterlilik algıları da kişisel özellik olarak sayılabildiğinden mevcut araştırma Özler ve Polat'ın (2012) yaptığı araştırmaya katkı sağlamaktadır.

Blanchard ve Henle (2008), farklı türdeki sanal kaytarma davranışlarını ve bunların öncüllerini açıklamayı amaçlamışlardır. Sanal kaytarmayı; işyerinde kişisel e-mail alma ve gönderme gibi önemsiz sanal kaytarma davranışı ve internette bahis ile ilgilenme, yetişkinlere yönelik siteleri ziyaret etme gibi önemli sanal kaytarma davranışı olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Araştırma sonucunda çalışanların iş arkadaşı ve yöneticilerin normlarına ilişkin algıları ile önemsiz sanal kaytarma davranışı arasında pozitif yönde birlikte değişim ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca önemsiz ve ciddi sanal kaytarma davranışları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Yıldız vd. (2015), bir üniversitenin 151 akademik ve idari personeline yaptıkları uygulamayla, örgütsel adalet algısının sanal kaytarma davranışlarının açıklanmasında etken bir faktör olmadığını tespit etmişlerdir. Sanal kaytarma ve sanal kaytarmaya iten belirleyiciler konusunda Türk literatürünün sınırlılığı kaldığı düşünülerek ve sanal kaytarmanın işletme açısından yarattığı kayıplar göz önünde bulundurularak yapılan çalışmada, iş çevrelerinin kontrol edilmediğini düşünen çalışanların daha fazla interaktif sanal kaytarma yaptıkları belirlenmiştir. Bu çalışmanın da sanal kaytarmanın öncüllerini araştırması açısından önemli olduğu ifade edilebilir.

Demir ve Seferoğlu (2016), sanal zorbalığın önlenmesinin bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlıkları açısından önem taşıdığını belirterek sanal zorbalığın önlenmesi için sanal zorbalığı etkileyen ve sanal zorbalık ile ilişki içerisinde olan değişkenlerin araştırılmasının önemini vurgulamışlardır. Bu öneme binaen yaptıkları çalışmada Demir ve Seferoğlu (2016),

sanal kaytarmanın bilgi okuryazarlığı ile negatif yönde anlamlı ilişkili olduğunu, sanal kaytarmanın siber kaytarma ve internet bağımlılığı ile pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Fındıklı tarafından (2016), İstanbul'daki sağlık ve tekstil sektörü çalışanları üzerinde yapılan uygulamada çalışanların sanal kaytarma ve iş performansları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma bulgularında sağlık çalışanlarında sanal kaytarma ile iş performansı arasında negatif ilişki bulunurken, tekstil çalışanlarında sanal kaytarma ile iş performansı arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada, sanal kaytarma ile tekstil ve sağlık sektörü çalışanları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Tekstil işçilerinin sanal kaytarma davranışları düzeylerinin, sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışları düzeyinden daha fazla olduğu görülmüştür. Bu araştırma, sanal kaytarma davranışının sektörden sektöre farklılık gösterebileceği ve farklı sonuçlarının olabileceğini göstermektedir.

Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu (2017), iş görenlerin iş tatmininin iş görenlerin çalışma saatlerinde iş dışı internet kullanımı olarak ifade edilen sanal kaytarma davranışıyla ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma bulguları, iş tatmininin "içsel tatmin" boyutunun sanal kaytarmayı negatif yönde etkilediği, iş tatmininin diğer boyutu "dışsal tatmin" in ise sanal kaytarmayı düşük seviyede pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bununla beraber araştırmada, genel olarak iş tatmininin sanal kaytarma davranışını negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sanal kaytarma davranışının öncüllerini araştırması ve bu davranışın öncüllerinden birinin iş tatmini olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Örücü ve Özüdoğru (2018), sanal kaytarma davranışı ile örgütsel güven arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmek için sanal kaytarma ve örgütsel güven ölçeklerini Balıkesir'in Bandırma İlçesindeki görevli olan Belediye çalışanlarına uygulamışlardır. Araştırma bulguları sonucunda örgütsel güvenin alt boyutlarından olan "örgüte güvenin", sanal kaytarma davranışına negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya çıkartmışlardır. Çalışmada sanal kaytarma davranışı altında yatan nedenlerin iyi tespit edilmesi durumunda örgüte zarar verebilecek bu davranışın azaltılabileceği savunulmuştur. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda, sanal kaytarma davranışlarının azaltılması için çalışanların örgüte olan güvenlerinin artırılmasının yanında bu davranışların kontrol edilmesinin de önem arz ettiği söylenebilir.

Şeker ve Yıldırım (2019), çalışmalarında sanal kaytarma davranışları ve çalışanlarda tükenmişlik arasındaki ilişkiyi açığa çıkartmak ve tükenmişlik düzeyinin sanal kaytarma davranışları üzerindeki etkisinin var olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmanın bulgularında çalışanlarda tükenmişlik düzeyi arttıkça sanal kaytarma davranışının arttığı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonucuna göre çalışanları tükenmişliğe sürükleyen unsurlar minimum düzeye indirilmeli ve tükenmişlikle başa çıkmanın yolları aranmalıdır. İşletmeler böylelikle sahip oldukları insan kaynağından optimum düzeyde yararlanabilirler.

Mercado vd.'nin 2017 yılında sanal kaytarma ile ilgili yaptıkları meta analiz çalışmasında özyeterlilik ile sanal kaytarma davranışı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmada çalışanların özyeterlilik algısı yükseldikçe daha çok sanal kaytarma davranışı sergiledikleri ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada işteki can sıkıntısı ile sanal kaytarma davranışı arasında pozitif ilişki tespit edilirken; işe tutkunluk ile sanal kaytarma davranışı arasında, öz-denetim ile sanal kaytarma davranışı arasında, duygusal istikrar, vicdanlılık ve uyumluluk gibi kişilik özellikleri ile sanal kaytarma davranışı arasında negatif ilişkiler tespit edilmiştir. Çalışmanın sanal kaytarma davranışı ile öz-denetim, duygusal istikrar, vicdanlılık ve uyumluluk gibi kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırması açısından önemli olduğu ve mevcut araştırma sonuçları ile karşılaştırılabileceği söylenebilir.

Akıllı telefon bağımlılığı ile ilgili modelleme çalışmalarında Gökçearslan vd. (2016), akıllı telefon bağımlılığında akıllı telefon kullanımı, öz-düzenleme, genel özyeterlilik ve sanal kaytarmanın rollerini araştırmışlardır. Üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada Gökçearslan vd. (2016), üniversite öğrencilerinin genel özyeterliliklerinin sanal kaytarma üzerinde etkisinin olmadığını bulmuşlardır.

Prasad vd. 2010 yılında yaptıkları çalışmada bireysel özelliklerin sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada öz-denetimin sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif etkisinin olduğu, öz-denetimi yüksek bireylerde sanal kaytarma davranışının daha az olduğu bulgulanmıştır. Çalışmada özyeterliliğin öz-denetim ile sanal kaytarma davranışı arasındaki ilişkide düzenleyici rolünün olduğu, bu ilişkinin özyeterliliği yüksek bireylerde daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, yüksek özyeterliliğe sahip ancak öz-denetimleri düşük olan bireylerin daha çok sanal kaytarma davranışında bulunacağı saptanmıştır.

1.2. Özyeterlilik Kavramı

Özyeterlilik kavramı genel bağlamda "bireyin kendisini bir işi yerine getirme kabiliyeti hususunda ne kadar yeterli gördüğü" veya "bu görevde kendisinin başarı kabiliyetine dair algısı" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2011:10).

Sosyal öğrenme teorisinin altyapısını oluşturan özyeterlilik algısı Bandura (1994) tarafından geliştirilmiştir. Bu kavrama göre, kendi kabiliyetlerine olan inançları yüksek bireyler sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde sahip oldukları bilgi ve yeterliliklerini en etkili biçimde kullanabilirler. Bandura (1994) özyeterlilik kavramını; "kişilerin sorumluluğu olan görevleri

gerçekleştirmeleri için gerekli olan eylemleri yerine getirme konusundaki kapasitelerine ve kendilerine olan inançları” şeklinde ifade etmiş ve bu alanda araştırmalar yapmıştır (Bandura, 1994).

Özyeterlilik kavramının değişken olduğunu, kişiye göre şekillendiğini ve her konuda aynı düzeyde olmadığı söylenebilir. Kişilerin özyeterlilik algıları devamlı değişkenlik gösteren koşullara göre şekillenir. Bundan dolayı, aynı kabiliyetlere sahip kişiler kabiliyetlerini ortaya koyarken sergiledikleri performanslara göre karşılaştırıldığında birtakım farklılıklar görülebilecektir. Özyeterlilik algısı düşük olan bireylerin karşı karşıya kaldıkları pek çok durumda kendilerini yeterli görmeyecekleri söylenebilir (Wood ve Bandura, 1989).

Özyeterlilik “insanların hayatlarındaki belirli performans seviyelerine, yeteneklerine, üretme kabiliyetlerine olan güvenleri” olarak tanımlanmaktadır. Özyeterlilik inançları, bireylerin hislerini, ne düşündüklerini, kendilerini nasıl mutlu edeceklerini ve genel davranışlarını belirler (Bandura, 1994:71). Özyeterlilik teorisinin en önemli noktası, davranışların ve eylem planlarının başlatılması ve devam ettirilmesinin, öncelikle davranışsal beceriler ve yeteneklere ilişkin kararlar ve beklentiler tarafından belirlenmesidir. Benzer şekilde çevresel talepler ve zorluklarla başarılı bir şekilde başa çıkma kabiliyetinin algılanmasıdır (Maddux, 1995:4).

Özyeterlilik ve özgüven kavramsal olarak birbirlerine benzer olarak görünseler de bu iki kavram birbirinden farklı kavramlardır (Mutlu, 2003). Özyeterlilik “bireylerin karşılaştıkları bir durum karşısında kendisine olan inancıdır.” (Bandura, 1977). Özgüven ise “bireylerin hayatlarını sürdürürken karşılaştıkları görev ve aldıkları sorumlulukları başarılı bir şekilde tamamlayarak, hayatlarını başarılı ve mutlu bir şekilde devam ettirmesidir.” Bir diğer farklılık ise özyeterlilikte yeni durumlarla karşı karşıya kalındığında edinilen bilgi ve kabiliyetler devamlı gelişirken; özgüven ise içinde bulunulan duruma bağlı olarak değişkenlik gösterdiği söylenemez, diğer bir ifadeyle özgüven sabittir, değişkenlik göstermez (Lunenburg, 2011).

Özyeterlilik deneyimler aracılığıyla zamanla gelişen inançtır. Bireyler özyeterliliklerini direkt tecrübe, diğer insanların gözlemleri ve diğer insanların yorumlarını dinleme sayesinde geliştirebilirler. Bireyin özyeterliliği zamanla değişebilir ve bireyin özyeterliliği yetenekli olduğu alanlara özgüdür (Baltacı, 2008:27). Özyeterlilik ustalık tecrübesi, temsili deneyim, sözlü ikna ve duygusal uyarıcılar aracılığıyla da geliştirilebilir (Vera vd., 2004:4).

1.2.1. Özyeterlilik İle İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar

Bandura (1982), araştırmasında özyeterlilik sahibi liderlerin, ekiplerini iyi tanımaya, onları anlamaya ve onları uygun biçimde motive etmeye yatkın olduğuna vurgu yapmaktadır. Özyeterliliği, kişinin kendi kapasitesini bilme, baskı altındayken bile kendisinin neleri başarabileceğini tanıma, kendisine uygun planlamalar yapma becerisi olduğunu ileri sürmektedir.

Bolat (2011) tarafından otel çalışanları üzerinde yapılan araştırmada, özyeterlilik algıları ve lider-üye etkileşimi yüksek olan çalışanların tükenmişlik seviyelerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, özyeterlilik ile tükenmişlik arasındaki ilişkide lider-üye etkileşiminin aracılık rolünün olduğu saptanmıştır. Çalışma sonuçlarından hareketle, hem çalışanlar hem de örgütler açısından çalışanların özyeterlilik algılarının önemli olduğu ve bu algının yüksek olması durumunda örgütlerin istemeyeceği duygu durumlarının azalacağı söylenebilir.

Meydan (2011) tarafından kamu kurumlarında görevli alt ve orta kademe yöneticileri üzerinde yapılan araştırmada, iş tatmini ve özyeterliliğin örgüt içi girişimcilğe etkisi araştırılmıştır. Araştırmada, özyeterlilik algısı arttıkça örgüt içi girişimci davranışların da arttığı bulgulanmıştır. Çalışmada ayrıca, özyeterliliğin iş tatmini ile pozitif ilişkili olduğu, özyeterlilik algısı arttıkça iş tatminin arttığı tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları doğrultusunda, özyeterlilik algısı arttıkça örgüt lehine olabilecek tutum ve davranışların da artacağı, bu algının azalması sonucunda ise örgüt aleyhine olabilecek davranışların gözlemlenebileceği ifade edilebilir.

Şahin ve Gürbüz (2012) tarafından çokuluslu bir örgütün çalışanları üzerinde yapılan çalışmada, kültürel zekâ ile özyeterliliğin görev performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde pozitif etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Çalışma sonucunda, özyeterliliğin örgütlerin görmek isteyeceği davranışları yordadığı ve bu vesileyle özyeterliliğin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Geraghty (2013), özyeterliliği bulunan insanların kendi yaşamlarına ve kendi özlernin istek ve beklentilerine dair daha fazla motivasyon sahibi olduklarını ifade etmektedir. Geraghty, kendisini iyi tanımayan ve özünü bilmeyen kişilerin özellikle yaşamda karşısına çıkan zorluklar ile mücadele etme başarısını diğerlerine oranla gösteremeyeceğinin de altını çizmektedir.

Kahya (2015), çalışmasında işgörenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri ile mesleki özyeterlilik algıları arasındaki ilişkiyi tespit etmiştir. Çalışmada, çalışanların örgütsel sessizlik düzeyleri ile mesleki özyeterlilik algıları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca olumsuz sessizlik ve mesleki özyeterlilik algısı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada görüldüğü kadarıyla mesleki özyeterlilik, mesleki özgüven ve mesleki zorlukların üstesinden gelme

inançlarının toplamından oluşmaktadır. Mesleki özgüven sonucunda işgörenin mesleki anlamda düşüncelerini dile getirme içgüdüüne sahip olabileceği düşünülse de, bu düşüncenin bu çalışmada gerçeği yansıtmadığı tespit edilmiştir.

Özkan (2017), yaptığı araştırmada çalışanların özyeterlilik düzeyinin çalıştıkları işyerinde gösterdikleri yenilikçi ve yaratıcı davranışlara etkisini tespit etmeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda işgönerlerin özyeterlilik düzeylerinin hem yenilikçi hem de yaratıcı iş performansına olumlu etkisinin olduğu, bununla beraber özyeterliliğin yaratıcı iş performansına etkisinin yenilikçi iş performansına etkisinden daha güçlü olduğu saptanmıştır. Özkan'ın (2017) yaptığı bu çalışma doğrultusunda, çalışanların örgüte zarar verecek davranışlardan (sanal kaytarma gibi) kaçınarak örgüte avantaj sağlayacak yenilikçi ve yaratıcı davranışlar gibi davranışlar sergilemeleri için özyeterlilik düzeylerinin artırılması gerektiği söylenebilir.

Erdoğan ve Şanlı (2019), çalışmalarında üniversite öğrencilerinin genel özyeterlilik düzeyleri ile gelişmeleri kaçırma korkuları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bir üniversitedeki 450 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışma sonucunda öğrencilerin özyeterlilik düzeyleri ile öğrencilerin gelişmeleri kaçırma korkuları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Erdoğan ve Şanlı (2019), çalışmalarında kendini daha az yeterli hisseden bireylerin daha yüksek düzeyde kaybetme korkusu yaşadığını tespit etmişlerdir.

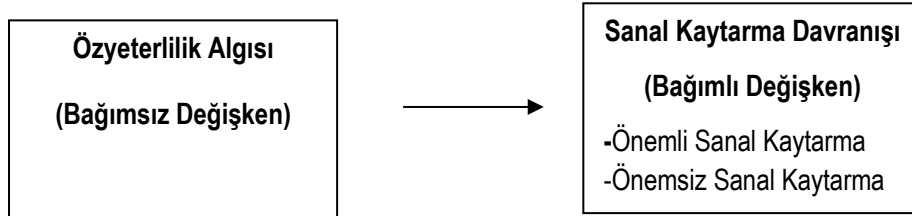
2. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu kısmında, araştırmanın amacı, kapsamı, modeli, araştırmanın örneklemi ile evreni, araştırmanın hipotezleri, araştırmada kullanılan ölçekler ve araştırmanın veri toplama tekniği ile ilgili bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Modeli

Üretkenlik karşıtı iş davranışları, örgütlere zararı olabilecek ve örgütlerin işleyişlerinde aksamalar meydana getirebilecek davranışlar olduğu söylenebilir. Bu noktada örgütler üretkenlik karşıtı iş davranışlarını azaltmak için çeşitli adımlar atabilir, bu yönde stratejiler geliştirebilir. Sanal kaytarma davranışı da üretkenlik karşıtı iş davranışları olarak nitelendirildiğinden (Prasad vd., 2010), örgüt içinde sanal kaytarma davranışlarının azaltılmasının yollarının araştırılması bu açıdan önem taşımaktadır. Bu öneme binaen, çalışanlardaki yüksek özyeterlilik algıları sanal kaytarma davranışlarını azaltabilir mi araştırma sorusuna istinaden bu araştırma yapılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu çalışmanın amacının özyeterlilik algısının sanal kaytarma davranışı üzerindeki rolünü belirlemek ve aralarındaki ilişkiyi açığa çıkartmak olduğu ifade edilebilir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Modele göre, özyeterlilik algısı araştırmanın bağımsız değişkenini oluştururken, sanal kaytarma davranışı araştırmanın bağımlı değişkenini oluşturmakta ve önemli sanal kaytarma-önemsiz sanal kaytarma olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Oluşturulan modelde çalışanların özyeterlilik algıları ile sanal kaytarma davranışları arasındaki ilişkinin varlığı sorgulanmaktadır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın evreni, Balıkesir'in Gönen ilçesindeki hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın 150 çalışanıdır. Çalışmada örneklem seçilmemiş ve tüm evrene ulaşılmak hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda evrenin %76'sına ulaşılarak, eksiksiz ve doğru doldurulan 115 anket analize alınmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği ve Araçları

Araştırmada verilerin daha kesin ve doğru olması için yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan veri toplama aracı olarak çalışanların özyeterlilik algılarını ölçmek için kullanılan ölçek, Riggs vd. (1994) tarafından Kişisel Etkinlik İnanç Ölçeği (Personal Efficacy Beliefs Scale) olarak geliştirilmiş olan, Jessica Zara Peterson'ın 2009 yılında yazmış olduğu doktora tezinden alınmıştır. Ölçek 10 maddede tasarlanmış ve özyeterliliği ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin 2,3,4,6,8 ve 10. sorusu olmak üzere toplam 6 tane ters sorusu vardır. Bu çalışmada 5 aşamalı likert tipli ölçek kullanılmıştır. Değerlendirmeler "1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum ve 5=Kesinlikle katılıyorum" şeklindedir. Özyeterlilik algısı ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı ,786 olarak saptanmıştır.

Araştırmada katılımcıların sanal kaytarma davranışlarını ölçmek için önemli ve önemsiz olarak iki gruba ayrılan sanal kaytarma ölçeği kullanılmıştır. Ölçek Erdem Dede'nin 2018 yılında hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinden alınmış ve 14 maddeden oluşmuştur. 1-3-7-10-11 numaralı maddeler Blanchard ve Henle (2008) nin "Correlates of Different Forms Of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control" isimli araştırmasından, 12-13-14 numaralı maddeler Lim (2002)'in "The It way of Loafing on the job: Cyberloafing, Neutralizing and Organizational Justice" isimli çalışmasından alınarak Türkçe'ye çevrilmiştir. 4-5-6-8-9 numaralı maddeler Özkalp vd.'nin (2012) "Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma ve İş İlişkilerine Etkileri" adlı çalışmasından uyarlanmış ve 2 numaralı madde araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. Önemli sanal kaytarmayı ölçen maddeler 1-2-3-4-5-6-7-8 numaralı, önemsiz sanal kaytarmayı ölçen maddeler 9-10-11-12-13-14 numaralıdır. Önemli sanal kaytarma ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı ,834 olup önemsiz sanal kaytarma ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı ,837'dir.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmadaki hipotezler sosyal mübadele kuramı ışığında geliştirilmiştir. Özyeterlilik algısı ve sanal kaytarma davranışı arasında kurulan hipotezler aşağıdaki verilmiştir;

H1: Özyeterlilik algısı ile sanal kaytarma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Özyeterlilik algısı ile önemli sanal kaytarma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Özyeterlilik algısı ile önemsiz sanal kaytarma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Özyeterlilik algısının sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Özyeterlilik algısının önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H6: Özyeterlilik algısının önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

3. Analiz ve Bulgular

Araştırmanın bu kısmında elde edilen verilerin analiz edilmesi neticesinde ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada analizler için bir paket programdan yararlanılmış ve ölçeklerin güvenilirliklerini belirlemek için güvenilirlik analizi, demografik özelliklerine ilişkin analiz, verilerin normal dağılıp dağılmadığını saptamak için normallik analizi, değişkenler arasındaki ilişkiyi açığa çıkartmak için korelasyon analizi ve değişkenlerin arasındaki anlamlı etkiyi görmek için regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada faktör analizi yapılmamıştır. Faktör analizi için önemli bir nokta örneklem büyüklüğüdür. Örneklem sayısının 200'ün altında olması nedeniyle faktör analizi yapmanın doğru olmayacağı düşünülmüştür (Gürbüz, 2007: 168).

3.1. Güvenilirlik Analizi

Verilerin toplanması için geçerliliği kabul edilmiş ölçekler kullanılmıştır. %70'in üzerinde bir Cronbach's Alpha değerine sahip olan ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğu kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:331). Tablo 1 incelendiğinde araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğu ifade edilebilir.

Tablo 1. Özyeterlilik ve Sanal Kaytarma Ölçeklerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha
Sanal Kaytarma	14	0,894
Önemli Sanal Kaytarma	8	0,834
Önemsiz Sanal Kaytarma	6	0,837
Özyeterlilik	10	0,786

3.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda katılımcılara ait demografik özelliklerin dağılımları verilmiştir. Demografik dağılım araştırmanın analiz süreci açısından önemlidir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Frekans	%			Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	46	40,0	Medeni Durum	Evli	67	58,3
	Erkek	69	60,0		Bekâr	48	41,7
	Toplam	115	100,0		Toplam	115	100
Yaş	18-27	38	33,0	Eğitim Durumu	İlköğretim	9	7,8
	28-37	48	41,7		Ortaöğretim	7	6,1
	38-47	22	19,1		Lise	47	40,9
	48-57	6	5,2		Önlisans	31	27,0
	58 ve üzeri	1	0,9		Lisans	20	17,4
	Toplam	115	100,0		Yüksek Lisans	1	0,9
					Toplam	115	100,0

Tablo 2 incelendiğinde, örnekleme oluşturan 115 çalışanın %40'ının kadın, %60'ının erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %58'sinin evli, %41'inin bekâr olduğu görülmektedir. Katılımcıların %41 oranı ile çoğunluğu 28-37 yaş arasındadır. %33'ü 18-27, %19'u 38-47 %5'i 48-57 yaşları arasında ve %0,9'u 58 yaş ve üzeridir. Katılımcıların %40 oranı ile çoğunluğu lise mezunudur.

3.3. Normallik Analizi Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir.

Tablo 3. Sanal Kaytarma ve Özyeterlilik Algısı Değişkenlerinin Normallik Analizi Sonuçları

Sanal Kaytarma	İstatistik
Çarpıklık (Skewness)	0,663
Basıklık (kurtosis)	-0,182
Özyeterlilik Algısı	İstatistik
Çarpıklık (Skewness)	-0,782
Basıklık (kurtosis)	0,491

Tabachnick ve Fidell'e (2001) göre çarpıklık ve basıklık değerleri +1,5 ile -1,5 arasında ise, veriler normal dağılım gösterirler (Örücü ve Özudoğru, 2018:73). Sanal kaytarma değişkeninin çarpıklık (,663) ve basıklık değerleri (-,182) ile özyeterlilik değişkeninin çarpıklık (,782) ve basıklık (,491) değerlerine göre verilerin normal olarak dağıldığı söylenebilir.

3.4. Korelasyon Analizi Sonuçları

Sanal kaytarmanın alt boyutları ve özyeterlilik algısı arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4
1. Özyeterlilik Algısı	1			
2. Önemsiz Sanal Kaytarma	-,163	1		
3. Önemli Sanal Kaytarma	-,209*	,682**	1	
4. Sanal Kaytarma	-,204*	,912**	,922**	1
n=115; *p<0.05 (Çift Yönlü); **p<0.01 (Çift Yönlü)				

Tablo 4'te sunulan analiz sonuçlarına göre sanal kaytarma ile özyeterlilik algısı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (r=-0,204, p<0.05). Sanal kaytarma ile özyeterlilik algısı arasındaki negatif yönlü ilişkinin gücü ise

%20,4 olarak saptanmıştır. Bu doğrultuda, özyeterlilik algısı %20,4 arttığında sanal kaytarma davranışında aynı oranda bir azalma meydana gelebileceği söylenebilir. Bu sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. Korelasyon analizi sonucu ortaya çıkan diğer bir bulgu ise önemli sanal kaytarma davranışı ile özyeterlilik algısı arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkinin var olduğudur ($r=-0,209$, $p<0,05$). Bu ilişkinin gücü %20,9'dur. Bu doğrultuda, özyeterlilik algısı %20,9 arttığında önemli sanal kaytarma davranışında aynı oranda bir azalma meydana gelebileceği söylenebilir. Bu sonuca göre H2 hipotezi kabul edilmiştir. Önemsiz sanal kaytarma ile özyeterlilik algısı arasındaki ilişkinin ise anlamlı olmadığı görülmektedir ($r= -0,163$, $p>0,05$). Bu sonuca göre H3 hipotezi reddedilmiştir. Sanal kaytarma değişkeninin ve alt boyutları olan önemsiz ve önemli sanal kaytarma arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkinin olduğu da korelasyon analizi sonucu tespit edilen bulgulardandır.

3.5. Regresyon Analizi Sonuçları

Özyeterlilik algısının (bağımsız değişken) sanal kaytarma davranışı (bağımlı değişken) ve sanal kaytarmanın alt boyutları olan önemli ve önemsiz sanal kaytarma üzerindeki etkisini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Tablolardaki "p" değeri yani anlamlılık değeri 0,05 ne kadar küçükse, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni o kadar iyi açıkladığı tespit edilir (Gürbüz ve Şahin, 2017:295).

Tablo 5. Özyeterlilik Algısı ile Sanal Kaytarma Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Standart Hata	Beta	t	p
(Sabit)	3,012	0,499		6,034	.000
Özyeterlilik	-0,263	0,119	-0,204	-2,213	0,029

R=0,204 R²=0,042 F= 4,896; p=0,029 (p<0,05)

Tablo 5'te yer alan analiz sonuçları incelendiğinde, özyeterlilik algısı ile sanal kaytarma davranışı arasında kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu, modelin açıklama gücünün ise %4,2 olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, bağımsız değişken olan özyeterlilik algısının bağımlı değişken olan sanal kaytarma davranışındaki değişimi açıklama oranının %4,2 olduğu ifade edilebilir. Yine tablo 5'ten görüleceği üzere, özyeterlilik algısının sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre özyeterlilik algısında meydana gelebilecek bir birimlik bir artışın sanal kaytarma davranışını %20,4 oranında azaltabileceği söylenebilir. Buna göre, H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Özyeterlilik Algısı ile Önemli Sanal Kaytarma Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	2,908	0,490		5,933	.000
Özyeterlilik	-0,265	0,117	-0,209	-2,276	0,025

R=0,209 R²=0,044 F= 5,180; p=0,025 (p<0,05)

Tablo 6'da yer alan analiz sonuçları incelendiğinde, özyeterlilik algısı ile önemli sanal kaytarma davranışı arasında kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu, modelin açıklama gücünün ise %4,4 olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, bağımsız değişken olan özyeterlilik algısının bağımlı değişken olan önemli sanal kaytarma davranışındaki değişimi açıklama oranının %4,4 olduğu ifade edilebilir. Yine tablo 6'dan görüleceği üzere, özyeterlilik algısının önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre özyeterlilik algısında meydana gelebilecek bir birimlik bir artışın sanal kaytarma davranışını %20,9 oranında azaltabileceği söylenebilir. Buna göre, H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Özyeterlilik Algısı ile Önemsiz Sanal Kaytarma Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	3,151	0,621		5,078	.000
Özyeterlilik	-0,269	0,148	-1,63	-1,757	0,082
R=0,163 R ² =0,027 F= 3,086; p=0,082 (p>0,05)					

Tablo 7'deki analiz sonuçları incelendiğinde özyeterlilik algısı ile önemsiz sanal kaytarma davranışı arasında kurulan regresyon modelinin anlamlı olmadığı görülmektedir (p=0,082). Bu doğrultuda, özyeterlilik algısının önemsiz sanal kaytarma davranışları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlar ışığında araştırmadaki H6 hipotezinin kabul edilmediği ifade edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmanın amacı, iş dışı internet ve teknoloji kullanımı olarak tanımlanan sanal kaytarma davranışları ve özyeterlilik algısı arasındaki ilişkinin var olup olmadığını tespit etmektir. Çalışanların mesai saatleri içerisinde kişisel arzu ve istekleri doğrultusunda örgütün sağladığı internet ve teknolojinin keyfi olarak kullanımı olarak ifade edilen (Vitak vd., 2011: 1751; Lim, 2002: 675) sanal kaytarma davranışına neden olan faktörler tespit edilirse, bu davranışların azaltılmasına fayda sağlanabilir. Ayrıca, sanal kaytarma davranışının örgütlerin verimliliklerini düşürebilecek üretkenlik karşıtı iş davranışlarından (Prasad vd., 2010) olduğu ve bu davranışları azaltmanın yollarının aranmasının önemli olduğu ileri sürülebilir. Bu gerekçelerle, özyeterlilik algısı ve sanal kaytarma davranışı arasındaki ilişki açığa çıkarılmıştır. Bu ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek için, 2019 yılının Ekim ayında Balıkesir'in Gönen ilçesindeki hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın 115 çalışanına yüz yüze anket yöntemi uygulanarak gerekli veriler elde edilmiştir. Araştırmada bir paket program aracılığıyla veri analizleri yapılmış ve yorumlanmıştır. Öncelikle değişkenleri ölçmek için kullanılan ölçeklerin Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanarak ölçeklerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda özyeterlilik algısı ile sanal kaytarma arasında negatif yönlü ve anlamlı birlikte değişim ilişkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, özyeterlilik algısı ile önemli sanal kaytarma davranışı arasında da negatif yönlü ve anlamlı birlikte değişim ilişkisi olduğu görülmektedir. Ancak, önemsiz sanal kaytarma ile özyeterlilik algısı arasındaki birlikte değişim ilişkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre özyeterlilik algısının sanal kaytarma davranışı ve sanal kaytarmanın alt boyutu olan önemli sanal kaytarma üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Özyeterlilik algısının önemsiz sanal kaytarma üzerinde ise anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede çalışanların özyeterlilik algılarının düşük ya da yüksek olmasının bireysel e-mail gönderme-alma, spor-finans sitelerinde kısa süreli gezinme gibi önemsiz sanal kaytarma davranışlarını etkilemediği söylenebilir. Bu faaliyetlerin kısa süreli olmak ve işi etkilememesi kaydıyla işte sıkılan çalışanın motivasyonunu arttırabileceği ileri sürülebilir.

Prasad vd.'nin (2010) ve Mercado vd.'nin (2017) çalışmalarında çalışanların özyeterlilik algıları yükseldikçe daha çok sanal kaytarma davranışı sergiledikleri tespit edilmiştir. Mevcut araştırmada çalışanların özyeterlilik algıları yükseldikçe daha az sanal kaytarma davranışı sergiledikleri bulgulanmıştır. Mevcut çalışmanın bu yönden literatürde var olan kısıtlı çalışmalarla örtüşmediği ifade edilebilir. Prasad vd. (2010) çalışmalarında, yüksek özyeterliliğe sahip ancak öz-denetimleri düşük olan bireylerin daha çok sanal kaytarma davranışında bulunacağını ve öz-denetimin sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif etkisinin olduğunu saptamışlardır. Bu açıdan bakıldığında, mevcut araştırmanın literatürdeki araştırmalarla örtüşmemesi, örneklemedeki öz-denetimleri yüksek olan çalışanlardan kaynaklanabileceği söylenebilir. Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu (2017) tarafından yapılan araştırmada, çalışanların içsel tatminleri arttıkça sanal kaytarma davranışlarının azaldığı bulgulanmıştır. İş yapabilmek için sahip olduğu yetenek ve kabiliyetlere güvenen özyeterliliği yüksek olan çalışanların da içsel tatminlerinin yüksek olacağı ileri sürülebilir. Literatürde yapılan birçok çalışmada özyeterliliğin iş tatmini ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Meydan, 2011; Şeşen, 2010). Bu doğrultuda, mevcut araştırmadaki özyeterlilik algısı arttıkça sanal kaytarma davranışında azalma olacağı bulgusunun Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu'nun (2017) çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir.

Özyeterlilik algısının artması halinde sanal kaytarma davranışının azaldığı analizler sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanal kaytarma davranışını azaltmada özyeterlilik algısının etkisini görmek ve sanal kaytarma davranışlarının azaltılması için uygulanabilecek çözümleri geliştirebilmek adına çalışmanın çeşitli katılımcılara ve hizmet sektöründe yapılması tercih edilmiştir. Bu araştırma özellikle ulusal literatürde, konuyla ilgili çerçeve çizmek ve genel bir perspektif yaratmak adına yapılmış öncü bir araştırma olarak görülebilir. Araştırma sonuçları çerçevesinde, işletmeler çalışanlarının sanal kaytarma davranışını önlemek için birtakım tedbirler alıp çalışmalar yapabilirler. Sanal kaytarmanın azaltılması daha verimli ve aktif

bir çalışma ortamına zemin hazırlayabilir. Bu doğrultuda, yöneticilerin ve insan kaynakları departmanlarının çalışanların özyeterlilik algılarını arttıran faaliyet ve uygulamalarda bulunarak sanal kayıtma davranışlarının azalmasına öncülük edebilirler. Yöneticiler ve insan kaynakları departmanları çalışanların yetki ve sorumluluklarını arttırmakla, onlara üstesinden gelebilecekleri görevler vererek çalışanların işi yapabileme inançlarını yükseltip bu yönde sanal kayıtma davranışlarının azalmasına katkı sağlayabilirler. Ayrıca, özyeterliliği yüksek olan çalışanlara yetenek ve kabiliyetlerini kullanabilecekleri daha fazla iş yükü verilerek onların sanal kayıtma davranışı sergilemelerinin önüne geçilebilir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da birtakım kısıtlar mevcuttur. Bu araştırma sadece Gönen ilçesinde gerçekleştirilmiştir, farklı il veya bölgelerde daha kapsamlı örneklem alanlarında benzer çalışmaların yapılması karşılaştırma açısından imkân sağlayacaktır. Bu çalışmada çalışanların özyeterlilik algılarının sanal kayıtma davranışlarını açıklama dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Sanal kayıtma davranışlarının farklı sebepleri veya sonuçları ile ilgili araştırmalar yapılabilir. Diğer yandan, özyeterlilik algısı ile sanal kayıtma davranışı arasındaki ilişkiyi etkileyebilen durumsal faktörler araştırılarak bu yönde çalışmalar yapılabilir. Ayrıca sanal kaytarmanın aracı değişken olduğu modeller kurularak literatüre bu yönde katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Anandarajan, M., Simmers, C. A. & D'Ovidio, R. (2011). Exploring the underlying structure of personal web usage in the workplace. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 14(10), 577-583.
- Baltacı, H. (2008). *İlköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin bilgisayar tutumları ile öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.). *Encyclopedia of Human Behavior*, (4), 71-81.
- Bayrak, H. (2019). *2019 Türkiye İnternet Kullanım ve Sosyal Medya İstatistikleri*. [Çevrim-içi: <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>], Erişim tarihi: 18.12.2019
- Blanchard, A.L. & Henle, C.A. (2008). Correlates of different forms of cyberloafing: The role of norms and external locus of control. *Computers in Human Behavior*, 24(3): 1067-1084.
- Bolat, O. İ. (2011). Öz yeterlilik ve tükenmişlik ilişkisi: Lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 255-266.
- Çavuşoğlu, S. ve Palamutçuoğlu, B. T. (2017). İş tatmininin sanal kayıtma üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 430-444.
- Dede, A. (2018). *Organizasyonlarda sanal kayıtma ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki: banka çalışanları üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Demir, Ö. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylaklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1), 1-26.
- Eivazi, K., (2011). Computer use monitoring and privacy at work. *Computer Law & Security Review*, 27(5), 516-523.
- Erdoğan, Y. ve Şanlı, Y. (2019). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinde genel özyeterliliğin gelişmeleri kaçırma korkusu üzerine etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 594-620.
- Fındıklı, M. (2016). Sanal kayıtma ve iş performansı ilişkisi: Sağlık ve tekstil sektörü çalışanlarının karşılaştırılması. *International Journal of Social Inquiry, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 33-62.
- Geraghty, S. (2013). *Self-Efficacy and Approaches to Work Related Tasks*. [Available online at: <https://www.talkdesk.com/blog/how-self-efficacy-affects-performance-in-the-workplace/>], Retrieved on December 20, 2019.
- Gökçearslan, Ş., Mumcu, F. K., Haşlamam, T. & Çevik, Y. D. (2016). Modelling smartphone addiction: The role of smartphone usage, self-regulation, general self-efficacy and cyberloafing in university students. *Computers in Human Behavior*, 63, 639-649.
- Gürbüz, S. (2017). *Yöneticilerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının ve algıladıkları örgütsel adalet ile ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Kahya, C. (2015). Mesleki özyeterlilik ve örgütsel sessizlik ilişkisini belirlemeye yönelik ampirik bir çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 293-314.
- Kotoman, H. (2008). Özyeterlilik inancı ve öğrenme performansının geliştirilmesine ilişkin yazın taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 111-133.
- Lim, V.K. (2002). The IT way of loafing on the job: Cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal Of Organizational Behavior: The International Journal Of Industrial, Occupational And Organizational Psychology And Behavior*, 23(5), 675- 694.
- Lunenburg, F.C. (2011). Goal-Setting theory of motivation. *International Journal of Management, Business and Administration*, 15(1), 1-6.
- Maddux, J. E. (1995). *The plenum series in social/clinical psychology. Self-efficacy, adaptation, and adjustment: Theory, research, and application*. New York: Plenum Press.
- Mahatanankoon, P., Anandarajan, M. & Igbaria, M. (2004). Development of a measure of personal web usage in the workplace. *Cyberpsychology & Behaviour*. 7(1), 93-104.
- Mercado, B. K., Giordano, C. & Dilchert, S. (2017). A meta-analytic investigation of cyberloafing. *Career Development International*. 22(5), 546-564.
- Meydan, C. H. (2011). İş tatmini ve öz yeterliliğin örgüt içi girişimciliğe etkisi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 25-40.
- Mutlu, S. (2003). *Öz yeterlilik, eşitlik duyarlılığı ve çalışma tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Örücü, E., ve Yıldız, H. (2014). İşyerinde kişisel internet ve teknoloji kullanımı: Sanal kaytarma. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 99-114.
- Örücü, E., ve Özüdoğru, M. (2018). Örgütsel güven ile sanal kaytarma davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 66-80.
- Özler, D. & Polat, V. (2012). Cyberloafing phenomenon in organizations: Determinants and impact. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 4(2), 1-15.
- Prasad, S., Lim, V. K. & Chen, D. J. (2010). Self-regulation, individual characteristics and cyberloafing. *Pacific Asia Conference on Information Systems (PACIS 2010) Proceedings*, 1641-1648.
- Robinson, S. L. & Bennett, R. J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: a multidimensional scaling study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 555-572.
- Stanton, J.M., (2002). Company profile of the frequent internet user. *Communications of the ACM*, 45(1), 55-59.
- Şahin, F. ve Gürbüz, S. (2012). Kültürel zekâ ve öz-yeterliliğin görev performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde etkisi: Çokuluslu örgüt üzerinde bir uygulama. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 123-140.
- Şeşen, H. (2010). Kontrol odağı, genel öz yeterlik, iş tatmini ve örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: Ankara'da bulunan kamu kurumlarında bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 195-220.
- Vera, E. M., Shin, R. Q., Montgomery, G. P., Mildner, C. & Speight, S. L. (2004). Conflict resolution styles, self-efficacy, self control, and future orientation of urban adolescent. *Professional School Counseling*, 8(1), 73-80.
- Vitak, J., Crouse, J. & LaRose, R. (2011). Personal internet use at work: Understanding cyberslacking. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1751-1759.
- Wood, R. & Bandura, A. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *Academy Of Manegement Review*, 14(3), 361-384.
- Yıldırım, A. (2011) *Sınıf öğretmeni adaylarının meslekî öz-yeterlik algıları ile meslekî kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, H., Yıldız, B. ve Ateş, H. (2015). Sanal kaytarma davranışlarının sergilenmesinde örgütsel adalet algısının rolü var mıdır? *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, 10(2), 55-66.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to investigate the effect of service industry employees self-efficacy perception on cyberloafing behavior. The research covers service industry employees who works in Gönen District.

Methods

Validity and reliability scales were used to collect data in the research. A questionnaire containing the scales and demographic questions was formed. The questionnaire was applied to 150 employees of a company operating in the service sector in Gönen district of Balıkesir. But 35 of the 150 data collected were missing, so they were not included in the analysis. The current 115 data obtained by face-to-face survey method were analyzed with a statistical package program.

Findings

As a result of the research, it has been determined that It has been determined that self-efficacy perception has a negative effect on serious cyberloafing which is the sub-dimension of cyberloafing behavior. On the other hand, it has been determined that self-efficacy perception does not have a significant effect on minor cyberloafing which is the another sub-dimension of cyberloafing behavior.

Conclusion

This research can be seen as a pioneering research to draw a frame and create a general perspective about self-efficacy perception and cyberloafing behavior. As a result of the research, it has been determined that the self-efficacy perception negatively affects cyberloafing. Within the framework of the research results, businesses can take some measures and work to prevent their employees from cyberloafing behavior. Reducing cyberloafing can prepare the ground for a more efficient and active working environment. Accordingly, the fact that managers are involved in activities and practices that increase employees' self-efficacy perception may lead to a decrease in cyberloafing behavior. Managers and human resources departments can contribute to the reduction of cyberloafing behavior in this direction by raising the employees' beliefs and responsibilities by increasing their powers and responsibilities, giving them tasks they can overcome.

Türkiye’de Altın Spot ve Vadeli İşlem Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi

Cointegration and Causality Relationship between Gold Spot and Futures Markets in Turkey

Letife Özdemir¹

Öz

Küresel finansallaşma sayesinde altın, dünya çapında en likit ticareti yapılan varlık haline gelmiştir. Altın portföy yöneticileri için kısa ve uzun vadeli yatırım kararlarında hayati bir rol oynamaktadır. Altın fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar sonucu ortaya çıkan risklerden korunmak ve riski daha iyi yönetebilmek için yatırımcılar vadeli işlem piyasalarını değerlendirmektedirler. Vadeli işlem piyasalarının fiyat keşif rolü ve belirli riskleri azaltma imkânı, spot ve vadeli fiyatlar arasındaki ilişkiyi araştırmanın önemini artırmaktadır. Bu çalışmanın amacı Altın spot piyasası ile Altın vadeli işlem piyasası arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaçla 15.03.2013 – 31.05.2018 dönemine ait günlük veriler kullanılarak iki piyasa arasındaki ilişki, Johansen Eşbütünleşme testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılarak analiz edilmiştir. Birim kök testleri her serinin seviye değerlerinde durağan olmadığını, serilerin birinci farklarında ise durağanlığın sağlandığını göstermektedir. Eşbütünleşme analizi sonuçları altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasında uzun dönem denge ilişkisinin mevcut olduğunu ve en az bir eşbütünleşme vektörü olduğunu ortaya koymaktadır. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için vektör hata düzeltme modeli kullanılmış ve altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar piyasaların birbiri ile entegre olduğunu ve karşılıklı bilgi akışının sağlandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Altın Spot Piyasası, Altın Vadeli İşlem Piyasası, Eşbütünleşme, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Abstract

Thanks to global financialization, gold has become the world's most liquid trading entity. Gold plays a vital role in short and long term investment decisions for portfolio managers. In order to protect against risks arising from fluctuations in gold prices and to better manage risk, investors evaluate futures markets. The role of price discovery in the futures markets and the possibility of reducing certain risks increase the importance of researching the relationship between spot and futures prices. The purpose of this study is to determine whether there is a relationship between the Gold spot market and the Gold futures market. For this purpose, the relationship between the two markets is analyzed by using Johansen Cointegration analysis and Vector Error Correction Model (VECM) using the daily data of the period 02.01.2009 - 31.05.2018. Unit root tests show that each series is not stationary at the level values and that the first differences of the series are stationary. The results of the cointegration analysis show that there is a long term equilibrium relationship between the gold spot market and the gold futures market and it is a single cointegration vector. To determine the causality relationship between the series, vector error correction model was used and it was determined that there is a bidirectional causality relationship between the gold spot market and the gold futures market. These results show that markets are integrated with each other and mutual information flow is provided.

Keywords: Gold Spot Market, Gold Futures Market, Cointegration, Vector Error Correction Model (VECM)

JEL: G10, G13, C32

Submitted: 03 / 02 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, letifeozdemir@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8636-2277

Giriş

Altın, yüzyıllar boyunca uzun vadeli tasarruf ya da yatırım portföyünde temel varlık olarak yerini almaktadır. Küreselleşme sayesinde altın, dünya çapında en likit ticareti yapılan varlık haline gelmiştir. Altının yaygın olarak kullanılmasının olası nedenleri: (1) portföy çeşitlendirmesi: Altın ve hisse senedi piyasası arasındaki getiri korelasyonu düşük olduğundan, altın yatırımı riski çeşitlendirebilir ve altın içeren portföy getirileri genellikle altın içermeyen portföy getirilerinden daha az oynaktır; (2) enflasyon ve kur riskinden korunma: Çünkü uzun vadede altın alım gücünü korumaktadır. Ayrıca, altın, özellikle ABD Doları (USD) para birimlerindeki dalgalanmalara karşı bir koruma aracı olarak kullanılmaktadır. USD'de diğer ana para birimlerine göre düşüş, altın fiyatlarında artışa neden olur; ve (3) risk yönetimi: Çünkü altın çoğu metale göre düşük oynaklığa sahiptir. Ayrıca altın birçok hisse senedi endeksinden daha az oynaktır. Sonuç olarak altın risk yönetimine etkili bir şekilde yardımcı olur (Fuangkasem vd., 2014: 255-256). Bu nedenlerden dolayı finansal kriz sırasında kullanılan en önemli varlık altındır.

Altın portföy yöneticileri için kısa ve uzun vadeli yatırım kararlarında hayati bir rol oynamaktadır. Bu nedenle fiyatının tahmin edilmesi yatırımcılar için çok önemli hale gelmiştir. Aynı zamanda, altın fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar sonucu ortaya çıkan risklerden korunmak ve riski daha iyi yönetebilmek için yatırımcılar vadeli işlem piyasalarını değerlendirmektedirler.

Vadeli işlem piyasasının en önemli fonksiyonu yatırımcıları fiyat değişimi riskinden korumaktır. Vadeli işlem piyasalarının gelişimi risk yönetimi kolaylaşmıştır. Yatırımcılar, spot piyasada bulunduğu pozisyonun tersi bir pozisyonu vadeli işlem piyasasında satın alarak bir piyasadaki kaybını diğer piyasadaki kazancı ile dengelemeyi amaçlamaktadır (Kolb ve Overdahl, 2007). Vadeli işlem piyasalarının diğer temel fonksiyonu geleceğe yönelik fiyat belirlemedir. Vadeli işlem piyasalarında oluşan fiyatlar yatırımcılar için geleceğe yönelik gösterge niteliği taşımakta ve yatırımcıların yatırım kararı vermesinde etkili olmaktadır. Vadeli işlemler piyasaları, bu fonksiyonu ile de spot piyasalarla daima ilişki içerisinde dirler.

Vadeli işlem piyasası sahip olduğu düşük işlem maliyeti, kaldıraç etkisi ve yüksek likidite, piyasadaki kullanışlı bilginin spot piyasalara nazaran vadeli işlem piyasalarına daha hızlı ulaşmasına imkân tanımakta, bu ise vadeli piyasalardaki bilgi etkinliğini artırmaktadır. Maliyet ve kaldıraç avantajı gibi faktörler nedeniyle yatırımcıların işlem yapmak için öncelikle vadeli işlem piyasalarını tercih etmeleri, yeni bilginin ilk önce vadeli işlem piyasalarına yansımaya yol açarak, vadeli işlem piyasalarının spot piyasaya öncülük etmesine neden olabilmektedir. Bir piyasanın diğerine göre yeni bilgiyi fiyatlara daha hızlı yansıtması ve bu piyasanın fiyatlama sürecinde bilgisel olarak daha etkin olmasını ifade eder. Ayrıca vadeli işlem piyasasındaki fiyat değişimlerinin, spot piyasada gelecekte ortaya çıkacak fiyat değişimlerini öngörmede yardımcı olabilmektedir (Ersoy ve Bayrakdaroğlu; 2013: 28).

Riskten korunma fonksiyonunun etkinliği, fiyat keşfi sürecine veya yeni bilgilerin fiyata ne kadar iyi yansıtıldığına bağlıdır (Pavabutr ve Chaihetphon, 2010: 455). Fiyat keşfinin özü, spot fiyatın türetilbileceği rekabetçi bir referans fiyat yaratmaktır. Bu nedenle, vadeli işlemler fiyatı piyasanın sonraki spot fiyat beklentisi olarak hizmet eder. Vadeli işlem piyasasının bu işlevi gerçekleştirme derecesi, vadeli işlemler ve spot fiyatlar arasındaki zamansal nedensel ilişkiden ölçülebilir. Bilgiler vadeli fiyatta ve daha sonra spot fiyatta ilk kez yansıtılırsa, vadeli fiyatın, vadeli işlem piyasasının fiyat keşif fonksiyonunu yerine getirdiğini gösterir (Joseph vd., 2014: 250). Bu nedenle, altın vadeli işlem piyasaları birçok yatırımcının dikkatini çekmekte ve portföylerinde altına daha fazla ağırlık ayırmalarını teşvik etmektedir (Lin vd., 2008: 19).

Vadeli işlem piyasalarının fiyat keşif rolü ve belirli riskleri azaltma imkânı, spot ve vadeli işlem piyasaları arasındaki ilişkiyi araştırmanın önemini artırmaktadır. Piyasalar arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaların çoğunluğu hisse senedi ve döviz piyasalarını ele almışlardır. Bu çalışma, altın spot ve vadeli işlem piyasaları arasındaki ilişki inceleyerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye altın spot ve vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaçla 15.03.2013 – 31.05.2018 dönemine ait günlük veriler kullanılarak iki piyasa arasındaki uzun dönem ilişkisi olup olmadığı Johansen eşbütünleşme testi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca piyasalar arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılarak araştırılmıştır.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde düzenlenmiştir: Piyasalar arasındaki ilişkiyi araştıran mevcut literatür ikinci bölümde özetlemektedir. Üçüncü bölümde veri ve dördüncü bölümde ekonometrik metodoloji tanıtılmaktadır. Beşinci bölümde piyasalar arasındaki ilişki ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Çalışma, ampirik analiz sonuçlarının değerlendirildiği sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Literatür

Vadeli işlem piyasasının fiyat keşfi rolü ve belirli riskleri azaltma özelliği, vadeli işlem piyasaları ile spot fiyatlar arasındaki ilişkiyi incelemenin önemini arttırmıştır. Bu nedenle, vadeli işlemler ile spot fiyatlar arasındaki ilişkiyi inceleyen önemli miktarda çalışma vardır. Hisse senedi ve dövize dayalı vadeli işlem sözleşmesi ile ilgili spot fiyatlar arasındaki ilişkilerin araştırıldığı çok sayıda çalışma literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazıları vadeli işlem piyasalarından spot piyasalarına doğru (Pok ve Poshawale, 2004; Kasman ve Kasman, 2008; Lafuente-Luengo, 2009; Tse ve Chan, 2010) bazıları ise spot piyasadan vadeli işlem piyasasına doğru (İşeri ve Kaçmaz, 2016; Korkmaz vd. 2017) tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir. Vadeli işlem piyasası ile spot piyasa arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit eden çalışmalarda piyasalarda karşılıklı bilgi akışının olduğunu ifade etmişlerdir (Ryoo ve Smith, 2004; Srinivasa, 2009; Ersoy ve Bayraktaroğlu, 2013; Özdemir, 2017; Özdemir ve Kula, 2017). Bu çalışmaların yanında sınırlı sayıda da olsa altın vadeli işlem piyasası ile altın spot piyasası arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda mevcuttur.

Srinivasan ve Deo (2009) çalışmalarında Hindistan altın spot ve vadeli işlem piyasası arasındaki nedenselliği, 1 Haziran 2005 - 31 Aralık 2008 dönemi günlük kapanış değerleri kullanarak incelemişlerdir. Johansen Eşbütünlük testi ile iki piyasa arasında uzun dönem denge ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Vektörel Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile de altın spot piyasasından vadeli işlem piyasasına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ile spot piyasasının fiyat keşfi için birincil pazar olduğunu belirlenmiştir. Ahmad (2016), Toda-Yamamoto Granger Nedensellik yöntemi kullanılarak yapılmış olduğu ampirik analiz ile altın fiyatlarının, Malezya altın vadeli işlem fiyatlarına neden olduğunu doğrulamaktadır.

Joseph vd. (2014) 3 Ocak 2008 ve 31 Aralık 2012 dönemine ait günlük verileri kullanarak, Hindistan emtia borsalarında (MCX ve NCDEX) altın vadeli işlem piyasasından altın spot piyasasına doğru tek yönlü ilişki belirlemiştir. Bu durumun vadeli işlem piyasalarının güçlü fiyat keşfi fonksiyonuna sahip olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Ordu-Akkaya vd. (2019) vadeli işlem piyasası ile spot piyasa arasındaki oynaklık yayılımını 29 Ağustos 1997 ve 17 Ekim 2017 dönemine ait günlük verileri kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda altın vadeli işlem piyasasından spot piyasaya doğru tek yönlü bir oynaklık yayılımı belirlenmiştir.

Jerry Ho vd. (2010) New York altın fiyat ve vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi Ocak 1998'den Eylül 2006 dönemine ait aylık verilerle, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve Granger nedensellik testi kullanarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarında, altın vadeli işlemler ile altın fiyatları arasında entegrasyon olduğunu, yani altın vadeli işlemler ile altın fiyatlar arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca Altın fiyatları ile altın vadeli işlemler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. New York altın spot ve vadeli işlem piyasaları arasında entegrasyon olması bu piyasaların karşılıklı etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Jena vd. (2019) çalışmasında 06/05/2005–30/11/2017 döneminde ait altın vadeli işlemlerden spot piyasaya doğru asimetric ve tek yönlü nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Kirkulak-Uludağ ve Lkhamazhapov (2016) Rusya spot ve vadeli altın piyasaları arasındaki oynaklık yayılma etkisini 2008-2013 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak araştırmıştır. Analiz sonucunda piyasalar arasında yüksek oynaklık yayılımı olduğu görülmüştür. Ve Rus altın vadeli işlem sözleşmesinin riskten korunmak için çok etkili bir araç olmadığı ifade edilmiştir.

Ruan vd. (2016), 2 Ocak 1990 - 31 Aralık 2014 döneminde COMEX'te işlem gören altın fiyatlarının günlük spot ve vadeli kapanış verilerini kullanarak, altın spot ve vadeli işlem getirileri arasında yüksek korelasyon bulmuşlardır. Jena vd. (2018) çalışmasında COMEX ve LBMA'da işlem gören altın spot ve vadeli işlemler arasında farklı zaman ölçeklerinde güçlü bir etkileşim belirleyerek Ruan vd. (2016)'in yaptıkları çalışmayı desteklemişlerdir. Nath vd. (2019) altın vadeli işlemler ve spot piyasası arasında uzun dönemli bir işbirliği ilişkisi belirlemiştir. Bu çalışmaların yanında Nicola ve Palomba (2015) yaptıkları çalışmada, COMEX ve London PM altın vadeli işlem piyasası ile spot piyasa arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Literatür incelemesinde görüldüğü gibi, Türkiye altın spot ve vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye altın spot ve vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi analiz etmek bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

2. Veriler

Bu çalışmanın amacı Türkiye altın spot piyasası ile vadeli işlem piyasası arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Analizlerde altın spot piyasasını temsilen saf altın fiyatı ile vadeli işlem piyasasını temsilen saf altın fiyatına dayalı vadeli işlem sözleşmesi verileri kullanılmıştır. Çalışmada, 15.03.2013 – 31.05.2018 dönemine ait günlük fiyat verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Altın vadeli işlem sözleşmesine ait ulaşılabilen veriler, 15.03.2013 tarihinden başladığı için veri dönemi bu tarihten başlatılmıştır. Veri döneminin 31.05.2018 tarihinde bitirilmesinin sebebi Merkez bankasının bu tarihten sonra verileri aylık olarak yayınlamaya başlamasıdır. Altın spot piyasası ile vadeli işlem piyasası arasında bir ilişki olup olmadığı,

değişkenlere ait günlük verilerin logaritması alınarak Eviews 9 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen değişkenler ile ilgili bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Veri Seti

Değişken Adı	Sembol	Kaynak
Spot Saf Altın Fiyatı	SAltın	TCMB
Saf Altın Vadeli İşlem Sözleşme Fiyatı	VAltın	https://tr.investing.com/

3. Metodoloji

Altın spot piyasası ile vadeli işlem piyasası arasında nedensellik ilişkisini ölçmek için, ilk önce piyasalar arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığı Johansen eşbütünleşme testi ile test edilmiştir. Daha sonra piyasalar arasındaki nedensellik ilişkisi Vektör Hata Düzeltme Modeli ile araştırılmıştır.

Eşbütünleşme uzun dönemde değişkenlerin beraber hareket etmesini ifade eder. Tüm serilerin aynı düzeyde durağan olmaları durumunda, eşbütünleşme yöntemleri ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı test edilir. Bu çalışmada, seriler arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin varlığı, Johansen (1988) ve Johansen & Juselius (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme yöntemine göre araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi, Sims (1980) tarafından geliştirilen, vektör otoregresyon modeli (VAR) analizine dayanmaktadır. k gecikmeli VAR modeli aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Brooks, 2008).

$$y_t = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_k y_{t-k} + u_t \quad (1)$$

Johansen & Juselius (1990) testini kullanmak için VAR modelinin hata düzeltme modeline (VECM) dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu dönüşüm yapıldığından VECM modeli şu şekildedir;

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-k} + \Gamma_1 \Delta y_{t-1} + \Gamma_2 \Delta y_{t-2} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta y_{t-(k-1)} + u_t \quad (2)$$

Γ ve Π katsayılar matrislerini ifade etmektedir. Katsayı matrisi Π uzun dönem ilişki ile ilgili bilgiyi içermektedir. Johansen & Juselius eşbütünleşme yönteminde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ve eşbütünleşik vektörünün sayısını ortaya koymak için iz testi istatistiği ve maksimum özdeğer testi istatistiği olmak üzere iki farklı test istatistiği geliştirilmiştir. Bu test istatistikleri aşağıdaki gibidir;

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^g \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (3)$$

$$\lambda_{max}(r, r+1) = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1}) \quad (4)$$

Eşbütünleşme vektör sayısı r ile gösterilmektedir. İz test istatistiği r kadar eşbütünleşme ilişkisini, maksimum özdeğer test istatistiği ise r+1 kadar eşbütünleşme ilişkisini araştırmaktadır (Brooks, 2008).

Engle ve Granger (1987)’a göre değişkenler arasında eşbütünleşme bulunması durumunda, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Değişkenlerin birinci farklarında durağan ve bütünleşme dereceleri I(1) olması nedensellik analizi için vektör hata düzeltme modelinin (VECM) kullanılabilmesine imkan sağlamaktadır. VAR modelinde olası nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için değişkenlerin her birinin bağımsız değişken olarak kullanıldığı VECM modeline hata düzeltme terimlerinin (ECT) dahil edilmesi gerekmektedir. Vektör hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Charemza ve Deadman, 1993: 51-55).

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta Y_{t-1} + \phi ECM_{t-1} + u_{1t} \quad (5)$$

$$\Delta X_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{2i} \Delta Y_{t-1} + \phi ECM_{t-1} + u_{2t} \quad (6)$$

Modelde, ECM hata düzeltme terimini göstermektedir. Hata düzeltme teriminin önündeki katsayı, negatif, sıfır ile eksi bir arasında değer alması ve istatistiksel açıdan anlamlı olması beklenir. Çünkü bu durumda, değişkenler arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olacağı ifade edilmektedir. Aynı zamanda ECM katsayısının negatif değerli ve istatistiksel olarak anlamlı olması seriler arasındaki kısa dönemli sapmaların uzun dönemde ortadan kalktığını ve serilerin uzun dönemde birlikte dengeye geldiklerini göstermektedir.

4. Analiz ve Bulgular

Altın spot ve vadeli fiyat serileri arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle serilerin durağan olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Durağanlık analizi için, Dickey and Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) birim kök testi ve Phillips Perron (1990) tarafından geliştirilen PP (Phillips-Perron) birim kök testi kullanılmıştır. Fiyat serileri için sabit terim ile sabit terim ve trend terimlerinin bulunduğu regresyon modelleri için birim kök testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Seriler	Seviye	Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi		Philips-Perron (PP) Testi		Durağanlık Düzeyi
		Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	
SAltın	Düzye	1.301601(0)	-2.240056(0)	1.250588(7)	-2.352860(9)	I(1)
	Fark	-34.45048(0)***	-34.55569(0)***	-34.45289(8)***	-34.53630(6)***	
VAltın	Düzye	1.246147(0)	-2.277356(0)	1.186583(3)	-2.350103(7)	I(1)
	Fark	-14.03915(5)***	-14.19973(5)***	-34.28330(5)***	-34.40616(2)***	
Kritik Değerler						
%1		-3.435207	-3.965175	-3.435207	-3.965175	
%5		-2.863573	-3.413298	-2.863573	-3.413298	
%10		-2.567902	-3.128676	-2.567902	-3.128676	

Not: *** değeri %1 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler, ADF için Akaike istatistik bilgi kriterine; PP için çekirdek (kernel) yöntemi "Barlettkernel" ve bant genişliği (bandwith) "Newey West bandwith" yöntemine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Philips-Perron) testlerinde H_0 (temel hipotez) serinin birim köke sahip olması yani durağan olmaması biçiminde kurulmaktadır. ADF test istatistiği için elde edilen t değerlerinin mutlak değerlerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin kritik değerlerinin mutlak değerlerinden küçük olması dolayısıyla fiyat serilerinin birim köke sahip olduğu yani fiyat serilerinin düzey değerlerinde durağan olmadıkları görülmektedir. Phillips Perron test istatistiği de ADF test istatistiğini destekler sonuçlar vermektedir. Düzey değerlerinde durağan olmayan fiyat serilerinin birinci farklarında birim köke sahip olmadığı yani bütünleşme derecelerinin I(1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.1. Eşbütünleşme Analizi

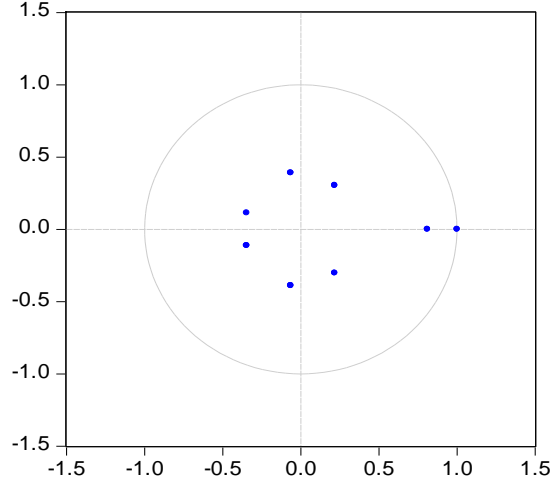
Fiyat serilerin aynı dereceden bütünleşik olmaları uzun dönemde her zaman birlikte hareket ettikleri anlamına gelmemektedir. Fiyat serilerinin birinci farklarında durağan oldukları belirlendikten sonra seriler arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin varlığı, Johansen (1988) ve Johansen & Juselius (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme yöntemine göre araştırılmıştır. Eşbütünleşme testi yapılabilmesi için modelde kullanılan değişkenlerle kısıtsız bir VAR modeli tahmin edilerek modelin gecikme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Uygun gecikme sayısı belirlenmesinde ise; LR (Likelihood Ratio), FPE (Final Prediction error), AIC (Akaike Information Criteria), SC (Schwarz) ve HQ (Hannan Quinn) kriterlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 3. VAR Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-16876.55	NA	9.16e+08	26.31106	26.31910	26.31408
1	-12468.64	8795.199	955791.0	19.44605	19.47017	19.45510
2	-12397.83	141.0680	861257.0	19.34190	19.38210	19.35699
3	-12380.02	35.41669	842920.3	19.32038	19.37665*	19.34151*
4	-12373.81	12.34775*	840011.8*	19.31692*	19.38928	19.34409
5	-12371.39	4.791771	842088.1	19.31939	19.40782	19.35259
6	-12370.08	2.588563	845630.3	19.32359	19.42810	19.36283
7	-12365.56	8.935851	844944.7	19.32278	19.44336	19.36805
8	-12362.95	5.160521	846771.9	19.32494	19.46160	19.37625

Tahmin edilen VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu FPE, LR ve AIC kriterlerine göre 4 fakat SC ve HQ kriterlerine göre 3'tür. AIC kriteri baz alınarak, 4 gecikme uzunluğu için tahmin edilen VAR modelinin birim kök içerip içermediğine ilişkin olarak AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumuna bakılmıştır. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin hepsinin birim çemberin içinde yer aldığını gösteren aşağıdaki şekilden anlaşılabilir. Ters köklerin birim çember içerisinde yer alması, tahmin edilen modelin durağan bir yapı sergilediğini ortaya koymuştur.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 1. SALTın-VAItın Modeli AR Karakteristik Polinomlarının Ters Kökleri

Altın spot ve vadeli fiyatlar arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit etmek için Johansen eşbütünlük testi (Johansen, 1988; Johansen ve Juselius, 1990) kullanılmıştır. Belirlenen gecikme uzunluğu ile yapılan eşbütünlük testi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

Hipotez	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	99.92757	15.49471	0.0001

$r \leq 1$	2.152206	3.841466	0.1424
Hipotez	Max-Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	97.77536	14.26460	0.0000
$r \leq 1$	2.152206	3.841466	0.1424

Tablo 4 incelendiğinde, Johansen eşbütünleşme testi sonucu elde edilen maksimum özdeğer ve iz istatistiklerine göre, H_0 hipotezi red edilmekte yani en az bir eşbütünleşme vektörü olduğunu öngören hipotez %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Bu sonuçlara göre, analiz dönemi içerisinde, altın spot ve vadeli fiyat değişkenleri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin geçerli olduğundan söz etmek mümkündür.

4.2. Hata Düzeltme Modeli

Eşbütünleşme analizi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermesine rağmen, Granger nedenselliğinin yönü ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Altın spot ve vadeli fiyat serileri arasındaki nedensellik ilişkisi ve ilişkinin yönü, Engle & Granger (1987) tarafından önerilen Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile araştırılmıştır. VECM modeline göre bağımlı değişkendeki değişimleri, açıklayıcı değişkenlerdeki değişimler ile hata düzeltme katsayısının gecikmeli bir fonksiyonu olarak aşağıdaki gibi modellemek mümkündür.

$$\Delta ASpot_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta ASpot_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta AVadeli_{t-i} + \psi_1 ECM_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (7)$$

$$\Delta AVadeli_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta AVadeli_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{2i} \Delta ASpot_{t-i} + \psi_2 ECM_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (8)$$

Değişkenler arasında uzun dönem denge varsayımı vardır ve kısa dönemde bu uzun dönem dengesinden sapmalar olur. Uzun dönemde bu sapmaların ne kadarlık sürede yok olacağı Vektör Hata Düzeltme Modeli ile belirlenmektedir. Hata Düzeltme modelinde yer alan ECM hata düzeltme terimini göstermektedir. Hata düzeltme teriminin önündeki katsayı negatif, sıfır ile eksi bir arasında değer alması ve istatistiksel olarak anlamlı olması değişkenler arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 1'e ne kadar yakınsa uzun dönem dengesi o kadar kısa zamanda yakalanır vektör hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Hata Düzeltme	D(ASPOT)	D(AVADELİ)
CointEq1	-0.202238	0.000132
	(0.03958)	(5.1E-05)
	[-5.10988]	[2.56616]

Altın spot fiyatları bağımlı değişken iken hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum Altın spot ve vadeli fiyatlar arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı 0,202238 bulunmuştur. Buna göre Altın spot piyasasında kısa zamanda meydana gelen sapmaların her gün yaklaşık 0,202238 kadarı yok olur. Yani bu sapmalar $1/ECM = 1/0,202238$ yaklaşık 5 günde tekrar uzun dönem dengesine ulaşacaktır. Altın vadeli işlem fiyatları bağımlı değişken iken, hata düzeltme katsayısı pozitif değerlidir.

Altın spot ve vadeli işlem piyasası arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü araştırmak amacıyla Vektör hata düzeltme modeline Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Nedensellik testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. VECM Granger Nedensellik Testi

Değişkenler	Ki-Kare	Olasılık	Nedenselliğin Yönü
Altın Spot piyasası Altın Vadeli İşlem Piyasasının Granger nedeni değildir.	8.588169	0.0723	↔
Altın Vadeli İşlem Piyasası Altın Spot Piyasasının Granger nedeni değildir.	143.0497	0.0000	

Tablo 6 incelendiğinde, altın spot piyasasının altın vadeli işlem piyasası üzerinde Granger nedenselliğe sahip olmadığı boş hipotezi ve %1’de red edilmektedir. Aynı şekilde, altın vadeli işlem piyasasının altın spot piyasası üzerinde Granger nedenselliğe sahip olmadığı boş hipotezi ve %10’da red edilmektedir. Granger nedensellik testi sonuçları altın spot ve vadeli işlem piyasası arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasındaki ilişkiyi tespit etmek, altın tedarikçileri, tüketicileri, yatırımcıları ve portföy yöneticileri açısından oldukça önemli bir husustur. Bu çalışmada altın spot piyasa ile altın vadeli işlem piyasası arasındaki ilişki 15.03.2013 – 31.05.2018 dönemine ait günlük fiyatlar kullanılarak araştırılmıştır. Piyasalar arasındaki ilişkiyi incelemek için fiyat serilerinin durağan olup olmadığı test edilmesi gerekmektedir. ADF ve PP birim kök testleri sonucunda altın spot ve vadeli fiyat serilerinin düzey değerlerinde durağan olmadıkları görülmüştür. Serilerin birinci farkları alındığında durağan oldukları yani bütünleşme derecesi 1(1) olarak belirlenmiştir. Fiyat serilerinin aynı dereceden bütünleşik olmaları uzun dönemde her zaman birlikte hareket ettikleri anlamına gelmemektedir.

Aynı derece bütünleşik olan altın spot ve vadeli işlem fiyatları arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit etmek için Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi sonucu, analiz dönemi içerisinde, piyasalar arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç Srinivasan ve Deo (2009) ile Jerry Ho (2010)’nun yaptıkları çalışmanın eşbütünleşme testi sonuçlarını desteklemektedir. Seriler arasında eşbütünleşme bulunduğu için nedensellik testi VECM modeli kullanılarak yapılmıştır. VECM modeline göre altın spot ve vadeli işlem piyasası arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Altın spot piyasası ve altın vadeli işlem piyasası arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için Vektör Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Nedensellik testi sonucunda altın spot piyasası ile altın vadeli işlem piyasası arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Çalışmanın piyasalar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu gösteren bulgular Jeeriy Ho (2010), Ryoo ve Smith (2004), Srinivasa (2009), Ersoy ve Bayraktaroğlu (2013), Özdemir (2017) ve Özdemir ve Kula (2017)’in literatürde ortaya koydukları ampirik bulgularla örtüşmektedir. Bu sonuçlar piyasaların birbiri ile entegre olduğunu ve karşılıklı bilgi akışının sağlandığını göstermektedir. Bu durumda vadeli işlem piyasasının fiyat keşfi ve riskten korunma işlevini Türkiye piyasaları için yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

Portföy yöneticileri, tedarikçiler ve tüketiciler, riskten korunma stratejilerini belirlerken elde ettiğimiz tüm sonuçları dikkate alabilirler. Portföy yöneticileri, karlılıklarını maksimum risklerini ise minimum yapmak için çalışırlar. Altın oynaklığı en az olan bir varlık olmasına rağmen risk taşımaktadır. Portföy yöneticileri, portföylerini oluştururken altın ve altın vadeli işlem sözleşmelerini beraber değerlendirerek risklerini minimum düzeyde tutabilirler. Altın üretici ve tüketicileri, alım satım kararları alırken altın vadeli işlem piyasasındaki fiyatları takip ederek doğru zamanda doğru kararlar alabilirler. Altın spot ve vadeli işlem piyasasının karşılıklı olarak etkileşim içerisinde olması, hangi piyasanın diğerini daha önce etkilediği konusu karşımıza çıkmaktadır. Gelecekte araştırmalar için, hangi piyasanın öncül veya ardıl olduğu araştırmak ilginç olacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, N. (2016). Price discovery role and causal relationship between Malaysian gold futures prices and spot gold prices. *Advanced Science Letters*, 22, 4099-4103.
- Brooks, C. (2008). *Introductory econometrics for finance*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Charemza, W.W. & Deadman, D.F. (1993). *New directions in econometric practice: general to specific modelling cointegration and vector autoregression*, Cambridge, Aldershot, Hanst: Edward Elgar Publishing Limited.
- Dickey, D., and Fuller, W.A. (1979). Distributions of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *The American Statistical Association*, 74, 423-431.

- Engle, R.F., & Granger, C.W.J. (1987). Cointegration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Ersoy, E. ve Bayrakdaroğlu, A. (2013). İMKB 30 endeksi ile VOB-İMKB 30 endeks vadeli işlem sözleşmeleri arasındaki öncül-ardıl ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(1), 26-40.
- Fuangkasem, R., Chunchinda, P. & Nathaphan, S. (2014). Information transmission among world major gold futures markets: evidence from high frequency synchronous trading data. *Journal of US-China Public Administration*, 11(3), 255-269.
- İşeri, M. ve Kaçmaz, M. (2016). 2005-2015 Yılları arasında BİST30 endeksi ve BİST30 endeks vadeli işlem sözleşmeleri arasındaki nedensellik (öncül-ardıl) ilişkisinin irdelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(615), 9-21.
- Jena, S.K., Tiwari, A.K., Hammoudeh, S. & Roubaud, D. (2019). Distributional predictability between commodity spot and futures: Evidence from nonparametric causality-in-quantiles tests. *Energy Economics*, 78, 615-628.
- Jena, S.K., Tiwari, A. K. & Roubaud, D. (2018). Comovements of gold futures markets and the spot market: A wavelet analysis. *Finance Research Letters*, 24, 19-24.
- Jerry Ho, W., Wang, Y. & Liou, G. (2010). The interactive relationship among international gold indices, gold futures and the overall economy. *African Journal of Business Management*. 4(9), 1903-1915.
- Johansen, J. (1988). Statistical Analysis of Cointegrating Vectors. *Economic Dynamics and Control*, 12, 231-54.
- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with application to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- Joseph, A., Sisodia, G. & Kumar Tiwari, A. (2014). A frequency domain causality investigation between futures and spot prices of Indian commodity markets. *Economic Modelling*, 40, 250-258.
- Kasman, A. ve Kasman, S. (2008). The impact of futures trading on volatility of the underlying asset in the Turkish stock market. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 387, 2837-2845.
- Kirkulak-Uludağ, B. ve Lkhamazhapov, Z. (2016). The volatility dynamics of spot and futures gold prices: Evidence from Russia. *Research in International Business and Finance*, 38, 474-484, DOI: 10.1016/j.ribaf.2016.07.003.
- Kolb, R.W. & Overdahl, J.A. (2007). *Futures, options and swaps*, USA: Blackwell Publishing.
- Korkmaz, T., Çevik, E.İ. ve Uygurtürk, H. (2017). Spot ve vadeli piyasalar arasında risk durumunda nedensellik ilişkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 737-756, DOI:10.17218/hititsosbil.305741.
- Lafuente-Luengo, J. A. (2009). Intraday realised volatility relationships between the S&P 500 spot and futures market. *Journal of Derivatives & Hedge Funds*, 15(2), 116-121.
- Lin, H., Chiang, S. & Chen, K. (2008) The dynamic relationships between gold futures markets: evidence from COMEX and TOCOM. *Applied Financial Economics Letters*, 4(1), 19-24, DOI: 10.1080/17446540701262868.
- Nath, G., Dalvi, M., Pawaskar, V., Rajaram S. & Pacheco, M. (2019). An empirical analysis of efficiency in the Indian gold futures market, *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 12(3), 240-269, DOI:10.1080/17520843.2019.1604556.
- Nicolau, M. & Palomba, G. (2015). Dynamic relationships between spot and futures prices. The case of energy and gold commodities. *Resources Policy*, 45, 130-143.
- Ordu-Akkaya, B.M., Uğurlu-Yıldırım, E. ve Soytaş, U. (2019). The role of trading volume, open interest and trader positions on volatility transmission between spot and futures markets. *Resources Policy*, 61, 410-422.
- Özdemir, L. (2017). Vadeli işlem piyasası ile hisse senedi piyasa oynaklığı arasındaki ilişki: İzmir vadeli işlem ve opsiyon borsası üzerine bir uygulama. *The Journal of Academic Social Science*, 5(44), 171-189.
- Özdemir, L. ve Kula, V. (2017). Döviz piyasa oynaklığı ile vadeli işlem piyasası arasındaki nedensellik ilişkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 9(3), 618-636, DOI: 10.20491/isarder.2017.315
- Pavabutr, p. & Chaihetphon, P. (2010). Price discovery in the Indian gold futures market. *Economic Finance*, 34, 455-467.
- Perron, P. (1990). Testing for a unit root in a time series with a changing mean. *Journal of Business and Economic Statistics*, 8, 153-162.

- Pok, W.C. & Poshakwale, S. (2004). The impact of the introduction of futures contracts on the spot market volatility: the case of Kuala Lumpur Stock Exchange. *Applied Financial Economics*, 14, 143-154.
- Ruan, Q., Huang, Y. & Jiang, W. (2016). The exceedance and cross-correlations between the gold spot and futures markets. *Physica A*, 463,139-151, DOI: 10.1016/j.physa.2016.07.021
- Ryoo, H.J. & Smith, G. (2004). The impact of stock index futures on the Korean stock market. *Applied Financial Economics*, 14, 243-251.
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48, 1, 1-48.
- Srinivasan, P. (2009). An empirical analysis of price discovery in the NSE spot and futures markets of India, *IUP Journal of Applied Finance*, 15(11), 24-36.
- Srinivasan, K. & Deo, M. (2009). The temporal lead-lag and causality between spot and futures markets: evidence from multi commodity exchange of India. *International Review of Applied Financial Issues and Economics*,1(1), 74-82.
- Tse, Y.K. & Chan, W.S. (2010). The lead-lag relation between the S&P 500 spot and futures markets: an intraday-data analysis using a threshold regression model. *The Japanese Economic Review*, 61(1), 133-144.

Extended Abstract

Aim and Scope

Gold plays a vital role in short and long term investment decisions for portfolio managers. For this reason, it has become very important for investors to estimate the price. At the same time, investors are evaluating futures markets in order to protect themselves from risks arising from fluctuations in gold prices and to manage the risk better. Futures markets play two important roles, hedging and price discovery. The price discovery role of the futures markets and the opportunity to reduce certain risks increase the importance of researching the relationship between the spot and futures markets. The majority of the studies analyzing the relationship between the markets dealt with the stock and foreign exchange markets. The purpose of this study is to determine whether there is a relationship between the Gold spot market and the Gold futures market.

Methods

In this study, the relationship between Turkey gold spot and futures market was investigated using daily data for the period between 15.03.2013 and 31.05.2018. Whether there is a long term relationship between the two markets is tried to be determined by the Johansen Cointegration test. In addition, whether there is a causal relationship between the markets was investigated using the Vector Error Correction Model (VECM).

Findings

The Johansen cointegration test was used to determine the existence of a long-term relationship between equally integrated gold spot and futures prices. The result of the Johansen cointegration test shows that a long-term equilibrium relationship is valid between the markets. The causality test was carried out using the VECM model as there is cointegration between the series. According to the VECM model, it has been determined that there is a long-term causality relationship between the gold spot and futures market. Granger causality test based on the Vector Error Correction Model was used to determine the direction of the causal relationship between the gold spot market and the gold futures market. As a result of the causality test, a bidirectional causality relationship has been determined between the gold spot market and the gold futures market.

Conclusion

Portfolio managers, suppliers and consumers can take into account all the results we have achieved in determining hedging strategies. Portfolio managers work to maximize their profitability and minimum risks. Although gold is the least volatile asset, it carries risks. Portfolio managers can keep their risks to a minimum by evaluating gold and gold futures contracts together while creating their portfolios. Gold producers and consumers can make the right decisions at the right time by following the prices in the gold futures market while making trading decisions. The mutual interaction of the gold spot and futures market reveals the issue of which market has previously affected the other. For future research, it will be interesting to investigate which market is the premise or successor.

Performans Değerlendirme Sisteminden Duyulan Çalışan Memnuniyeti ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkide İş Tatmininin Aracılık Rolü¹

The Mediating Role of Job Satisfaction in the Relationship between Employee Satisfaction with the Performance Evaluation System and Organizational Citizenship Behavior

Salih Dursun², Ahmet Gökçe³, Sevinç Aytas⁴

Öz

Çalışanların uygulanan performans değerlendirme sistemi ile ilgili memnuniyeti performans değerlendirme sürecinin etkinliği üzerinde önemli rol oynayan kavramlardan biridir. Çalışanların performans değerlendirme sisteminden duydukları memnuniyet, çalışanların işleriyle ilgili tutum ve davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı da, çalışanların performans değerlendirme sisteminden memnuniyetlerinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi ile bu etkide iş tatmininin aracılık rolünü incelemektir. Çalışmanın örneklemini bir firmada çalışan 160 kişi oluşturmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre performans değerlendirme sisteminden duyulan çalışan memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları iş tatmininin performans değerlendirme memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki de aracılık etkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Performans değerlendirme memnuniyeti, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı

Abstract

Employees' satisfaction with the performance evaluation system is one of the variables that play a significant role in the effectiveness of the performance evaluation process. Their satisfaction may have an impact on the employees' attitudes and behaviors concerning their jobs. Thus, this study aims to examine the effect of employee satisfaction on organizational citizenship behavior and the mediating role of job satisfaction in this effect. The study sample consists of 160 employees working in a company. According to the results, there is a positive relationship between employee satisfaction with the performance evaluation system and organizational citizenship behavior. In addition, the results of the research show that job satisfaction has a mediating effect in the relationship between performance evaluation satisfaction and organizational citizenship behavior.

Keywords: Performance evaluation satisfaction, job satisfaction, organizational citizenship behavior

Submitted: 03 / 03 / 2020

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Salih DURSUN danışmanlığında Sevinç AYTAŞ tarafından hazırlanan "Performans Değerlendirme Memnuniyetinin Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Uygulama" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sdursun@ktu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8597-3340

³ Dr. Öğr. Üye., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, ahmet.gokce.12@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7643-0563

⁴ sevinc_aytas_61@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8643-4712

Giriş

Performans değerlendirme, günümüz insan kaynakları yönetimi sisteminin önemli ve merkezi fonksiyonlarından birini oluşturmaktadır. Performans değerlendirme sisteminden elde edilen sonuçlar, çalışanların işleriyle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen, terfi, seçim kararları, ücret artışları, eğitim ve çalışanlarla ilgili diğer kararların verilmesinde önemli bir girdi olarak kullanılmaktadır (Mount, 1984: 271; Cawley vd., 1988; Erdoğan vd., 2001: 205). Ayrıca bu sonuçlar, çalışanların mevcut performansının geliştirilmesi ve çalışan performansını olumsuz etkileyen zayıflıkların fark edilmesine yönelik önemli bir geribildirim aracıdır (Riggio, 2014: 129). Bu nedenle, uygun ve etkin performans değerlendirme sistemlerinin oluşturulması çalışmaları, araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmektedir (Dulebohn ve Ferris, 1999: 288; Erdoğan vd., 2001: 205).

Performans değerlendirme çalışmalarının önemli bir kısmı değerlemenin konusu olan kişilerin görüş ve algıları üzerine odaklanmak yerine, değerlendirme ve değerlendirme araçlarının geçerlilik ve güvenilirlikleri üzerine odaklanmaktadır (Cook ve Crossman, 2004: 527). Diğer taraftan, yapılan çalışmalar performans değerlendirilen çalışanların düşünce ve algıları gibi bilişsel süreçlerin, çalışan tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Örneğin, Brown, Hyatt ve Benson (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, düşük kaliteli performans değerlendirme deneyimi olan çalışanların, iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarının azaldığı ve işten ayrılma niyetlerinin arttığı tespit edilmiştir. Bir diğer çalışma da (Poon, 2003), örgütte uygulanan performans değerlendirme politikalarının, çalışan algıları, iş tatmini ve kurumdan ayrılma niyetini etkilediğini göstermektedir. Su ve Baird (2017) yaptıkları araştırmada ise, performans değerlendirme sistemi ile işle ilgili tutumlar arasındaki ilişkileri incelemiştir. Su ve Baird (2017) tarafından elde edilen sonuçlara göre, performans değerlendirmede iletişim, adalet ve açıklık ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, performans değerlendirme sistemine güven ile işle ilgili stres arasında negatif ilişki bulunmuş olup, performans değerlendirme adaleti ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Son yıllarda ise, çalışanların performans değerlendirme süreciyle ilgili adalet algısı ve performans değerlendirme memnuniyeti gibi konular üzerine artan bir ilginin olduğu görülmektedir. Bu ilginin artmasında şüphesiz bu algı ve tutumların, çalışanların işleri ve kurumlarıyla ilgili tutum ve davranışlarını etkilemesi önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı ise, performans değerlendirme sisteminden duyulan çalışan memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide iş tatmininin aracılık etkisini incelemektir.

1.Kavramsal Çerçeve ve Hipotezler

1.1. Performans Değerlendirme Sisteminden Duyulan Çalışan Memnuniyeti

Performans değerlendirme sürecinden duyulan çalışan memnuniyeti, performans değerlendirme sürecinin etkinliği üzerinde önemli rol oynayan kavramlardan biridir (Yumuşak, 2008: 46). Performans değerlendirme memnuniyeti genel olarak başlıca üç şekilde kavramsallaştırılmaktadır (Keeping ve Levy, 2000: 709):

- değerlendirme görüşmesi veya oturumundan memnuniyet,
- değerleme sistemi ile ilgili memnuniyet ve
- performans puanlarından memnuniyet

Bu çalışmada da performans değerlendirme memnuniyeti yukarıda sayılan üç süreci de kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Diğer taraftan, literatürde performans değerlendirme memnuniyeti pek çok yönü ile incelenmiştir. Bu araştırmaların önemli bir kısmı performans değerlendirme memnuniyetini etkileyen değişkenlerle ilgilidir. Bu yönde yapılan araştırmalara bakıldığında, performans değerlendirme memnuniyetini etkileyen önemli değişkenlerden birinin performans değerlendirme ile ilgili adalet algısı olduğu görülmektedir. Yapılan bir çok araştırma, çalışanların performans değerlendirme sisteminin adil olduğunu (prosedürel, dağıtımsal ve etkileşimsel adalet) düşündüklerinde performans değerlendirme memnuniyetlerinin arttığını göstermektedir (Çakmak ve Biçer, 2006; Tan ve Çetin, 2011; Dusterhoff vd., 2014; Lira, 2014; İşleyen, 2014; Kayapalı ve Narabey, 2016). Palaiologos ve arkadaşları (2010) ise, örgütsel adalet boyutlarının (dağıtımsal, prosedürel ve etkileşimsel adalet) performans değerlendirmenin farklı boyutlarının memnuniyeti (değerlendirme puanından memnuniyet, değerlendiriciden memnuniyet, değerlendirme geri bildiriminden memnuniyet, değerlendirme kriterlerinden memnuniyet) üzerindeki etkisini incelemiştir. Örgütsel adaletin alt boyutlarından olan etkileşimsel adaletin, özellikle değerlendiriciden memnuniyet üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken, prosedürel adaletin değerlendirme puanı ve değerlendirme geri bildirimini üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Sallah vd. (2013) yaptıkları çalışmada ise, performans değerlendirme memnuniyetinin, performans değerlendirme adaleti algısı ile örgütsel bağlılık arasında aracı etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Bazı araştırmalar ise, performans değerlendirme sürecine çalışan katılımının, performans değerlendirme sistemi ve performans değerlendirme oturumundan duyulan memnuniyeti arttırdığını göstermektedir (Cawley vd., 1998).

Performans değerlendirme memnuniyeti ile ilgili yapılan bazı araştırmalar ise, performans değerlendirme memnuniyeti veya memnuniyetsizliğinin sonuçları üzerinedir. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında, performans değerlendirme memnuniyetinin, işten ayrılma niyetini azalttığı (Ahmed vd., 2010; Fakhimi ve Raisy, 2013), iş motivasyonu ve iş performansını arttırdığı (Fakhimi ve Raisy, 2013; Weerakkody ve Mahalekamge, 2013); diğer yandan, performans değerlendirme memnuniyetsizliğinin, üretim karşıtı iş davranışlarına yol açtığı görülmektedir (Aleassa, 2014).

1.2. Performans Değerlendirme Memnuniyeti ve Örgütsel Vatandaşlık

Örgütsel vatandaşlık davranışı terimi ilk kez Dennis Organ ve meslektaşları tarafından 1980'li yıllarda kullanılmaya başlayan bir terimdir (Podsakoff vd., 2000: 513). İlerleyen yıllarda örgütsel vatandaşlık davranışı, psikoloji ve yönetim alanlarında önemli bir yapı haline gelmiş ve literatürde büyük ilgi görmüştür (Foote ve Thang, 2008: 934). Organ'a (1988:4) göre örgütsel vatandaşlık davranışı, resmi ödül sistemi tarafından doğrudan veya açıkça tanınmayan ve kuruluşun etkin işleyişini teşvik eden isteğe bağlı bireysel davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

Örgütsel vatandaşlık davranışı, ağırlıklı olarak çok bileşenli bir yapı olarak kavramsallaştırılmıştır (Weikamp ve Göritz, 2016: 2093). Bu alandaki literatüre bakıldığında, bu yapının boyutsallığı hakkında fikir birliği olmadığı görülmektedir. Yapılan bir araştırma, potansiyel olarak farklı 30 örgütsel vatandaşlık davranışı biçiminin tanımlandığını göstermiştir (Podsakoff vd., 2000: 516). Ancak literatürde örgütsel vatandaşlığın boyutları ele alınırken genellikle Organ'ın yaptığı sınıflandırma esas alınmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre örgütsel vatandaşlık davranışının *diğerkâmlık*, *vicdanlılık*, *nezaket*, *sivil erdem* ve *centilmenlik* olmak üzere beş boyutu bulunmaktadır. Bunlardan *diğerkâmlık*; iş arkadaşlarına işle ilgili konularda gönüllü bir biçimde yardım etme ve işle ilgili sorunların ortaya çıkmasını önlemeye yönelik davranışları, *vicdanlılık*; çalışanların kendilerinden beklenen rol davranışlarının ötesinde davranışlar göstermeye gönüllü olmalarını, *nezaket*; başkalarını etkileyecek kararlar almadan önce ilgili kişileri bilgilendirmeyi ve onlarla bilgi alış-verişi yapmayı, *sivil erdem*; çalışanların kurumlarını etkileyecek olaylarda sorumluluk hissetmeleri ve kurumlarındaki toplantılara düzenli ve gönüllü katılım göstermelerini, *centilmenlik*; çalışanların işle ilgili sorunları büyütmemesi ve gereksiz yere şikâyetçi olmamaları gibi davranışlarını ifade etmektedir (Basım ve Şeşen, 2006: 87; Karaman ve Aylan, 2012: 39-40).

Diğer taraftan, yapılan araştırmalar performans değerlendirme ile ilgili değişkenlerin örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Nitekim Zheng vd. (2011) araştırmasında, performans değerlendirme süreci ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Lu vd. (2018)'nin araştırmasında ise, performans değerlendirme amaçlarının örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmalardan elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, performans değerlendirme sisteminden duyulan çalışan memnuniyetinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden çalışmanın ilk hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

H₁: Performans değerlendirme sisteminden duyulan çalışan memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır.

1.3. Performans Değerlendirme Memnuniyeti ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkide İş Tatmininin Aracılık Etkisi

1.3.1. Performans Değerlendirme Memnuniyeti ve İş Tatmini İlişkisi

İş tatmini konusu uzun yıllardır araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından büyük ilgi gören konulardan biridir (Spector, 1985: 693). Literatürde iş tatmini ile ilgili yüzlerce tanım yapıldığı görülmektedir (Özpehlivan ve Acar, 2016: 3). İş tatmini, çalışanların işleri veya işlerinin farklı yönleri (ücret, yönetici ve iş arkadaşlarıyla ilişkiler, işin kendisi vb.) ile ilgili duygularını ifade etmektedir. Bu açıdan iş tatmini, bir işin özelliklerinin değerlendirmesi sonucu oluşan olumlu duyguları ifade etmektedir (Robbins ve Judge, 2012: 76). Çalışanın işine yönelik tutum ve duygularından oluşan iş tatmini (Riggio, 2014: 218), çalışanın işini veya işle ilgili yaşantılarını memnuniyet verici olarak algılamasıdır (Keser ve Güler, 2016:232). Bu açıdan iş tatmini, çalışanların hangi ölçüde işlerinden hoşlandıkları veya hoşlanmadıklarını göstermektedir (Spector, 1997: 2).

Çalışanların çalışma koşullarını değerlendirmeleri onların tutumlarına yansımakta (Hajdukova vd., 2015), bunun neticesinde oluşan iş tatmini ise, örgütsel fonksiyona etki eden olumlu ve olumsuz çalışan davranışlarına yol açmaktadır (Spector, 2007: 2). İş tatmininin çalışan tutumları ve davranışlarıyla ilgili literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, iş tatmini işten ayrılma niyetini (Hellman, 1997; Lee vd., 2017, Sökmen ve Sezgin, 2017) ve iş stresini azaltmakta (Rahman ve Sen, 1987), çalışanların sağlık, mutluluk, öznel iyi oluş ve özsaygılarını olumlu yönde etkilemekte (Satuf vd., 2016), örgütsel bağlılığı (Altınöz vd., 2012; Pelenk, 2017) ve örgütsel vatandaşlık davranışını arttırmakta (Zeinabadi, 2010; Mert, 2010) ve sonuç olarak iş tatmini iş performansını olumlu etkilemektedir (Judge vd., 2001; Kato-Nitta ve Maeda, 2013).

Diğer taraftan, yapılan araştırmalar insan kaynakları yönetimi uygulamalarına yönelik çalışan algılarının iş tatminini etkilediğini göstermektedir (Gürbüz, 2009; Kampkötter, 2014; Nwachukwu ve Chladková, 2017). İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları içerisinde önemli bir yeri olan performans değerlendirme sistemleriyle ilgili çalışan tutumları da iş tatmini üzerinde etkili olabilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında performans değerlendirme memnuniyetinin iş tatminini olumlu etkilediği (Ahmed vd., 2010; İşleyen, 2014; Naji vd., 2015) görülmektedir. Bu kavramsal açıklamalar ışığında çalışmanın ikinci hipotezi şu şekildedir:

H₂: Performans değerlendirme memnuniyeti ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır.

1.3.2. Örgütsel Vatandaşlık ve İş Tatmini İlişkisi

Örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasındaki ilişki literatürde sıklıkla araştırılan konulardan biridir. Bu alanda yapılan araştırmalar genel olarak, örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Murphy vd., 2002; Foote ve Thang, 2008; Demirel ve Özçınar, 2009; Lambert, 2010; Weikamp ve Görizt, 2016).

Diğer taraftan bazı araştırmalar örgütsel vatandaşlığın boyutları ile iş tatmininin boyutları arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. Boyutlar arasındaki ilişkileri inceleyen araştırma bulguları ise farklılık göstermektedir. Örneğin, Tokel (2017) tarafından yapılan bir araştırmada, örgütsel vatandaşlığın boyutlarının dışsal iş tatmini (çalışanlarla olan ilişkiler, yönetim anlayışı, iş yerinin şartları, maaş ve iş garantisi vb. alanlarda işten duyulan tatmin) ile pozitif ilişki içinde olduğu, ancak örgütsel vatandaşlığın boyutlarının içsel iş tatmini (işin kendisi, işin verdiği sorumluluk vb. alanlardan tatmin) ile anlamlı bir ilişki içinde olmadığı tespit edilmiştir. Günay (2018) tarafından yapılan araştırmada ise, iş tatmininin örgütsel vatandaşlık davranışının sivil erdem, centilmenlik ve nezaket boyutlarıyla pozitif bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasındaki ilişkileri ele alan bu çalışmalar ışığında araştırmamızın üçüncü hipotezi şu şekildedir:

H₃: Örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır.

1.3.3. İş Tatmininin Aracılık Rolü

Bazı araştırmalar, performans değerlendirme süreci ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide aracılık etkisine sahip olan değişkenler üzerine odaklanmaktadır. Nitekim Zheng vd. (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, performans değerlendirme süreci ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiye duygusal bağlılığın kısmi aracılık etkisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Lu vd. (2018) araştırmasında ise, performans değerlendirme amaçlarının örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine etkisinde kurumsal kimliğin aracı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ancak, iş tatmininin aracılık etkisini inceleyen kısıtlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Ayrıca bazı araştırmalarda performans değerlendirme süreciyle ilgili değişkenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık etkisi incelenmiştir. Örneğin, Chattopadhyay (2019) çalışmasında, algılanan çaba-performans ilişkisi ile algılanan ödül-performans ilişkisinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık etkisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında araştırmamızın son hipotezi şu şekildedir:

H₄: Performans değerlendirme memnuniyetinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık etkisi vardır.

2. Yöntem

2.1. Örneklem

Çalışmanın evrenini İstanbul ilinde, gıda sektöründe faaliyet gösteren orta ölçekli bir işletme oluşturmaktadır. Bahsi geçen işletmede 350 kişi çalışmaktadır ve araştırma kapsamında herhangi bir örnekleme yöntemi kullanılmadan tam sayım yöntemiyle verilerin toplanması hedeflenmiştir. Araştırmamızın gerçekleştirildiği işletmede, 6 ayda bir olmak üzere, yılda 2 defa, çalışan performansını değerlendirmeye yönelik uygulamalar yapılmaktadır. Hazırlanan anket formu 15 Ocak 2018-20 Ocak 2018 tarihleri arasında araştırmamızın kendisi tarafından gönüllü katılımcılara uygulanmıştır. Gerçekleştirilen anketler incelendiğinde 160 çalışanın ankete gönüllü olarak katıldığı tespit edilmiş olup, ankete katılım oranı %55 olarak gerçekleşmiştir. İşletmedeki pozisyonunu yönetici olarak belirten 8 katılımcı araştırma örnekleminde çıkarılmış ve analizler 152 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %86,2'si erkek, %62,5'i bekâr ve %65,1'i üniversite mezunudur. Ayrıca katılımcıların ortalama yaşı 30,02 ±7,31 ve ortalama çalışma yılı 3,99 ±4,31 olarak hesaplanmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, veri toplama tekniği olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde demografik özellikler içeren kişisel bilgi formu (yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma yılı vb.), ikinci bölümde "Performans Değerlendirme

Memnuniyeti Ölçeği”, “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” ve “İş Tatmini Ölçeği” kullanılmıştır.

Katılımcıların performans değerlendirme sisteminden memnuniyetini ölçmek için Çakmak ve Biçer (2006) tarafından Williams ve Levy'nin (2000), Russell ve Goode'nin (1988), Jordan (1990) ve Murphy'nin (1986) çalışmalarından derlenen 4 ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert şeklinde olup (1) “tamamen katılmıyorum”, (5) “tamamen katılıyorum” gibi ifadeleri içermektedir. (Örnek madde: Örgütümüzde uygulanan performans değerlendirme yönteminden genel olarak memnunum). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,93 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların iş tatmini düzeylerini belirlemek için Minnesota İş Tatmini Ölçeği'nin kısa formu kullanılmıştır. Weiss vd. (1967) tarafından geliştirilen bu ölçeğin Türkçe uyarlaması Baycan (1985) tarafından yapılmıştır. 20 sorudan oluşan ölçek, 5'li Likert tipi (1) “tamamen katılıyorum”, (5) “tamamen katılmıyorum” şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçekte bulunan 20 sorudan 12 soru ile içsel iş tatmini, 8 soru ile de dışsal iş tatmini ölçülmektedir (Örnek madde: Yöneticimin karar vermedeki yeteneğinden memnunum). Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı genel iş tatmini için 0,91 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışlarını ölçmek için Organ (1988) tarafından ortaya konulan örgütsel vatandaşlık boyutlarıyla uyumlu, Vey ve Campbell (2004) ve Williams ve Shiaw (1999) çalışmalarından derlenen ve Basım ve Şeşen (2006) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçek kullanılmıştır. Ölçek “Diğerkâmlık” (5 ifade), “Vicdanlılık” (3 ifade), “Nezaket” (3 ifade), “Sivil Erdem” (4 ifade), “Centilmenlik” (4 ifade) olmak üzere beş temel boyuttan ve 19 ifadeden oluşmaktadır. Ayrıca ölçek 5'li Likert tipi (1) “kesinlikle katılmıyorum”, (5) “kesinlikle katılıyorum” ölçüm ile değerlendirilmiştir (Örnek madde: Yeni işe başlayan birisinin işi öğrenmesine yardımcı olurum). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Veri Analizi

Verilerin analizi SPSS 21.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin analizinde frekans dağılımı, korelasyon analizi ve güvenilirlik analizi kullanılmıştır. Aracılık etkisinin tahmin edilmesi için ise, Preacher ve Hayes (2004: 721-722) tarafından geliştirilen SPSS eklentisi kullanılmıştır. Bu programda toplam etki, doğrudan etki ve dolaylı etki puanları ile aracı değişkenin bağımlı değişken üzerindeki aracı etkisi incelenmektedir (Direktör ve Nuri, 2017: 68). Tahmin için ise 5000 yeniden örnekleme (bootstrapping) ve %95'lik güven aralığının belirlenmesi için yüzdelik hata düzeltilme tekniği (bias corrected percentile method) kullanılmıştır.

2.4. Bulgular

Değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerlerine ve korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Normal Dağılım ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	S.S.	(1)	(2)
(1) Performans Değerlendirme Memnuniyeti	2,77	1,14		
(2) ÖVD	4,11	0,66	0,234**	
(3) İş Tatmini	3,67	0,62	0,612**	0,307**

**p<0,01; SS: Standart Sapma; Ort: Ortalama; ÖVD: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Tablo 1 incelendiğinde, çalışanların performans değerlendirme memnuniyeti ortalaması 2,77; örgütsel vatandaşlık davranışı ortalaması 4,11 ve iş tatmini ortalaması 3,67 olarak tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri incelendiğinde ise, performans değerlendirme memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı ($r=,234$; $p<0,01$); ve iş tatmini ($r=,612$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ayrıca, örgütsel vatandaşlık davranışı ile iş tatmini ilişkisi incelendiğinde de pozitif yönlü anlamlı bir ilişki dikkati çekmektedir ($r=,307$; $p<0,01$).

Tablo 2, aracılık modeline ilişkin sonuçları göstermektedir.

Tablo 2. Aracılık Modeline İlişkin Sonuçlar

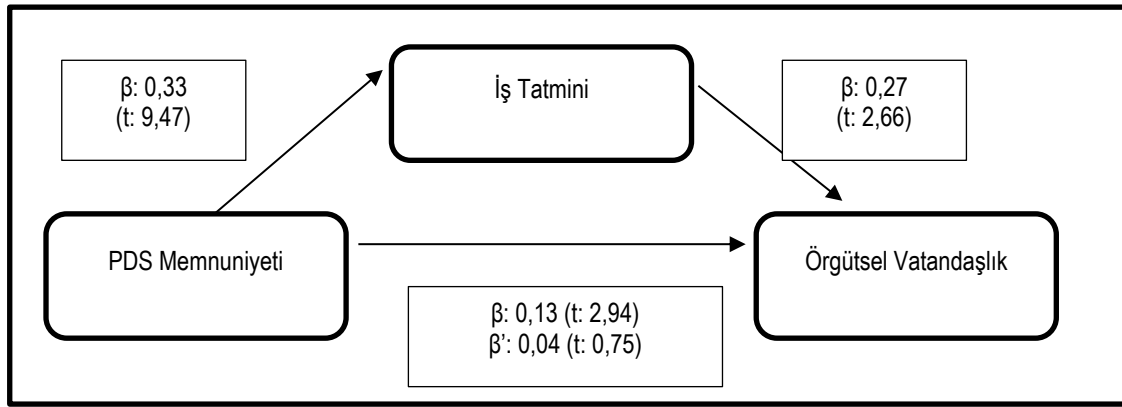
	Dolaylı etki tahmini	Dolaylı etki tahminlerinin ortalaması	Standart hata	Alt %95 güven aralığı	Üst %95 güven aralığı
İş Tatmini	0,0931	0,0938	0,0343	0,0312	0,1646

F: 8,0754 p: 0,00

R²: %8,57 Sobel Z: 2,5813

p: 0,00

Tablo 2'ye göre, kurulan model anlamlıdır (F: 8,0754; p: 0,00) ve modelin açıklama gücü %9 seviyesindedir. Ayrıca bağımsız değişkenin aracı değişken vasıtasıyla bağımlı değişken üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olup olmadığını saptamak için Sobel testi yapılmıştır. elde edilen sonuçlara göre kurulan aracılık modelindeki alt ve üst güven aralıkları *sıfır* değerini içermediği için (Karatuna ve Başol, 2017, s. 67; Serinikli, 2019, s. 591) aracılık etkisinin de anlamlı olduğu sonucuna (Alt: 0,03; Üst: 0,16) ulaşmak mümkündür (Sobel Z: 2,5813; p: 0,00).

Şekil 1. Model Sonuçları

Şekil 1, elde edilen model sonuçlarını göstermektedir. Buna göre, performans değerlendirme memnuniyetinin iş tatmini üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu (H₁) belirlenmiştir (β: 0,33; t: 9,47). Elde edilen sonuçlara göre, çalışanların performans sisteminden duydukları memnuniyette meydana gelen bir birimlik artış, çalışanların iş tatmini seviyesini 0,33 birim arttırmaktadır. Elde edilen bir diğer bulgu; performans değerlendirme sisteminden memnuniyetin örgütsel vatandaşlığı (H₂) pozitif etkilediğidir (β: 0,13; t: 2,94). Buna göre, çalışanların performans sisteminden duydukları memnuniyette meydana gelen bir birimlik artış, çalışanların örgütsel vatandaşlık seviyesini 0,13 birim arttırmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen bir diğer bulgu ise iş tatmininin örgütsel vatandaşlığı (H₃) pozitif etkilediğidir (β: 0,27; t: 2,66). Buna göre, çalışanların iş tatmini düzeyinde meydana gelen bir birimlik artış, örgütsel vatandaşlık değerini 0,27 birim arttırmaktadır. Son olarak, performans değerlendirme sisteminden duyulan çalışan memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide iş tatmininin aracılık etkisi bulunduğu (H₄) tespit edilmiştir (β: 0,04; t: 0,75 – Sobel Z: 2,5813; p: 0,00). Diğer bir ifadeyle, performans değerlendirme sisteminden duyulan memnuniyet ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki iş tatmini tam aracı role sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Performans değerlendirme, günümüz insan kaynakları yönetimi sisteminin önemli ve merkezi fonksiyonlarından birini oluşturmaktadır. Performans değerlendirme memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide iş tatminin aracılık rolünü incelemeyi amaçlayan bu araştırmada önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Öncelikle araştırma sonuçları performans değerlendirme memnuniyetinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu ışığında, *performans değerlendirme sisteminden duyulan çalışan memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır* şeklinde kurulan araştırmanın birinci hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, çalışanların performans değerlendirme sisteminden duydukları memnuniyet arttıkça, çalışanların biçimsel rol davranışlarının ötesinde kurumlarına daha fazla katkı sağlayıcı gönüllü davranışlarda bulduklarını göstermektedir. Literatürde incelendiğinde, performans değerlendirme memnuniyetinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisiyle ilgili doğrudan çalışma olmamakla beraber, performans değerlendirme süreciyle ilgili bazı değişkenlerin örgütsel vatandaşlık davranışını etkilediğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalarda,

performans değerlendirme süreci ve performans değerlendirme amaçlarının örgütsel vatandaşlık üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Zheng vd., 2011; Lu vd., 2018).

Çalışmadan elde edilen bir diğer önemli bulguda, performans değerlendirme memnuniyeti ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişkinin olmasıdır. Bu sonuca göre *performans değerlendirme memnuniyeti ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır* şeklindeki araştırmanın ikinci hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonuçların literatürde yer alan araştırma sonuçlarıyla benzer olduğu görülmektedir (Ahmed vd., 2010; İşleyen, 2014; Naji vd., 2015).

Ayrıca araştırma sonuçları örgütsel vatandaşlık ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre, araştırmanın üçüncü hipotezi olan *örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır* hipotezi doğrulanmıştır. Literatürde bu alanda yapılan araştırmalarda da genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişkinin tespit edildiği görülmektedir (Murphy vd., 2002; Foote ve Thang, 2008; Demirel ve Özçınar, 2009; Lambert, 2010; Weikamp ve Görizt, 2016).

Diğer taraftan, araştırmadan elde edilen bulgular performans değerlendirme memnuniyeti ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide iş tatmininin tam aracı etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre *performans değerlendirme memnuniyetinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık etkisi vardır* şeklindeki hipotez kabul edilmiştir. Buna göre, çalışanların performans değerlendirme sisteminden duydukları memnuniyette meydana gelen bir artış, çalışanların örgütsel vatandaşlık değerini doğrudan etkilememekte, bunun yerine çalışanların performans değerlendirme sisteminden duydukları memnuniyette meydana gelen bir artış, çalışanların iş tatmini seviyesini arttırmakta, iş tatmini seviyesi artan çalışanın da örgütsel vatandaşlık değeri yükselmektedir.

Araştırma sonuçları, çalışanların performans değerlendirme sisteminden duydukları memnuniyetin iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı gibi iş ve örgütle ilgili tutumlar üzerine etkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çalışanların performans değerlendirme sisteminden duydukları memnuniyeti arttırmak için etkin performans değerlendirme sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir. Özellikle performans değerlendirme sürecinin çalışanlar tarafından adaletli algılanması bu sistemden duyulan memnuniyeti arttırmaktadır. Performans değerlendirme sisteminde örgütsel adaleti sağlamak için ise, standardize edilmiş performans değerlendirme sistemleri uygulanmalı ve değerlendirme görüşmesi sırasında çalışanların duygularını özgürce ve rahatça ifade edebilmeleri teşvik edilmelidir (Palaiologos ve arkadaşları, 2010: 836). Ayrıca uygulanan performans değerlendirme sistemi hakkında çalışanlar bilgilendirilmelidir. Yapılan çalışmalarında gösterdiği üzere sistem hakkında bilgi sahibi olmak performans değerlendirme sisteminden duyulan memnuniyeti olumlu yönde etkilenmektedir (Çakmak ve Biçer, 2006; İşleyen, 2014).

Diğer taraftan, performans değerlendirme memnuniyetinin artırılmasında yönetici ve çalışanlar arasında ilişkiler de oldukça önemlidir. Çalışanlar genellikle performanslarının ortalamasının üzerinde olduğunu düşünmektedir (Robbins ve Judge, 2012: 571). Bu durumda performans değerlendirme sisteminden duyulan memnuniyetin çalışan ve yöneticiler arasında farklılaşmasına yol açmaktadır. Mount (1984) tarafından yapılan araştırmada performans değerlendirme sisteminin çoğu yönünden yöneticilerin çalışarlardan daha memnun olduklarını göstermektedir. Çalışan ve yönetici arasındaki bu farkın performans değerlendirme görüşmesinden memnuniyette daha belirgin olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç Pooyan ve Eberhardt (1989) çalışmasından da elde edilmiştir. Adı geçen bu araştırmada da yöneticilerin çalışarlara göre performans değerlendirme memnuniyetleri daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, performans değerlendirme sonuçlarının çalışarlara paylaşıldığı değerlendirme görüşmesi oldukça önemlidir. Performans değerlendirme sonuçlarıyla ilgili olumsuz geribildirim alma performans değerlendirme memnuniyetini olumsuz etkileyebilmekte (Culbertson vd., 2013) ve bazı durumlarda olumsuz performans değerlendirme geribildirimlerinin yöneticilere yönelik saldırgan davranışlara yol açtığı (Geddes ve Baron, 1997) görülmektedir.

Son olarak, söz konusu bu araştırmanın bazı önemli kısıtları da bulunmaktadır. Bu kısıtlardan biri araştırmanın özel sektöre ait tek bir firmada gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu açıdan farklı sektörlerde yer alan firmalar ve örneklemeler üzerinde yapılacak araştırmalar farklı sonuçlar verebilecektir. Araştırmanın bir diğer önemli kısıtı ise verilerin yalnızca anket tekniği ile toplanmış olmasıdır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda anket tekniğinin yanında odak grup görüşmeleri veya mülakat gibi nitel tekniklerin kullanılması konunun farklı boyutlarıyla ortaya koyulmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmed, A., Hussain, I., Ahmed, S. & Akbar, M. F. (2010). "Performance Appraisals Impact on Attitudinal Outcomes and Organizational Performance". *International Journal of Business and Management*, 5(10), 62-68.
- Aleassa, H. M. (2014). "Performance Appraisal Satisfaction and Counterproductive Behaviors: Direct and Moderating Effects". *International Journal of Business Administration*, 5(1), 76-89.

- Altınöz, M., Çakıroğlu, D. ve Çöp, S. (2012). "The Effect of Job Satisfaction of the Talented Employees on Organizational Commitment: A Field Research". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58, 322-330.
- Bakotić, D. (2016). "Relationship Between Job Satisfaction and Organisational Performance". *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 118-130.
- Basım, H. N. ve Şeşen, H. (2006). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61(4), 83-102.
- Cawley, B.D., Keeping, L.M. & Levy, P. E. (1998). "Participation in the Performance Appraisal Process and Employee Reactions: A Meta-Analytic Review of Field Investigations", *Journal of Applied Psychology*, 83(4), 615-633.
- Chattopadhyay, R. (2019). "Impact of Forced Distribution System of Performance Evaluation on Organizational Citizenship Behaviour". *Global Business Review*, 20(3), 826-837.
- Culbertson, S.S., Henning, J. B. & Payne, S.C. (2013). "Performance Appraisal Satisfaction: The Role of Feedback and Goal Orientation". *Journal of Personnel Psychology*, 12(4), 189-195.
- Çakmak, A.F. ve Biçer, İ.H. (2006). "Performans Değerleme Sisteminden Duyulan Memnuniyeti Etkileyen Unsurlar". *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 3-14.
- Demirel, Y. ve Özçınar, M.F. (2009). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Tatmini Üzerine Etkisi: Farklı Sektörlere Yönelik Bir Araştırma". *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 129-145.
- Direktör, C. ve Nuri, C. (2017). "Benlik Saygısının Akademik Motivasyon Üzerindeki Etkisi: Otomatik Düşüncenin Aracı Rolü". *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 1(1), 66-75.
- Dulebohn, J. H. , & Ferris, G. R. (1999). "The Role of Influence Tactics in Perceptions of Performance Evaluations' Fairness". *The Academy of Management Journal*, 42(3), 288-303.
- Dusterhoff, C., Cunningham, J.B. & MacGregor, J.N. (2014). "The Effects of Performance Rating, Leader-Member Exchange, Perceived Utility, and Organizational Justice on Performance Appraisal Satisfaction: Applying a Moral Judgment Perspective". *Journal of Business Ethics*, 119 (2), 265-273.
- Erdogan, B., Kraimer, M.L. & Liden, R.C. (2001). "Procedural Justice as a Two-Dimensional Construct: An Examination in the Performance Appraisal Context". *The Journal of Applied Behavioral Science*, 37(2), 205-222.
- Erkuş, A., Turunç, Ö. ve Yücel, R. (2011). "Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerde İçsel ve Dışsal İş Tatmininin Aracılık Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 245-270.
- Fakhimi, F. & Raisy, A. (2013). "Satisfaction with Performance Appraisal from The Employees' Perspective and Its Behavioral Outcomes (Case Study of Headquarters Offices of Bank Refah)". *European Online Journal of Natural and Social Science*, 2(3), 296-305.
- Foote, D. & Tang, L-P T. (2008). "Job satisfaction and organizational citizenship behavior (OCB): Does team commitment make a difference in self-directed teams?". *Management Decision*, 46(6), 933-947.
- Geddes, D. , & Baron, R. A. (1997). "Workplace Aggression as a Consequence of Negative Performance Feedback". *Management Communication Quarterly*, 10(4), 433-454.
- Günay, Y. G. (2018). "Relationship between Job Satisfaction, Organizational Citizenship Behavior and Employee Performance: Sample of Edirne Financial Office Employees in Turkey". *American International Journal of Contemporary Research*, 8(1), 64-74.
- Gürbüz, S. (2009). "The Effect of High Performance HR Practices on Employees' Job Satisfaction". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(2), 110-123.
- Hajdukova, A. , Klementova, J. & Klementova, J. (2015). "The Job Satisfaction As A Regulator of The Working Behaviour". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 190, 471-476.
- Hellman, C. M. (1997). "Job Satisfaction and Intent to Leave". *The Journal of Social Psychology*, 137(6), 677-689.
- İşleyen, M. (2014). *Performans Değerlendirme Sisteminden Duyulan Memnuniyet Üzerine Üretim Sektöründe Bir Alan Araştırması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

- Judge, T. A., Bono, J. E., Thoresen, C. J. & Patton, G. K. (2001). "The Job Satisfaction–Job Performance Relationship: A Qualitative and Quantitative Review", *Psychological Bulletin*, 127, 376-407.
- Kampkötter, P. (2014). "Performance Appraisals and Job Satisfaction". SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research, No:672, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin.
- Karaman, Abdullah ve Aylan, Serkan (2012), "Örgütsel Vatandaşlık", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 35-48.
- Karatuna, I. & Basol, O. (2017). "Job Satisfaction of Part-Time vs. Full-Time Workers in Turkey: The Effect of Income and Work Status Satisfaction". *International Journal of Value Chain Management*, 8(1), 58-72.
- Kato-Nitta, N. & Maeda, T. (2013). "The Job Satisfaction–Job Performance Relationship For Creative Tasks: An Empirical Investigation of The Role of Attitude And Behavior in Job Performance Among Scientists". *Japanese Journal of Administrative Science*, 26(3), 201-214.
- Kayapalı, S. ve Karabey, C. N. (2015). "Örgütsel Adalet Algısının Performans Değerlendirme Sisteminden Duyulan Memnuniyet Üzerine Etkisi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 40-58.
- Keser, A. ve Güler, B.K (2016). *Çalışma Psikolojisi*. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Lambert, E. G. (2010). "The Relationship of Organizational Citizenship Behavior with Job Satisfaction, Turnover Intent, Life Satisfaction, and Burnout Among Correctional Staff". *Criminal Justice Studies*, 23(4), 361-380.
- Lee, X., Yang, B. & Li, W. (2017). "The Influence Factors of Job Satisfaction and Its Relationship with Turnover İntention: Taking Early-Career Employees As An Example". *Anales De Psicología*, 33(3), 697-707.
- Lira, M. (2014). "Satisfaction With A Performance Appraisal System in The Portuguese Public Sector: The Mportance of Perceptions of Justice and Accuracy". *Tékhne*, 12(1), 30-37.
- Lu, H., Yue, A., Han, Y. & Chen, H. (2018). "Exploring the Effect of Different Performance Appraisal Purposes on Miners' Organizational Citizenship Behavior: The Mediating Role of Organization Identification". *Sustainability*, 10, 1-16.
- Mert, İ. S. (2010). "İş Tatmini Alt Boyutlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma". *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(2), 117-143.
- Mount, M. K. (1984). "Satisfaction With A Performance Appraisal System and Appraisal Discussion". *Journal of Occupational Behaviour*, 5, 271-279.
- Murphy, G., Athanasou, J. & King, N. (2002). "Job satisfaction and organizational citizenship behaviour: A study of Australian human-service professionals". *Journal of Managerial Psychology*, 17(4), 287-297.
- Naji, A., Jamal, M.B. & Leclerc, A. (2015). "Performance Appraisal System and Employee Satisfaction: The Role of Trust Towards Supervisors". *Journal of Human Resources Management and Labor Studies*, 3(1), 40-53.
- Nwachukwu, C. & Chladková, H. (2017). "Human Resource Management Practices and Employee Satisfaction in Microfinance Banks in Nigeria". *Trends Economics And Management*, 28(1), 23–35.
- Octaviannand, R., Pandjaita, N. K. & Kuswanto, S. (2017). "Effect of Job Satisfaction and Motivation Towards Employee's Performance in XYZ Shipping Company". *Journal of Education and Practice*, 8(8), 72-79.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*. Lexington, MA: Lexington.
- Özpehlivan, M. & Aca, A. Z. (2016). "Development and Validation of A Multidimensional Job Satisfaction Scale in Different Cultures". *Cogent Social Sciences*, 2, 1-20.
- Palaiologos, A., Papazekos, P. & Panayotopoulou, L. (2011). "Organizational Justice and Employee Satisfaction in Performance Appraisal". *Journal of European Industrial Training*, 35(8), 826-840.
- Pelenk, S. E. (2017). "İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Katılım Bankaları Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma". *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(36), 572-580.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Paine, J. B. & Bachrach, D. G. (2000). "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research". *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Poon, J. M. L. (2003). "Effects of Performance Appraisal Politics on Job Satisfaction and Turnover Intention". *Personnel Review*, 33(3), 322-334.

- Pooyan, A. & Eberhardt, B.J. (1989). "Correlates of Performance Appraisal Satisfaction Among Supervisory and Nonsupervisory Employees". *Journal of Business Research*, 19(3), 215-226.
- Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). "SPSS and SAS Procedures for Estimating Indirect Effects in Simple Mediation Models". *Behavior Research Methods*, 36(4), 717-731.
- Rahman, M. & Sen A. K. (1987). "Effect of Job Satisfaction on Stress, Performance and Health in Self-Paced Repetitive Work". *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 59(2), 115-121.
- Robbins, S.P. & Judge, T.A. (2012). *Örgütsel Davranış*, (Çev Ed: İ. Erdem), Nobel Yayınevi, Ankara.
- Salleh, M., Amin, A., Muda, S. & Halim, M.A.S.A. (2013). "Fairness of Performance Appraisal and Organizational Commitment". *Asian Social Science*, 9(2), 121-128.
- Satuf, C., Monteiro, S., Pereira, H., Esgalhado, G., Afonso, R.M. & Loureiro, M. (2018). "The Protective Effect of Job Satisfaction in Health, Happiness, Well-Being and Self-Esteem". *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 24(2), 181-189.
- Serinkli, N. (2019). "Çalışanların Örgütsel Destek Algılarının İş Tatminlerine Etkisinde İş Stresinin Aracılık Rolü". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(3), 585-597.
- Sökmen, A. ve Sezgin, C. A. (2017). "İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetinin Değerlendirilmesi: Otel İşletmeleri Sınır Birim Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 237-250.
- Spector, P. E. (1985). "Measurement of Human Service Staff Satisfaction: Development of the Job Satisfaction Survey". *American Journal of Community Psychology*, 13(6), 693-713.
- Spector, P.E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Causes, and Consequences*. SAGE Publications, London.
- Su, S. & Baird, K. (2017). "The Association Between Performance Appraisal Systems, Work-Related Attitudes and Academic Performance". *Financial Acc&Man.*, 33, 356-372.
- Tan, Ö. ve Çetin, C. (2011). "Performans Değerlendirme Sistemine İlişkin Örgütsel Adalet Algısının Sistemden Duyulan Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma". *Öneri*, 9(35), 1-13.
- Teker, S.Ç. (2016). "Effects of Motivation and Job Satisfaction on the Productivity, *International Journal of Electronics, Mechanical And Mechatronics Engineering*, 6(2), 1151-1163.
- Tekir, Ö., Çevik, C., Arık S. ve Ceylan, G. (2016). "Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Doyumu Düzeyleri Ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi". *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18(2), 51-63.
- Tokel, C. M. (2017). "İş Tatmini Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı". *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 1(2), 145-157.
- Weerakkody, W.A.S. & Mahalekamge, W.G.S. (2013). "The Relationship Between Performance Appraisal Satisfaction and Employee Outcomes: With Special Reference of Bank of Ceylon Head Office". *Kelaniya Journal of Human Resource Management*, 8(2), 179-200.
- Weikamp, J. G., & Göritz, A. S. (2016). "Organizational Citizenship Behaviour and Job Satisfaction: The Impact of Occupational Future Time Perspective". *Human Relations*, 69(11), 2091-2115.
- Yumuşak, S. (2008). "Performans Değerlemesinin Etkinliğine Etki Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Alan Araştırması". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10, 44-62.
- Zeinabadi, H. (2010). "Job Satisfaction and Organizational Commitment As Antecedents of Organizational Citizenship Behavior (OCB) of Teachers". *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 998-1003.
- Zheng, W., Zhang, M. & Li, H. (2012). "Performance Appraisal Process and Organizational Citizenship Behavior". *Journal of Managerial Psychology*, 27(7), 732-752.

Kişilik Özellikleri ile Güven ve Risk Arasındaki İlişki: E–Ticaret Müşterileri Üzerine Bir Uygulama¹

Relationship between Personality Traits with Trust and Risk: An Application on E-Commerce Customers

Salih Yıldız², Ahmet Kırmızıbiber³

Öz

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin kişilik özellikleri ile risk alma ve güven duyma arasında ilişki olup olmadığının belirlemek ve güven duyma ile risk almanın da satın alma niyetiyle arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Çalışmanın ana kümesini Erzurum ilindeki internet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veriler yüz yüze anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Toplamda 450 anket uygulanmış; eksik, yanlış ve hatalı anketlerin elenmesi sonucu 412 anket değerlemeye alınmıştır. Yapılan anket neticesinde elde edilen verilere korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre dışadönüklük, uyumluluk ve yeniliklere açık olma ile güven duyma ve risk alma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler çıkmıştır. Sorumluluk ile risk alma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunurken güven duyma ile arasında herhangi bir yönde anlamlı ilişki bulunamamıştır. Duygusal denge ile her iki değişken arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Son olarak, güven duyma ve risk alma ile internet üzerinden satın alma davranışı üzerine yapılan analizi sonucuna göre de, güven ve riskin internet üzerinden satın alma davranışı ile pozitif yönde ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik özellikleri, Güven duyma, Risk alma, Satın alma niyeti

Abstract

The aim of this study is to determine whether there is a relationship between the personality traits of consumers and risk taking and trusting, and to determine the relationship between trust and risk buying intent. The main mass of the study consists of consumers shopping on the internet in Erzurum. Sampling method is one of the non-random sampling methods used as sampling method. In the study, the data were collected using face-to-face survey method. 450 questionnaires were applied in total; As a result of eliminating missing, incorrect and faulty surveys, 412 questionnaires were taken into account. Correlation analysis was made to the data obtained as a result of the survey. According to the results of the study, there was a positive relationship between extraversion, agreeableness and openness to experience, trust and risk taking. While there were positive relationships between conscientiousness and risk taking, no significant relationship was found between trust and trust. No relation was found between the two variables with neuroticism. Finally, it is understood that trust and risk are positively correlated with purchasing behavior over internet according to the results of analysis on trust and risk taking and purchasing behavior on internet.

Keywords: Personality traits, Trusting, Risk taking, Purchase intention

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M30, M31, M39

Submitted: 05 / 03 / 2020

Accepted: 13 / 06 / 2020

¹ Bu araştırma, 18-20 Nisan 2019 tarihleri arasında Gürcistan/Tiflis'te düzenlenen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar 2019 Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, salihyildiz@yahoo.com,

³ Doktora Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi, SBE, akirmizibiber@atauni.edu.tr

Giriş

Son yıllarda yaşanan iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, hayatımızın tüm alanlarında değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Hızla gelişen bu değişimler nedeniyle bilişim ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımlar önem kazanmıştır. İnternet kullanımının giderek yaygınlaşması insanların hem özel işlemlerini hem de kamuyla ilgili işlemlerini bilgisayar başından yapabilmeye olanak sağlamıştır. İnsanlar çoğu işlemlerini gerçek dünya yerine artık sanal dünyada gerçekleştirmektedir. Kira ödeme, fatura işlemleri, bankacılık işlemleri, alışveriş, eğitim, gazete okuma, iş başvuruları ve buna benzer daha nice işlemler artık internet üzerinden sanal bir dünya içerisinde gerçekleştirilmektedir. Hayatımızın hemen her alanında kullandığımız internet, satın alma niyeti öncesinde tüketiciler üzerinde farklı bir değişim etkisi oluşturmuştur. İnsanlar sanal ortamlarda daha fazla vakit geçirmeye başlamış olmaları internet üzerinden yapılan alışverişlerin gün geçtikçe hızla artmasına ve işletmelerin de varlıklarını sanal dünyada devam ettirmelerine neden olmaktadır.

Yukarıda belirtilen ifadelerle ilaveten internet üzerinde yapılan alışverişlerin öneminin ve potansiyelinin daha iyi anlaşılabilmesi için, TÜSİAD (Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği) tarafından 2017 yılı Nisan ayında yayınlanan “Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret” raporuna ait sonuçların bazıları aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir. (www.tusiad.org.tr, 2017)

- Gelişmekte olan piyasalara sahip ülkeler 2011 yılında elektronik ticaret sektörünün %32'sini meydana getirirken, günümüzde bu hacim %59 seviyesine yükselmiştir.
- E-ticaretin hacmi küresel boyutta toplam perakende içerisinde ise %4,2'den %8,5'e, son 4 yılda 630 milyar dolardan 1,6 trilyon dolara çıkmıştır. 2021 yılında ise oranın %13 seviyelerine kadar yükseleceği tahmin edilmektedir.
- Türkiye dünyada 46 milyon internet kullanıcısı ve %58 internet penetrasyonu (bir şekilde internet erişimi için abone olmuş herkes) ile önemli bir konuma sahiptir.
- Perakende sektöründe elektronik ticaret hacmi 2013 – 2016 yılları arasında ülkemizde yaklaşık %34 büyürken, TÜBİSAD (Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği) ve ETİD (Elektronik Ticaret İşletmecileri Derneği)'in 2016 yılında hazırladığı rapora göre 17,5 milyar TL'lik bir kapasiteye çıkmıştır.
- 2016 yılı itibarıyla Türkiye'de toplam perakende içinde elektronik ticaretin aldığı pay %3,5 seviyelerindedir. %8,5 oranında paya sahip olan dünya ortalaması ile karşılaştırıldığında, ülkemizin hala daha ilerlemesi gerektiği aşamaları mevcuttur.
- 2016 yılında dünyada %60 olan akıllı telefon penetrasyonu ortalamasını Türkiye %65 ile geçmektedir. Ülkemizde hızlı bir şekilde artışı devam eden akıllı telefon penetrasyonunun e-ticaretteki payı ise henüz %19 düzeyindedir. Dünya genelinde %44 ortalama olduğu göz önüne alındığında, akıllı telefon penetrasyonunda dünya ortalamasının üzerinde olduğumuz ve dolayısıyla e-ticaret için ciddi bir potansiyele sahip olduğumuz anlaşılmaktadır.
- E-ticarete tüketiciler açısından bakıldığında, ülkemiz tüketicilerinin en fazla önem verdikleri unsur hala daha ucuzluktur. Ülkemizde internet kullanıcısı her 3 kişiden sadece 1 tanesi online alışveriş yapmaktadır. Online alışveriş yapan her 4 kişiden sadece 1'i herhangi bir problemle karşılaştığını ifade etmiştir. Karşılaşılan bu problemlerin en başında da satış sonrası aşamalarla ilgili konular gelmektedir.

Tüketiciler satın alma kararı vermeden önce kararını etkileyen birçok faktör etkisinde kalmaktadır. Bu faktörlerden bir tanesi de kişilik faktörüdür. Günümüzde pazarlamayı, “Bana tükettiğini söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” tarzında ifade edebiliriz. Bu duruma örnek olarak Nescafe'nin reklamı gösterilebilir. Nescafe yapmış olduğu araştırmasında sosyal insanların kahve içmeyi sevdiğini keşfetmiştir, bu nedenle insanları reklamlarında kahve içmek için bir araya gelirken göstermektedir (Odabaşı ve Gülfidan, 2012: 189). Tüketiciler karar vermeden önce satın alacakları ürüne veya hizmete, işletmeye, dağıtım kanalına vb. öğelere karşı güven duymak ve yüklenecekleri risk düzeyini bilmek isterler. İnternet sitelerinden yapılan e-ticaretin güvenilirliği tüketiciler için online pazarları kullanımları için oldukça önem taşımaktadır.

Kişilik özelliklerinin güven duyma ve risk alma arasındaki ilişkisini belirleyerek satın alma davranışı ile arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amacıyla hazırladığımız çalışma ile ilgili literatür incelendiğinde, beş büyük kişilik özelliğinin çeşitli değişkenlerle anlamlı ilişkilere sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. (Islam, vd., 2017; Torlak ve Özkara, 2017; Dal ve Eroğlu, 2015; Cheema, vd., 2014; Tsao, 2013; Zhao, vd., 2010; Ekinci ve Dawes, 2009; Chen ve Lee, 2008) beş büyük kişilik özelliği olan; dışadönüklük, uyumluluk, yeniliklere açık olma, duygusal denge ve sorumluluk ile birçok değişken arasındaki ilişkileri incelediği ve araştırma modelleri oluşturdukları görülmüştür. Çalışmada kişilik özellikleri ile (dışadönüklük, uyumluluk, yeniliklere açık olma, duygusal denge ve sorumluluk) güven duyma ve risk alma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu, güven duyma ve risk alma ile de online satın alma niyeti arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu varsayılarak araştırma yapılmıştır. Kişilik özelliklerinin ayrı ayrı ele alınarak güven duyma ve risk alma arasındaki ilişki ile ilgili literatürde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın literatüre bu yönde katkı sağlayarak, gelecek çalışmalara referans olması beklenmektedir.

1. Literatür

1.1. Kişilik

Kişinin iç ve dış özellikleriyle, diğer kişilerden ayırt edilmesi ve kendi içinde tutarlı olması biçimi olarak kişiliği tanımlayabiliriz (Odabaşı ve Gülfidan, 2012: 190). Başka bir tanıma göre de kişilik, psikofizik sistemlerin çevredeki benzersiz ayarlarını belirleyen birey içindeki dinamik organizasyonu olarak tanımlanmıştır (Khan vd., 2016: 178). İnsanlar kişilik özellikleri nedeniyle diğer kişilerden, fikirlerden, nesnelere, olaylardan, tabiatan vb. şeylerden farklı farklı biçimlerde etkilenmektedirler. Hatta kişiliğin farklı olması insanların çevrelerini bile farklı biçimlerde etkilemesine neden olmaktadır. Çünkü kişilik, insanların dış dünyaları ile olan ilişkilerinin nasıl olacağını belirleyen önemli bir etkidir (Temeloğlu, 2015: 159). Tüketici davranışı araştırmaları bireylerin kişiliklerinin marka seçiminin yanı sıra marka tercihinin de önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir (Yoo ve Gretzel, 2011: 612). Kişilik özellikleri, çeşitli davranışlara veya davranışsal sendromlara (örneğin insanlarla birlikte olmak ve onlarla etkileşim kurma ihtiyacı) ilişkilendiren eğilimli güçlerdir (Ekinci ve Dawes, 2009: 505).

Kişiliği anlamak ve açıklayabilmek çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu kuramlar içinde, sosyo-psikolojik ve trait (özellik) kuramları en çok öne çıkan psikoanalitik kuramlardır (Tuncer vd., 1992: 19). Allport ve Odbert tarafından 1936 yılında kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulan Trait kuramı bu alanda yapılan ilk çalışmadır. Webster's New International Dictionary'i inceleyen araştırmacılar bir terimler listesi oluşturularak, insanların davranışlarını diğer insanların davranışlarından farklılaştırdığını iddia etmişlerdir. Kişiliği tanımlayabilmek için listede bulunan genel geçer davranışları elemişler ve sonuç olarak 18000 kelimededen oluşan bir liste meydana getirmişlerdir. Listeye faktör analizi yapılarak 16 temel kişilik özelliğinden (girişkenlik, sıcakkanlılık, kurallara bağlılık, canlılık, problem çözme, kendini sorgulama, duyarlılık, baskınlık, mükemmeliyetçilik, soyut düşünme, ihtiyatlılık, değişimlere açıklık, strese dayanıklılık, kendine yeterlik, ketumluk ve gerginlik) meydana gelen bir liste ortaya çıkarmışlardır. Beş Faktör Modeli'nin temelini işte bu trait kuramı oluşturmuştur. Araştırmacılar Cattell'in bu çalışmasından yola çıkarak kişilik özelliklerini boyutsal açıdan incelemeye başlamışlardır. Cattell'in 1949 yılındaki çalışmasının sonuçlarında yanlışlık olabileceğini iddia eden Fiske, 16 faktörün gerçekte beş faktör ile (duygusal denge, uyumluluk, sorumluluk, dışadönüklük, yeniliklere açık olma) ifade edilebileceğini açıklamıştır. Cattell'in ve Fiske'nin sonuçlarından yola çıkan Tupes ve Christal (1961), çalışmalarında Beş Faktör Yaklaşımını destekler nitelikte bulgulara ulaşmışlardır (Dunsmore, 2005: 2).

1.1.1. Dışadönüklük

Dışadönüklük, sosyal dünyaya karşı enerjik bir yaklaşım olarak tanımlanır ve sosyal ve pozitif duyguları içerir (John ve Srivastava, 1999: 30). Dışadönük insanlar konuşmayı ve iyilik yapmayı seven, sosyal yönü kuvvetli, hayatın içinde aktif rol alan, kişi odaklı, eğlenmekten hoşlanan ve sevilen kişilerdir (Ekinci ve Dawes, 2009: 508). Bu davranışlar belirsiz kararlar ile ilgili karar verebilme yeteneği sağlar. Belirsizliğin önemli bir seviyesinde girişimcilik eğilimi gösteren tipik bir kişiliktir (Zhao vd., 2010: 387). Önlerine çıkan fırsatları değerlendiren heyecanı seven, oldukça hareketli ve istekli bireylerdir. Konuşmayı sever, grup içerisinde rahat tavırlar sergileyebilir, kendisini ifade edebilme yeteneğine sahip ve dikkat çekmekten hoşlanırlar. Kalabalık ortamlardan çekinmez, toplantılara katılmayı severler (Deniz ve Erciş, 2008: 304; Loveland, 2004: 27). Araştırmalar dışadönük kişilerin interneti, sosyal ağları ve sosyal uygulamaları kullanımlarının yüksek olduğunu göstermiştir (Correa vd., 2010: 248).

1.1.2. Uyumluluk

Uyumluluk, kişinin diğer kişilere karşı nazik davranmasını, kişiler ile işbirliği içinde olmasını ve onlarla olan samimiyet derecesini yansıtır (Islam, vd., 2017: 514). Uyumlu kişiler; babacan, merhametli, güvenilir, yardımsever, cömert, affedici, saygılı, işbirlikçi ve toleranslı olarak tanımlanır. Bu nedenle uyumlu kişiler diğer kişiler ile rekabet etmektense onlarla aynı duyguları paylaşan, onları düşünen ve onlara yardım için istekli kişilerdir (Ekinci ve Dawes, 2009: 509). Bunun tam tersine, düşmanca ve şüpheli tavırlar takınan, güvenilmez, yarışma içerisine giren, inatçı ve kaba kişilik özellikleriyle uyumluluk düzeyi düşük kişiler ilişkilendirilmektedir. (Tabak vd., 2010: 543; Graziano, vd., 1996).

1.1.3. Yeniliklere Açık Olma

Bu kişilikteki bireylerin ortak özellikleri hayal gücü geniş, açık fikirli, kültürlü, iç güduları kuvvetli, çeşitliliği tercih eden, entelektüel, meraklı, özgün, zeki, duyarlı ve estetik olmalarıdır (Ekinci ve Dawes, 2009: 510). Yüksek seviyede yeniliklere açık olan kişiler sadece yeni şeyleri kolayca kabul etmez aynı zamanda çok meraklı, maceraperest ve heyecan arayan eğilimlere de sahiptir (Woo ve Ahn, 2015: 148). Yeniliklere yüksek seviyede açık olana kişiler yeni ürünleri denemekte daha istekli olurken, yeniliklere karşı düşük seviyelerde açık olan kişiler istikrarlılığı, gelenekselliği tercih eden, tutucu ve değişime direnenler olarak değerlendirilmektedir (Perry, 2003: 8).

1.1.4. Duygusal Denge

Nevrotik kişiler strese karşı oldukça duyarlı ve endişelidirler (Busic-Sontic vd., 2017: 316). Bu özelliklere sahip kişiler; endişe, korku, üzüntü, utanç, öfke ve suçluluk gibi negatif duyguların neden olduğu psikolojik dengesizlik sergilerler (Woo ve Ahn, 2015: 147; Costa vd., 1991). Dengeli kişiler ise duygusal açıdan tepkileri daha azdır ve olaylar karşısında kolayca üzülmezler. İstikrarlıdırlar, sakinlerdir, hayatı olumsuzlaştıracak duygu ve düşüncelerden uzak kalmaya çalışırlar (Cook, 2005: 3). Toplumun oluşturduğu baskıdan kurtulabilmek isteyen bu kişiler, online ortamları severler, sosyalleşme ihtiyacını sosyal medya siteleri üzerinde giderirler ve zamanlarının çoğunu internet üzerinde geçirirler (Tsao, 2013: 377).

1.1.5. Sorumluluk

Sorumluluk kişiliği; düzenlilik, itaatkârlık, başarı odaklılık, öz disiplin gibi özellikleri kapsayan bir kişilik boyutunu anlatmaktadır (Tabak vd., 2010: 543). Sorumluluk sahibi insanlar sıkıntılardan kaçınırlarken amaçlarına ulaşmaya yönelik planlar yapar ve başarıya ulaşabilmek için sabırlıdırlar. Diğer insanların gözünde güvenilir ve zeki olarak görünürler. Güvenilir olmayışları, başarıya karşı isteksiz olmaları ve tek bir çizgide kalamayışı ile sorumluluk boyutu zayıf olan kişiler eleştirilebilirler (Perry, 2003: 9). Sorumluluk boyutu yüksek olan kişiler ise, dikkatli, özenli ve daha fazla başarı odaklıdırlar (Jani ve Han, 2014: 12).

Aşağıdaki tablo Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin boyutlarını kısaca göstermektedir.

Tablo 1. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Temel Göstergeleri

Kişilik boyutlarında düşük değerlendirilenlerin eğilimleri	Kişilik Boyutları	Kişilik boyutlarında yüksek değerlendirilenlerin eğilimleri
Sosyal hayata uyumsuz, hayattan bezmiş, çekingen, duygularını saklayan	Dışadönüklük	Toplum içinde lider, girişimci, dikkatlerin sürekli üzerinde olmasını isteyen
Tartışmacı, uyumsuz, şüpheli, menfaatçi, toplumun kurallarına ve kanunlara karşı	Uyumluluk	Saf, fazla cömert, kolayca sömürülen
Düzensiz, kuralları görmezden gelen, odaklanma problemine sahip, dikkatsiz,	Sorumluluk	Takıntılı, zorlayıcı, katı bir şekilde disiplinli, işkolik
Çoğu zaman kederli, sinirli, güdülerini takip eden, kontrolsüz, çevresine bağımlı	Duygusal Denge	Tanımlama yok
Kafasının dikine göre giden, farklı fikirlere kapalı	Yeniliklere Açık Olma	Aykırı, pratik olmayan, mantıksız, sürekli amaç değiştiren.

Kaynak: MacLane ve Walmsley, 2010: 65.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde pek çok araştırmacının (Islam, vd., 2017; Torlak ve Özkara, 2017; Dal ve Eroğlu, 2015; Cheema, vd., 2014; Tsao, 2013; Zhao, vd., 2010; Ekinci ve Dawes, 2009; Chen ve Lee, 2008) beş büyük kişilik özelliği olan; dışadönüklük, uyumluluk, yeniliklere açık olma, duygusal denge ve sorumluluk ile birçok değişken arasındaki ilişkileri incelediği ve araştırma modelleri oluşturdukları görülmüştür. Araştırmacılar bu kişilik özellikleri ile; online satın alma niyeti, tüketici isteği oluşturma, hedonik alışveriş, zorunlu satın alma davranışı, internet kullanımı, girişimcilik niyeti, etkileşim kalitesi, tüketici tatmini ve algıladıkları risk arasındaki etkileşimi incelemiş ve çoğu önermelerini destekler nitelikte kanıtlar bulurken bazı önermeleri de kabul görmemiştir.

Islam ve arkadaşları (2017) kişilik özellikleri ile online müşteri ilişkileri arasındaki etkileşimi açıklamaya çalıştıkları çalışmalarında; dışadönüklük, uyumluluk, yeniliklere açık olma, duygusal denge ile müşterilerin istekli olması arasında pozitif, sorumluluk ile müşterilerin istekli olması arasında negatif yönde ilişki olduğunu bulmuştur. Bu ilişkilerin de satın alma niyeti ile arasında pozitif yönde etkisinin olduğunu bulmuştur. Cheema ve meslektaşları (2014) araştırmalarında beş büyük kişilik özellikleri ile zorunlu satın alma davranışı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Yaptıkları inceleme sonuçlarında değişkenler arasında pozitif yönde ilişkiler belirlemişlerdir. İnternet kullanımı ile beş büyük kişilik özelliği arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştıran Tsao (2013) uyumluluk ve yeniliklere açık olma hipotezlerine kısmen destek bulabilmiş olsa da diğer hipotezlerini destekler nitelikte sonuçlara ulaşamamıştır. Ekinci ve Dawes (2009) ise çalışmasında beş büyük kişilik özellikleri ile karşılıklı iletişim arasında olumlu yönde ilişkiler olacağını ve bu ilişkininde müşteri tatminini artıracaklarını iddia ederek hipotezler oluşturmuş, araştırma sonuçlarına göre ise; dışadönüklük ve uyumluluk ile pozitif ilişkiler

bulabilirken diğer faktörlerle ilgili ilişki bulamamıştır. Araştırmasının son kısmında da beş büyük kişilik ile müşteri tatmin arasında ilişki olduğunu ispatlamıştır. Dışadönüklük, yeniliklere açık olma, duygusal denge ve sorumluluk ile girişimcilik ve firma performansı arasında pozitif, uyumluluk ile negatif yönde ilişki olacağını ileri süren Zhao ve arkadaşları (2010) yaptıkları çalışma sonucuna göre; bazı hipotezleri kabul edilmiş, bazıları da kısmen kabul edilirken, bir kısmı kabul görmemiştir. Kişilik özelliklerinin sebepli eylem teorisi kapsamında online satın alma üzerindeki etkileri inceleyen Torlak ve Özkara (2017), dışadönüklük ve açıklık ile satın alma niyeti arasında anlamlı ilişkiler olduğunu tespit etmiştir. Farklı kişilik özelliklerine sahip tüketicilerin algıladıkları riskinde farklı olacağını iddia eden Dal ve Eroğlu (2015), araştırma sonucunda iddialarını ispatlar nitelikte sonuçlara ulaşabilmiştir. Kişilik özelliklerinin ve algılanan değerlerin online alışverişte etkilerini belirlemeye çalışan Chen ve Lee (2008), yüksek düzeyde uyumluluk ve sorumluluk özelliklerine sahip kişiler için online alışverişe değeri oluşturmanın daha kolay olacağını ifade ederken; dışadönüklük, yeniliklere açık olma ve duygusal denge özellikleri yüksek olan kişiler için online alışverişe değeri oluşturmanın daha kritik olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda yukarıda belirtilen literatürden yola çıkılarak beş faktör kişilik özellikleri ile (dışadönüklük, uyumluluk, yeniliklere açık olma, duygusal denge ve sorumluluk) güven duyma ve risk alma arasında anlamlı ilişkiler olacağı varsayılarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H_{1a}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “dışadönüklük” boyutu ile güven duyma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{1b}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “dışadönüklük” boyutu ile risk alma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{2a}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “uyumluluk” boyutu ile güven duyma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{2b}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “uyumluluk” boyutu ile risk alma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{3a}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “yeniliklere açık olma” boyutu ile güven duyma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{3b}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “yeniliklere açık olma” boyutu ile risk alma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{4a}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “duygusal denge” boyutu ile güven duyma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{4b}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “duygusal denge” boyutu ile risk alma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{5a}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “sorumluluk” boyutu ile güven duyma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{5b}: Beş faktör kişilik özelliklerinden “sorumluluk” boyutu ile risk alma arasında anlamlı ilişki vardır.

1.2. Güven ve Risk

Çeşitli şekillerde tanımlanması yapılan güven çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Hem ticari hayat açısından hem de kişisel açıdan üzerinde oldukça araştırma yapılmıştır. Sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve pazarlama alanları için oldukça önem arz etmektedir. İş hayatında veya sosyal hayatta güven kişisel iletişimin temelini oluşturur. İnsanların ya da işletmelerin kamuya, özel şirketlere, pazarlara, kurum ve kuruluşlara, üreticiye, aracıya, toptancıya, perakendeciye kısacası işlem yaptıkları herkese karşı güvenme ihtiyaçları mevcuttur (Aksoy, 2006: 81). Herhangi bir kişi için güvenilir tabirini kullandığımızda veya ona güvenimizin tam olduğunu belirttiğimiz zaman, o kişiden herhangi bir fayda sağlayacağımızı veya hiç olmazsa zarar gelmeyeceğini ifade etmiş oluruz ki, bununla da karşı taraf ile işbirliği yapma olasılığımızın yüksek olduğu anlaşılır (Rousseau, vd., 1998: 394).

E-ticarette müşteriler ile uzun dönemli ilişkiler oluşturmada başarıya ulaşmanın en önemli unsurlarından biri güvendir (Yıldız ve Çilingir, 2010: 415). Sanal ortamlarda alışveriş yapan tüketiciler güvenlik yönünden iki tür endişe taşımaktadırlar. Bunlar finansal ve finansal olmayan güvenlik problemleridir. Tüketicilerin mali bilgilerinin başkalarına aktarılması finansal güvenliği ifade ederken, kişisel bilgilerin üçüncü kişiler ile paylaşılması finansal olmayan güvenlik problemini ifade etmektedir (Janda vd., 2002: 415). İnternet üzerinde sürdürülebilir bir pazarlama sistemi oluşturmanın temel şartı güven konusunda yeterli ölçütleri sağlamak, güvenilir olma konusunda duyarlı davranmak ve gizlilik ilkelerine riayet eden bir sistem oluşturmaktır. Sadece dijital pazarlamada platformlarında değil geleneksel pazarlama stratejileri için de güven, güvenilirlik ve gizlilik önemli konulardır. Çünkü tüketiciler, şirkete, ürünlerine ve hizmetlerine güvenmeleri durumunda deneyimlerini ve bilgilerini diğer tüketicilerle paylaşacaklardır (Yıldız, 2017: 82). İnternet pazarlamasında bu değerlerin önem kazanmasının nedenlerini şu şekilde sıralanabilir (Aksoy, 2006: 80; Furnell, 1999: 373):

- Karşı taraf kullanıcılar için belirsizliklerle dolu olabilir veya kullanıcı karşı taraf hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayabilir. Kısaca “www” adresi haricinde iletişime geçilen taraf ile ilgili, herhangi bir bilgi kullanıcı kafasında mevcut olmayabilir. Bu problemi aşabilmek için her iki taraf arasında birbirlerini bilen, güvendikleri birilerinin veya kurumların mevcut olması önemlidir.
- Satıcıdan alıcıya doğru veri veya ürünün ulaştırılmasında çoğu zaman kontrolü sağlama konusunda imkân yoktur. Transferinin bütün aşamalarında güvenliği sağlayacak veri kontrol sisteminin mevcut olması oldukça önemlidir.

Genellikle ürün veya hizmetin satın alımı ve kullanımı sonucu ortaya çıkan neticelerle ilgili oluşan belirsizliği risk olarak ifade edebiliriz. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, tüketicinin ürünün düşük performansından dolayı veya kullanım sonrasında maddi veya psikolojik yönden bir kayıpla karşılaşmasından dolayı beklentilerinin boşa çıkmasıdır (Yeung ve Morris, 2006: 295). Kişiden kişiye göre değişen riskin, bazı durumlar için arttığı, bazı durumlar için ise azaldığı ortaya çıkarılmıştır. Tüketiciler tarafından algılanan risk aşağıdaki durumlarda artma eğilimi göstermektedir (Odabaşı ve Gülfidan, 2012: 154);

- Ürün yeni olması durumunda,
- Fiyat yüksek olması durumunda,
- Ürün ile ilgili bilginin az olması durumunda,
- Marka ile ilgili tecrübenin az olması durumunda,
- Ürünün teknik açıdan karmaşık olması durumunda,
- Tüketicinin kendini daha az güvende hissetmesi durumunda,
- Markalar arasında kalite farklılıklarının olması durumunda,
- Satın almanın tüketiciler için önemli olması durumunda.

Çeşitli araştırmalarda özellikle internet kanalı için geçerli olmak üzere pazarlama kanallarınca oluşturulan faydanın tüketiciler tarafından değerlendirilmesinde geçmişte yaşanan deneyimlerin oldukça etkiye sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. İnternet ortamında yeterli tecrübeye sahip olan tüketiciler kendileri daha rahat hissedip online kanalları daha rahat kullanabiliyorken, diğer tüketiciler yaşadıkları belirsizlik ve algıladıkları risk nedeniyle bu kanalları kullanmada daha fazla tereddüt yaşayabilmektedirler (Cengiz ve Şekerkaya, 2010: 34).

Güven duyma ve risk alma ile satın alma arasında geçmişte yapılan çalışmalar incelendiğinde konu ile ilgili birçok araştırmacı (Temeloğlu, 2015; Weisberg, vd., 2011; Verhagen, vd., 2006; Bianchi ve Andrews, 2012) incelemede bulunmuştur.

Tüketicilerin sahip oldukları kişilik özellikleri, algıladıkları risk ve satın alma niyetinin etkileşimini inceleyen Temeloğlu (2015), bireylerin kişilik özellikleri ile algıladıkları risk arasında, algılanan risk ile de yeniden satın alma niyeti arasında pozitif yönde ilişkiler bulunduğunu tespit etmiştir. Güven duymanın satın alma niyeti üzerinde pozitif etkilerinin olduğunu savunan Weisberg ve arkadaşları (2011), çalışmalarının sonucunda iddialarını kabul ettirecek bulgulara ulaşmışlardır. Verhagen ve meslektaşlarının (2006) yapmış oldukları çalışmada tüketici risk ve güven algıları ile elektronik pazarda satın alma tutumu arasındaki ilişkiyi incelemiş ve sonuçta değişkenler arasında anlamlı ilişkiler mevcut olduğunu bulmuşlardır. Aynı şekilde güven, risk ve online satın alma arasındaki ilişkiyi inceleyen Bianchi ve Andrews (2012), algılanan risk ile tüketici tutumu arasında negatif, güven ile online satın alma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin mevcut olduğunu belirlemiştir.

Yukarıda açıklanan ifadelerden ve geçmişte yapılan çalışmalardan yola çıkarak güven duyma ve risk alma ile online satın alma arasında anlamlı ilişkiler olacağı varsayılarak aşağıda belirtilen hipotezleri oluşturulmuştur.

H_{6a}: Güven duyma ile online satın alma arasında anlamlı ilişki vardır.

H_{6b}: Risk alma ile online satın alma arasında anlamlı ilişki vardır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, tüketicilerin sahip oldukları kişilik özellikleri ile güven duyma ve risk alma arasındaki bağlantıyı belirlemek ve daha sonra bu iki kavramın internet üzerinden satın alma niyeti ile arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Erzurum ilinde ikâmet eden ve internet üzerinden satın alma davranışında bulunan 18 yaş ve üzeri tüketiciler araştırmanın ana kümesini oluşturmaktadır. Araştırmacılar kişilik özellikleri, güven duyma, risk alma ve internet üzerinden satın alma davranışları ile ilgili soruları cevaplamaları istenmiştir.

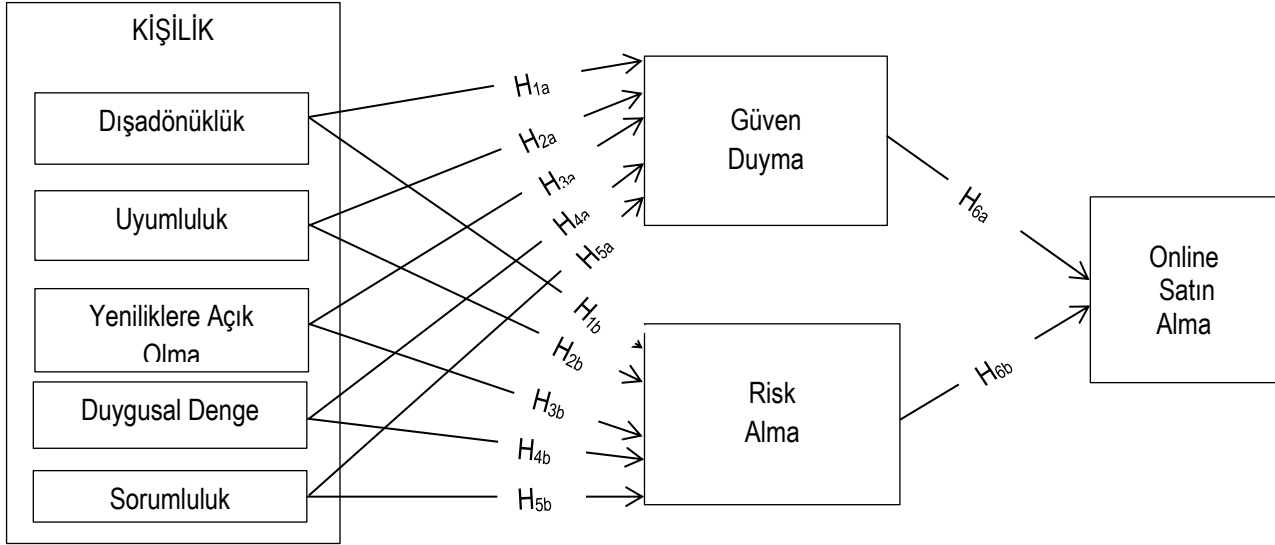
2.2. Araştırmanın Yöntemi

Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle ana küntenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Toplam 450 anket uygulanmış olup; eksik, yanlış ve hatalı anketlerin elenmesi sonucu 412 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Anket formunda kullanılan ölçeklerin anlaşılır olup olmadığını anlaşılması ve eksiklikleri giderebilmek için kesin anket formu hazırlanıp veri toplanmasına geçilmeden önce 20 kişiye ön anket uygulanarak anket ile ilgili eleştiriler ve öneriler alınmıştır. Bu öneriler ve görüşler doğrultusunda anket formu düzeltilmiş ve son hali verilmiştir.

Araştırmada veriler yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Anket formunda 5 grup soru yer almıştır. 1. grup cevaplayıcıların demografik özelliklerini, 2. grup cevaplayıcıların kişilik özelliklerini, 3. grup güven duyma ve risk alma tutumlarını, 4. grup internet üzerinden satın alma davranışlarını ve 5. grup ise internet üzerinden en çok neleri satın aldıklarını ve en çok nelerden şikâyet ettiklerini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Goldberg tarafından 1990 yılında geliştirilmiş, son yıllarda yapılan kişilik araştırmalarında en çok tercih edilen ve konu ile ilgili psikologların üzerinde anlaşmaya vardığı Beş Faktör Kişilik Envanteri kullanılmıştır. (Goldberg, 1990). Envanterde yer alan faktörler; dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk, yeniliklere açık olma ve duygusal dengedir. Diğer değişkenler ise literatür araştırmalarından ve geçmiş çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Cevaplayıcıların kişilik özellikleri, güven duyma, risk alma ve internet satın alma davranışları 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Tamamen Katılıyorum ifadelerinden oluşmaktadır. Veriler SPSS 20.0 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde faktör analizi ve korelasyon analizi kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. Araştırma Bulguları

3.1. Tanımlayıcı İstatistikî Bulgular

Tablo 2'de örneği oluşturan cevaplayıcıların demografik özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 2. Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler							
		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	222	53,9	Medeni	Evli	226	54,9
	Kadın	190	46,1	Durum	Bekar	186	45,1
Yaş Grupları	18 – 28	179	43,4	Gelir Düzeyi	1500 TL ve altı	170	41,3
	29 – 39	100	24,3		1501 – 3000 TL	137	33,3
	40 – 50	90	21,8		3001 – 4500 TL	85	20,6
	51 – 61	33	8,0		4501 – 6000 TL	7	1,7
	62 ve üzeri	10	2,4		6001 TL ve üzeri	13	3,2
Eğitim Durumu	İlkokul	33	8,0	Meslek	Memur	133	32,3
	Ortaokul	21	5,1		İşçi	34	8,3
	Lise	101	24,5		Emekli	18	4,4
	Önlisans	80	19,4		Serbest Meslek	22	5,3
	Lisans	155	37,6		Özel Sektör	25	6,1
	Lisansüstü	22	5,3		Esnaf/Tüccar	19	4,6
				Öğrenci	115	27,9	
				Ev Hanımı	46	11,2	

Tablo 2’de görüldüğü gibi ankete katılan cevaplayıcıların; %53,9’u erkek ve %46,1’i kadındır. Cevaplayıcıların çoğunluğunu 18 – 28 yaş grubunda (%43,4), lisans mezunu (%37,6), evli (%54,9), 1500 TL ve altı gelire sahip (%41,3) ve memurlar (%32,3) oluşturmaktadır.

Araştırmada ayrıca tüketicilere internet üzerinden en çok neler satın aldıklarını ve bu satın alma işlemleri sırasında en çok şikâyetçi oldukları konuları belirlemeye yönelik anket formunda iki ayrı soru sorulmuştur. Tablo 8’de elde edilen sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 3. İnternet Üzerinden En Çok Satın Alınan Ürünler ve En Çok Şikâyet Edilen Konular

S.No	Satın Alınan Ürünler	Yüzde	S.No	Satın Alınan Ürünler	Yüzde
1	Giyim	23,3	7	Takı	6,2
2	Kitap	15,2	8	Cep Telefonu	5,9
3	Küçük Ev Aletleri	11,2	9	Yedek Parça	4,4
4	Bilgisayar Donanımı/Yazılımı	9,7	10	Yiyecek / İçecek	4,1
5	Sağlık / Güzellik	9,2	11	Oyuncak / Video Oyunlar	2,7
6	Spor Malzemeleri	7,4	12	Diğer (Bilet vb.)	0,6
S.No	Şikâyet Edilen Konular	Yüzde			
1	Satılan ürün veya hizmet hakkında verilen bilgiler ile ürünün aslının eşleşmemesi.	23,8			
2	Kargo işlemlerinde sıkıntı yaşanması (Gecikme, kaybolma, hasar görme vb.).	22,7			
3	Kimlik ve kredi kartı gibi bilgilerin istenmesinin güvenli olmaması.	20,0			
4	Satılan ürünlerin iade (cayma) işlemleri sırasında sıkıntılar yaşanması.	19,5			
5	Satıcıların iletişim bilgilerinin ve garanti koşulları gibi bilgilerin eksik olması.	13,6			
6	Diğer (Ürünü deneyememek vb.).	0,5			

Tabloya göre tüketiciler internet üzerinden birinci sırada (%23,3) giyim, ikinci sırada (%15,2) kitap, üçüncü sırada ise (%11,2) küçük ev aletleri alırken; en fazla “satılan ürün veya hizmet hakkında verilen bilgiler ile ürünün aslının eşleşmemesi” (%23,8), ikinci olarak “kargo işlemlerinde sıkıntı yaşanması (Gecikme, kaybolma, hasar görme vb.)” (%22,7), üçüncü olarak ise “kimlik ve kredi kartı gibi bilgilerin istenmesinin güvenli olmaması.” (%20,0) konularından şikâyetçi olmuşlardır.

3.2. Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan kişilik ölçeğinin seçilen örnekle uyum gösterip göstermediğini test etmek amacıyla faktör analizi kullanılmıştır. Analiz sonucu kullanılan ölçeğin alpha katsayısı 0,770 olarak tespit edilmiştir. Değişkenlerin faktör analizine sokulması sonucu 1 değişkenin herhangi bir faktör altında yer almadığı belirlenmiş ve orijinal ölçekten farklı olarak beş boyut yerine öz değeri 1’den büyük 4 faktör elde edilmiştir. Değişkenlerin 0,40 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %62,815’ini açıklamaktadır. Ayrıca KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik ölçütü 0,775, Barlett Küresellik testi: 1768,069 ve $p < 0,000$ olarak çıkmıştır. Tablo 3’te elde edilen kişilik faktörlerinin değişkenleri, faktör yükleri, varyans yüzdeleri ve öz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 4. Kişilik Faktör Analizi

Değişkenler	Faktör Yükleri	Varyans Yüzdeleri	Özdeğeri
Faktör 1: Yeniliklere Açık Olma (KY) – Uyumluluk (KU) - Cronbach Alpha: 0,740			
Yeni fikirler duymaktan hoşlanırım.	0,771	26,323	3,685
Başkalarının duygularıyla ve sıkıntılarıyla ilgilenirim.	0,745		
Başkalarının fikirlerine saygı duyarım.	0,623		
Geniş bir hayal gücüm var.	0,623		
Bir şeylerde derin anlamları aramaktan hoşlanırım.	0,574		
Faktör 2: Duygusal Denge (KD) - Cronbach Alpha: 0,859			
Kolayca stres altına girerim.	0,899	16,751	2,345
Çok çabuk panik olurum.	0,882		
Olaylar beni etkiler, endişe duyarım.	0,852		
Faktör 3: Dışadönüklük - Cronbach Alpha: 0,701			
Tanımadığım kişilerle kolayca arkadaş olabilirim.	0,830	11,468	1,606
İnsanlar arasında kendimi rahat hissederim.	0,767		
Dikkatin merkezi olmamda bir sakınca yoktur.	0,739		

Faktör 4: Sorumluluk (KS) - Cronbach Alpha: 0,703			
Planlar yapar, onlara sadık kalmaya çalışırım.	0,850	8,274	1,158
Düzenli olmayı severim.	0,766		
Detaylara dikkat ederim.	0,676		

Faktör analizi sonucunda orijinal ölçekteki yeniliklere açık olma ve uyumluluk birinci faktörde, duygusal denge ikinci faktörde, dışadönüklük üçüncü faktörde ve sorumluluk dördüncü faktörde yer almıştır.

Kişilik ölçeğinden sonra güven duyma ve risk alma ölçeği faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucu kullanılan ölçeğin alpha katsayısı 0,740 olarak tespit edilmiştir. Değişkenlerin faktör analizine sokulması sonucu öz değeri 1'den büyük 2 faktör elde edilmiştir. Değişkenlerin 0,40 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın %51,158'ini açıklamaktadır. Ayrıca KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik ölçütü 0,744, Barlett Küresellik testi: 882,356 ve $p < 0,000$ olarak çıkmıştır. Son olarak online satın alma niyeti faktör analizine sokulmuş ve elde edilen faktör varyansın %47,497'sini açıklamakta olup, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik ölçütü 0,743, Barlett Küresellik testi: 717,864 ve $p < 0,000$ olarak çıkmıştır. Tablo 4'te elde edilen değerler gösterilmektedir.

Tablo 5. Güven Duyma, Risk Alma ve Online Satın Alma Niyeti Faktör Analizi

Değişkenler	Faktör Yükleri	Varyans Yüzdesi	Özdeğeri
Faktör 5: Güven Duyma (GD) - Cronbach Alpha: 0,780			
Bana göre bilgisayar üzerinden kredi kartı bilgisi vermek güvenilirdir.	0,747	33,930	3,054
Satın alınan diğer yollarıyla karşılaştırıldığında, internet üzerinden satın alınanın daha riskli olmadığını düşünüyorum.	0,742		
İnternet üzerinden alışveriş yapmak güvenilirdir.	0,732		
İnternet mağazalarının güvenilirliğini garanti etmek için mevcut önlemler vardır.	0,668		
Online pazardan bir ürün satın aldığımda, işlem güvenliği ile ilgili olarak endişe duymam.	0,644		
Hayatımdaki insanlara güvenme eğilimim yüksektir.	0,494		
Faktör 6: Risk Alma (RA) - Cronbach Alpha: 0,705			
Hata yapma riskini bilmediğim bir şeyi satın almam.	0,708	17,227	1,550
Yeni/farklı ürünleri almak konusunda temkinli davranırım.	0,685		
Her zaman kendime güvenirim.	0,521		
Faktör 7: Online Satın Alma (OSA) - Cronbach Alpha: 0,730			
İnternet üzerinden alışveriş yapmak kolaydır.	0,528	47,497	2,850
İnternet üzerinden alışveriş yapmanın avantajları dezavantajlarından fazladır.	0,664		
İnternet üzerinden alışveriş yapmayı başkalarına tavsiye ederim.	0,651		
İnternet üzerinden alışveriş yapmaktan memnunum.	0,748		
İnternet üzerinden alışveriş yapmak bana çeşitli faydalar kazandırır.	0,787		
Alışveriş ihtiyacım varsa internet üzerinden yaparım.	0,727		

3.3. Hipotez Testi Sonuçları

Kişilik özellikleri ile güven duyma ve risk alma arasındaki ilişkinin ve güven ile riskle satın alma niyeti arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini görebilmek için ve korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 6'da yapılan analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6. Hipotez Tablosu

Hipotezler	İlişki	Kor. K (β)	P	Durum
H _{1a} KD → GD	Pozitif	,298	,001*	Kabul Edildi
H _{2a} KU → GD	Pozitif	,110	,026**	Kabul Edildi
H _{3a} KYA → GD	Pozitif	,110	,026**	Kabul Edildi
H _{4a} KDD → GD	Pozitif	-,010	,844	Reddedildi
H _{5a} KS → GD	Pozitif	,065	,188	Reddedildi
H _{1b} KD → RA	Pozitif	,289	,001*	Kabul Edildi
H _{2b} KU → RA	Pozitif	,328	,001*	Kabul Edildi
H _{3b} KYA → RA	Pozitif	,328	,001*	Kabul Edildi

H _{4b}	KDD → RA	Pozitif	-,022	,656	Reddedildi
H _{5b}	KS → RA	Pozitif	,379	,001*	Kabul Edildi
H _{6a}	GD → OSA	Pozitif	,575	,001*	Kabul Edildi
H _{6b}	RA → OSA	Pozitif	,263	,001*	Kabul Edildi

*p < 0,01 - **p < 0,05

Tablo 5'te görüldüğü üzere dışadönüklük ile ($\beta = ,298$; $p < ,01$) güven duyma ve ($\beta = ,289$; $p < ,01$) risk alma arasında, uyumluluk ile ($\beta = ,110$; $p < ,05$) güven duyma ve ($\beta = ,328$; $p < ,01$) risk alma arasında, yeniliklere açık olma ile ($\beta = ,110$; $p < ,05$) güven duyma ve ($\beta = ,328$; $p < ,01$) risk alma arasında, sorumluluk ile ($\beta = ,379$; $p < ,01$) risk alma arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuşken, duygusal denge ile ($\beta = -,010$; $p : ,844$) güven duyma ve ($\beta = -,022$; $p : ,656$) risk alma arasında, sorumluluk ile ($\beta = ,065$; $p : ,188$) güven duyma arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Bu nedenle H_{1a}, H_{2a}, H_{3a}, H_{2b}, H_{2b}, H_{3b}, ve H_{5b} hipotezleri desteklenmişken, H_{2a}, H_{4b}, ve H_{5a} desteklenmemiştir. Güven duyma ($\beta = ,575$; $p < ,01$) ve risk alma ($\beta = ,575$; $p < ,01$) ile online satın alma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuş ve bu doğrultuda H_{6a} ve H_{6b} hipotezleri desteklenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Pazarlama anlayışının tüketici odaklı olmasının doğası gereği tüketici davranışlarını anlamak ve tahmin etmek oldukça önemlidir. Tüketicilerin hangi malı veya hizmeti nereden, nasıl, hangi sıklıkta, kimlerden alıp almayacağına ilişkin kararlarını etkileyen içsel ve dışsal faktörlerin etkisinde kalarak uyarıcılara tepki vermektedir. Dışsal faktörler dış çevredeki değişkenleri kapsarken içsel faktörler ise, tüketicilerin iç dünyasını oluşturan ve diğer tüketicilerden farklı olmalarına neden olan değişkenlerdir.

Tüketicinin satın alma kararını etkileyen içsel faktörlerden birisi de kişiliktir. Tüketicilerin kişilik özelliklerinin farklı olması satın alma davranışlarının da farklılık göstermesine yol açmaktadır. Aynı şartlar altında sunulan ürün veya hizmeti farklı kişilik özelliklerine sahip oldukları için tüketiciler farklı algılayabilmektedirler. Eğer tüketici kişiliği doğru tespit edilebilir ve kişilik türleri ile ürün veya hizmet seçimi arasında doğru bir ilişki kurulabilirse, tüketici davranışının analizinde önemli bir destek sağlanmış olacaktır.

Tüketicilerin kişilik özellikleri ile güven duyma ve risk alma arasındaki ilişkilerinin internet üzerinden satın alma davranışı üzerine yapılan bu çalışmada cevaplayıcıların çoğunu 18 – 28 yaş grubunda, lisans mezunu, evli ve memurlar oluşturmaktadır.

Beş Faktör Kişilik Envanteri kişilik özelliklerini belirlemek için çalışmada kullanılmıştır. Kullanılan ölçeğin örnek ile uyumlu olup olmadığını belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde orijinal ölçekteki beş boyuttan farklı olarak dört boyut elde edilmiştir. Orijinal ölçekteki yeniliklere açık olma ve uyumluluk bir faktör olarak ele alınmıştır. Kişilik ölçeğinden sonra güven duyma ve risk alma ölçeği açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Son olarak ta internet üzerinden satın alma davranışı gösteren tüketicilere, yaptıkları alışveriş sonrası online pazarlar hakkındaki düşüncelerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Daha sonra bahsedilen değişkenler arasındaki ilişkiyi görebilmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; dışadönüklük ile güven duyma ($\beta = ,298$; $p < ,01$) ve risk alma ($\beta = ,289$; $p < ,01$) arasında, yeniliklere açık olma ve uyumluluk ile de güven duyma ($\beta = ,110$; $p < ,05$) ve risk alma ($\beta = ,328$; $p < ,01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sorumluluk ile güven duyma ($\beta = ,065$; $p > ,05$) arasında anlamlı ilişki bulunamazken, risk alma ($\beta = ,379$; $p < ,01$) ile arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Duygusal denge ile ise güven duyma ($\beta = -,010$; $p > ,05$) ve risk alma ($\beta = -,022$; $p > ,05$) arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Güven duyma ve risk alma ile online satın alma davranışı üzerine ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan analiz sonucuna göre de, güven duyma ($\beta = ,575$; $p < ,01$) ve risk alma ($\beta = ,263$; $p < ,01$) ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Literatür de yapılan çalışmalara baktığımızda da (Islam, vd., 2017; Torlak ve Özkara, 2017; Dal ve Eroğlu, 2015; Cheema, vd., 2014; Tsao, 2013; Zhao, vd., 2010; Ekinci ve Dawes, 2009; Chen ve Lee, 2008) araştırmacılar bulduğumuz sonuçlara paralel bir şekilde beş büyük kişilik özelliklerinin bazıları ile değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulurken bazıları ile de herhangi bir ilişki bulamamıştır. Güven duyma ve risk alma ile ilgili geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarını incelediğimizde de (Temeloğlu, 2015; Weisberg, vd., 2011; Verhagen, vd., 2006; Bianchi ve Andrews, 2012), araştırmacıların bizim ulaştığımız sonuçlarla aynı doğrultuda sonuçlara ulaştığı görülmüştür.

Ayrıca çalışmada, tüketicilerin internet üzerinden en çok giyim, kitap ve küçük ev aletleri aldıkları ortaya çıkarken, satılan ürün veya hizmet hakkında verilen bilgiler ile ürünün aslının eşleşmemesi, kargo işlemlerinde sıkıntı yaşanması ve kimlik ve kredi kartı gibi bilgilerin istenmesinin güvenli olmaması konularında en çok şikâyet ettikleri sonucuna varılmıştır.

Ulaşılan sonuçlar işletmeler için hedef kitlesinin daha iyi anlaşılabilmesi, beklentilerinin ve arzularının tatmin edilebilmesine yönelik bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Araştırma sonucu elde edilen bulguların pazarlama literatürüne ve

uygulayıcılara önemli katkıları bulunmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalarda, tüketicilerin online satın alma kararında etkili olan kişilik özellikleri ile güven duyma ve risk alma arasındaki ilişkilerin belirlenmesi yeterince yer bulamamıştır. Çalışma kişilik özellikleri ile (dışadönüklük, uyumluluk, yeniliklere açık olma, duygusal denge ve sorumluluk) güven duyma ve risk alma arasında pozitif ilişkiler olduğunu doğrulamıştır. Bu nedenle çalışmamız bu ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmamız, uygulayıcılar açısından da online satın alma düzeyini yükseltmek için güven duyma ve risk alma üzerinde etkisi bulunan tüketicilerin kişilik özelliklerini dikkate alınarak pazarlama çabalarında bu durumun göz önüne bulundurulmasının ortaya çıkarmış olması nedeniyle önem arz etmektedir. Tüm bu sonuçlar pazarlama literatürüne yeni bakış açıları sunmaktadır. Literatür bu yeni ve önemli sonuçların alınmasıyla zenginleştirilecektir.

Sonuç olarak teknolojinin hızla geliştiği dünyamızda pazarlamanın temelini tüketici oluşturmaktadır. Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını belirleyen davranışlarını yakından tanımak, bilgi sahibi olmak ve tahminlerde bulunabilmek işletmelere rekabet avantajı sağlamada önemli bir unsur oluşturmaktadır. Amaçları kârlılık ve devamlılık olan işletmelerin hedeflerine ulaşabilmesi için tüketicilerin davranışlarına etki eden faktörleri iyi analiz etmesi gerekmektedir. İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler için güven ve risk oldukça önemli iki kavramdır. Burada güveni sağlamak açısından hem işletmelere hem de denetleyici kurumlara büyük görevler düşmektedir. İnternet üzerinde yapılan alışverişlerde işlem riskini azaltacak, müşteri bilgilerinin saklanması gibi güveni artıracak, kredi kartı bilgilerinin güvenilirliği korunacağını tüketicilere iletecek, müşteri bilgilerinin başka amaçlarla kullanılmamasını sağlayacak önlemleri almak işletmelere önerilmektedir.

Yaptığımız çalışmanın bir takım sınırlılıkları mevcuttur. Bunlardan birincisi çalışmanın Erzurum ilinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalar farklı şehirlerde veya ülkelerde yapılabilir ve çalışmamız ile karşılaştırılabilir. İkinci sınırlama olarak da araştırmanın internet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler üzerine odaklanmasıdır. Yine gelecekte yapılması muhtemel çalışmaların araştırmalarını farklı yollar ile alışveriş yapan tüketiciler üzerine odaklanabilir. Üçüncü sınırlama ise, çalışmamızın sadece bir kategoriye (cep telefonu sektörü) içermesidir. Bu nedenle bu sonuçları genelleştirmek için daha sonra yapılacak çalışmalar daha farklı ve daha fazla kategori üzerine odaklanması önerilir.

Kaynakça

- Aksoy, R. (2006). Bir Pazarlama Değeri Olarak Güven ve Tüketicilerin Elektronik Pazarlara Yönelik Güven Tutumları. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 79-90.
- Bianchi, C. ve Andrews, L. (2012). Risk, Trust, and Consumer Online Purchasing Behaviour: A Chilean Perspective. *International Marketing Review*, 29(3), 253-276.
- Busic-Sontic, A., Czap, N. V., ve Fuerst, F. (2017). The Role of Personality Traits in Green Decision-Making. *Journal of Economic Psychology*, 62, 313-318.
- Cengiz, E. ve Şekeraya, A. (2010). İnternet Kullanıcılarının İnternette Alış-Verişe Yönelik Satın Alma Karar Süreçlerinin İncelenmesi ve Kullanım Yoğunlukları Açısından Sınıflandırılması Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(33), 33-49.
- Cheema, F., Phanwar, İ. A., Zia, S. ve Rasool, M. (2014). Exploring the Personality Traits as Cause of Compulsive Buying Behavior. *Journal of Business Strategies*, 8(2), 19-29.
- Chen S. ve Lee K. (2008). The Role of Personality Traits and Perceived Value in Persuasion: An Elaboration Likelihood Model Perspective on Online Shopping. *Social Behavior and Personality*, 36(10), 1379-1400.
- Cook, V. D. (2005). An Investigation of the Construct Validity of the Big Five Construct of Emotional Stability in Relation to Job Performance, Job Satisfaction and Career Satisfaction. *The University of Tennessee*, Phd Dissertation, Knoxville, UMI.
- Correa, T., Hinsley A. W. ve Zuniga H. G. (2010). Who Interacts on the Web?: The Intersection of Users' Personality and Social Media Use. *Computers in Human Behavior*, 26, 247-253.
- Costa, P. T., McCrae, R. R., ve Dye D. A. (1991). Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of the Neo Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 887-898.
- Dal, V. ve Eroğlu, A. H. (2015). Farklı Kişilik Özelliklerine Sahip Bireylerin Risk Algılarının Tüketici davranışı Açısından İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 361-385.
- Deniz, A. ve Erciş, A. (2008). Kişilik Özellikleri ile Algılanan Risk Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 301-330.

- Dunsmore, A. J. (2005). An Investigation of the Predictive Validity of Broad and Narrow Personality Traits in Relation to Academic Achievement. *The University of Tennessee*, Phd Dissertation, Knoxville, UMI.
- Ekinci, Y. Ve Dawes, P. L. (2009). Consumer Perceptions of Frontline Service Employee Personality Traits, Interaction Quality and Consumer Satisfaction. *The Service Industries Journal*, 107(125), 503-521.
- Furnell, S.M. ve Karnewi, T. (1999). Security Implications of Electronic Commerce: A Survey of Consumer and Business. *Internet Research*, 9(5), 372-382.
- Goldberg, L. R. (1990). An Alternative Description of Personality: The Big Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1129.
- Graziano, W.G., Jensen-Campbell, A.L. ve Hair C.E.; (1996), "Perceiving Interpersonal Conflict and Reacting to It: The Case for Agreeableness", *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, pp.820-835.
- Islam, J. U., Rahman Z. ve Hollebeek L. D. (2017). Personality Factors as Predictors of Online Consumer Engagement: An Empirical Investigation. *Marketing Intelligence & Planning*, 35(4), 510-528.
- Janda, S., Trocchia, P. J. ve Gwinner, K. P. (2002). Consumer Perceptions of Internet Retail Service Quality. *International Journal of Service Industry Management*, 13(5), 412-431.
- Janı, D. ve Han, H. (2014). Personality, Satisfaction, Image, Ambience, and Loyalty: Testing Their Relationships in the Hotel Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 37, 11-20.
- John, O. P. ve Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement and Theoretical Perspectives University of California at Berkeley, in L. Pervin and O. P. John, *Handbook of Personality. Theory and Research* (2nd ed), New York, Guilford.
- Khan, B., Ahmed, A. ve Abid, G. (2016). Using the Big-Five For Assessing Personality Traits of the Champions: An Insinuation for the Sports Industry. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 10(1), 175-191.
- Loveland, J. M. (2004). Cognitive Agabeylity, Big Five and Narrow Personality Traits in the Prediction of Academic Performance. *The University of Tennessee*, Phd Dissertation, Knoxville, UMI.
- MacLane, C. N. ve Walmsley, P. T. (2010). Reducing Counterproductive Work Behavior Through Employee Selection. *Human Resource Management Review*, 20, 62-72.
- Odabaşı, Y. ve Gülfıdan, B. (2012). *Tüketici Davranışı*, On İkinci Baskı, İstanbul, MediaCat Kitapları.
- Perry, S. R. (2003). Big Five Personality Traits and Work Drive as Predictors of Adolescent Academic Performance. *The University of Tennessee*, Phd Dissertation, Knoxville, UMI.
- Rousseau, D. M., Sitkin S. B., Burt, R. S. ve Camerer, C. (1998). Not So Different After All: A Cross-Discipline View of Trust. *Academy of Management Review*, 23(3), 393-404.
- Tabak, A., Basım, N., Tatar, İ. ve Çetin, F. (2010). İzlenim Yönetimi Taktiklerinden Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2), 539-557.
- Temeloğlu, E. (2015). Tüketicilerin Kişilik Özellikleri, Risk Algıları ve Yeniden Satın Alma Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7/2, 157-179.
- Torlak, Ö. ve Özkara, B. Y. (2017). Sebepli Eylem Teorisi Bağlamında, Kişilik Özelliklerinin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışı Üzerindeki Rolü. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 77-94.
- Tsao, W. C. (2013). Big Five Personality Traits as Predictors of Internet Usage Categories. *International Journal of Management*, 30(4), 374-386.
- Tuncer, D., Arpacı, T., Ayhan, D. Y., Böge, E. ve Ünler, M. M. (1992). *Pazarlama*, Ankara, Gazi Yayınları.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD); <http://tusiad.org.tr/>, Erişim Tarihi: 07.12.2017.
- Verhagen, T., Meents, S. ve Tan Y. (2006). Perceived Risk and Trust Associated With Purchasing at Electronic Marketplaces. *European Journal of Information Systems*, 15, 542-555.
- Weisberg, J., Te'eni, D. ve Arman L. (2011). Past Purchase and Intention to Purchase in E-Commerce: The Mediation of Social Presence and Trust. *Internet Research*, 21(1), 82-96.
- Woo, H. ve Ahn, H. J. (2015). Big Five Personality and Different Meanings of Happiness of Consumers. *Economics and Sociology*, 8(3), 145-154.

- Yeung, R. M.W. ve Morris, J. (2006). An Empirical Study of the Impact of Consumer Perceived Risk on Purchase Likelihood: A Modelling Approach. *International Journal of Consumer Studies*, 30(3), 294-305.
- Yıldız, E. (2017). Effects of Service Quality on Customer Satisfaction, Trust, Customer Loyalty and Word of Mouth: An Application on Cargo Companies in Gümüşhane. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 81-88.
- Yıldız, S. ve Çilingir, Z. (2010). Elektronik Pazarlamada Müşteri Sadakatinin Geliştirilmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 412-428.
- Yoo, K. H. ve Gretzel, U. (2011). Influence of Personality on Travel-Related Consumer-Generated Media Creation. *Computers in Human Behavior*, 27, 609-621.
- Zhao, H., Seibert, S. E. ve Lumpkin, G.T. (2010) The Relationship of Personality to Entrepreneurial Intentions and Performance: A Meta-Analytic Review. *Journal of Management*, 36(2), 381-404.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of the study is to determine the connection between the personality traits of consumers and the trust and risk-taking, and then the relationship between these two concepts with the intention to purchase online. Consumers 18 and over residing in Erzurum and acting on the internet are the main mass of the research. Researchers were asked to answer questions about personality traits, trust, risk-taking and online buying behavior.

Methods

In this study, since it is not possible to reach the entire main mass due to time and cost constraints, sampling method is used as one of the non-random sampling methods. 450 questionnaires were applied in total. As a result of eliminating missing, incorrect and faulty surveys, 412 questionnaires were taken into consideration. In order to understand whether the scales used in the questionnaire are understandable and to eliminate the deficiencies, a precise questionnaire form was prepared and 20 criticisms and suggestions related to the questionnaire were taken before the data collection was started. In accordance with these suggestions and opinions, the questionnaire was corrected and finalized. The data in the study were obtained by using face-to-face survey method. The survey form included 5 groups of questions. Demographic characteristics of group 1 respondents, personality characteristics of group 2 respondents, group 3 confidence and risk-taking attitudes, group 4 online buying behavior, and group 5 what they bought and what they complained the most over the internet. Five Factor Personality Inventory, which was developed by Goldberg in 1990, which is the most preferred personality research in recent years and which psychologists have agreed on, has been used. Factors in the inventory; extraversion, conscientiousness, agreeableness, openness to experience and neuroticism. The 5-point Likert Scale was used for the respondents' personality traits, trust, risk-taking and internet buying behavior. (1) Strongly Disagree, (2) Disagree, (3) Undecided, (4) Agree, (5) Strongly Agree. The data were analyzed with the help of SPSS 20.0 statistical program. Factor analysis and correlation analysis were used in the analysis of the data.

Findings

Of the respondents who participated in the survey; 53.9% are men and 46.1% are women. The majority of respondents in the 18 - 28 age group (43.4%), undergraduate graduates (37.6%), married (54.9%), 1500 TL and below income (41.3%) and officials (32.3%). The survey also asked consumers two separate questions in the questionnaire to identify what they bought most online and what they complained the most during these purchases. While consumers buy clothing on the Internet (23.3%), books on the second (15.2%) and small home appliances on the third (11.2%); "The information given about the product or service sold at the most does not match the original of the product" (23.8%), secondly "having trouble in cargo operations (delay, loss, damage etc.)" (22.7%) and thirdly "It is not safe to ask for information such as identity and credit cards." (20.0%) complained about their issues. Correlation analysis was performed to see the direction and strength of the relationship between personality traits, trust and risk-taking, and the relationship between trust and risk and purchase intent. Between extroversion ($\beta = .298$; $p < .01$) trust and ($\beta = .289$; $p < .01$) risk taking, compatibility with ($\beta = .110$; $p < .05$) trust and ($\beta = .328$; $p < .01$) between taking risks, being open to experiences ($\beta = .110$; $p < .05$) trusting and ($\beta = .328$; $p < .01$) taking risks, with responsibility ($\beta = .379$; $p < .01$) there were positive relationships between risk taking, between neuroticism and ($\beta = -.010$; $p = .844$) trust and ($\beta = -.022$; $p = .656$) risk taking, There was no significant relationship between conscientiousness ($\beta = .065$; $p = .188$) and trust. Therefore, H1a, H2a, H3a, H2b, H3b, and H5b hypotheses were supported, while H2a, H4b, and H5a were not. Positive relationships were found between trust ($\beta = .575$; $p < .01$) and risk taking ($\beta = .575$; $p < .01$) and online purchasing, and H6a and H6b hypotheses were supported.

Conclusion

According to the results of the study, there was a positive relationship between extraversion, agreeableness and openness to experience, trust and risk taking. While there were positive relationships between conscientiousness and risk taking, no significant relationship was found between trust and trust. No relation was found between the two variables with neuroticism. Finally, it is understood that trust and risk are positively correlated with purchasing behavior over internet according to the results of analysis on trust and risk taking and purchasing behavior on internet. When we look at the studies in the literature (Islam, et al., 2017; Torlak and Özkara, 2017; Dal and Eroğlu, 2015; Cheema, et al., 2014; Tsao, 2013; Zhao, et al., 2010; Ekinci and Dawes, 2009; In line with the results we have found, researchers found significant relationships between some of the five great personality traits and variables, while others did not find any relationship with others. When we examined the previous studies on trust and risk-taking (Temeloğlu, 2015; Weisberg, et al., 2011; Verhagen, et al., 2006; Bianchi and Andrews, 2012), it was seen that the researchers had reached the same results with our results. As a result, the consumer is the basis of marketing in our world where technology is developing rapidly. Being able to get acquainted with the behaviors that determine the demands and needs of consumers, to have information and to make predictions constitute an important factor in providing competitive advantage to businesses. Trust and risk are two important concepts for consumers shopping online. It is recommended to businesses to take measures that will reduce the risk of transaction in online shopping, increase trust such as the storage of customer information, convey the credibility of credit card information to consumers, and ensure that customer information is not used for other purposes. Our study has some limitations. The first is that the study was carried out in Erzurum. Future studies can be done in different cities or countries and can be compared with our study. The second limitation is to focus the research on consumers shopping online. Again, it may be thought that future researches will be carried out on different sample groups.

The Relationship between Financial Performance of Banking Sector and Economic Growth: A Research on EU Countries

Bankacılık Sektörünün Finansal Performansı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma

İlhan Ege¹, Tuğba Nur Topaloğlu²

Abstract

In this study, the effects of financial performance of banking sector on economic growth have been analyzed. The study covers the data for the period 1996-2017 of European Union countries. In the study in regard to economic growth, GDP growth (annual %); financial performance, bank ROA, bank ROE, bank cost to income ratio (%) and stock market capitalization to GDP (%) have been used. The relationship between financial performance and economic growth have been analyzed through panel data method. The results of the analysis suggest that the bank performance of European Union countries have positive effect on economic growth. A positive and significant relationship has been determined that the ROA, bank cost to income ratio and stock market capitalization and economic growth. EU countries will be able to expedite economic growth by increasing the financial performance of banks.

Keywords: Financial Performance, Economic Growth, Panel Data Analysis

JEL: C33, G21, L25, O10

Öz

Çalışmada, bankacılık sektörünün finansal performansının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Avrupa Birliği üye ülkelerinin 1996-2017 dönemi verileri çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme, GSYH'deki büyüme (yıllık %) ile bankacılık sektörü finansal performansı ise bankaların aktif karlılığı (ROA), bankaların özsermaye karlılığı (ROE) ve bankaların fiyat kazanç oranı değişkenleri ile ölçülmüştür. Finansal performans ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemiyle araştırılmış olup, analiz sonucunda finansal performans ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin banka performansının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Avrupa Birliği üye ülkelerinin bankacılık sektörü finansal performansını artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelime: Finansal Performans, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi

JEL: C33, G21, L25, O10

Submitted: 05 / 03 / 2020

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, ilhanege@mersin.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-5765-1926

²Asst. Prof. Dr. Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Healthcare Management, tnurtopaloglu@sirnak.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0974-4896

Introduction

The different growth rates of the countries necessitated the investigation of factors such as resource efficiency, management quality, human capital, corporate development, legal factors and financial system affecting the growth rate. Especially in recent studies, the effect of financial system on economic growth has been examined. In the literature, different findings have been obtained in the relationship between financial system and economic growth. Economists focused on banks in the impact of the financial system on growth. Walter Bagehot (1873) and Joseph A. Schumpeter (1912) emphasized the critical importance of the banking system in economic growth. They have described situations where banks can actively promote innovation and future growth by identifying and financing efficient investments. In contrast, Joan Robinson (1952) argued that banks react passively to economic growth. Empirically, Robert G. King and Levine (1993) show that the level of financial intermediation is a good predictor of long-term economic growth, capital accumulation and productivity growth rates. They generally found that countries with a "better" financial system tend to grow faster (Levine and Zervos, 1996: 537).

The different levels of development of financial systems affect individuals' savings and investment decisions. Banks, which act as intermediaries between fund suppliers and demanders, can direct savings to investments. The relationship between equity markets and economic growth can be influenced by the relationship between equity markets and financial intermediaries. Assuming that banks and financial intermediaries are in a better position than the stock exchanges, it is assumed that addressing agency problems may hinder economic growth if stock exchange development occurs at the expense of improving the banking system. Therefore, it will be possible that the developments in the stock market will go hand in hand with the development of the banking system at total level (Arestis et al., 2001: 19).

The effect of banks on economic growth is realized in two ways. These are increasing capital accumulation and encouraging technological innovations. Banks play an important role in transforming savings into investments, enabling the emergence of new technologies and positively impacting economic growth by performing the intermediary function in a healthy way. Banks perform various functions based on improving temporary costs and thus capital accumulation and technological progress. These functions; (i) accumulation and mobility of savings, (ii) risk management, (iii) information generation and resource allocation, (iv) monitoring and management of managers (Petkovski and Kjosevski, 2014: 55).

The objective of the study is to investigate the relationship between the financial performance of banking sector and economic growth. For that purpose, the data of twenty-seven countries on European Union (EU) period of 1996-2017 were analyzed within the scope of the study. When the empirical studies are examined, the relationship between banks and economic growth is generally measured with the variables of lending rate, deposit interest rate and the loans provided by banks to the private sector. In most experimental studies, although the subject is still controversial, it is generally concluded that the development of the financial sector accelerates economic growth. There is no study that measures the relationship between banks' return on assets and return on equity and Cost to Income Ratio and Stock Market Capitalization and economic growth. In this direction, the study is original and contributes to the literature.

1. Literature Review

There are many studies in the literature related to the financial system and economic growth. The studies are generally on banking. The first studies on the relationship between financial development and economic growth were investigated by Bagehot (1878), Schumpeter (1912) and Hicks (1969). In the studies, it was found that there is a positive relationship between the development of financial sector and economic growth. Similar studies related to this subject are explained below in chronological order.

King and Levine (1993) tested the relationship between financial system and economic growth in 80 countries during the 1960-1989 period. Data on the banking sector were used for financial development and growth data on per capita income and physical capital were used to represent economic growth. As a result of the analysis, they found that financial development leads to economic growth.

Murinde and Eng (1994) explored the relationship between economic growth and financial development in Singapore during the period 1979-1990. They measured financial development with monetary aggregates, monetary ratios and monetary variables. Granger causality test showed that monetary variables positively affected real economic growth.

Levine and Zervos (1996) investigated the relationship between stock market development and growth. As a result of their studies, they found that stock market development and economic growth had a positive relationship.

Arestis and Demetriades (1997) investigated the effects of stock capitalization on economic growth for the USA and Germany. As a result of analysis, Equity market capitalization in Germany has an indirect impact on economic

development. On the other hand, In the US, the stock market capitalization value has a direct and positive impact on economic growth. Another finding is that the banking sector positively affected growth in both countries.

Neusser and Kugler (1998) test production data obtained from thirteen OECD countries in the period 1970-1991, using co-integration tests to establish a long-term relationship between manufacturing sector GDP and financial sector GDP and between TFP manufacturing sector and financial sector GDP have analyzed. As a result of the study, the financial sector found a relationship between GDP and manufacturer TFP.

Christopoulos and Tsionas (2004) investigated the relationship between financial depth and economic growth for 10 developing countries. As a result of the study, they found one-way causality relationship from financial depth to economic growth.

Cole et al. (2008), with the data set consisting of 38 developed and developing countries, aimed to reveal the relationship between stock sector returns and future economic growth between 1973-2001. As a result of GMM panel data analysis, they found a positive and significant relationship between future GDP growth and bank stock returns, independent of the previously documented relationship between market index returns and economic growth.

Cheng and Degryse (2010), using the data of 27 Chinese provinces in the period 1995-2003, investigated whether the financial development of two different types of financial institutions and non-bank institutions had a (significantly different) effect on local economic growth. As a result of this study, it shows that banking development has a statistically significant and economic effect on local economic growth.

Kyophilavong et al. (2016), In their work, they explored the relationship between financial development and economic growth. As a result of their analysis with the autoregressive distributed delay (ARDL) test, they found that financial development encouraged economic growth and as a result, the development in economic growth led to financial development.

Thierry et al. (2016), investigated the relationship between bank loan and economic growth in Cameroon in the period 1969-2013. The Vector Error Correction Model (VECM) was used to analyze the relationship between bank credit and economic growth. According to the results of VECM, a one-way causality relationship from private sector loans and bank deposits to GDP was determined.

Ibrahim and Alagidede (2018), in the study, the relationship between real and financial sector growth and economic growth in 29 sub-Saharan African countries in 1980-2014 period was investigated by panel data analysis. Results from the panel data analysis, financial development supports economic growth.

Paun et al. (2019), In the study, they investigated the impact of financial sector development, development and performance on economic growth for 45 countries in the period 2006-2015, based on a panel regression methodology. As a result of the research, they found a positive relationship between financial development and economic growth.

Malarvizhi et al. (2019), In their study, they investigated the relationship between financial sector development and economic growth by using a sample from ASEAN-5 countries between 1980-2011 with panel data analysis. As a result of the analysis, a positive relationship was determined between financial development and economic growth.

Studies investigating the relationship between financial performance and economic growth are presented in Table 1 comparatively.

Table 1. Comparative Table of Literature Review

Research	Scope of Research	Method of Research	Findings
King and Levine (1993)	1960-1989 period - 80 countries	Regression	They found that financial development leads to economic growth.
Murinde and Eng (1994)	1979-1990 period - Singapore	Granger Causality Test	Monetary variables positively affected real economic growth.
Levine and Zervos (1996)	The first observation 1976-1985 period - The second observation 1986-1993 period – 24 countries	Regression	Stock market development and economic growth had a positive relationship.
Arestis and Demetriades (1997)	USA and Germany	Regression	The banking sector positively affected growth in both countries.

Neusser and Kugler (1998)	1970-1991 period - OECD	Regression	The financial sector found a relationship between GDP and manufacturer TFP.
Christopoulos and Tsionas (2004)	10 developing countries	GMM panel	They found one-way causality relationship from financial depth to economic growth.
Cole et al. (2008)	1973-2001 period - 38 developed and developing countries	GMM panel	They found a positive and significant relationship between future GDP growth and bank stock returns.
Cheng and Degryse (2010)	1995-2003 period - 27 Chinese provinces	Regression	Banking development has a statistically significant and economic effect on local economic growth.
Kyophilavong et al. (2016)	1984-2012 period - Laos	ARDL Test	They found that financial development encouraged economic growth.
Thierry et al. (2016)	1969-2013 period - Cameroon	The Vector Error Correction Model	A one-way causality relationship from private sector loans and bank deposits to GDP was determined.
Ibrahim and Alagidede (2018)	1980-2014 period - 29 sub-Saharan African countries	Panel Data Analysis	Financial development supports economic growth.
Paun et al. (2019)	2006-2015 period - 45 countries	Panel Data Analysis	They found a positive relationship between financial development and economic growth.
Malarvizhi et al. (2019)	1980-2011 period - ASEAN-5	Panel Data Analysis	A positive relationship was determined between financial development and economic growth.

2. The Data Set and Model of the Study

The purpose of the study is to examine the relationship between the financial performance of banking sector and economic growth. The data of twenty-seven countries on European Union (EU) during the period of 1996-2017 were analyzed within the scope of the study. 2018 and 2019 were not included in the analysis due to the inaccessibility of the data. Secondary data concerning the use of financial performance and economic growth were obtained from the database <https://databank.worldbank.org>. As of 2019, there are 27 countries listed on EU whose full data could be obtained were included in the analysis. These countries were indicated in Table 2.

Table 2. EU Countries

1	Austria	15	Italy
2	Belgium	16	Latvia
3	Bulgaria	17	Lithuania
4	Croatia	18	Luxembourg
5	Republic of Cyprus	19	Malta
6	Czech Republic	20	Netherlands
7	Denmark	21	Poland
8	Estonia	22	Portugal
9	Finland	23	Romania
10	France	24	Slovakia
11	Germany	25	Slovenia
12	Greece	26	Spain
13	Hungary	27	Sweden
14	Ireland		

The information regarding the dependent and independent variables used in the study within to investigate the relationship between the financial performance of banking sector and economic growth is indicated in Table 3.

Table 3. Variables and Definitions

Dependent Variable	Economic Growth	GDP growth (annual %)
Independent Variables	ROA	(Net Income/Total Assets) Average Return on Assets
	ROE	(Net Income/Total Equity) Average Return on Equity
	Cost to Income Ratio (%)	Total costs as a share of total income of all commercial banks.
	Stock Market Capitalization to GDP (%)	Value of listed shares to GDP, calculated using the following deflation method: $\frac{\{(0.5)[F_t/P_{et} + F_{t-1}/P_{et-1}]\}}{[GDP_t/P_{at}]}$ where F is stock market capitalization, P_e is end-of period CPI, and P_a is average annual CPI.

Economic growth represented by GDP growth (annual %) while financial performance of banking sector is represented by ROA, ROE, Cost to Income Ratio (%) and Stock Market Capitalization to GDP (%). The panel data model created within the scope of the study is as follows equation No. 1.

$$ECOGRW_{it} = \alpha_{it} + \beta_{2it} ROA_{it} + \beta_{3it} ROE_{it} + \beta_{3it} COSTINC_{it} + \beta_{3it} STMKTCAP_{it} + \epsilon_{it} + \lambda_t \tag{1}$$

Where, $ECOGRW_{it}$ denotes the dependent variable while ROA_{it} , ROE_{it} , $COSTINC_{it}$ and $STMKTCAP_{it}$ denotes independent variables. ϵ_{it} error term, i represents each of the units in the model, t represents time. λ_t is added to the two-way fixed effects model to express the constant term which can vary from time to time (Gujarati, 2003: 642-644).

3. Methods of the Study

Panel data analysis is the method of estimating economic relations by means of panel data models using cross-sectional data with time dimension. The panel data model is expressed by the following equation.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \tag{2}$$

Where $i = 1, 2, 3, \dots, N$ is cross sectional units, $t = 1, 2, 3, \dots, T$ is the time dimension, ϵ is the panel data error term. Panel regression analyses are carried out in order to determine the relationship between financial performance of banking sector and economic growth. In accordance with panel data analysis; Multicollinearity, cross sectional dependency, homogeneity, stationarity, model selection, heteroscedasticity and autocorrelation were investigated. The first assumption that should to be tested within the scope of panel data analyses is multicollinearity. In panel regression analysis, having strong relationships between all or some of the independent variables is called multicollinearity connection. Due to the estimation problems caused by multicollinearity among variable OLS cannot be used. Spearman correlation test and Variance Inflation Factors (VIF) are estimated for multicollinearity.

In panel data estimation, cross sectional dependency affects the validity of the results. In other words, any panel data analysis disregarding cross sectional dependency may cause biased and inconsistent results (Breusch- Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Cross-sectional dependence between series was analyzed by use of Pesaran (2004) CD test due to the fact that time dimension of the study is greater than its cross-section dimension ($N > T$). The CD test is calculated by the following formula:

$$CD = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left\{ \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij} \rho_{ij}} \right\} \tag{3}$$

where: N denotes number of country stock prices for the cross-country, T_{ij} denotes the number of observations for which the correlation coefficients for the cross- country are calculated, ρ_{ij} denotes the par-wise correlation coefficient involving the i and j.

Homogeneity tests enable us investigating whether constant and slope terms are homogenous across cross section units. In this study, Pesaran and Yamagata (2008) delta tests are used in order to investigate the homogeneity. The Delta test is calculated by the following formula:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \widehat{S} - E(\widehat{Z}_{it})}{\sqrt{VAR(\widehat{Z}_{it})}} \quad (4)$$

Stationarity is required for the validity of the results. Considering the cross-section dependence and homogeneity in the series, the assumption of stationarity was investigated using the second-generation unit root test Bai and Ng (2004) PANIC and the first generation unit root test Levin, Lin and Chu (2002) LLC. The PANIC and LLC tests are calculated by the following formula (5, 6) and (7).

$$P_{\hat{\epsilon}}^c = \frac{-2 \sum_{i=1}^N \ln P_{\hat{\epsilon}}^c(i) - 2N}{\sqrt{4N}} \xrightarrow{d} N(0,1) \quad (5)$$

$$P_{\hat{\epsilon}}^T = \frac{-2 \sum_{i=1}^N \ln P_{\hat{\epsilon}}^T(i) - 2N}{\sqrt{4N}} \xrightarrow{d} N(0,1) \quad (6)$$

$$\Delta y_{it} = \rho y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \epsilon_{it} \quad m = 1, 2, 3 \quad (7)$$

In order to choose the most appropriate panel data model, F-test, Breuch-Pagan LM (1980) and Honda (1985) were applied. It is anticipated that using fixed effects model for the estimation of the model created based on F, LM and Honda test results would provide more accurate results. The F, LM and Honda tests are calculated by the following formula (8), (9), (10) and (11).

$$Y_i = X_i \beta_i + u_i \quad i = 1, 2, 3, \dots, N \quad (8)$$

$$H_0 : \sigma_u^2 = 0 ; H_1 : \sigma_u^2 \neq 0 \quad (9)$$

$$LM = (LM_1 + LM_2) \sim \chi^2 \quad (10)$$

$$HONDA = \sqrt{ (LM_1 + LM_2) } \sim N(0,1) \quad (11)$$

Heteroscedasticity is investigated using Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM test while autocorrelation is examined with Baltagi and Li (1991), Born and Bretuing (2016) and Durbin-Watson tests developed by Bhargava, Franzini and Narendranathan (1982).

4. Empirical Results

Panel regression analysis used to determine the relationship between financial performance of banking sector and economic growth. In accordance with panel data analysis; Multicollinearity, cross sectional dependency, homogeneity, stationarity, model selection, heteroscedasticity and autocorrelation were investigated. Then the model was estimated. Descriptive statistical data regarding the variables are given in Table 4.

Table 4. Descriptive Statistics Results

	ECOGRW	ROA	ROE	COSTINC	STMKTCAP
Mean	2.666384	0.620523	7.845922	59.95200	44.47274
Median	2.819680	0.632967	9.533182	59.25368	34.26782
Max	25.55727	7.402794	70.58665	150.0000	247.1704
Min	-14.81416	-8.522212	-117.6733	19.98810	0.025919
Std. Dev.	3.514200	1.208986	14.90192	12.72045	38.11175
Skew.	-0.425781	-1.642700	-3.054656	1.162754	1.610430
Kurt.	8.924457	15.71442	22.72489	10.82160	6.663637
J-B	886.6527	4268.143	10553.27	1647.988	588.9553
Prob.	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Obs.	594	594	594	594	594

When the mean values regarding explanatory and independent variables are analyzed. The mean value of the use of ECOGRW was 2.66. In addition, it is also seen that mean values for ROA, ROE, COSTINC and STMKTCAP are 0.62, 7.84, 59.95 and 44.47 respectively. Skewness, kurtosis and Jargue-Bera statistics show that series are not normally distributed.

In order to investigate for multicollinearity problem, Spearman correlation and variance inflation factors are estimated and results of which are reported in Table 5 respectively.

Table 5. Spearman Correlation and VIF Tests Results

		Correlation t-Statistic Probability	ECOGRW	ROA	ROE	COSTINC	STMKTCAP
Centered VIF	Coefficient Variance	ECOGRW	1.000000				
		ROA	0.444296	1.000000			
3.469976	0.040828	ROE	0.433281	0.862074	1.000000		
		COSTINC	0.076288	-0.282181	-0.231519	1.000000	
3.312528	0.000257	STMKTCAP	0.091922	-0.229933	0.024759	-0.046699	1.000000
			2.246057	-5.748533	0.602601	-1.137477	
1.106570	0.000118		0.0251	0.0000	0.5470	0.2558	

The fact that the correlation coefficient between the variables is higher than 0.90 and the VIF values are higher than 10 indicates the existence of multicollinearity problem (Hair, et al. 1998; Tabachnick and Fidell, 2001). When the correlation and VIF test results are examined, the highest correlation coefficient among the independent variables used in the study was calculated as 0.86 and VIF value as 3.469. Because of this result, there is no multicollinearity problem between independent variables in the panel. Cross-sectional dependence between series was analyzed by Pesaran (2004) CD test. The results of Cross-Section Dependency Test are given in Table 6.

Table 6. Cross-Section Dependency Results

Variables	Pesaran CD (2004)	
	Stat.	Prob.
ECOGRW	0.018	0.493
ROA	-1.372	0.085
ROE	-1.591	0.056
COSTINC	-2.000	0.023
STMKTCAP	-0.701	0.242
Optimal lag length (m) is determined as 3 Ho: No cross-section dependency		

According to Pesaran (2004) CD test results, it is observed that the probability values for COSTINC are below the critical value of 0.05. Therefore, the null hypothesis is rejected. Result of test point out the existence of the problem of cross-sectional dependence in the COSTINC variable. Probability values for ECOGRW, ROA, ROE and STMKTCAP variables were above the critical value of 0.05. Therefore, the null hypothesis was not rejected. Accordingly, it was revealed that there is no cross-sectional independence in the series. Homogeneity tests enable us investigating whether constant and slope terms are homogenous across cross section units. Pesaran and Yamagata (2008) delta test results are given in Table 7.

Table 7. Homogeneity

Variables	$\tilde{\Delta}$	Prob.	$\tilde{\Delta}_{adj}$	Prob.
ECOGRW	-0.109	0.543	-0.117	0.547
ROA	1.264	0.103	1.360	0.087
ROE	1.342	0.090	1.444	0.074
COSTINC	3.638	0.000	3.915	0.000
STMKTCAP	2.518	0.006	2.709	0.003
Ho: Homogeneity				

The results of homogeneity test for variables suggested that probability values for ECOGRW, ROA and ROE variables the probability values for both tests were observed to be over the critical level of 0.05. According to the results of the tests, the slope coefficients for the three variables were determined to be homogeneous. According to Cross-sectional dependency and homogeneity test results, Bai and Ng (2004) PANIC Unit Root Test second generation unit root test was used to investigate the stationarity of CONSTINC variable, Levin, Lin and Chu (2002) LLC and Im, Pesaran ve Shin (2003) first generation unit root tests were used to investigate the stationarity of ECOGRW, ROA and ROE variables. The results regarding the unit root tests are given in Table 8.

Table 8. Unit Root Test Results

PANIC							
Constant			Constant and Trend				
	Stat	Prob.	Stat	Prob.			
COSTINC							
$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	3.7330	0.0001	2.0243			0.0215	
$P_{\hat{\epsilon}}^c$	92.794	0.0008	75.037			0.0307	
Maximum lag length (m) is determined as 3. * indicates statistical significance at 10% level and ** indicates statistical significance at 5% level. *** indicates statistical significance at 1% level. H ₀ : Unit Root							
Levin, Lin and Chu (2002) LLC							
	Variable	Stat	Prob		Variable	Stat	Prob
	ECOGRW	-10.509	0.000		ECOGRW	-9.042	0.000
Constant	ROA	-10.990	0.000	Constant and Trend	ROA	-8.232	0.000
	ROE	-9.530	0.000		ROE	-8.294	0.000
Im, Pesaran ve Shin (2003) IPS							
Constant	Variable	Stat	Prob	Constant and Trend	Variable	Stat	Prob
	STMKTCAP	-5.046	0.000		STMKTCAP	-3.118	0.000

Bai and Ng (2004) PANIC, LLC and IPS unit root tests results indicate that probability values for CONSTINC, ECOGRW, ROA, ROE and STMKTAP were below the critical value. Therefore, the null hypothesis was rejected. These variables are stationary at levels. F-test, Breuch-Pagan LM (1980) and Honda (1985) are applied to choose the most appropriate panel data model. The results regarding the F, LM, Honda Tests are given in Table 9.

Table 9. Model Selection for Panel Data

Test	Stat.	P-value	Null Hypothesis	Decision
F Tests				
Individual effect (F.E)	6.069989	0.000000	H ₀ : Individual effect but no time effect	2
Time Effect (F.E)	15.36861	0.000000	H ₀ : Time effect but no individual effect	2
Individual and time Effect (F.E.)	11.76709	0.000000	H ₀ : No individual and time effect.	2
Breuch-Pagan LM Tests				
Individual effect (R.E)	78.57968	0.000000	H ₀ : Individual effect but no time effect	2
Time Effect (R.E)	655.2087	0.000000	H ₀ : Time effect but no individual effect	2
Individual and time Effect (R.E.)	733.7884	0.000000	H ₀ : No individual and time effect.	2
Honda (1985) Test				
Individual effect (R.E)	8.864518	0.000000	H ₀ : Individual effect but no time effect	2
Time Effect (R.E)	25.59704	0.000000	H ₀ : Time effect but no individual effect	2
Individual and time Effect (R.E.)	24.36800	0.000000	H ₀ : No individual and time effect.	2
Hausman Test				
Hausman	60.29889	0.000000	Decision 1: Cannot Reject, Decision 2: Reject, F.E: Fixed Effect, R.E: Random Effect	

If the data used in any study was formed from a specific group and based on a certain period, the fixed effects model should be used in the final estimation of the models (Baltagi, 2005). F-test statistics indicate that the appropriate model is

the two-way fixed effect model with time and Individual effects. Hence, considering the characteristics of the data set and model tests, fixed effect model is estimated using OLS regressions.

Heteroscedasticity in model was investigated by use of Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM test. On the other hand, Baltagi and Li (1991), Born and Bretuing (2016) and Bhargava, Franzini and Narendranathan (1982) in Durbin-Watson test were adopted to investigate if there was a problem of autocorrelation in the models. The results regarding the heteroscedasticity and autocorrelation tests are given in Table 10.

Table 10. Heteroscedasticity and Autocorrelation for Two-Way Fixed Effect Model

Heteroscedasticity	Stat.	P-value
Breusch-Pagan-Godfrey LM H ₀ : No Heteroscedasticity	317.1474	0.000000
Autocorrelation		
Baltagi and Li (1991) LM-stat H ₀ : No Autocorrelation	51.60618	0.000000
Born and Bretuing (2016) LM*-stat H ₀ : No Autocorrelation	69.64181	0.000000
Durbin-Watson Bhargava, Franzini and Narendranathan (1982) H ₀ : No Autocorrelation	1.374873	

Results indicate that error term variances are not constant, and covariance do not equal to zero indicating heteroscedasticity in the model. Results for autocorrelation tests show that error terms are serially correlated which means that autocorrelation problem exist in the series. White period standard errors & covariance method which accounts for the heteroscedasticity and autocorrelation problem in series is used in examining the relation between financial performance of banking sector and economic growth in EU countries. The results regarding the panel data analysis are given in Table 11.

Table 11. Panel Data Analysis Results

Dependent Variable	Approach			Time Period
GDP growth (annual %)	Least Squares White Period Standard Errors & Covariance			1996-2017
Independent Variables	Coefficient	Std. Error.	t-stat	P-value
ROA	0.6548	0.2217	2.9527	0.0033
ROE	0.0164	0.0151	1.0886	0.2768
COSTINC	0.0487	0.0133	3.6482	0.0003
STMKTCAP	0.0145	0.0061	2.3846	0.0174
C	-1.4380	0.9200	-1.5629	0.1186
R-squared	Adjusted R-squared	S.E. of regression	Sum squared resid	Log likelihood
0.5940	0.5558	2.3420	2973.0	-1321.1
F-statistic	Mean dependent var	S.D. dependent var	Schwarz criterion	Prob(F-statistic)
15.550	2.6663	3.5142	5.0074	0.0000

***, ** and * indicates %1, %5 and %10 significance respectively.

The results in Table 11 indicate that estimated model is significant at 1% and financial performance variables explain 59.4 percent of the changes in economic growth. A positive and significant relationship was found between the ROA, bank cost to income ratio and stock market capitalization and economic growth. In this context, economic growth is influenced by ROA (0.654), bank cost to income ratio (0.048) and stock market capitalization (0.014). EU countries will be able to expedite economic growth by increasing the financial performance of banks.

Conclusion

The aim of the study is to determine the relationship between the financial performance of banking sector and economic growth on European Union (EU) countries. Economic growth is represented by GDP growth, financial performance is represented by bank ROA, bank ROE, bank cost to income ratio (%) and stock market capitalization to GDP. The relationship between financial performance and economic growth was analyzed by panel data method. As a result of panel

data analysis, financial performance of the banking sector positively affected economic growth in EU countries. Financial performance of banking sector variables explains 59.4 percent of the changes in economic growth. A positive and significant relationship was found between the ROA, bank cost to income ratio and stock market capitalization and economic growth. The results of the study are similar to the finding reported by Bagehot (1878), Schumpeter (1912) and Hicks (1969). King and Levine (1993), Levine and Zervos (1996), Arestis and Demetriades (1997), Cole et al. (2008), Ibrahim and Alagidede (2018).

According to the findings of the study, countries should increase the financial performance of banking sectors in order to economic growth. EU countries can increase their economic growth by 65% by increasing the return on assets of the banking sector. In addition, the increase in the bank cost to income ratio increases economic growth by 4.87%. The increase in market value of equity markets leads to 1.45% economic growth.

The financial sector is crucial for the economic growth and stability of countries. A crisis in the financial sector adversely affects the economy and these crises can collapse the countries. In addition, the financial sector meets the funding needs of the real sector. In this context, the financial performance of the banking sector is critical for countries. Countries can grow economically as increase asset quality and profitability of banking sector. The increase in the market values of all the shares traded in the share markets also provides economic growth. Therefore, EU countries can grow more economically if they develop the banking sector and give the necessary importance.

References

- Arestis, P. & Demetriades, P. (1997). Financial development and economic growth: Assessing the evidence. *Economic Journal*, 107(442), 783-799.
- Arestis, P., Demetriades, P. O. & Luintel, K. (2001). Financial development and economic growth: The role of stock markets. *Journal of Money, Credit and Banking*, 33(1), 16-41.
- Bagehot, W. (1873). *Lombart street: a description of the money market*. New York: E. P. Dutton And Company, Reprint 1920.
- Bai, J. & Ng, S. (2004). *A panic attack on unit roots and cointegration*. *Econometrica*, 72, pp. 1127-1177.
- Baltagi, B. & Li, Q. (1991). A joint test for serial correlation and random individual effects, *Statistics and Probability Letters*, 11, 277-280.
- Berger, A. N., Iftekhar, H. & Klapper, L. F. (2004). Further evidence on the link between finance and growth: An international analysis of community banking and economic performance. *Bank of Finland Discussion Papers*, 8.
- Bhargava, A., Franzini, L. & Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549.
- Born, B. & Breitung, J. (2016). Testing for serial correlation in fixed-effects panel data models. *Econometric Reviews*, 35(7), 1290-1316.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Cheng, X. & Degryse, H. (2010). The Impact of bank and non-bank financial institutions on local economic growth in China, *J Financ Serv Res*, 37, 179-199.
- Christopoulos, D. K. & Tsionas, E. G. (2004). Financial development and economic growth: Evidence from panel unit root and cointegration tests. *Journal of Development Economics*, 73, 55-74.
- Cole, R. A., Moshirian, F. & Wu, Q. (2008). Bank stock returns and economic growth. *Journal of Banking & Finance*, 32, 995-1007.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic econometrics*, New York, McGraw-Hill.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. & William, B. (1998): *Multivariate data analysis*. New Jersey: PrenticeHall.
- Hicks, J. (1969). *A theory of economic history*. Oxford, U.K. Clarendon Press.
- Honda, Y. (1985), Testing the error components model with non-normal disturbances. *Review of Economic Studies*, 52, 681-690.

- Ibrahim, M. & Alagidede, P. (2018). Effect of financial development on economic growth in sub-Saharan Africa. *Journal of Policy Modeling*, 40(6), 1104-1125.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- King, R. G. & Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- Kyophilavong, P., Uddin, G.S. & Shahbaz M. (2016). The nexus between financial development and economic growth in lao PDR. *Global Business Review*. 17(2). 303–317.
- Levin, A., Lin, C. F. & Chu, C. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1–24.
- Levine, R. & Zervos, S. (1996). Stock market development and long-run growth. *World Bank Economic Review*, 10(2), 323-339.
- Levine, R. & Zervos, S. (1998). Stock markets, banks, and economic growth. *Economic Review*, 88(3), 537-558.
- Maddala, G. S. & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.
- Malarvizhi, C.A.N., Zeynali, Y., Al Mamun A. & Bin Ahmad G. (2019). Financial development and economic growth in ASEAN-5 Countries. *Global Business Review*, 20(1), 57–71.
- Murinde, V., Fern, S. & Eng, H. (1994), Financial development and economic growth in Singapore: demand-following or supply-leading?. *Applied Financial Economics*, 4, 391-404.
- Neusser, K. & Kugler, M. (1998). Manufacturing growth and financial development: Evidence from OECD countries. *The Review of Economics and Statistics*, 80(4), 638–646.
- Paun, C. V., Musetescu, R. D., Topan, V. M. & Danuletiu, D. C. (2019). The impact of financial sector development and sophistication on sustainable economic growth. *Sustainability*, 11, 1713.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias adjusted LM test of error cross section independence. *Econometrics Journal*, 11(1), 105–127.
- Petkovski, M. & Kjosevski, J. (2014). Does banking sector development promote economic growth? An empirical analysis for selected countries in Central and South Eastern Europe. *Economic Research*, 27(1), 55-66.
- Schumpeter, J. A. (1912). *The theory of economic development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tabachnick, B. & Fidell, L. (2001). *Using multivariate statistics*. Boston: Allyn and Bacon.
- Thierry, B., Jun, Z., Eric, E., Zimy, G., Yannick, S., Yao, K. & Landrye, S. (2016). Turkey causality relationship between bank credit and economic growth: Evidence from a time series analysis on a vector error correction model in cameroon. *12th International Strategic Management Conference*.
- World Bank, databank.worldbank.org

Öğretmen Adaylarının Öğrenme Ortamına Web 2.0 Teknolojilerini Entegre Edebilme Yeterliliği*

Competencies of Prospective Teachers be able to Integrate into Web 2.0 Technologies to Learning Environment

Necla Dönmez-Usta¹, Ebru Turan-Güntepe², Ümmü Gülsüm Durukan³

Öz

Bu çalışmanın amacı, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) bölümü öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeylerini incelemektir. Özel durum yöntemi kapsamında yürütülen çalışmaya 47 BÖTE öğretmeni adayı katılmıştır. Veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarına 35 kategoride sınıflanan web 2.0 araçlarının bulunduğu bir bilgi toplama formu verilerek onlardan bu araçları öğrenme ortamlarına nasıl entegre edebilecekleri konusunda bir örnekle açıklama yapmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarının entegrasyon konusunda yaptıkları açıklamalar, yeterli, kısmen yeterli ve yetersiz kategorileri kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz üç araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmış ve sonrasında yapılan analizler kontrol edilerek fikir birliğine varılmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde; Web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegrasyon edebilme düzeylerinin %12,77'si yeterli; %72,34'ü kısmen yeterli ve %14,89 yetersiz kategorilerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, aslında öğretmen adaylarının web 2.0 araçları hakkında bilgileri mevcut olmasına rağmen bu araçları öğrenme ortamlarına entegre edebilme konusunda zorluklar yaşadıkları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının lisans eğitimleri sürecinde web 2.0 araçlarının öğrenme ortamında kullanımına fırsat sunacak ortamların sunulması önerilmektedir. Bunun yanı sıra öğretmen adaylarına öğretim sürecinde kullanılabilecek güncel web 2.0 araçlarının öğretilmesi yeterli değildir, aynı zamanda bu araçlar öğretilirken kullanabilecekleri uygun öğretim yaklaşımları ve araçların etkili kullanılması konularında da tecrübe kazanmaları sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Web 2.0 Araçları, Teknoloji Entegrasyonu, Öğrenme Ortamı, Öğretmen Adayları

Abstract

The aim of this study was to examine the level of prospective teachers of Computer Education and Instructional Technology (CEIT) to integrate web 2.0 tools into the learning environment (course). In this study, case study method is used with 47 prospective teachers studying at Computer and Instructional Technologies (CEIT) department. As data collection tool, information form was used. In this form, web 2.0 tools are classified in 35 categories, and students were asked to explain how they can integrate tools into their courses with an example. The explanations made by prospective teachers about integration were analyzed by content analysis by using sufficient, partially sufficient, and insufficient categories. The analysis was conducted separately by three researchers, then the analyzes were checked and a consensus was reached. When the distribution of scores of prospective teachers for the categories related to the levels of integration of web 2.0 tools into the learning environment (lesson) is examined, 12.77% of the prospective teachers' information are sufficient; 72.34% of them were found to be partially sufficient and 14.89% of them were insufficient. As a result, although it was known that the prospective teachers have information about web 2.0 tools, they have difficulties in integrating these tools into their learning environments (courses). Therefore, it was recommended to organize activities that will increase the experience of web 2.0 tools for pre-service and in-service training applications. In addition, it was not enough to teach the prospective teachers the current web 2.0 tools that can be used in the teaching process, but they should also gain experience in the appropriate teaching approaches and effective use of these tools.

Keywords: Web 2.0 Tools, Technology Integration, Learning Environment, Prospective Teachers

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: I23, I29

Submitted: 06 / 03 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

*Bu çalışmanın ilk versiyonu 12-14 Nisan 2019 tarihleri arasında İzmir'de gerçekleştirilen Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi (FMGTEK) Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, necla.donmezusta@giresun.edu.tr , Orcid: 0000-0002-8075-7446

² Arş.Gör.Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ebru.turan.guntepe@giresun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4858-2180

³ Arş.Gör.Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, u.g.durukan@giresun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9279-2812

Giriş

Bilgiye rahatlıkla ulaşabilen ve bu bilgiyi kullanabilen bireyler yetiştirebilmek için 21. yüzyıl öğretmenlerinin teknolojik araç gereçleri kullanabilmeleri (Çakır & Yıldırım, 2009) önemlidir. Öğretmenlerin teknolojik araçları öğrenme ortamlarına en iyi şekilde entegre edebilmeleri gerekmektedir (Alkan, 1991). Alanyazında teknoloji entegrasyonu öğreticilerin öğrenme ortamına uygun olan teknolojileri pedagojik yaklaşımı da göz önünde bulundurarak kullanmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Mishra & Koehler, 2006). Öğrenme ortamlarında teknolojik araçların etkin olarak kullanılabilmesi öğretmenlerin teknolojiye bakış açılarına da bağlıdır (Becker, 1994; Christensen, 2002; Hew & Brush, 2007). Öğretmenlerin öğrenme ortamlarında teknolojik araçları kullanabilmeleri için hazır bulunuşluklarının yetersiz olduğu bilinmesine rağmen (Horzum, 2010) öğretmenlere gerekli eğitim verilememesi (Binghimlas, 2009) teknolojik araçlara bakış açılarına da etkilemektedir. Bu bağlamda ele alınması gereken önemli noktalardan biri de öğretmenlerin web teknolojilerine ilgileri ile bu konudaki değişime ve gelişime ne kadar açık olduklarının belirlenmesidir (Çakır & Yıldırım, 2009). Eğitim kurumlarındaki teknolojik araçların çokluğu öğretmenlerin araçlardan kolaylıkla yararlanabilecekleri ve kullanmak için ilgi ve istek duyacakları anlamına gelmemektedir (Schware & Jaramillo, 1998). Aynı zamanda Dağ (2016)'ın çalışmasında, Türkiye'de öğretmenlerin teknolojik yeterliliklerinin çağın ihtiyacına cevap verecek düzeyde olmadığı belirtilmiştir. Bu durum öğretmen ve öğretmen adaylarının teknolojiyi öğrenme ortamlarına entegre edebilme noktasında sorunlar yaşadığını göstermektedir. Alanyazında öğretmen ve öğretmen adaylarının teknolojiyi öğrenme ortamına entegre edebilmesine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde; teknoloji kullanıma karşı pozitif tutum ve becerilerin arttıkça öğrenme ortamlarında teknoloji kullanma sıklığının ve isteklerinin arttığı görülmektedir (Lee, Lee & Hwang, 2015). Ayrıca öğretmenlerin öğrenme ortamlarındaki mevcut teknolojik araçları kullanım bilgilerinin yeterli olmaması bu araçların öğrenme ortamına entegrasyon sürecini de olumsuz etkilemektedir (Yılmaz, 2007). Bu noktada öğretmen adaylarının eğitim fakültelerindeki lisans öğrenimleri sırasında öğrenme ortamına teknoloji entegrasyonu alanlarındaki eksiklerinin farkına varmalarını sağlamak önemlidir. Öğretmen adaylarının öğrenme ortamlarına teknoloji entegrasyonu konusundaki eksikliklerinin farkına varmalarının sağlanması ile adayların eksikliklerini giderme imkanı bulmalarına da fırsat sunacaktır. Bu bağlamda bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmeni adaylarının mesleğe başlamadan önce teknolojik araçları öğrenme ortamlarına entegre edebilme düzeylerinin belirlenmesinin öğrenme ortamlarında teknolojinin etkili kullanımı sağlamak açısından gerekli olduğu düşünülmektedir. Alanyazında öğretmen adaylarının yanı sıra; öğretmenlerin de öğrenme ortamına teknoloji entegrasyonunu için bilgisayar, tablet, akıllı tahta, projeksiyon ve yazıcı gibi teknolojileri kullandıkları görülmektedir (Avcı, Kula & Haşlamam, 2019). Bunun yanı sıra aynı çalışmada öğretmenler, öğrenme ortamlarında en fazla video paylaşımı yapılan internet sitelerini, kodlama ve sunumları kullanmak istedikleri belirtmişlerdir. Bu durum öğretmenlerin öğrenme ortamına teknoloji entegrasyonun da sunum yapma veya video izlemenin yeterli olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu noktada, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarının eğitim potansiyelinden haberdar olma durumlarının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir (Albion, 2008). Web 2.0 araçları eğitim potansiyeli açısından değerlendirildiğinde, web 2.0 araçlarının öğretim sürecinde kullanımı ile öğrenme süreci içerisinde öğrencilere üst düzeyde bilgi paylaşımı ve işbirliği fırsatı sunulabilir (Ajjan & Hartshorne, 2008). Bu bağlamda, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının web 2.0 araçları ile ilgili farkındalıklarının ve kullanma durumlarının tespit edilmesine yönelik birçok çalışma yürütülmüştür (Baran & Ata, 2013; Ünal, 2019; Vona-Kurt, 2017; Pan & Franklin, 2011; Horzum, 2010). Bu çalışmalar arasından Baran ve Ata (2013) çalışmasında üniversite öğrencilerinin web 2.0 araçlarını eğitsel olarak kullanma sıklıklarının incelendiğinde kullanım sıklığı sadece anında mesajlaşma servisleri ve sosyal paylaşım ağları için ortaya çıkmış ve bu araçların sıklıkla kullanılma nedeni olarak ise, sosyal paylaşım ağlarının özellikle "sınıf arkadaşları ile iletişim kurma", "ortak ilgi ve gereksinimler doğrultusunda akademik gruplar oluşturulması" ve "derslerle ya da diğer eğitsel çalışmalarla ilgili bilgi ve paylaşımda bulunma" şeklinde tespit edilmiştir.

Pan ve Franklin (2011) çalışmasında öğretmenlerin blog, wiki, podcast gibi web araçlarını kullanma becerilerinin düşük olduğunu ifade etmiştir. Ünal (2019) çalışmasında ise, öğretim elemanlarının web 2.0 araçlarından haberdar olduklarını, ara sıra bu araçları kullandıklarını ve kullanma yeterliliklerinin olduğu belirlenirken; öğretmen adaylarının önemli bir kısmının sosyal ağ sitelerinden haberdar olduklarını, sıklıkla bu araçları kullandıklarını ve kullanma yeterliliklerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bir başka çalışmada ise, üniversite öğrencilerinin web 2.0 araçlarını bilgiye erişmek, bilgiyi paylaşmak, grup çalışmalarını koordine etmek ve kendilerini ifade etmek amaçlarıyla kullandıkları belirlenmiştir (Vona-Kurt, 2017). Ayrıca Vona-Kurt (2017) çalışmasında öğrencilerin web 2.0 araçlarının birçok açıdan öğretim sürecini desteklediğini belirttiklerini, ancak bu araçların kendilerine sunduğu olanakları yeterince kullanamadıklarını ortaya çıkarmıştır.

Teknolojinin katlanarak artması ve dinamik bir yapıya sahip olması, ortaya çıkan yeni teknolojilerin öğrenme ortamına olan entegrasyonunu öne çıkarmaktadır. Bu noktada öğretmen adaylarının web 2.0 teknolojilerini bilmeleri ve mesleğe başlamadan önce bu teknolojileri öğrenme ortamına nasıl entegre edebileceklerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Tatlı, İpek-Akbulut ve Altınışık (2016) çalışmalarında; farklı branşlardaki öğretmen adaylarının powtoon gibi web 2.0 araçlarını mesleki hayatlarında da kullanabilecekleri ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Baran, Canbazoğlu-Bilici ve Mesutoğlu (2015) çalışmalarında da benzer sonuçları bulmuşlardır. Bu durumun aksine, Pan ve Franklin (2011)

çalışmasında birçok öğretmenin web 2.0 araçlarını öğretim sürecinde kullanmadığını ve web 2.0 araçlarını kullanmak için kendilerini yeterli hissetmediklerini tespit etmiştir. Bu noktada bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmeni adaylarının web 2.0 teknolojilerini öğrenme ortamına entegre etme düzeylerinin belirlenmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında öğrenme ortamına teknoloji entegrasyonu çeşitli çalışmalarda ele alınmaktadır (Sadaf, Newby & Ertmer, 2012a, 2012b; Russel, Bebell, O'Dwyer & O'Connor, 2003; Stobaugh & Tassell, 2011). Bu çalışmalar incelendiğinde öğrenme ortamında teknoloji kullanımına yönelik görüşlerin, algıların ya da tutumların belirlenmesi ön plana çıkmaktadır. Öğretmen ya da öğretmen adaylarının teknoloji bilgilerinin öğrenme ortamına nasıl entegre edeceklerinin belirlenmesine yönelik yapılan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Erduran ve Tataroğlu-Taşdan (2018) çalışmalarında öğretmen adaylarının teknolojiyi öğrenme ortamına entegre etmede sıkıntılar yaşadıklarını belirlemiştir. Bu noktada teknolojik donanımla yetiştirilen bilgisayar ve öğretim teknoloji öğretmeni adaylarının da öğrenme ortamına yeni nesil teknolojileri entegre etme düzeylerinin belirlenmesi önemli bir adım olacaktır. Alanyazında yeni nesil teknolojik araçlardan kabul edilen web 2.0 araçlarının öğrenme ortamlarına entegre edilmesi önerilmektedir (Elmas & Geban, 2012). Web 2.0 araçlarının öğrenme ortamlarında etkili kullanılabilmesi için hem öğretmen adaylarının hem de onları yetiştiren öğretim elemanlarının bu araçları öğrenme ortamlarına entegre etme düzeylerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın da odağı; bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmeni adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeylerinin belirlenmesidir. Bu odak kapsamında çalışmada "Öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeyleri nedir?" sorusuna cevap aranmaktadır.

1. Yöntem

Öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kapsamında yürütülmüştür. Durum çalışması araştırmacı kontrolünün değişkenler üzerinde olmadığı durumlarda nasıl ve neden sorularına cevap bulmak için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Yin, 2009). Bununla birlikte, durum çalışması olayların, durumların, ortamın, programın, sosyal grupların, birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelenmesine izin veren bir yöntemdir (McMillan & Schumacher, 2010).

1.1. Katılımcılar

Çalışma 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz yarısında 47 üçüncü ve dördüncü sınıf Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Çalışmada yer alan öğretmen adaylarının gönüllü katılımı esas alınmıştır. Bu 47 öğretmen adayı çalışmada Ö1, Ö2, Ö3... Ö47 şeklinde kodlanmıştır.

1.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarına 35 kategoride sınıflanan web 2.0 araçlarının bulunduğu bir bilgi toplama formu verilmiştir. Alanyazın incelendiğinde web 2.0 araçlarının farklı şekilde kategorize edildiği çalışmalara ulaşılmıştır (Altıok, Yükseltürk & Üçgöl, 2017; Kekeç Morkoç & Erdönmez, 2015; Elmas & Geban, 2012). Bu doğrultuda araştırmacılar tarafından mevcut çalışmalar sentezlenerek öğretmenlerin ve öğrencilerin sınıf içi ve sınıf dışı uygulamalarda aktif olarak kullanılabileceği araçlar belirlenmiş, bu araçlar 35 kategoride sınıflandırılmış ve bilgi toplama formunda bu kategorilere yer verilmiştir. Bu web 2.0 araçlarına yönelik adaylardan ilgili araçları öğrenme ortamlarına (derslerine) nasıl entegre edebileceklerini bir örnekle açıklamaları istenmiştir. Bu form, bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi alanında uzman 2 araştırmacıya incelenmiştir. Araştırmacıardan gelen dönütlerle bilgi toplama formuna son şekli verilmiştir. Bilgi toplama formunda yer alan sorulardan karikatür yapma araçları ile ilgili bir soru örneği Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Bilgi Toplama Formundan Örnek Bir Soru

Web 2.0 araçları (... araçları)	Her bir Web 2.0 aracını öğrenme ortamına entegre etmek için nasıl bir yol izleyeceğinizi bir örnek ile açıklayınız.
Karikatür yapma araçları	

1.3. Verilerin Analizi

Öğretmen adaylarının öğrenme ortamına entegrasyon konusunda yaptıkları açıklamaların yer aldığı bilgi formları araştırmacılar tarafından "yeterli", "kısmen yeterli" ve "yetersiz" kategorileri kullanılarak çözümlenmiştir. Aynı zamanda "yeterli" kategorisine "2", "kısmen yeterli" kategorisine "1" ve "yetersiz" kategorisine "0" puan verilerek verilerin sayısallaştırılması sağlanıp öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan aldıkları toplam puanlar hesaplanmıştır. Bu kategoriler, kategorilere ait açıklamalar ve kategoriler için karikatür yapma araçları ile ilgili örnek öğretmen adayı ifadeleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Web 2.0 Araçlarının Öğrenme Ortamına Entegrasyonu Kategorileri ve Kategorilere Ait Açıklamalar

Kategori	Puan	Kategorilere ait açıklamalar	Örnek öğretmen adayı ifadeler
Yeterli	2	İlgili aracın amacına uygun kullanılmasının yanında öğrenci ve öğretmenin entegrasyon sürecine dahil olduğu durumdur. Süreçte öğretmen rehber olarak yer alabilir.	“Donanım birimleri hakkında ilk önce öğrencilere bilgi veririm. Sonrasında karikatür hakkında bilgiler verir ve kullanacakları olan aracı kısaca anlatırım. Örnek bir donanım birimine yönelik karikatürü sınıfta herkesin görebileceği şekilde hazırlarım. Daha sonra öğrencilerimden yaratıcılıklarını kullanarak konu ile ilişkili olarak, bilişim teknolojileri dersi kapsamında bilgisayar parçalarının birbiri ile iletişimini karşılıklı konuşmalar olacak şekilde karikatür haline getirmelerini isterim. Karikatür hazırlama süreçlerinde onlara rehberlik ederim.” (Ö47)
Kısmen Yeterli	1	İlgili aracın amacına uygun kullanılmasının yanında öğrenci ve öğretmenden yalnızca birinin sürece dahil olduğu durumdur.	“Öğrencilere önceden farklı bir konuya yönelik dijital şekilde hazırlanan karikatürleri gösteririm. Sonrasında onlardan benzer şekilde konu ile ilgili farklı bir karikatür yapmaları beklediğimi söylerim.” (Ö10)
Yetersiz	0	İlgili aracın amacına uygun kullanılmadığı, öğrenci ve öğretmenden yalnızca birinin sürece dahil olduğu durumdur.	“Sınıfa konuya yönelik basılı karikatür örnekleri getiririm ve öğrencilerden bu karikatürü sınıfta içinde canlandırmalarını isterim.” (Ö28)

Analiz sürecinde adayların web 2.0 araçlarını öğrenme ortamlarına nasıl entegre edebileceklerine ilişkin örnekler, araştırmacılar tarafından birbirinden bağımsız olarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ayrı ayrı kategorilendirilerek matrislere yerleştirilmiş ve sonrasında matrislerdeki veriler karşılaştırarak fikir birliğine varılmıştır. Bu sınavmadaki uyum yüzdesi Miles ve Huberman (1994)'in uyum yüzdesi formülü ile (Uyum yüzdesi= $[\text{Görüş birliği}/\text{görüş ayrılığı} + \text{Görüş birliği}] * 100$) hesaplanarak uyum yüzdesi 0.835 olarak belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan aldıkları puanlar üzerinde betimleyici istatistik değerlerinin belirlenmesi için işlem yapılmıştır. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının aldıkları toplam puanlar üzerinden en yüksek ile en düşük puanlar belirlenmiş ve aritmetik ortalama ile standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Öğretmen adaylarının aldıkları puanların aritmetik ortalaması (28,79) baz alınarak standart sapmaya (17,12) göre kategoriler için puan aralıkları belirlenmiştir. Bu kategoriler ve kategorilere ait puan aralıkları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Web 2.0 Araçlarının Öğrenme Ortamına Entegrasyonu Kategorileri ve Kategorilere Ait Puan Aralıkları

Kategoriler	Puan aralıkları
Yeterli	45,92- 70
Kısmen Yeterli	11,67- 45,91
Yetersiz	0- 11,66

3. Bulgular

Öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeylerinin belirlenmesi için kullanılan bilgi toplama formundan aldıkları toplam puanlar aşağıdaki Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplama Formundan Aldıkları Toplam Puanlar

Öğretmen adayı	Puan	Öğretmen adayı	Puan	Öğretmen adayı	Puan	Öğretmen adayı	Puan
Ö1	35	Ö13	17	Ö25	0	Ö37	69
Ö2	38	Ö14	4	Ö26	5	Ö38	62
Ö3	34	Ö15	40	Ö27	13	Ö39	35
Ö4	43	Ö16	28	Ö28	0	Ö40	30
Ö5	23	Ö17	30	Ö29	43	Ö41	64
Ö6	47	Ö18	12	Ö30	33	Ö42	48
Ö7	26	Ö19	26	Ö31	12	Ö43	24
Ö8	29	Ö20	18	Ö32	44	Ö44	41

Ö9	26	Ö21	27	Ö33	42	Ö45	23
Ö10	23	Ö22	31	Ö34	10	Ö46	31
Ö11	35	Ö23	5	Ö35	1	Ö47	51
Ö12	50	Ö24	1	Ö36	24		

Öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan aldıkları puanların 0 ile 69 puan arasında dağılım gösterdiği görülmektedir (Tablo 4). Öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan aldıkları puanlara yönelik betimleyici istatistikler ise Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplama Formundan Aldıkları Puanlara Yönelik Betimleyici İstatistikler

Öğretmen adayı sayısı	Alınan en düşük puan	Alınan en yüksek puan	Aritmetik ortalama	Standart sapma
47	0	69	28,79	17,12

Öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan alabileceği en yüksek puan 70 puan iken, en düşük puan 0 puandır. Öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan aldıkları puanlar ise; en düşük puan 0 puan iken; en yüksek puan 69'dur (Tablo 5). Öğretmen adaylarının bilgi toplama formundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 28,79 ve standart sapması 17,12 olarak hesaplanmıştır. Öğretmen adaylarının Tablo 3'te yer alan kategoriler için belirlenen puan aralıklarına göre dağılımları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Bilgi Toplama Formundan Aldıkları Puanların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategori	Öğretmen adayı	f (%)
Yeterli (45,92-70)	Ö6, Ö12, Ö37, Ö38, Ö42, Ö47	6 (12,77)
Kısmen Yeterli (11,67-45,91)	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö21, Ö22, Ö27, Ö29, Ö30, Ö31, Ö32, Ö33, Ö34, Ö36, Ö39, Ö40, Ö41, Ö43, Ö44, Ö45, Ö46	34 (72,34)
Yetersiz (0-11,66)	Ö14, Ö23, Ö24, Ö25, Ö26, Ö28, Ö35	7 (14,89)

Web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegrasyon edebilme düzeyleri ile ilgili kategoriler için öğretmen adaylarının puan dağılımları incelendiğinde öğretmen adaylarının %12,77'si yeterli; %72,34'ü kısmen yeterli ve %14,89 yetersiz kategorilerinde yer aldığı görülmektedir (Tablo 6). Bilgi toplama formundan elde edilen veriler, web 2.0 araçları bazında öğretmen adaylarının bu araçları öğrenme ortamına entegre edebilme düzeylerine göre sınıflandırılarak Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Web 2.0 Araçlarını Öğrenme Ortamına Entegre Edebilme Düzeylerinin Araçlar Bazında Dağılımı

Web 2.0 araçları (... araçları)	Kategoriler [f(%)]			Web 2.0 araçları (... araçları)	Kategoriler [f(%)]		
	Yeterli	Kısmen Yeterli	Yetersiz		Yeterli	Kısmen Yeterli	Yetersiz
Karikatür yapma	13 (27,66)	16 (34,04)	18(38,30)	Slayt ve sunu	15(31,91)	15(31,91)	17(36,17)
Kodlama	10(21,28)	19(40,43)	18(38,30)	Takım oluşturma	9(19,15)	11(23,40)	27(57,45)
Logo yapım	9(19,15)	23(48,94)	15(31,91)	Ters yüz sınıf	8(17,02)	12(25,53)	27(57,45)
Online sınav ve quiz	15(31,91)	18(38,30)	14(29,79)	Uzaktan yönetim	8(17,02)	18(38,30)	21(44,68)
Oyun yapım	13(27,66)	17(36,17)	17(36,17)	Video konferans	9(19,15)	14(29,79)	24(51,06)
Paylaşım siteleri	13(27,66)	17(36,17)	17(36,17)	Video ve müzik	8(17,02)	22(46,81)	17(36,17)

Poster ve Pano	13(27,66)	16(34,04)	18(38,30)	Web sitesi yapma	16(34,04)	19(40,43)	12(25,53)
Sanal Gerçeklik	6(12,77)	19(40,43)	22(46,81)	Takvim- tarih şeridi	12(25,53)	13(27,66)	22(46,81)
Sertifika Belge	11(23,40)	16(34,04)	20(42,55)	Kelime bulutu	9(19,15)	15(31,91)	23(48,94)
3D	9(19,15)	20(42,55)	18(38,30)	İçerik yönetme	8 (17,02)	15(31,91)	24(51,06)
Anket	7(14,89)	20(42,55)	20(42,55)	İnfografik hazırlama	13(27,66)	17(36,17)	17(36,17)
Animasyon	14 (29,79)	23(48,94)	10(21,28)	Sınav kağıdı okuma	8(17,02)	17(36,17)	22(46,81)
Barkod	13(27,66)	16(34,04)	18(38,30)	Çizgi roman oluşturma	11(23,40)	21(44,68)	15(31,91)
E-kitap	11(23,40)	15(31,91)	21(44,68)	3B ortamlarda öğrenme	5(10,64)	23(48,94)	19(40,43)
Fotoğraf ve resim	18(38,30)	13(27,66)	16(34,04)	Geri dönüt	11(23,40)	16(34,04)	20(42,55)
Günlük tutma	12(25,53)	18(38,30)	17(36,17)	Online depolama paylaşım	13(27,66)	18(38,30)	16(34,04)
Harita	9(19,15)	16(34,04)	22(46,81)	Dijital hikaye	14(29,79)	21(44,68)	12(25,53)
Sınıf yönetim	5(10,64)	21(44,68)	21(44,68)				

Karikatür yapma araçları (%38,30), poster ve pano araçları (%38,30), sanal gerçeklik araçları (%46,81), sertifika belge araçları (%42,55), barkod araçları (%38,30), e-kitap araçları (%44,68), harita araçları (%46,81), slayt sunu araçları (%36,17), takım oluşturma araçları (%57,45), ters yüz sınıf araçları (%57,45), uzaktan yönetim araçları (%46,81), video konferans araçları (%51,06), takvim-tarih şeridi araçları (%46,81), kelime bulutu araçları (%48,94), içerik yönetme araçları (%51,06), sınav kağıdı okuma araçları (%46,81) ve geri dönüt araçları (%42,55) öğretmen adaylarının önemli bir kısmı öğrenme ortamına entegre etme konusunda yetersiz kategorisinde yer alan açıklamalar yaptıkları web 2.0 araçlarıdır. Öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeyinin yetersiz olan açıklamalara; Ö41 kodlu öğretmen adayının video konferans araçlarına yönelik ifadesi 'Belirlediğim bir dersi sınıf ortamında video konferans şeklinde yürütürüm.' ile Ö43 kodlu öğretmen adayının sanal gerçeklik araçlarına yönelik ifadesi 'Sanal gerçeklik ortamlarında dolaşmalarını isterim.' örnek olarak verilebilir. Bu açıklamalarda web 2.0 araçlarının kullanımı sırasında öğrenci ve öğretmenin sürece nasıl dahil olduğu belirtilmemiştir. Web 2.0 araçlarından fotoğraf ve resim araçlarını öğrenme ortamına entegre edebilme düzeyi incelendiğinde, öğretmen adaylarının %38,30'unun yeterli kategorisinde, %27,66'sının kısmen yeterli kategorisinde ve %34,04'ünün yetersiz kategorisinde açıklamalar yaptığı görülmüştür. Öğretmen adaylarından Ö1 kodlu aday yeterli kategorisinde yer alan ifadesi, öğretmen adaylarının bu web 2.0 aracını öğrenme ortamına entegre edebilme sürecine örnek olarak verilebilir: 'Sınıfla birlikte düzenlenen gezide öğrencilerden süreçte fotoğraf çekmeleri istenir. Sonrasında öğrencilerin bunları fotoğraf ve resim araçlarında birleştirmeleri istenir. Bu süreçte öğretmen rehber olarak rol izler. Hazırlanan fotoğraf/resimlerden en güzel olanının okul sitesinde yayınlanacağı söylenerek, öğrenciler sürece teşvik edilir. Sürec sonunda çalışmalar değerlendirilerek (öğretmen ve öğrenciler ile) en iyi seçilir, sitede gezi başlığı altında yayınlanır'. Öğretmen adaylarının kodlama araçları için %40,43'ü, logo yapım araçları için %48,94'ü, online sınav ve quiz araçları için %38,30'u, 3D araçları için %42,55'i, animasyon araçları için %48,94'ü, günlük tutma araçları için %38,30'u, video ve müzik araçları için %46,81'i, web sitesi yapma araçları için %40,43'ü, çizgi roman oluşturma araçları için %44,68'i, 3B ortamlarda öğrenme araçları için %48,94'ü, online depolama ve paylaşım araçları için %38,30'u ve dijital hikâye araçları için %44,68'i kısmen yeterli kategorisinde yer alan açıklamalar yaptıkları görülmektedir. Web 2.0 araçlarının öğrenme ortamına entegre edebilme durumu kısmen yetersiz kategorisinde bulunan araçlardan kodlama araçlarının öğrenme ortamına entegrasyonu konusunda Ö3 kodlu öğretmen adayının 'öğrencilerden kodlama araçlarını kullanarak seçtikleri konuya yönelik oyun hazırlamaları istenir.' ve çizgi roman araçlarının öğrenme ortamına entegrasyonu konusunda Ö36 kodlu öğretmen adayının 'öğrencilere belirli bir kazanım çerçevesinde çizgi roman oluşturmaları istenir.' ifadeleri yalnızca öğrenci sürece dahil olduğu için örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, öğretmen adaylarından Ö34 'Anket araçları ile konuya uygun soru hazırlamalarını isterim.' şeklindeki ifadesi sadece süreçte öğrenciyi aktif kullanarak, öğretmene öğrenme sürecinde herhangi bir rol yüklediği için kısmen yeterli kategorisinde değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegrasyon edebilme düzeyleri ile ilgili puan dağılımları incelendiğinde, öğretmen adaylarının %12,77'si yeterli; %72,34'ü kısmen yeterli ve %14,89 yetersiz kategorilerinde yer aldığı görülmektedir. Benzer şekilde Erduran ve Tataroğlu-Taşdan (2018)'in çalışmasında öğretmen adaylarının teknolojiyi öğrenme ortamına entegre etmede sıkıntılar yaşadıkları da tespit edilmiştir. Teknolojik bilgi donanımıyla yetiştirilen BÖTE öğretmen adaylarının teknolojiye hakim olmasına karşın bu teknolojileri öğrenme ortamına entegrasyon edebilme konusunda zorluk yaşaması, onların öğrenme ortamlarındaki deneyim ve tecrübe eksikliklerinden kaynaklanabilir (Tatlı, İpek-Akbulut & Altınışık, 2016; Timur & Taşar, 2011). Bunun yanı sıra yine yeterli kategorisinde yer alan öğretmen adaylarının açıklamaları incelendiğinde, bu açıklamaların öğretim elemanlarının ders işleyiş süreciyle benzer olduğu ve adayların öğrenim süreçleri içerisinde kullanımını gördükleri web 2.0 araçlarına yatkın oldukları, diğer bir ifadeyle lisans öğrenim süreçlerinde gördükleri ders süreçleri ile web 2.0 araçlarını bağdaştırdıkları görülmüştür. Bu bağdaştırma durumu, öğretmen adaylarının, öğretim elemanlarını rol model alması ile ilişkilendirilebilir. Bu durum aynı zamanda, Ünal (2019) çalışmasında da ulaştığı sonuca paralel olarak, öğretmen adaylarının ve öğretim elemanlarının web 2.0 araçlarını kullanma yeterlikleri birbirine benzediği şeklinde de yorumlanabilir. Öte yandan öğretmen adaylarının gördükleri örnekler üzerinden web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına entegre etmeye çalışması, adayların bu araçları entegrasyon sürecinde yaratıcılıklarını kullanmadıklarını da göstermektedir. Bu durum, adayların alıştıkları web 2.0 araçlarına benzer nitelikteki araçları kullandıkları şeklinde düşünülebilir. Benzer şekilde, Horzum (2010) çalışmasında öğretmenlerin kullanmayı tercih ettikleri web 2.0 araçlarının kullanmaya alışık oldukları nitelikteki araçlarla benzer olduğunu belirlemiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının birçoğunun teknoloji entegrasyonunu, ilgili konuya ilişkin ödev vermek olarak anlamlandırdığı yaptıkları açıklamalardan belirlenmiştir. Oysaki teknoloji entegrasyonu tek başına öğrencinin yürüteceği bir süreç değil öğrencilerin yanı sıra öğretmenlerin de aktif rol oynadığı bir süreçtir (Fluck, 2003; Muir-Herzig, 2004; Kirkman, 2000; Koszalka & Wang, 2002).

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının lisans öğrenim süreci içerisinde web 2.0 araçları hakkında bilgi edinmelerine rağmen bu araçların bir kısmını öğrenme ortamına kısmen entegre edebildikleri bilgi toplama formunda yaptıkları açıklamalar aracılığıyla tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Özer ve Albayrak-Özer (2017) çalışmasında sosyal bilgiler ve BÖTE öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğretim sürecinde kullanmak istedikleri belirlenmiş ancak bu araçları öğrenme ortamına entegre etme konusunda bilgilerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde, Özer ve Albayrak-Özer (2017), Arabacıoğlu ve Dursun (2015) ile Eren, Avcı ve Kapucu (2015) çalışmalarında öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarının özelliklerinin tam olarak farkına varamadıklarına ve bu araçların öğretim süreçlerinde ne gibi katkılar sağlayabileceği konusundaki bilgilerinin eksik olduğuna değinmişlerdir. Ayrıca, öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğretim sürecinde kullanmak için yeterli düzeyde bir eğilim sergilemedikleri görülmüştür (Fırat & Köksal, 2017; Efe, 2015). Dolayısıyla öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarına yönelik kısmen yeterli düzeyde entegrasyon sergilemesi literatürde teknoloji destekli materyal hazırlamaya fırsat sunan web 2.0 araçlarından oluşturulan infografikler (Turan-Güntepe & Dönmez-Usta, 2017), e-kitap (Dönmez-Usta & Turan-Güntepe, 2017), dijital oyun (Dönmez-Usta & Turan-Güntepe, 2019) gibi materyallerin de BÖTE öğretmen adayları tarafından kısmen oluşturulabildiği ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca öğretim elemanlarının BÖTE öğretmen adaylarına teknolojiyi öğrenme ortamına veya derse nasıl entegre edebileceklerine yönelik değil, teknolojik bilgilerinin geliştirmesine yönelik eğitimler vermesiyle de açıklanabilir (Kabakçı & Tanyeri, 2006; Kaya & Yılayaz, 2013).

Öğretmen adaylarının açıklamalarından yetersiz kategorisinde yer alanlar değerlendirildiğinde, sanal gerçeklik, ters yüz sınıflar, uzaktan eğitim gibi web 2.0 araçlarından bazılarının kullanımının diğer araçlara kıyasla üst düzey teknik bilgi gerektirmesinden, diğer bir ifadeyle öğretmen adaylarının bu araçlara müdahale edebilme yeterliliğinin sınırlı olmasından dolayı entegrasyon sürecinde zorluk yaşadıkları düşünülmektedir (Ültay, Bıyıklı, Sungur, Topkara & Açıci, (2019) . Bu araçlara müdahale edememe durumunun, adayları web 2.0 aracını amacına uygun kullanmamaya da ittiğine inanılmaktadır. Öğrenci ve öğretmenin farklı mekanlarda yer aldığı durumlarda, bilgiye erişme ve iletişim amacıyla kullanılan video konferans ve uzaktan eğitim araçlarının aynı ortamdaki öğrenenler için kullanılması ile aracın kullanım amacının dışına çıkılan açıklamaların yapılması bu durumu örnekler niteliktedir. Ayrıca slayt ve sunu araçları gibi nispeten daha kolay hazırlanan ve öğretmen adaylarının öğrenim süreçleri içerisinde sıklıkla karşılaştıkları web 2.0 araçlarının öğrenme ortamına entegrasyonu beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu durum, adayların “nasıl olsa yaparım” düşüncesi ve bu web 2.0 araçlarının basit yapıda olmalarından kaynaklanabilir. Oysaki adayın “nasıl olsa yaparım” düşüncesinden ziyade adayların derslerinde kullanabilecekleri web 2.0 araçlarının farkına vararak bu uygulamaları benimsemelerinin ve mesleki hayatlarında kullanmalarının sağlanması ve “teknolojinin öğrenme ortamına nasıl iyi bir şekilde entegrasyonunu gerçekleştirebilirim” sorusuna odaklanması süreci etkin kılmak adına önemlidir.

Öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını öğrenme ortamına nasıl entegre edebileceklerini bilmeleri, bu araçları sınıfları için tasarlayacakları öğretim süreçlerinde kullanmalarını da katkı sağlayacaktır (Arabacıoğlu & Dursun, 2015; Eren, Avcı & Kapucu, 2015; Tatlı, İpek-Akbulut & Altınışık, 2016; Vona-Kurt, 2017). Bu doğrultuda, öğretmen adayları öğretim elemanlarını rol model aldığından, öğrenme-öğretme süreçlerinin öğretmen adaylarının eksikleri belirlenerek eksikliğin giderilmesi ve farklı web 2.0 araçlarının kullanımına imkan sağlayacak şekilde tasarlanması ve çeşitlendirilmesi gerektiği

düşünülmektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının çevrimiçi ölçme ve değerlendirme amaçlı kullanabilecekleri test oluşturma araçları (Dönmez-Usta, 2019; Kokoç, 2019) ile ilgili deneyim kazanmaları da önem arz etmektedir.

Öğrenme-öğretme süreçlerinin zenginleştirilmesi sırasında öğretmen adaylarının eksikleri belirlenerek bu eksikliklerin giderilmesi yönünde sürecin iyileştirilmesi ve adayların bu araçların okuryazarı olarak mezun olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca öğretmen adaylarına öğretim sürecinde kullanılabilecek güncel web 2.0 araçlarının öğretilmesi yeterli değildir, aynı zamanda bu araçlar öğretilirken kullanabilecekleri uygun öğretim yaklaşımları ve araçların etkili kullanılması konularında da tecrübe kazanmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ajjan, H., & Hartshorne, R. (2008). Investigating faculty decisions to adopt Web 2.0 technologies: Theory and empirical tests. *The Internet and Higher Education*, 11(2), 71-80.
- Albion, P. R. (2008). Web 2.0 in teacher education: Two imperatives for action. *Computers in the Schools*, 25(3-4), 181-198.
- Alkan, C. (1991). *Bilgisayar destekli öğrenme modülleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altıok, S., Yükseltürk, E. ve Üçgül, M. (2017). Web 2.0 eğitime yönelik gerçekleştirilen bilimsel bir etkinliğin değerlendirilmesi: Katılımcı görüşleri. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 6(1), 1-8.
- Arabacıoğlu, T. ve Dursun, F. (2015). Öğretmen adaylarının web pedagojik içerik bilgisi algı düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 197-210.
- Avcı, Ü., Kula, A., & Haşlamam, T. (2019). Teachers' opinions on technology that they want to integrate into the learning-teaching process. *Acta Infologica*, 3(1), 13-21.
- Baran, B. ve Ata, F. (2013). Üniversite öğrencilerinin web 2.0 teknolojileri kullanma durumları, beceri düzeyleri ve eğitsel olarak faydalanma durumları. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 192-208.
- Baran, E., Canbazoğlu-Bilici, S. ve Mesutoğlu, C. (2017). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) spotu geliştirme etkinliği. *Journal of Inquiry Based Activities*, 5(2), 60-69.
- Becker, H. J. (1994). How exemplary computer-using teachers differ from other teachers: Implications for realizing the potential of computers in schools. *Journal of Research on Computing in Education*, 26(3), 291-321.
- Binghimlas, K. A. (2009). Barriers to the successful integration of ICT in teaching and learning: A review of literature. *Euroasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 5(3), 235-245.
- Christensen, R. (2002). Effects of technology integration education on the attitudes of teachers and students. *Journal of Research on Technology in Education*, 34(4), 411-433.
- Çakır, R., & Yıldırım, S. (2009). What do computer teachers think about the factors affecting technology integration in schools. *İlköğretim Online*, 8(3), 952-964.
- Dağ, F. (2016). Yaşam boyu öğrenme bağlamında Türkiye'de öğretmenlerin teknolojik yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik mesleki gelişim çalışmalarının incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 90-111.
- Dönmez-Usta, N. & Turan-Günteppe, E. (2017). Pre-service teachers' material development process based on the ADDIE model: E-book design. *Journal of Education and Training Studies*, 5(12), 199-210.
- Dönmez-Usta, N. ve Turan-Günteppe, E. (2019). Dijital oyun tasarlanmanın öğrenmeye etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 1215-1234.
- Dönmez-Usta, N. (2019). Ölçme ve değerlendirmede web 2.0, Tatlı, Z. (Ed), *Quiz maker (ss. 200-219)*, Pegem Akademi: Ankara.
- Efe, H. A. (2015). The relation between science student teachers' educational use of web 2.0 technologies and their computer self-efficacy. *Journal of Baltic Science Education*, 14(1), 142-154.
- Elmas, R., & Geban, Ö. (2012). Web 2.0 tools for 21st century teachers. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(1), 243-254.
- Erduran, A. ve Tataroğlu-Taşdan, B. (2018) Matematik öğretmen adaylarının teknolojiye yönelik görüşlerinin ve teknolojiyi derslerine entegre etme süreçlerinin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 273-296.

- Eren, E., Avci, Z. Y., & Kapucu, M. S. (2015). Pre-service teachers' competencies and perceptions of necessity about practical tools for content development. *International Journal of Instruction*, 8(1), 91-104.
- Fırat, E. A., & Köksal, M. S. (2017). The relationship between use of Web 2.0 tools by prospective science teachers and their biotechnology literacy. *Computers in Human Behavior*, 70, 44-50.
- Fluck, A. (2003). *Integration or transformation? A crossnational study of information and communication technology in school education*. Unpublished Phd Dissertation, University of Tasmania.
- Hew, K. F. & Brush, T. (2007). Integrating technology into K-12 teaching and learning: current knowledge gaps and recommendations for future research. *Education Technology Research & Deveelopment*, 55, 223-252.
- Horzum, M. B. (2010). Öğretmenlerin web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 603-634.
- Kabakçı, I. ve Tanyeri, T. (2006, Nisan). Öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersi kapsamında öğretim araçlarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. 6. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı'nda sunulan bildiri, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Famağusta, Kıbrıs.
- Kaya, Z. ve Yılayaz, Ö. (2013). Öğretmen eğitimine teknoloji entegrasyonu modelleri ve teknolojik pedagojik alan bilgisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 57-83.
- Kekeç Morkoç, D. ve Erdönmez, C. (2015). Web 2.0 uygulamalarının eğitim süreçlerine etkisi: Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu örneği. *Journal of Higher Education & Science*, 5(3),35-346.
- Kıyıcı, F. B. (2010). The definitons and preferences of science teacher candidates concerning web 2.0 tools: A phenomological research study. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 9(2), 185-195.
- Kirkman, C. (2000). A model for the effective management of information and communications technology development in schools derived from six contrasting case studies. *Journal of Information Technology for Teacher Education*, 9, 37-52.
- Kokoç, M. (2019). Ölçme ve değerlendirmede web 2.0, Tatlı, Z. (Ed), *Quizizz* (ss. 38-59), Pegem Akademi: Ankara.
- Koszalka, T. A., & Wang, X. (2002). Integrating technology into learning: A summary view of promises and problems. *Educational Technology & Society*, 5(1), 179-183.
- Lee, Y., Lee, J., & Hwang, Y. (2015). Relating motivation to information and communication technology acceptance: Self-determination theory perspective. *Computers in Human Behavior*, 51, 418-428.
- McMillan, J.H. & Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence based inquiry* (7. Baskı). London: Pearson.
- Miles M.B. & Huberman A.M. (1994) *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
- Muir-Herzig, R. G. (2004). Technology and its impact in the classroom. *Computers & Education*, 42(2), 111-131.
- Özer, Ü. ve Albayrak-Özer, E. (2017, October). Sosyal bilgiler ile bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmen adaylarının eğitimde web 2.0 kullanımına yönelik görüşleri. 3rd International Congress on Political, Economic and Social Studies sunulan bildiri (Volume 3: Social Sciences). Ankara.
- Pan, S. C., & Franklin, T. (2011). In-service teachers' self-efficacy, professional development, and web 2.0 tools for integration. *New Horizons in Education*, 59(3), 28-40.
- Russell, M., Bebell, D., O'Dwyer, L., & O'Connor, K. (2003). Examining teacher technology use: Implications for preservice and inservice teacher preparation. *Journal of Teacher Education*, 54(4), 297-310.
- Sadaf, A., Newby, T. J., & Ertmer, P. A. (2012a). Exploring factors that predict preservice teachers' intentions to use web 2.0 technologies using decomposed theory of planned behavior. *Journal of Research on Technology in Education*, 45(2), 171-196.
- Sadaf, A., Newby, T. J., & Ertmer, P. A. (2012b). Exploring pre-service teachers' beliefs about using web 2.0 technologies in K-12 classroom. *Computers & Education*, 59(3), 937-945.
- Schware, R., & Jaramillo, A., (1998). Technology in education: The Turkish experiment. *Information Technology for Development*, 8(1), 29-33.

- Stobaugh, R. R., & Tassell, J. L. (2011). Analyzing the degree of technology use occurring in pre-service teacher education. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 23(2), 143-157.
- Tatlı, Z., İpek-Akbulut, H. ve Altınışık, D. (2016). Öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi özgüvenlerine web 2.0 araçlarının etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(3), 659-678.
- Timur, B. ve Taşar, M. F. (2011). Teknolojik pedagojik alan bilgisi öz güven ölçeğinin (TPABÖGÖ) Türkçe'ye uyarlanması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 839-856.
- Turan-Güntep, E. ve Dönmez-Usta, N. (2017). Öğretmen adaylarının geliştirdikleri infografiklerin değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 191-206.
- Ültay, E., Bıyıklı, Ü., Sungur, T., Topkara, İ. ve Açıci N. (2019). Fen bilimleri dersi kapsamında teknoloji uygulamaları ve tasarımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin karşılaştırılması, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(15), 209-227.
- Ünal, E. (2019). Öğretmen adayları ve öğretim elemanlarının web 2.0 teknolojileri farkındalıkları, kullanım sıklıkları ve yeterliklerinin incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 553-566.
- Vona-Kurt, E. (2017). Evaluation of the high learning contribution of web 2.0 practices in university students perspective. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(1), 417-434.
- Yılmaz, M. (2007). Sınıf öğretmeni yetiştirmede teknoloji eğitimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 155-167.
- Yin, R.K. (2009). Case study methods: Design and methods (4. Baskı). Thousand Oaks: Sage Pbc.

Extended Abstract

Aim and Scope

Thanks to rapid development of technology, web 2.0 tools and their integration into the learning environment have gained importance. In order to achieve this integration process effectively, prospective teachers need to know web 2.0 tools and how to integrate these tools into the learning environment before starting their profession. In addition, the prospective teachers become aware of the deficiencies in the areas of technology integration in the learning environment during their undergraduate education in the faculties, they will also have the opportunity to overcome these deficiencies. In this context, the aim of this study is to examine the level of prospective teachers of Computer Education and Instructional Technology (CEIT) to integrate web 2.0 tools into the learning environment (course).

Methods

Applying case study method, this study was performed with 47 prospective teachers studying at the third grade of Computer and Instructional Technologies (CEIT) department. Besides the selection of prospective teachers according to the maximum diversity method, voluntary participation was also taken into consideration in this study. As data tool was used information form. In this form, web 2.0 tools are classified in 35 categories and students were asked to explain how they can integrate tools into their courses with an example. The explanations made by prospective teachers about integration were analyzed by content analysis by using sufficient, partially sufficient and insufficient categories. At the same time, "sufficient" category was given "2", "partially sufficient" category was given "1" and "insufficient" category was given "0" points. The analysis was conducted separately by three researchers, then the analyzes were checked and a consensus was reached. Descriptive statistics values were used on the scores of the prospective teachers from the information collection form. In this context, the highest and lowest scores were determined over the total scores of the prospective teachers and arithmetic mean and standard deviation values were calculated. Based on the arithmetic mean (28,79) of the scores of the prospective teachers, the score ranges for the categories were determined according to the standard deviation (17,12).

Findings

It was seen that the scores of the prospective teachers from the information collection form ranged between 0 and 69 points. The highest score that prospective teachers can get from this form is 70 points and the lowest score is 0. When the distribution of scores of prospective teachers for the categories related to the levels of integration of web 2.0 tools into the learning environment (course) is examined, 12.77% of the prospective teachers' information are sufficient; 72.34% of them were found to be partially sufficient and 14.89% of them were insufficient. When the level of integrating the photo and painting tools from the web 2.0 tools into the learning environment is examined, it is seen that 38.30% of the prospective teachers make explanations in sufficient categories. Besides, most of the prospective teachers make explanations in partially sufficient categories for coding tools (40,43%), logo making tools (48,94%), online exam and quiz

tools (38,30%), 3D tools (42,55%), animation tools (48,94%), logging tools (38,30%), video and music tools (46,81%), website building tools (40,43%), comic book creation tools (44,68%), learning tools in 3D environments (48,94%), online storage and sharing tools (38,30%), and digital story tools (44,68%). In addition, cartoon making tools (38.30%), poster and board tools (38.30%), virtual reality tools (46.81%), certificate document tools (42.55%), barcode tools (38%, 30), e-book tools (44.68%), map tools (46.81%), slide presentation tools (36.17%), team building tools (57.45%), reverse face class tools (57% , 45), remote management tools (46.81%), video conferencing tools (51.06%), calendar-date strip tools (46.81%), word cloud tools (48.94%), content management tools (51,06%), exam paper reading tools (46,81%) and feedback tools (42,55%) are a significant part of prospective teachers' web 2.0 tools in which they make explanations in the category of insufficient to integrate into the learning environment.

Conclusion

As a result, although it is known that prospective teachers have information about web 2.0 tools, they have difficulties in integrating these tools into their learning environments (course). Although CEIT teachers who are educated with technological knowledge dominate the technology, having difficulty in integrating these tools into the learning environment may be due to their lack of experience and experience (Tatlı, İpek Akbulut & Altınışık, 2016; Timur & Taşar, 2011). In addition, when the explanations of the prospective teachers in the sufficient category are examined, it is seen that the prospective teachers associate the course processes they have seen with their undergraduate education processes with web 2.0 tools. On the other hand, the prospective teachers tried to integrate the web 2.0 tools into the learning environment through the examples they have seen, indicating that they did not use their creativity in the integration process. This can be considered as using the tools similar to the web 2.0 tools used by the prospective teachers.

Although the prospective teachers participating in the study learned about web 2.0 tools during their undergraduate education process, some of these tools were determined through explanations in the form of information collection which they can partially sufficient integrate into the learning environment. Similarly, in the Ozer and Albayrak-Özer (2017) study, it was determined that CEIT prospective teachers wanted to use the web 2.0 tools in the teaching process, but their knowledge of integrating these tools into the learning environment was not sufficient. Moreover prospective teachers did not show a sufficient trend to use web 2.0 tools in the teaching process (Fırat & Köksal, 2017; Efe, 2015). Therefore, prospective teachers partially sufficient demonstrate adequate integration of web 2.0 tools, it can be related to the education of the instructors to improve the technological knowledge, not to learn how to integrate the technology into the learning environment or the course (Kabakçı & Tanyeri, 2006; Kaya & Yılayaz, 2013).

Considering the insufficient category of prospective teachers' explanations, it was observed that the use of some of the web 2.0 tools such as virtual reality, flipped classroom, and distance education required high level technical knowledge compared to other tools, in other words, the prospective teachers had difficulty in the integration process due to their limited ability to interfere with these tools. The inability to intervene in these tools is believed to lead prospective teachers not to use the web 2.0 tools for their intended purpose. In addition, the integration of web 2.0 tools, such as slides and presentation tools, which were prepared more easily and which prospective teachers frequently encountered in their learning processes, could not be realized at the expected level. This situation, the prospective teachers "I can do it anyhow" and the simple nature of these web 2.0 tools.

Kalkınmanın Finansmanında Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Borç Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği

In The Financing of Development, The Effect of Foreign Capital Flows and External Debt on Growth: A Case of Turkey

Mehmet Ragıp Göğün¹

Öz

Bu çalışmanın amacı; Türkiye için 1986-2018 döneminde sermaye hareketleri ve dış borcun büyüme üzerindeki etkisinin ekonometrik olarak incelenmesidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinden biri büyüme için gerekli olan kaynakların, sermaye birikiminin ve iç tasarrufların yetersiz olmasıdır. Kalkınmanın ve büyümenin sağlanması için yeterli kaynağın bulunamaması halinde özellikle istihdam önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler belli oranlarda büyümek zorundadırlar. Kalkınma için gerekli kaynaklar dış borç alınarak, doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi ve yabancı portföy yatırımları ile çözümlenebilir. Üretimi arttırmak için yatırım harcamaları yapıldıkça istihdam düzeyi yükselmekte, sermaye birikimi genişlemekte ve sonuç olarak milli gelir artmaktadır. Kalkınmanın sağlanmasında dış borçlar da, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kaynak olarak görülmektedir, Ancak burada önemli olan nokta dış borcun seviyesi ve bu borcun ne amaçla kullanılacağıdır. Çünkü, aşırı dış borçlanma büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Analizlerde, ilk önce değişkenlerin durağanlığı Lee-Strazicich(2003) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Bunu takiben sermaye hareketleri dış borç ve büyüme arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığı Maki (2012) eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Son olarak ise Stock ve Watson (1993), DOLS ile uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Analiz bulgularına göre doğrudan yabancı yatırımlar, dış borç ve büyümenin uzun dönemde beraber hareket ettikleri tespit edilmiştir. Uzun dönem katsayı tahmincisi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, portföy yatırımlarının ise ekonomik büyümeyi negatif etkilediği görülmüştür. Dış borçların ise ekonomik büyüme üzerinde etkisinin eşik değere kadar (%52), pozitif olduğu, buna karşın bu eşik aşılması halinde büyümeyi negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınmanın Finansmanı, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Portföy Yatırımları, Dış Borç, Büyüme

Abstract

The purpose of this study; To examine the impact of econometric capital flows and external debt growth of Turkey for the period 1986-2018. One of the most important problems of the developing countries like Turkey is the lack of the resources needed to grow domestic savings and capital accumulation. Employment becomes an important problem, especially if sufficient resources are not available to ensure development and growth. Therefore, developing countries have to grow at certain rates. The resources required for development can be solved by borrowing foreign debt, attracting foreign direct investments to the country and foreign portfolio investments. As investment expenditures are made to increase production, the level of employment increases, capital accumulation expands and consequently national income increases. External debt is also seen as an important source for developing countries. However, the important point here is the level of foreign debt and the purpose of this debt. Because, excessive external borrowing affects growth negatively. In the analyzes, the stationarity of the variables was first analyzed with the unit root test Lee-Strazicich (2003). Afterwards, Maki (2012) analyzed whether there is a long-run relationship between capital movements and external debt and growth. Finally, Stock and Watson (1993) estimated the long-term coefficients with DOLS. According to the analysis findings, it was determined that capital movements, external debt and growth, act together in the long term. According to the long-term coefficient estimator results, it was found that direct investments positively affect economic growth, portfolio investments negatively affect economic growth. On the other hand, the effect of foreign debts on economic growth up to the threshold value (52%) was positively affected, however, if this threshold was exceeded, it was found to affect growth negatively.

Keywords: Development Financing, Foreign Direct Investment, Portfolio Investments, External Debt, Growth

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 12 / 03 / 2020

Accepted: 25 / 05 / 2020

¹ Dr. Öğr Üyesi, Harran Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Giriş

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi kalkınmanın finansmanı ve ülkenin istikrarlı bir şekilde büyümesinin sağlanmasıdır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda büyüme ve kalkınmanın sağlanması için gerekli olan kaynaklar ve sermaye birikimi yeterli değildir. Bu ülkeler yatırımların gerçekleştirilmesi için dış kaynağa ihtiyaç duyarlar. Çünkü iç tasarruflar yetersizdir ve kalkınma için gerekli finans desteğini sağlayamazlar. İthalatın sürdürülebilmesi için gerekli olan döviz ihtiyacı kalkınmanın en önemli finans kaynaklarından biri olan ihracat artışı ile sağlanamayınca dış borç, kalkınmanın sürdürülebilmesi için en önemli finans kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir çok araştırma dış borcun belli sınırlar içinde alınması ve yatırımların finansmanında kullanılmasının ülkelerin büyümesine olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Alınan borcun yatırımlara kanalize edilmesi halinde ortaya çıkan gelir artışı hem borcun geri ödemesini mümkün hale getirecek hem de istihdamın artırılmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Ancak, dış borcun Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nin %50'sini geçmesi durumunda, borç alan ülkeler ağır borçlu ülkeler sınıfına girmekte borcun geri ödemesinde sıkıntılarla karşılaşabilmektedirler. Alınan borçların belli limitlerin dışına çıkması ve yatırımların finansmanında değil de alt yapı ihtiyaçları ve tüketim ürünlerinin finansmanı için kullanılması durumunda uzun vadede tam tersi büyüme üzerinde olumsuz bir etki yarattığı yine bir çok çalışmada ortaya konmuştur. Ağır borçlu sınıfta yer alan bir çok ülkenin borçların geri ödenmesinde sıkıntı yaşadıkları ve yeni borç yapılandırmalarına gidildiği görülmektedir. Alınan borçların makro ekonomik etkileri ise ilk olarak döviz kurlarının artması şeklinde kendini göstermektedir. Döviz talebi döviz kuru üzerinde baskı oluşturmakta zaman içinde kur artarak enflasyonist bir etki oluşturmaktadır. Özellikle borcun yeni alınan borçlarla kapatıldığı ülkelerde yeni finans kaynaklarına ulaşamadığı dönemlerde döviz kurunun hızlı artışı önlenememekte ülke parasının hızla değer kaybetmesi ve kur artışı öncelikle ithal ürünlerin fiyatlarını arttırırken arkasından tüm ürünlerde benzer oranlarda fiyat artışlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkeleri enflasyon hedeflerinden uzaklaştıran bu durum faizlerin artmasına ve yatırımların azalmasına sebep olurken azalan yatırımlar büyüme ve istihdamı düşürerek alınan borçların geri ödenmesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu döngüden kurtulmak için dış finansman kullanırken çok ihtiyatlı olunmalı mutlaka gelir getiren yatırımlarda kullanılmalı ve doğrudan sermaye yatırımlarının ülkeye girişini kolaylaştıran ve teşvik eden programlar uygulanmalıdır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; Türkiye için 1986-2018 döneminde sermaye hareketleri ve dış borcun büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi olmakla birlikte, borçların ne oranda sürdürülebileceğinin tespit edilmesidir. Bu amaçla ekonomik büyümenin bağımlı değişken, doğrudan yatırımlar portföy yatırımları ve dış borçların bağımsız değişken olduğu bir model kurulmuş ve model ekonometrik testler ile analiz edilmiş ve bulgular raporlanmıştır. Diğer yandan bu çalışmanın dış borcun sürdürülebilirlik eşik değerinin tespit edilmesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı

Gelişmekte olan ekonomilerin kıt kaynaklarının en uygun şekilde kullanmaları gerekmektedir. Kalkınma veya büyüme sırasında beliren çeşitli sorunlar uygun kaynak kullanımını karmaşık bir problem haline getirmektedir. Ayrıca hızlı büyüme, gelir dağılımını düzeltmek, dış dengeyi sağlamak, işsizliği azaltmak vs gibi bazen birbirleriyle çelişen amaçların bir arada gerçekleştirilmek istenmesi işi daha da güçleştirmektedir. Bir yandan sanayileşmeyi hızlandırma, verimli yatırımlara öncelik vermek öte yandan örneğin konut sorununu çözmek ve döviz darboğazını dikkate almak, diğer bir açıdan hem ihracatı teşvik etmek hem de ithalatı ikame eden yatırımları desteklemek gibi bir arada halledilmesi gereken bir sıra problemin çözülmesi kolay değildir. Bu nedenlerden dolayı gelişmekte olan ülkelerin çoğu ellerindeki olanakları en iyi şekilde kullanabilmek amacıyla kalkınmalarını planlı bir şekilde yürütmektedirler (Alkin, 2011: 382).

Ancak kalkınmanın finansmanında ve ekonomik sorunların çözümünde gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri iç tasarrufların yetersizliğidir. Yatırımların finansmanını iç kaynaklardan sağlama imkanının olmadığı ekonomilerde dış borç finansman ihtiyacının karşılanması için başvuru bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanması, hızla artan nüfusa istihdam sağlanması yatırımlarının finansmanını gerekli kılmaktadır. Bu noktada dış borcun ekonomik kalkınma açısından önemi büyüktür. Ancak bu önem, borçlanmadan sağlanan finansmanın verimli yatırımlara dönüştürülebilmesiyle değer kazanır (Zerenler, 2003: 202).

Bu açıdan finans sektörü modern piyasa ekonomilerinde kalkınmanın finansmanında kritik bir rol oynamaktadır. Temel ödeme ve işlem hizmetlerini sağlayarak, toplumun tasarruflarını en iyi şekilde kullanımlarına aracılık ederek, hanelere, işletmelere ve hükümetlere risk yönetimi araçları sunarak kalkınma için bir güç olabilirken, aşırı borçlanıldığı zaman bir kırılma kaynağı da olabilmektedirler (Beck, 2013: 4).

2. Ekonomik Kalkınmada Dış Finansman Kaynakları

2.1. Yabancı Özel Sermaye

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde karşı karşıya kaldıkları temel sorunlardan birisi ulusal tasarrufların yeterli düzeyde olmamasıdır. Ulusal tasarrufların yetersiz olması kalkınmanın finansmanında dış tasarrufların önemine işaret etmekte ve bu tasarrufların ülkeye çekilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yabancı özel sermaye geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmasında bir dış finansman kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Yabancı özel sermaye ülkeye doğrudan sermaye yatırımı şeklinde gelebileceği gibi portföy yatırımı şeklinde de gelebilir. Bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerlere karşılık gelen yatırımlar doğrudan sermaye yatırımları iken tahvil ve hisse senedi şeklindeki yatırımlar portföy (finansal) yatırımlardır (Taban & Kar, 2015: 187).

2.1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını diğer yatırım türlerinden ayıran temel fark kalıcı çıkar sağlamasıdır. Ülkelerin ekonomik olarak gelişebilmelerinde önemli olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, tasarruf oranının düşüklüğü ve yatırımların az olması nedeniyle geliştirmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kişi ve kuruluşların yatırılabilir kaynaklarını (portföy yatırımları dışında) başka ülkeye taşımalarını ifade etmektedir (Şaşmaz & Yayla, 2018: 256). İhracat ve doğrudan yabancı yatırımların herhangi bir ülkenin ekonomik büyümesinde en önemli faktörler olduğu bilinmektedir. Ekonomik büyüme sürecinde dışa açılan bir pazar, yabancı sermaye ve teknolojiyi transfer eder. İhracatçılar ve yabancı yatırımcılar üretim teknolojilerini ve rekabet güçlerini kullanarak bu yeni pazarlara girerler. Doğrudan yabancı yatırımlar, girdikleri bu yeni pazarlarda o ülkenin ihracat kabiliyetini artırır, yeni iş alanlarının ortaya çıkışını teşvik eder, teknoloji transferini güçlendirir ve toplam ekonomik büyümeyi artırır (Dritsakia & Stiakakib, 2014: 181). Bunlara ilave olarak doğrudan yabancı yatırımlar üretim verimliliğini artırır ve ev sahibi ülkede uzmanlık ve verimliliği teşvik eder. Ayrıca, iş becerileri, yönetsel uzmanlık, ihracat pazarları ve vergi gelirlerinin artmasını sağlayarak ülke ekonomisine önemli katkılar sağlar (Mahmoodi & Mahmoodi, 2016: 939).

Doğrudan yatırımlar çok uluslu şirketler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerde yatırım yapmalarının nedeni yatırımın kendi ülkelerine göre daha karlı olmasıdır. Ülkeye doğrudan yatırım amacıyla gelen çokuluslu şirketleri iki kategoride incelemek mümkündür. Pazar odaklı yatırımcılar ve maliyet odaklı yatırımcılar. Pazar odaklı yatırımcılar ilk önce nüfus sayısına bakarlar, yatırım kararlarında pazar büyüklüğü en önemli kriterdir. Üretim maliyeti odaklı yatırımcılar ise en çok ucuz işgücüne değer verir. Ancak her iki yatırımcı için de siyasi istikrarı ve yatırım öncesi yerel ortaklarla iyi ilişkiler içinde olmak çok önemlidir. Bunun yanında, bölgede yatırımın önündeki ana engel, ekonomik istikrarsızlıktır. Pazar odaklı yatırımın önündeki bir diğer ciddi engel, düşük bir satın alma gücüne sahip olma ve talep zayıflığıdır (Szanyi, 1998: 38-39).

Kısıtlı sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılması sürecinde ülkeler çok güçlü rekabet şartları içinde mücadele etmektedirler. Günümüzde yabancı sermaye yatırımlarına verilen önemin artmasının nedeni, geçmişe göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydaların artması ve çok çeşitli alanlara yayılmasından ileri gelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından beklenen faydalar, sermaye açığını kapatma etkisi, üretimi ve istihdamı artırması, döviz açığının giderilmesi ve kaynakların verimli kullanımının sağlanması olarak ifade edilebilir (Taban & Kar, 2015:188).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uzun vadeli olmaları ve ülke ekonomilerine katkılarının boyutları bakımından diğer yatırım türlerine göre çok daha fazla tercih edilmektedir. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ülkeye sadece makine ve teçhizat gelmeyip aynı zamanda üretim teknolojisi, nitelikli işgücü ve teknik bilgi de gelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknoloji transferi yanında bir ülkenin istihdamına, üretimine ve ihracatına da katkı sağlamaktadır. Portföy yatırımlarının ise doğrudan doğruya böyle katkıları olmadığı gibi ülkeden faiz ve kar payı çıkışına yol açmaktadır (Gülmez, 2015: 140).

Doğrudan yabancı yatırım, özel sektör dış yatırımının en istikrarlı ve uzun vadeli kaynağıdır. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkeler bu akımların sadece küçük bir kısmını yüzde 2'den azını almaktadır. Son yıllarda, doğrudan yabancı yatırımın bileşimi değişiyor gibi görünmektedir. Örneğin, dünya genelinde finans ve gayrimenkul yatırımları, 1985'te yüzde 28 iken, 2011 yılında toplam doğrudan yabancı yatırımın yaklaşık yüzde 50'sine yükselirken, imalat yatırımları bu süre içinde yüzde 43'ten yüzde 23'e düşmüştür (Nations, 2014: 11).

Doğrudan yabancı yatırımlarının, portföy yatırımları ve kalkınma kredileri gibi kaynaklara göre en büyük ve sürekli dış finansman kaynağı olmaya devam ettiği görülmektedir. 2016 yılında dünya genelinde doğrudan yabancı sermaye girişleri 1.746 milyar \$ olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 2015 yılında 752 milyar \$ iken 2016 yılında %14'lük bir düşüş göstermiş ve 646 milyar \$'a gerilemiştir. Gelişmiş ülkelerde ise % 5 'lik bir artış göstererek 1 trilyon \$'a yükselmiştir (UNCTAD, 2017, s. 8). 2016 yılı içinde Amerika Birleşik Devletleri 391 milyar \$ ile doğrudan

yabancı yatırımları en çok çeken ülke olmuştur. İngiltere 254 milyar \$ lık yatırım ile ikinci, 134 milyar \$'lık yatırım ile Çin üçüncü olmuştur (UNCTAD, 2017: 6). Türkiye ise en çok yatırım çeken ilk 20 ülke içerisinde girememiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelere en istikrarlı ve uzun vadeli özel yabancı yatırım kaynağı olmayı sürdürmektedir ve sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı için önemli bir rol oynar. Bununla birlikte, politika yapıcılar sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini en üst düzeye çıkarmak için doğrudan yabancı yatırımların kalitesini izlemelidir. Hükümetler, uygun şekilde, çok uluslu işletmeler ile yerel üretim faaliyetleri arasındaki bağlantıları teşvik eden, teknoloji transferini destekleyen, yerel işçilere ileri eğitim fırsatları sağlayacak politikalar benimsemeli ve yeni teknolojiyi etkili bir şekilde emmek ve uygulamak için yerel sanayinin kapasitesini güçlendirmelidir (Nations, 2014: 31).

Doğrudan yatırımların ekonomi üzerinde olumlu etkilerine rağmen olumsuz etkileri de vardır. Özellikle, doğrudan yatırımın geldiği ülkede dış ticaret dengesi negatif ise gelen firmaların kar transferleri net bir sermaye çıkışı yaratacağı için dış açığı daha da büyütecektir. İkinci olumsuz etki, çok uluslu firmalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük pazar paylarını hedefledikleri ve büyük bir sermaye birikimine sahip oldukları için zaman içinde bu güçlerini kötüye kullanmakta ve bunun neticesinde pazarda tekelleri bir konuma sahip olarak yerli üreticiyi piyasa dışına itmektedirler. Bu etkilerin sonucusu olarak gelen firmalar üretimlerinde ya da kullanacakları ürünlerde ithal ürünleri tercih edebilir ve ithalatın artmasına neden olabilirler (Szanyi, 1998: 36).

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomistler ve uluslararası ekonomi alanında çalışan araştırmacılar arasında çok fazla çalışılan önemli bir konudur. Bu iki değişken arasında nasıl bir ilişkinin olduğu özellikle sermaye birikimi yeterli olmayan ve ihracat imkanlarını arttırmak zorunda olan gelişmekte olan ülkeler için daha da önemlidir. Doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme ilişkisi ile ilgili olarak yapılmış ampirik çok sayıda çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ile uzun dönemde nedensellik ilişkileri olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar aşağıda verilmiştir.

2.1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkileri ve Ampirik Çalışmalar

Bağımsız yatırım harcamalarında meydana gelen bir artış efektif talep fonksiyonunu yukarı doğru kaydırarak denge milli gelir seviyesini yükseltir. Milli gelirdeki yükselme bağımsız yatırım harcamalarının birkaç katı olabilir. Milli gelirde bir dönemden öteki döneme meydana gelen artışlar tüketim harcamalarını genişletir. Tüketim harcamalarındaki genişleme ise girişimcilerin yatırım yapma arzularını uyuracak böylece bağımsız harcamalardaki artışlar bu kez de uyarılmış yatırım harcamalarını hızlandıracaktır. Sonuç olarak milli gelir artışı ve büyüme bir kat daha hız kazanacaktır. (Alkin, 2011: 188). Çarpan ve hızlandırıcı olarak ifade edilen bu etkileri aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyelim.

Çarpan, yatırımın tüketimle birleşerek milli geliri ne büyüklükte değiştirmiş olacağını açıklayan katsayının adıdır. Keynes'in çarpan- hızlandırıcı ilkesi, yatırımların ekonomik büyüme üzerinde çarpan etkisi yarattığı ve milli geliri arttırdığı milli gelir artışının da tüketimi ve talebi uyurarak yatırımları hızlandırdığı şeklindedir (Song, Jiang, Song, & Wang, 2013: 1). Diğer bir ifadeyle her yatırım doğduğu yerden başlayarak etrafına derece derece yayılan bir harcama ve gelir akımına yol açar. Önce o yatırımla doğrudan doğruya alakalı olanların geliri ve satın alma kuvveti artar onların tüketim harcamaları ile gelirin bir kısmı ikinci ve oradan da aynı şekilde üçüncü v.d halkalara yayılır. Ekonomi eksik istihdam seviyesinde bulunuyorsa, istihdamın ve faktör gelirlerinin birbiri ardından genişledikleri görülür. O suretle ki, yaratılan gelirlerin toplamı neticede yatırım için sarfedilen miktarı birkaç kat fazlasıyla aşmış bulunur. Kısacası, her yeni yatırım bir katsayı ile çarpılmış olarak milli gelir ve istihdamı çoğaltır.

Çarpan, otonom yatırımda bir değişikliğin milli geliri ne büyüklükte değiştirmiş olacağını açıklayan katsayının adıdır. Buna göre çarpan formülü;

$$\Delta Y = k \cdot \Delta I \text{ olarak yazılabilir.}$$

Gelir seviyesinde meydana gelen bir değişikliğin tüketim harcamalarını arttırarak ne yatırımları bir katsayı büyüklüğünde arttırmasına hızlandırıcı etkisi ve bahsi geçen katsayıya da hızlandırıcı denir.

Hızlandırıcı prensibinde dikkat edilmesi gereken bir husus, tüketim değişikliği karşısında net yatırımın söz konusu olduğudur. Bu demektir ki, firmaların teçhizatından her yıl eskien ve aşınanı yerine koymak için yaptıkları yatırımlar (ikame yatırımları) üstünde, tüketim artışının net olarak uyardığı yatırımlar göz önüne alınmaktadır. Örnek olarak, herhangi bir tüketim malından yılda 1000 birim üretmek için 500 birim yatırım malına ihtiyaç duyulduğunu ve firmalardan her birinin tam kapasite çalıştığını farzedelim. Kullanılan makinelerin ortalama ömrü 10 sene olsun. Buna göre her yıl 50 birimin yenilenmesi gerekecek ve böylece mevcut teçhizat muhafaza edilmiş olacaktır. Tüketici talebinde %10 artış kaydedildiğinde talep 1000 birimden 1100 birime çıkacaktır. Talepteki %10 luk artışı karşılayabilmek için teçhizatı da aynı oranda arttırmak gerekecek ve ilave 50 birim yatırım yapılacaktır. Buna göre yatırım hacmi 50+50=100 birime çıkacak yani %100 yükselecektir. Böylece, tüketici talebindeki %10 yükseliş yatırımı 50 birimden 100 birime çıkarmış ve %100 arttırmış olacaktır. Eğer örneğimizdeki teçhizatın 10 yıl yerine yirmi yıl dayandığı farzedilirse, beher her yıl için ikame yatırımı 25 birim olacak buna yeni yatırım ilavesiyle toplam yatırım 75 birim olacaktır. Böylece, talepteki %10 artış yatırım malları

talebini %200 arttırmış olacaktır. İkame yatırım olan 25 birimin iki katı (%200) 50 birimlik yeni ilave yatırım yapılması gerekecektir (Ülgener, 1991: 323).

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili yapılan ampirik çalışmalarda, ağırlıklı olarak, doğrudan yabancı yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine etkisi ele alınırken, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerine çok az değinilmiştir. Ekonomi teorisindeki genel kabule göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye pozitif etkisi söz konusudur. Yapılan ampirik çalışmalar göz önüne alındığında, bu çalışmalarda pozitif etkiyi destekler yönde bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin; Blomstörn(1992); Borensztein, De Gregoria & Lee(1998); Bosworth ve Collins(1999); Zhang(2001); Nair-Reichert ve Weinhold(2001); Campos ve Kinoshita (2002); Alfaro, Areendam, Kalemli & Sayek (2004); Makki&Somwaru (2004); Asheghian (2004); Khalig ve Noy (2007); Magnus ve Fosu (2008); Klein ve Olivei (2008) tarafından yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulan çalışmaların aksine, bazı çalışmalarda iki değişken arasındaki ilişkinin önemsiz veya negatif olduğuna dair kanıtlar da mevcuttur. Fry (1993); Moran (1998); Yang(2002); Hermes& Lensink(2003); Gorg ve Greenaway(2004); Akinlo(2004); Kang ve Du (2005); Ayanwale (2007), Azman-Saini, Baharumshah ve Law (2010) tarafından yapılan çalışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilir (Ekinci, 2011: 73-74).

Ayrıca, Said Jaouadi (2014), doğrudan yabancı yatırımların bu tür yatırımlara ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumlu etkileri olduğunu bulmuştur. Şiraz han (2014), 1992'den 2010'a kadar küresel ekonomiyi temsil eden ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırımların gayri safi yurt içi hasıla üzerindeki etkisini araştırmış ve değişkenler arasında anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu bulmuştur. Anupam (2014) 2005-2013 döneminde BRICS ülkeleri arasında doğrudan yabancı yatırımlar ile GSYİH arasındaki ilişkiyi araştırmış, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır. Samuel ve Xicangzhao (2013), 1980'den 2010'a kadar Gana'da doğrudan yabancı yatırım ekonomik büyüme ve bağımlı değişken arasında uzun dönemli pozitif ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir. Misbah Nosheen (2013), yaptığı çalışmada 1980-2010 döneminde doğrudan yabancı yatırımlar ile Pakistan'ın gayri safi yurtiçi hasılası arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ali Rıza Sandalcılar (2012), Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organisation-**ECO**) **ülkeleri arasında doğrudan yabancı yatırımların gayri safi yurtiçi hasıla üzerindeki etkilerini araştırmış ve doğrudan yabancı yatırımlar ile gayri safi yurt içi hasıla arasında güçlü bir pozitif nedensellik ilişkisi bulmuştur.** Thilakaweera (2012), Sri Lanka'daki doğrudan yabancı yatırımların kişi başına reel gayri safi yurt içi hasıla arasında uzun vadeli ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Sarbapriya Ray (2012), 1991- 2011 yılları arasında Hindistan'a gelen doğrudan yabancı yatırım (DYY) ile Hindistan'ın ekonomik büyümesi arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymuş ve doğrudan yabancı yatırımlar ile GSYİH arasında pozitif bir nedensellik ilişkisi olduğunu bulmuştur. Agbo Joel Christopher (2012), Nijerya için doğrudan yabancı yatırımlar (DYY)'nin ekonomiye olumlu etki yapma potansiyeli olduğunu, ancak incelenen dönemde Nijerya'da GSYİH'ya katkısının çok düşük olduğunu buldu. Gaurav (2011), 1993-2009 döneminde DYY'nin GSYİH üzerindeki etkisini incelemek için Çin ve Hindistan'ın karşılaştırmalı bir çalışmasını yaptı bu çalışmada, DYY'deki % 1'lik artışın, Çin'in GSYİH'sinde % 0,07'lik bir artış ve Hindistan'ın GSYİH'sinde % 0.02 artışa yol açtığını buldu. Sarumi Adewumi (2006), doğrudan yabancı yatırımın Afrika'daki ekonomik büyümeye katkısını incelemiş ve DYY'nin büyümeye katkısının çoğu ülkede olumlu olduğu ortaya koymuştur. Hansen ve Rand (2006), DYY'nin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini desteklediğini, ancak bir ülkenin doğrudan yabancı yatırımlardan ne ölçüde yararlandığının o ülkenin ticaret politikalarına, işgücünün kalitesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Ahmad Zubaidi (2005), Doğu Asya ekonomilerinin büyüme sürecinde DYY olumlu katkısını gözlemlemiştir. Çalışma, doğrudan yabancı yatırımları cazip hale getiren ülkelerin, doğrudan yabancı yatırımları çekmede gerekli politika önlemlerini almayan ülkelere göre daha fazla yatırımı finanse ederek daha hızlı büyüyebileceklerini göstermektedir. Balasubramanyam, Salisu, (1996) doğrudan yabancı yatırım ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyümenin artması açısından olumlu etkisinin bulunduğunu ortaya koymuştur (Tamilselvan & Manikandan, 2015: 226).

2.1.2. Portföy Yatırımları

Yabancı portföy yatırımları kısaca, yabancı tasarruf sahiplerinin kazanç elde etmek amacıyla çeşitli riskler üstlenerek ülke şirketlerinin ve devletin çıkarmış oldukları borç senedi ve hisse senedi şeklindeki sermaye piyasası araçlarına yaptıkları yatırımı ifade etmektedir. Yabancı portföy yatırımı, bir ülkede dış finansman ihtiyacı duyan şirketlerin ihraç ettiği tahvil ve hisse senedi ile devletin ihraç ettiği devlet tahvilini yabancıların satın alması şeklinde gerçekleşir (Gülmez, 2015:140).

Gelişmiş ülke ekonomilerindeki durgunluk ve faiz oranlarında meydana gelen düşüşler, gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarındaki getiri oranlarının yüksekliği gibi etmenler, adı geçen yatırımlardaki artışın nedeni olarak gösterilmektedir. (Taban & Kar, 2015, s. 188). Yabancı portföy yatırımlarının gelişmekte olan piyasalara akışında yatırımcılar için kritik faktör, yatırımın riskine karşı varlıkların beklenen getiri oranının ne olacağıdır (Mosley 2003: 743). Bu kritik riskleri üç grupta incelemek mümkündür. Temerrüt riski, kur riski ve enflasyon riski. Cari açıklar , bir ülkenin enflasyon ve kur risklerinin (döviz kuru rejimine ve para otoritesinin bağımsızlığına bağlı olarak) sinyalleri olarak görülmektedir. Reintert ve Rogoff (2004), cari açıkların gelişmekte olan bir çok ülkede borçların geri ödenememesi riskini oluşturduğunu ve borçlarını

geri ödeyemeyen ülkelerin uluslararası piyasalardan yeni borç bulmalarını zorlaştırarak temerrüde düşmelerine sebep verebileceğini vurgulamaktadır. Temerrüt riski ise yatırımcıları endişelendirir ve tersine fon çıkışı başlayabilir (Ahlquist, 2006: 685). Kur riski ise özellikle cari açık problemi ile birlikte yukarıda bahsedilen borçlarını geri ödeyememe riski veya konjonktürel bir ekonomik istikrarsızlık döneminin yaşanması halinde döviz kurlarında ortaya çıkan artışlardır. Bu dönemlerde yatırımcı borsadan çıkarken elde ettiği karın önemli bir kısmını veya tamamını kur artışı nedeniyle kaybedebilir.

Yatırımcılar açısından gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına fon akışı bazı riskleri taşımasına rağmen yüksek oynaklığı sebebiyle oldukça karlı da olabilmektedir. Fon akışının olduğu ülke açısından bakacak olursak, yapılan ampirik çalışmalar portföy yatırımlarının makro ekonomik göstergeler ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğunu göstermektedir. Olumlu etkileri ile ilgili olarak; Levine ve Zervos (1996), artan yabancı portföy yatırımlarının sermaye piyasasında daha fazla likiditeye yol açtığını bunun da daha derin ve daha geniş bir pazara neden olduğunu belirtmiştir. La Porta, et al. (1998); Bekaert ve Harvey (2003), Sermaye piyasasında artan likiditenin aynı zamanda daha düşük sermaye maliyetiyle finansmana erişim anlamına geldiğini belirtmiştir. Laeven (2003); Knill (2004); Beck, Demircuc-Kunt ve Maksimovic (2005), borsaya giren firmaların, banka ve finans kuruluşlarından kredi temin etme noktasındaki kısıtlama ve sınırlamaları aşarak yeni likidite imkanına kavuştuklarını bunun da firmaların büyümesine olanak sağladığını ve neticede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler sağladığını ortaya koymuştur. Buna benzer bir çalışma Patro ve Wald (2005); Kim ve Singal (2000) tarafından yapılmış yabancı portföy yatırımlarının iç borsayı desteklediği görülmüştür. Wurgler (2000); Love (2003); Rajan and Zingales (1998), yabancı portföy yatırımları ile gelen sermayenin ülke borsasında çarpan etkisi yaptığını ve borsanın büyümesini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Gelen sermayenin ekonomik büyümeyi hızlandırdığını ve bu sayede mili gelirin artmasına katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, portföy yatırımları vasıtasıyla gelen fonların finansmana daha iyi erişim sağlayarak sermayenin verimli bir şekilde firmalara tahsisine katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur.

Çok sayıda olumlu tarafına rağmen yabancı portföy yatırımları ev sahibi ekonomi üzerinde olumsuz etkilerde neden olabilmektedir. Yabancı portföy yatırımlarının potansiyel olarak zarar verici yönleri, kısa vadeli ve dolayısıyla da oynak olan doğasında yatmaktadır. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlık durumunda hızla ülkeyi terk etmesi kurlar üzerinde dalgalanmalara neden olmaktadır. Özellikle, yabancı portföy yatırımlarının oynaklığı (fonların kısa vadede borsaya sık giriş ve çıkış yapması) çoğu kez yaşanan finansal piyasa krizlerinin arkasındaki ana neden olarak belirtilmiştir ve bu da özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal krize yol açmaktadır (Duasa & Kassim, 2009: 109-110). Yurtdışından gelen sermaye kısa ve uzun vadeli fon akışlardan oluşabilir. Uzun vadeli fon akışları stratejik yatırımcılardan veya portföy yatırımcılarından kaynaklanabilir. Portföy yatırımcıları ile spekülative yatırımcılar arasında net bir ayırım yapmak önemlidir. Portföy yatırımcıları yüksek riskli olsalar da, esas olarak uzun vadeli kar beklentisine yönelik olarak, kurumsal menkul kıymetlere ve orta ila uzun vadeli devlet menkul kıymetlerine yatırım yapar. Spekülative yatırım (sıcak para) ise temelde kısa süre için yapılan bir yatırımdır (Szanyi, 1998: 31-32). Yatırımcının yüksek kar gördüğü hisse senetlerine yatırım yapması ve kısa vadede tekrar sermaye çıkışının yaşandığı spekülative yatırımlar ülkeye giriş ve çıkışlarında döviz kuru üzerinde dalgalanmalara sebep olurlar. Kur üzerindeki bu istikrarsızlıklar dış ticaret firmalarının karlılıklarında ve özellikle döviz kredisi kullanmış firmalar üzerinde olumsuz etkiler yaratır.

Portföy yatırımlarının, büyümeyi negatif etkilediği ile ilgili yapılan bir çok çalışma vardır. Knill (2004); Sula ve Willet (2006), portföy yatırımının büyük ve ani olarak çıkışının finansal krizin yaklaşmakta olduğunu bir göstergesi olarak ele alındığını, bununda finansal piyasada sıklıkla paniğe neden olduğunu belirtmiş 1997-1998 Asya mali krizini buna bağlamıştır. Henry (2003) ve Demircuc-Kunt ve Detragiache (1999) aynı şekilde, finansal kriz yaşayan birçok ülkenin deneyimlerine dayanarak, portföy yatırımının oynaklığının bir finansal krizin etkisini daha da arttırdığını vurgulamışlardır. Patro ve Wald (2005), yabancı portföy yatırımlarındaki oynaklığın yani sık sık fon akışının girişi ve geri çıkışının, politika yapıcılar tarafından makroekonomik istikrar politikalarının uygulanmasını zorlaştırdığını, para arzı, döviz kuru seviyesi ve iç borsadaki dalgalanmaların öngörülemediğini belirtmişlerdir. Bank Negara Malaysia (2006) , yüksek sermaye hareketliliğinden kaynaklanan aşırı sermaye girişleri dönemlerinde varlık balonlarının oluştuğunu (yani firmaların bilanço değerlerinin olduğundan çok yüksek fiyatlanması) belirtmiştir. Bunun sonucu olarak da yabancı portföy yatırımlarındaki ani çıkışların varlık fiyatlarında büyük düzeltmelere gidilmesini gerekli kıldığını bunun da ekonomide ciddi risk oluşturabileceğini vurgulamıştır.

Sınırsız sermaye akımlarının büyümeyi zorunlu olarak artırmadığı görülmektedir (Durham, 2004: 301). Portföy yatırımları neticesinde yabancı sermaye ülkeye girerken döviz arzını arttırması sebebiyle döviz kurlarında bir miktar aşağı yönlü harekete neden olabilir ancak bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sermaye girişinin uzun süreli olması halinde mümkündür. Bu etki, gelişmekte olan ülke parasının değer kazanması sonucu buna paralel olarak faizlerde meydana gelen düşüşün yatırımlar üzerindeki olumlu etkisi ile ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ülke parasının değer kazanması ve döviz kurlarındaki düşüşün gelişmekte olan ülkelerde önemli bir diğer etkisi de ithalatın ucuzlaması buna karşılık ihracatın pahalılaşmasıdır. Bunun sonucu ise dış ticaret açığı veren ülkelerde bu açığın daha da büyümesi şeklinde olmaktadır. Cari

açık problemi yaşayan ülkelerde bu açık dış borçlarla finanse edilmekte dış borçların faiz ve anapara ödemeleri zamanı geldiğinde döviz kurları artmakta bu dalgalanmalar ekonomi üzerinde daha ağır sonuçlara sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, faydaları ve maliyetleri göz önüne alındığında, bir dizi çalışma, yabancı portföy yatırımlarının, faydalarının uzun vadeli olduğu ve sürecin ilk aşamasında bazı olumsuz etkiler olduğu görüşünü desteklemektedir. Yabancı portföy yatırımlarının uzun vadeli kazanımları kısa vadeli olumsuz etkilerinden daha ağır basmakta ve iç finansal piyasaların büyümesine ve gelişmesine gerçek faydalar sağlamaktadır (Duasa & Kassim, 2009: 110).

2.2. Dış Borçlar

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, "zengin" ülkeler "fakir" ülkelere yatırımlarını yapabilmeleri ve ithalatlarını devam ettirebilmeleri için maddi yardımda bulunuyorlardı. Bu nedenle, yabancı ülkelerin borçları yeni bir sorun olarak kabul edilemez. 1950'lerde ve 1960'larda yabancı kaynaklar daha az gelişmiş ekonomilerin kalkınması ve ekonomik büyümesi için önemli olarak kabul edildi. Dış borç, sermaye birikimi, insan kaynakları gelişimi ve altyapı iyileştirmesi üzerindeki etkisi ile gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir ekonomik büyüme kaynağı olarak görülmüştür. Dış yardım ve / veya dış borç neredeyse kaçınılmaz olarak görüldüğü için, birçok gelişmekte olan ülke dış kaynakları artan oranda kullandı. Bu ülkelerin çoğu, yurt içi tasarrufların yetersizliğini telafi etmek ve ara ve sermaye malları ithalatı için yabancı para ihtiyacını karşılamak için borç aldılar. Sonuç olarak, borçlulukları yoğunlaştırılmış ve kritik seviyelere ulaşmış, sonuçta 1970'lerin sonunda veya 1980'lerin başında bir dizi ekonomide dış borç krizlerine yol açmıştır (Soydan & Bedir, 2015: 500).

Literatürde, fenomen genellikle petrol ihraç eden ülkelerin uluslararası özel bankacılık sistemi sayesinde gelişmekte olan ülkelere kredi vermek için kullandıkları çok miktarda para kaynağına sahip oldukları yetmişli yıllara dayanmaktadır. 1973 yılında yaşanan enerji krizi ve bunun sonucu olarak emtia fiyatlarındaki düşüş gelişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerini düşürmüştür. Petrol şokları, yüksek faiz oranları, sanayileşmiş ülkelerin durgunluğu ve yüksek ticaret açığı doğal bir sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalardan borç alma taleplerinde bir artışa yol açmıştır. O yıllarda yukarıda saydığımız bu olumsuzluklar, borç veren uluslararası finans kurumlarının borçların geri ödenmesi noktasında kaygılanmalarına neden olmuştu. Finans kurumları bu kaygılarında 1982'de Meksika'nın ardından Brezilyanın temerrüde düşmesiyle haklı çıkmışlardır. Bugün Latin Amerika'nın orta gelirli ülkelerinin yanı sıra, çoğunlukla Afrika'da bulunan düşük gelirli ülkelerde ciddi bir borç krizi beklentisi vardır (Aversa, 2019). Özellikle Sahra altı Afrika ülkeleri borç aldıkları fonları gelir getirici faaliyetlere yatırmakta başarısız olmuşlar ve bu nedenle birikmiş borçlarını geri ödeme kabiliyetlerini geliştirememişlerdir (Siddiquea, E.A.Selvanathanb, & Selvanathanb, 2016: 878). Gelişmekte olan ülkeler hedefledikleri kalkınma hızına ulaşabilmek için yeterli düzeyde iç tasarruflara sahip olamadıklarından ve ihracat olanakları sınırlı olduğundan yabancı özel sermayenin yeterince ülkeye çekilemediği durumlarda zorunlu olarak dış borçlanmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Ekonomik teori, makul seviyede bir dış borcun ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı pozitif yönde etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Dış borçların vadeleri dolduğunda doğal olarak anapara ve faiz geri ödemeleri gündeme gelecektir. Dolayısıyla dış borçların bu ödemeleri karşılayacak verimli yatırımlarda kullanılması gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır (Taban & Kar, 2015: 191).

Neo-Klasik büyüme teorilerinde dış borçlanma, sermaye ve döviz kıtlığının ortaya çıkardığı darboğazları gidermek şeklinde ifade edilmiştir. Dinamik bir büyüme süreci içinde, bu fonksiyon; kısa dönemde üretimin artırılması için gerekli olan yatırımların finansmanına yardımcı olmak, uzun dönemde ise ithalat talebini azaltmayı ve ihracat gelirlerini arttırmayı hedef alan bir ekonomik yapıyı gerçekleştirmektir. Bunun sonucu olarak da ekonomik kalkınmanın dış kaynaklara ihtiyaç duymadan sürdürülmesini sağlamaktır. Bilindiği gibi Harrod-Domar büyüme modeli, milli gelirden yaratılmak istenen artışın, ancak mevcut sermaye stokuna yeni bir ilave ile mümkün olacağını varsaymaktadır. Böyle bir varsayımdan hareket eden model, dış borçlanmayı kalkınmayı hızlandırıcı bir model olarak ele almakta, belirli bir gelir seviyesinden sonra bu kaynaklara duyulan ihtiyacın kalmayacağını ifade etmektedir. R.Rodan, kalkınmanın hızlı ve bir an önce sağlanması için, ekonominin bir itişe ihtiyacı olduğunu öne sürmekte ve dış borçları bu itişe sağlamada önemli bir unsur olarak görmektedir. Rodan'a göre dış yardıma ülkeler arasında gelirleri eşitlemede gerekli bir transfer gözüyle bakmamak gerekir. Dış yardım, her ülkeye kendi kendine yeterliliği sağlama sürecine geçmede gerekli bir transfer olarak görülmelidir. Rodan'a göre borcun iktisadi kalkınmadaki rolü miktarı ile değil, yardımın yarattığı "ilave gelir" in büyüklüğü ile ölçülmeli ve kendi kendine yeterli büyüme için gerekli sermaye birikimi sağlanıncaya kadar dış borç alınmasına devam edilmelidir.

Dış borçlanma belli bir gelir seviyesine ulaşmanın aracı değil, kendi-kendine yetebilir bir ekonomik güce kavuşmanın kaçınılmaz bir aracıdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli olan, iktisadi gelişmelerin hızlanmasıdır. Bu hızlandırıcı etkinin büyüklüğü ise, dış borçlanma ile gelen fonların etkin bir biçimde yatırımlarıyla sağlanacak net sermaye birikiminin büyüklüğü ile ölçülecektir (Ertüzün, 1971: 166).

Teorik literatür, dış borçlanmanın yatırım ve büyüme üzerinde belirli bir eşik seviyesine kadar olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir; Ancak, bu seviyenin ötesinde, etkisi olumsuzdur. Borç fazlalığı, belirsizliği artırarak yatırım ve büyümeyi de engelleyebilir. Kamu borcunun büyüklüğü arttıkça, hükümetin borç geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirmek için başvuracağı eylem ve politikalar, borcu karşılamak için vergilerde artış olması durumu veya özel sektörün büyük bir

devalüasyondan endişe etmesinin yatırımlar üzerindeki etkileri olumsuz olabilir. (Clements, Bhattacharya, & Nguyen, 2003: 4).

Büyük borç stoku büyümenin önünde bir engel olmaktadır. Yüksek borçlu az gelişmiş ülkelerin içinde buldukları fiili durum bunu kanıtlamaktadır. Aslında, dış borçlar ülke içindeki yatırımların desteklenmesi ve gerçekleştirilmesi için alınmalıdır. Ancak, zayıf ekonomik politikalar neticesinde alınan borçlar yatırım yanında önemli oranda tüketim harcamalarında kullanılmakta ve dış borçlanmadan beklenen faydaların elde edilmesini önlemektedir. Devam eden borçlanmalar ve zayıf ihracat performansı bu ülkelerde borcun birikmesine ve belli bir süre borç geri ödemelerinde sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Borcun alındığı ilk dönemlerde yüksek büyüme oranları yakalayan bu ülkelerin ilerleyen dönemlerde yatırımları azalır ve büyüme de negatif değerlere inebilir (Pattillo, Poirson, & Ricci, 2002: 5).

1971- 1990 döneminde 32 Sahra altı Afrika ülkesinin karşılaştığı dış borç sorunlarını analiz edilen bir çalışmada bildirilen sonuçlara dayanarak, aşağıdaki üç temel bağımlı faktörün dış borç birikimine katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

Birincisi, genişleyen dış borcu azaltmak isteyen hükümetlerin, borç yükümlülüklerini yerine getirmek veya uzun vadede toplam dış borç stokunu azaltmak için önemli ölçüde ihracat kazancı sağlayamamaları olmaktadır.

İkincisi makroekonomik politikadır. Sürdürülebilir olmayan genişlemeci para politikası, kronik bir cari hesap açığına ve dış borç birikimine yol açan mali dengesizliğe neden olmaktadır. Gerçekçi olmayan makroekonomik politikaların hedeflenmesi yatırımcılara güven vermediği için sermaye çıkışına sebebiyet vermekte ve açık daha da büyümektedir.

Üçüncüsü dış ve küresel şoklardır. Küresel anlamda siyasi ve ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde yüksek borçlu gelişmekte olan ülkeler ihracatlarında yaşanan azalma ve döviz sıkıntısı ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Yapılan araştırmalar, dış borç yükünün yüksek olmasının, makroekonomik istikrarsızlıkla birlikte gelişmekte olan ülkelere yatırım yapılmasını engellediğini göstermiştir. 95 gelişmekte olan ülkede 1976-1985 dönemini kapsayan bir çalışma yapılmış, döviz kuru değişkenliği ve reel döviz kuru bozulma endeksi uzun vadeli ekonomik büyüme ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir (Chirwa & Odhiambo, 2016: 35). Bu konuda yapılan bazı ampirik çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Qureshi ve Ali (2010) yüksek kamu borç yükünün Pakistan ekonomisi üzerindeki etkisini, 1981-2008 dönemi zaman serisi verilerini kullanarak analiz etmiş kamu borçlarının Pakistan ekonomisi üzerinde büyük olumsuz etkileri olduğunu bulmuşlardır. Malik, Hayat ve Hayat (2010) 1972-2005 döneminde dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi zaman serisi ekonometrik tekniği kullanarak incelemişlerdir. Dış borcun ekonomik büyüme ile negatif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca borç servisinin GSYİH büyümesi üzerinde önemli ve olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Hameed, Ashraf ve Chaudhary (2008) dış borç ile Pakistan'ın ekonomik büyümesi arasındaki uzun ve kısa vadeli ilişkileri analiz ettiler. Çalışma, 1970-2003 dönemi üretim fonksiyon modelini yıllık verilere dayandırarak GSYİH, borç servisi, sermaye stoku ve işgücünün ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki dinamik etkisini incelemektedir. Borç yükünün emek ve sermayenin verimliliği üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve bu nedenle ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Sonuçlar, ayrıca borç yükünün GSYİH'yı olumsuz etkilediğini bu nedenle de uzun vadede düşen ekonomik büyüme oranı ve milli gelir azalışının borçların geri ödenme kabiliyetini azalttığını ortaya koymuştur. Adesola (2009), dış borç yükünün sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisini, özellikle Nijerya'ya vurgu yaparak incelemiş ve analiz etmiştir. Çalışmada, GSYİH ile dış borç arasında negatif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Frimpong ve Oteng-Abayie (2006), Gana'da 1970-1999 arasındaki borç yükünün GSYİH büyümesini olumsuz yönde etkilediğini göstermişlerdir. Cholifihani (2008) 1980-2005 yılları arasında zaman serisi modeli analizini uygulayarak Endonezya'daki kamu borç servisi ile GSYİH arasındaki uzun vadeli ve kısa vadeli ilişkileri analiz etmiştir. Sonuçta, kamu dış borç servisinin artırılmasının ekonomik büyümeyi yavaşlattığı için Endonezya'nın uzun vadede borç geri ödeme problemi ile karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. Ayadi ve Ayadi (2008), büyük dış borcun, Nijerya ve Güney Afrika ekonomilerinin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Nijerya ve Güney Afrika'nın dış borçları geleneksel fakat yenilikçi modeller ve ekonometrik teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Borcun büyüme üzerindeki doğrusal ve doğrusal olmayan etkisini araştırmak için ve bazı makroekonomik değişkenleri içeren Neo-klasik büyüme modeli kullanılmıştır. Sonuçta, borcun, büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna varılmıştır (Rahman & Bashar, 2012: 28-29). Al-Refai (2015), Ürdün'deki borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullanarak 1990-2013 yılları arası incelemiş, dış borç ile ekonomik büyüme arasında negatif ve önemsiz bir ilişki olduğunu göstermiştir. Babu (2014), Doğu Afrika Topluluğu'nda (1970-2010) dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Veri analizi için Johansen ko-entegrasyon testi kullanılmıştır. Sonuçlar, Doğu Afrika Topluluğu'ndaki dış borç ve ekonomik büyüme arasında negatif, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (Al-Fawwa, 2016: 119). Enrique R. Casares (2015), tarafından yapılan bir çalışmada düşük borçluluk seviyelerinde, dış borç / GSYİH oranının artmasının büyümeyi destekleyebileceği, bununla birlikte, yüksek borçluluk seviyesiyle, dış borç / GSYİH oranındaki bir artışın ekonomik büyümeye zarar verebileceği belirtilmiştir (Casares, 2015, s. 242). Kameru'nun dış borç GSYİH arasındaki ilişkisini analiz eden Njimanted; Mukete;Forbe (2014), dış borcun Kameru'daki ekonomik büyümeyi

önemli ölçüde desteklemediğini, dış borcun Kamerun'daki ekonomik büyüme düzeyini düşürdüğü bu nedenle iyi bir ekonomik yönetim gerektirdiğini belirtmişlerdir (Njimanted, Mukete, & Forbe, 2014: 14).

3. Türkiye'nin Dış Borç ve Büyüme İlişkisi

3.1. Osmanlı Dönemi Dış Borçlanma

Osmanlı İmparatorluğu ilk Dış borçlanmasını 1854 yılında gerçekleştirmiştir. 1854 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda hızlı fiyat artışları yaşanmakta dış ticaret dengesi açık vermekte ve ciddi düzeyde bir bütçe açığı vermektedir. İmparatorluğun borcu 15 milyon sterlin kadardır. Mali kaynak ihtiyacının çok artmasına rağmen Sultan Abdülmecit dış borç fikrine bir süre karşı çıkmış ancak Kırım Savaşı'nın (1853-1856) sebep olduğu yeni harcamalar sonucunda Mısır'dan alınacak vergilerin teminat olarak gösterilmesi karşısında 3.000 milyon sterlin borç alınmasına karar vermiştir. Alınacak dış borç için tahvil satış maliyetleri ve komisyonlar düşüldükten sonra ancak kalan 2,3 milyon sterlin ise hazineye girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun dış borçlanma süreci çok hızlı gelişmiştir 21 yıllık bir dönemde 15 dış borç sözleşmesi imzalanmış ve 220 milyon sterlin borç alınmıştır. Ancak bu borçlanmalar sonucunda Osmanlı hazinesine sadece 116 milyon sterlin girmiştir.

1875 yılında Osmanlı İmparatorluğunun dış borç ödemeleri 200 milyon sterlin civarında Osmanlı maliyesinin tüm gelirleri 18 milyon sterlin civarındadır. Dış borç anapara ve faiz ödemeleri ise yılda 11 milyon sterlindir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının sürdürülebilmesi için gelirlerinin %61'ini dış borç ödemelerine yönlendirmesi gerektiği görülmektedir. 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu moratoryum ilan eder. İngiliz, Fransız, Alman ve diğer alacaklıların temsilcileriyle başlayan görüşmeler 20 Aralık 1881'de imzalanan anlaşmayla sonuçlanmıştır ve Duyun-u Umumiye İdaresi (Genel Borçlar İdaresi) kurulmuştur. Duyun-u Umumiye İdaresi'ne başlangıçta Osmanlı gelirlerinin %20'si, ilerleyen yıllarda %30-35'i bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra toplam borcun üçte ikisi olan 85 milyon altın lira yüklenmiş yıllık borç ödemeleri de 6 milyon lira olarak belirlenmiştir. Türkiye'ye devrolan borçlara ait son borç taksiti 1954 yılında ödenmiştir (Bingöl, 2014: 211-217).

3.2. 1923-2018 Dönemi Türkiye'nin Dış Borçlarının Gelişimi

Türkiye'de Cumhuriyet tarihindeki ilk iç borçlanma girişiminin 1933 yılında yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında genel olarak devletin borçlanmasına karşı çok çekingen bir tavır vardı. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok kötü bir miras devralınmıştı ve bu kötü manzara bu konuda yeni girişimlerin önünde engelleyici bir unsur olarak durmaktaydı. Cumhuriyetin ilk 10 yıllık döneminde T.C. hükümeti, bir taraftan da dış borç yükü altında bulunduğu borçlanmayı uygun görmemiş, borçlanma için gerekli şartların oluşumunu, bankaların sermaye piyasalarının gelişmesini ve özellikle bu hususta halkın güvenini kazanmayı beklemiştir. 1923'ten 1933'e kadar geçen devre borçlanma için gerekli siyasi, iktisadi, mali ve psikolojik şartları hazırlamış ve ilk borçlanma 1933 yılında bütün ülke ekonomisinde önemli rolü olan ve kalkınmanın ilk safhasında ön planda yer tutan demiryolu inşasında kullanılmak amacıyla yapılmıştır (Yavuz, 2009: 208).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Marshall Planı kapsamında alınan dış yardımlar ve borçlanma 1940'lı yılların ikinci yarısında temel finansman kaynağı olmuştur. 1950'li yıllar dış borçlanmanın hızla arttığı ve dış ödemelerin zora girdiği bir dönem olmuştur (Karagöl, 2010: 9). 1950'li yılların ikinci yarısına kadar önemli bir dış borç sorunu yoktur. Bu yıllarda uygulanmakta olan liberal politikalar tıkanıklığa uğramış, ekonominin iç ve dış dengeleri bozulmuştur. Bu bağlamda belki en önemli sorun da, iç tasarruf açığını gidermek için gerekli dış borçların bulunamamasıdır. Bu dönem, Cumhuriyetin başından beri dış borçların en yüksek hızla arttığı bir dönemdir. Nitekim, 1958'e gelindiğinde "moratoryum" ilan edilmiştir (Dönek, 2019).

1970'li yıllar Türkiye ekonomisi için bir dizi sıkıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Alınan borçların ve faizlerinin ödenememesi sonucu 1978 yılına gelindiğinde Türkiye borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Bunun üzerine IMF ile anlaşma yapılmış ve TL (1 Dolar önce 25 TL daha sonra 35 TL'ye çıkarılmıştır) devalüe edilmiştir (Olcay, 2013: 57).

1980'li yıllardan sonra ise, Türkiye ekonomisinde, dışa açık sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanmıştır. Türkiye, 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır. Bütün bu yapısal değişimlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılmaması değişim sürecini geciktirmiş, bu dönemde makroekonomik sorunların yanında çeşitli yapısal sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların en önemlileri; kronik yüksek enflasyon, imalat sanayindeki yatırım eksikliği, kamu finansman dengesindeki bozulma sonucu mali piyasaların baskı altında kalması ve reel faizlerin yükselmesidir (Hepaktan, 2020).

1980'lerden 2001 yılına kadar olan süreçte hükümet politikaları, iç ekonomik altyapının sorunlarını dünya kapitalizminin koşullarına ve çıkarlarına uygun bir biçimde çözmeye yönelik olarak şekillendirilmiştir. Bu politikaların devlet bütçesine yansımaları ise vergilerin hafifletilmesi sonucunda giderek artan bütçe açıkları biçiminde ortaya çıkmıştır. Bütçe giderleri kısılmadan vergi gelirlerinde yaşanan aşırı daralma kronik bütçe açığını oluşturmuştur. Daha önce emisyon yoluyla kağıt para basma maliyeti ve enflasyon pahasına karşılanabilen kamu açıkları iç/dış borçlanma yoluyla bu kesimlere yüksek faizler ödenerek sağlanabilir hale geldi. Ayrıca, kamu açıklarını kapatmak için alınan dış borçlar döviz açığını daha da arttırmıştır. Toplam faiz ödemelerinin GSMH'ya oranına baktığımızda 1985 yılında 1,91 düzeyinde olan bu oran kriz yılı olan 2001 döneminde %23,7 lik bir oranla toplam faiz ödemeleri GSMH'nın dörtte birine yaklaşmıştır (Bingöl, 2014: 268-271). 19 Şubat 2001 tarihinde ise bir Milli Güvenlik Toplantısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan bir tartışma, ekonominin siyasetten bağımsız olmaması ve siyasetlerin tutum ve davranışlarına yön bulmaya çalışmasından dolayı Şubat 2001 krizini tetiklemiştir. Bu tartışma Enflasyon Düşürme Programına olan güveni tamamen sarstı ve bu tarihte dövize olan talep 7,6 milyar doları buldu. Yaşanan bu iki krizle birlikte ekonomi % 8,5-9 oranında daralmış, ulusal gelir 51 milyar dolar ve kişi başına düşen gelir 725 dolar azalmıştır. Ayrıca 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, enflasyon %30'lardan %70'lere kadar çıkmış, hazinenin faiz ödemeleri %101 oranında artmış ve iç borç stoku 2000 yılına istinaden 4 kat artmıştır (Bağcı, 2016: 49). Şubat 2001 krizinde, ortalama gecelik faizler yüzde 4000'ler seviyesine tırmanmış, döviz rezervi erimiş ve bunun üzerine Merkez Bankası, uygulanan ekonomik istikrar programında öngörülen para ve kur politikalarını terk ederek, 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur rejimine geçildiğini ilan etmiştir (Yiğit, 2018: 62).

2001 yılında yaşanan ekonomik sorunların ardından 2002 yılında krizden çıkma yönünde önemli adımlar atan Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren güçlü bir büyüme dönemine girmiştir. Makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisinde, kriz öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşanmamıştır (Acar, 2013:17).

Tablo 1. 2001-2018 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	GSYİH (\$) Büyüme (%)	Brüt Dış Borç Stoku/ GSYİH (%)	Cari Açık (Milyar \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2001	68,5	8,4	-5,9	56,5	3,8	75,7
2002	29,7	10,3	6,4	54,8	-0,62	69,9
2003	18,4	10,5	5,6	45,9	-7,6	68,1
2004	9,3	10,8	9,6	40,0	-14,2	64,8
2005	10,53	10,6	9	34,2	-21	62,9
2006	9,65	10,2	7,1	38,0	-31,2	61,3
2007	8,39	10,3	5	36,9	-36,9	63,1
2008	10,06	11,0	0,8	36,2	-39,4	65,4
2009	6,53	14,0	-4,7	41,6	-11,4	72,5
2010	6,40	11,9	8,5	37,8	-44,6	61,4
2011	10,45	9,8	11,1	36,7	-74,4	56,0
2012	6,16	9,2	4,8	39,3	-47,9	64,5
2013	7,40	9,7	8,5	41,4	-63,6	60,3
2014	8,17	9,9	5,2	43,4	-43,6	65,1
2015	8,81	10,3	6,1	46,5	-32,3	69,4
2016	8,53	10,9	3,2	47,5	-32,6	71,8
2017	11,92	10,9	7,4	53,4	-47,1	67,1
2018	20,30	11,0	2,8	56,3	-27,6	75,3

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr

2002 sonrası ihracat artışında önemli gelişmeler kaydedilmiş, 1980'lerde yaklaşık 80 dolayında ülke ile dış ticaret ilişkisi söz konusu iken 2011 yılı itibarıyla yaklaşık 190 dolayında ülke ile ticari ilişki söz konusu olmuştur. Bu durum, dış ticarete fasıl bazında değişimi beraberinde getirmekle birlikte, ticaret partnerlerinde de bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Tarım ve konfeksiyon ağırlıklı dış ticaret yapısı, daha çok sanayi ürünlerine doğru kaymış olup, dış ticaret açığı verilmesine karşın dış ticaret hacmi artmıştır (Karakaş, 2012: 8).

2002-2007 döneminde Türkiye ekonomisi oldukça iyi bir performans göstermiş ancak 2008 yılında ABD'de başlayan ekonomik kriz ile tüm dünya bu krizin etkilerini derin bir şekilde hissetmiştir. Krizin en ağır etkileri Euro bölgesinde hissedilmiş ve bölge ekonomisinde ciddi şekilde daralma yaşanmıştır. Yaşanan kriz ortamında Türkiye'nin de bölge ülkeleri

ile olan ihracatında azalmalar olmuş ve ülkeye sermaye girişinde düşüşler yaşanmış ve dolayısıyla dış talep daralmasıyla karşı karşıya kalınmıştır (Özdemir, Yiğit, & Oral, 2016: 167). Ancak, Türkiye bu krizin etkilerini en hızlı atlatan ülkelerden biri olmuştur. 2009 yılında krizin etkisi nedeniyle -4,7 küçülen ekonomi 2010 yılında % 8,5 gibi oldukça yüksek bir büyüme göstermiş 2011 yılında da büyüme devam etmiş ve %11.1 olmuştur.

Türkiye'nin 2002-2018 arası ekonomik performansına baktığımızda 17 yıllık bu dönemde enflasyon ortalama %11,2, işsizlik %10,6, büyüme %5,6 olmuştur. Bu rakamlara bakıldığında yıllarca kronik enflasyonla boğuşan ve istikrarlı bir büyüme gösteremeyen bir ülkede enflasyonun ortalama %11,2 'ye düşürülmesi ve bunun ortalama %5,5 gibi bir büyümenin gerçekleştirilerek sağlanması oldukça önemli bir başarı olarak görülmektedir. Ancak Türkiye'nin cari açık problemi ve GSYİH/dış borçlanma oranı dikkat edilmesi gereken önemli kırılganlık noktalarıdır. İstatistiki bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. 2002-2018 Yılları Arası Kamu ve Özel Sektör Brüt Dış Borç Stoku ve Oranlarının Karşılaştırılması

Yıllar	Brüt Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Kamu+ TCMB Dış Borç Stoku ve Payı (%)	Özel Sektör Dış Borç Stoku ve Payı (%)
2002	130	87- % 67	43- % 37
2018 (3.çeyrek)	448	142- % 32	306- % 68

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://ms.hmb.gov.tr/pdf>

Tablo 3. Türkiye'nin Toplam Dış Borç Stoku (1989-2018) (Milyon ABD\$)

Yıllar	Toplam Dış Borç Stoku Kamu+Özel+TCMB (milyar\$)	Brüt Dış Borç Stoku/ GSYİH (%)
1989	43.911	30,8
1990	52.381	26,1
1991	53.623	26,7
1992	58.595	27,8
1993	70.512	29,6
1994	68.705	38,8
1995	75.948	33,6
1996	79.299	32,6
1997	84.356	33,2
1998	96.351	34,7
1999	103.123	40,7
2000	118.602	43,6
2001	113.592	56,5
2002	129.601	54,8
2003	144.179	45,9
2004	161.160	40,0
2005	170.780	34,2
2006	208.006	38,0
2007	249.932	36,9
2008	280.878	36,2
2009	268.886	41,6
2010	291.861	37,8
2011	305.544	36,7
2012	342.407	39,3
2013	392.984	41,4
2014	406.015	43,4
2015	400.503	46,5
2016	409.764	47,5
2017	455.082	53,4
2018	444.561	56,3

Kaynak:Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://ms.hmb.gov.tr/pdf>

4. Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Borç ile Büyüme İlişkisinin Analizi

Bu çalışmanın amacı dış borçlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve yabancı portföy yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisinin 1986- 2018 dönemi için incelenmesidir. Çalışmada kullanılan değişkenler ise tablo 3'de olduğu gibidir.

Tablo 4. Değişken Tablosu

Değişkenin Adı	Kod	Hesaplanma	Veri Kaynağı
Ekonomik Büyüme	GDP	GSYİH'ta meydana gelen artış	Dünya Bankası
Dış Borçlar	Debt	Dış Borçlar/GSYİH	Dünya Bankası
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	FDİ	Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	Dünya Bankası
Portföy Yatırımları	Portfolio	Net Portföy Yatırımları/ GSYİH	Dünya Bankası

Analiz kısmında ilk olarak değişkenlerin durağanlıkları ya da diğer bir ifade ile birim kök içerip içermedikleri Lee-Strazicich (2003) birim kök testi ile analiz edilmiştir. Kırılmalı testin tercih edilme nedeni ise incelenen dönemin birçok kriz (2001,2008 vb.) içermesidir. Lee-Strazicich(2003) birim kök testi için düzeyde ve eğimde kırılmaya izin veren C Modeli dikkate alınmıştır. Lee-Strazicich(2003) birim kök testinde temel hipotez yapısal kırılmalar altında birim kökün varlığını varsaymaktadır. Hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması durumunda temel hipotez ret edilir ve değişkenin durağan olduğu kabul edilir (J.Lee & M.C.Strazicich, 2003: 1082-1089).

Tablo 5. Lee-Strazicich CC Model Sonuçları

Değişkenler	I(0)	Kritik Değer (%5)	Kırılma Tarihleri		I(1)	Kritik Değer (%5)	Kırılma Tarihleri		
			Test İst.				Test İst.		
Bağımlı Değişken	GDP	-5.385	-6.175	2000	2007	-11.027	-6.175	1998	2007
Bağımsız Değişkenler	Debt	-6.148	-6.185	2000	2010	-8.234	-6.312	1999	2005
	Debt ²	-6.094	-6.185	2000	2010	-8.329	-6.175	1999	2006
	FDİ	-5.684	-6.446	2004	2010	-9.917	-6.152	1999	2012
	Portfolio	-5.619	-6.185	1996	2010	-7.742	-6.312	2008	2013

Lee-Strazicich(2003) birim kök testi sonuçlarına göre seviye değerinde değişkenlerin iki kırılma tarihi ile birlikte düzeyde birim köklü olarak tespit edilmiştir. Değişkenlerin birinci farkları alındığında ise tüm değişkenler için yapısal kırılma olmayan birim kökün varlığı ret edilmiştir. Daha açık bir ifade ile değişkenlerin I(1) seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi ise Maki (2012) yapısal kırılmalı eş bütünleşme testi ile incelenmiştir. Maki (2012) analizinin modelleri ise aşağıdaki gibidir, (A.Barut, S.Karaoğlan, & Karabayır, 2017: 503);

Model 0: Sabit terimde kırılma var, trendsiz model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + u_t$$

Model 1: Sabit terimli ve eğimde kırılma var, trend yok.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$$

Model 2: Sabitli ve eğimde kırılma var, trend var

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma x + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$$

Model 3: Sabit terimli, eğimde ve trendde kırılma var.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$$

Maki (2012), kukla değişken olan K_i şöyle tanımlanmıştır: $K_i = \begin{cases} 1 & t > T_B \text{ iken} \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$

T_B ; yapısal kırılma tarihini belirtmekte olup testin boş hipotezi şöyledir:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında eş-bütünleşme yoktur (D.Maki, 2012: 2011-2015).

Bu bağlamda beş kırılmaya kadar izin veren Maki (2012) analizi sonuçlarına göre tüm modellerde test istatistikleri kritik değerlerden büyük olduğu, dolayısıyla ekonomik büyüme, dış borçlar ve yatırımlar arasında uzun dönem ilişki olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 6. Maki Eş Bütünleşme Analizi Sonuçları

Modeller	Test İst.	Kritik Değer (%5)	Kırılma Tarihi
Model 0	-6.866	-6.306	2009
Model 1	-6.976	-6.494	2001
Model 2	-9.809	-8.869	2001
Model 3	-10.121	-9.482	1996

Çalışmanın modeli aşağıdaki gibi olup, uzun dönem katsayıları DOLS yöntemi ile tahmin edilmiştir.

$$GDP_{i,t} = a_0 + \beta_1 DEBT_{i,t} + \beta_2 DEBT_{i,t}^2 + \beta_3 FDI_{i,t} + \beta_4 PORTFOLIO_{i,t} + \beta_5 Kukla1996 + \beta_6 Kukla2001 + \beta_5 Kukla2009 + \theta$$

Çalışmada dış borçların karesel formunun kullanmasının nedeni ise dış borçların hangi eşik noktaya kadar ekonomik büyüme etkisinin olumlu yönde olacağını tespit edilmesidir. Modelin kukla değişkenleri ise Maki (2012) testi sonucunda elde edilen kırılma tarihleridir.

Tablo 7. Uzun Dönem Katsayıları Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Statistic	Prob.
DEBT	0.760231	0.009476	3.580561	0.0080***
DEBT ²	-0.007202	0.014109	-2.510484	0.0435**
FDI	50.06706	2.49778	5.076762	0.000***
PORTFOLIO	-134.3796	60.75263	-2.211914	0.0388*
C	-15.84912	29.74262	-0.532876	0.6000
KUKLA1996	3.409899	1.127109	3.025349	0.0067***
KUKLA2001	-5.088605	4.699513	-1.082794	0.2918
KUKLA2009	-5.826815	2.010735	-2.897853	0.0089***

Not: ***, **, * sırası ile değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Standart sapma ve otokorelasyona karşı ise dirençli bir tahminci olan Newey-West tercih edilmiştir.

Uzun dönem katsayıları incelendiğinde dış borçların (debt) belli bir eşik değere kadar ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ancak eşik değerden sonra ise (debt²) ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bu eşik değer ise $(-0.760231)/(2*-0.007202) = 52.779$ 'dur. Yani dış borç /GSYİH oranının %52 üzerine çıkması durumunda dış borçlar ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemeye başlayacaktır. Doğrudan yatırımların ise beklentiler ile uyumlu olarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Portföy yatırımlarının ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği tespit edilmiş olup, bu bulgunun nedeninin ise bu yatırımların spekülasyon hareketlerinin olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kukla değişkenler incelendiğinde ise 1996 yılındaki krizin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgunun ise 1996 yılında AB ülkeleri ile imzalanan gümrük birliği antlaşmasının bir yansıması olduğu düşünülmektedir. 2001 krizinin ise istatistiki olarak anlamsız olduğu, buna karşın 2008 yılında başlayıp etkisini 2011 yılı başlarına kadar devam ettiren küresel krizin ise (kukla2009) ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinden biri kalkınmanın sağlanması için gerekli finansmanın iç tasarruflarla sağlanamamasıdır. Bu noktada, kalkınmanın sürdürülebilmesi için doğrudan yabancı yatırımların ve portföy yatırımlarının ülkeye çekilmesi ve dış borç alınması gerekli görülmektedir. Ancak, geçmişte bir çok gelişmekte olan ülke aşırı borçlanmış daha sonra borçlarının ödeyemez duruma düşmüş ve tüm makroekonomik göstergeleri bozulmuştur. Bu bize borçlanmanın belli bir düzeyde tutulmasının önemli olduğunu göstermektedir. Borçlanma seviyesi ne olmalıdır sorusu ise pek çok gelişmekte olan ülke için çok önemlidir. Çalışmamızda, Türkiye için dış borçlanmanın ne düzeyde tutulması gerektiği ve büyüme üzerindeki etkileri ortaya konulmuş, doğrudan yabancı yatırımların ve portföy yatırımlarının da etkileri araştırılmıştır. Dış borçlar konusunda elde edilen sonuçlar bu konuda yapılan çalışmalarla son derece uyumludur. Türkiye'de dış borçların belli bir eşik değere kadar büyümeyi pozitif etkilediği ve bu değerden sonra ise olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Yaptığımız analiz çalışmasına göre bu eşik değer dış borç/GSYİH oranının %52'nin üstüne çıktığı noktadır. Gelişmekte olan ülkeler için ağır borçluluk durumu dış borç/GSYİH oranının %50'si olarak kabul edilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin durumuna baktığımızda ise 2008 yılında dış borçların GSYİH'ya oranının %36,2 olduğunu 2018 yılına geldiğimizde ise bu oranın %56,3'e çıktığını görmekteyiz. Dış borçlanma, yeni yatırımların ülkeye kazandırılması noktasında bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için bir zorunluluk olarak kabul edilebilir. Ancak, Türkiye 2017-2018 yıllarında borçların büyümeyi olumsuz etkilediği borç stoku seviyesini aşmış görünmektedir. Alınan dış borçların tüketim harcamalarının finansmanında değil yatırımların finansmanında kullanılması, gerçekleştirilen yatırımların neticesinde elde edilecek gelir ve ihracat artışı ile dış geri ödemelerin yapılması ve zaman içinde borçların GSYİH'ya oranının azaltılması gerekli görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerindeki etkileri ise pozitif ve bu konuda yapılan çalışmalarla uyumlu bir netice vermiştir. Türkiye için doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinin artırılması oldukça önemlidir. Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinin artması ise ancak ekonomik istikrarla mümkün olabilir. Aşırı borçlanmanın ekonomik istikrarın sağlanmasındaki etkisi ise negatiftir. Ağır borç yükü, ülkenin borç geri ödeme kredibilitésini olumsuz etkilemekte ve dış borç geri ödemelerini yapabilmek için yeni finans kaynakları bulmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinin artırılabilmesi için analizimizde belirtilen borç eşik değerinin aşılması ve makroekonomik göstergelerde bir bozulmaya izin verilmemesi gerekli görünmektedir. Yabancı portföy yatırımlarının ise büyüme üzerindeki etkisi negatiftir ve bu konuda yapılan bir çok ampirik çalışma ile uyumlu bir netice vermiştir. Yabancı portföy yatırımlarının büyüme üzerindeki olumsuz etkisi bu yatırım türünün kısa süreli olması ve fon akışının sık giriş çıkışından kaynaklanmaktadır. Fon giriş ve çıkışlarının sık ve ani olması para arzı, döviz kuru seviyesi ve iç borsada dalgalanmalara sebebiyet vererek makroekonomik istikrar politikalarının uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Kaynakça

- A.Barut, S.Karaoğlan, & Karabayır., M. (2017). Faiz oranı- döviz kuru ve BİST 100 etkileşimi: Maki eş-bütünleşme analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(16), 503.
- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013). *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 17.
- Ahlquist, J. S. (2006). Economic policy, institutions, and capital flows: portfolio and direct investment flows in developing countries. *International Studies Quarter*, 50(3), 685.
- Al-Fawwa, T. M. (2016). Determinants of external debt in Jordan: An empirical Study (1990–2014). *International Business Research*, 9(7), 119.
- Alkin, E. (2011). *İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Aversa, G. (2019, 12 07). <http://www.bankpedia.org/index.php/en/100-english/f/23873-foreign-debt-overhang-of-developing-countries-encyclopedia>. 05 22, 2019 tarihinde www.bankpedia.org. adresinden alındı
- Bağcı, S. A. (2016). Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- Başkol, M. O. (2016). Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlılığının dahilde işleme rejimi açısından analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 10.
- Beck, T. (2013). *Finance for Development: A Research Agenda*. London: DEGRP Research Report:.
- Bingöl, Ö. (2014). *Dış Borç Sorunu; Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Casares, E. R. (2015). A relationship between external public debt and economic growth. *Estudios Económicos*, 30(2), 242.
- Chirwa, T. G., & Odhiambo, N. M. (2016). Macroeconomic Determinants of Economic Growth:A Review of Internationale Literature. *South East European Journal of Economics and Business*, 11(2).
- Clements, B., Bhattacharya, R., & Nguyen, T. Q. (2003). *External Debt, Public Investment, and Growth in Low-Income Countries*. IMF.
- D.Maki. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Dönek, E. (2019, 11 21). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve 1980 Sonrası Boyutları*. 05 30, 2019 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5388.pdf>: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5388.pdf> adresinden alındı
- Dritsakia, C., & Stiakakis, E. (2014). Foreign direct investments, exports, and economic growth in croatia: A time series analysis. *Procedia Economics and Finance*, 14, 181.
- Duasa, J., & Kassim, S. H. (2009). Foreign Portfolio Investment and Economic Growth in Malaysia. *The Pakistan Development Review*, 48(2), 109-110.
- Durham, J. (2004, April). Absorptive Capacity and the Effects of Foreign Direct Investment and Equity Foreign Portfolio Investment on Economic Growth. *European Economic Review*, 48(2).
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 73-74.
- Ertüzün, T. (1971). Türk Ekonomisinin 1923-1973 Döneminde Dış Yardım İlişkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 166.
- Gülmez, A. (2015). Türkiye'de dış finansman kaynakları ekonomik büyüme ilişkisi:ARDL sinir testi yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 140.
- Hepaktan, E. (2020, 02 15). *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*. 02 15, 2020 tarihinde http://debis.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/hepaktan.pdf: http://debis.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/hepaktan.pdf adresinden alındı
- J.Lee, & M.C.Strazicich. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of Economics and Statics*, 85(4), 1082-1089.
- Karagöl, E. T. (2010). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar.
- Karakaş, A. (2012). Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim: Dış Ticarete Fasil Bazlı Yapısal Dönüşüm Analizi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 8.
- Mahmoodi, M., & Mahmoodi, E. (2016). Foreign direct investment, exports and economic growth: evidence from two panels of developing countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 939.
- Nations, U. (2014). *Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing*. New York: United Nations Publication.
- Njimanted, F., Mukete, M., & Forbe, N. (2014). External debt, domestic investment and economic growth in cameroon" A system estimation approach. *Journal of Economics Bibliography*, 1(1), 14.
- Olcara, A. (2013). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri*. Çorum.

- Özdemir, Ü., Yiğit, G. K., & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. *Karabük Üniversitesi Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 167.
- Pattillo, C., Poirson, H., & Ricci, L. (2002). *External Debt and Growth*. New York: IMF.
- Rahman, M. M., & Bashar, M. A. (2012). External debt and Gross Domestic Products in Bangladesh A co-integration Analysis. *Management Research and Practice*, 4(4), 28-29.
- Siddiquea, A., E.A.Selvanathanb, & Selvanathanb, S. (2016). The Impact of External Debt on Growth: Evidence From Highly Indebted Poor Countries. *Journal of Policy Modeling*, 38(5), 877.
- Siddiquea, A., E.A.Selvanathanb, & Selvanathanb, S. (2016). The Impact of External Debt on Growth: Evidence From Highly Indebted Poor Countries. *Journal of Policy Modeling*, 38(5), 877.
- Song, Y., Jiang, Y., Song, G., & Wang, P. (2013). The Empirical research on the relationship between fixed assets investment and economic growth. *Research and Applications in Economics*, 1(1), 1.
- Soydan, A., & Bedir, S. (2015). External Debt and Economic Growth: New Evidence for an Old Debate. *Journal of Business, Economics & Finance*, 4(3), 500.
- Szanyi, M. (1998). Experiences with Foreign Direct Investment in Eastern Europe: Advantages and Disadvantages. *Eastern European Economics*, 36(3), 38-39.
- Şaşmaz, M. Ü., & Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler. *International Journal of Public Finance*, 3(2), 256.
- Taban, S., & Kar, M. (2015). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Taban, S., & Kar, M. (2015). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tamilselvan, M., & Manikandan, S. (2015). A study on impact of foreign direct investment on gross domestic production in india. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 5(10), 226.
- UNCTAD. (2017). *World Investment Report 2017, Investment and Digital Economy; Key Messages and Overview*. Geneva.
- Ülgener, S. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Yavuz, A. (2009, Aralık). Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(20), 208.
- Yiğit, h. (2018). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunu: Nedenleri, Ekonomiye Etkileri ve Çözüm Önerileri*. Çorum.
- Zerenler, M. (2003). Devletin dış Borçlanmasının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 202.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this study; To examine the impact of econometric capital flows and external debt growth of Turkey for the period 1986-2018. One of the most important problems of the developing countries like Turkey is the lack of the resources needed to grow domestic savings and capital accumulation. Employment becomes an important problem, especially if sufficient resources are not available to ensure development and growth. Therefore, developing countries have to grow at certain rates. The resources required for development can be solved by borrowing foreign debt, attracting foreign direct investments to the country and foreign portfolio investments. As investment expenditures are made to increase production, the level of employment increases, capital accumulation expands and consequently national income increases. External debt is also seen as an important source for developing countries. However, the important point here is the level of foreign debt and the purpose of this debt. Because excessive external borrowing affects growth negatively. In the analyzes, the stationarity of the variables was first analyzed with the unit root test Lee-Strazicich (2003). Afterwards, Maki (2012) analyzed whether there is a long-run relationship between capital movements and external debt and growth. Finally, Stock and Watson (1993) estimated the long-term coefficients with DOLS. According to the analysis findings, it was determined that capital movements, external debt and growth, act together in the long term. According to the long-term coefficient estimator results, while direct investments affect economic growth positively, the effect of portfolio investments on

economic growth is negative. On the other hand, the effect of foreign debts on economic growth up to the threshold value (52%) was positively affected, however, if this threshold was exceeded, it was found to affect growth negatively.

Methods

The place and foreign scientific sources were scanned. Analytical studies on the subject were examined. Analytical work was done on the subject. In the analyzes, the stationarity of the variables was first analyzed with the unit root test Lee-Strazicich (2003). Afterwards, Maki (2012) analyzed whether there is a long-run relationship between capital movements and external debt and growth. Finally, Stock and Watson (1993) estimated the long-term coefficients with DOLS.

Findings

As a result of many studies, it has been revealed that foreign direct investments have a positive effect on the development of developing countries. It has been observed that there is a positive effect between foreign debt and growth depending on the level of foreign debt. However, there was no positive relationship between portfolio investments and growth, on the contrary, it was observed that it caused macroeconomic imbalances. On the other hand, the effect of foreign debts on economic growth up to the threshold value (52%) was positively affected, however, if this threshold was exceeded, it was found to affect growth negatively.

Conclusion

As a result, Turkey is carrying out the growth with foreign borrowing for failing to provide the necessary financing to ensure the development of domestic savings. External borrowing, foreign direct investment and foreign portfolio investment can be considered as an imperative for developing countries like us in developing country. Many studies show that foreign direct investments and foreign borrowing up to a certain threshold positively affect growth. However, the impact of foreign portfolio investments on growth is negative. Our analysis also gave a consistent result with these studies. According to the analysis findings, it was determined that capital movements, external debt and growth, act together in the long term. According to the long-term coefficient estimator results, it was found that direct investments positively affect economic growth, portfolio investments negatively affect economic growth. On the other hand, the effect of foreign debts on economic growth up to the threshold value (52%) was positively affected. However, if this threshold was exceeded, it was found to affect growth negatively. As seen in our analysis unlimited borrowing is an obstacle to steady growth. Turkey's ratio of external debts to GDP in 2008 is 36.2%. When we came out in the year 2018, we see that this ratio rise 56.3. This threshold value is exceeded for turkey between 2017 and 2018. Increasing inflows of foreign direct investments into the country can only be possible with economic stability. The heavy debt burden negatively affects the debt repayment credibility of the country and makes it difficult to find new sources of finance in order to repay foreign debt. Therefore, in order to increase the entry of foreign direct investments into the country, it seems necessary that the debt threshold value specified in our analysis should not be exceeded and a deterioration in macroeconomic indicators should not be allowed.

Yerli Turistlerin Safranbolu'yu Tercih Etmelerinde Etkili Olan Çekici Seyahat Motivasyonlarının Belirlenmesi

Determination of Pull Travel Motivations Effective in Domestic Tourists' Preference of Safranbolu

Hasan Köşker¹, Nalan Albuz², Gözde Oğuzbalaban³

Öz

Safranbolu'nun, UNESCO tarafından 1994 yılında "Dünya Miras Listesine" alınması ile beraber ilçenin çekiciliği artmış, buna paralel olarak da ilçeye gelen yerli ve yabancı turist sayısında gözle görülür artışlar yaşanmıştır. Destinasyonların sahip olduğu çekiciliklerinin turistler tarafından nasıl değerlendirildiğinin bilinmesi turizm paydaşlarına yol gösterecektir. Bunun öneminden yola çıkarak bu araştırmanın amacı, yerli turistlerin Safranbolu'yu ziyaret etmelerinde etkili olan seyahat motivasyonlarını tespit etmek, ilgili paydaşlara yol göstermektir. Bu kapsamda 15 Mayıs-30 Ekim 2019 tarihleri arasında Safranbolu'yu ziyaret eden 320 yerli turistle gerçekleştirilen araştırmada veriler anket yöntemiyle elde edilmiştir. Veriler istatistiki bir programla analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yerli turistlerin Safranbolu'yu ziyaret etmelerinde en önemli bilgi kaynağının internet olduğu, ziyaretlerinde etkili olan en önemli ilk üç nedenin Safranbolu evleri, tarihi doku ve merak olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bulguları, yaş, cinsiyet, eğitim ve Safranbolu'yu ziyarette etkili olan bilgi kaynakları ile katılımcıların seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını, buna karşılık meslek, gelir ve ikamet edilen şehir ile katılımcıların seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çekici Faktörler, Motivasyon, Destinasyon, Yerli Turist, Safranbolu.

Abstract

With the addition of Safranbolu to the "World Heritage List" by UNESCO in 1994, the district's attractiveness has increased, and in parallel with that; there has been a noticeable increase in the number of domestic and foreign tourists coming to the district. Knowing how tourist attractions are valued by destinations will guide industry representatives, the tourism stakeholders. Based on the importance of this, the purpose of this research is to determine the travel motivations that are effective for local tourists to visit Safranbolu and to guide the relevant stakeholders. In this context, data were obtained by survey method during the research conducted with 320 local tourists visiting Safranbolu between 15 May-30 October 2019. The data were analyzed and interpreted with a statistical program. According to research results, it was determined that the most important information source for domestic tourists to visit Safranbolu was the Internet, and the first three most important reasons that are effective in their visits were Safranbolu houses, historical texture and curiosity. Research findings reveal that age, gender, education level and the information sources that are effective in visiting the district have no significant difference on travel motivations to Safranbolu, whereas occupational groups, income level and the city of residence have a significant difference on travel motivations.

Keywords: Pull Factors, Motivation, Destination, Local Tourist, Safranbolu,

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 20 / 03 / 2020

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Dr.Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Turizm Fakültesi, hasankosker@yahoo.com, 0000-0003-0662-8301

² Dr.Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Turizm Fakültesi, nalanalbuz@hotmail.com, 0000-0003-2111-0842

³ Dr.Öğr.Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Turizm Fakültesi, oguzbalaban@beun.edu.tr, 0000-0002-0582-379X

Giriş

Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) verilerine göre 2018 yılında uluslararası seyahate çıkan kişi sayısı 1 Milyar 400 Milyon kişiye ulaşmıştır (Dünya Turizm Örgütü, 2019). Dünyada uluslararası seyahate çıkan kişi sayısı her geçen yıl artmakta ve 2023 yılına gelindiğinde 1 milyar 500 milyon, 2030 yılında ise 1 Milyar 800 milyon kişinin turizm hareketlerine katılacağı öngörülmektedir (Kozak vd., 2018). Turist sayısında yaşanacak bu artıştan ülkeler arasında daha fazla turist çekme ve daha fazla gelir elde etme konusunda yoğun bir rekabetin geçmiş yıllarda olduğu gibi gelecekte de süreceği beklenmektedir (Mengü, 2012:103).

Günümüzde birçok bölge turistik destinasyon olarak turizm pazarına girmeyi hedeflemektedir. Bu durum benzer özelliklere sahip bölgeler arasında bir rekabet yaşanmasına neden olmaktadır. Turizm pazarında yaşanan bu rekabet karşısında destinasyon paydaşlarının bölgelerine daha fazla sayıda turist çekebilmeleri için destinasyon çekiciliklerini etkili bir şekilde pazarlama konusunda yoğun çaba göstermeleri gerekmektedir (Evren ve Kozak, 2012:221).

Türkiye'de turistlerin ilgisini çeken çok sayıda turistik destinasyon vardır. Bu yerler arasında Safranbolu, turizm potansiyeli yüksek destinasyonlardan biridir (Kaya ve Kurt, 2011:226). Safranbolu, sahip olduğu özgün değerleri günümüze kadar başarılı bir şekilde korumuş ve korumaya da devam eden ender ilçelerden birisidir (Gürbüz, 2002:40). Safranbolu çoğunlukla otantik evleri ile bilinmektedir. Bu evler tarihi geçmişleri, kültürel, mimari ve turistik değerleri ile geleneksel Safranbolu evleridir. Safranbolu, geleneksel Türk yaşamının birçok özelliğini yansıtmaktadır (Kaya ve Kurt, 2011:226). Safranbolu'nun, UNESCO tarafından birçok değerlendirme sürecinden geçerek 1994 yılında "Dünya Miras Listesine" alınması ile popülaritesi artmış, yöreye gelen yerli ve yabancı turist akışı hız kazanmıştır (Gürbüz, 2002:40). 2019 yılında Safranbolu'yu ziyaret eden yabancı turistlerin sayısı 87.370 ve yerli turist sayısı 231.496 kişiye ulaşmıştır (Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2020).

Safranbolu destinasyonuna yönelik artan bu talebin nedenlerinin araştırılması destinasyon paydaşlarına destinasyonu daha da popüler hale getirmelerinde önemli veriler sağlayacaktır. Bunun öneminden yola çıkarak bu araştırmanın amacı, Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin bu destinasyonu seyahat etme motivasyonlarını belirlemektir. Safranbolu'ya gelen yerli turistlerin Safranbolu'nun turistik çekiciliklerine yönelik bakış açılarının değerlendirildiği bu çalışmada, araştırmanın ana hedefleri; (1) yerli turistlerin Safranbolu'yu bir turizm merkezi olarak seçmeye karar vermelerinde etkili olan çekici seyahat motivasyonlarını araştırmak ve (2) yerli turistlerin demografik özellikleri ve Safranbolu çekici seyahat motivasyonları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemektir.

1. Seyahat Motivasyonu

Turistik destinasyonlar, turizm sisteminin önemli bir bileşeni olarak kabul edilir. Her destinasyon, ziyaretçileri çekmek için çeşitli ürünler ve hizmetler sunmaktadır. Ancak, her ziyaretçinin bir dizi destinasyon arasından seçim yapma özgürlüğü bulunmaktadır (Crompton, 1992). Bu nedenle, turizm planlamasına, turist davranışlarının araştırılmasıyla başlanmalıdır (Bansal ve Eiselt, 2004). Turist davranışlarının araştırıldığı çalışmalarda motivasyonun, insan davranışlarını etkileyen kritik bir değişken olduğu görülmektedir (Fodness, 1994). Motivasyon, bireye memnuniyet getirmesi muhtemel olduğu düşünülen belirli eylem türlerine doğru baskı uygulayan bir durum anlamına gelmektedir (Moutinho vd., 2018). Motivasyon araştırmaları, insan davranışlarının nasıl oluştuğunu/şekillendiğini, nedenlerini ve bu davranışları nasıl yönlendirilebileceğini sorgulamaktadır (Aydın ve Sezerel, 2017:119).

Seyahat motivasyonu ise insanların neden seyahat ettikleri ile ilgilidir (Hsu ve Huang, 2008). Seyahat motivasyonu, gezginlerin seyahat davranışlarını açıklayan tek değişken olarak görülmesi de en önemli değişkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü motivasyon tüm davranışların arkasında itici ve zorlayıcı bir güçtür (Crompton, 1979; Iso-Ahola, 1982). Her geçen gün daha fazla sayıda insan farklı ülkelere seyahat etmektedir. Bu durum insanların neden seyahat ettiğini ve neden uluslararası seyahat için belirli bir destinasyonu seçtiğini anlamayı gerekli hale getirmektedir (Yuan ve McDonald, 1990). Ayrıca seyahat motivasyonu hakkında bilgi sahibi olmak; turizm pazarlamacılarının, gezginlerin ihtiyaçlarına uygun, daha kaliteli ürün ve hizmet sunmaları konusunda faydalar sağlamaktadır (Jang ve Wu, 2006).

Turistlerin seyahat motivasyonlarının anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla bir dizi yaklaşım öne sürülmüştür (Andreu vd., 2005:3). Dann (1977), insanların neden başka yerlere seyahat ettiklerini açıklamak için Barbados Adası'nı ziyaret eden turistlerin Barbados adasına karşı tutumlarını temel almakta ve insanların seyahat tutumlarını iki faktörde açıklamaktadır. Bunlar; günlük yaşamın rutininden kaçmak "anomi" ve "ego geliştirme" faktörleridir. Crompton (1979), seyahat motivasyonunu sosyo-psikolojik nedenler ve alternatif kültürel nedenler olarak açıklamaktadır. Sosyo-psikolojik faktörü; algılanan sıradan bir çevreden kaçış, akrabalık ilişkilerinin geliştirilmesi, rahatlama, kendini keşfetme ve değerlendirme, prestij, gerileme ve sosyal etkileşimin kolaylaştırılması gibi yedi boyut ile tanımlamaktadır. Alternatif kültürel faktör ise yenilik ve eğitim olarak iki boyuta ayrılmaktadır. Benzer şekilde, Iso-Ahola'da (1982), seyahat motivasyonlarını

sosyo-psikolojik açıdan ele alarak insanların günlük buldukları ortamdaki kaçmak ve psikolojik (içsel) ödül arayışları için seyahat etme eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

Turizm alanında turistlerin seyahat motivasyonlarını açıklamada en çok kullanılan yaklaşım ise itme ve çekme faktörleridir (Nisari ve Sakin-Yılmaz, 2018:71). İtme faktörleri kökene ilişkindir ve münferit gezginin somut olmayan içsel arzularına yöneliktir. Örneğin, kaçış, macera ve sosyal etkileşim, dinlenme ve rahatlama, sağlık ya da prestij arzusuna atıfta bulunmaktadır. Çekme faktörleri ise belirli bir destinasyon yerinin çekiciliği, plajları, rekreasyon tesisleri ve kültürel cazibe merkezleri gibi somut özellikleriyle ilgilidir (Uysal ve Jurowski, 1994). İnsanlar seyahate içsel bir dürtü doğrultusunda karar verebilecekleri gibi bir destinasyonun sahip olduğu özelliklerinin kendisine çekici gelmesiyle de karar verebilmektedirler. Bu nedenle, itme ve çekme faktörlerinin ayrı ayrı başka rolleri olsa da birbirinden tamamen ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu ikili bağ doğrultusunda itme ve çekme faktörleri turizm alanında geniş biçimde kullanılmıştır (Nisari ve Sakin-Yılmaz, 2018:71). Ulusal literatürde itme ve çekme faktörleri daha çok itici ve çekici faktörler olarak kullanılmaktadır (Demir, 2010; Kılıç, Kurnaz ve Sop, 2011; Evren ve Kozak, 2012, Çetinsöz ve Artuğer, 2014). Bu çalışmada da itici ve çekici faktörler olarak tercih edilmiştir. Tablo 1’de seyahat motivasyonları ile ilgili yapılan araştırmalar yer almaktadır.

Tablo 1. Seyahat Motivasyonları ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Yazar- Yayın Yılı	Araştırmanın Adı	İtici Faktörler	Çekici Faktörler	Bulgular
Oh, Uysal ve Weaver (1995)	Çeşitli turistik ürünlerin seyahat motivasyonlarına dayandırılması: Kanonik korelasyon yaklaşımı	Bilgi/ entelektüel, akrabalık/ sosyal etkileşim, yenilik/macera, eğlence/prestij, spor, kaçış/ dinlenme	Tarihi/ kültürel, spor/aktivite, güvenlik/lüks, doğa/açık hava, ucuz/bütçe	Çekme öğelerinin doğrudan itme öğeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir.
Sırakaya ve McLellan (1997)	Yüksek okul öğrencilerinin tatil yeri seçimlerini etkileyen faktörler		Yerel misafirperverlik ve hizmetler, uzak ve sıra dışı tatil yeri, güvenli ve emniyetli çevre algısı, günlük ortamda değişim, yolculuk maliyeti ve rahatlığı, spor faaliyetleri/ etkinlikler, eğlence ve içme, kişisel ve tarihsel bağlantı, kültürel etkinlikler ve alışveriş hizmetleri	Tatil yeri seçiminde cinsiyet bakımından önemli farklılıklar vardır. Erkek ve kadınlar arasında önemli farklılıkların olduğu özellikler; (1) günlük yaşamdan kurtulma, (2) eğlenme ve içme fırsatları, (3) kültürel olaylar ve alışveriş olanakları ve (4) sportif faaliyetler ve etkinliklerdir. Kadınlar, erkeklere kıyasla kültürel etkinliklere ve alışveriş olanaklarına daha fazla önem vermektedirler. Erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla önem verdikleri faktörler ise günlük yaşamdan kurtulma, eğlenme/içme fırsatları ve sportif faaliyetler/etkinliklerdir.
Jang ve Cai (2002)	Seyahat motivasyonları ve destinasyon seçimi: yurtdışına giden İngilizler üzerine bir araştırma	Yeni deneyim, kaçış, bilgi arama, eğlence ve heyecan, dinlenme ve rahatlama, aile ve arkadaş	Doğal ve tarihi çevre, temizlik ve güvenlik, kolay ulaşım ve ekonomiklik, açık hava etkinlikleri, güneşli ve egzotik.	Asya destinasyonları “yeni bir deneyim” arayan İngiliz gezginler tarafından daha fazla tercih ederken “Aile ve arkadaş” beraberliği arayanlar Okyanusya destinasyonlarını daha fazla tercih etmektedir.
Kim, Lee ve Klenosky (2003)	Kore milli parklarında itici ve çekici faktörlerin etkisi	Aile beraberliği ve öğrenme, doğal kaynaklar ve sağlık, günlük rutinden kaçma, macera ve arkadaşlık kurma	Turist kaynakları, bilgi edinme ve tesislerin kolaylıkları, erişilebilirlik ve ulaşım	(29-39 ve 40-49) yaş grupları aile beraberliği faktörü üzerinde en yüksek ortalama puanları göstermiştir. Bekar insanların bu faktörde en düşük ortalama puanı vardır. 50 yaş ve üstünün milli parklara gitmelerini sağlayan en önemli faktör ‘doğal kaynaklar ve sağlık’ olarak değerlendirilmiştir. Şirket çalışanları ve profesyonellerinin günlük rutin yaşamdan kaçınmak için milli parklara gitmeyi tercih ettikleri belirlenmiştir.
Yoon ve Uysal (2005)	Motivasyon ve tatmin olma durumunun destinasyon sadakatini etkisi üzerine bir	Heyecan verici, bilgi/eğitim, rahatlama, başarı, aile beraberliği, kaçış, güvenlik/eğlence, evden uzaklaşmak/görme	Modern atmosferler, geniş alan ve etkinlikler, küçük ölçek ve güvenilir hava, doğal manzara, farklı kültür, temizlik ve alışveriş, gece hayatı	Destinasyon sadakatini, seyahat memnuniyetinden pozitif etkilenir. Seyahat memnuniyeti çekme faktörlerinden negatif etkilenmektedir. Destinasyon sadakatini ile itme faktörleri direkt pozitif ilişkilidir.

	araştırma: yapısal bir model		ve yerel mutfak, ilginç kasaba ve köy, su aktiviteleri.	
Jang ve Wu (2006)	Üçüncü yaş turistlerin seyahat motivasyonları ve etkileyen faktörler: Tayvanlı üçüncü yaş turistler üzerine bir araştırma	Ego geliştirme, benlik saygısı, bilgi arama, rahatlama, sosyalleşme.	Temizlik ve güvenlik, tesisler, etkinlik ve maliyet, doğal ve tarihi manzara.	Belirlenen motivasyon faktörleri arasında, itme faktörü olarak 'bilgi arama' ve çekme faktörü olarak 'temizlik ve güvenlik' yaşlılar tarafından en önemli motivasyonlar olarak görülmüştür. Yaş, cinsiyet ve ekonomik durumlar seyahat motivasyonlarının açıklanmasında çok fazla katkıda bulunmazken, Tayvanlı yaşlıların sağlık durumlarının, motivasyonları ile anlamlı ilişkili olduğu belirlenmiştir.
Correia, Valle ve Moço (2007)	Portekizli turistlerin motivasyon ve algılarını modelleme	Bilgi, boş zaman ve sosyalleştirme.	Tesisler, temel çekicilikler ve manzara özellikleri.	Turistlerin destinasyonlarda yer alan tesisler ve temel çekicilikler konusunda daha fazla bilinçli oldukları tespit edildiğinden, egzotik destinasyonların pazarlanmasında özellikle bu faktörlere odaklanılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Yapısal model ve CATPCA analizleri, egzotik yerlere olan talebin esas olarak sosyal ve entelektüel ödüllerle belirlendiğini ortaya koymaktadır.
Sangpikul (2008)	Japon üçüncü yaş turistlerin Tayland'a yönelik seyahat motivasyonları.	Yenilik ve bilgi arama, dinlenme ve rahatlama, ego-geliştirme.	Kültürel ve tarihi yerler, seyahat düzenlemeleri ve tesisler, alışveriş ve boş zaman etkinlikleri, güvenlik ve temizlik	Sosyo-demografik değişkenler arasında yalnızca 'eğitim durumu' ile itme ve çekme faktörleri arasında anlamlı ilişki vardır (itme faktörü ego geliştirme' hariç). Daha yüksek eğitim seviyesine sahip insanların seyahat için daha fazla motive olduklarını göstermektedir. Çalışma durumu, gelir, sağlık durumu ve ekonomik durum gibi diğer sosyo demografik değişkenler herhangi bir itme veya çekme faktörü ile ilişkili olmadığından, bu değişkenler "yaşlıların" seyahat motivasyonlarına anlamlı şekilde etki etmemektedir.
Demir (2010)	Çekici faktörlerin destinasyon seçimine etkisi: Dalyan örneği		Tarihi ve doğal çekicilikler, rekreasyonel çekicilikler, konaklama ve ulaşım olanakları ve sosyo-kültürel değerler	Dalyan'a özgü tüm çekici faktörlerin destinasyon seçim kararları üzerinde önemli derecede etkisinin olduğu belirlenmiştir.
Kılıç, Kurnaz ve Sop (2011)	Çekici faktörlerin destinasyon seçimine etkisinin belirlenmesi ve hüzün turizmi ilişkisi		Sosyo-kültürel değerler ve rekreasyonel çekicilikler, doğal çekicilikler, tarihi ve doğa temelli çekicilikler ve hüzün turizmi çekiciliği	Çanakkale'nin çekici özellikleri içerisinde Gelibolu Tarihi Milli Parkı'nın (hüzün turizmi çekiciliği) en önemli çekici faktör olduğu tespit edilmiştir.
Evren ve Kozak (2012)	Eskişehir'in çekici faktörlerinin günübürlük ziyaretçilerin bakış açılarıyla değerlendirilmesi		Doğal, tarihi ve kültürel değerler, eğlence, eğitim ve alışveriş, parklar ve gezi alanları, konaklama, ulaşım ve diğerleri, yerel yönetim ve Büyükerşen, spor, dizi ve filmler.	Çalışma kapsamında uygulanan farklılık analizleri ile genç, bekâr ve yüksek eğitimli ziyaretçiler "eğlence, eğitim ve alışveriş" faktörüne daha fazla önem gösterirken; evli, yaşlı ve yine yüksek eğitimli ziyaretçilerin ise "konaklama, ulaşım ve diğerleri" faktörüne daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Bununla birlikte yaş arttıkça "konaklama, ulaşım ve diğerleri" ve "doğal, tarihi ve kültürel değerler" faktörlerine gösterilen önemin arttığı da belirlenmiştir.
Kurnaz, Çeken ve Kılıç (2013)	Hüzün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarının belirlenmesi	Hüzün turizmi motivasyonu, kişisel motivasyon, savaş motivasyonu ve kaçış motivasyonu		Cinsiyetin, medeni durumun, yaş gruplarının, gelir grupları ve eğitim gruplarının seyahat motivasyonlarının değerlendirilmesinde ayırt edici bir değişken olmadığı belirlenmiştir.

				Seyahat motivasyonlarının meslek gruplarına göre karşılaştırılmasında sadece iki faktörde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu faktörler kişisel motivasyon ve savaş motivasyonudur.
Harman, Çakıcı ve Akatay (2013)	İstanbul'a gelen sırt çantalı turistlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma	Dünyayı tanıma, deneyim arayışı, sosyalleşme, yaşamın geçiş dönemleri, sırt çantalılık kimliği, sakinlik arayışı, yetenekleri gösterme.		16-24 yaş arası gençlerin deneyim arayışı, sosyalleşme ve yaşam geçiş dönemlerine diğer yaş gruplarına kıyasla daha önemli gördükleri, cinsiyete göre; sosyalleşme, sakinlik arayışı, sırt çantalılık kimliği ve yetenekleri gösterme motivasyonlarında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Sakinlik arayışı dışındaki tüm motivasyon boyutlarında milliyetlere göre anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.
Harman (2014)	Bağımsız seyahat eden yerli gezginlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma	Diğer kültürleri tanıma, sosyalleşme, deneyim yaşama, yetenekleri sergileme, kişisel gelişim, rahatlama		Bağımsız seyahate çıkan 30 yaş altı gençlerin, sosyalleşme, yetenekleri sergileme ve deneyim yaşama motivasyonlarını daha yaşlı katılımcılara kıyasla daha önemli gördükleri, katılımcıların cinsiyetlerine göre seyahat motivasyonlarına verilen puanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Düşük gelire sahip katılımcılar sosyalleşme, deneyim yaşamayı ve yetenekleri sergilemeyi yüksek gelire sahip olanlara kıyasla daha önemli gördükleri belirlenmiştir.
Çetinsöz ve Artuğer (2014)	Yabancı turistlerin Antalya'yı tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma		Sosyal aktiviteler, tarihi ve kültürel değerler, hijyen ve güvenlik, doğal güzellikler ve fiyat.	Turistlerin medeni durumları ve cinsiyetleri ile çekici seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. 20 yaş ve altı grubundaki kişilerin Antalya'yı tercih etmesinde Antalya'daki sosyal aktivitelerin etkili olduğu belirlenmiştir. İsveçli, Hollandalı, Norveçli vd. grubundaki kişiler Antalya'daki sosyal aktivitelerden Ruslar ve Almanlarla kıyaslandığında daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir.
Yazıcıoğlu ve Akbulut (2016)	Yabancı turistlerin seyahat motivasyonlarının demografik özellikleri açısından analizi: Ankara örneği	Bilgi, rahatlama, eğlence ve prestij		Turistlerin genel seyahat motivasyonlarının cinsiyet ve milliyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenirken; eğitim durumuna, gelir, medeni durum ve yaşa göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Boyutlar açısından bakıldığında ise "rahatlama" ve "bilgi" motivasyonunun cinsiyet ve milliyete göre farklılaştığı; "eğlence" motivasyonunun cinsiyet, gelir, medeni durum, milliyete ve çalışma durumuna, göre farklılaştığı ve "prestij" motivasyonunun ise sadece milliyete göre farklılaştığı tespit edilmiştir.
Akgündüz ve Kızılcıoğlu (2016)	Likya yolu'nu yürüten turistlerin seyahat motivasyonları ve memnuniyet düzeyleri	Sosyalleşme ve kendini gerçekleştirme, bağımsız seyahat etme, dünyayı tanıma, deneyim arayışı, sakinlik arayışı.		Kendini gerçekleştirme ve sosyalleşme motivasyonunun turistlerin genel memnuniyet düzeylerini pozitif yönde etkilediği belirlenirken; genel memnuniyet düzeyinin ise turistlerin tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme niyetleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir
Ho ve Peng (2017)	İşitme engelli Tayvanlı sırt çantalı turistlerin seyahat motivasyonları	Grup turlarının kısıtlılığı, kendine meydan okuma, bağımsızlık, farklı deneyimler, işitme engelli	Yerel kültür ve hayat stili, "orada bulundum" hissi.	Sırt çantasıyla seyahat eden işitme engelliler, seyahatlerindeki arkadaş seçimlerinde normal işiten kişilerden ziyade işitme engelli arkadaşlarına güvenmeyi daha fazla tercih etmişlerdir. Katılımcılar işitme bozukluklarına rağmen psikolojik olarak normal işiten

		arkadaşlarından davet.		kişilere benzemektedir; bununla birlikte, sırt çantası olarak seyahat etme konusundaki cesaret ve iyimserlikleri, normal işiten kişilerden daha fazla olduğu belirlenmiştir.
Su, Johnson ve O'Mahony (2018)	Yemek seyahati motivasyonunda itme ve çekme faktörlerinin analizi	Sosyalleştirme, kültürel deneyim, yemeğin lezzeti	Yerel destinasyon çekicilikleri, temel yemek turizmi çekicilikleri, geleneksel yemek çekicilikleri.	Asya, Avrupa, Amerika (Kuzey Amerika ve Güney Amerika) ve Avustralya / Okyanusya da dahil olmak üzere dört farklı bölgeden gelen gruplar arasında yemek seyahati motivasyonunun karşılaştırılması incelenmiştir. Sonuçlara göre dört grup bölge arasında bulunan tek anlamlı farkın, yemeklerin lezzetine yönelik olduğu belirlenmiştir. Farklı yerleşim bölgelerinden gelen gruplar arasında diğer itme ve çekme faktörleri için ortalama puan eşitliği tespit edilmiştir. Genel olarak, Asya grubunun dört grup arasında en düşük yemek seyahat motivasyonuna sahip olduğu belirlenmiştir.
Prasad, Nair ve Purohit (2019)	Turist memnuniyeti: itme ve çekme faktörlerinin analizi- Katar turizmi örneği	Boş zaman tesisleri, bağlantı, hava, alışveriş deneyimi, yerel misafirperverlik	Sosyal tesisler, ağırlama hizmetleri, özel kültürel çekicilikler, destinasyonda diğer hizmetler, yerel faktörler.	Boş zaman ve sosyal tesisler Katar'a seyahat etmek için en güçlü motivasyon faktörü olduğu belirlenmiştir. En zayıf faktör, destinasyondaki diğer hizmetlerdir. Ankete katılanların %42'si Katar'a yaptıkları geziden çok memnun olduklarını belirtirken, ankete katılanların %32'si memnun ve ankete katılanların %23'ü gezilerinden kısmen memnun iken %2'sinden azı Katar ziyaretlerinden memnun kalmamıştır.

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Turistlerin seyahat motivasyonlarını anlamak için bir dizi yaklaşım ve araştırmalar bulunmaktadır (Kozak, 2002). Zira turistlerin seyahat motivasyonlarının tespit edilmesi, turistlerin ihtiyaç ve isteklerine uygun olan turistik ürünlerin sunulmasına yardımcı olmaktadır (Bansal ve Eiselt, 2004). Bir destinasyonu ziyaret eden turistlerin seyahat motivasyonlarının tespit edilmesi, o destinasyondaki paydaşlara ışık tutacaktır. Bu araştırmanın başlıca amacı, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin çekici seyahat motivasyonlarının belirlenmesidir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır.

*Yerli turistlerin Safranbolu'yu ziyaretinde etkili olan çekici seyahat motivasyonları nelerdir?

** Yerli turistlerin demografik özellikleri ve Safranbolu'yu ziyarette etkili olan diğer faktörlerle, çekici seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Varsa bu farklılığın yönü nasıldır?

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri anket formu kullanılarak toplanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 8 demografik sorudan, ikinci bölüm yerli turistlerin seyahat motivasyonlarını belirlemeye yönelik 28 sorudan oluşmaktadır. Anket soruları, Hangin ve Lam (1999), Demir (2010), Evren ve Kozak (2012) ile Prasad, Nair ve Purohit (2019)'nin yaptığı araştırmalardan faydalanılarak Safranbolu özeline uyarlanmıştır. Ölçek maddelerinin yanıtları 5'li likert kategorisinde (1= Çok Önemsiz, 2= Önemsiz, 3= Ne Önemli Ne Önemsiz, 4= Önemli, 5= Çok Önemli) derecelendirilmiştir. Safranbolu'ya uyarlanan anket formunun anlaşılıp anlaşılmadığını test etmek amacıyla daha önce Safranbolu'yu ziyaret etmiş olan 25 kişi üzerinde pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan pilot uygulama sonucunda ankette yer alan ifadelerin katılımcılar tarafından anlaşılır olduğu ve rahatlıkla cevaplandırabilecekleri teyit edilmiştir. Bu nedenle ankette yer alan ifadelerde herhangi bir değişiklik yapılmadan olduğu gibi uygulanmasına karar verilmiştir.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2019 yılında Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistler oluşturmaktadır. Araştırma evreninin tamamına ulaşmak, zaman, maliyet ve kontrol açısından uygun olmadığından araştırma verileri kolayda örneklem yöntemi seçilerek

toplanmıştır. Örneklem üzerinde çalışmak araştırmacıya zaman, enerji ve para tasarrufu sağlamaktadır (Karasar, 2012:111). Kolayda örnekleme; evrenden uygun görülenlerin veya araştırmacının rahatlıkla ulaşabildiği ve araştırmaya katılmak isteyenlerin örnekleme dahil edildiği bir yöntemdir (Nakip, 2006). Hazırlanan anket formu, 15 Mayıs-30 Ekim 2019 tarihleri arasında Safranbolu'yu ziyaret eden 600 yerli turiste, turist rehberleri vasıtasıyla elden dağıtılarak uygulanmıştır. Dağıtılan bu anket formlarından ancak 393 tanesi toplanabilmiştir. Toplanan anket formlarından 73 tanesi yanlış, eksik veya rastgele kodlamadan dolayı değerlendirme dışı bırakılarak 320 adet geçerli anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Nicel araştırmalarda örneklem büyüklüğü genellikle evrene göre belirlenmektedir. Ancak örneklem sayısını, ölçeği oluşturan soru sayısına göre belirleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Tavşancıl (2002), örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az 5, mümkünse 10 katı olması gerektiğini ifade etmektedir. Jayaram, Kannan ve Tan (2004: 4388), örneklem sayısının veri setindeki değişkenlerin normal dağılım gösterdiği çalışmalarda soru sayısının 10 katı, normal dağılım göstermeyen çalışmalarda 5 katının yeterli olduğunu belirtmektedir. Comrey ve Lee (1992) ise, ölçekteki soru sayısına bakılmaksızın örneklem büyüklüğünün 300 olmasını iyi bir sayı olarak değerlendirmektedir. Bu araştırmada veri setindeki değişkenlerin normal dağılım gösterdiği ve ölçekteki 28 sorudan 2 tanesinin faktör analizi sonucu ölçekten çıkartılarak 26 soru üzerinden analizlerin yapıldığı dikkate alındığında 320 geçerli anket verisinin örneklem büyüklüğü için yeterli olduğu söylenebilir.

2.4. Güvenilirlik Analizi

Anket yoluyla elde edilen veriler kodlanarak istatistik paket programına işlenmiştir. Veriler, analiz edilmeden önce ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizinde, en yaygın yöntemlerden biri olan Cronbach Alpha yöntemi kullanılmıştır. 28 maddeden oluşan ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha katsayısı ,853 çıkmıştır. Çekici seyahat motivasyonu ölçeği için yapılan faktör analizi sonucu binışık olan 6. ve 14. maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. 26 maddeye indirilen ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha katsayısı ,841 olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Alpar (2011), Cronbach Alpha katsayısının ,80-1,00 arasında olan ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Bu işlemden sonra analizlerden doğru sonuçların alınabilmesi için veri setindeki değişkenlerin normallik testi yapılmıştır. Yapılan teste değişkenlerin skewness değeri (-,224) kurtosis değeri (,117) aralığında bulunmuştur. Değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ve +1,5 aralığında yer aldığı durumlarda değişkenler normal dağılım şartlarına uymaktadır (George ve Mallery. 2010; Tabachnick ve Field, 2013). Bu değer ve skorlar verilerin güvenilir olduğunu ve parametrik testler için uygun olduğunu ifade etmektedir.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Diğer Seyahat Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Tablo 2'de katılımcıların demografik özellikleri, Safranbolu'yu ziyareti ile ilgili bilgi kaynakları ve Safranbolu'yu ziyarette birinci ve ikinci derece etkili olan faktörlere ilişkin bulgular yer almaktadır. Tablodaki bulgularda görüldüğü üzere katılımcıların %30,9'u kadın, %69,1'i erkeklerden oluşmaktadır. Her ne kadar her eğitim seviyesinden katılımcılar olsa da Safranbolu'yu ziyaret eden katılımcıların büyük bir çoğunluğu lise, ön lisans ve lisans mezunlarından oluşmaktadır. Bu üç grubun toplamı katılımcıların %82,2 oluşturmaktadır. Birçok meslek grubundan katılımcı olmakla birlikte işçi, öğrenci, memur ve emeklilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Farklı gelir seviyesindeki katılımcının Safranbolu'yu ziyaret ettiği görülmektedir. Safranbolu'yu ziyaret edenlerin içinde gelir seviyesi 2020 TL ve altı olanlar en düşük (%3,4) oranda, 6501 TL ve üzerinde olanların ise en yüksek (%25,3) orandadır. Safranbolu ziyaretinde etkili olan bilgi kaynaklarına bakıldığında internetin açık ara önde olduğu (%38,8) onu dost, akraba ve arkadaş tavsiyesinin (%23,1) takip ettiği görülmektedir. Safranbolu'ya Türkiye'nin birçok kentinden turist gelmektedir. Ancak İstanbul, İzmir, Ankara ve yakın olan illerinden gelen yerli turistlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Safranbolu'yu ziyarette birinci derece etkili olan nedenler arasında ilk üç sırada Safranbolu evleri (%50,3), tarihi doku (%10,3) ve merak (%10) yer almaktadır. Safranbolu'yu ziyarette ikinci derece etkili olan nedenler arasında ilk üç sırada tarihi doku (%27,5), Safranbolu evleri (%20) ve Safranbolu lokumu (%12,8) yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Safranbolu'yu Ziyaretinde Etkili Olan Faktörler

	Frekans	Yüzde (%)		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet			İkamet edilen şehir		
Kadın	99	30,9	İstanbul	57	17,8
Erkek	221	69,1	İzmir	49	15,3
Toplam	320	100,0	Ankara	31	9,7

Eğitim Durumu			Kocaeli	31	9,7
İlkokul	18	5,6	Bursa	30	9,4
Ortaokul	20	6,6	Zonguldak	25	7,8
Lise	102	31,9	Mersin	15	4,7
Ön lisans	70	21,9	Sakarya	15	4,7
Lisans	91	28,4	Bartın	11	3,4
Lisansüstü	18	5,6	Denizli	11	3,4
Toplam	320	100,0	Kastamonu	10	3,1
Meslek			Eskişehir	7	2,2
İşçi	57	17,8	Kütahya	6	1,9
Öğrenci	48	15,0	Tekirdağ	6	1,9
Memur	47	14,7	Aydın	5	1,6
Öğretmen	33	10,3	Diğerleri	11	3,4
Akademisyen	13	4,1	Toplam	320	100,0
Sağlık personeli	9	2,8	Safranbolu'yu ziyarette birinci derece etkili olan nedenler		
İşveren	14	4,4	Safranbolu evleri	161	50,3
Emekli	47	14,7	Tarihi doku	33	10,3
Ev hanımı	13	4,1	Merak	32	10,0
Diğer	39	12,2	Safranbolu lokumu	19	5,9
Toplam	320	100,0	Yakın mesafe	16	5,0
Hane halkı geliri (TL)			Kültürel doku	14	4,4
2020 ve altı	11	3,4	Safran bitkisi	9	2,8
2021-3500	67	20,9	Ulaşımın kolaylığı	8	2,5
3501-4500	76	23,8	Doğal güzellikler	7	2,2
4501-5500	42	13,1	Diğer	21	6,5
5501-6500	43	13,4	Toplam	320	100,0
6501 ve üstü	81	25,3	Safranbolu'yu ziyarette ikinci derece etkili olan nedenler		
Toplam	320	100,0	Tarihi doku	88	27,5
Safranbolu ziyareti ile ilgili bilgi kaynakları			Safranbolu evleri	64	20,0
İnternet	124	38,8	Safranbolu lokumu	41	12,8
Dost, akraba ve arkadaş tavsiyesi	74	23,1	Merak	30	9,4
Görsel medya	54	16,9	Katılımcı grup	22	6,9
Tur operatörü ve seyahat acenteleri	39	12,2	Kültürel doku	21	6,6
Yazılı medya	21	6,6	Manzarası	9	2,8
Diğer	8	2,5	Doğal güzellikler	7	2,2
Toplam	320	100,0	Ulaşımın kolaylığı	7	2,2
			Diğerleri	31	9,7
			Toplam	320	100,0

3.2 Faktör Analizi

Ölçeğin faktör analizi yapılırken KMO değerinin 0.50 den büyük olmasına, bartlett testi sonuçlarının anlamlı (Kalaycı, 2010), özdeğerin 1'den büyük olmasına (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010), faktör yük değerlerinin 0.30 olmasına

(Çokluk, Şekerci ve Büyüköztürk, 2012:192), bir faktörün en az 3 maddeden oluşmasına ve binişik durumlarda iki yük değeri arasındaki farkın 0.10 olmasına (Büyüköztürk, 2002) dikkat edilmiş ve araştırmalarda en çok kullanılan döndürme tekniklerinden varimax tekniğinin kullanılması tercih edilmiştir.

28 madde üzerinden yapılan faktör analizinde 6. (İncekaya Su Kemer) ve 14. (Bulak/Mencilis Mağarası) maddeler birden çok boyuta yükleme (binişik madde) yaptıkları için ve bu yük değerleri arasındaki oran 0.10'dan az olduğundan bu maddeler ölçekten çıkarılarak kalan 26 madde üzerinden faktör analizi tekrar yapılmıştır. Tablo 3'te Safranbolu destinasyonunu ziyaret eden yerli turistlerin seyahat motivasyonlarının faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonucunda KMO örneklem yeterlilik gücünün %77 seviyesinde (p: ,774) olduğu ve bu sonucun faktör analizi için iyi bir sonuç olduğu, Bartlett küresellik testi sonucunun da anlamlı olduğu (χ^2 :2374,440; s.d.:325; p<0,05; p: ,000) görülmektedir. 26 maddeden oluşan faktör maddelerinin yük değerleri de (en düşüğü: ,433; en yükseği: ,814) yeterli düzeydedir. Ölçek maddeleri, toplam 6 boyutta toplanmıştır ve toplam varyansın %53,174'ünü açıklamaktadır. Sekiz maddeden oluşan 1. faktör (Tarihi ve kültürel çekicilik) açıklanan varyansa %20,55; dört maddeden oluşan 2. faktör (Doğal çevre ve güvenlik) %10,18; dört maddeden oluşan 3. faktör (Alışveriş, eğlence ve diğerleri) %6,58; üç maddeden oluşan 4. faktör (Seyir imkanları) %6,11; dört maddeden oluşan 5. faktör (Ulaşılabilirlik) %5,20 ve üç maddeden oluşan 6. faktör (Otantik yiyecekler) %4,62 oranında katkıda bulunmaktadır.

Tablo 3. Seyahat Motivasyonu Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

	Eş Kökenlilik	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ortalama	Güvenilirlik Alfa
1.Faktör (Tarihi ve kültürel çekicilik)			5,345	20,558	4,32	,790
Safranbolu ev ve konakları	,614	,777			4,69	
Eski Hükümet Konağı	,593	,732			4,26	
Cinci Hanı	,517	,688			4,23	
Arasta Çarşısı	,480	,585			4,33	
Tarihi camiler	,468	,569			4,25	
Yörük Köyü	,448	,537			4,35	
El sanatları	,453	,490			4,21	
Kaymakamlar Müze Evi	,306	,485			4,25	
2.Faktör (Doğal çevre ve güvenlik)			2,648	10,183	4,20	,709
Temiz bir destinasyon olması	,687	,794			4,20	
Gezilecek güvenilir bir destinasyon olması	,537	,694			4,25	
Doğal ortam	,680	,664			4,09	
Temiz havası	,409	,574			4,26	
3.Faktör (Alışveriş, eğlence ve diğerleri)			1,713	6,589	3,92	,726
Alışveriş imkanları	,686	,808			3,91	
Gece hayatı ve eğlence imkanları	,695	,773			3,71	
Fiyatların genel olarak uygun olması	,613	,685			4,03	
Tarihi konaklarda geceleme imkanları	,373	,490			4,03	
4. Faktör (Seyir imkanları)			1,563	6,11	4,27	,702
Kristal teras	,585	,753			4,33	
Hıdırlık Tepesi	,483	,618			4,14	
Kanyonlar	,348	,549			4,34	
5. Faktör (Ulaşılabilirlik)			1,354	5,208	4,20	,705
Ulaşımın kolay olması	,612	,736			4,25	
Kısa sürede ziyaret edilebilecek bir destinasyon olması	,544	,689			4,31	
Destinasyona yönelik alternatif tur seçeneklerinin olması	,453	,565			4,15	
Safranbolu hakkında medyada çıkan haberler	,333	,433			4,08	
6. Faktör (Otantik yiyecekler)			1,202	4,624	4,33	,694
Safranbolu lokumu	,708	,814			4,49	
Yöresel yemekler	,697	,642			4,11	
Safran bitkisi	,536	,576			4,38	
Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi – Açıklanan toplam varyans: %53,174 KMO Örneklem Yeterliliği: ,774 – Bartlett Küresellik Testi: χ^2 : 2374,440; s.d.: 325 p<0,000 Genel Ortalama: 4,22 – Ölçeğin Tamamı için Alfa: ,841 Yanıt kategorileri: (1) Çok Önemli (2) Önemli (3) Ne Önemli Ne Önemli (4) Önemli (5) Çok Önemli						

3.3. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Safranbolu'yu Ziyarete Etkili Olan Diğer Faktörlerle Çekici Seyahat Motivasyonlarının Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların demografik özellikleri ve Safranbolu ziyarete etkili olan diğer faktörlerle, çekici seyahat motivasyonları arasındaki farklılığın tespitine yönelik t testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) testi analizi sonuçları yer almaktadır.

Cinsiyet ile Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ve varsa bu farklılığın yönünün belirlenmesi amacıyla uygulanan bağımsız t- testi sonuçlarına göre (varyanslar homojen, $p = ,551$; serbestlik derecesi = 183,645; $t = ,144$; çift yönlü $p = ,886$) cinsiyet ile katılımcıların seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Yaş, eğitim durumu, hane halkı gelir durumu, ikamet edilen şehir ve Safranbolu'yla ilgili bilgi kaynakları ile yerli turistlerin seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ve varsa bu farklılığın yönünün belirlenmesi amacıyla tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Gruplar arasında anlamlı fark tespit edilen gruplarda bu farkın ya da farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için de çoklu karşılaştırma testleri (Post Hoc Test) yapılmıştır (Tablo 4). Gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilen meslek, gelir ve ikamet değişkenlerinin Levene testi sonucu varyanslarının homojen olmadığı görülmektedir. Bu değişkenlerin varyansları homojen olmadığından hangi gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu tespit etmek amacıyla Games-Howell ve Gabriel testleri tercih edilmiştir.

Tablo 4. Seyahat Motivasyonu Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

Değişken	Varyanslar	İstatistik	Değer	p	Post-Hoc	Sonuç
Yaş	Homojen	F	1,930	,089	-	Anlamlı farklılık yok
Eğitim	Homojen	F	1,635	,150	-	Anlamlı farklılık yok
Meslek	Homojen değil	Welch's F	1,948	,045	Games-Howell	Ev hanımları tüm meslekler içinde en düşük seyahat motivasyonuna sahiptir. Akademisyenler de işveren, öğretmen ve sağlık personelinin daha düşük seyahat motivasyonuna sahiptir.
Gelir	Homojen	F	3,360	,006	Gabriel	6501 TL ve üstü gelire sahip olanların seyahat motivasyonu, 4500 TL ve altında gelire sahip olan tüm alt gruplardan daha düşüktür.
İkamet	Homojen değil	Welch's F	2,438	,001	Games-Howell	Yakın mesafede olan Bolu, Kocaeli, Ankara, Sakarya ve İstanbul'da ikamet edenlerin seyahat motivasyonları Antalya, Mersin, Kayseri, İzmir, Kütahya ve Denizli'den daha yüksektir.
Bilgi kaynakları	Homojen	F	2,015	,076	-	Anlamlı farklılık yok

Yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçları; yaş (varyanslar homojen, $F = 1,930$, $p = ,089$), eğitim (varyanslar homojen, $F = 1,635$, $p = ,150$) ve Safranbolu'yu ziyarete etkili olan bilgi kaynakları (varyanslar homojen, $F = 2,015$, $p = ,076$) ile yerli turistlerin seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Buna karşılık meslek (varyanslar homojen değil, $Welch's F = 1,948$, $p = ,045$), hane halkı geliri (varyanslar homojen, $F = 3,360$, $p = ,006$) ve ikamet edilen şehir (varyanslar homojen değil, $F = 2,438$, $p = ,001$) ile yerli turistlerin seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Meslek grupları içinde hangi meslek grubunun farklılık gösterdiğini belirlemek için yapılan Games-Howell (Post-Hoc Testi) testi ile ev hanımlarının en düşük seyahat motivasyonuna sahip olduğu, akademisyenlerin de işveren, öğretmen ve sağlık personelinin daha düşük seyahat motivasyonuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Hane halkı gelir grupları içinde hangi grubun farklılık gösterdiğini belirlemek için yapılan Gabriel (Post-Hoc Testi) testi ile 6501 TL ve üstü gelire sahip olanların seyahat motivasyonlarının 4500 TL ve altında geliri olan tüm gruplardan daha düşük olduğu, diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Hangi şehirlerde ikamet edenlerin seyahat motivasyonunda farklılık olduğunu belirlemek için yapılan Games-Howell (Post-Hoc Testi) testi ile Safranbolu'ya yakın mesafede olan Bolu, Kocaeli, Ankara, Sakarya ve İstanbul'da ikamet edenlerin seyahat motivasyonlarının Safranbolu'da daha uzak

mesafelerde olan Antalya, Mersin, Kayseri, İzmir, Kütahya ve Denizli'de ikamet etmekte olanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz rekabet dünyasında destinasyon pazarlamasında başarılı olabilmek için turistlerin seyahat motivasyonlarını bilmek önem arz etmektedir. Turistlerin seyahat motivasyonları ile ilgili üzerinde durulması gereken konulardan biri de destinasyonların sahip oldukları çekici özelliklerdir. Yapılan araştırmalar turistlerin seyahat motivasyonları üzerinde, destinasyonların sahip olduğu çekici özelliklerin önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir (Demir, 2010; Evren ve Kozak, 2012; Baloğlu ve Uysal, 1996). Destinasyon paydaşlarının farklı pazar bölümlerinde ürünlerinin neden talep edildiğini anlamaları; ürünlerini turistlerin ihtiyaçlarına daha uygun hale getirmelerinin yanı sıra onları bilgilendirecek ve satın almaya ikna edecek reklamları ve satış mesajlarını seçmelerine de yardımcı olacaktır (Baloğlu ve Uysal, 1996:37). Bu doğrultuda bu çalışmada Safranbolu'yu ziyaret eden yerli turistlerin çekici seyahat motivasyonlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın bulgularına göre; araştırmaya katılanların %30,9'u kadınlardan, %69,1'i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası (%55,9) yükseköğretim mezunudur. Yine birçok meslek grubundan katılımcının olduğu araştırmada işçi, öğrenci, memur ve emekliler ağırlıktadır. Safranbolu'yu ziyaret edenlerin gelir düzeylerine baktığımızda 6501 TL ve üzerinde olanlar ilk sırada (%25,3) yer almaktadır. Turistlerin Safranbolu'yla ilgili bilgi kaynaklarında, teknolojik gelişmelere paralel olarak internetin (%38,8) birinci bilgi kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Baharun ve Yassin (2006)'in araştırmasında da internetin etkili bir tanıtım aracı olduğu görülmektedir.

Yerli turistlerin, Safranbolu'yu ziyaret etmelerinde birinci derecede etkili olan nedenlerde; Safranbolu evleri (%50,3) birinci sırada, tarihi doku (%10,3) ikinci sırada ve merak (%10) üçüncü sırada yer almaktadır. Safranbolu'yu ziyarette ikinci derece etkili olan nedenlerde; tarihi doku (%27,5) birinci sırada, Safranbolu evleri (%20) ikinci sırada ve Safranbolu lokumu (%12,8) üçüncü sırada yer almaktadır.

Bu çalışmada yapılan faktör analizi sonucunda tarihi ve kültürel çekicilikler, doğal çevre ve güvenlik, alışveriş, eğlence ve diğerleri, seyir imkanları, ulaşılabilirlik ve otantik yiyecekler olmak üzere 6 faktör grubu ortaya çıkmıştır. Evren ve Kozak (2012)'in çalışmalarında altı faktör, Çetinsöz ve Artuğer (2014)'in çalışmasında beş faktör, Demir (2010)'in çalışmasında 4 faktör grubu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada tarihi ve kültürel çekicilikler, Safranbolu'nun ziyaret edilmesinde en önemli motivasyon faktörü olarak belirlenmiştir. Tarihi ve kültürel çekiciliklerin şehrin ziyaret edilmesinde önemli faktörler olarak belirlenmesi noktasında Evren ve Kozak (2012) ile Demir (2010)'in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Tarihi ve kültürel çekicilikler faktörü altında yer alan ifadeler faktör yüklerine göre sırasıyla şu şekildedir; Safranbolu ev ve konakları, Eski Hükümet Konağı, Cinci Hanı, Arasta Çarşısı, tarihi camiler, Yörük Köyü, el sanatları, Kaymakamlar Müze Evi. İkinci sırada yer alan doğal çevre ve güvenlik faktörü; temiz bir destinasyon olması, gezilecek güvenilir bir destinasyon olması, doğal ortam ve temiz hava olmak üzere 4 ifadeden oluşmaktadır. Üçüncü sırada yer alan alışveriş, eğlence ve diğerleri faktörü; alışveriş imkanları, gece hayatı ve eğlence imkanları, fiyatların genel olarak uygun olması ve tarihi konaklarda geceleme imkanları olmak üzere dört ifadeden oluşmaktadır. Dördüncü sırada yer alan seyir imkanları faktörü; Kristal Teras, Hıdırlık Tepesi ve kanyonlar olmak üzere üç ifadeden oluşmaktadır. Beşinci sırada yer alan ulaşılabilirlik faktörü; ulaşımın kolay olması, kısa sürede ziyaret edilebilecek bir destinasyon olması, destinasyona yönelik alternatif tur seçeneklerinin olması ve Safranbolu hakkında medyada çıkan haberler olmak üzere dört ifadeden oluşmaktadır. Safranbolu ziyaretinde en az etkili olan faktör ise altıncı faktör olan otantik yiyeceklerdir. Otantik yiyecekler faktörü; Safranbolu lokumu, yöresel yemekler ve safran bitkisi olmak üzere 3 ifadeden oluşmaktadır.

Araştırmaya göre Safranbolu, Türkiye'nin farklı illerinden gelen turistleri ağırlamaktadır. Özellikle İstanbul, İzmir, Ankara ve yakın mesafedeki illerden daha fazla turisti çekmektedir. Safranbolu'ya Bolu, Kocaeli, Ankara, Sakarya ve İstanbul gibi yakın mesafede bulunan illerden gelen turistlerin seyahat motivasyonları Antalya, Mersin, Kayseri, İzmir gibi uzak mesafede bulunan illerden gelen turistlerden daha fazladır. Bu durum turistlerin Safranbolu'ya ulaşımında seyahat sürelerinin uzamasının seyahat motivasyonlarını olumsuz etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Yine bu araştırmaya göre cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve Safranbolu ziyaretinde etkili olan bilgi kaynakları ile çekici seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Çetinsöz ve Artuğer (2014)'de araştırmalarında cinsiyet ile seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir fark bulamamışlardır. Ancak Çetinsöz ve Artuğer (2014) ile Evren ve Kozak (2012) yaş ve eğitim düzeyi ile seyahat motivasyonları arasında anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Araştırmada, gelir düzeyi ve meslek ile seyahat motivasyonları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Evren ve Kozak (2012)'in gelir düzeyi ile seyahat motivasyon faktörleri arasında, Çetinsöz ve Artuğer (2014)'in de meslek ile seyahat motivasyon faktörleri arasında anlamlı fark tespit etmeleri araştırmamızla örtüşmektedir.

Öneriler

Batı Karadeniz Bölgesi'nin önemli turistik destinasyonlarından biri olan Safranbolu'nun çekici seyahat motivasyonlarının bilinmesi destinasyon paydaşlarına önemli faydalar sağlayacaktır. Aynı zamanda motivasyon faktörlerinin geliştirilmesine ve destinasyonun turistlere daha uygun hale getirilmesine yardımcı olacaktır. Turistlerin, Safranbolu'yla ilgili bilgi kaynaklarında internetin ilk sırada yer alması; destinasyon paydaşlarının çok sayıda potansiyel turiste daha kısa sürede ulaşabilme şansını arttırmaktadır. Bu noktada Safranbolu'yla ilgili tanıtıcı bilgi ve fotoğraf paylaşımlarının yapılabileceği resmi sosyal medya hesaplarının aktif şekilde kullanılması, resmî kurumlar tarafından takip edilebilecek Safranbolu web sayfasının olması, sık ziyaret edilen sayfalarda Safranbolu reklamlarının olması destinasyonun daha fazla tanınmasına katkı sağlayacaktır.

Yine Safranbolu'nun önemli değerlerinden olan ancak turistler için yeteri kadar önemli görülmeyen veya bilinmeyen motivasyon faktörlerinin tespit edilmesi de bu faktörlerin geliştirilmesine ve tanıtılmasına katkıda bulunmak açısından önemlidir. Safranbolu'nun ziyaret edilme nedenleri arasında Safranbolu evleri, tarihi doku ve merak ilk sıralarda yer almaktadır. Ancak anketlerin uygulanması esnasında turistlerle gerçekleştirilen birebir görüşmelerde Safranbolu'nun önemli çekiciliklerinden olan Yörük Köyü'nün, Safranbolu'nun el sanatlarının, Safranbolu yöresel yemeklerinin ve kanyonlarının yeteri kadar bilinmediği anlaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda; Yörük Köyü, el sanatları, yöresel yemekleri ve kanyonlarla ilgili olan ifadelerin faktör yüklerinin düşük olduğu da görülmektedir. Bu nedenle tüm destinasyon paydaşları, ürün geliştirme, pazarlama ve reklam konularında; Safranbolu evleri, tarihi zenginlikleri ve Safranbolu lokumunun yanı sıra Yörük Köyü'ne, Safranbolu'nun el sanatlarına, Safranbolu yöresel yemeklerine, kanyonlarına ve kanyonlarda gerçekleştirilen yürüyüşlere de ağırlık vermelidir. Safranbolu'nun motivasyon faktörlerini arttırmak ve mevcut olanları daha çok bilinir hale getirmek destinasyonun rekabet avantajı elde etmesine ve dolayısıyla turizmden elde edeceği gelirin artmasına da katkı sağlayacaktır.

Safranbolu'ya ortalama 100 km mesafede bulunan Çaycuma Havalimanı, Safranbolu'ya ulaşımında seyahat sürelerinin, seyahat motivasyonları üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak amacıyla bir alternatif olarak değerlendirilmelidir. Bölgede yer alan tüm destinasyonların ve destinasyon paydaşlarının ortak çabalarıyla Çaycuma Havalimanı'na düzenlenen günlük sefer sayıları artırılmalıdır. Çaycuma havalimanındaki sefer sayılarının artması hem Safranbolu destinasyonuna hem de bölgede yer alan diğer destinasyonlara gelen turist sayısının artması noktasında önemli katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın kısıtlıklarından birincisi araştırmanın Safranbolu'nun çekici seyahat motivasyonları üzerinde gerçekleştirilmesi ikincisi, araştırma kapsamına sadece yerli turistlerin dâhil edilmesidir. Sonraki araştırmalarda yerli ve yabancı turistler üzerinde çekici seyahat motivasyonlarının yanı sıra itici seyahat motivasyonlarının bir arada araştırılması önerilebilir.

Kaynakça

- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler* (3. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akgündüz, Y. ve Kızılcıoğlu, G. (2016). Likya yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları ve memnuniyet düzeyleri, *Journal of Management & Economics*, 23(3), 817-836.
- Andreu L., Kozak M., Avcı N. ve Cifter N. (2005) Market segmentation by motivations to travel, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 19(1), 1-14.
- Aydın, S. ve Sezerel, H. (2017). Seyahat motivasyonlarına ilişkin bir yazın incelemesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2), 118-140.
- Baloglu, S. ve Uysal, M. (1996). Market segments of push and pull motivations: a canonical correlation approach, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3), 32-38.
- Baharun, R. ve Yassin, A. (2006). Push and pull' factors influencing Arab travellers to choose Malaysia as their choice destination, *Euro Asia Journal of Management*, 32(16-2), 167-184.
- Bansal, H. ve Eiselt, H. A. (2004). Exploratory research of tourist motivations and planning, *Tourism Management*, 25(3), 387-396.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Comrey, A.L. ve Lee, H. L. (1992). *A first course in factor analysis*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Correia, A., Valle, P. O., ve Moço, C. (2007). Modeling motivations and perceptions of Portuguese tourists, *Journal of Business Research*, 60 (1), 76-80.

- Crompton L. (1979). Motivations for pleasure vacation, *Annals of Tourism Research*, 6(4),408– 424.
- Crompton J. L. (1992). Structure of vacation destination choice sets, *Annals of Tourism Research*, 19(3),420-434.
- Çetinsöz, B. C., ve Artuğer, S. (2014). Yabancı turistlerin Antalya'yı tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *The Journal of International Social Research*, 7(32), 573-582.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dann G. M. (1977). Anomie, ego-enhancement and tourism, *Annals of Tourism Research*, 4 (4), 184–194.
- Demir, S. S. (2010). Çekici faktörlerin destinasyon seçimine etkisi: Dalyan örneği, *Ege Akademik Bakış*, 10 (3), 1041-1054.
- Dünya Turizm Örgütü, (2019). International Tourism Highlights 2019 Edition, [Çevrim-içi:https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152], Erişim tarihi: 11.12.2019.
- Evren, S. ve Kozak, N. (2012). Eskişehir'in çekici faktörlerinin günübirlik ziyaretçilerin bakış açılarıyla değerlendirilmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 220-232.
- Fodness, D. (1994). Measuring tourist motivation, *Annals of Tourism Research*, 21(3), 555-581.
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for windows step by step. A simple study guide and reference 17.0 update*. Boston: Pearson.
- Gürbüz, A. (2002). Yerel Kalkınma Stratejisi İçinde Turizm ve Safranbolu, *Bilig*, 22, 29-48.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: a global perspective*. (7th edn.) London: Pearson Education.
- Hançin, Z. Q. ve Lam T. (1999). An analysis of Mainland Chinese visitors' motivations to visit Hong Kong, *Tourism Management*, 20, 587-594.
- Harman, S., Çakıcı, A. C., ve Akatay, A. (2013). İstanbul'a gelen sırtçantalı turistlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 267-300.
- Harman, S. (2014). Bağımsız seyahat eden yerli gezginlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(21), 107-128.
- Ho, C. H., ve Peng, H. H. (2017). Travel motivation for Taiwanese hearing-impaired backpackers, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22(4), 449-464.
- Hsu, C. H. ve Huang, S. (2008). Travel Motivation: A Critical Review Of The Concept's Development, *Tourism Management: Analysis, Behaviour And Strategy*, UK: CABI.
- Iso-Ahola S. E. (1982). Toward a social psychological theory of tourism motivation: a rejoinder, *Annals of Tourism Research*, 9(2), 256–262.
- Jang, S. ve Cai, L. A. (2002). Travel motivations and destination choice: a study of British outbound market, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 13(3), 111-133.
- Jang, S. S. ve Wu, C. M. E. (2006). Seniors' travel motivation and the influential factors: an examination of Taiwanese seniors, *Tourism Management*, 27(2), 306-316.
- Jayaram, J., Kannan, V. R. ve Tan. C. (2004). Influence of initiators on supply chain value creation, *International Journal of Production Research*, 42(20), 4377-4399.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (23. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, H. ve Kurt, H. (2011). Contribution of concrete cultural constituents to the tourism potential of Safranbolu, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 19, 225-230.
- Kılıç, B., Kurnaz, H. A. ve Sop, S. A. (2011). Çekici faktörlerin destinasyon seçimine etkisinin belirlenmesi ve hüzün turizmi ilişkisi. 12. Ulusal Turizm Kongresi, Düzce, Türkiye.
- Kim, S. S., Lee, C. K. ve Klenosky, D. B. (2003). The influence of push and pull factors at Korean National Parks, *Tourism Management*, 24(2), 169-180.

- Kozak, M. (2002). Comparative analysis of tourist motivations by nationality and destinations, *Tourism Management*, 23, 221-232.
- Kozak, N., Kozak M. A. ve Kozak, M. (2018). *Genel turizm* (20. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kurnaz, H. A., Çeken, H. ve Kılıç, B. (2013). Hüzün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarının belirlenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 57-73.
- Mengü, C. (2012). Türkiye- Arap dünyası turizm ilişkilerinde durum ve beklentiler, *Ortadoğu Analiz*, 4 (42), ss.21-35.
- Moutinho, L., Vargas-Sánchez, A. (Eds.)(2018). *Strategic management in tourism*, UK: CABI.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nisari, M. A. ve Yılmaz, M. (2018). Yerel yemeklerin ziyaretçi motivasyonuna etkisi, *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 68-77.
- Oh, H. C., Uysal, M. ve Weaver, P. A. (1995). Product bundles and market segments based on travel motivations: a canonical correlation approach, *International Journal of Hospitality Management*, 14(2), 123-137.
- Prasad, S., Nair, G. K. ve Purohit, H. (2019). Tourist satisfaction: an analysis of push and pull factors-a case of Qatar tourism, *Journal of Management (JOM)*, 6(2), 187-199.
- Safranbolu Turizm Danışma Bürosu (2020). [Çevrim-ıçı:https://safranboluturizmdanismanaburosu.ktb.gov.tr/TR-231191/turist-istatistik-verileri.html], Erişim tarihi: 20.02.2020.
- Sangpikul, A. (2008). Travel motivations of Japanese senior travellers to Thailand, *International Journal of Tourism Research*, 10(1), 81-94.
- Sırakaya, E. ve McLellan, R. W. (1997). Factors affecting vacation destination choices of college students, *Anatolia*, 8(3), 31-44.
- Su, D. N., Johnson, L. W. ve O'Mahony, B. (2018). Analysis of push and pull factors in food travel motivation, *Current Issues in Tourism*, 1-15.
- Uysal, M. ve Jurowski, C. (1994). Testing the push and pull factors, *Annals of Tourism Research*, 21(4), 844-846.
- Tabachnick, B.G. and Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston. Ma: Pearson.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, İ. ve Akbulut, B. A. (2016). Yabancı turistlerin seyahat motivasyonlarının demografik özellikleri açısından analizi: Ankara örneği, *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3231-3241.
- Yoon, Y. ve Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model, *Tourism management*, 26(1), 45-56.
- Yuan, S. ve McDonald, C. (1990). Motivational determinates of international pleasure time, *Journal of Travel Research*, 29(1), 42-44.

Extended Abstract

Aim and Scope

The purpose of this research is to determine the travel motivations of local tourists visiting Safranbolu as a tourist destination. In this research where the perspectives of local tourists coming to Safranbolu on tourist attractions of the district are evaluated, it is important in terms of providing materials that can help tourism stakeholders who are trying to develop Safranbolu destination. The main objectives of this research are; (1) to investigate the main pull travel motivation factors affecting the domestic visitors' decision to choose Safranbolu as a tourism center, and (2) to determine whether there is a significant difference between demographic characteristics of the domestic visitors and other factors that are effective in visiting Safranbolu and pull travel motivations.

Methods

The research data were collected using survey form. The survey form consists of two parts. The first part consists of 8 demographic questions and the second part consists of 28 questions to determine the travel motivations of local tourists. The survey questions were adapted specific to Safranbolu by making use of the research conducted by Hangin and Lam (1999), Demir (2010), Evren and Kozak (2012) and Prasad, Nair and Purohit (2019). Answers of the scale items were

graded in the 5-point Likert category (1 = Very Important, 2 = Not Important, 3 = Neither Important nor Important, 4 = Important, 5 = Very Important). The population of the research consists of local tourists visiting Safranbolu in 2019. Since reaching the whole research universe is not applicable in terms of time, cost and control, the research data was easily collected by selecting the sampling method.

Survey data were applied to local tourists visiting Safranbolu between 15 May and 30 October 2019, by distributing 600 questionnaires by hand through the tourist guide. Only 393 of these distributed questionnaires were collected. 73 of the survey data collected were excluded due to incorrect, incomplete or random coding and 320 valid survey data were evaluated.

Findings

According to findings of the research, it is seen that the internet is well ahead (38.8%) followed by the advice of friends and relatives (23.1%) when the information sources that are influential in the visits of local tourists to Safranbolu are examined. It is observed that there are more local tourists coming to Safranbolu from Istanbul, Izmir, Ankara and its nearby cities. Safranbolu houses (50.3%), historical texture (10.3%) and curiosity (10%) are among the first reasons that are effective in visiting Safranbolu.

As a result of the factor analysis, pull travel motivations of the local tourists were gathered under a total of 6 factors. These factors are named as follows: 1st factor (Historical and cultural attraction), 2nd factor (Natural environment and safety), 3rd factor (Shopping, entertainment and others), 4th factor (Navigational opportunities), 5th factor (Accessibility) and 6th Factor (Authentic food).

Research findings reveal that age, gender, education level and the information sources that are effective in visiting the district have no significant difference on pull travel motivations to Safranbolu, whereas occupational groups, income level and the city of residence have a significant difference on pull travel motivations.

Conclusion

There were six pull travel motivation factor as a result of the factor analysis conducted within the scope of the research. Six factors appeared in the studies of Evren and Kozak (2012) while five factors in the study of Çetinsöz and Artuğer (2014) and four factors in the study of Demir (2010). In the research, historical and cultural attractions were determined as the most important motivation factor in visiting Safranbolu. It shows similarity to studies of Evren and Kozak (2012) and Demir (2010) in terms of determining historical and cultural attractions as important factors in visiting the city.

In this study, it was determined that the most important source of information for the local tourists visiting Safranbolu was the Internet with 38.8%. Similarly, in the research of Baharun and Yassin (2006), the internet is seen to be an effective publicity tool as well. According to this study, no significant difference was found between gender, age, education level and information sources that were effective to visit Safranbolu and in travel motivations. Çetinsöz and Artuğer (2014) also could not find a significant difference between gender and travel motivations in their research. However, Çetinsöz and Artuğer (2014) and Evren and Kozak (2012) found a significant difference between age and education level and travel motivations. In the research, a significant difference was found between income level and occupation and travel motivations. The fact that Evren and Kozak (2012) determined significant difference between income level and attractive motivation factors and that Çetinsöz and Artuğer (2014) between profession and attractive motivation factors, coincides with our research.

It is important to actively use official social media accounts where Safranbolu can share information and photographs, as the internet is the first among the information sources about Safranbolu. Çaycuma Airport, which is approximately 100 km from Safranbolu, should be considered as an alternative in order to reduce travel times in transportation to Safranbolu.

As for the limitations of this research, the first one is that it is carried out on Safranbolu's pull travel motivations, and the second is that only local tourists are included in the scope of the research. In subsequent studies, it can be suggested that pull travel motivations can be applied on domestic and foreign tourists as well as push travel motivations.

Twitter'da Suriyeli Mültecilere Karşı Çevrimiçi Nefret Söylemi: #suriyelileriistemiyoruz

Online Hate Speech Against Syrian Refugees on Twitter: #suriansdonotwant

Birgül Taşdelen¹

Öz

Sosyal ağlar, daha fazla bilginin kolay ve verimli bir şekilde taşınmasına ve yayılmasına olanak veren ve kullanımı giderek artan etkili platformlardır. Bununla birlikte, mobil tabanlı olarak paylaşılan bu fikirler bazen nefret dolu ve zararlı olabilmekte, hatta bazıları nefret söylemi boyutuna ulaşmaktadır. Nefret söyleminin üretildiği çevrimiçi medya ortamlarında, diğer kültürlerden insanların medya portreleri ve bu portrelerin ürettiği klişeleşmiş imajlar, genellikle dışardan gelenlerin tehlikeli olduklarını göstermekte ve toplumun algısını şekillendirebilmektedirler. Dolayısıyla bu çalışma, göçmenlere karşı oluşturulan nefret söyleminin çevrimiçi yansımalarını Twitter üzerinden incelemektedir. Çalışma kapsamında Twitter'da #suriyelileriistemiyoruz şeklinde açılan hashtag ile ilgili 1545 tweet içerik analizi ile incelenmiş, ardından analiz edilen tweetler arasından 3 video ve 3 tweet, Teun Van Dijk'in söylem analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda mültecilere yönelik nefret söyleminin çevrimiçi ortamda nasıl gerçekleştirildiğini tespit etmek makalenin amacını oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, çevrimiçi söylemlerde mülteciler istilacı, açgözlü ve ahlaksız olarak görülmekte ve çevrimiçi duygusal tepkilerde acıma yerine aşağılama ifadelerine rastlanılmıştır. Karşılıklı anlayış ve birlikte yaşayabilme hakkı gibi olumlu değişimlerin, internet ve sosyal medya aracılığıyla genellikle sığ kaldığı ve sosyal ağların işlevsel demokrasiler için de hayati önem taşıyan bu tarz tartışmalar için elverişli ortamlar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mülteciler, Çevrimiçi Nefret Söylemi, Sosyal Medya, Twitter, Söylem Analizi.

Abstract

Social networks are increasingly effective platforms that allow more information to be carried and disseminated easily and efficiently. However, these ideas shared on a mobile basis can sometimes be hateful and harmful, and some even reach the hate speech dimension. In online media environments where hate speech is produced, media portraits of people from other cultures and the stereotyped images produced by these portraits often show that outsiders are dangerous and can shape the perception of society. Therefore, this study examines the online reflections of hate speech against immigrants on Twitter. Within the scope of the study, 1545 tweets related to the hashtag opened on Twitter as we do not want #surians, were analyzed by content analysis, then 3 videos and 3 tweets among the analyzed tweets were evaluated by discourse analysis method of Teun Van Dijk. Accordingly, it is the aim of the article to determine how hate speech for refugees is carried out online. Accordingly, it is the aim of the article to determine how hate speech for refugees is carried out online. According to the results obtained from the research, in online discourses, refugees are seen as invasive, greedy and immoral, and in online emotional reactions, humiliation rather than pity are encountered. It has been concluded that positive changes such as mutual understanding and the right to live together are generally shallow through internet and social media, and social networks are not favorable environments for such discussions, which are also vital for functional democracies.

Keywords: Refugees, Online Hate Speech, Social Media, Twitter, Discourse Analysis.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: M30, M31, M37

Submitted: 20 / 03 / 2020

Accepted: 17 / 06 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, birgultasdelen@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0281-3892.

Giriş

Zorunlu insan hareketliliği, insanlık tarihinde savaşların yaşandığı her dönem var olmuş bir sorun olmasına karşın özellikle Soğuk Savaş Dönemi ve ardından yaşanan küresel dinamiklere bağlı olarak giderek yaygınlaşan, çeşitlenen ve günümüzün dikkate değer bir sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2019 yılında açıkladığı Küresel Eğilimler Raporu'na göre dünya genelinde baskı, zulüm, şiddet olayları nedeniyle zorla yerinden edilmiş kişi sayısı 2015 yılında 65,3 milyonken, 2018 yılında 70,8 milyonken milyona ulaşmıştır. Bu sayı sınırları aşan insan hareketliliğinin yalnızca demografik bir değişikliği değil, kültürel ve toplumsal değişimlerin de göstergesidir. Göç konusu 1990'lı yıllarda, "küreselleşmeyi" ve çok yönlü toplumsal hareketleri ve mücadeleleri kapsayan eleştirel tartışmalar çerçevesinde dünyanın pek çok yerinde yeni bir sorun alanı ya da sorunlu alan olarak tanımlanırken, 21. yüzyılda yaşanan göç olgusu ise, çoğu Avrupa ülkesinin ve AB üyesi ülkelerin tümünün iç siyaseti için kritik öneme sahip bir süreç olarak görülmektedir (Heisbourg, 2015: 8). Güncel veriler Türkiye'ye yapılan zorunlu göç dalgasının giderek yaygınlaştığını göstermektedir. Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında 29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'den Türkiye'ye giriş yapan 252 kişilik ilk kafilden, 2019 yılına dek Türkiye'ye geçerek resmi kayıt yaptıran mülteci adayı ve sığınmacı sayısının yaklaşık 4 milyon olduğu belirtilerek, dünyanın en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülkenin Türkiye olduğu ifade edilmektedir (UNHRC, 2019). Dolayısıyla Türkiye dünyadaki son gelişmeler ve coğrafi konum nedeniyle bir yandan göç alan ve diğer yandan göçmenlere geçiş alanı yaratan bir ülke konumuna gelerek kalıcı göçmen nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Zorunlu göç kategorisinde değerlendirilen mültecilik ve sığınmacılık günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Mültecilik ve sığınmacılık konusunda daha baştan bir açmazla karşılaşmaktadır: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ve neredeyse tüm ülkelerin anayasalarında doğrudan ya da dolaylı "mültecilere yaşam hakkının tanınması" şeklindeki ifadelerle rağmen, ülkelerinden kaçarak güvenli bir liman arayan Suriyeli mültecilere karşı başta Avrupa Birliği ve Körfez Ülkeleri olmak üzere birçok ülke sınırlarını kapamaktadır.

Modern devletin sınırlı vatandaşlık söylemi önce Avrupa'da ve daha sonra küresel olarak, çeşitli coğrafi ortamlarda ve ölçeklerde göç politikalarını ve deneyimlerini şekillendirmeye devam eden temsiller, söylemler ve uygulamalar üretmektedir (Casas-Cortes vd., 2015: 61). Göçler ve göç edenlerle ilgili bilgi üretimi ve dolaşımı son on yılda hızlı bir şekilde genişlemiştir. Söylemler, siyasi kampanyalar ve medya, mültecileri insanlıktan çıkarmanın taktiksel yansımalarıdır. Dolayısıyla mülteciler için örülen duvarların günlük yaşamımızdaki tezahürlerinden biri de nefret söylemidir. Mülteci hareketlerine yönelik siyasi ve kamusal söylemlerde; göç mücadelelerine sempati duyan misafirperver bakış açısı yanında göç hareketlerine karşı oluşan daha katı daha baskıcı tutumlara rastlanmaktadır. Bu perspektifin temelinde, ev sahipliği yapan ülkelerin, mülteci statüsü talep eden bireylerin kendi koşullarıyla ilgili olarak gayri meşru taleplerde bulunduğu ve ilerlemek için adalet ilkelerini ihlal ettiğine inanmalarıdır (Ivarsflaten, 2005: 23). Genel olarak demokratikleşme ve insan hakları ilkeleri ile örtüşmeyen bu algılamalar, mültecilerin varlığını ötekileştirerek, mevcut mülteci politikalarına yönelik olumsuz tutumlara da neden olabilmektedir. Araştırmanın odak noktası, mülteci hareketinden etkilenme ve siyasi tepkilere neden olma konusunda çekirdek bir oyuncu olan Türkiye'ye odaklanmaktadır. 15 Mart 2011 tarihinde başlayan Suriyeli mülteci hareketliliğinden en çok etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye'de mülteci konusu giderek artan bir biçimde dikkatleri çekmekte ve bu nedenle geleneksel ve dijital medyada daha fazla görünür olmaktadır. Suriyeli mültecilerle ilgili toplumsal algının ve egemen söylemin oluşturulmasında medya merkezi bir rol oynamaktadır. Mültecilerin imajlarını evrimimize kadar getiren medyanın sunduğu temsiller, kültürel tutumun ifadesidir. Dijital medya uygulamalarına sahip mobil cihazlar nefret içeriğinin yayılması, dezenformasyon, yanlış bilgilendirme ve artan terör eylemleri gibi bazı dijital nefret içeriği üretmek ve tüketmek için yaygın olarak da kullanılmaktadır (Van den Bulck and Broos, 2011: 196). Suriyeli mülteciler kendilerinin ve mücadelelerinin yoğun biçimde kullandığı dijital medya temsillerinde çoğu zaman 'sosyal bir hastalık' olarak ifade edilmektedir. Mülteci hareketliliği, Türk kamuoyunun önemli meselelerinden biri haline gelmektedir. Dolayısıyla bu makale özellikle yoğun bir Suriye mülteci hareketlerinin yaşandığı Türkiye'de, mültecilere yönelik inşa edilen tutumların mikro blog platformu Twitter'daki çevrimiçi söylemleri incelemektedir. Bu bağlamda çalışmada özellikle, #suriyelileristemiyoruz hashtag ile ilgili 1545 tweet arasından paylaşılan 3 video ve 3 tweet, Teun van Dijk'in söylem analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Söylem analizi; demokratikleşme ve insan hakları perspektifinden ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Söylem analizi tekniği aracılığıyla; mültecilere ilişkin atılan tweetlerin yansıma biçimleri ve taşımış oldukları mesajlar çalışmanın temel sorgu alanlarını oluşturmaktadır.

1. Dehumanizasyon ve Nefret Söylemi

Göç ve mültecilik konuları 21. yüzyılı tanımlayan temel özelliklerden biridir. Bugün birçok insan doğduğu ülkenin dışında yaşamakta ve gelecekte de bu seviyelerin artmaya devam edeceği beklenmektedir. Günümüzde birçok Batılı ülkede ekonomik krizden, işsizlikten ve refah harcamalarındaki kesintilerden dolayı mülteciliğe, belirsizlik ve huzursuzluk içeren tartışmalı bir konu olarak yaklaşmaktadır (Artiles ve Molina, 2011: 454). Her yıl kaç göçmen kabul edilmesi gerektiği, göçmenlerin ve mültecilerin ev sahibi üyelerine tehdit oluşturup oluşturmadığı, mültecilerin meşru olarak iltica talebinde bulunup bulunmadıkları ve göçmenlere sağlanacak yardım türleri gibi sorular ya da sorunlar ortaya çıkmaktadır. Küresel

ölçekte mültecilikle ilgili soruların sorun olarak belirsizliğini koruduğunu ve geleneksel ve dijital medya ortamlarının bu belirsizlikten yararlanarak mültecileri "kapıdaki düşmanlar, zavallılar" gibi betimlemeler kullanarak tasvir ettiğine şahit olmaktayız (Lynn ve Lea, 2003: 428-429). Bu tür tasvirler mültecilerin ulaştıkları ülkeler tarafından fiziksel, ekonomik ve kültürel tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır. Mültecilerin insanlıkdışı bırakılması İspanyol filozof Ortega J. Gasset tarafından kullanılan dehumanizasyon kavramını öne çıkarmaktadır. İnsani değer ve nitelikler taşıdığı varsayan kişilerin, toplulukların insan sayılmasını anlatan antropomorfizmin tam tersi çağrışım yapan Dehumanizasyon, insanlığın inkar edilmesini ve insan türünün dışlanmasını içermektedir (Costello ve Hodson, 2010: 3-4). Dehumanizasyon ile ilgili çalışmalar yapan Haslam (2006: 252-253), başkalarının insanlıktan mahrum bırakılmasının kökeninde insandan daha aşağı anlamına gelen hayvansal bakış açısının olduğunu ve bu insanlık dışı kişilerin, grupların ya da topluluğun kişisel kontrol ve bilişsel gelişim gibi özelliklerden yoksun olduğu bir algıyla karakterize edildiği ifade edilmektedir. Dehumanizasyon modelinde, insanlık derecelerinin grup üyeliğine göre farklılık gösterdiği varsayılmaktadır. Tarihsel olarak marjinalize edilmiş gruplar çeşitli sanat dallarında siyahlar maymun, Yahudiler haşarat olarak ve Kızılderililer de vahşi olarak tasvir edilmiştir. Bu tarz kavramalar, insanlara normalde diğer insanlara karşı hissettikleri duyguları bastırmalarını sağlamaktadır. Wright ve Bower (1994), kişilerin diğer insanların acısını göz ardı etmelerine neden olan bu güçlü duyguların, muhakeme süreçlerini etkileyip sosyal algıda nefret söylemleri ürettiğini belirtmektedir. Nefret söylemini de, insanlıktan çıkarma sürecini normalleştiren ve dış grupların insan haklarını etkileyen ve etiketlenmenin sözel karşılığı olarak tanımlamaktadır. 1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nefret söylemini; "yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden etnosentrizm ve saldırgan milletçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, savunan, teşvik eden ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi" şeklinde tanımlamaktadır. Nefret önyargılıdır ve cinsiyet, din, ırk ve özürüllük gibi farklı nedenlerle korunan bir grubun belirli üyelerine karşı hakaret etmektir (Masucci ve Langton, 2017). Dış-grubun insanlıktan çıkarılma süreci sözlü metaforlarla* desteklenmektedir. Günümüzde mültecilerle ilgili "istilacılar" ya da "kapıdaki düşmanlar" biçimindeki söylemler insanlıktan arındırma mantığına bir yenisinin daha eklenmesine neden olmuştur. Bu tarz önyargılar ve damgalamalar şeklindeki ifadeler nefretin dildeki tezahürleridir. Nefret söylemi, belirli bir grup veya kişiye saldırmak ve insanlıktan çıkarmak için kullanılan bir tür söylemdir (Ross, 2015). Nefret söyleminde dış-grupların, iç-grupların aksine kötü özlere sahip oldukları vurgulanmaktadır. Bu gibi temsiller mağdur olan ve aşağıda kalan ötekiye yönelik yapılan şiddet, soykırım ve kölelik gibi insanlık dışı ayrımcılık eylemleri ve ahlaki değerlendirmeden mahrum bırakmayı meşrulaştırmaktadır (Bandura, 2002; Bar-Tal, 2000).

İrkçilik ve yabancı düşmanlığı, ayrıcalıklı statükoya yönelik bir tehdit olarak algılanan "ötekinin" davranış ve hürriyetlerini sınırlama ve başkaları adına karar verme biçiminde iktidar araçlarına hizmet etmiş ve halen devam etmektedir (Arriola ve Raymond; 2017: 12). Bunun temel nedeni, güçlü kişilerin diğer insanların potansiyel acısını göz ardı etmelerine ve dolayısıyla kararlarını haklı çıkarmalarına yardımcı olmasıdır. Ötekilerin umut, şefkat ve pişmanlık gibi ikincil duyguları deneyimlediklerini inkar etme ve insanlıktan arındırma ile nitelendirilen gruplararası düşmanlık en acımasız bir şekilde dehumanizasyon, mültecilerin reddedilmesini de öngörmektedir. Mültecileri değersizleştirme ya da duyguları daha az yaşayabilen "alt insan" olarak ötekileştirme, onların merhamet ve saygıyı daha az hak etmesine neden olmaktadır. Modern devletlerin iktidarı, sık sık başkaları adına sert kararlar vermek zorunda kalmakta ve dehumanizasyon, onlarla birlikte gelen acıyı göz ardı ederek nefret söylemini haklı çıkarmaktadır (Lammers vd., 2011: 115). Bu söylem, mülteci ve göçmenlerin insan haklarına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Günümüzde özellikle Suriyeli mültecilerin insanlıktan çıkarılmaları ve dışlayıcı yönelimlere maruz kalmaları yalnızca politik iktidara özgü değildir. Bu tarz nefret söylemlerine kitle iletişim araçları aracılığıyla da karşılaşılmaktadır. Hesap sahiplerinin çoğunlukla sosyalleşmek için kullandığı Facebook gibi diğer sosyal ağ sitelerine kıyasla ana odağı bilgi ve fikirlerin paylaşılması olan Twitter'da da çoğalması, sorunun yapılaşmaya başladığını göstermektedir. Bu çalışma, göçmen karşıtı dilsel söylemlerin dijital platformlarda nasıl oluşturulduğunu ve sürdürüldüğünü incelemek için Twitter'ın mikro blog platformu üzerine odaklanmaktadır.

2. Mültecilere Karşı Üretilen Çevrimiçi Nefret Söylemi ve Twitter

Mülteci ve sığınmacılar konusundaki tutumları şekillendiren, görüşleri yansıtan ve farklı gruplar arasında bir irtibat noktası sağlayarak merkezi ve güçlü bir rol oynayan kitle iletişim araçlarından biri de çevrimiçi platformlardır (Sulaiman vd., 2011: 346). Sosyal ağlar, çevrimiçi oyunlar, video paylaşım siteleri, elektronik kitaplar gibi ucuz olan teknolojiler internetteki nefret içeriklerin hızla yayılmasını sağlamıştır (Brennan, 2009: 123; Tsesis, 2002). İnternet ve çevrimiçi dijital platformlardan önce de nefret söylemleri ile karşılaşılmaktaydı. Ancak internetin ve sosyal ağların ortaya çıkışı, zaten karmaşık olan nefret söylemi konusuna yeni boyutlar ekledi (Timofeeva, 2002). Bu nedenle çevrimiçi platformları nefret söylemi açısından izlemenin ve değerlendirmenin önemli olduğu düşünülmektedir.

* Metaforlar, toplumdaki düşünceleri belirli konular etrafında benzetme yoluyla yapılandırmaktadır. Soyut kavramları, daha somut görünen ve başka bir anlamda olan bir sözcükle ilgi kurularak benzetme yoluyla anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

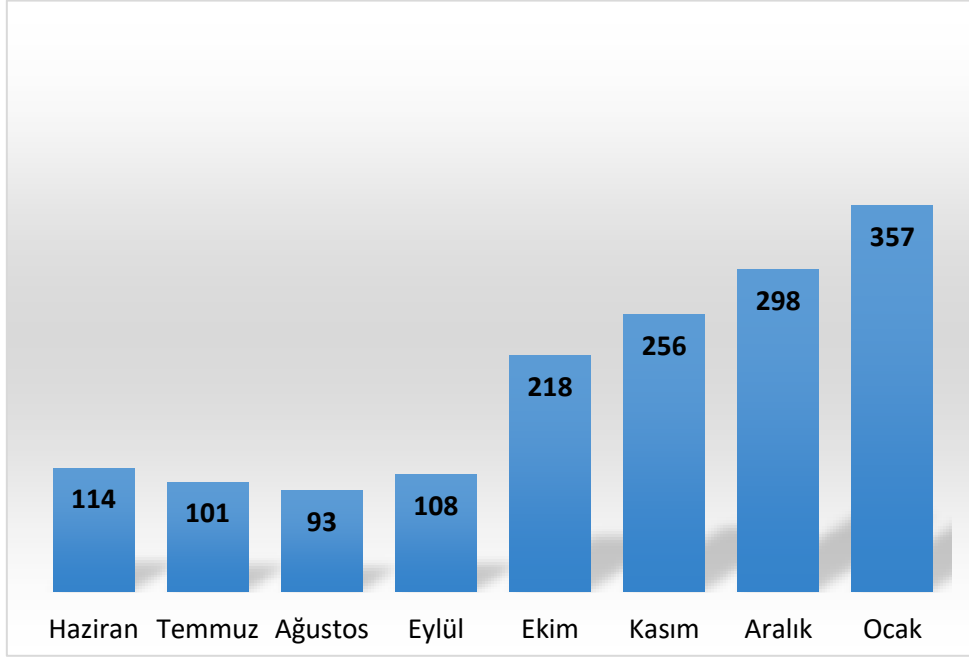
Sosyal ağlar, bireylerin mesaj, görüntü ve video paylaşmasına izin veren dijital topluluklardır. Twitter gibi açık ve geniş çapta erişilebilir sosyal medya teknolojileri, dünyadaki olaylara tepki olarak içerik yayınlamak için giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu ağlar kişilerin görüşlerinin ve fikirlerinin hızlı ve geniş bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. Bu fikirler bazen hayırseverlik, yardım gibi destek mekanizmaları ve başarı hikâyeleri şeklinde kendini gösterirken, bazen de bir kişi, grup veya topluluk hakkında yanlış, aşağılayıcı ve önyargılı duyguları/gerginlikleri doğrulayan düşmanca ifadeler eşliğinde yayınlanabilmektedir. Özellikle sosyal ağların ortaya çıkışıyla beraber, azınlık grupları hedef alan ve nefret söylemi ile ortaya çıkan aşırı anlatıların yayılması kolaylaşmıştır (Williams ve Burnap, 2016: 212). Bireyleri hedef alan siber zorbalığın aksine, çevrimiçi nefret bir kolektif üzerine odaklanır (Räsänen vd., 2016: 2). Dolayısıyla mesajların veya tweet'lerin uzunluğunu (şu anda 280 karaktere kadar) kısıtlamasıyla ayırt edilen en etkili çevrimiçi alanlardan biri olan ve günde ortalama 500 milyon tweet yayınlayarak (Pereira-Kohatsu vd., 2019: 2) gerçek zamanlı bir kamu mikroblog ağı olan twitter'ın da sosyal medya reaksiyonları için bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir (Wheatley ve Vatnoey, 2020: 2). Çünkü Enarsson ve Lindgren'a (2019: 4) göre asenkron iletişime (sürekli bir geri bildirim döngüsünün olmaması) ve anonimliğe (sözel olmayan ipuçlarının ve diğer bilgilerin eksikliği) izin veren iletişim süreci, bazıları tarafından saldırgan veya sert dil kullanmak gibi farklı okumalara neden olabilmektedir. Online kutuplaşmayı artırmak için istila, tehdit ve ötekilik söyleminin gözlemlenebildiği platformlardan biri de Twitter'dır. Twitter'ın kurucularından Jack Dorsey 2018 yılında, "Twitter'ın bölücü ve istismara eğilimli olduğu" şeklinde bir tweet paylaşmıştır. Hanes ve Machin'in (2014) ve Williams ve Burnap'ın (2016) çalışmalarında çevrimiçi nefret söyleminin terör saldırıları, siyasi olaylar ve ırkçılık gibi önemli olaylarla ilişkili olduğunu ifade etmektedirler. Çevrimiçi nefreti kapsayan metafor veya kelimelerin hedeflerinden biri de mülteci olmaktadır. Twitter'da mülteci nefret söylemi hedef gruptaki insanlara zarar verebilir, topluluklar arasında bir korku ve dışlanma hissi yaratabilir, ırkçı propaganda şeklindeki dil ve söylemlere neden olabilir ve "kümülatif" bir döngü yoluyla aşırı ve nefret dolu davranış biçimlerini motive edebilir. Twitter'da örgütlenme ve mobilizasyon olmayı sağlayan merkezi mekanizma hashtag'dir. Hashtag; Twitter'da bir konuyu belirtmek, diğer kullanıcıların konuyla ilgili bilgileri daha kolay aramasına izin vermek ve tweeti birleştirici olarak sınıflandırmak için boşluk olmadan yazılmış ve önünde bir karma sembolü (#) bulunan bir dizi kelimedir. İletişimsel bir belirteç olarak hashtaglerin sosyal katılım sağlamadaki gücü dikkat çekmektedir (Yang, 2016: 14). Ayrıca içinde etiket kullanılmış tweeter, Twiteer'in arama özelliği kullanılarak kronolojik olarak görülebilmekte ve incelenmek için kaydedilebilmektedir (Potts vd., 2011: 236). Atılan tweet'lerinin hassas olarak sınıflandırılması şimdilik olası değil, aynı zamanda belirli göçmenlik karşıtı hesapları ayrıntılı olarak araştırmaya çalıştığımızda, çoğunun kapatıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma Twitter'da #suriyelileriistemiyoruz hashtagi ile sınırlandırılmıştır.

3. Yöntem

Schwartz ve Ungar'a (2015: 78-79) göre düşüncelerimizin, hislerimizin, inançlarımızın, davranışlarımızın ve kişiliğimizin diğer bir ifadeyle benliğimizin ifadesi olan söylemlerin, dijital medyadaki kullanımını analiz etmek, anlamak ve incelemek önemli bir araştırma alanıdır. Van Dijk (2008), göçmenleri kabul eden ülkelerde otuz yıldan fazla süredir uygulanan teori ve deneysel araştırmalar için bazı genel ilkeler önermektedir. İlk ilke çeşitli disiplinler aracılığıyla göç üzerine odaklanırken, ikincisi göçmen deneyimlerini, onlara yönelik ırkçılık biçimlerini ve Avrupalıların farklı grup üyelerine tepkilerini anlamayı amaçladı. Üçüncü ilke, göç ve etnik azınlıklar üzerine egemen söylemin, eğitim, bilim, siyaset, medya tarafından kontrol edilen bir kamu söylemi olduğunu belirtir. Son olarak dördüncü ilke, gittikçe kültürel olarak çeşitlilik gösteren bir toplumda göçle ilgili herhangi bir akademik çalışmanın, bunu farklılığa saygı duyan, yabancı düşmanlığına karşı dayanışma kriterleri ile dile getirmesi gerektiğini belirtmektedir (Torvisco ve Chinaea, 2020: 4). Araştırmada, Twitter platformundan anlık olarak 26 Haziran 2019-26 Ocak 2020 tarihleri arasında #suriyelileriistemiyoruz hastagli atılan tweetler ve popüler videolar NVIVO 10 NCapture programı aracılığıyla çekilmiş, NCapture programının kaydettiği 1.545 tweet bu kapsamda incelenmiştir. Analiz edilen tweetler ve videolar, Suriyeli mülteci kelimesini bulundurması koşuluyla ele alınmıştır. Toplam tweet sayısı hesaplanırken retweetler hariç tutulduğunda, NCapture programının kaydettiği toplam 1.545 tweet elde edilmiştir. İlk aşamada 1.545 tweet içerik analizi ile incelenmiştir. İkinci aşamada ise, Suriyeli mülteciler ile ilgili göçmenlik karşıtı çevrimiçi nefret söylemlerin inşasında Twitter'ın oynadığı potansiyel rolü analiz etmek amacıyla popüler olan video ve tweetler arasından rastlantısal örneklem ile seçilmiş 3 video ve 3 tweet, Teun Van Dijk'in söylem analizi ile değerlendirilmiştir. İncelemede atılan tweetler ve videoların içerikleri, Dijk'in makro ve mikro olmak üzere iki bölümden oluşan haber söylem çözümlemesi ışığında yapılmıştır (Van Dijk, 1987: 67-187).

4. Bulgular

4.1. Twitter'da Suriyeli Mülteciler ile İlgili Tweetlerin Analizi

Grafik 1. Tweetlerin Aylara Göre Dağılımı

Grafik 1'de #suriyelileriistemiyoruz hastaglı tweetlerin ağırlıklı olarak Ekim ayından itibaren paylaşıldığı görülmektedir. Bunun nedeni, 9 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekâtı'nın başlaması ve bu süreçte Türk askerlerinin şehit edilmesi tweetlerin sayısında bir artışa neden olmuştur.

Tablo 1. Mültecilerle İlgili Twitter Söylemleri

Söylemler	Tweet Sayısı	Beğeni Sayısı	Retweet Sayısı	Yorum Sayısı
Barbar sürüsü	185	45	32	19
İstilacılar	160	40	21	11
Bayraksızlar, vatansızlar	102	34	18	9
Pis Araplar	98	30	11	7
Vatan kaçkını	91	27	10	7
Hainler	71	13	6	5
Esad'ın çöpleri	33	11	5	3
Kafa kesenler	23	7	3	2
Atom bombasını hak ediyorlar	15	3	3	1
Toplam	778	210	109	64

İçerik analizine tabii tutulan tweetlerin analizinde en fazla "barbar sürüsü" şeklinde tweetlerin yer aldığı görülmektedir (f=185; %23,7). Onu sırasıyla "istilacılar" ve "bayraksızlar, vatansızlar" şeklinde tweetler takip etmektedir.

26 Haziran 2019-26 Ocak 2020 tarihleri arasında #suriyelileriistemiyoruz hastaglı atılan popüler tweetler ve videolar arasından rastlantısal örnekleme seçilen 3 tweet ve 3 video söylem analizi ile incelenmiştir.

Tweet 1

Tablo 2. Tweet Analizi

Tweet	"Suriye Türkiye'ye girdi. Resmen savaşız teslim ettik Araplara ülkeyi. Bu barbar sürüsünü defedin artık, gitsin erkeklğini kendi diyarında göstereyin"
Yanıt	2
Retweet	8
Beğeni	12

Makro Analiz:

"Suriye Türkiye'ye girdi. Resmen savaşız teslim ettik Araplara ülkeyi. Bu barbar sürüsünü defedin artık, gitsin erkeklğini kendi diyarında göstereyin" şeklinde atılan tweetin içeriği incelendiğinde, kelimeler kendi anlamlarında kullanılmıştır. Cümle yapısı incelendiğinde düz bir cümle yapısı görülmektedir.

Mikro Analiz:

"Suriye Türkiye'ye girdi. Resmen savaşız teslim ettik Araplara ülkeyi. Bu barbar sürüsünü defedin artık, gitsin erkeklğini kendi diyarında göstereyin" şeklinde atılan tweetin içeriği incelendiğinde, eleştirel ve dışlayıcı bir dil kullanıldığı görülmektedir. Cümle içerisinde kullanılan "Araplar, barbar sürüsü" şeklindeki ifadeler ayrımcılığın dildeki tezahürleridir. Suriyeli mültecilerin Türkiye için bir tehdit unsuru oluşturdukları, hatta daha da abartılı bir dil kullanarak ülkeyi ele geçirenlerin defedilmesi gerektiği şeklinde onur kırıcı söylemlerin kullanılması ve mültecilerin potansiyel istilacı olarak gösterilmesi dışlanmayı arttırmaktadır. Ayrıca kadın ve çocuk göçmenlerden ziyade göçmen erkeklerin hedef alındığı eril ifadeler, kamusal tartışmalardaki nefret söyleminin düşmanca bir yöne evrilmesine zemin oluşturabilmektedir. Örneğin cümle içerisinde yer alan "barbar sürüsü" kelimesi, mülteci erkeklerin saldırganlığı hakkındaki kalıp yargıları pekiştiren bir ifadedir.

Tweet 2

Tablo 3. Tweet Analizi

Tweet	"Kendi topraklarında işgalci istemeyen Suriye halkıymış! Vatansızlar, sizi bu ülke sınırları içinde isteyen kim? Karşımıza çıktığınız her yerde bizde sizleri taşıyalım mı??? Devletin size verdiği paralarda hakkım olan kısım varsa eğer; Haram Zıkkım olsun"
Yanıt	2
Retweet	5
Beğeni	10

Makro Analiz:

"Kendi topraklarında işgalci istemeyen Suriye halkıymış! Vatansızlar, sizi bu ülke sınırları içinde isteyen kim? Karşımıza çıktığınız her yerde bizde sizleri taşıyalım mı??? Devletin size verdiği paralarda hakkım olan kısım varsa eğer; Haram Zıkkım olsun" şeklinde atılan tweet incelendiğinde kelimeler kendi anlamında kullanılmış ve eleştirel bir soru cümlesine yer verilmiştir. Genel yapısı itibarıyla olumsuz olan tweet 2 yanıt, 5 retweet ve 8 beğeniden oluşmaktadır. İki ülkenin vatandaşları üzerinden biz ve siz şeklinde karşılaştırmacı cümleler kullanılmıştır. Genel ifade yapısına bakıldığında bir dışlama ile karşılaşılmaktadır.

Mikro Analiz:

"Kendi topraklarında işgalci istemeyen Suriye halkıymış! Vatansızlar, sizi bu ülke sınırları içinde isteyen kim? Karşımıza çıktığınız her yerde bizde sizleri taşıyalım mı??? Devletin size verdiği paralarda hakkım olan kısım varsa eğer; Haram Zıkkım olsun" şeklinde atılan tweet incelendiğinde, "vatansızlar, haram zıkkım olsun" şeklinde cümlede yer alan ifadeler

bir dışlama ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bu ifadeler göçmenlere yönelik olumsuz düşünceleri, önyargıları, dışlamayı hatta ortadan kaldırmayı bir nevi meşrulaştırmaktadır.

Tweet 3

Tablo 4. Tweet Analizi

Tweet	"Bugün Hastaneye geldim. Hastaların %60'ı Suriyeli, kadın doğum katının %80'i Suriyeli. Her Suriyeli 10 çocuk yapıyor!10 seneye azınlık kalacağız ülkede! Bunlara sahip çıkmak hainliktir! Ülkeyi savaşmadan Araplara teslim ediyoruz!"
Yanıt	6
Retweet	15
Beğeni	22

Makro Analiz:

"Bugün Hastaneye geldim. Hastaların %60'ı Suriyeli kadın doğum katının %80'i Suriyeli. Her Suriyeli 10 çocuk yapıyor!10 seneye azınlık kalacağız ülkede! Bunlara sahip çıkmak hainliktir! Ülkeyi savaşmadan Araplara teslim ediyoruz!" şeklinde atılan tweet incelendiğinde, kelimelerin gerçek anlamalarını koruduğu, düz ve olumsuz bir anlatımla verildiği görülmektedir. Tweetde yer alan ifadeleri desteklemek için sayısal oranlara başvurulmakta, olumsuz ve zıt anlamlar yüklenerek soruna dikkat çekilmektedir. Mültecilerden kaynaklanan sorundan dolayı yaşanan mağduriyet güvenlik ve nüfus tehdidi, ekonomik nedenler ve kültürel ve toplumsal değerlerin bozulması şeklinde klişe anlatılar üzerinden çerçevelenmektedir.

Mikro Analiz:

"Bugün Hastaneye geldim. Hastaların %60'ı Suriyeli kadın, doğum katının %80'i Suriyeli. Her Suriyeli 10 çocuk yapıyor! 10 seneye azınlık kalacağız ülkede! Bunlara sahip çıkmak hainliktir! Ülkeyi savaşmadan Araplara teslim ediyoruz!" şeklinde atılan tweet incelendiğinde, Suriyeli kadınlara yüklenen doğurganlık, medeniliğin/batılı olmanın iddialarına meydan okuyan uygunsuz zamanda çiftleşen, kontrolsüz bedenleri çağırıştırmaktadır. Bu durum hem ırkçılığa hem de cinsiyetçiliğe dayalı eşitsizlikleri pekiştirebilir. Bu tür temsil biçimleri, göçmen kadınların kendilerini (bireysel ve toplu olarak) nasıl göreceklarini ve başkaları tarafından nasıl görüldüklerini büyük olasılıkla etkileyecektir.

4.2. Twitter'da Suriyeli Mülteciler ile İlgili Videoların Analizi

Video 1

Tablo 5. Video-1

Paylaşılan Video Başlığı	"Türkler işsizse bana ne! Bu benim değil senin (Türkiye'nin) sorunun!"
URL	https://twitter.com/i/status/1221497973756088320
Süre	2.12
Yayınlanma Tarihi	26 Ocak 2020
Görüntülenme Sayısı	6,3 B
Beğenilme Sayısı	100
Retweet Sayısı	70
Yorum Sayısı	9

Makro Analiz:

2.12 saniye süren video, bir muhabirin Suriyeli bir mülteci ile yaptığı sokak röportajını içermektedir. Videoda görüşülen kişinin kimliği belirsizdir. Görüntü mültecilere karşı olumsuz duyguları içeren "Türkler işsizse bana ne! Bu benim değil senin (Türkiye'nin) sorunun" şeklindeki tweet ile desteklenmektedir. Videoda ve tweette yer alan ifadelerde sınırlar, sembolik farklılıkların ifade edilmesiyle oluşturulmaktadır. Görüntünün başından sonuna kadar yöneltilen sorular ve ifadeler farklı olanı dışlayıcı, ayrımcı ideolojik söylemsel bir yapıdadır. Video toplamda 2.12 saniye sürmektedir. Video 6.300.000 kez görüntülenmiş, 100 beğenilme ve 70 geribildirim almıştır.

Şekil 1: “Türkler işsizse bana ne! Bu benim değil senin (Türkiye’nin) sorunun!” şeklinde paylaşılan videodan alınan ekran görüntüsü.

Mikro Analiz:

Videoda, muhabirin Türkçe “Niye geldin buraya?”, “Genç adamsın kendi ülkende niye mücadele etmedin?” “Buradaki Türkler aynı şeyi yapsa, sen koskoca adamsın ayıp sana demez misin?”, “Kendi ülkesinden kaçan adamın, başka ülkeye ne faydası olabilir?”, “Benim ülkemde bir dünya işsiz Türk var” şeklindeki soru cümleleri ve yargılayıcı ifadeler kullandığı, karşısındaki Suriyeli gencin ise yarım Türkçesi ile cevap verdiği görülmektedir. Görüntüde dil üzerinden kurulmaya çalışılan üstünlük söylemi daha çok, dış tehdit olan ötekini küçümseme şeklinde ortaya koyulmaktadır. Videoda Türk vatandaşı olma üzerinden Suriyelilere üstünlük kurulmaya çalışılmıştır. Video ile paylaşılan tweette de “Türkler işsizse bana ne! Bu benim değil senin (Türkiye’nin) sorunun” şeklindeki paylaşımınla, mültecilere yönelik önyargıların geliştirilmesini ve ayrımcılık yapılmasını desteklemekte ve sıradanlaştırmaktadır. Görüntüde üstünlük söylemi üzerinden üretilen benzetmeler ve eleştirel ifadeler, mültecilerin potansiyel olarak insanlıktan çıkarılması gerektiği şeklindeki düşünceleri haklı çıkarmaktadır.

Video 2

Tablo 6. Video-2

Paylaşılan Video Başlığı	“Halk artık isyan etme noktasına geldi. Elinde binlerce TL lik akıllı telefonla, boyuyla posuyla, kocaman eli silah tutan adam bu mu mazlum? #Suriyelilerilistemiyoruz bunları geri gönderin. Sabrımız kalmadı! Milletin parasını bunlara yediremezsiniz!”
URL	https://twitter.com/i/status/1144620527933415426
Süre	0.55
Yayınlanma Tarihi	28 Haziran 2019
Görüntülenme Sayısı	9.3 B
Beğenilme Sayısı	373
Retweet Sayısı	197
Yorum Sayısı	16

Makro Analiz:

9.3 bin kez görüntülenen bu videoda Türk vatandaşın bankada Suriyeli bir genç ile yaparken cep telefonu ile çekmiş olduğu görüntüler sunulmaktadır. 0.55 saniye süren video 373 kez beğenilmiş ve 197 geribildirim ve 16 adet yorum almıştır. Video, “Halk artık isyan etme noktasına geldi. Elinde binlerce TL lik akıllı telefonla, boyuyla posuyla, kocaman eli silah tutan adam bu mu mazlum? #Suriyelilerilistemiyoruz bunları geri gönderin. Sabrımız kalmadı! Milletin parasını bunlara yediremezsiniz!” şeklinde paylaşılan tehditkar ve suçlayıcı ifadelerle desteklenmiştir.

Şekil 2: “Halk artık isyan etme noktasına geldi. Elinde binlerce TL lik akıllı telefonla, boyuyla posuyla, kocaman eli silah tutan adam bu mu mazlum? #Suriyelilerİstemiyoruz bunları geri gönderin. Sabrımız kalmadı! Milletın parasını bunlara yediremezsiniz!” şeklinde paylaşılan videodan alınan ekran görüntüsü.

Mikro Analiz:

Videoda bankada maaşını almaya gelmiş Suriyeli bir kişi gösterilmektedir. Videoyu çeken kişi Suriyeli gence; “Kaç para alıyorsun?”, “Türkiye Cumhuriyeti gör!”, “Bir Suriyeli 800 lira maaş alıyor, biz elimizin körünü alıyoruz”, “Lanet olsun!”, “Biz burada vergimizi ödeyelim, adam bedavadan 800 lira maaş alıyor” şeklindeki söylemleriyle Suriyelileri ekonomik bir tehdit olarak yansıtmaktadır. Mülteci karşıtı hashtag’de paylaşılan bu görüntüde bir diğer baskın tema ise Ortadoğu adamının korkak olduğudur. “Halk artık isyan etme noktasına geldi. Elinde binlerce TL’lik akıllı telefonla, boyuyla posuyla, kocaman eli silah tutan adam bu mu mazlum? #Suriyelilerİstemiyoruz bunları geri gönderin. Sabrımız kalmadı! Milletın parasını bunlara yediremezsiniz!” şeklinde görsel ve metinsel materyalin birlikte kullanımı, 'göç', 'mülteci' ve 'işgal' gibi terimlere yapılan göndermelerle birlikte Suriyeli mültecilerin korkak ve istilacı olarak ilişkilendirmesini güçlendirmektedir. Bu videoda da Suriyeliler sembolik olarak dışlanmış ve böylece şiddetin meşru hedefleri olarak inşa edilmişlerdir. Göçmen karşıtlığı için üretilen bu tarz duygusal tepkiler kutuplaşmayı daha da arttırmaktadır.

Video 3

Tablo 6. Video-3

Paylaşılan Video Başlığı	“Başlarda alışmaya çalıştım, hümanist düşündüm, defalarca empati kurdum ama yok olmuyor bunları sevemiyorum, istemiyorum çünkü ben mülteci olsam bu kadar yüz­süz olmazdım. Çekilir köşeme mülteci gibi davranırdım. İstenmiyorlarsa sorun bizde değil onlarda.”
URL	https://twitter.com/i/status/1155030039488016384
Süre	1.02
Yayınlanma Tarihi	27 Temmuz 2019
Görüntülenme Sayısı	47.6 B
Beğenilme Sayısı	904
Retweet Sayısı	170
Yorum Sayısı	18

Makro Analiz:

1.02 saniye süren bu video, muhabirin iki Türk vatandaşa Suriyelilerle ilgili düşüncelerini sorduğu bir sokak röportajından oluşmaktadır. Video 47.6 bin kez görüntülenmiş, 904 beğeni ve 170 geribildirim almıştır. Videoda bazen kişilerin söylediklerini destekleyen tarzda sahilde güneşlenen, bankadan para çeken Suriyelilerle ilgili görseller kişilerin görüntüleri üzerine kullanılmakta ve konuşmaları da dış ses olarak verilmektedir. Video, “Başlarda alışmaya çalıştım, hümanist düşündüm, defalarca empati kurdum ama yok olmuyor bunları sevemiyorum, istemiyorum çünkü ben mülteci olsam bu kadar yüz­süz olmazdım. Çekilir köşeme mülteci gibi davranırdım. İstenmiyorlarsa sorun bizde değil onlarda.” şeklinde hiyerarşik ve onur kırıcı bir dilin kullanıldığı tweetle paylaşılmıştır. Kullanıcıların dikkatini çekmek için müzik ile videoya özel bir vurgu yapılmıştır.

Şekil 3: “Başlarda alışmaya çalıştım, hümanist düşündüm, defalarca empati kurdum ama yok olmuyor bunları sevemiyorum, istemiyorum çünkü ben mülteci olsam bu kadar yüz­süz olmazdım. Çekilir köşeme mülteci gibi davranırdım. İstenmiyorlarsa sorun bizde değil onlarda.” şeklinde paylaşılan videodan alınan ekran görüntüsü.

Mikro Analiz:

Videoda her iki vatandaşın da “Suriyeliler gelince, bizim bir sürü işçimiz mağdur oldu”, “Bizim verdiğimiz vergilerle adamlar yiyip, içip ense yapıyorlar”, “Bu adamları göndereceksin”, “Bizim kendi insanımız çöpten ekmek topluyor” şeklindeki ifadeleriyle Suriyelilere karşı bir çatışma durumu yaratılmaktadır. Videonun, “Başlarda alışmaya çalıştım, hümanist düşündüm, defalarca empati kurdum ama yok olmuyor bunları sevemiyorum, istemiyorum çünkü ben mülteci olsam bu kadar yüz­süz olmazdım. Çekilir köşeme mülteci gibi davranırdım. İstenmiyorlarsa sorun bizde değil onlarda.” şeklinde paylaşılması, çevrimiçi ortamda kabul edilemez ifade ve tutumları meşrulaştırabilmektedir. Görsel ve metinsel materyalin bu kullanımında, şeref ve haysiyet gibi söylemler üzerinden Türk milliyetçiliği ön plana çıkarılmaktadır. “Bizim” milletin ‘olumlu’ nitelikleri (cesur, çalışkan, şerefli, alçakgönüllü vb.) karşılaştırıldığında “öteki” sayılanın nitelikleri (haksız, saldırgan, korkak, tembel vb.) olumsuz değerlendirilmektedir. Bu milli kimliğe karşı duyulan tehdit algısı ayrımcı bir dilin beslediği bir çatışma potansiyelini ve nefret söylemini de beraberinde getirmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çevrimiçi platformlar eğlence, bağlanabilirlik ve kişilerarası iletişim için uygun dijital ortamlar olmanın yanında, aynı zamanda siyasi söylem ve kimlik oluşturma platformlarıdır (van Dijck, 2013: 4-5). Göçmen karşıtı ve ırkçı tutumlardaki artışı anlamak için Twitter gibi açık ağı kamuları, ırk ve ırkçılıkla ilgili olanlar da dahil olmak üzere sosyal ilişkilerin şekillendirilmesinde giderek daha önemli bir rol oynayan sosyo-tekni­k sistemler olarak tanımlamamız gerekir (Farkas vd., 2018: 464). Bu dijital platformlarda bir araya gelen büyük kullanıcı gruplar bazen ayrımcı ideolojilerden beslenen çatışma ve otomatik duygudurum kamusal­arı oluşturabilmektedir (Karpf, 2017: 201-202). Göç karşıtı ve ırkçı ağlar, göçmenleri kültürlerini ve davranışlarını tehdit eden ötekiler olarak tanımlamaktadır. Tsesis (2002: 138), önyargılı konuşmaların öteki gruplar hakkında yanlış beyanı başlattığı, sürdürdüğü ve şiddetlendirdiğini savunmaktadır. Sosyal ağların, insan etkileşimine giderek daha fazla aracılık etmesi ve görünür olmayı ortadan kaldırması, kamuoyunun manipüle edilebilmesine ve yabancı düşmanlığına karşı nefretin yayılmasına, tahrik edilmesine ve fiziksel saldırılara neden olabilecek söylemlerin de meşrulaştırılmasına katkı sağlayabilmektedir. Yıldız (2018) çevrimiçi gazeteler ve Twitter’ı karşılaştırdığı çalışmasında nefret söylemlerinin çevrimiçi gazetelerden ziyade, Twitter gibi denetimi zor olan sosyal medya kanallarında arttığı sonucuna varmıştır. Kurt da (2019) sosyal ağlardan biri olan YouTube’da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemini araştırdığı çalışmasında, Suriyelilerin YouTube videolarında birçok hakaret, iftira, ırkçılık ve düşmanlık içeren söyleme maruz kaldığı, bu anlamda da Suriyeli mültecilerin çevrimiçi nefret söyleminin öznel­erinden biri haline geldiğini belirtmektedir. Twitter’da hem görüntü hem metin olarak paylaşılan içerikler Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemiyle inceleyen bu araştırma bulgularının, Suriyeli mülteciler önyargının ve kalıpların neden olduğu dışlayıcı bir ulusal kimlik anlayışı nedeniyle, dışarda kalan öteki olarak marjinalleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bliuc, McGarty, Hartley ve Hendres’in (2012) ‘Cronulla isyanları’ ile ilgili söylemleri analiz ettikleri çalışmada, görüş temelli grupların ulusal kimlik terimlerini tartışmak ve manipüle etmek için retorik stratejiler kullandıklarını ve uyguladıkları ayrımcılıkla saldırganlığı ve hissettikleri antipati ile nefreti haklı gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgularında #suriyelileristemiyoruz hashtagi üzerinden analiz edilen tweet ve videolarda mültecilere, katılımcı, çoğulcu bir yapıya sahip olan kamusal bir bakış yerine, Türk milliyetçiliğinin (cesur, çalışkan, şerefli, alçakgönüllü gibi) olumlu nitelikleriyle etnik/ırksal özelliklerin (sal­dırgan, korkak, tembel gibi) kusur olarak inşa edildiği distopik bir bakış açısı ile yaklaşıldığı görülmektedir. Hem videolarda hem de tweetlerde mültecilere yönelik “barbalar”, “istilacılar”, “bayraksızlar” şeklindeki benzetmeler, kamusal söylemlerde kutuplaştırıcı bir etkiye ve ötekine kötülük etmenin bir aracı olarak düşünülmesine

neden olmaktadır. Bu benzetmelerde eril söylemlerin hedef aldığı Suriyeli erkekler, potansiyel saldırgan ve sömürgeci olarak tasvir edilerek, çağdaş zamanlardaki klişeleşmiş imajlardan biri olan Ortadoğulu erkekler gibi Suriyeli erkeklerin de genellikle tehlikeli olduklarını göstermektedir. Analiz edilen tweetler arasında Suriyeli kadınlara yüklenen doğurganlık ise, medeniliğin/batılı olmanın iddialarına meydan okuyan uygunsuz zamanda çiftleşen, kontrolsüz bedenleri çağırıştırmaktadır. Dolayısıyla söylemlerde, mülteci kadınların ihtiyaçlarının görmezden geldiği ve onlara hem kadın hem de mülteci olmanın çifte dezavantajın hissettirilmeye çalışıldığını da söyleyebiliriz. Araştırma bulgularından yola çıkarak, Tweeter'ın sosyal medya dışında gerçekleşen olaylarla ilgili kimlik ve topluluk oluşturmak için kullanılabilirliği ve Twitter'da incelenen söylemlerin ötekileştirici, kışkırtıcı hatta hakaret boyutuna varan bir arka planı olduğu görülmektedir. Mülteci karşıtı tweetlerin büyük çoğunluğu, göçün bir tehlike ve/veya suç olduğu fikrini meşrulaştırmakta ve vatanını terk etmek zorunda kalanlara da uygulanan ayrımcılığın makul, hatta gerekli olduğu şeklinde bir izlenim oluşturmaktadır. Sonuç olarak, çevrimiçi söylemlerinde mültecilere yönelik olarak yerleşik yapının içinde 'dışarda kalmayı hak edenler' şeklinde bir algı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda ise mültecilere yönelik çevrimiçi nefret söylemlerinin, mülteciler üzerinde nasıl etkiler bıraktığına ilişkin nicel ve nitel araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alhayek, K. (2014). Double marginalization: The invisibility of Syrian refugee women's perspectives in mainstream online activism and global media. *Feminist Media Studies*, 14(4), 696-700.
- Amar, P. (2011). Middle East masculinity studies: Discourses of "men in crisis," industries of gender in revolution. *Journal of Middle East Women's Studies*, 7(3), 36-70.
- Arriola, E. R., & Raymond, V. M. (2017). Migrants resist systemic discrimination and dehumanization in private, for-profit detention centers. *Santa Clara J. Int'l L.*, 15, 1-42.
- Artiles, A. M., & Molina, O. (2011). Crisis, economic uncertainty and union members' attitudes toward immigrants in Europe. *European Review of Labour and Research*, 17, 453-469.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101-119.
- Bliuc, A. M., McGarty, C., Hartley, L., & Muntele Hendres, D. (2012). Manipulating national identity: The strategic use of rhetoric by supporters and opponents of the 'Cronulla riots' in Australia. *Ethnic and Racial Studies*, 35 (12), 2174-2194.
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, (2019). *Dünya çapında yerinden edilmiş kişi sayısı 70 milyonu geçerken, BM Mülteciler Yüksek Komiseri duruma müdahale için daha güçlü bir dayanışma çağrısında bulunuyor*, [Çevrim-içi: <https://www.unhcr.org/tr>], Erişim tarihi: 02.12.2019.
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (2019). Turkey fact sheet, [Çevrim-içi: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2019/11/UNHCR-Turkey-One-Page-Fact-Sheet-Oct2019>], Erişim tarihi: 27.12.2019.
- Brennan, F. (2009). Legislating against Internet race hate. *Information & Communications Technology Law*, 18(2), 123-153.
- Casas-Cortes, M., Cobarrubias, S., De Genova, N., Garelli, G., Grappi, G., Heller, C. & Peano, I. (2015). New keywords: Migration and borders. *Cultural Studies*, 29(1), 55-87.
- Costello, K., & Hodson, G. (2010). Exploring the roots of dehumanization: The role of animal—human similarity in promoting immigrant humanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, 13(1), 3-22.
- Dorsey, J. (2018). @Jack, 1 March. [Çevrim-içi: <https://twitter.com/jack/status/969234275420655616>], Erişim tarihi: 12.01.2020.
- Enarsson, T., & Lindgren, S. (2019). Free speech or hate speech? A legal analysis of the discourse about Roma on Twitter. *Information & Communications Technology Law*, 28(1), 1-18.
- Farkas, J., Schou, J., & Neumayer, C. (2018). Platformed antagonism: racist discourses on fake Muslim Facebook pages. *Critical Discourse Studies*, 15(5), 463-480.
- Hanes, E., & Machin, S. (2014). Hate crime in the wake of terror attacks: Evidence from 7/7 and 9/11. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 30(3), 247-267.
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality And Social Psychology Review*, 10(3), 252-264.

- Haynes, A., Devereux, E., & Breen, M. J. (2004). A cosy consensus on deviant discourse: how the refugee and asylum seeker meta-narrative has endorsed an interpretive crisis in relation to the transnational politics of world's displaced persons.
- Heisbourg, F. (2015). The strategic implications of the Syrian refugee crisis. *Survival*, 57(6), 7-20.
- Höjjer, B. (2004). The discourse of global compassion: The audience and media reporting of human suffering. *Media, culture & society*, 26(4), 513-531.
- Ivarsflaten, E. (2005). Threatened by diversity: Why restrictive asylum and immigration policies appeal to western Europeans. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 15(1), 21-45.
- Karpf, D. (2017). Digital politics after Trump. *Annals of the International Communication Association*, 41(2), 198-207.
- Kemp, S. (2020). "Digital 2020: Global Digital Overview", [Çevrim-içi: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>], Erişim tarihi: 10.01.2020.
- Kurt, G. (2019). Yeni medyada nefret söylemi: Youtube'da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 1-20.
- Lynn, N., & Lea, S. (2003). A phantom menace and the new apartheid: The social construction of asylum-seekers in the United Kingdom. *Discourse and Society*, 14, 425-452.
- Lammers, J., & Stapel, D. A. (2011). Power increases dehumanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(1), 113-126.
- Malloch, M. S., & Stanley, E. (2005). The detention of asylum seekers in the UK: Representing risk, managing the dangerous. *Punishment & Society*, 7(1), 53-71.
- Masucci, M., & Langton, L. (2017). *Hate crime victimization, 2004-2015*. Washington, DC, US Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics.
- Pereira-Kohatsu, J. C., Quijano-Sánchez, L., Liberatore, F., & Camacho-Collados, M. (2019). Detecting and Monitoring Hate Speech in Twitter. *Sensors*, 19(21), 4654.
- Potts, L., Seitzinger, J., Jones, D., & Harrison, A. (2011, October). Tweeting disaster: hashtag constructions and collisions. In *Proceedings of the 29th ACM international conference on Design of communication*, 235-240.
- Räsänen, Pekka, James Hawdon, Emma Holkeri, Matti Näsi, Tao Keipi, and Atte Oksanen (2016). Targets of Online Hate: Examining Determinants of Victimization among Young Finnish Facebook Users. *Violence & Victims*, 31 (4): 708-26.
- Ross, J. (2015). Hate Speech is going mainstream. *The Washington Post, Democracy Dies in Darkness*, [Çevrim-içi: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2015/12/12/hate-speech-is-going-mainstream>], Erişim tarihi: 14.05.2019.
- Schwartz, H. A., & Ungar, L. H. (2015). Data-driven content analysis of social media: a systematic overview of automated methods. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 659(1), 78-94.
- Sulaiman-Hill, C. M., Thompson, S. C., Afsar, R., & Hodliffe, T. L. (2011). Changing images of refugees: A comparative analysis of Australian and New Zealand print media 1998- 2008. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 9(4), 345-366.
- Timofeeva, Y. A. (2002). Hate speech online: restricted or protected-comparison of regulations in the United States and Germany. *J. Transnat'l L. & Pol'y*, 12, 253.
- Torvisco, J. M., & Chinae, S. (2020). Immigrants and refugees: two sides of the same problem. A linguistic analysis through newspapers and social network in Spain 2006 and 2015. *International Review of Sociology*, 1-19.
- Tsesis, A. (2002). Prohibiting Incitement on the Internet. *Va. JL & Tech.*, 7, 1.
- Tsesis, A. (2002). *Destructive messages: How hate speech paves the way for harmful social movements*. NYU Press.
- Van den Bulck, H., & Broos, D. (2011). Can a charter of diversity make the difference in ethnic minority reporting? A comparative content and production analysis of two Flemish television newscasts, *Communications The European Journal of Communication Research*, 36(2), 195-216.
- Van Dijk, T. A. (1987). Semantics of a press panic: The Tamil invasion. *Eu-ropean Journal of Communication*, 3, 167-187.

- Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford University Press.
- Yang, G. (2016). Narrative agency in hashtag activism: The case of # BlackLivesMatter. *Media and Communication*, 4(4), 13.
- Yıldız, E. (2018). Twitter'da ve çevrimiçi bir gazetede yer alan nefret söylemlerinin karşılaştırılması: Suriyeli Mülteciler örneği, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 760-793.
- Wheatley, D., & Vatnoey, E. (2020). 'It's Twitter, a bear pit, not a debating society': A qualitative analysis of contrasting attitudes towards social media blocklists. *New Media & Society*, 22(1), 5-25.
- Williams, M. L., & Burnap, P. (2016). Cyberhate on social media in the aftermath of Woolwich: A case study in computational criminology and big data. *British Journal of Criminology*, 56(2), 211-238.
- Wright, W. F., & Bower, G. H. (1992). Mood effects on subjective probability assessment. *Organizational behavior and human decision processes*, 52(2), 276-291.

Extended Abstract

Aim and Scope

When it comes to limited citizenship phenomenon, the first thing that comes to mind is discrimination against immigrants. In this form of discrimination, it may be considered legitimate to treat certain individuals or groups differently. Today, we witness that not only countries but also individuals or groups cause widespread human rights abuses. Malloch and Stanley (2005: 56) state that refugees, both in the media and the public, are constructed negatively in terms of threats and risks, and this leads to the dehumanization, marginalization and devaluation of refugees. Mobile devices with digital media applications also support the spread of hate content for refugees (Van den Bulck and Broos, 2011: 196). Accordingly, it is the aim of the article to determine how hate speech for refugees is carried out online.

Methods

In the research, in order to analyze the potential role played by Twitter in the construction of online anti-immigration hate speeches related to Syrian refugees, we analyzed the 1,430 tweet content analysis method, which was posted on the # 1 Syrian group. Retweets are excluded when calculating the total number of tweets. Then, 3 popular tweets and 3 videos shared with random samples among 1,430 tweets were analyzed with the critical discourse analysis method of Van Dijk. These selected tweets and videos are handled provided that they contain the word Syrian refugee. The contents of the tweets and videos thrown in the review were made in the light of Dijk's news and discourse analysis consisting of two parts, macro and micro (VanDijk 1987: 167-187).

Findings

In the study, the total number of tweets shared on Twitter between # 01 and Syria, between 26 June 2019 and 26 January 2020, is 1,430. 247 of these tweets were shared in November, 503 in December and 680 in January. The reason why the tweets were shared mainly in January was that 4 soldiers were martyred in Operation Peace Spring on January 8, 2020, and this caused an increase in the number of tweets. In the 1545 tweet analysis, which has been subjected to content analysis, it is seen that the most tweets are in the form of "barbarian herd" (f=185; %23,7). It is followed by "invaders" with 20.5% and "flagless, stateless" with 13.1%, respectively. Between the dates of 01 November and February 1, 2020, we do not want #surians. It was examined with 3 tweets and 3 video discourse analysis, which were selected by random sample among the sick tweets. Within the sample, when looking at the general expression structure of the macro analysis of the 3 tweets and 3 videos analyzed, numerical ratios are used in tweets to support hate speech, and music and images are emphasized in the tweets, and attention is drawn to the problem by loading negative and opposite meanings in the tweets. Looking at the general expression of micro-analyzes, a situation of exclusion and dehumanization against Syrians is encountered. Refugees are excluded from the stereotypes and negative narratives in the form of security and population threats, economic reasons and deterioration of social values by using comparative sentences like us and you over the citizens of the two countries. Moreover, in this study, which examines the representation of hate speeches about Syrians in social media, masculine expressions targeting Syrian migrant men rather than female and child immigrants have reached the conclusion that hate speech in public debates may lead to an evolutionary direction.

Conclusion

Hegemonic negative discourses can portray ethnic minorities as threats and contradict the interaction between minority and majority groups (Haynes, Devereux and Breen, 2004). As Kreis (2017: 501) states, "social networks can be used to spread racial and xenophobic views, even if they contain intentions such as raising awareness, expressing solidarity or

providing common benefit. According to the findings of this research, which analyzes the content shared on Twitter as both images and text with Van Dijk's method of critical discourse analysis, it is seen that Syrian refugees are tried to be marginalized as an outsider because of an exclusionary national identity understanding caused by prejudice and patterns. Social networks encourage stereotypical and / or hegemonic insights and masculine discourses regarding Syrian refugee women (Alhayek, 2014; Amar, 2011: 29). In this research, which supports these findings in the literature, it was observed that male and female migrants were targeted by Syrian migrant men rather than female and child migrants, and Syrian women were tried to feel double disadvantage of being both women and refugees. The positive representation of Syrian refugees in the media is important because the media "can be seen as an interconnection between the level of social situations in which viewers' comments and reactions develop and humanitarian organizations and policy" (Höijer, 2004: 514).

Altın Fiyatları ile VIX Endeksi, BİST 100 Endeksi, Döviz Kuru ve Petrol Fiyatları İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz

Relationship Between Gold Prices and VIX Index, BIST 100 Index, Exchange Rate and Oil Price: An Econometric Analysis

Ünal Gülhan¹

Öz

Değerli madenlerin en başında yer alan altın tarihsel olarak gerek ülkeler gerekse de hane halkı tarafından zenginliğin, ekonomik gücün ve refah düzeyinin bir sembolü olarak görülmüştür. Literatürde altın fiyatlarını etkileyen faktörlerin tespitine yönelik arz ve talep yönlü çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle son dönemlerde altın fiyatlarının tarihi zirveleri görmüş olması bu çalışmanın yapılmasının temel sebebidir. Bu amaçla, 2015-2019 yılları arası haftalık veriler kullanılarak nedenselliğin yönünü tespit etmek amacıyla Granger causality analizi uygulanmıştır. Altın fiyatlarının bağımlı, petrol fiyatları, BİST100 Endeksi, döviz kuru (ABD Doları), VIX Endeksinin bağımsız değişkenler olarak alındığı çalışmada eş bütünleşme testleri ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı sınanmıştır. Ayrıca uzun dönemde değişkenlerdeki şokların etkisini ortaya koyabilmek için VAR analizi uygulanmıştır. VAR analizi sonuçlarına göre, altın fiyatları ile diğer bağımsız değişkenler arasında etki tepki analizleri yorumlanmıştır. Ayrıca, altın fiyatları ile BİST 100 Endeksi, petrol fiyatları ve döviz kuru değişkenleri arasında Granger nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Altın Fiyatları, Granger Nedensellik, VAR Modeli

Abstract

As at the top of the precious metals, gold has been historically seen as a symbol of wealth, economic power and prosperity by both countries and households. There are many studies supply and demand based on discussions of the factors affecting gold prices in the literature. Especially in recent years the gold prices have seen the historical peak level might well be the main reason of choosing subject of this study. In this study, it is aimed whether there is long run Granger causality between gold prices and other chosen variables with using weekly data between 2015 and 2019. In the model, while gold prices are determined as dependent variables, oil prices, BIST100 Index, exchange rate (USD) are determined as independent variables of VIX Index. In the study, it is examined whether the existence of a long-term relationship between variables with using the cointegration tests. In addition, in order to reveal the effect of the shocks in the variables in the long term, VAR analysis was applied. According to the results of VAR analysis, a long-term relationship has been determined between gold prices and other independent variables. In the light of the empirical findings, it can be said that there are Granger causality relationships between gold prices and BIST 100 Index, oil prices and exchange rate variables.

Keywords: Gold Prices, Granger Causality, VAR Modelling

JEL: G1, B1, C32

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 29 / 03 / 2020

Accepted: 01 / 05 / 2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İİBF, unalgulhan@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8964-4018>

Giriş

Finansal piyasalar içerisinde yer alan pek çok yatırım aracı, yatırımcıların risk profillerine göre talep edilmekte ya da kaçınılan pozisyona düşmektedir. Değerli madenlerin en başında yer alan altın tarihsel olarak gerek ülkeler gerekse de hane halkı tarafından talep yönü sürekli olan güven düzeyi yüksek bir yatırım aracıdır. Bu bağlamda altının yatırım talebi artarken fiyatını belirleyen unsurlar ve fiyatının tahmin edilme çabası halen literatür içerisinde oldukça popüler bir noktadadır.

Çalışmada Türkiye için altın fiyatını belirleyen faktörler; petrol fiyatları, döviz kuru, BİST100 ve Volatility Index (VIX, Korku Endeksi) kullanılmıştır. Serilere ilişkin zaman boyutu 2015 ile 2019 yılları arası 215 haftalık veri setidir. Teorik olarak karşılıklı nedenselliklerin beklendiği çalışmada Granger Nedensellik analizleri ve VAR modellemeleriyle etki tepki analizleri uygulanmıştır. Altın fiyatlarının belirleyicilerinin zaman serileri analizine tabi tutulduğu çalışmada kavramsal çerçeve olarak altının piyasalardaki tarihsel serüveni, literatür içerisindeki çalışmalar, veri seti ve ampirik bulgular ile tartışmalara yer verilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Dünya gezegeninde rezervleri bulunan diğer değerli madenler gibi altın da tarih boyunca gücün, hükümdarlığın ve zenginliğin göstergesi olmuştur. Hükümdar, kral veya padişah sıfatlarına haiz pozisyonların tahtlarını ve taçlarını süslemiş, değerini koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Geçmişten günümüze kronolojik olarak para ve para gibi işlem gören varlıkların geçirdiği evrim incelendiğinde ekonomi tarihi ile insanlık tarihi arasında sıkı bir ilişki göze çarpmaktadır. Takas işlemlerine olanak sağlayan, ticareti kolaylaştıran ve tasarruf imkânı sağlayan parayı sadece, salt madeni veya banknot şeklinde para olarak değerlendirmenin doğru olmadığı tarihsel bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Takas işlemlerinde kullanılan ödeme araçlarının içinde bulunulan iklim şartlarına ve coğrafi bölgelere göre farklılık gösterdiğini çeşitli kaynaklardan görmekteyiz. Örneğin sahil kesimlerinde midye veya istiridye kabuklarının, soğuk coğrafyalarda ise hayvan postlarının mübadele aracı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Zamanla bu araçlar başkalaşım geçirmiş ve buğday arpa ve yulaf gibi tarım ürünleri alışverişe aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.

Kıymetli madenlerin (altın ve gümüş gibi) takas aracı olarak daha sonraki dönemlerde kullanılması, coğrafi ve iklimsel özellikleri ortadan kaldırarak tüm kesimler tarafından kabul görmesini, küresel anlamda ticaretin kolaylaşmasını ve ticaret hacminin artmasını sağlamıştır. Hiç kuşkusuz bu değerli madenlerin başında altın gelmektedir.

Altından yapılmış obje ve mücevherler, ilk olarak M.Ö 3000'li yıllarda Güney Irak'ta bulunmuştur. M.Ö 2000 yıllarında ise bugünkü Peru civarında, altından takı, süs ve ziynet eşyaları bulunmuştur. Aztek, İnka, Yunan, Asur ve Sümer gibi uygarlıklar takı yapımının yanı sıra vazo, kase gibi eşyalarda kullandıkları altını, tarihte ilk kez para olarak Mısırlıların kullandığı bilinmektedir. MÖ. 550 yıllarında Lidya Kralı Krezos, altını para olarak (sikke) bastırması ve böylece ticaret artmıştır. Böylece şehirler zenginleşmiş ve dünya yeni bir refah dönemine girmiştir (Louisamour, 2020).

Aşağıda yer alan Tablo 1.'de altının geçmişten günümüze önemli mihenk taşlarına dair tarihler ve olaylar verilmiştir.

Tablo 1. Geçmişten Günümüze Altın

Önemli Tarihler	Tarihsel Olay
MÖ-4000	Altının Orta ve Doğu Avrupa'nın bazı bölümlerinde ilk kez kullanılması
MÖ-3000	Mısırlıların, altının diğer metallerle alaşımı ve yaprak şeklinde işlenmesi sanatında ustalaşması
MÖ-1500	Şekel (miskal), Orta Doğu'da altının standart ölçü birimi olarak kullanılmaya başlanması
MÖ-1091	Altının Çin'de bir para birimi olarak yasallaşması
MÖ-58	Jullius Caesar'ın, Gaul'de (Fransa) Roma'nın borçlarını ödemek için yüklü bir miktar altına el koyması
1100	Venedik'in batı ve doğu arasındaki ticaret yolları üzerinde olması avantajıyla, dünyanın önde gelen altın pazarı haline gelmesi
1511	İspanya kralı Ferdinand'ın kaşiflerini "Altın getirin!" emriyle, batı yarım küreye yollaması
1787	İlk Amerikan altın parası, Ephraim Brasher tarafından basılması
1833	Kuzey Carolina'nın ABD'de altın hücumuna sahne olması, Eyaletin 1828'e kadar Philadelphia'daki Birleşik Devletler darphanesinin tüm altın paralarının yapımına kaynak olması
1848	California altın hücumunun, James Marshall'ın Amerikan Sacramento nehirlerinin birleşiminde, John Sutter'in kereste fabrikasının yanındaki su yolunda ilk altın parçasının bulunmasıyla başlaması
1850	Avustralya'nın Yeni Güney Galler'de altın bulması
1873	Altın Sikke Standardı Sisteminin başlaması
1886	Güney Afrika'da ilk altının bulunması
1887	Glasgov'lu doktorlar Robert ve William Forrest ve kimyager John S. Mac Arthur'un siyanür kullanarak altın çıkartma patentini alması
1896	İki altın arayıcının kuzey Kanada'daki Klondike nehrinde balık avlarken altın bulması, Alaska Yucon bölgesinin güneyinde daha fazla altın bulunduğu söylentileri sonrası 1898'de, yüzyılın son hücumu olan Alaska altın hücumunun patlak vermesi
1900	ABD'nin para birimleri için altın standartlarını benimsemesi
1922	Altın Külçe Standardı Sisteminin başlaması: 33 ülke temsilcisinin katılımıyla Cenova'da gerçekleşen "Uluslararası Para Konferansı"nda alınan ve yeniden altına endeksli para basımı temeline dayanan sisteme geçişin kabul edilmesi
1933	Başkan Franklin D.Roosevelt altın ihracını yasaklaması, Altının dolarla değişimini durdurması, Amerikan halkına sahip oldukları tüm altınları teslim etmelerini söylemesi, Altının günlük fiyatların belirlenmesi
1944	Altın Kambiyo Sistemine geçilmesi: ABD'nin Hampshire Eyaleti BrettonWoods kasabasında 44 katılımcı ülkenin iştiraki ile imzalanan anlaşma uyarınca, ülke paralarının sabit bir kur üzerinden altın standardına bağlı başka bir ülke parasıyla serbestçe değiştirilebileceği bir para sistemine başka bir ifadeyle "Altın Kambiyo Sistemi"ne geçilmesi
1960	Kızılötesi yansımaları maksimize etmek üzere altının, kaplı aynalar kullanılmak suretiyle lazerin icat edilmesi
1961	Modern madencilik'in Nevada Carlin Trend'de başlaması, Nevada'nın ülkenin en büyük altın madencilik eyaleti haline gelmesi
1969	Altın kaplı başlıkların, aydaki astronotların gözlerini güneş ışınlarından korumak için kullanılması (Apollo 11'in aya inişi)
1970	Işık tarafından üretilen elektronları toplamak için altın kullanan aygıtların icat edilmesi, Altının video kameralar da dahil olmak üzere yüzlerce askeri ve sivil aletlerde kullanılması
1973	Altın Kambiyo Sisteminin sona ermesi: Brüksel'de yapılan bir anlaşma sonucu alınan kararlar sonucunda bazı Avrupa ülkelerin paralarını ABD doları karşısında dalgalanmaya bırakmaları ile birlikte, altın ile ABD doları arasındaki bağ sona ererek altının para olma özelliği sona ermesi

Kaynak: <http://www.louisamour.com/altinin-tarihsel-seruveni> web sayfasından elde edilen bilgilerden yazar tarafından oluşturulmuştur. Erişim tarihi: 04.03.2020

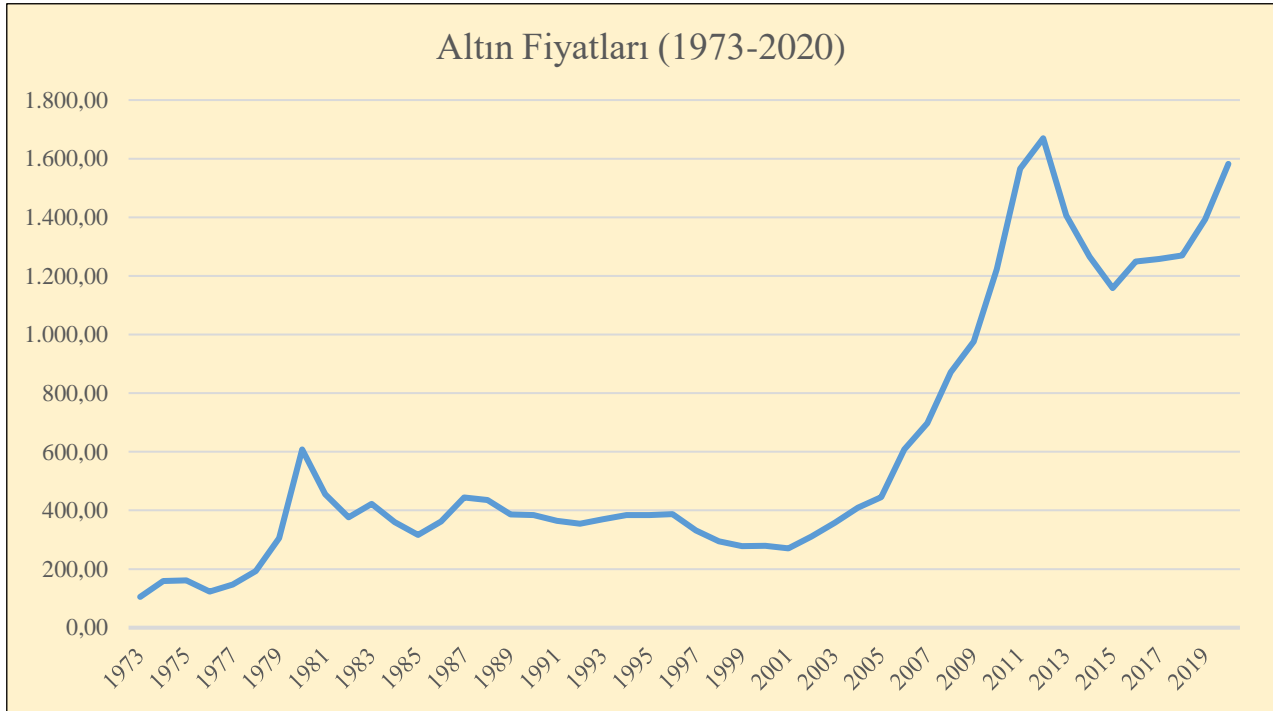
Bu kronoloji içerisinde Bretton Woods Sistemi'nin altın ve altın fiyatları tarihçesi içerisindeki öneminden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Dünya piyasalarında 1873-1914 yılları arasında "Altın Sikkeler Standardı Sistemi" uygulanmıştır. Bu sisteme göre tamamen para sisteminin temelini oluşturan altın, 1944-1971 yılları arası uygulanan Bretton Woods sistemi ile değeri ABD dolarına sabitlenmiş bir rezerv aracı olarak işlem görmüştür (Vural, 2003: 1). 12 Mart 1973'te Brüksel'de yapılan anlaşma sonucu varılan mutabakat ile bazı Avrupa ülkelerin paralarını ABD doları karşısında dalgalanmaya bırakmaya karar vermeleri sonucu altın ile ABD doları arasındaki bağ sona ermiş ve bunun sonucunda altın para olma özelliği kaybetmiştir.

2. Dünya Altın Fiyatları

Tablo 1'de de belirtildiği üzere, 1933 yılında ABD başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından altın fiyatlarının günlük olarak belirlenmesinden sonra altın fiyatları dünyanın önemli finansal piyasalarında günlük olarak belirlenmeye başlamıştır. Bu piyasalardan belki de en önemlisi Londra Altın Piyasası'dır. Londra Altın Piyasası'nda halen günlük sabitleme işlemleri gerçekleştirilmekte olup dünyanın farklı yerlerinden alıcı ve satıcıların bulunduğu ve günlük alış-satış işlemlerinin yapıldığı ve altın ticaretinin yapıldığı en önemli piyasa olma özelliğini korumaktadır (Aslan, 1999: 24).

1944-1971 yılları arası uygulanan Bretton Woods Sistemi gereği altının ons fiyatı 35 ABD Doları'na sabitlenmiştir. Fakat bu sistemin sona ermesinden sonra altın fiyatları hızlı bir şekilde artmaya başlamış ve 1972 yılında ons fiyatı 70 ABD Doları'na kadar yükselmiştir. Bu gelişmelerden sonra 1973'te serbest altın piyasası oluşmuştur (Güvenç, 2006: 10-12).

Altın fiyatlarının bu çalışmaya literatürdeki diğer çalışmalar gibi konu olmasının nedeni yatırımcılar açısından güvenli bir liman olarak görülmesi, önemli bir yatırım enstrümanı olarak görülmesi, çok uzun yıllar boyunca bir mübadele aracı olarak kullanılması ve özellikle son yıllarda altın fiyatlarının artan bir trende sahip olması ve oynaklığının yüksek olmasıdır. Bu anlamda altın fiyatlarının yakın zamandaki seyrine bakılması çalışmanın yapılmasının anlaşılması bakımından önemlidir. Grafik 1'de altın fiyatlarının Londra Altın Piyasası'ndaki Ons/ABD Doları cinsinden 1973-2020 yılları arası seyri yer almaktadır.

Grafik 1. 1973-2020 Yılları Arası Londra Altın Satış Fiyatları (ABD Doları/Ons)

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) alınan veriler ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1.'de de görüldüğü üzere altın fiyatları genel olarak artış yönlü bir trende sahiptir. 1973-1981 yılları arası hızla yükselen fiyatlar 1981'den sonra 2002 yılına kadar genel olarak stabil bir seyir izlemiştir. 2002-2012 arası çok hızla artan altın fiyatlarının 2012 yılında tarihin en yüksek seviyesine ulaştığını görmekteyiz. 2012 yılından sonra 2015'e kadar hızlı bir düşüş göstermiş ve günümüzde 2012'deki fiyatlara yakın bir noktaya ulaşmıştır.

3. Literatür

Ciner (2001) çalışmasında Tokyo Ticaret Borsası'nda işlem gören altın ve gümüş vadeli işlem sözleşmelerinin fiyatları arasındaki uzun dönem trend ilişkisini günlük veriler kullanarak 1992-1998 dönemi için incelemiştir. Ciner Johansen eşbütünleşme testi kullanarak yaptığı analiz sonucunda, altın ve gümüş fiyatları arasındaki istikrarlı ilişkinin 1990'lardan itibaren kalktığını iddia etmiştir (Ciner, 2001: 299).

Smith (2002) yaptığı ampirik çalışmada 1991:1-2001:10 dönemi Avrupa ve Japonya için altın ve hisse senedi fiyat endeksleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bu ilişkinin analizinde 17 Avrupa piyasası ile üç Japonya ve Londra altın ve hisse senedi piyasası endeksleri kullanılmıştır. Ampirik bulgular altın getirileri ile hisse senedi fiyat endeksleri arasında genellikle küçük ve negatif korelasyon ortaya koymuştur. Ayrıca bu değişkenler arasında uzun dönemli bir korelasyon gözlemlenmemiştir (Smith, 2002: 1).

Twite (2002) Avustralya ekonomisinde altın madenciliği şirketlerinin hisse senedi fiyatlarının altın fiyatlarındaki değişikliklere ne yönde etki edeceğini incelediği çalışmada altın fiyatlarındaki yüzde %1'lik bir değişimin altın madenciliği hisse senedi fiyatlarında %0,76'lık bir değişim meydana getireceğini ortaya koymuştur (Twite, 2002: 123).

Tkacz (2007) 1994-2005 dönemi 14 ülke verilerini kullanarak altın fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz ettikleri çalışmada resmi enflasyon hedeflerinin gelecekte gerçekleşecek enflasyon için önemli bilgiler içerdiğini ifade etmiştir. Analiz sonuçlarına göre Kanada için diğer enflasyon göstergeleri ile kıyaslandığında, altın fiyatları istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Tkacz, 2007: iii).

Gilmore vd. (2009) eşbütünleşme analizi yaptıkları çalışmalarında altın madenciliği şirketlerinin hisse senedi fiyat endeksleri ile geniş borsa endeksleri arasında ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonuçları eşbütünleşik bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir (Gilmore, 2009: 1).

Blose (2010) yaptığı çalışmada beklenen enflasyon değişikliklerinin altın fiyatları nasıl etkilediğini analiz etmiştir. TÜFE'deki beklenmedik değişiklikleri kullandığı çalışmada, TÜFE'deki sürprizlerin altın spot fiyatlarını etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışma, enflasyon beklentilerinde değişiklik öngören yatırımcıların altın piyasası yerine tahvil piyasalarında spekülasyon stratejileri tasarlamaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur (Blose 2010: 35).

Balı ve Cinel (2011) altın fiyatları ile İMKB 100 Endeksi arasındaki ilişkiyi Panel Veri yöntemi ile 1995:7-2011:3 döneminde test etmişlerdir. Yazarlar analiz sonucunda altın fiyatlarının İMKB 100 endeksi üzerinde etkisinin olmadığını iddia etmişlerdir (Balı ve Cinel, 2011: 45).

Toraman vd. (2011) 1990:1-2010:3 dönemi aylık veriler kullanılarak yapılan çalışmada altın fiyatları ile sadece ABD ye özgü ABD Dolar kuru, ABD enflasyon oranı, ABD reel faiz oranları değişkenleri MGARCH modelleri ile analiz edilmiştir. Analiz, en yüksek korelasyonun negatif yönlü ABD dolar kuru, ikinci en yüksek değer ise pozitif yönlü petrol fiyatının olduğu sonucuna ulaşmıştır (Toraman vd. 2011: 1).

Wang ve Chueh (2013) çalışmalarında faiz oranları, ABD dolar kuru, altın ve ham petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ampirik bulgulara göre, altın ve ham petrol fiyatları birbirlerini pozitif yönde etkilemektedir. Çalışma sonuçlarına göre, faiz oranlarının gelecekteki altın fiyatları üzerinde negatif, gelecekteki ham petrol fiyatları üzerinde ise pozitif bir etkisi söz konusudur. Ayrıca çalışmada, uzun vadede faiz oranlarının ABD dolarını etkilediği, dolayısıyla uluslararası ham petrol fiyatlarını etkileyen bir ilişkinin varlığından bahsedilmiştir. FED'in faiz oranlarını düşürmesinin ham petrol fiyatlarında dalgalanmaya sebep olduğu çalışmada belirtilen başka bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Wang ve Chueh faiz oranlarındaki düşüşün doların değer kaybına ilişkin yatırımcı beklentilerini etkilediğini ve yatırımcıların sermayelerini koruma ve spekülasyon amaçlı altına yatırıma yöneldiklerini iddia etmişlerdir. Çalışmada ayrıca uluslararası ham petrol ve altın fiyatlarının faizler üzerinde geri bildirim etkisi varlığına işaret etmişlerdir (Wang ve Chueh, 2013: 792).

Aksoy ve Topcu (2013) yaptıkları çalışmada, 2003-2011 dönemi aylık veriler kullanarak altın ve hisse senedi, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS), tüketici fiyat endeksi (TÜFE), üretici fiyat endeksi (ÜFE) değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını Engle-Granger eşbütünleşme, Granger nedensellik ve Johansen eşbütünleşme testlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda Altın, hisse senedi, DİBS, ÜFE ve TÜFE arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca regresyon analizi sonuçlarına göre altın ve hisse senedi getirileri arasında negatif, ÜFE ile ise pozitif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir (Aksoy ve Topcu 2013: 59).

Contuk vd. (2013) yaptıkları çalışmada altın fiyatlarındaki dalgalanmanın İMKB 100 endeksi üzerindeki etkisini incelemiştir. MGARCH modelinin uygulandığı analizde 01.01.2009-31.12.2012 tarihler arası günlük veriler kullanılmıştır. Analiz, altın ve borsa getirilerinin hem kendi şoklarından hem de birbirlerinin şoklarından etkilendiği bulgularına ulaşmıştır (Contuk vd., 2013: 119).

Şentürk vd. (2013) Vektör Otoregresif (VAR) modelini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, uluslararası altın ve petrol fiyatlarının Amerikan doları ile etkileşimini 1989:1-2013:12 dönemini ele alarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçları,

Amerikan dolarında meydana gelen bir şokun altın ve petrol fiyatlarını negatif yönlü, altın ve petrol fiyatlarında meydana gelen bir şokun ise Amerikan dolarını yine negatif yönlü etkilediğini tespit etmiştir. Aynı zamanda bu değişkenlerin birbirlerini ise pozitif yönde etkilediği bulgularına ulaşmışlardır (Şentürk vd., 2013: 139).

Uluslararası altın fiyatları, uzun dönemde dünya altın arz ve talebiyle belirlenmekle birlikte altın arzını esnek olmadığını belirten Elmas ve Polat (2014), altın fiyatlarını etkileyen faktörleri talep yönlü olarak araştırmışlardır. Çalışmada 1988:1-2013:3 dönemi ele alınarak döviz kuru, Dow Jones Endeksi, faiz oranı, enflasyon oranı, gümüş fiyatı ve petrol fiyatı ile altın fiyatları arasındaki ilişki En Küçük Kareler yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda altın fiyatları ile petrol fiyatları, gümüş fiyatları ve enflasyon oranı ile pozitif yönlü ve döviz kuru, Dow Jones Endeksi ve faiz oranı ile ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (Elmas ve Polat, 2014: 171, 183).

Arouri vd. (2015) çalışmalarında 22 Mart 2004 ile 31 Mart 2011 tarihleri arası Çin'deki altın fiyatları ve borsa endeksi arasındaki getiri ve oynaklık yayılımlarını Ling ve McAleer (2003) VAR-GARCH modelini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmalarında Arouri vd. altın ve hisse senedinden oluşan portföylerin ağırlıklarının riskten korunmada yardımcı olacağını belirtmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre altın ve hisse senedi fiyatları arasında önemli getiri ve oynaklık açısından çapraz etkiler tespit etmişlerdir. Ayrıca VAR-GARCH modelinin çok değişkenli GARCH modeline göre üstünlüğü olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca geçmiş altın getirilerinin hisse senedi getiri ve oynaklık dinamiklerini açıklamada önemli bir rol oynadığını dolayısıyla gelecekteki hisse senedi getirilerinin tahmininde dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Portföy analizi sonuçlarına göre ise hisse senedi portföyüne altın eklemenin riske göre ayarlanmış getirisini artırdığını ve zamanla hisse senedi riskine karşı korunmada etkili bir rol oynadığını bulgularına ulaşmışlardır. Son olarak, 2008 küresel mali krizi döneminde altın varlığının Çin'deki hisse senetleri için güvenli bir liman olarak hizmet ettiğine işaret etmişlerdir (Arouri vd. 2015: 273).

Altın fiyatlarının finansal ve reel piyasalar üzerinde etkilerini analiz etmek isteyen Doğanalp vd. (2016) aylık veriler kullanarak 1996:1-2015:6 zaman aralığını tercih etmişlerdir. Çalışmada döviz kuru, ham petrol ithalatı, faiz oranları ve BIST 100 Endeksi değişkenlerinin altın fiyatları üzerindeki belirleyiciliğine ilişkin Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Analize göre, altın fiyatlarının döviz kuru, faiz oranı, petrol ithalatı, BIST 100 Endeksi değişkenlerinden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Doğanalp vd., 2016: 412).

Kocatepe ve Yıldız (2016), yaptıkları çalışmalarında altın fiyatlarının yönünü yapay sinir ağları kullanarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Yazarlar çalışmalarında 2007-2015 dönemi aylık verileri kullanarak Türkiye'deki altının gram fiyatını bağımlı değişken ve ham petrol fiyatı, dolar endeksi, dolar kuru, Standard & Poor's 500 endeksi, BIST100 endeksi, Türkiye enflasyon, tahvil ve faiz oranları, ABD enflasyon, tahvil ve faiz oranları, gümüş ve bakır fiyatlarını ise bağımsız değişkenler olarak analize dahil etmişlerdir. Çalışma bulguları, gram altın fiyatındaki değişim yönünün tahmin başarımları %75,24 olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır Kocatepe ve Yıldız, 2016: 926).

Raza vd. (2016) 2008:1-2015:6 dönemini ele alarak doğrusal olmayan ARDL yaklaşımını kullandıkları çalışmalarında, altın ve petrol fiyatları ile gelişmekte olan ekonomilerin hisse senedi piyasalarındaki oynaklıklarının kısa ve uzun dönemdeki asimetric etkisini analiz etmişlerdir. Ampirik sonuçlar altın fiyatlarının gelişmekte olan BRICS ekonomilerinin borsa fiyatları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ve Meksika, Malezya, Tayland, Şili ve Endonezya borsaları üzerinde ise olumsuz bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Çalışma, petrol fiyatlarının tüm gelişmekte olan ekonomilerin borsaları üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca altın ve petrol oynaklıklarının kısa ve uzun vadede gelişmekte olan tüm ekonomilerin borsaları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve kötü ekonomik koşullara yol açan kötü haberlere ve olaylara karşı daha savunmasız olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Raza vd. 2016: 290).

Yüksel ve Akkoç (2016), altın fiyatları ile Gümüş fiyatları, Brent Petrol fiyatları, ABD doları/ EUR paritesi, EuroNext100 endeksi, Amerika Dow Jones Endeksi, 13 Hafta vadeli ABD bonosu faiz oranı ve ABD TÜFE endeksi arasındaki ilişkiyi yapay sinir ağları (YSA) yöntemi ile araştırmışlardır. YSA ile geliştirilen modellerde 03.01.2002 – 31.10.2013 tarihleri arası 2885 günlük veri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada yapay sinir ağları ile kurulan modellerden elde edilen tahmin sonuçları, gerçek değerler ile R2, RMSE, MAE ve MAPE (%) gibi performans kriterleri hesaplanarak karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre altın fiyatlarını gümüş ve petrol fiyatlarının etkilediği tespit edilmiştir (Yüksel ve Akkoç, 2016: 39,44).

Spekülatörler için önemli değişkenler olduklarına inandıkları değişkenleri analize dahil ettiklerini belirten çalışmalarında Küçükaksoy ve Yalçın (2017), Vektör otoregresyon (VAR) modelini kullanmışlardır. Altın fiyatlarının bağımlı ve petrol fiyatları, gümüş fiyatları, Dow Jones Sanayi Endeksi, Dolar-Sterlin paritesi ve FED fon faiz oranının bağımsız değişkenler olarak kullanıldığı analiz 1990-2015 dönemine uygulanmıştır. Yapılan testler, bağımsız değişkenlerde meydana gelen şokun, altın fiyatları üzerindeki etkileri en fazla üç ay sonra kaybolduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca altının geçmiş fiyat verilerinin spot fiyatını açıklama gücünün %97 olarak gözlemlendiğini ve altının geçmiş fiyat verilerinin spekülatörler için önemli bir gösterge olduğunu iddia etmişlerdir (Küçükaksoy ve Yalçın, 2017: 1,7).

İskenderoğlu ve Akdağ (2019) haftalık veriler kullanarak 2008-2015 dönemindeki risk iştahı verileri ile petrol fiyatları, döviz kurları, altın fiyatları ve faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisini tek yönlü olarak incelemiştir. Yazarlar çalışmalarında bu verileri Granger Nedensellik ve Breitung ve Candelon Frekans Nedensellik analizleri ile test etmişlerdir. Yapılan çalışma, petrol fiyatlarından risk iştahına doğru uzun dönemli, döviz kurundan ise risk iştahına doğru kısa, orta ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Çalışma sonuçlarına göre yazarlar ayrıca altın fiyatları ve faiz oranlarındaki değişimlerin, yatırımcıların risk iştahında kısa süreli bir nedensellik ilişkisini tespit etmekle beraber uzun dönemde ise ilgili faktörlerin yatırım tercihleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını ifade etmişlerdir (İskenderoğlu ve Akdağ, 2019: 1).

4. Metodoloji

Zaman serilerinin incelenmesinde kullanılan yöntemler literatür içerisinde oldukça geniş yer kaplamaktadır. Ekonomik serilerin zamana bağlı değişimlerini ve ileriye dönük tahminlerini konu alan yöntemlerden Granger nedensellik ve VAR ayrıştırması çalışmaya konu olan yöntemlerdendir. Zaman serilerinin yapısı gereği analize tabi tutulacak değişkenlerin salınımları düzey değerlerinde önem arz ederken, bir diğer yandan matematiksel kalıbın belirlenmesi de yine modelleme sürecinde dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Önsel tanımlayıcı bu analizlerden sonra seriye ilişkin temel varsayımların incelenmesinde birim kök içerip içermediği araştırılmalıdır.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^N \psi \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Birim kök sınavının işletildiği denklik 1'de, Δ bağımlı değişkene ilişkin serinin fark işlemcisi ifade ederken, t değişkeni zamana bağlı serinin içerdiği trendi ifade etmektedir. Yine denklik içerisinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri de yer almaktadır. Toplamsal olarak da fark işlemcisinin bilgi kriterlerince belirlenen N uzunluğundaki gecikmeleri de yine birim kök sınavı için geliştirilen yan regresyonda ifade edilmektedir. Yine model içerisindeki ε_t hata terimi olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda δ değeri Augumented Dickey Fuller Testinin t sınavıyla birim kök araştırmasını sağlamaktadır. Buna göre teste ilişkin hipotezler;

$$H_0: \delta \geq 0 \text{ (Seri durağan değildir.)}$$

$$H_1: \delta < 0 \text{ (Seri durağandır.)}$$

oluşturulmuştur. Serilerin durağanlık sınavları zaman serisi analizlerinde gerekli şartlardan biridir. Granger nedensellik sınavı için gereken ön koşullardan biri olan birim kök sınavı sonucunda durağan olan serilerle yapılan analizde VAR süreciyle birlikte;

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j Y_{t-j} + u_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + u_{2t} \quad (3)$$

Granger nedensellik analizinde kullanılan yan regresyona göre; birinci ve ikinci model içerisinde yer olan hataların yani u_{1t} ve u_{2t} 'nin aralarında korelasyonun olmaması gerekli ön koşulu yerine geldikten sonra, serilere ilişkin değerler eş anlı modellenerek Granger nedenleri olup olmadığı sınavılmaktadır. Granger nedensellik analizi uzun dönem ilişki içermesi nedeniyle durağan serilere ihtiyaç duymaktadır (Granger, 1969).

Çalışmada serileri eşbütünlüşmeye sahip olup olmadıkları Engle Granger iki aşamalı eş bütünleşme testi ile araştırılmıştır. Bu yöntemde göre seriler statik modellenerek oluşturulan modelin kalıntıları ile kurulan gecikmeli modele birim kök testi uygulanmakta ve eşer alternatif hipotez kabul edilirse, seriler eş bütünleşik sonucuna varılmaktadır. Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler için uygulanan yöntem sonucunda serilerin eş bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada uygulanan bir başka analiz metodu ise VAR etki tepki analizidir. VAR modelleri, dinamik analizlere izin veren ve varsayımları diğer zaman serisi modellerine göre daha esnek olan analizlerdir. Matris notasyonu gösterimiyle;

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_{10} \\ \alpha_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix}. \quad (4)$$

Buradan hareketle VAR etki tepki analizinin yan regresyon modeli;

$$X_i = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \Phi \varepsilon_{t-i} \quad (5)$$

Hareketli ortalamaları kullanarak analize tabi tutulan seriler arasındaki karşılıklı etkileşimi ifade etmektedir. Bu bağlamda Φ parametresi ε_{t-i} kadar şokun analize tabi tutulan serilerinin zaman içerisindeki etki ve tepkilerini göstermektedir. Şokun etkisinin ne kadar zamanda kaybolacağına da bu katsayı üzerinden yorum yapılmaktadır.

5. Veri Seti ve Analiz

Çalışmada altına ilişkin Ons fiyatının Türkiye'deki finansal belirleyicilerinin incelenmesi için haftalık veriler kullanılarak 13.12.2015 ile 12.01.2020 tarihleri zaman serisi olarak belirlenmiştir. Buna göre bağımlı değişken olarak belirlenmiş olan altının ons fiyatını, Standart & Poors tarafından hesaplanan Korku Endeksi (Volatility Index; VIX), BİST100 Endeksi, petrol fiyatları ve ABD Doları döviz kuru bağımsız değişkenlerinin ne yönde etkilediği incelenmiştir. Söz konusu verilere ilişkin tanımlar ve hesaplamalar Tablo 2.'de yer almaktadır.

Tablo 2. Veri Setinin Tanımlanması

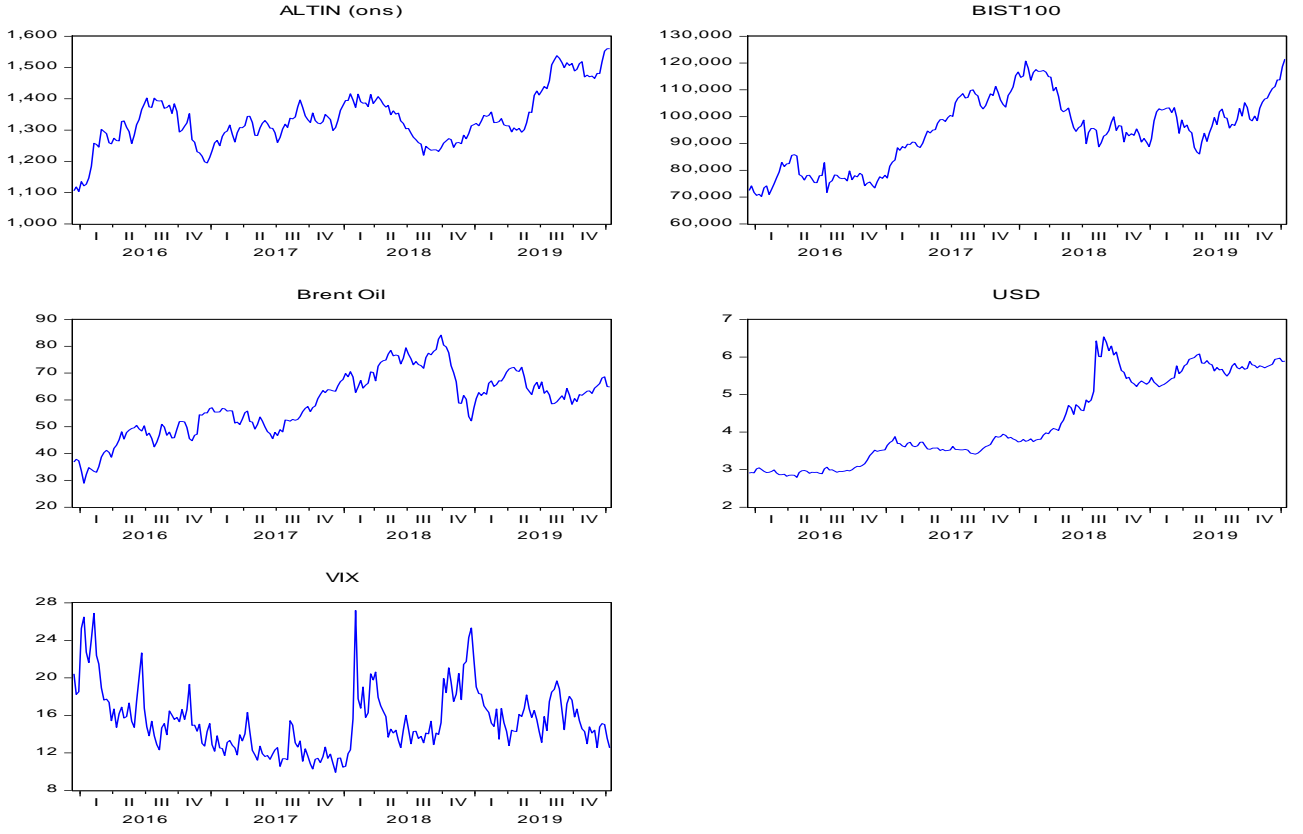
Değişkenler	Tanımlanması	Kaynak
Altın Fiyatı	Londra Külçe Piyasası Birliği tarafından belirlenen 1 ons altının dolar cinsinden ortalama fiyatıdır. Söz konusu fiyat, tüm dünya tarafından gösterge niteliği taşımaktadır (The London Bullion Market Association, 2014).	https://fred.stlouisfed.org/
Petrol Fiyatı	1 varil Brent petrolün dolar cinsinden ortalama fiyatıdır	https://fred.stlouisfed.org/
BİST100	BİST100'ün kapanış verileri dikkate alınmıştır.	https://evds2.tcmb.gov.tr/
Döviz Kuru	Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) ABD doları efektif alış kuru alınmıştır	https://evds2.tcmb.gov.tr/
VIX	S&P 500 tarafından hesaplanan indeks, Amerikan borsasında yer alan 30 beklenen opsiyonlara ilişkin tekliflerin pozisyonlarıyla oluşturulmuş bir volatilité endeksidir.	https://fred.stlouisfed.org/

Zaman serilerinin en önemli özelliklerinden biri olan trende ve mevsimselliğe sahip olma özelliğinin zaman boyutları daraldıkça artış gösterdiği bilinmektedir (Gujarati, 2004). Zaman serilerinde serinin birim kök içermemesi ve durağan seviyede bulunması serilere ilişkin ortalama ve varyansın koşulsuz ortalamaya yaklaşacağını dolayısıyla seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığını test edilebilmesini sağlamaktadır. Bir diğer deyişle, serilerin durağan olmaması yani birim kök içermesi halinde, serilerin davranışları için statik yani sadece kendi dönemine ilişkin analiz yapılabilecek, şokların etkileri hakkında bilgi verilmesi mümkün olmayacaktır. Buna göre birim kök sınamaları için geliştirilen Dickey-Fuller testi ile yalnızca düşük mertebeden birim kök sınamaları yapılabilirken, Augmented Dickey-Fuller ile daha komplike seriler yüksek mertebelerden birim kök sınamaları için kullanılmaktadır (Patterson, 2000). Birim kök sınamalarının yapılması için öncelikle serilere ilişkin grafiklerin önsel olarak incelenmesi ve serilerde trend etkisinin tespit edilmesi test seçimi için önem arz etmektedir (Darnell, 1994).

Buna göre model;

$$ALTINF = f(PETROL, VIX, BIST100, DOVIZK) \quad (6)$$

Altın fiyatlarının belirleyicilerini petrol fiyatları, VIX, BİST100 ve Döviz kuru olarak belirleyerek tahmin edilmiştir.

Grafik 2. Değişkenlere Ait Düzey Değerleri Dağılımı

Grafikler incelendiğinde, serilerde kırılmaların ve trend etkilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre yapılan birim kök sınamalarında trendli ve sabitli birim kök sınaması yapılmış ve serilerin tümünün düzeyde durağan olmadığı ve birinci farklarında durağan hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır (Tablo.3).

Tablo 3. Birim Kök Sınaması Sonuçları

Değişkenler	I	ADF Test İstatistikleri	Karar
Altın	I(0)	-2,2185	Seri birinci farkta durağandır.
	I(1)	-13,8262	
BİST100	I(0)	-1,7987	Seri birinci farkta durağandır.
	I(1)	-15,729	
Döviz Kuru	I(0)	-3,2357	Seri birinci farkta durağandır.
	I(1)	-5,45	
Petrol Fiyatları	I(0)	-2,0866	Seri birinci farkta durağandır.
	I(1)	-13,271	
VIX	I(0)	-0,9108	Seri birinci farkta durağandır.
	I(1)	-13,747	

Veri setleri durağanlaştırıldıktan sonra VAR modeli için uygun hale geldiğinden, VAR modelinde kullanılmak üzere gecikme uzunlukları bilgi kriterleri kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre Akaike bilgi kriterinin değerinin en düşük olduğu birinci gecikme dikkate alınmıştır.

Tablo 4. Bilgi Kriterlerine Göre Gecikme Uzunluğu Verileri

Lag	AIC	SC	HQ
0	34.85570*	34.93674*	34.88848*
1	3.485.875	3.534.504	3.505.544
2	3.494.119	3.583.273	3.530.180
3	3.500.113	3.629.791	3.552.565
4	3.508.662	3.678.865	3.577.505
5	3.519.645	3.730.373	3.604.879
6	3.531.447	3.782.699	3.633.073
7	3.543.319	3.835.096	3.661.336
8	3.555.454	3.887.755	3.689.862

Tablo 3'e göre serilerin düzeyde değil birinci farkta durağan oldukları tespit edilmiştir. Granger ve VAR analizlerinin yapılabilmesi için Engle-Granger iki aşamalı eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Buna göre altın fiyatının bağımlı değişken olduğu VAR modeli kurularak elde edilen kalıntılar birim kök analizine tabi tutulmuş ve altın fiyatları ile diğer değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (ADF: t-istatistiği=-14.046 prob:0.00).

Gecikme değerinin tespiti sonucunda Granger nedensellik sınavına tabi tutulan serilerin birbirlerinin Granger nedeni olup olmadıkları araştırılmıştır. Buna göre birinci farktaki serilerin birim çember içerisinde yer aldıkları gözlemlenmiştir. Tablo.5,6,7 ve 8'de Granger nedensellik analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Altın Fiyatları Bağımlı Değişken Granger Nedensellik Sonuçları

Bağımlı Değişken: Altın Fiyatları			
Değişkenler	Chi-sq	df	Prob.
BIST100	4.477613	1	0.1066*
OILPRICE	6.835104	1	0.0328**
USD	10.01209	1	0.0067***
VIX	1.755657	1	0.4157
Toplam	17.80756	8	0.0227

Not: * 0.10 düzeyinde ** 0.05 düzeyinde, *** 0.01 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Altın fiyatlarının bağımlı değişken olduğu analiz sonuçlarının yer aldığı Tablo 5'e göre, BİST100, Petrol Fiyatları ve döviz kuru bağımsız değişkenleri, altın fiyatlarının Granger nedenidir. Çalışmaya konu olan altın fiyatlarının belirleyicileri açısından bakıldığında elbette ki tek yönlü değil çift yönlü nedensellik incelemesi yapılması gereklidir.

Tablo 6. BİST 100 bağımlı Değişken Granger Nedensellik Sonuçları

Bağımlı Değişken: BIST100			
Değişkenler	Chi-sq	df	Prob.
ALTIN	0.139988	1	0.9324
OILPRICE	6.815782	1	0.0331**
USD	10.55711	1	0.0051***
VIX	2.495615	1	0.2871
All	14.24823	8	0.0755

Not: * 0.10 düzeyinde ** 0.05 düzeyinde, *** 0.01 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Granger Nedensellik sınavında boş hipotez bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin Granger nedeni olmadığı olduğu için, olasılık değerinin güven düzeyi olan 0,05'ten küçük olması aranılan durumdur. Buna göre Tablo 6'da görüldüğü üzere, petrol fiyatları ve döviz kuru BİST100 bağımlı değişkeninin Granger nedenidir. Dolayısıyla altın fiyatlarının BİST 100 Endeksinin Granger nedeni olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 7. Oil Price Bağımlı Değişken Granger Nedensellik Sonuçları

Bağımlı Değişken: OILPRICE			
Değişkenler	Chi-sq	df	Prob.
ALTIN	1.838822	1	0.3988
BIST100	4.407278	1	0.1004*
USD	1.127195	1	0.5692
VIX	1.309634	1	0.5195
Toplam	9.909706	8	0.2714

Not: * 0.10 düzeyinde ** 0.05 düzeyinde, *** 0.01 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Petrol fiyatlarının bağımlı değişken olarak incelendiği durumda yalnızca BİST100 değişkeninin petrol fiyatlarının Granger nedeni olduğu sonucuna varılmış ve bu iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla altın fiyatlarının petrol fiyatlarının Granger nedeni olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 8. VIX Bağımlı Değişken Granger Nedensellik Sonuçları

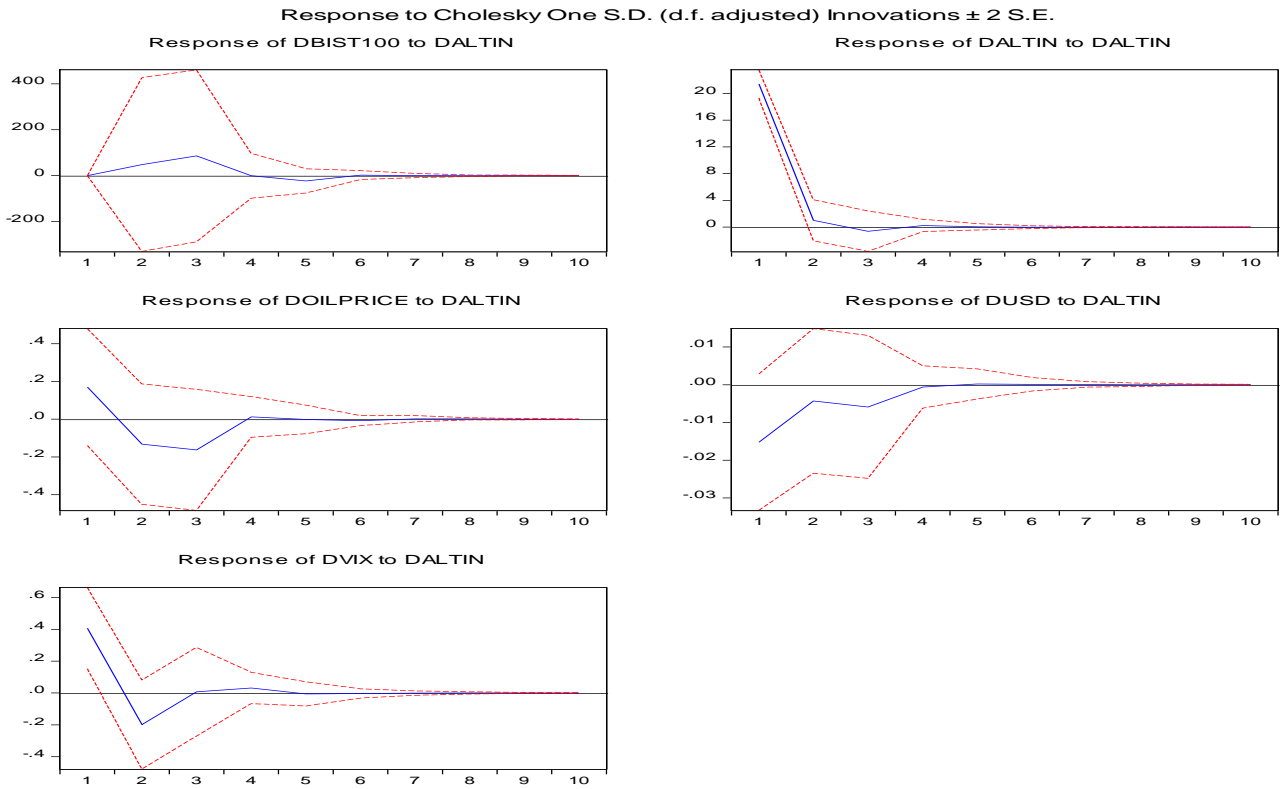
Bağımlı Değişken: VIX			
Değişkenler	Chi-sq	df	Prob.
ALTIN	4.121936	1	0.0873*
BIST100	0.560320	1	0.7557
OILPRICE	0.594265	1	0.7429
USD	0.892489	1	0.6400
Toplam	5.576023	8	0.6946

Not: * 0.10 düzeyinde ** 0.05 düzeyinde, *** 0.01 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

VIX Endeksi değişkeni ele alındığında ise altın fiyatlarının VIX Endeksi için Granger nedeni olduğu ve bunun çift yönlü bir nedensellik teşkil etmediği tespit edilmiştir.

Granger nedensellik analizleri ışığında VAR modellemesinden yararlanılarak etki tepki analizleri incelenmiştir. Etki tepki analizlerinde, bağımlı değişken üzerinden bir birim standart sapmalık gönderilen şokun kaç dönemde etkisinin ne yönde kaybolacağı, yani bağımsız değişkenlerde nasıl bir tepki oluşacağı incelenmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004).

Kurulan VAR modeli üzerinde temel ekonometrik varsayımların sınanması gerçekleştirilmiş ve söz konusu model bu sınamalardan geçmiştir.

Grafik 3. Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Etki tepki analizi sonuçlarında (Grafik 3.) görüleceği gibi altın fiyatına bir standart sapmalılık şok verildiğinde diğer değişkenler üzerindeki etkilerinin kalıcı olmadığı ve etkilerinin etkisini belirli dönemler sonunda kaybettiği gözlemlenmiştir. Buna göre yatırımcıların altın piyasasında talep ya da arzla ilişkin bir şok yaşandığında diğer değişkenler üzerindeki etkisi iki ay içerisinde kendini göstererek kaybolmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yatırım araçlarından biri olan altına olan yatırımcı talepleri üzerine yapılmış çalışmada altın fiyatlarının belirleyicileri, BİST 100 Endeksi, döviz kuru, petrol fiyatları ve VIX Endeksi kullanılarak incelenmiştir. Yatırımcıların altına yönelirken tarihsel olarak daha sakin ve kaybetme riski düşük algıları söz konusu olabilmektedir. Bu durumda literatürde yer alan çeşitli çalışmalardan yararlanılarak altın fiyatlarının bağımlı değişken olarak kullanıldığı modelde petrol fiyatları, döviz kuru, BİST100 endeksi ve VIX bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Haftalık verilerle tasarlanmış çalışmada 2015 yılı ile 2019 yılları arasında 215 zaman kesit ile çalışılmıştır.

Seçilen değişkenler ile oluşturulan Granger Nedensellik analizi ve VAR analizleri sonucunda çift yönlü nedenselliğin yalnızca petrol fiyatları ile BİST100 arasında olduğu, altın fiyatlarına ilişkin ise VIX Endeksi dışındaki bütün değişkenlerin altın fiyatlarının Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda korku endeksi olarak adlandırılan VIX S&P 500 tarafından oluşturulan borsa hareketlerine göre yatırımcıların talep ve tercih risklerini içeren bir endekstir. Söz konusu endeks açısından bakıldığında altın fiyatlarının VIX indeksinin tek yönlü Granger nedeni olması oldukça önemli bir göstergedir.

BİST100 Endeksi değişkenine ilişkin ampirik sonuçlar üzerinden bakıldığında, yatırımcıların borsaya girme kararları üzerinde alternatif yatırım aracı ve korunaklı bir liman olarak gördüğü altın fiyatlarının etkili olduğu söylenebilir. Granger nedensellik analizi sonuçlarının ışığında VAR ayrıştırma ve etki tepki analizleri de çalışmada yer almıştır. Etki tepki analizleri altın fiyatlarında yaşanacak bir şokun bağımsız değişkenler üzerindeki etki süre ve yönlerini incelemeye yardımcı olmaktadır. Bulgular ışığında altın fiyatlarında talep ya da arz yönlü bir şokun ortalama 4 haftalık süreç içerisinde kalıcı olmayarak etkisinin kaybolacağı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda beklentiler hipotezinin daha yoğun bir biçimde piyasalar üzerinde etkili olduğu yorumu yapılabilir. Bilindiği üzere beklentiler hipotezi yatırımcıların yatırım kararını verirken yalnızca geçmiş değerleri dikkate almadığı, bunun yanı sıra gelecek değerleri de dikkate alarak beklentilerini oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Politika yapıcılar açısından piyasalardaki yatırım araçlarının daha etkin kullanılması yönünde

altın fiyatları üzerinde etkin olabilecek araçların fiyatlama etkisini önsel olarak planlamaları ve piyasalara yön vermeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, M. ve Topcu, N. (2013). Altın ile Hisse Senedi ve Enflasyon Arasındaki İlişki, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (1), 59-78.
- Arouri, M. E. H., Lahiani, A. ve Nguyen, D. K. (2015). World gold prices and stock returns in China: Insights for hedging and diversification strategies, *Economic Modelling*, 44, 273-282.
- Aslan, S. (1999). Altın ve Altına Dayalı İşlemler Muhasebesi, *İstanbul Altın Borsası Yayınları*, No:3, İstanbul, 1-309.
- Balı, S. ve Cinel, M. O. (2011). Altın Fiyatlarının İMKB 100 Endeksi'ne Etkisi ve Bu Etkinin Ölçülmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (3-4), 45-63.
- Blose, L. E. (2010). Gold prices, cost of carry, and expected inflation, *Journal of Economics and Business*, 62, 35-47.
- Ciner, C. (2001). On the long run relationship between gold and silver prices A note, *Global Finance Journal*, 12, 299-303.
- Contuk, F. Y., Burucu, H. ve Güngör, B. (2013). Effect Of Gold Price Volatility on Stock Returns: Example of Turkey, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5 (1), 119-140.
- Darnell, A.C.A. (1994). *Dictionary of Econometrics, Printed and Bound in Great Britain by Hartnolls Limited*. England: Bodmin-Cornwall.
- Doğanalp, N., Konya, S. ve Kabloğlu, G. (2016), Türkiye'de Altın Fiyatlarının Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Uygulama, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (OÜSOBIAD)*, Temmuz, 412-424.
- Elmas, B. ve Polat, M. (2014). Altın Fiyatlarını Etkileyen Talep Yönlü Faktörlerin Tespiti: 1988-2013 Dönemi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1), 171-187.
- Gilmore, C. G., McManus, G. M., Sharma, R. ve Tezel, A. (2009). The Dynamics of Gold Prices, Gold Mining Stock Prices and Stock Market Prices Comovements, *Research in Applied Economics*, 1(1), 1-19.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*, (37).
- Gujarati, D. N. (2004), *Basic Econometrics*, New York: McGraw-Hill.
- Güvenç, M. (2006). Altın Piyasasında Arz-Talep ve Aktörler, *İstanbul Altın Borsası Yayınları*, İstanbul, 1-189.
- <http://www.louisamour.com/altinin-tarihsel-seruveni> erişim tarihi: 04.03.2020
- İskenderoğlu, Ö. ve Akdağ, S. (2019). Risk İştahı ile Petrol Fiyatları, Döviz Kuru, Altın Fiyatları ve Faiz Oranları Arasında Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20 (1), 1-14.
- Kocatepe, C. İ. ve Yıldız, O. (2016). Ekonomik Endeksler Kullanılarak Türkiye'deki Altın Fiyatındaki Değişim Yönünün Yapay Sınır Ağları İle Tahmini, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4, 926-934.
- Küçükaksoy, İ. ve Yalçın, D. (2017). Altın Fiyatlarını Etkileyebilecek Faktörlerin İncelenmesi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (2), 1-19.
- Özgen, F. B., ve Güloğlu, B. (2004). Analysis of economic effects of domestic debt in Turkey using VAR technique. *METU Studies in Development*, 31, 93-114.
- Raza, N., Shahzad, S. J. H., Tiwari, A. K. ve Shahbaz, M. (2016). Asymmetric impact of gold, oil prices and their volatilities on stock prices of emerging markets, *Resources Policy*, 49, 290-301.
- Smith, G. (2002). London Gold Prices and Stock Price Indices In Europe And Japan, (<http://www.spdrgoldshares.com/media/GLD/file/GOLD&EUJPstockIndicesFeb2002.pdf> erişim tarihi: 01.03.2020)
- Şentürk, M., Akbaş, Y. E. ve Adıguzel, U. (2013). Uluslararası Ham Petrol ve Altın Fiyatlarının Amerikan Doları ile İlişkisi: Ampirik Bir Uygulama, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (2), 139-149.
- Tkacz, G. (2007). Gold Prices and Inflation, Working Paper/Document de travail, Bank Of Canada, 35, 1-26.

- Toraman, C., Başarır, Ç. ve Bayramoğlu, M. F. (2011). Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Tespiti Üzerine: MGARCH Modeli İle Bir İnceleme, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 1-20.
- Twite, G. (2002). Gold Prices, Exchange Rates, Gold Stocks and the Gold Premium, *Australian Journal of Management*, 27 (2), 123-140.
- Wang, Y. S. ve Chueh, Y. L. (2013). Dynamic transmission effects between the interest rate, the US dollar, and gold and crude oil prices, *Economic Modelling*, 30, 792-798
- Vural, M. G. (2003). Altın Piyasası ve Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler, *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1-100.
- Yüksel, R. ve Akkoç, S. (2016). Altın Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları İle Tahmini ve Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (1), 39-50.

Extended Abstract

Aim and Scope

Many investment instruments in the financial markets are demanded according to the risk profiles of the investors or fall into the avoided position. Gold, which is at the top of the precious metals, is an investment instrument with a high level of trust, which has been constantly demanded by both countries and households. In this context, while the demand for gold increases, the factors determining the price and the effort to estimate the price are still very popular in the literature. The fact that gold prices have seen historical peaks especially recently is the main reason for this study. For this purpose, the relationship between VIX Index, BIST Index, Exchange Rate and Oil Prices variables and gold prices, which are thought to affect gold prices in the world, were analyzed with an econometric analysis using daily data between 2015-2020.

Methods

Since daily time series data are used in the study, the methods used in time series analysis are taken into consideration. Considering the scatter diagrams of the series a priori, it is determined that the series should be linearly linear, but it should be subjected to constant and trend tests since it contains a trend. In this context, since the aim of the study is to examine the effects of the determinants of gold prices, unit root analysis used in the time series has been carried out primarily with unit root analysis and stability tests for the series. Long-term relationships of variables were examined within the framework of VAR modeling and the existence of long-term relationship was tested by investigating whether residues contain unit root. With Granger causality analysis, the existence of mutual or one-way relationships between the selected variables were analyzed, and impact-response analyzes were conducted within the VAR model, and it was interpreted how many times a standard deviation shocks lost their effects in variance adjustment.

Findings

In the study, gold ounce price was determined as dependent variable and BIST100 index, VIX index, oil prices and exchange rate as independent variables. According to the ADF train and fixed unit root test results, it was found that the series were stationary at the first difference. As a result of the cointegration, which is one of the necessary information for granger causality testing, the variables are cointegrated. Accordingly, the lag length was determined to be zero with the Akaike information criterion. According to the Granger causality test, it was concluded that when gold prices are the dependent variable, oil prices, bist100 and exchange rate are the cause of gold prices. In bidirectional analysis, an important result is that the VIX index of gold prices is the cause of Granger. As a result of the variance friction and impact response analyzes made after this analysis, when a standard deviation shock is given to the gold price, its effects on other variables lose their effect exactly in the 8th period. Accordingly, when investors experience a shock or demand shock in the gold market, the effect on other variables disappears within two months.

Conclusion

As a result of the Granger Causality Analysis and VAR analysis applied with using choosing variables, it was concluded that bidirectional causality is only between oil prices and BIST100, whereas the gold prices of all variables except the VIX Index for gold prices are the cause of Granger. It is also an index containing the demand and preference risks of investors according to the stock market movements created by the VIX S&P 500, which is called the fear index. From the perspective of the mentioned index, it is a very crucial indicator that the VIX index of gold prices is the one-way Granger cause. In the light of empirical results regarding the BIST100 Index variable, it can be said that the gold prices that investors see as an alternative investment tool and a sheltered port are effective on their decision to enter the stock market. In the light of Granger causality analysis results, VAR decomposition and impact response analyzes were also included in the study. Impact response analysis helps to examine the duration and aspects of the impact of a shock in gold prices on independent

variables. In the light of the findings, it indicates that the impact of a demand or supply-side shock in gold prices will disappear in other variables in an 8-week period. In this context, it can be interpreted that the expectations hypothesis is more influential on the markets. For policy makers, the tools that can be effective on gold prices in order to use investment tools in the markets more effectively should plan the pricing effect and direct the markets.

Ekler

Varyans Ayrıştırma Tabloları

DBIST100:						
Period	S.E.	DBIST100	DALTIN	DOILPRICE	DUSD	DVIX
1	2661.267	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	2706.288	97.35128	0.031558	0.275255	1.954914	0.386998
3	2720.656	96.35019	0.131148	0.828049	2.267528	0.423081
4	2721.597	96.29299	0.131064	0.862081	2.287922	0.425940
5	2721.951	96.28479	0.138281	0.862993	2.287334	0.426602
6	2721.971	96.28344	0.138351	0.863954	2.287579	0.426679
7	2721.976	96.28308	0.138350	0.864094	2.287660	0.426813
8	2721.978	96.28298	0.138357	0.864096	2.287734	0.426837
9	2721.978	96.28297	0.138359	0.864097	2.287737	0.426839
10	2721.978	96.28296	0.138359	0.864097	2.287740	0.426841

DALTIN:						
Period	S.E.	DBIST100	DALTIN	DOILPRICE	DUSD	DVIX
1	21.47207	0.578690	99.42131	0.000000	0.000000	0.000000
2	21.93040	1.137648	95.51878	0.933904	1.941193	0.468476
3	22.04050	1.719059	94.64955	1.008010	2.159525	0.463855
4	22.07028	1.788465	94.40532	1.106590	2.155843	0.543785
5	22.07126	1.792560	94.39709	1.108297	2.158098	0.543953
6	22.07250	1.793917	94.38672	1.109457	2.164920	0.544984
7	22.07252	1.793917	94.38658	1.109494	2.164930	0.545077
8	22.07256	1.793916	94.38624	1.109508	2.165261	0.545075
9	22.07256	1.793917	94.38622	1.109509	2.165264	0.545091
10	22.07256	1.793919	94.38621	1.109510	2.165271	0.545093

DOILPRICE:						
Period	S.E.	DBIST100	DALTIN	DOILPRICE	DUSD	DVIX
1	2.254098	0.432285	0.569316	98.99840	0.000000	0.000000
2	2.292348	1.858254	0.884935	96.51448	0.051342	0.690991
3	2.334995	2.209750	1.338630	93.51430	1.844787	1.092536
4	2.336921	2.339109	1.339075	93.37213	1.844387	1.105296
5	2.339110	2.375928	1.336615	93.19950	1.932236	1.155719
6	2.339167	2.377681	1.337704	93.19503	1.933878	1.155706
7	2.339230	2.380515	1.337711	93.18996	1.934201	1.157614
8	2.339237	2.380641	1.337762	93.18943	1.934525	1.157642
9	2.339238	2.380672	1.337761	93.18933	1.934533	1.157704
10	2.339239	2.380685	1.337761	93.18930	1.934540	1.157712

DUSD:						
Period	S.E.	DBIST100	DALTIN	DOILPRICE	DUSD	DVIX
1	0.134590	4.182950	1.279463	0.831857	93.70573	0.000000
2	0.136596	4.079561	1.342366	1.294588	92.16510	1.118380
3	0.138249	4.830968	1.492461	1.270468	91.10399	1.302110
4	0.138556	4.819195	1.487756	1.307586	91.05702	1.328444
5	0.138578	4.828242	1.487508	1.308926	91.02754	1.347786

6	0.138593	4.828047	1.487261	1.309284	91.02737	1.348042
7	0.138594	4.828049	1.487258	1.309278	91.02619	1.349222
8	0.138595	4.828238	1.487248	1.309270	91.02576	1.349482
9	0.138595	4.828236	1.487246	1.309279	91.02574	1.349502
10	0.138595	4.828249	1.487246	1.309278	91.02570	1.349524

DVIX: Period	S.E.	DBIST100	DALTIN	DOILPRICE	DUSD	DVIX
1	1.953194	8.055606	4.348009	7.143377	0.099752	80.35326
2	2.001765	7.760834	5.119579	7.605841	0.160015	79.35373
3	2.048653	9.906440	4.889251	7.894603	0.221250	77.08846
4	2.053564	10.04714	4.889624	7.952057	0.220407	76.89077
5	2.054424	10.07054	4.886332	7.946981	0.266719	76.82942
6	2.054640	10.07909	4.885491	7.947316	0.270527	76.81757
7	2.054663	10.07910	4.885393	7.947159	0.272252	76.81609
8	2.054671	10.07908	4.885357	7.947112	0.272951	76.81550
9	2.054672	10.07911	4.885354	7.947107	0.272951	76.81548
10	2.054672	10.07911	4.885353	7.947105	0.272981	76.81545

Cholesky Ordering: DBIST100 DALTIN DOILPRICE DUSD DVIX